

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

KAFKAS UNIVERSITY
ECONOMICS and ADMINISTRATIVE SCIENCES FACULTY

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

KAÜİİBFD

KAFKAS UNIVERSITY
JOURNAL of ECONOMICS and ADMINISTRATIVE SCIENCES FACULTY

KAUJEASF

ISSN: 1309-4289
E – ISSN: 2149-9136
HAKEMLİ DERGİ

Cilt Volume 9 / Sayı Number 18 / Ay Month Aralık December / Yıl Years 2018

Cilt Volume 9 / Sayı Number 18 / Ay Month Aralık June / Yıl Years 2018
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
KAÜİİBFD

KAFKAS UNIVERSITY
JOURNAL of ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES FACULTY
KAUJEASF
ISSN: 1309-4289 / E – ISSN: 2149-9136

Dergi İmtiyaz Sahibi
Journal Executive Owner

Dr. Öğr. Üyesi İlyas TOPÇU
Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Adına
*On Behalf of Kafkas University Faculty of
Economics and Administrative Sciences*

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Editorial Board Secretary

Doç. Dr. Elnur Hasan MİKAİL

Editör
Editor

Doç. Dr. Sebahattin YILDIZ

Üretim Editörü
Production Editor

Doç. Dr. Akın BİNGÖL

Alan Editörleri
Field Editors

İktisat
İşletme
Uluslararası İlişkiler
Siyaset Bilimi

Prof. Dr. Adem ÜZÜMCÜ
Doç. Dr. Levent GELİBOLU
Doç. Dr. Elnur Hasan MİKAİL
Dr. Öğr. Üyesi Atıl Cem ÇİÇEK

Editör Yardımcısı
Subeditor

Dr. Öğr. Üyesi Deniz TANIR

Yayın Kurulu
Editorial Board

Prof. Dr. Adem ÜZÜMCÜ
Prof. Dr. Hüseyin Ali KUTLU
Doç. Dr. Deniz ÖZYAKIŞIR
Doç. Dr. Ötügen SENER
Dr. Öğr. Üyesi Alper TAZEGÜL

İngilizce Dil Uzmanı
English Language Linguist

Arş. Gör. Cavit Emre AYTEKİN
Arş. Gör. Ali NECEFOĞLU

KAÜİİBFD HAKEMLİ BİR DERGİDİR.
KAUJEASF IS A PEER-REVIEWED JOURNAL.
Yayınlanan makalelerin sorumluluğu yazara/yazarlara aittir.
The responsibilities of the articles belong to the author/authors.

DANIŐMA KURULU
Advisory Board

Prof.Dr. Ahmet İNCEKARA	İstanbul Üniversitesi / İstanbul
Prof.Dr. Aysel ERCİŐ	Atatürk Üniversitesi / Erzurum
Prof.Dr. Canan ÇETİN	Marmara Üniversitesi / İstanbul
Prof.Dr. Cem SAATÇIOĞLU	İstanbul Üniversitesi / İstanbul
Prof.Dr. Cevat GERNİ	Gebze Teknik Üniversitesi / Kocaeli
Prof.Dr. Ercan BAYAZITLI	Ankara Üniversitesi / Ankara
Prof.Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ	Erciyes Üniversitesi / Kayseri
Prof.Dr. Hülya TALU	İstanbul Üniversitesi / İstanbul
Prof.Dr. Kerem KARABULUT	Atatürk Üniversitesi / Erzurum
Prof.Dr. ReŐat KARCIOĞLU	Atatürk Üniversitesi / Erzurum
Prof.Dr. Selim BAŐAR	Atatürk Üniversitesi / Erzurum
Prof.Dr. Suat OKTAR	Marmara Üniversitesi / İstanbul
Prof.Dr. Őerif ŞİMŞEK	Selçuk Üniversitesi / Konya
Prof.Dr. UĞur GÜLLÜLÜ	Atatürk Üniversitesi / Erzurum
Prof.Dr. UĞur YOZGAT	İstanbul Kültür Üniversitesi / İstanbul

İletişim / Correspondence

Doç. Dr. Sebahattin YILDIZ
Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Merkez YerleŐke 36100 KARS

Telefon / Telephone

+90 (474) 225 11 50 / 1869

Belgegeçer / Faks

+90 (474) 225 12 57

e- posta / e-mail

kafkasiibfdergi@gmail.com

İnternet Sayfası / Web Page

<http://www.kafkas.edu.tr/KAUIIBFD>

Baskı / Print

Kartal Copy Center - KARS

Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (KAÜİİBFD) Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin ulusal resmi **hakemli** bilimsel dergisidir. Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere altı ayda bir ve yılda iki kez yayımlanır. Derginin yayın dili **Türkçe** ve **İngilizce**dir.

Derginin temel amacı; İktisadi ve İdari Bilimler (İİBF) alanlarında bilimsel bilgi üretimine katkı sağlamaktır. Bilime yenilik getiren, Yeni bir bilimsel yöntem geliŐtiren veya Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulama niteliğinde olan özgün makalelere yer vermeyi amaçlamaktadır.

Derginin kapsamı İİBF alanı ile ilgili konuları kapsamaktadır. Dergide, İktisat, İŞletme, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Ekonometri, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Maliye ve Uluslararası İlişkiler alanlarının kapsamına giren tüm konulardaki çalışmalar yayımlanır.

"Dergimize erişim sağlayabileceğiniz "internet kaynakları, veri tabanları veya indeksler" şunlardır:

Erişim Yolları	Resim	İnternet Adresi
Ulakbim TR Dizin		http://cabim.ulakbim.gov.tr/tr-dizin/tr-dizinde-dizinenen-dergi-listesi/
Dergipark		http://dergipark.gov.tr/kauibf
EconLit,		https://www.aeaweb.org/econlit/journal_list.php
ProQuest,		search.proquest.com/publication/2036230/citation/B5632CDF2E594DBBPQ/1?accountid=130306
EBSCOHost		https://www.ebscohost.com/titleLists/buh-journals.htm
UlrichsWeb,		https://ulrichsweb.serialssolutions.com/search/278227064
Google Scholar,		https://scholar.google.com.tr/scholar?hl=tr&q=%22Kafkas+%C3%9Cniversitesi+%C4%B0ktisadi+ve+%C4%B0dari+Bilimler+Fak%C3%BCltesi+Dergisi%22&btnG=&lr=
Arastirmax,		http://www.arastirmax.com/en/search/publications?fulltext=kafkas&f[0]=field_yayimlanan_dergi%3A25823
TO-KAT	 Ulusal Toplu Katalog	http://www.toplukatalog.gov.tr/index.php?f=1&the_page=1&cwid=2&keyword=1309-4289&tokat_search_field=5&order=0&command=Tara#alt

TEŞEKKÜR *

Dergimizin bu sayısındaki makalelerin değerlendirilmesinde hakem olarak değerli katkıları sunan aşağıda isimleri yer alan öğretim üyelerine teşekkürlerimizi ve en derin saygılarımızı sunarız.

Yayın Kurulu

ACKNOWLEDGEMENT

We convey our deepest gratitude and thanks to below mentioned scholars who graciously offered their invaluable assistance in reviewing for articles of this number.

Editorial Board

- Prof. Dr. Adem ÜZÜMCÜ Kafkas Üniversitesi
Prof. Dr. Ganite KURT Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Gökşel ATAMAN BERK Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ERKEKOĞLU Kayseri Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Suphi ÖZÇOMAK Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TEPEÇİ Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Müslime NARİN Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Reyhan Ayşen WOLFF Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur KAYA Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Yalçın KARAGÖZ Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Abdulkadir KAYA Erzurum Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan TOKUCU Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Erdoğan KAYGIN Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Hatice DOĞAN SÜDAŞ Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin BAL Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. İdris VARICI Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Serkan DİLEK Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Seyhan ÇİL KOÇYİĞİT Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Sezen BOZYİĞİT Mersin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi. Ayşen ŞİMŞEK KANDEMİR Kocaeli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi. Cemile Burcu KARTAL Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi. Filiz ASLAN ÇETİN Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi. İbrahim Orkun ORAL Ardahan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi. İhsan YİĞİT Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi. İsmail Cem ÖZKURT Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi. Levent ÖZŞAHİN, Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi. Mehmet Barış ASLAN Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi. Mehmet GÜNER Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi. Meryem ÖZTÜRK Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi. Murat AYKIRI Kafkas Üniversitesi (2 Hakemlik)
Dr. Öğr. Üyesi. Nilay KÖLEOĞLU Çanakale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi. Ömer Uğur BULUT Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi. Serkan KÜNÜ Ardahan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi. Ülker ÇAM Cumhuriyet Üniversitesi

* İsimler unvan ve alfabetik sıralıdır.

İÇİNDEKİLER CONTENTS

Yıl: 2018, Cilt: 9, Sayı: 18, Ay: Aralık
Year: 2018, Volume: 9, Number: 18, Month: December

ARAŞTIRMA MAKALELERİ (RESEARCH ARTICLES)

İŞLETME (BUSINESS ADMINISTRATION)

- Tevfik Şükrü YAPRAKLI, Tuğba YILDIZ DOI: 10.9775/kauibfd.2018.015**
YEŞİL AKLAMANIN ALGILANAN RİSK, KALİTE VE
MEMNUNİYET ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....359-378
THE EFFECT OF GREENWASH ON PERCEIVED RISK, QUALITY AND SATISFACTION
- Halim KAZAN, Engin KARAMAN DOI: 10.9775/kauibfd.2018.016**
ÇALIŞANLARIN SOSYAL HAYAT TUTUMLARININ,
DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE GÖRE OPTİMAL
ÖLÇEKLEME TEKNİKLERİ İLE İNCELENMESİ.....379-389
ANALYSIS WITH OPTIMAL SCALING ANALYSIS OF EMPLOYEE'S SOCIAL ATTITUDES ACCORDING TO DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS
- Ali ÖZER, Duygu KORKULUTAŞ DOI:10.9775/kauibfd.2018.017**
YATIRIMCILARIN DUYGUSAL VE BİLİŞSEL
EĞİLİMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: ERZİNCAN İLİ UYGULAMASI.....391-420
EVALUATION OF EMOTIONAL AND COGNITIVE TRENDS OF INVESTORS: THE CASE OF ERZİNCAN
- Davut AYGÜN, Merve TOPTAN DOI: 10.9775/kauibfd.2018.018**
BANKA TİCARİ KREDİ YETKİLİLERİNİN
FİNANSAL TABLO MANİPÜLASYONLARINA BAKIŞI:
TRABZON VE RİZE İLLERİNDE BİR ARAŞTIRMA.....421-451
BANK TRADE CREDIT AUTHORITIES' VIEWS ON MANIPULATION OF FINANCIAL STATEMENTS: A STUDY ON THE PROVINCES OF RIZE AND TRABZON
- Murat TÖRENEK, Selahattin YAVUZ DOI: 10.9775/kauibfd.2018.019**
KATILIM BANKACILIĞI TERCİHİNİN, MÜŞTERİLERİN
BAZI DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ.....453-472
STUDY OF THE PREFERENCE OF PARTICIPATION BANKING IN TERMS OF CUSTOMERS' SOME DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS
- H. Nazan ÇAĞLAR, Ali ŞEN DOI: 10.9775/kauibfd.2018.020**
YÖNETSEL İKLİM: AİLE İŞLETMELERİ ÖRNEK OLAY ÇALIŞMASI.....473-483
MANAGERIAL CLIMATE: A CASE STUDY ON FAMILY BUSINESS

İKTİSAT (ECONOMICS)

- Halil ŞİMDİ, Ayberk ŞEKER DOI: 10.9775/kauibfd.2018.021**
BÜYÜK İHRACAT PAZARLARI EKONOMİK BÜYÜMEYİ
ETKİLİYOR MU? TÜRKİYE ÖRNEĞİ.....485-499
DOES BIG EXPORT MARKETS AFFECT ECONOMIC GROWTH? CASE OF TURKEY

Salih ÖZTÜRK, Serhat SEZEN DOI: 10.9775/kauibfd.2018.022	
TÜRKİYE’DE ÜÇÜZ AÇIK İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ.....	501-522
<i>THE RELATIONSHIP BETWEEN TRIPLE DEFICIT AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY</i>	
O. ÇOBAN, A. ÇOBAN, Ş.S.KODAZ, D. B. KURT DOI: 10.9775/kauibfd.2018.023	
ANALYSIS OF PROFITABILITY IN DEPOSIT	
MONEY BANKS: TURKEY EXAMPLE.....	523-537
<i>MEVDUAT BANKALARINDA KARLILIK ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ</i>	
Ömer Uğur BULUT, Murat AYKIRI DOI: 10.9775/kauibfd.2018.024	
SICAK PARA HAREKETLERİ BİLEŞENLERİNİN İSTİKRARLILIĞI.....	539-560
<i>STABILITY OF HOT MONEY INFLOWS COMPONENTS</i>	
Dilek KUTLUAY ŞAHİN DOI: 10.9775/kauibfd.2018.025	
YEŞİL EKONOMİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR BÜYÜME İLİŞKİSİ:	
AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ İÇİN AMPİRİK ANALİZ.....	561-573
<i>THE GREEN ECONOMY AND SUSTAINABLE GROWTH RELATION:</i>	
<i>EMPIRICAL ANALYSIS FOR THE EUROPEAN UNION COUNTRIES</i>	
Yusuf AKAN, Samet TOPAL DOI: 10.9775/kauibfd.2018.026	
İMALAT SANAYİ ÜRÜNLERİNİN DIŞ TİCARET HADLERİNİN GELİŞİMİ.....	575-598
<i>DEVELOPMENT OF TERMS OF TRADE OF MANUFACTURING INDUSTRY</i>	
Şaduman YILDIZ, Serkan KÜNÜ DOI: 10.9775/kauibfd.2018.027	
TÜRKİYE İLE BRICS ÜLKELERİ ARASINDAKİ DIŞ	
TİCARET POTANSİYELİNİN LİNDER HİPOTEZİ	
ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	599-612
<i>EVALUATION OF EXTERNAL TRADE POTENTIAL BETWEEN TURKEY AND BRICS</i>	
<i>COUNTRIES IN THE FRAMEWORK OF LINDER HYPOTHESIS</i>	

DERLEME MAKALELER (REVIEW ARTICLES)

İŞLETME (BUSINESS ADMINISTRATION)

S. GÖL BEŞER, A. B. ÖTKEN, E. O. YOLBULAN, DOI:10.9775/kauibfd.2018.028	
BİR TERCİH OLARAK “BÜYÜMEME”: CÜCE ŞİRKETLER.....	613-628
<i>“DEGROWTH” AS A PREFERENCE: DWARF COMPANIES</i>	
Nusret YAZICI DOI: 10.9775/kauibfd.2018.029	
TARIMSAL FAALİYETLERİN ULUSLARARASI KAMU	
MUHASEBE STANDARDI IPSAS-27’YE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	629-639
<i>EVALUATION OF AGRICULTURAL ACTIVITIES ACCORDING TO</i>	
<i>INTERNATIONAL PUBLIC ACCOUNTING STANDARD BY IPSAS-27</i>	

İKTİSAT (ECONOMICS)

Kıymet YAVUZASLAN DOI:10.9775/kauibfd.2018.030	
YENİ İKTİSAT PARADİGMASINDA BİR YÖNTEM OLARAK DENEYSSEL İKTİSAT.....	641-657
<i>EXPERIMENTAL ECONOMICS AS A METHOD</i>	
<i>IN THE NEW PARADIGM OF ECONOMICS</i>	
Savaş DURMUŞ, M. Şebab POLAT DOI: 10.9775/kauibfd.2018.031	
SANAL PARA BİTCOİN.....	659-673
<i>VIRTUAL CURRENCY BITCOIN</i>	

SİYASET BİLİMİ (POLITICAL SCIENCE)

Selçuk AYDIN, Şükrü NİŞANCI, DOI:10.9775/kauibfd.2018.032

HENRY DAVID THOREAU'NUN DEMOKRASİYE İLİŞKİN

DÜŞÜNCELERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME.....675-703

AN ANALYSIS OF HENRY DAVID THOREAU'S IDEAS ABOUT DEMOCRACY

YEŞİL AKLAMANIN ALGILANAN RİSK, KALİTE VE MEMNUNİYET ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi
KAÜİİBFD
Cilt. 9, Sayı 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 04.12.2017 Yayına Kabul Tarihi: 29.08.2018

Tevfik Şükrü YAPRAKLI
Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
sukruyaprakli@atauni.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-1756-
1491

Tuğba YILDIZ
Öğr. Gör., Bayburt Üniversitesi
Demirözü Meslek Yüksekokulu
tugbayildiz@bayburt.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-0260-
0555

ÖZ Bu araştırmanın amacı çevre dostu olduğunu belirten elektronik ürünlere yönelik tüketicilerin algıladıkları risk, kalite, kafa karışıklığı ve memnuniyeti üzerinde yeşil aklamamanın etkisini incelemektir. Ayrıca güven üzerinde algılanan risk ve tüketicinin kafa karışıklığının etkisi araştırılırken, ağızdan ağıza iletişim üzerinde algılanan kalite, memnuniyet ve güvenin etkisi de araştırılmıştır. Bu çalışma Erzurum il sınırlarında yaşayan tüketicilere uygulanmış olup 389 anket değerlendirmeye alınmıştır. Verilerin analizinde SPSS 20 istatistik programı kullanılmış olup, güvenilirlik testi ve regresyon analizleri yapılmıştır. Yeşil aklamamanın algılanan risk ve kafa karışıklığı üzerinde etkisi bulunur iken, algılanan kalite ve memnuniyet üzerinde etkisi bulunmamaktadır. Diğer bir elde edilen sonuç ise güven üzerinde algılanan risk ve kafa karışıklığının etkisi bulunmaz iken, ağızdan ağıza iletişim üzerinde algılanan kalite, memnuniyet ve güvenin etkisi bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Aklama, Güven, Ağızdan Ağıza İletişim.

Jel Kodları: Q00, J28, M0.

Alanı: İşletme

Türü: Araştırma

DOI:10.9775/kauibfd.2018.015

Atıfta bulunmak için: Yapraklı, T. Ş. & Yıldız, T. (2018). Yeşil aklamamanın algılanan risk, kalite ve memnuniyet üzerindeki etkisi, *KAÜİİBFD*, 9(18), 359-378.

THE EFFECT OF GREENWASH ON PERCEIVED RISK, QUALITY AND SATISFACTION

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 9, Issue 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 04.12.2017 Accepted Date: 29.08.2018

Tevfik Şükrü YAPRAKLI
Prof. Dr., Atatürk University
Faculty of Economics and
Administrative Sciences
sukruiyaprakli@atauni.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-
1756-1491

Tuğba YILDIZ
Lecturer, Bayburt University
Demirözü Vocational School
tugbayildiz@bayburt.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-
0260-0555

ABSTRACT This study examines the impact of greenwash on consumers' perceived risk, quality, confusion and satisfaction with electronic products that indicate that they are environmentally friendly. In addition, the effect of perceived quality and risk, satisfaction and trust on word of mouth was investigated while investigating the perceived risk and the confusion of the consumer on trust. This study was applied to consumers living in Erzurum provinces and 389 questionnaires were evaluated. In the analysis of the data, SPSS 20 statistical program was used and reliability test and regression analysis were done. There is no effect the perceived quality and satisfaction on word of mouth when there is an effect of the perceived risk and confusion on trust. Another result there is effect of the perceived quality and satisfaction, trust on word of mouth while there is no effect perceived risk and confusion on trust.

Keywords: Greenwash, Trust, Word Of Mouth.
Jel Codes: Q00, J28, M00,
Scope: Business Administration
Type: Research

Cite this Paper: Yapraklı, T. Ş. & Yıldız, T. (2018). The effect of greenwash on perceived risk, quality and satisfaction. *KAUJEASF*, 9(18), 359-378.

1. GİRİŞ

Günümüzde çevreyi düşünerek tüketim faaliyetlerinin yürütülmesi giderek daha önemli hale gelmektedir (Koller vd., 2011). Aynı şekilde son zamanlarda firmalar da yeşil pazarlama faaliyetleri düzenlemekte ve doğanın korunmasına yönelik sponsorluk programlarında yer almaktadırlar. Ancak bu firmaların bazıları gerçekten çevreye dost faaliyetleri yerine getirememektedir. Bu durum gün yüzüne çıkarıldığında şirketlerin söz konusu kararlarının ardında yer alan sebepler sorgulanmaya başlanmaktadır. Gerçekleşen süreç genellikle firmanın yeşil pazarlama faaliyetlerine ve halkla ilişkilerine yönelik güveni olumsuz şekilde etkilemektedir (Yavuz, 2009). Diğer bir üzerinde durulan konu ise işletmelerin çevreye duyarlı olduklarını toplumla paylaşmak için tutundurma araçlarından faydalanmasıdır. Bu bağlamda ürün politikalarıyla uyum sağlamayan yapay ve kısa süreli tanıtım programları bireylere inandırıcı gelmemektedir (Türk ve Gök, 2010). Uygulama düzeyinde, şirketlerin sosyal sorumluluk kapsamındaki faaliyetlerini eleştirenlerin asıl talebi; firmaların sosyal sorumluluk için yeşil aklamadan başka bir şey yapması gerektiğidir. Bunun için şirketler faaliyetlerinin doğrudan ve dolaylı etkileri konusunda sorumlu olduğunu garanti etmelidir (Hamann ve Kapelus, 2004). Yani bireylerin yeşil aklama kaygısını gidermek için firmaların çevreci olduklarına dair iddiaların gerçeği yansıtıp kanıtlanabilir olması ve gerçekleştirecekleri çevreci projelerin bütünsel olarak kurum politikalarını yansıtması gerekir (Özel, 2012).

Lyon ve Montgomery (2015) yeşil aklamayı yanıltıcı çevreci iletişimin çeşitli özel biçimlerini kapsayan geniş bir şemsiye olarak isimlendirmişlerdir. Yeşil aklama sorunu tüm şirketler için bir endişe kaynağı olmalıdır, çünkü firmalar arasında ayırım yapılmaksızın, rakiplerin yeşil aklama yapması endüstriye zarar verir. Yeşil aklama yaptığı düşünülen şirketlerin sayısı arttıkça çevreci iddialara genellikle daha az güven duyulur. Bunun için daha olası muhtemel düzenlemeler ve kısıtlamalar devreye girmelidir (Horiuchi ve Schuchard, 2009). Tüketicilerin psikolojisi açısından yeşil aklamaya bakıldığı zaman; algılanan yeşil aklama, firmaların çevreye yönelik söylemleriyle yaptıkları arasındaki çelişkiye tüketicilerin şüpheyile yaklaşmalarıdır (Nyilasy vd., 2014). Feinstein (2013) ise çevreci olmaya dair reklamlarda aldatici veya göstermelik iddialarda bulunmayı “yeşil aklama” olarak belirtmiştir.

Bu bağlamda çalışmada yeşil aklamının etki ettiği düşünülen değişkenlerden; algılanan risk, tüketicinin kafa karışıklığı, algılanan kalite ve memnuniyet ele alınmıştır. Bu değişkenlerden algılanan risk ve tüketicinin kafa karışıklığının güven üzerinde, algılanan kalite ve memnuniyetin ise ağızdan ağıza iletişim üzerindeki etkisinin incelenmesi de amaçlanmıştır. Ayrıca ağızdan ağıza iletişim üzerinde güvenin etkisi de araştırılmıştır. Yeşil aklamının

etkisine geniş bir perspektiften bakmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. TEORİK ÇERÇEVE

2.1.Yeşil Aklama

Çevre ahlakı firmaların maddi olmayan varlıkları olarak düşünülebilir. Firmalar çevreyi korumak için bazı olumlu uğraşlar içerisinde olduklarında, rakiplerin taklit etmesi daha zor olan başarılı çevresel stratejilere sahip olurlar. Aynı zamanda bu başarılı çevreci stratejiler şirketlere sürdürülebilir fayda sağlar (Chang, 2011). Firmaların yeşil iddialarına güven duymayan tüketiciler çevre dostu olarak nitelendirilen yeşil ürünleri satın almaya yönelik kararsız kalabilirler. Bu bağlamda yeşil aklama çevre dostu pazarlamaya yavaş yavaş zarar verir ve çevre dostu ürünlerin satın alındığı bütün pazarı tehlikeye atar (Chen vd., 2014).

Birçok etik kurumsal pazarlama uygulamasında, firmalar kurumsal imajlarını geliştirmek için sosyal sorumluluk faaliyetlerini kullanmaktadır. Ancak kurumsal sosyal sorumluluk iddialarından bunalan tüketiciler sık sık gerçekten sorumlu firmaların belirlenmesinde sorun yaşarlar. Bu karışıklık yeşil aklamaya sebep olur ve kurumsal sosyal sorumluluk girişimlerinin daha az etkili olmasına neden olabilir (Parguel vd., 2011).Yeşil aklama, çevreye sorumlu olmaya dair görüntü sunmak için yanlış veya eksik bilgilerin bir organizasyon tarafından dağıtılmasıdır (Furlow, 2010: 22). Delmas ve Burbano (2011) ise ürün veya hizmetin çevreye faydalı olmasına yönelik tüketicileri yanıltmayı yeşil aklama olarak açıklamışlardır.

Lyon ve Maxwell, (2011) ise yeşil aklamayı, şirketin çevresel veya sosyal performansıyla ilgili olumlu bilgileri açık bir şekilde ifşa ederken, bu alanlardaki olumsuz bilgilerin açığa çıkmasını önlemesi olarak ifade etmişlerdir. Yeşil aklama, sürdürülebilir bir ekonomi geliştirmek için engel oluşturmaktadır. Ayrıca yeşil aklama daha fazla insanın çevresel girişimlere kuşkuyla bakmasına sebep olduğu için sürdürülebilirlik çabalarını yavaşlatır. Yeşil aklama savaşı, olumlu çevresel etkileri olan girişimler için harcanabilecek zaman ve kaynakları kullanır (Horiuchi ve Schuchard, 2009). Özel (2015) ise yeşil aklama faaliyetlerini; firmanın çevre duyarlılığı olan tüketicileri etkilemek için doğaya verdiği zararı gizlemesi, neden oldukları çevre sorunlarından dolayı toplumdaki olumsuz imajdan kaçınması ya da bu problemleri toplum nezdinde kabul edilebilir kılmayı amaçlaması olarak ifade etmiştir.

Çevre dostu ürün ve hizmetlere yönelik pazarlama faaliyetleri son on yılda hızla gelişme göstermiştir. Birçok firma üretim sürecinde çevreye yönelik fikirlere yer vermektedir. Bu firmalar üretim süreçlerinin sürdürülebilir nitelikte

ve çevreye dost olduğunu belirtirler. Fakat bazı çevreciler firmaların bazılarının ürünlerinin çevre dostu olduğu konusunda tüketiciyi yanılttıklarını iddia etmektedirler (Turan, 2007). Şirketler çevreye yönelik endişeleri gidermek için reklamlarında çevreci olmayı teşvik etmektedirler. Böylelikle insanları çevreci duruşlarıyla etkileyerek karlı çıkmaktadırlar. Ancak şirketlerin reklam ve etiketlerinde çevreye faydalı olma konusunda yerine getirdiklerinden daha fazla vaatler kullanmaları yeşil aklamaya neden olan bir durumdur (Dahl, 2010). Ürünlerini farklı göstermek isteyen bir firma çevreci olduğuna yönelik iddialarda bulunabilir. Eğer bu iddialar gerçeği yansıtmıyorsa yani sürdürülebilir olmak konusunda herhangi bir taahhüt yoksa ortaya yeşil aklama çıkar. Bu durum yüksek maliyetlere neden olur. Çünkü yeşil aklama, ürünler hakkındaki çevresel mesajlara yönelik tüketicinin şüphelerini artırır (Tuten, 2013). Diğer bir deyişle yeşil aklama çevreye duyarlı şekilde uygulanan pazarlama ilkelerinin kötüye kullanılması ve tüketicilerin çevreci reklam içeriklerine güvenmemesi anlamına gelmektedir (Karna vd., 2001).

2.2 Algılanan Kalite

Algılanan kalite, bir ürünün mükemmelliği ya da üstünlüğü hakkında tüketicinin yargısı olarak tanımlanır (Zeithaml, 1988). Zeithaml, algılanan kalitenin özelliklerini açıklamıştır. Bu özellikler; algılanan kalite gerçek kaliteden farklıdır. Bir ürünün belirgin bir özelliğinden ziyade daha soyut seviyededir. Bazı durumlarda tutuma benzeyen genel bir değerlendirmedir. Bir ürün satın alırken alıcının aklına gelen tüm markaların oluşturduğu küme içinde yaptığı bir değerlendirmedir.

Yeşil algılanan kalite ise genel olarak bir marka veya ürünün çevreci olmasına yönelik mükemmelliği veya üstünlüğü hakkında müşterilerin yargılarıdır (Chen ve Chang, 2013b). Tüketici davranışlarındaki değişiklikleri motive etme yeteneği olan (sadece farkındalığı daha da artırmaktan ziyade) iklim değişikliği üzerinden etkili bir çevreci iletişim kurulabilir. Ancak bu durum yeşil aklama konusunda herhangi bir algıdan kaçınıp tüketicilere baskı yapmaktan ziyade onları motive eden bir mesaj geliştirmeye bağlı olacaktır (Peattie vd., 2009). Lyon ve Maxwell (2011) ise yüksek kalitede çevre yönetim sistemini benimseyen şirketlerde yeşil aklama eğiliminin azalacağını bulmuşlardır. Chen vd. (2014) ise yeşil aklamanın algılanan kalite üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu belirtmişlerdir.

2.3.Memnuniyet

Memnuniyet bireysel tüketicinin refahı, firmaların satın alma sürecindeki karlılığı ve istikrarın sürdürülebilmesi için önemlidir (Oliver, 1996).Tüketici memnuniyeti, tüketicinin ürün ya da hizmetten beklentisidir. Eğer ürün ya da hizmet beklentilerini karşılıyorsa, tüketici memnun olacaktır (Chang vd., 2014).

Slevitch ve arkadaşları (2013) ise yaptıkları çalışmada çevreye yönelik olumlu özelliklerin tüketicinin memnuniyet duygusunu etkilediğini belirtmişlerdir.

Yeşil memnuniyet; bir müşterinin tüketime ilişkin çevresel arzularını, sürdürülebilirlik beklentilerini ve çevreye yönelik ihtiyaçlarını keyif verici bir düzeyde tatmin etmektir (Chen, 2010). Yeşil aklama çevre dostu olan ürünleri satın almaya daha fazla ilgi duyan tüketicilerin karşısına abartılı etiketler ile çıkmaktır. Aslında tüketiciye olumsuz davranışlarla yönelmektir. Eğer bu aldatıcı çevre dostu olan ürünlere maruz kalınırsa, müşteri daha alaycı bir bakış açısıyla incelemelerde bulunur (Slaughter, 2008). Yeşil aklamayı reklamlarında ya da pazarlama stratejilerinde kullananlar ürünlerin ekolojik etkisiyle ilgilenen tüketicileri yanıltabilirler. Bu durum uzun vadede çevresel sorunlara ilgi duyan halkı olumsuz yönde etkileyebilir (Gillespie, 2008). Chen vd. (2014) yeşil aklamamanın memnuniyet üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu belirtmişlerdir.

2.4. Tüketicinin Kafa Karışıklığı

Tüketicilere, satın alma ortamlarında karar vermelerine ilişkin giderek artan miktarda bilgi verilmesi nedeniyle, kafa karışıklığı daha çok sorun haline gelmektedir. Her bir markanın sağladığı bilginin yanı sıra ürünlerin sayısının artması tüketicilere fazla gelebilir ve karışıklığa sebep olabilir.

Böylelikle stres, hayal kırıklığı ve optimal olmayan kararlar ortaya çıkabilir (Mitchell ve Papavassiliou, 1999). Mitchell vd. (2005) karışıklığın üç türü olduğunu belirtmişlerdir. Bunlar; marka benzerliği, bilgi yükü ve yanıltıcı veya belirsiz bilgilerden kaynaklanan karışıklıklardır.

Firmalar ve tüketiciler, çevresel konular nedeniyle tüketim faaliyetlerinde değişiklik yapma ihtiyacını fark ettiler. Büyük olasılıkla tüketicilerin daha sorumlu seçimler yapması için yaptıkları değişiklikler ürünler hakkındaki bilgilere dayanmaktadır. Bununla birlikte, bu verilen mesajların bazıları yanıltıcı olabilir. Bu durum tüketicilerin sorumlu davranışları üstlenmesine engelleyebilir (Polonsky vd., 2010). Belirsiz ve aldatıcı çevre dostu iddialara maruz kalan tüketiciler kendilerini karışıklığın içinde bulurlar (Aji ve Sutikno, 2015).

“Mevcut olan çevreye zararsızdır” etiketlerinin sayısı yıllar geçtikçe çarpıcı bir şekilde çoğalmaktadır. “Çevreye zararsızdır” etiketlerinin sayısıyla birlikte tüketicilerin yaşadığı karışıklık da artmaktadır. Bununla birlikte etiket kaynağının güvenilirliği ise karışıklığı azaltmaktadır (Langer vd., 2008). Chen ve Chang (2013a) yeşil aklamamanın tüketicinin kafa karışıklığı üzerinde olumlu etkisi olduğunu belirtmişlerdir.

2.5. Algılanan Risk

Algılanan risk, tüketici davranışı üzerinde güçlü bir etkiye sahip olabilir. Ayrıca algılanan risk tüketicinin karar verme sürecinin her aşamasını etkiler (Mitchell, 1992). Risk algılaması kişinin yaşamına ya da daha genel olarak kişinin psikolojik refahına yönelik gerçek veya potansiyel tehditlerin öznel bir değerlendirmesidir (Lifshitz vd., 2016). Üründen beklenen faydaların sağlanamayacağı durumda bir risk söz konusudur (Murphy ve Enis, 1986).

Yeşil algılanan risk ise, bir ürünün seçiminde çevreye olumsuz sonuçlar olabileceğine dair inançtır. Şirketler yeşil algılanan değeri arttırmak ve yeşil algılanan riski azaltmak için tüketiciler ve üreticiler arasında etkili ve prestijli bilgi kanalı kurar iken eğitim gören deneyimli perakendecilerin olmasını da düşünmelidirler (Direction, 2013). Aji ve Sutikno (2015) ise çevre dostu ürünlerin üzerindeki etiketlerde çevreci özelliklerin olması yönünü açıklamıştır. Bu bağlamda tüketiciler bazı çevreci olduğunu belirten ürünlerin tüketiminin, yalnızca çevreci imajlarına veya itibarlarını değil, aynı zamanda kendi sağlıklarına da zarar vereceğine inanabilirler. Chen ve Chang (2013a) yeşil aklamaların algılanan risk üzerinde olumlu etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Aji ve Sutikno (2015) yeşil aklamaların sonuçlarına yönelik yaptıkları çalışmada; yeşil aklamaların algılanan risk üzerinde olumlu etkisinin olduğunu ifade etmişlerdir. Koçer ve Delice (2017) ise yaptıkları çalışmada yeşil aklama ile algılanan risk arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir.

2.6. Güven

Güven başka kişilerin niyet ve davranışlarından olumlu beklentiler duyarak savunmasızlığı kabul etme niyetini içeren psikolojik bir durumdur (Rousseau vd., 1998). Yeşil güven ise bir ürün, hizmet veya markanın çevreci olmasına ilişkin performansına yönelik yeteneklerinden, yardımseverliklerinden ve inandırıcılığından kaynaklanan beklenti ve düşüncelere güvenme isteğidir (Chen, 2010).

Chang ve Chen (2008) yaptıkları çalışmada algılanan riskin güveni negatif olarak etkilediğini belirtmişlerdir. Pazarlama planlamacılarının, potansiyel müşterileri arasında yeterli güven yaratma yollarını bulmaları halinde, algılanan risk bariyerini aşabileceklerdir (Harridge-March, 2006). Algılanan risk, güvenin etkili olabilmesi için önceliğe sahiptir. İşlem veya ilişkilerde algılanan riskin azalması, güven inşa etmenin sonucudur. İlişkilerde güven oluşturup geliştirildikçe risk azalacaktır (Mitchell, 1999). Çevre dostu ürünlere yönelik satın alma niyetini arttırmak için şirketlerin yeşil algılanan değerleri ve güveni arttırmaları, yeşil algılanan riski ise azaltmaları gerekir. Yararlı bir başlangıç noktası, yeşil değer algılarını arttırmak ve çevre kaygısı olan potansiyel müşterilerde yeterli düzeyde güven sağlamaktan geçer

(Direction, 2013).

Genel olarak, çevresel iddialara ilişkin şüphe, tüketici davranışları üzerindeki olumlu etkileri azaltmaktadır (Albayrak vd., 2011). Eden vd. (2008) yaptıkları çalışmada şüpheliğin güvensizliğe neden olabileceğini belirtmişlerdir. Walsh ve Mitchell (2010) güven üzerinde karışıklığın önemli derecede olumsuz etkiye sahip olduğunu belirtmiştir. Chen ve Chang (2013a) güven üzerinde algılanan risk ve tüketicinin kafa karışıklığının olumsuz etkisi olduğunu ifade etmişlerdir. Aji ve Sutikno (2015) güven üzerinde algılanan riskin olumsuz etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Baran vd. (2017) yaptıkları çalışmada algılanan yeşil riskin yeşil güven üzerinde etkisinin olduğunu belirtmişlerdir.

2.7. Ağızdan Ağıza İletişim

Ağızdan ağıza iletişimi, Söderlund (1998) bir müşterinin arkadaşlarını, yakınlarını ve meslektaşlarını belirli bir memnuniyete yol açan bir olay hakkında ne derece bilgilendirdiği olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma değinerek çevre dostu ürünlere yönelik ağızdan ağıza iletişim; bir müşterinin arkadaş, akraba ve meslektaşlarına bir ürün veya markanın çevreci olmasına yönelik olumlu mesajlarını ne derece ifade ettiği (Chen vd., 2014). Tüketiciler ürün ve hizmetlere yönelik olumlu deneyimlerini çevresindekilerle paylaştıkça mesaj hem ücretsiz hem de güvenilir şekilde yayılır. Ayrıca çabuk paylaşılmayı sağlamak için firmalar tüketicilere sürpriz yapma yolunu tercih edebilir. Çünkü tüketiciler kendilerinde merak uyandıran durumları diğer insanlarla paylaşmayı severler. Bu süreçte dikkat edilmesi gereken husus olumsuz tecrübelerin olumlu tecrübelerden daha çabuk yayılmasıdır (Tekin vd., 2014).

Chaniotakis ve Lymperopoulos (2009) ağızdan ağıza iletişim üzerinde memnuniyetin etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Satta vd. (2015) memnuniyetin seviyesi ne kadar artarsa, olumlu ağızdan ağıza iletişime yönelik tutumun da o kadar arttığını belirtmişlerdir. Kordshouli vd. (2015) ise şirketlerin çevre dostu olmasına yönelik yaptıkları çalışmada memnuniyetin ağızdan ağıza iletişim üzerinde olumlu ve anlamlı düzeyde etkisinin olduğunu belirtmişlerdir. Su vd. (2015) sosyal sorumluluk üzerine yaptıkları çalışmada ağızdan ağıza iletişim üzerinde memnuniyetin etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ranaweera ve Prabhu (2003) ise olumlu ağızdan ağıza iletişim üzerinde güvenin etkisini araştırmışlardır ve güven arttıkça ağızdan ağıza iletişimin arttığını ifade etmişlerdir. Kang ve Hustvedt (2014) tüketicilerin ağızdan ağıza iletişime niyet etmeleri üzerinde güvenin olumlu etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Al-Debei vd. (2015) algılanan kalite arttıkça olumlu şekilde ağızdan ağıza iletişimin artacağını belirtmişlerdir. Chen vd. (2014) algılanan kalite ve memnuniyetin ağızdan ağıza iletişim üzerinde olumlu etkisinin olduğunu belirtmişlerdir. Hong

ve Rim (2010) ise pozitif ağızdan ağıza iletişimi güvenin olumlu şekilde etkilediğini belirtmişlerdir.

3.METODOLOJİ

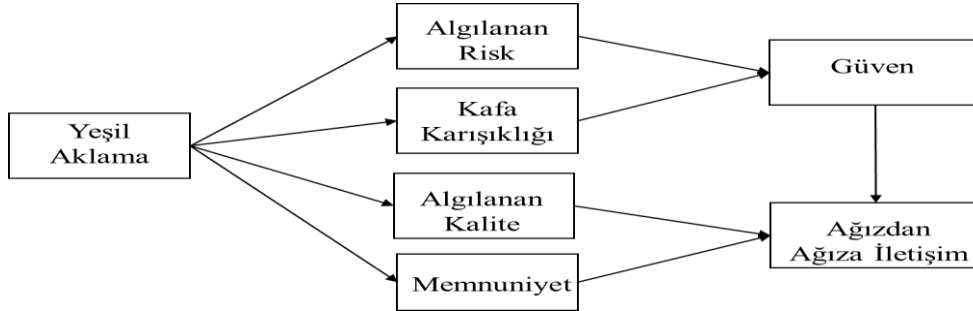
3.1. Araştırmanın Amacı, Kapsam ve Kısıtları

Bu araştırmanın amacı, çevre dostu olduğunu belirten elektronik ürünlerin çevreci olduklarına yönelik söylemlerinin tüketici üzerindeki etkilerini belirlemektir. Bu bağlamda çalışmada yeşil aklamaların algılanan risk, tüketicinin kafa karışıklığı, algılanan kalite ve memnuniyet üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Bu değişkenlerden algılanan risk ve tüketicinin kafa karışıklığının güven üzerinde, algılanan kalite, memnuniyet ve güvenin ise ağızdan ağıza iletişim üzerindeki etkisinin incelenmesi de amaçlanmıştır.

Araştırma yüz yüze anket uygulaması yöntemiyle Erzurum merkez ilçede 18 yaş ve üstü tüketicilere yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar diğer ürün grupları ve şehirler için genellenemez.

3.2. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Temel olarak yeşil aklamaların algılanan risk, kalite, memnuniyet ve kafa karışıklığı üzerindeki etkisini incelenmesinin amaçlandığı bu araştırmanın modelinin oluşturulmasında Chen ve Chang (2013a), Chen ve Chang (2013b), Chen, vd. (2014), Ranaweera ve Prabhu (2003) tarafından yapılan çalışmalar esas alınmıştır. Araştırma modeli Şekil 1.'de gösterildiği gibidir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

H₁: Yeşil aklama algılanan risk üzerinde etkiye sahiptir.

H₂: Yeşil aklama tüketicinin kafa karışıklığı üzerinde etkiye sahiptir.

H₃: Yeşil aklama algılanan kalite üzerinde etkiye sahiptir.

H₄: Yeşil aklama memnuniyet üzerinde etkiye sahiptir.

H₅: Algılanan risk güven üzerinde etkiye sahiptir.

H₆: Tüketicinin kafa karışıklığı güven üzerinde etkiye sahiptir.

H₇: Algılanan kalite ağızdan ağıza iletişim üzerinde etkiye sahiptir.

H₈: Memnuniyet ağızdan ağıza iletişim üzerinde etkiye sahiptir.

H₉: Güven ağızdan ağıza iletişim üzerinde etkiye sahiptir.

3.3. Veri Toplama Yöntem ve Süreci

Anket formunun nihai uygulaması yapılmadan önce, araştırma örneklemini temsil eden 20 tüketici ile pilot uygulama yapılmıştır. Katılımcılardan ankette yer alan ölçeklerin anlaşılabilirliğinin değerlendirilmesi istenmiş, belirlenen eksiklikler giderilerek anket formuna son şekli verilmiştir. Sonrasında Erzurum merkez ilçede 389 tüketiciye kolayda örnekleme yöntemi ile 27 Mart-27 Mayıs 2017 tarihleri arasında yüz yüze anket uygulamasıyla veri toplanmıştır.

Anketin oluşturulmasında kullanılan ölçeklerden; yeşil aklama, algılanan risk, tüketicilerin kafa karışıklığı ve güvene ilişkin ifadeler Chen ve Chang (2013a), algılanan kalite, memnuniyet ve ağızdan ağıza iletişime ilişkin ifadeler Chen vd. (2014), çalışmalarından alınıp Türkçeye çevrilmiştir. Yeşil aklama 5, kafa karışıklığı 6, algılanan risk 5, güven 5, algılanan kalite 5, memnuniyet 4, ağızdan ağıza iletişim için 4 soru ifadesi bulunmaktadır. Verilerin analizinde SPSS 20.0 paket istatistik programlarından faydalanılmış, verilere tanımlayıcı istatistikler, güvenilirlik testi ve regresyon analizi uygulanmıştır.

3.4. Verilerin Analizi ve Değerlendirmesi

3.4.1. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Ankete katılan katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek amacıyla eğitim durumları, meslekleri, yaşları, gelir düzeyleri, medeni durumları, cinsiyetleri sorulmuş ve elde edilen bilgiler Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Demografik Özellikler

	Frekans	Yüzde		Frekans	Yüzde
Cinsiyet			İş		
Kadın	164	42,2	Çalışmıyor	18	4,6
Erkek	225	57,8	Özel Sektör Çalışanı	101	26,0
Yaş			Öğrenci	40	10,3
18-28	137	35,2	Ev Hanımı	34	8,7
29-39	128	32,9	Emekli	11	2,8
40-50	79	20,3	Memur	96	24,7
51-61	38	9,8	Serbest Meslek	14	3,6
62 ve üzeri	7	1,8	İşçi	70	18,0
Medeni Durum			Akademisyen	5	1,3
Bekâr	151	38,8	Gelir		
Evli	238	61,2	1000 TL ve altı	73	18,8

Eğitim			1001-2000	82	21,1
İlkokul	27	6,9	2001-3000	132	33,9
Ortaokul	32	8,2	3001-4000	71	18,3
Lise	105	27,0	4001-5000	21	5,4
Üniversite	192	49,4	5001-6000	5	1,3
Yüksek Lisans	28	7,2	6001 ve üzeri	5	1,3
Doktora	5	1,3			
Toplam	389	100,0	Toplam	389	100,0

Araştırmaya katılan cevaplayıcılar %57,8'ini oluşturan 225 kişinin erkek, %42,2'ini oluşturan 164 kişinin ise kadın olduğu görülmektedir. Cevaplayıcıların çoğunluğu (%35,2) 18-28 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Cevaplayıcıların eğitim seviyesine bakıldığında katılımcıların büyük bölümünün üniversite (%49,4) ve bunu %27 ile lise mezunları takip etmektedir. Katılımcılar gelir düzeylerinde ise ilk sırayı 2001-3000 gelire sahip olanlar yer almaktadır. Meslekler açısından bakıldığında ise özel sektör çalışanı ve memurlar çoğunlukta yer almaktadır.

Tablo 2. Değişkenlerin Genel Ortalama ve Standart Sapmaları

Değişkenler	Ortalama*	Standart Sapma
Yeşil Aklama	3,23	0,82
Algılanan Risk	3,45	0,75
Kafa Karışıklığı	3,41	0,75
Algılanan Kalite	3,30	0,82
Memnuniyet	3,36	0,86
Güven	3,05	0,86
Ağızdan Ağıza İletişim	3,34	0,88

*1. Kesinlikle Katılmıyorum, 5. Tamamen Katılıyorum

Tablo 2.'deki değişkenlerin ortalamasına ilişkin verilere bakıldığında en yüksek ortalama algılanan risk (3,45) değişkenine aittir. Daha sonra ise (3,41) ortalama tüketiminin kafa karışıklığı gelmektedir. Yeşil aklamının ortalama düzeyine (3,23) bakılarak; tüketiciler çevre dostu olduğunu belirten elektronik ürünlerin çevreci söylemlerinin gerçeği yansıttığı konusunda kararsız kaldıkları söylenebilir.

Tablo 3. Değişkenlerin Güvenilirlik Analizi

Değişkenler	Cronbach's Alpha Değeri
Yeşil Aklama	0,78
Algılanan Risk	0,76
Kafa Karışıklığı	0,76
Algılanan Kalite	0,80
Memnuniyet	0,81
Güven	0,84
Ağızdan Ağıza İletişim	0,85

Tablo 3. incelendiği zaman ölçeklerin güvenilir olduğu görülmektedir.

3.4.2. Yeşil Aklamamın Algılanan Risk Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

Tablo 4’de görüldüğü gibi oluşturulan regresyon modeli 0.05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlıdır ve R^2 değeri 0.128 olarak bulunmuştur. Buna göre, algılanan riski modeldeki bağımsız değişken olan yeşil aklama, % 0.128 oranında açıklayabilmektedir. Modelde yer alan yeşil aklama algılanan riski etkilemektedir ($\beta = 0.358$; $P < 0.05$). Bu sonuç ışığında H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Dolayısıyla tüketiciler firmanın çevreci söylemelerinin gerçeği yansıtmadığını düşünür ise çevreye dost olan ürünleri kullansalar bile doğanın zarar görebileceğine inanabilirler.

Tablo 4. Yeşil Aklamamın Algılanan Risk Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	Algılanan Risk			Çoklu Doğrusallık İstatistikleri		Korelasyonlar		
	Beta	t	p-değeri	Tolerance	VIF	Zero-Order	Partial	Part
Yeşil Aklama	.358	7.55	.000	1.000	1.000	.358	.358	.358
R	.360							
R ²	.128							
Düzeltilmiş R ²	.126							

3.4.3. Yeşil Aklamamın Tüketicinin Kafa Karışıklığı Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

Yeşil aklamamın tüketicinin kafa karışıklığını etkileyip etkilemediğini belirlemek amacıyla basit regresyon analizi yapılmış ve Tablo 5’de belirtilen sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 5. Yeşil Aklamamın Tüketicinin Kafa Karışıklığı Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	Kafa Karışıklığı			Çoklu Doğrusallık İstatistikleri		Korelasyonlar		
	Beta	t	p-değeri	Tolerance	VIF	Zero-Order	Partial	Part
Yeşil Aklama	.416	9.00	.000	1.000	1.000	.416	.416	.416
R	.416							
R ²	.173							
Düzeltilmiş R ²	.171							

Tablo 5’de görüldüğü gibi oluşturulan regresyon modeli 0.05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlıdır ve R^2 değeri 0.173 olarak bulunmuştur. Buna göre, tüketicinin kafa karışıklığını modeldeki bağımsız değişken olan yeşil aklama, % 0.173 oranında açıklayabilmektedir. Modelde yer alan yeşil aklama tüketicinin kafa karışıklığını etkilemektedir ($\beta = 0.416$; $P < 0.05$). Bu doğrultuda H_2 hipotezi kabul edilmiştir. Yani firmanın gerçekleştirdiği çevreci faaliyetler ile söylemleri arasında abartı olduğunu hisseden tüketiciler; ürünün çevreci olup

olmadığı konusunda belirsizlik duyarlar.

3.4.4. Yeşil Aklamann Algılanan Kalite Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

Tablo 6’da görüldüğü gibi oluşturulan regresyon modeli 0.05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlı değildir ve R^2 değeri 0.000 olarak bulunmuştur. Modelde yer alan yeşil aklama algılanan kaliteyi etkileyememektedir. Dolayısıyla H_3 hipotezi reddedilmiştir. Bu doğrultuda tüketiciler ürünün doğa dostu olmalarına yönelik belirsiz ifadeler kullanmalarıyla kaliteleri arasında bir ilişki olmadığını düşünmektedirler. Kalite olgusuyla çevreci olmayı birbirinden ayırt etmektedirler.

Tablo 6. Yeşil Aklamann Algılanan Kalite Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	Algılanan Kalite			Çoklu Doğrusallık İstatistikleri		Korelasyonlar		
	Beta	t	p-değeri	Tolerance	VIF	Zero-Order	Partial	Part
Yeşil Aklama	.348	.377	.707	1.000	1.000	.019	.019	.019
R	.019							
R^2	.000							
Düzeltilmiş R^2	-.002							

3.4.5. Yeşil Aklamann Memnuniyet Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

Tablo 7’de görüldüğü gibi oluşturulan regresyon modeli 0.05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlı değildir ve R^2 değeri 0.004 olarak bulunmuştur. Modelde yer alan yeşil aklama memnuniyeti etkileyememektedir. Bu sonuca bakılarak; H_4 hipotezi red edilmiştir. Bu doğrultuda ürünün çevreci olmasına yönelik yanıltıcı ifade veya görseller olsa dahi, duyulan memnuniyet azalmamaktadır.

Tablo 7. Yeşil Aklamann Memnuniyet Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	Memnuniyet			Çoklu Doğrusallık İstatistikleri		Korelasyonlar		
	Beta	t	p-değeri	Tolerance	VIF	Zero-Order	Partial	Part
Yeşil Aklama	-.061	-1.203	.230	1.000	1.000	-.061	-.061	-.061
R	.061							
R^2	.004							
Düzeltilmiş R^2	.001							

3.4.6. Algılanan Risk ve Tüketicinin Kafa Karışıklığının Güven Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

Tablo 8’de görüldüğü gibi oluşturulan regresyon modeli 0.05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlı değildir ve R^2 değeri 0.003 olarak bulunmuştur. Modelde yer alan algılanan risk ve kafa karışıklığı güveni anlamlı şekilde etkileyememektedir. Dolayısıyla; H_5 ve H_6 hipotezleri red edilmiştir. Bu

sonuç ışığında; tüketicilerin çevre dostu olan bir ürünü kullanılsa dahi doğanın olumsuz etkileneceğini düşünmeleri ve bu konuda karışıklık yaşamalarına rağmen ürüne güven duyabilmektedirler. Bu konudaki yaşanan olumsuzluklara rağmen olumlu beklenti duymaya devam etmektedirler.

Tablo 8. Algılanan Risk ve Tüketicinin Kafa Karışıklığının Güven Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

Değişkenler	Güven			Çoklu Doğrusallık İstatistikleri		Korelasyonlar		
	Beta	t	p-değeri	Tolerance	VIF	Zero- Order	Partial	Part
Algılanan Risk	-.037	-.693	.488	.912	1.096	-.020	-.035	-.035
Kafa Karışıklığı	.056	1.061	.289	.912	1.096	.046	.054	.054
R	.058							
R ²	.003							
Düzeltilmiş R ²	-.002							

3.4.7. Güven, Algılanan Kalite ve Memnuniyetin Ağızdan Ağıza İletişim Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

Tablo 9'da görüldüğü gibi oluşturulan çoklu regresyon modeli 0.05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlıdır ve R² değeri 0.482 olarak bulunmuştur. Buna göre, algılanan kalite, güven, memnuniyet modeldeki bağımsız değişken olan ağızdan ağıza iletişimi, % 0.482 oranında açıklayabilmektedir. Modelde yer alan algılanan kalite, güven ve memnuniyet ağızdan ağıza iletişimi etkilemektedir ($\beta = 0.101$.; $\beta = 0.152$.; $\beta = 0.569$, $P < 0.05$). H₇, H₈ ve H₉ kabul edilmiştir. Bu doğrultuda çevre dostu ürünler hakkında olumlu ifadelerin yayılması üzerinde tüketicilerin ürünün çevreci olduğuna güven duyması, kaliteli olarak algılanması ve memnuniyet duyması etkilidir.

Tablo 9. Güven, Algılanan Kalite ve Memnuniyetin Ağızdan Ağıza İletişim Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

Değişkenler	Ağızdan Ağıza İletişim			Çoklu Doğrusallık İstatistikleri		Korelasyonlar		
	Beta	t	p-değeri	Tolerance	VIF	Zero-Order	Partial	Part
Algılanan Kalite	.101	2.152	.032	.708	1.479	.428	.109	.079
Güven	.152	3.274	.001	.676	1.413	.475	.165	.120
Memnuniyet	.569	12.232	.000	.657	1.523	.674	.529	.448
R	.695							
R ²	.482							
Düzeltilmiş R ²	.478							

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yeşil aklamamanın çevre dostu olduğunu ifade eden elektronik ürünler üzerindeki etkisini genel olarak incelendiği bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Cevaplayıcıların % 57,8'i erkek, % 61,2'i evli, % 33,9'u 2001-3000 TL gelire sahip, % 26'sı özel sektör çalışanı, % 35,2'i 18-28 yaş aralığında ve %

49,4'ü üniversite mezunu olan tüketicilerden oluştuğu tespit edilmiştir.

Araştırma için belirlenen 9 hipotezden 5'i kabul, 4'ü ise red edilmiştir. Bu bağlamda H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Tüketici için çevre dostu olduğunu belirten elektronik ürünlerin çevreye yönelik söylemleriyle ve yaptıkları arasında fark olması ya da çevre dostu olduklarına yönelik faaliyetlerinin gerçek de olduğundan daha fazla şekilde gösterilen tanıtımların yapılması, bu kullanıcıların ürünleri riskli olarak algılamasına neden olmaktadır. Diğer kabul edilen hipotezimiz ise H_2 hipotezidir. Bu hipotezimizde ise firmaların kendilerini görünüşte çevre dostu olarak göstermeleri tüketici de kafa karışıklığına neden olmaktadır. Bir ürünün ne kadar çevre dostu olduğunu veya böyle bir duyarlılığa sahip olmayan ürünü belirlerken eğer firmaların yeşil aklama faaliyetleri mevcut olursa karışıklık ortaya çıkacaktır.

Yeşil aklamamanın algılanan kalite üzerindeki etkisini incelemek için belirlenen H_3 hipotezi ise red edilmiştir. Bu bağlamda ürünün çevre dostu olmasına yönelik abartılı reklamlar ve iddialar kalite üzerinde etki etmemektedir. Tüketiciler kalite olgusunu çevre duyarlılığından farklı bir boyutta ele almaktadır. Diğer bir hipotezimiz olan yeşil aklamamanın memnuniyet üzerindeki etkisini inceleyen H_4 ise red edilmiştir. Bu sonuca göre çevre dostu görsellerle veya bilgilerle tüketicinin gözünü boyamaya çalışan elektronik ürünler, duyulan memnuniyete etki etmemektedir.

Tüketicinin çevre dostu olduğunu belirten elektronik ürünlere yönelik güveni üzerinde etki ettiği düşünülen algılanan risk ve tüketicinin kafa karışıklığını belirlemeye yönelik oluşturulan H_5 ve H_6 hipotezleri ise red edilmiştir. Tüketicilerin çevreci bir elektronik ürününe yönelik risk algılaması ve karışıklık hissetmeleri güven üzerinde etkili değildir. Yani bu konuda oluşan olumsuzluklar güven duygusuna etki edecek düzeyde değildir.

Firmalar için oldukça önemli olan ağızdan ağıza iletişime etki eden değişkenleri belirlemek için H_7 , H_8 ve H_9 hipotezleri ele alınmıştır. Bu hipotezler sırasıyla; algılanan kalite, memnuniyet ve güvenin ağızdan ağıza iletişim üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Çevre dostu elektronik ürünlerin diğer kullanıcılara tavsiye edilme sürecinde algılanan kalite, memnuniyet ve güven etkilidir. Bu yüzden eğer kullanıcı bu ürünlerin çevreye duyarlılıklarıyla birlikte kaliteli olduklarını da algıladıklarında, bu ürünleri hakkında diğer insanlara olumlu söylemlerde bulunacaklardır.

Etki eden diğer bir değişkenimiz ise memnuniyettir. Böylelikle eğer tüketiciler bu ürünleri seçmekten memnuniyet duyarsa çevresindekilerin bu ürünleri satın almaları konusunda teşvik edeceklerdir. Ayrıca bu ürünlere güven duyan tüketicilerde ürün hakkında olumlu tanıtım yapanların bir parçası olacaklardır.

Firmalara bu sonuçlar ışığında şu önerilerde bulunabilir; çevreye duyarlı olduğunu belirten ürünler için firmalar tüketicilerin karşısına somut verilerle çıkmalıdır. Çünkü tüketiciler bu ürünlerle karşılaştıklarında ifadelerin veya görsellerin aldatıcı veya yanıltıcı olduğunu düşündüklerinde ürüne yönelik kafa karışıklığı yaşayacaklardır. Örneğin; beyaz eşya sektöründe ürünlerinin enerji tasarrufu sağladığını belirten bir firma; bu ürünleri kullandıktan önceki ve sonraki faturaları hedef kitleyle paylaşabilir. Böylelikle tüketicinin çevreye katkısının ne olduğu açıkça ortaya konabilir. Ayrıca aldıkları ürünün aslında görüldüğü kadar çevreci olmadığını bilen tüketici ürünü kullanmanın riskli olacağını düşünebilir. Bu yüzden ortaya çıkabilecek belirsizliği veya olumsuz durumları yok etmek için firmalar çevreci ürünlerinin ne kadar çevreyle uyumlu çalıştığını belirtirken abartıdan kaçınmalıdır.

Asıl olan bilgileri tüketiciye ulaştırmak için ürünü kullananları tanıtım faaliyetlerinin merkezine alabilirler. Enerji tasarrufunu gündeme getirerek ve bu konuda fayda gören insanların paylaşımlarda bulunmasını sağlayabilirler. Böylelikle hem tüketicilerin fayda görmesi hem de sürdürülebilirlik için bir adım atılmasını sağlayabilirler. Bu çevre dostu elektronik ürünlerin pazarlanması sırasında yer alan elemanlara farklı bir eğitim verilerek donanımlı şekilde tüketicinin karşına çıkılabilir. Böyle bir stratejiyi gerçekleştiren firma hem tüketicinin yaşadığı karışıklığı azaltabilir hem de asıl olan bilgilerle algılanan riski azaltabilir. Çevre dostu imajı sergileyen firmalar uzun vadeli stratejiler geliştirerek, yapacakları faaliyetleri hedef kitleyle paylaşmalıdırlar. Bu şekilde hem tüketicinin güvenini kazanabilirler hem de geçici olmayan uygulamalar sayesinde çevreci bir kimlik elde edebilirler.

Ağızdan ağıza iletişim üzerinde etkili olan değişkenleri göz önüne alındığında ise tüketicinin ürünü çevreci olmasıyla birlikte kaliteli algılanması, memnuniyet duyması ve güvenmesi önem kazanmaktadır. Firmalar çevreci olmalarının yanı sıra ürünün kaliteli olmasına da özen göstermelidirler. Tanıtımlarda asıl olan çevreci duruşun yanı sıra kaliteyi de göz önünde bulundurmalıdırlar. Uzun vadeli ilişkilerde önemli derecede yer edinen güven ise insanların ürünü tanıtımalarında, hatta toplumda ürünün önemli bir savunucusu olmada etkilidir. Bu yüzden tüketicilerin güvenini kazanmaya yönelik aktivitelerde bulunulmalıdır. Çevre faaliyetlerinin sadece sözde olmadığını göstermek için geri dönüşüm sürecine tüketicilerin katılmasını destekleyecek programlar yapılabilir.

Ayrıca araştırmacılara ileriki çalışmalar hakkında öneri verilmesi gerekirse; farklı ürünler için yeşil aklamamanın etkisi incelenebilir. Yeşil aklamamanın marka imajı, bağlılığı ve satın alma niyeti üzerindeki etkisine bakılabilir.

5. TARTIŞMA

Literatür incelemesi yapıldığında kabul edilen hipotezlerimiz benzer çalışmalar ile desteklendiği görülmüştür. Chen ve Chang (2013a) yeşil aklamanın algılanan risk üzerinde olumlu etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Aji ve Sutikno (2015) yeşil aklamanın sonuçlarına yönelik yaptıkları çalışmada; yeşil aklamanın algılanan risk üzerinde olumlu etkisinin olduğunu ifade etmişlerdir. Koçer ve Delice (2017) ise yaptıkları çalışmada yeşil aklama ile algılanan risk arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Chen ve Chang (2013a) yeşil aklamanın tüketicinin kafa karışıklığı üzerinde olumlu etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Chen vd. (2014) algılanan kalite ve memnuniyetin ağızdan ağıza iletişim üzerinde olumlu etkisinin olduğunu belirtmişlerdir. Hong ve Rim (2010) ise pozitif ağızdan ağıza iletişimi güvenin olumlu şekilde etkilediğini belirtmişlerdir.

6. KAYNAKÇA

- Albayrak, T., Caber, M., Moutinho, L. & Herstein, R. (2011). The influence of skepticism on green purchase behavior. *International Journal of Business and Social Science*, 2 (13), 189-197.
- Al-Debei, M. M., Akroush, M. N. & Ashouri, M. I. (2015). Consumer attitudes towards online shopping: The Effects of Trust, Perceived Benefits and Perceived Web Quality. *Internet Research*, 25 (5), 707-733.
- Aji, H. M. & Sutikno, B. (2015). The extended consequence of green washing: Perceived consumer skepticism. *International Journal of Business and Information*, Volume 10, Number 4, December 2015, 433-468.
- Baran, A., Söylemez, C. & Yurdakul, M. (2017). Algılanan yeşil kalite, algılanan yeşil risk ve yeşil marka imajının yeşil marka değeri üzerindeki etkisinde yeşil güvenin aracılık rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13 (5), 1-11.
- Chang, H. H. & Chen, W. S. (2008). The impact of online store environment cues purchase intention: Trust and perceived risk as a mediator. *Online Information Review*, 32(6), 818-841.
- Chang, C. H. (2011). The influence of corporate environmental ethics on competitive advantage: The mediation role of green innovation. *J Bus Ethics* (2011), 104, 361-370.
- Chang, S. C., Chou, P.Y. & Wen-Chien, L. (2014). Evaluation of satisfaction and repurchase intention in online food group-buying; using Taiwan as an example. *British Food Journal*, 116 (1), 44-61.
- Chaniotakis, I. E. & Lymperopoulos, C. (2009) Service quality effect on satisfaction and word of mouth in the health care industry. *Managing Service Quality: An International Journal*, Vol. 19 Issue: 2, 229-242.
- Chen, Y. S. (2010). The drivers of green brand equity: Green brand image, green satisfaction, and green trust. *Journal of Business Ethics*, 93(2), 307-319.
- Chen, Y. S. & Chang, C. H. (2013a). Green wash and green trust: The mediation effects

- of green consumer confusion and green perceived risk. *Journal of Business Ethics*, 114 (3), 489-500.
- Chen, Y. S. & Chang, C. H. (2013b). Towards green trust: The influences of green perceived quality, green perceived risk and green satisfaction. *Management Decision*, 51(1), 63-82.
- Chen, Y. S., Lin, C. L. & Chang, C.H. (2014). The influence of green wash on green word-of-mouth (Green WOM): The mediation effects of green perceived quality and green satisfaction, *Qual Quant* (2014), 48, 2411–2425.
- Dahl, R. (2010). Green washing: Do you know what you're buying?. *Environmental Health Perspectives*, 118(6), 246-252.
- Delmas, M. A. & Burbano, W. C. (2011). The drivers of green washing, *California Management Review*, 54(1), 64-87.
- Direction, S. (2013). Shades of green in risk and value: Importance of customers' environmental perceptions. *Strategic Direction*, Vol. 29 Issue: 6, 5-7.
- Eden, S., Bear, C. & Walker, G. (2008). The sceptical consumer? Exploring views about food assurance, *Food Policy*, 33 (2008), 624–630.
- Feinstein, N. (2013). Learning from past mistakes: Future regulation to prevent green washing. *BC Env'tl. Aff. L. Rev.*, 40, 229-257.
- Furlow, N. E. (2010). Green washing in the new millennium. *Journal of Applied Business & Economics*, 10 (6), 22-25.
- Gillespie, E. (2008). Stemming the tide of 'greenwash'. *Cons Pol Rev* 18, 79-83.
- Hamann, R. & Kapelus, P. (2004). Corporate social responsibility in mining in Southern Africa: Fair accountability or just green wash?. *Development*, 47(3), 85-92.
- Harridge-March, S. (2006). Can the building of trust overcome consumer perceived risk online?. *Marketing Intelligence & Planning*, Vol. 24, Issue: 7, 746-761.
- Hong, S. Y. & Rim, H. (2010). The influence of customer use of corporate web sites: Corporate social responsibility, trust, and word-of-mouth communication. *Public Relations Review*, 36 (2010), 389–391.
- Horiuchi, R. & Schuchard, R. (2009). Understanding and preventing green wash: A business guide. Futerra Sustainability Communications. London. [https://www.bsr.org/reports/Understanding %20Preventing_Greenwash.pdf](https://www.bsr.org/reports/Understanding%20PreventingGreenwash.pdf). Erişim tarihi: 17.11.2017.
- Kang, J. & Hustvedt, G. (2014). Building trust between consumers and corporations: The role of consumer perceptions of transparency and social responsibility. *Journal of Business Ethics*, 125(2), 253-265.
- Karna, J., Juslin, H., Ahonen, V. & Hansen, E. (2001). Green advertising: Green wash or a true reflection of marketing strategies?. *Greener Management International*, 59-71.
- Koçer, L. L. & Delice, T. (2017). Yeşile boyama ve yeşil güven arasındaki ilişkide algılanan yeşil riskin ve algılanan tüketici şüphesizliğinin aracılık rolü. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (50), 1-25.
- Koller, M., Floh, A. & Zauner, A. (2011). Further insights into perceived value and consumer loyalty: A "green" perspective. *Psychology & Marketing*, 28(12), 1154-1176.
- Kordshouli, H. R., Ebrahimi, A. & Bouzanjani, A.A. (2015). An analysis of the green

- response of consumers to the environmentally friendly behaviour of corporations. *Iranian Journal of Management Studies (IJMS)*, Vol. 8, No.3, July2015,315-334.
- Langer, A., Eisend, M. & Ku, A. (2008). The impact of eco-labels on consumers: Less information, more confusion?. *European Advances In Consumer Research Volume 8*. 338- 339.
- Lifshitz, R., Nimrod, G. & Bachner, Y.G. (2016). Measuring risk perception in later life: The perceived risk scale. *Journal of the American Psychiatric Nurses Association*, 22(6), 469- 474.
- Lyon, T. P. & Maxwell, J. W. (2011). Greenwash: Corporate environmental disclosure under threat of audit. *Journal Of Economics & Management Strategy*, 20(1), 3-41.
- Lyon, T. P. & Montgomery, A. W. (2015). The means of end of greenwash. *Organization & Environment*, Vol. 28(2), 223-249.
- Mitchell, V. W. (1992). Understanding consumers' behaviour: Can perceived risk theory help?. *Management Decision*, 30(3), 26-31.
- Mitchell, V. W. (1999). Consumer perceived risk: Conceptualisations and models. *European Journal Of Marketing*, 33(1/2), 163-195.
- Mitchell, V. W. & Papavassiliou, V. (1999). Marketing causes and implications of consumer confusion. *Journal of Product & Brand Management*, 8(4), 319-342.
- Mitchell, V. W., Walsh, G. & Yamin, M. (2005). Towards a conceptual model of consumer confusion. *NA-Advances in Consumer Research Volume:32*, 142-150.
- Murphy, P. E. & Enis, B. M. (1986). Classifying Products Strategically. *The Journal of Marketing*, 24-42.
- Nyilasy, G., Gangadharbatla, H. & Paladino, A. (2014). Perceived greenwashing: The interactive effects of green advertising and corporate environmental performance on consumer reactions. *Journal of Business Ethics*, 125(4), 693-707.
- Oliver, R. L. (1996). Satisfaction: A behavioral perspective on the consumer. McGraw-Hill, New York.
- Özel, A. P. (2012). Çevresel reklamlarda yasal düzenlemeler ve etik tartışmaları. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 17, 9-34.
- Özel, A. P. (2015). Çevresel aktivizm, halkla ilişkiler ve yeşil aklama üzerine kuramsal bir bakış. *Selçuk İletişim*, 8(4), 73-89.
- Parguel, B., Benoit-Moreau, F. & Larceneux, F. (2011). How sustainability ratings might deter 'greenwashing': A closer look at ethical corporate communication. *Journal Of Business Ethics*, 102(1), 15-28.
- Peattie, K., Peattie, S. & Ponting, C. (2009). Climate change: A social and commercial marketing communications challenge. *Euro Med Journal of Business*, 4(3), 270-286.
- Ranaweera, C. & Prabhu, J. (2003). On the relative importance of customer satisfaction and trust as determinants of customer retention and positive word of mouth. *Journal of Targeting, Measurement and Analysis For Marketing*, Vol. 12, 1, 82-90.
- Polonsky, M. J., Grau, S. L. & Garma, R. (2010). The new greenwash? Potential marketing problems with carbon offsets. *International Journal of Business*

- Studies*,18(1), 49-54.
- Rousseau, D. M., Sitkin, S. B., Burt, R. S. & Camerer, C. (1988). Not so different after all: A cross discipline view of trust. *Academy of Management Review* 1998, Vol. 23, No. 3, 393-404.
- Satta, G., Parola, F., Penco, L. & Persico, L. (2015). Word of mouth and satisfaction in cruise port destinations. *Tourism Geographies*, 17(1), 54-75.
- Slaughter, R. (2008). Avoid the pitfalls of 'greenwash'. *Home Furnishings Business*, 3(2), 32-36.
- Slevitch, L., Mathe, K., Karpova, E. & Scott-Halsell, S. (2013). "Green" attributes and customer satisfaction: Optimization of resource allocation and performance. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 25(6), 802-822.
- Söderlund, M. (1998). Customer satisfaction and its consequences on customer behaviour revisited: The impact of different levels of satisfaction on word of mouth, feedback to the supplier and loyalty. *International Journal of Service Industry Management*, Vol. 9 Issue: 2, 169-188.
- Su, L., Swanson, S. R. & Chen, X. (2015). Social responsibility and reputation influences on the intentions of Chinese Huitang Village tourists: Mediating effects of satisfaction with lodging providers, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Vol. 27, Issue: 8, 1750-1771.
- Tekin, M., Şahin, E. & Göbenez, Y. (2014). Postmodern pazarlama yaklaşımıyla modern pazarlama yöntemleri: Güncel şirket uygulamaları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 225-232.
- Turan, F. (2007). Çevre dostu şirketler: Yeşil göz boyama mı çevresel üretim mi?. *İnsancıl Dergisi*, 17, 1-26.
- Tuten, T. (2013). Promoting sustainability by marketing green products to non-adopers. *Gestion 2000*, 30(3), 93-102.
- Türk, M. & Gök, A. (2010). Yeşil pazarlama anlayışı açısından üretici işletmelerin sosyal sorumluluğu. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(32), 199-220.
- Walsh, G. & Mitchell, V. W. (2010). The effect of consumer confusion proneness on word of mouth, trust and customer satisfaction. *European Journal of Marketing*, 44(6), 838-859.
- Yavuz, Ş. (2009). Yeşil halkla ilişkiler ve ikna. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 37,128-143.
- Zeithaml, V. A. (1988). Consumer perceptions of price, quality and value: A means-end model and synthesis of evidence. *The Journal Of Marketing*, 52 (3), 2-22.

ÇALIŞANLARIN SOSYAL HAYAT TUTUMLARININ, DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE GÖRE OPTİMAL ÖLÇEKLEME TEKNİKLERİ İLE İNCELENMESİ

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİBFD
Cilt. 9, Sayı 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 16.02.2018

Yayına Kabul Tarihi: 28.09.2018

Halim KAZAN

Prof. Dr.

İstanbul Üniversitesi,

İktisat Fakültesi

halim.kazan@istanbul.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-9234-6214

Engin KARAMAN

Doktora Öğrencisi

İstanbul Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü

enginkaraman1013@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2336-6289

ÖZ İşletmelerin çalışanların performansını ve de verimliliğini arttırmasının en önemli ayaklarından biri de çalışanın işyerine aidiyet duygusunu geliştirmektir. Bunun için çalışanların psikolojik ve sosyal gelişimlerinin işe yansımaları gözetenek yönetim politikası oluşturmak gerekir. Bu çalışmada, farklı departmanlarda görev yapan çalışanların demografik özelliklerine göre iş ve sosyal hayat tutum seviyelerinin homojen kümeler oluşturup oluşturmadığı araştırılmış, aynı ve farklı grupların analizi yapılarak benzerliğe neden olan tutumlar karşılaştırılmıştır. Çalışmamızda analiz yöntemi olarak Optimal Ölçekleme Tekniklerinin bir türü olan Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon Analizi (DOKKA) kullanılmıştır. Sosyal Bilimler alanında artık sıklıkla kullanılmaya başlanılan Optimal Ölçekleme Teknikleri kategorik veri analizlerinde araştırmacılara kullanım kolaylığı sunmakta ve tutarlı sonuçlar vermektedir. Analizin sonucunda çok keskin farklılıklar olmamakla birlikte bazı grupların birbiriyle benzerlik gösterdiği, bazılarının ise diğer gruplardan ayrı bir yönelim gösterdiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İş-Yaşam Dengesi, Optimal Ölçekleme, Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon Analizi

JEL Kodu: C39, C44, J11.

Alanı: İşletme

Türü: Araştırma

DOI:10.9775/kauibfd.2018.016

Atıfta bulunmak için: Kazan, H. & Karaman, E. (2018). Çalışanların sosyal hayat tutumlarının, demografik özelliklerine göre optimal ölçekleme teknikleri ile incelenmesi. *KAÜİBFD*, 9(18), 379-389.

ANALYSIS WITH OPTIMAL SCALING ANALYSIS OF EMPLOYEE'S SOCIAL ATTITUDES ACCORDING TO DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 9, Issue 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 16.02.2018

Accepted Date: 28.09.2018

Halim KAZAN

Professor

İstanbul University

Faculty of Economics

halim.kazan@istanbul.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-9234-6214

Engin KARAMAN

PhD Student

İstanbul University

Sosyal Science Institute

enginkaraman1013@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2336-6289

ABSTRACT One of the most important steps in increasing the performance and productivity of employees is to improve employee sense of belonging to the workplace. For this, it is necessary to create a management policy by considering the psychological and social developments of the employees. In this study, it is investigated whether the work and social attitude levels according to the demographic characteristics of the employees working in different departments constitute homogeneous clusters. By analyzing the same and different groups, It was compared. As a result of the analysis, it was determined that there were not very sharp differences but some groups showed similarity and others showed a different tendency from the other groups. Optimal Scale Technique, which is now frequently used in the field of social sciences, provides ease of use to researchers in categorical data analysis and gives consistent results. In our study, Nonlinear Canonical Correlation Analysis (CANALS), a type of Optimal Scaling Techniques, was used as an analysis method.

Keywords: Work-Life Balance, Optimal Scaling, Nonlinear Canonical Correlation Analysis

JEL Codes: C39, C44, J11.

Scope: Business

Type: Research

Cite this Paper: Kazan, H. & Karaman, E. (2018). Analysis with optimal scaling analysis of employee's social attitudes according to demographic characteristics. *KAUJEASF*, 9(18), 379-389.

1. GİRİŞ

Öncül zamanlara oranla çağımız, bilgi ve teknolojideki hızlı gelişmelere bağlı olarak çalışma koşullarında standart kalıpların dışında esnek ve etkileşimli bir ortamı olanaklı hale getirmiştir. Bu durum beraberinde işgörenlerin çalışma süresiyle, sosyal aktiviteler arasında geçen süre arasında sınırların yavaş yavaş ortadan kalktığını göstermektedir. Literatürde kendine sık sık yer bulan “İş-Yaşam Dengesi” kavramı bu ilişkilerin irdelenmesi üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Barnett’e göre (1999, s. 562) İş-Yaşam Dengesi (İYD) iş hayatında kontrol sahibi olmak ile iş ve iş dışındaki aktiviteler üzerinde esneklik, sosyallik ve bireyselliği kapsar. Bu iki değişken arasında dinamik bir nedensellik bağı vardır. İş doyumu, iş yaşamının kalitesini artırırken; yaşam doyumu, tüm hayatın niteliği için önemli bir faktördür ve her iki doyum birbirini etkiler (Rice, McFarlin, Hunt ve Near 1985, s. 41). Konu örgütsel psikolojisinin de ilgi alanlarından biri olagelmıştır (Çevik ve Korkmaz, 2014, s. 131). Çalışanın verimliliğin ve etkinliğinin artırılması için bu dengenin gözetilmesi ve buna göre yönetim politikalarının belirlenmesi sektörler için artık vazgeçilmez bir unsurdur. Çalışmada işgörenlerin demografik özelliklerinin(cinsiyet, tahsil ve görev alanı) iş-sosyal hayat arasındaki tutum farklılıkları veya aynılıklarını incelemek üzere son zamanlarda çok sık başvurulan bir yöntem olan Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon Analizi kullanılmıştır. Sosyal bilimler alanında yapılan pek çok çalışmada kategorik özellik taşıyan veriler kullanılmaktadır. Kategorik verilerin kullanımı özellikle çoklu normallik dağılımı varsayımını ihlal ettiği için birçok istatistiksel analiz tekniğinin kullanımı mümkün olmamaktadır. Bu sorunun çözümü için Optimal Ölçekleme Teknikleri olarak bilinen analiz teknikleri kullanılarak bu verilerin çok değişkenli şekilde ele alınması olanaklı hale getirilmiştir. Değişken kategorilerin kantitatif değerlerinin belirlenmesinde Alternatif En Küçük Kareler (ALS) iteratif tahmin yöntemi kullanılır (Çılan ve Can, 2014, s. 406). Çalışma Türkiye de bir ilk olma özelliği bakımından alanın ihtiyaçlarına cevap vermeyi amaçlamıştır. Yönetim politikası oluşturmada, geçerli bir yöntem olarak önerilebilir. Ancak gerek değişken sayılarının gerekse de anket katılımcı sayısının artırılması çalışmanın geçerliliğini ve kapsamını geliştirme açısından katkıya açıktır.

2. TEORİK ARKA PLAN

2.1. İş-Yaşam Dengesi

İş doyumu ve yaşam doyumu birbirinin içerisine giren, birbirini tamamlayan, iki kavramdır. İnsan, hayatının büyük bir kısmını işinde geçirmekte; burada deneyimlediği iyi ve kötü anların izlerini ise iş dışı yaşama taşımaktadır. Tersine de doğrudur. Sosyal hayatta geçirilen deneyimler iş hayatını

etkilemektedir (Dikmen, 1995). Bu ilişki ve etkileşim çalışanların performansı açısından işletmeleri doğrudan ilgilendirmektedir. Çalışanların kendilerini geliştirebilmek için zamana sahip olmaları, onların kalite ve becerilerini artırmaktadır. Bu bağlamda işletmelerin kişisel yaşamın niteliğini destekleyici tarzda politika ve uygulama belirlemeleri; çalışanların işe bağlılığını artırmakta devamsızlığı azaltmakta ve verimliliğin artmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca bireylerin iş yaşam dengesini oluştururken önem verdikleri başka bir durum ise, iş yaşamı sonrasındaki hayatlarında, bireysel memnuniyetin sağlanması için şimdiden iş dışı etkinliklerle ilgilenmek istemeleridir. Bu da sadece insanların iş ve kişisel yaşamı arasında denge kurmasıyla mümkündür (Doğrul ve Tekeli, 2010). Küreselleşen dünyada rekabet koşullarının yoğun olduğu günümüzde iş yaşamına giren kavramlardan biri olan esnek çalışma uygulamalarına geçiş sözü edilen dengenin sağlanmasında önemli bir etken olmuştur. Gelişmiş ülkelerin çoğunda esneklik, istihdamın artmasını ve çalışanların iş hayatları ile kişisel hayatları arasında denge kurmalarını sağlayan olumlu bir unsur olarak kabul edilmektedir (Kavi, 1999).

Çalışanların sosyal hayata katılımının caydırıcı etkenlerinden biri de yoğun çalışma temposu ve uzun iş saatleridir. Bu anlamda çalışanın ihtiyacına veya tercihihine göre düzenlenen esnek çalışma uygulamaları iş-yaşam dengesinin oluşturulmasında önemli bir faktör olmaktadır. Bu sayede gerek aile hayatının organize edilmesi gerekse de sosyal hayatın işleyişinde (STK hizmetleri, spor etkinlikleri, kişisel gelişim eğitimleri vb...) zaman problemi ortadan kalkmakta ve kişi kendini hem işe hem de hayata daha motive bir şekilde hazırlamaktadır. Bu çalışma iş-yaşam dengesinin sağlanmasına yönelik politika belirlemede yeni bir yöntemi denemeyi hedeflemektedir.

2.2. Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon Analizi (DOKKA)

Doğrusal olmayan KKA'nın çözüm tekniği ilk olarak 1981 yılında Gifi tarafından ortaya konmuş, ardından Van der Burg de Leew ile Veerdegaa tarafından geliştirilmiştir. İlgili analizde değişkenler farklı ölçüm düzeylerine sahip olabilirler. Ayrıca analiz değişkenlerin normal dağılımları veya ilişkilerin doğrusallığı konusunda herhangi bir kısıt getirmez. Nicel değişkenlerin yanı sıra, kategorik değişkenleri de analize dahil edilebilmesi ve iki boyutlu grafik gösterimlerde kullanılabilir olması analizi çekici yapmaktadır (Bayram ve Ertaş, 2001). Diğer Gifi tekniklerinde olduğu gibi bu metotta da Dalgalı En Küçük Kareler Algoritması (Alternating Least Squares: ALS) kullanılmaktadır. Algoritma hem kategorilere hem de nesnelere sayısallaştırmalar yaparak kayıp fonksiyon değeri hesaplamaktadır. Kayıp fonksiyonundaki küçülme anlamsız oluncaya kadar iterasyonlar devam etmektedir. Sonunda optimal kategori sayısallaştırmaları ve model katsayıları elde edilir(Cengiz, 2008).

OVERALS ya da CANALS adıyla tanınan Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon Analizi (DOKKA), değişkenlerden oluşan iki ya da daha fazla küme arasındaki ilişkileri analiz eder. Doğrusal Olmayan Temel Bileşenler Analizinde olduğu gibi, DOKKA'da da değişkenlerin ölçüm düzeylerinin farklı olmasına müsaade edilebilir. Başka bir deyişle, analize sınıflayıcı, sıralayıcı ve sayısal değişkenlerin katılması söz konusudur (Bayram ve Ertaş, 2001). Eğer bütün değişkenler nümerik olursa DOKKA, Genelleştirilmiş Kanonik Korelasyon Analizi ile aynı olacaktır (Van de Geer, 1993).

En genel ve kısa şekilde DOKKA, kayıp fonksiyonunu belli kısıtlar altında minimize eden bir optimizasyon problemi olarak tarif edilebilir (Bülbül ve Giray, 2011, s.108). Optimal ölçekleme tekniklerinin temeli ya da başlangıç noktası olan Homojenlik Analizi; DOKKA'nın, her sette sadece bir çoklu nominal değişkenin bulunduğu özel bir durumudur (Van de Geer, 1993, s.95). Optimal Ölçekleme Tekniğinin temel amacı, sayısal dönüşümler yapacak bir fonksiyon üretmek ve bu fonksiyon sonucu elde edilen kayıpları belirli kısıtlar altında minimize etmektir.

Kayıp fonksiyon notasyonu aşağıda verilmiştir.

$$\sigma(x, y) = m^{-1} \sum_j SSQ(x - G_j y_j)$$

Notasyonların açılımı aşağıdaki gibidir;

x : nesne skorları

y_j : kategori sayısallaştırmaları vektörü

m : H veri matrisinin sütün değişken sayısı

G_j : j. değişken için Gösterge matrisi

$SSQ()$: matris elemanlarının karelerinin toplamı

Homojenlik analizinde elde edilen fonksiyonun minimize edilmesi için bir takım kısıtlar oluşturulur. Bu kısıtlar yardımıyla optimum fonksiyonu sağlayan iteratif tekniğe Dalgalı En Küçük Kareler Algoritması (Alternating Least Squares: ALS) yöntemi denir.

Kısıtlar : $x'x = nI$ ve $u'x = 0$

Kısıtlar ile nesne skorları, ortalaması 0 ve varyansı 1 olan standart normal değişkenler haline dönüştürülecektir. Bu nedenle bu kısıtlar normalizasyon kısıtları olarak bilinmektedir (Kooij, Meulman ve Heiser, 2006; Giray, 2011, s.69).

Dalgalı En Küçük Kareler Algoritması 3 adımda işlem

gerçekleştirmektedir.

Adım 1: x değerleri sabit tutularak, y_j değerleri en küçüklenir.

$$\hat{y} = D_j^{-1} G_j x$$

Adım 2 : y_j değerleri sabit tutularak, x değerleri en küçüklenir.

$$\hat{x} = m^{-1} \sum_{j=1}^m y_j G_j$$

Adım 3: Ardından x nesne skorları sütunlar bazında merkezileştirilerek ortonormalleştirmeye tabii tutulur. Sonuçta normalleştirme işlemi gerçekleştirilir. Bunun için en çok kullanılan algoritmalardan biri Gram-Schmidt yöntemidir.

$$x = \sqrt{n} \text{GRAM}(W)$$

Dalgacı En Küçük Kareler Algoritması yakınsama sağlanıncaya kadar iterasyona devam eder. DOKKA'da her bir sette birden çok değişken vardır. Sadece $x - G_j y_j$ ifadesinin tüm değişkenler üzerinden hesaplanması yeterli değildir. Bu nedenle analizde bulunan setler bazında, tüm değişkenler için kayıp ayrı ayrı hesap edilmelidir. Böylece setler içlerindeki ölçeklendirilmiş değişkenlerin toplanmalarıyla mümkün olur (Bülbül ve Giray 2011, s.115) . Buna göre Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon Analizi için kayıp fonksiyon notasyonu aşağıdaki gibi olacaktır.

$$\text{Kayıp Fonksiyon : } \sigma(x, y) = K^{-1} \sum_j SSQ(x - \sum_{j,k} G_j y_j)$$

$$\text{Kısıtlar : } x'x = nl \text{ ve } u'x = 0$$

K notasyonu, Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon yönteminde kullandığımız küme sayısını; j_k , k . setteki değişken sayısını ifade etmektedir.

Literatürde Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon analiziyle ilgili çalışmalar incelendiğinde konuya olan ilginin paket programların gelişmesiyle birlikte giderek arttığı gözlenmektedir. Daha çok Hollanda merkezli olan çalışmalar zaman ilerledikçe ilgi odağı olmaya başlamış ülkemizde de 2000'li yılların başından itibaren araştırmalarda kullanılmaya başlanmıştır.

3. YÖNTEM

Çalışmanın amacı: Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon Analizi ile çalışanların sosyal hayat tutumları ile demografik özellikleri arasındaki ilişkilerin analiz edilmesidir. Yani demografik özelliklere göre sosyal hayat tutum seviyelerinin gruplara göre değişip değişmediğini; değişiyorsa ilişkinin yapısını, hangi kategoriler arasında anlamlı ilişkiler bulunduğunu ve son olarak benzer tutumlara sahip homojen grupların tespitini yapmaktır.

Bu çalışmada kolaydan öğrenme metoduyla anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Ankette ilk bölüm demografik özellikleri tanımlarken, ikinci bölümde 3 adet beşli Likert ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin güvenilirliğini test etmek için Cronbach Alpha katsayısına bakılmış ve sonuç 0,785 bulunmuştur. Bu da çalışmanın güvenilirliğinin yeterliliğe sahip olduğunu göstermektedir. Ölçek çeşitli sektörlerde çalışan 1248 kişiye uygulanmış ve eksik-hatalı anketler arındırıldıktan sonra 964 adet anket analize tabii tutulmuştur. Çalışmada kullanılan değişkenler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1:Değişken İsimleri ve Kategoriler

Set1- Demografik Özellikler	Dereceler
Cinsiyet	1-Erkek, 2-Kadın
Tahsil	1 İlköğretim, 2-Lise, 3-Ön Lisans, 4- Lisans, 5- Lisansüstü
Departman	1- İnsan Kaynakları, 2- Pazarlama , 3- Üretim 4- Muhasebe –Finans , 5 - Ar- Ge 6 -Halkla ilişkiler 7- Bilgi ve İletişim Teknikleri , 8- Üst düzey Yönetici
Set2- Sosyal Hayat Tutum	Dereceler
m1- Kişilik olarak esnek çalışmayı ve home-ofis çalışmayı tercih ederim.	1-Tamamen katılıyorum 2-Katılıyorum 3-Kararsızım 4-Katılmıyorum 5-Hiç Katılmıyorum
m2- Kişilik olarak iş yaşamı kadar sosyal yaşam da benim için önemlidir.	1-Tamamen katılıyorum 2-Katılıyorum 3-Kararsızım 4-Katılmıyorum 5-Hiç Katılmıyorum
m3- Kişilik olarak iş hayatının yanı sıra bir STK’da görev almak isterim.	1-Tamamen katılıyorum 2-Katılıyorum 3-Kararsızım 4-Katılmıyorum 5-Hiç Katılmıyorum

4. BULGULAR

İki setten oluşan veri kümesinin kayıp fonksiyonunu minimize etmek ve durağanlık sağlamak için nesne skorları belirlemesi yapılır. Sonuçta 77 iterasyon sonunda kategori sayısallaştırması ve nesne skorları tayini yapılmıştır. Tablo 2 analiz anamlılığının derecesini göstermektedir. Burada verilerin analize uyum ilişkisi belirtilmektedir.

Tablo 2: Analize İlişkin Uyum Değerleri

		Boyut		Toplam
		1	2	
Kayıp Fonksiyon	Set 1	0,432	0,442	0,874
	Set 2	0,433	0,442	0,875
	Ort.	0,432	0,442	0,874
Özdeğer		0,568	0,558	
Uyum				1,126

Özdeğerlerin toplamı, toplam uyum değerini göstermektedir. En yüksek uyum değeri boyut sayısı olan 2 değeri kadar olacağına göre 1,126 uyum puanı uygun bir skor olarak kabul edilebilir.

Tablo 3 Değişkenlerin ağırlık değerlerini göstermektedir. Burada değişkenler arasında uyum değerine katkısı en çok olanlar tespit edilir. Tablo incelendiğinde; departman, madde1 ve madde 2 değişkenlerinin 1. boyut tarafından öğrenim cinsiyet ve madde 3 değişkenlerinin 2. boyut tarafından daha iyi açıklandığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 3: Değişkenlerin Ağırlık Değerleri

Set	Boyut		
	1	2	
1	cinsiyet	-0,353	0,046
	ogrenim	-0,002	0,741
	departman	0,71	-0,023
2	M1	0,495	-0,276
	M2	-0,572	-0,32
	M3	0,075	-0,558

En yüksek yük değerine sahip değişkenlerin tespiti için bileşen yükleri skorlarına bakılması gerekmektedir. İlgili veriler Tablo 4'te sunulmuştur.

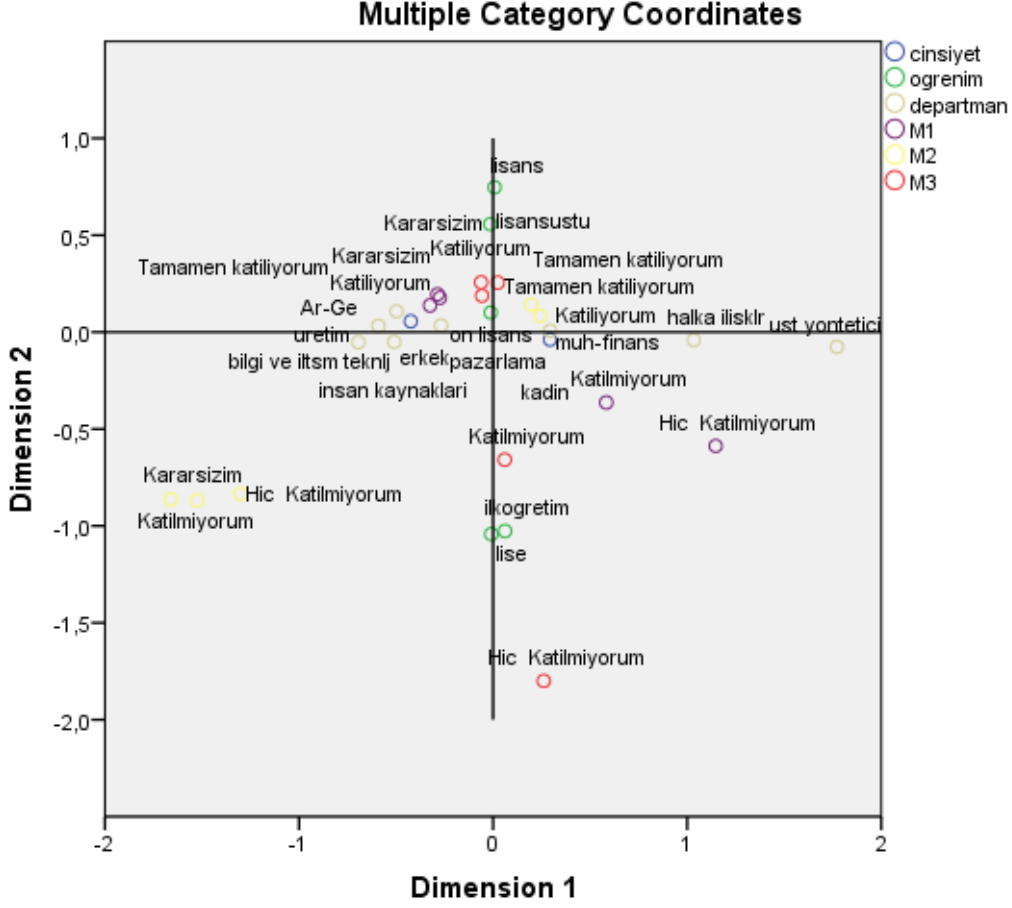
Tablo 4: Bileşen Yükleri Skorları

Set	Boyut		Toplam	
	1	2		
1	cinsiyet ^a	0,124	0,002	0,127
	ogrenim ^a	0	0,551	0,552
	departman ^a	0,507	0,002	0,509
2	M1 ^a	0,246	0,077	0,322
	M2 ^a	0,33	0,103	0,433
	M3 ^a	0,007	0,312	0,319

Bileşen yükleri skorları, sayısallaştırılmış değişken ile nesne skorları arasındaki korelasyon katsayılarını gösterir (Altaş ve Giray, 2013). Analize göre yararlılık (ayırimsama) açısından en önemli değişken öğrenim(tahsil) durumudur.

Şekil 1 kitle merkezi grafiğini göstermektedir. Bu grafik aralarında

yüksek ilişki görülen, nispeten benzer davranış sergileyen grupları yorumlamak için kullanılır.

Şekil 1: Kitle Merkezi Grafiği (Centroids)

Şekil 1 incelediğinde aşağıdaki sonuçlara varılmaktadır:

- Departmanlar içerisinde en çok Muhasebe çalışanları sosyal yaşama önem vermektedir.
- Pazarlama bölümünde çalışan ön lisans mezunu erkekler kendilerini esnek çalışmaya çok yatkın hissetmektedirler.
- Tahsil derecesi arttıkça Sivil Toplum Kuruluşlarında (STK) görev alma arzusu artmaktadır.

- İlk ve ortaöğretim mezunu çalışanlar her konuda benzer tutumu göstermektedirler.

- Kadınlar, erkeklere nazaran esnek çalışma koşullarına daha az önem vermekle birlikte sosyal yaşam aktivitelerine daha çok değer vermektedir.

- Ar-Ge ve Bilgi Teknoloji personellerinin tutumlarında paralellik gözlenmektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, farklı departmanlarda görev yapan çalışanların demografik özelliklerine göre iş ve sosyal hayat tutum seviyelerinin homojen kümeler oluşturup oluşturmadığı araştırılmış, aynı ve farklı grupların analizi yapılmıştır. Analizin sonucunda çok keskin farklılıklar olmamakla birlikte bazı grupların birbiriyle benzerlik gösterdiği saptanmıştır. Sonuç itibariyle 2 setten (toplam 6 değişken) oluşan verilerin sayısı ve çeşitliliği artırılarak daha farklı yapısal çözümlere gidilebilir. Sosyal Bilimler alanında artık sıklıkla kullanılmaya başlanılan *Optimal Ölçekleme Teknikleri* kategorik veri analizlerinde araştırmacılara kullanım kolaylığı sunmakta ve tutarlı sonuçlar vermektedir.

İşletmelerin çalışanların performansını ve de verimliliğini arttırmasının en önemli ayaklarından biri de çalışanın işyerine aidiyet duygusunu geliştirmektir. Bunun için çalışanların psikolojik ve sosyal gelişimlerinin işe yansımaları gözeterek yönetim politikası oluşturmak gerekir. Bu anlamda her çalışanın ayırım gözetmeksizin aynı yönetim stratejisinin uygulanması etkili bir yöntem olmamaktadır. Çalışanların sosyodemografik özelliklerine göre farklı politikalar geliştirmek daha verimli bir süreci ortaya çıkarabilir. Analizimize göre muhasebe departmanı elemanları ve kadın çalışanlar için sosyal aktivitelerle yönelik etkinlikler gerçekleştirmek iyi bir yönetim politikası olabilir. Bunun gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Çalışma Türkiye de bir ilk olma özelliği bakımından alanın ihtiyaçlarına cevap vermeyi amaçlamıştır. Ancak gerek değişken sayılarının gerekse de anket katılımcı sayısının arttırılması çalışmanın geçerliliğini ve kapsamını geliştirme açısından katkıya sahiptir.

6. KAYNAKÇA

- Altaş, D. & Giray, S. (2013). Dünyadaki en önemli sorun algısının optimal ölçeklemeli çok değişkenli istatistiksel yöntemler ile incelenmesi. *Öneri Dergisi*, 10 (39), 135-142.
- Barnett, R. C. (1999). A new work-life model for the twenty first century. *Academy Of Political and Social Science*, 562(1), 143-158.
- Bayram N. & Ertaş S. (2001). *Tüketim harcamaları davranış biçimi: Prinsipler ve overals yaklaşımı*. V. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, Adana.

- Bülbül, S. & Giray, S. (2011). Sosyodemografik özellikler ile mutluluk algısı arasındaki ilişki yapısının analizi, *Ege Akademik Bakis*, 11, 113-123.
- Cengiz, D. (2008). Kategorik regresyon analizi ile öğrencilerin benlik algılarını etkileyen özelliklerin belirlenmesi. *Öneri*, 8 (29), 193-198.
- Çevik, N. K. & Korkmaz O. (2014). Türkiye’de yaşam doyumu ve iş doyumu arasındaki ilişkinin iki değişkenli sıralı probit model analizi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 126-145
- Çılan, Ç. A. & Can, M. (2014). Measuring factors effecting MBA students’ academic performance by using categorical regression analysis: A case study of institution of business economics, *Istanbul University. Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 122, 405-409.
- Dikmen, A. A. (1995). İş doyumu ve yaşam doyumu ilişkisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 50(3-4), 115-140.
- Doğrul, B. Ş. & Tekeli S. (2010). İş-yaşam dengesinin sağlanmasında esnek çalışma. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2 (2), 11-18.
- Gifi, A. (1981). *Nonlinear multivariate analysis*. New York: John Wiley & Sons Incorporated.
- Kavi, H. (1999). Küreselleşme ve esnek çalışma. *MESS Mercek Dergisi*, 7, 25-38.
- Rice, R. W., McFarlin D. B., Hunt R. G. & Near J. P. (1985). Job importance as A moderetor of the relationship between job satisfaction end life satisfaction. *Basic and applied social psychology*, 6(4), 297-316.
- Süt N, (2001). *Doğrusal olmayan kanonik korelasyon analizi ve bir uygulama. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*,Trakya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Biyoistatistik Anabilim Dalı, Edirne.
- Theodosiou, T., Angelis, L. & Vakali, A. (2008). Non-linear correlation of content and metadata information extracted from biomedical article datasets. *Journal of Biomedical Informatics*, 41(1), 202-216.
- Wan der Burg, E. & De Leeuw, J. (1988). Use of the multinomial Jack-Knife and bootstrap in generalized non-linear canonical correlation analysis. *Applied Stochastic Models in Business and Industry*, 4(3), 159-172.

YATIRIMCILARIN DUYGUSAL VE BİLİŞSEL EĞİLİMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: ERZİNCAN İLİ UYGULAMASI

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİBFD
Cilt. 9, Sayı 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 18.04.2018 Yayına Kabul Tarihi: 22.05.2018

Ali ÖZER
Dr. Öğr. Üyesi
Erzincan Binali Yıldırım
Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
aliozer@erzincan.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-
4736-3418

Duygu
KORKULUTAŞ
Yüksek Lisans Öğrencisi
Erzincan Binali Yıldırım
Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
dbasuguy@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-
4971-543X

ÖZ Davranışsal finans, yatırımcıların yatırım kararlarında risk ve getiri dışında başka değişkenleri de göz önüne aldıklarını ve alınan kararların, faydayı maksimize eden değil, karar alıcı mekanizmanın tatmin olduğu kararlardan oluştuğu varsayımlarına dayanmakta olup son yıllarda oldukça önem kazanan bir alandır. Bazen psikolojik ve kişilikten kaynaklanan yatırımcı davranışları, bazen de bireyin etkileşimde bulunduğu sosyal faktörler bireylerin yatırım kararları üzerinde etkili olabilmektedir. Davranışsal finans, finans piyasalarında yatırımcıların nasıl hareket etmeleri gerektiği yani yatırım davranışlarının analizi konusunda finans bilim dünyasına ışık tutmaktadır. Bu çalışmada Erzincan ilindeki bireysel yatırımcıların yatırım kararlarına etki eden faktörleri belirlemek adına anket çalışması yapılmıştır. Çalışma sonucunda, davranışsal eğilimlerin yatırım kararlarında oldukça büyük bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal Finans, Yatırımcı Davranışları, Erzincan
JEL Kodu: G11, G19, G41
Alanı: İşletme
Türü: Araştırma

DOI:10.9775/kauibfd.2018.017

Atıfta bulunmak için: Özer, A. & Korkulutaş, D. (2018). Yatırımcıların duygusal ve bilişsel eğilimlerinin değerlendirilmesi: Erzincan ili uygulaması. *KAÜİBFD*, 9(18), 391-420.

EVALUATION OF EMOTIONAL AND COGNITIVE TRENDS OF INVESTORS: THE CASE OF ERZINCAN

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 9, Issue 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 18.04.2018

Accepted Date: 22.05.2018

Ali ÖZER

Assistant Professor
Erzincan Binali Yıldırım
University
Faculty of Economics
and Administrative
Sciences
aliozer@erzincan.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4736-3418

Duygu

KORKULUTAŞ

Graduate Student
Erzincan Binali Yıldırım
University
Faculty of Economics
and Administrative
Sciences

dbasuguy@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4971-543X

ABSTRACT Behavioral finance; is a field that has gained considerable importance in recent years, based on the assumptions that investors take into account other variables besides risk and return when making investment decisions, and that the taken decisions are made to satisfy the decision maker rather than maximize utility. Sometimes, investor behaviors arising from psychological and personality, and sometimes social factors in which the individual interacts can have an impact on individual investment decisions. Behavioral finance sheds light on the world of finance science to show how investors should act in financial markets and also how to analyze the investment behavior. In this study, a survey was conducted in order to determine the factors affecting investment decisions of individual investors in Erzincan province. As a result of the study, behavioral trends have been found to have a considerable influence on investment decisions.

Keywords: Behavioral Finance, Investor Behavior, Erzincan.

Jel Codes: G11, G19, G41

Scope: Business

Type: Research

Cite this Paper: Özer, A. & Korkulutaş, D. (2018). Evaluation of emotional and cognitive trends of investors: The case of Erzincan. *KAUJEASF*, 9(18), 391-420.

1. GİRİŞ

Geleneksel finans teorilerinin temel varsayımlarından biri, bireylerin rasyonel kabul edilmesidir. Davranışsal finans yaklaşımında ise yatırımcılar, geleneksel finans modellerinin aksine irrasyonel olarak kabul edilmektedirler. Davranışsal finans teorisi, psikoloji ve sosyoloji bilim dallarından elde edilen bulguların finans alanına uygulanması ile oluşturulan teoridir. Davranışsal finans modelleri, rasyonel finans modellerinin açıklayamadığı yatırımcı davranışlarını ve bu davranışların neden olduğu ani fiyat değişimlerini inceler. “Anomali” olarak adlandırılan bu ani fiyat değişimlerin nedeninin insan psikolojisinden kaynaklanabileceği göz önüne alınarak ve karar alma süreçlerine psikolojik faktörlerin de eklenmesi, davranışsal finansın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Karan, 2013: 720). Davranışsal Finans, normalde rasyonel kararlar alan bireyin, karar alırken istatistikî verilere ek olarak psikoloji, çevre ve geçmişe ait tutumlardan etkilenmesi sonucu ortaya çıkan disiplindir (Aldemir, 2015: 34). Bu bağlamda geliştirilen davranışsal finans modelleri, rasyonel modellerin yeterli bir şekilde açıklayamadığı yatırımcı davranışlarını açıklamak amacıyla geliştirilmiş olup geleneksel finans modellerini geçersiz saymıştır (Karan, 2006: 692).

Davranışsal finans modellerinden temsili yatırımcı modeli Barberis vd. (1998) tarafından ortaya çıkarılmıştır. Modelde yatırımcının muhafazakârlık ve temsil edilebilirlik yanlılığı gibi algı yanılsamaları, aşırı reaksiyon ve yetersiz reaksiyona sebep olmaktadır. Muhafazakârlık, kârın belirli bir yönde değişiklik göstermesi sonucu yatırımcının mevcut durumun tekrar en uygun düzeye ineceğine inandıklarında oluşur ve düşük reaksiyona yol açar. Temsil edilebilirlik ise, yatırımcının aynı yönde oluşan birçok şaşırtıcı durumdan sonra yeni bir trend başladığına inandıkları zaman oluşmaktadır. Bu da aşırı reaksiyona neden olmaktadır (Barberis, vd., 1998: 310-317).

Aşırı güven ve yanlı atfetme modelinde temsili yatırımcı modelinden farklı psikolojik algı yanılsamalarına dayanmasına rağmen, temsili yatırımcı modeli ile aynı yönde sonuçlar elde edilmektedir. Bu model, hisse senedi fiyatlarının kişisel bilgilere aşırı reaksiyon, kamu bilgilerine ise düşük reaksiyon göstermesi üzerine kurgulanmıştır. Tek farkı, önyargılara dayanmalarına rağmen birbirleriyle paralel yönde sonuç üretmeleridir (Barak, 2008: 212).

Davranışsal Finans modellerinden sonuncusu ise interaktif ilişkiler modeli Hong & Stein tarafından (1999) geliştirilmiştir. Temsili yatırımcı ve aşırı güven yanlı atfetme modelinden farklı olarak temsili yatırımcı psikolojisi değil, heterojen yatırımcıların arasında interaktif ilişki üzerine kurulmuştur. Momentum yatırımcıları ve haber avcıları diye adlandırılan bu yatırımcılar sınırlı rasyonel durumdadırlar. Bu nedenle kurumsal bilginin kullanıma açık

olan çok küçük bir kısmı ile işlem yapabilmektedirler. Haber avcıları geçmiş ve mevcut döneme ait bilgilere sahip olmamakla birlikte sadece gelecek dönemlere ilişkin olarak edindikleri bilgilerle tahmin yapmaktadırlar. Haber avcıları adeta bir temel analist niteliğindedirler. Bu teoriye göre özel bilgi haber avcıları arasında yayılmaktadır. Haber avcılarının varlığında aşırı reaksiyon olmamakta, düşük reaksiyon görülmektedir. Burada elde edilen özel bilgiler yatırımcılara yavaş bir şekilde özel duyularla aktarılır (Hong & Stein, 1999: 2144). Momentum yatırımcılar, haber avcılarının tam aksine hareket edip sadece geçmiş bilgileri kullanıp, haber avcılarının neden olduğu eksik reaksiyonu tamamlarlar. Kullanılan basit stratejiler sayesinde piyasa verimli hale gelir, hisse senedine olan reaksiyon artar, fiyatlar daha da yükselir ve bu da uzun dönemde aşırı reaksiyona neden olur. Momentum yatırımcıları risk almadıkları zaman bile aşırı reaksiyona neden olmuşlardır (Barak, 2008: 213).

2. DAVRANIŞSAL FİNANS KAPSAMINDA YATIRIMCI EĞİLİMLERİ

Davranışsal finans modellerinde incelenen yanlılgılar olayları, zihindeki o anki varlıklarına göre değerlendiren, kişileri rasyonellikten uzaklaştıran yanıltıcı davranış şekilleri olarak tanımlanmaktadır (Taner & Akkaya, 2005: 49). Zihinsel kestirme yollar olarak tanımlanan bilişsel kuramlar, sorulara biçimsel ilkelerden yararlanarak yanıt verildiğinde ve sezgilerle hareket edildiğinde ortaya çıkmaktadır. Belirsizlik durumlarında karar alma durumunda beliren bu yanlılıklar insanları gerçekçi olmayan sonuçlarla karşı karşıya bırakabilmektedir. Buna rağmen kestirme yollar yatırımcıların karar verme sürecine olumlu bir katkı yaparak değişmelerini de sağlayabilmektedir (Tomak, 2011: 74).

Bireylerin beklentilerini en üst seviyede tutmaları olarak açıklanan aşırı iyimserlik önyargısı, kişilerin gelecekle ilgili hayallerini normalüstü olarak görmektedir. İnsanların çoğu, öz eleştirilerini olumlu yönde yaparlarken kendilerini dünyanın merkezinde, başkalarını ise kendilerinden aşağı görmektedirler. Gallup (2001)'un çalışmasında, yatırımcılardan bir yıllık borsa getirisini ve kendi portföy getirilerini tahmin etmeleri istenmiş, çalışma sonucunda kişilerin kendi portföy getirilerini daha yüksek oranda tahmin ettikleri görülmüştür (Küçük, 2014: 111).

Hatalarını yanlış değerlendirme eğilimi, kişinin kötü sonuçları dış unsurlarla bağdaştırması anlamına gelmektedir. Çünkü insanların genelinde, kötü bir durumla karşılaşınca bunun nedenini kendilerinde değil de kötü şans gibi başka faktörlerde aramak gibi davranışlar mevcuttur. Hataları yanlış değerlendirme eğilimi yatırımcıların aşırı güvenli olmalarıyla da çok yakından ilişkilidir. Hataların yanlış değerlendirilmesi sonucu, yapılan hatalardan ders

alınamamakla birlikte hataların tekrarı söz konusu olabilmektedir (Böyükaslan, 2012: 96).

Sonucu bildiğini düşünme yanılığı, herhangi bir olayın gerçekleşmesi sonrasında, kişinin bunun sonucunu daha önceden biliyormuşçasına fikirlerini söylemleştirmesi ve değiştirmesi sonucu bildiğini düşünme olarak tanımlanmaktadır. Problemin çözümünü tam olarak bilmeseyse bile çözümüne yardımcı olacak küçük detayları onaylamak, biliyormuşçasına hareket etmektir (Ede, 2007: 46).

Bir tür algısal yanılsama olan çerçeveleme etkisi, nesne ve olayların yanlış algılanması sonucu zihinde farklı yerlere oturtulması ile ortaya çıkmaktadır. Bu durumu düzeltmek için olayların doğru algılanmasını sağlayacak bir çerçeve içine alınması gerekir. Problem, bu çerçevenin oluşturulmasından kaynaklanmaktadır (Tufan & Sarıççek, 2013: 173).

Muhafazakârlık eğilimi, Edwards tarafından (1968) geliştirilmiş, bireylerin değişimin hızı karşısında pasif davranmaları, belli bir görüş ya da önyargılara inatla bağlanma eğilimi olarak tanımlanmıştır (Barak, 2008: 212). Muhafazakârlık, mevcut durumun korunması, örf, adet ve geleneklerimize ters gelen davranışlardan uzak durma gibi kültürel değerlerimizin bir gereğidir (Akman, 2009: 32).

Aşına olanı tercih etme eğiliminde ise bir olayın sonuçlarının bilinmediği belirsizlik durumlarında seçenekleri değerlendirmek yatırımcıları zor durumda bırakmaktadır. Riskli durumlar, gerçekleşmesine kesin gözüyle bakılan durumlardır. Belirsiz durumlar ise sonuç ve olay arasında bir bağlantının bulunduğu fakat gerçekleşme durumu ile ilgili herhangi bir fikrin olmadığı durumlardır. Yatırımcı bu durumda az da olsa aşına oldukları bir seçeneği hiç bilgi sahibi olmadıkları seçeneği tercih etmektedir. Yüksek risk faktörü içeren tercihlerde bile yatırımcı tanıdık bilinen seçeneğe yönelmektedir (Barak, 2006: 112).

Temsilcilik eğilimi bir şeyin olasılığını belirli bir kategorinin ne kadar temsil ettiğine göre karar verme yanılığıdır. İnsan zihni benzer özelliklere sahip olan şeylerin büyük oranda benzer olduğu varsayımını kabul eder. Temsililik de sembolik olarak kategorize olmuş bilgilere dayalı kararlardan bahseder (Gümüş, Koç & Agalarova, 2013: 77).

Aşırı veya düşük tepki verme eğiliminde hem deneyimsiz hem de profesyonel yatırımcılar duydukları yeni haberlere, geçmiş haberlerden daha çok değer verirler. Yeni haberlere verilen aşırı tepki sonucu yatırımcılar aşırı iyimserlik ya da aşırı kötümserlik eylemi göstermektedirler. Bu etki, fiyatların optimal değerlerinden ya çok yükselmesine ya da çok düşmesine sebep olmakta,

bu değişim ilerleyen dönemlerde ters yönlü bir hareketle düzelme eğilimi göstermektedir. Düşük reaksiyon ise yeni bilgiye verilen geç tepki olarak tanımlanmıştır. Bunun nedeni olarak da yatırımcının tutucu davranışları olduğu öne sürülmüştür (Tufan & Sarıççek, 2013: 171).

Bilişsel çelişki eğilimine göre, bireyin sahip olduğu inanç ve tutum yine aynı kişinin savunduğu bir başka inanç ve tutumun tersi ise bireyin bu iki düşüncesi arasında bilişsel çelişki var demektir. İnsanlar düşünceleri ve kararları ile bir olmayan bu bilgileri görmezden gelme reddetme veya bunları en aza indirme yolunu seçmektedirler. Birey için rahatsız edici olan bu çelişki durumu kişiyi bundan kurtulmanın yollarını aramaya itmektir. (Altıngül, 2015: 17).

Mevcudiyet eğilimi, herhangi bir eylemin meydana gelme olasılığının o eylemi hatırlatacak olan soruların akla geliş durumuna göre şekillenmesi olarak değerlendirilmektedir. Kolay hatırlanan eylemler zor hatırlananlara göre daha yüksek ihtimalle ortaya çıkmaktadır (Aslan, 2016: 44).

Demirleme eğilimi, insanlar problemlerin çözümünde veya karmaşık bir durumla karşılaştıklarında bir referans noktası belirleme ihtiyacı hisseder. Rehber edinen bu temel nokta göz önünde tutularak çeşitli tahminler yapılır. Son durumda eklenen bilgilerle birlikte başlangıç değeri çıpalanarak düzeltilmektedir. Genellikle geçmiş deneyimlerle belirlenen bu referans noktası problemin küçük bir formülasyonu niteliğindedir. Çıpalama her iki durumda da yetersiz kalmaktadır (Şenkesen, 2009: 237).

Pişmanlıktan kaçınma eğilimi, kişiyi sergilediği davranışın tam tersini yapmış olması durumunda şu an olduğu durumdan daha iyi bir halde olacağına inandıran bilişsel tabanlı bir duygudur. Hissedilen pişmanlığın derecesi hatanın boyutu ile alakalı değildir; büyüklü küçüklü her türlü durumdan pişmanlık yaşanabilmektedir. Bu durum insanların zarar etmeye ya da başarısızlıklarını kabul etmeye meyilli değillerdir. Pişmanlık teorisi de insanların verdikleri kararlara etki eden pişmanlık duygusunun, bireye hatalı karar verdiren duygusal reaksiyonun üzerinde durmaktadır (Yıldız, Demir, Kalaycı & Göksu, 2009: 95).

Oto kontrol eğilimi, kendi portföylerinde başarıyı yakalama konusunda oldukça önemli yer tutmaktadır. Zira yatırımcılar yoldan çıkarılmaya eğilimlidirler. Bu durumda kişi kendi portföyünün analisti olmalı, işlem stratejilerine disiplinli bir şekilde uymalıdır. Aksi takdirde zarar kaçınılmaz olacaktır (Küden, 2014: 59). Oto-kontrol eğilimi gösteren kişiler, kendilerini başarılı görmekte ancak dış etmenlerin başarısızlığı getirdiğine inanmaktadırlar. Bu yüzden yatırımcılar, fiyat hareketlerine karar verirken kendi bilgilerine ve performanslarına daha da fazla güvenmektedir (Tufan, 2006: 75).

Duygusal faktörlerin karar verme mekanizmasını etkilemesi ve bir takım

sorunlarla karşılaşma olasılığını arttırması sebebiyle bu faktörlerin bireylerin davranışları üzerine etkilerini belirlemek, bilişsel faktörlere göre çok daha zordur. İnsanların duygusal faktörlerden etkilenmesi duygusal bir varlık olduğundan kaynaklanmaktadır. Duygusal faktörler, bilgiyi kaydetme aşamasında insanların hissiyat yönünü ön plana çıkarmaktadır. Bu duygusal faktörler yatırım davranışlarında, içinde buldukları duygusal faktörler etkili olmaktadır.

3. LİTERATÜR

De Bondt ve Thaler (1985), çalışmalarında Amerikan piyasalarındaki verileri incelemiş, son beş yılda kazandıran ya da kaybettiren hisse senetlerinin, takip eden beş yılda öncekilere oranla daha az getiri sağladığını veya kaybettirdiğini ortaya koymuş, bunun aşırı reaksiyondan kaynaklandığı sonucuna varmışlardır.

Jegadessh ve Titman, (2001), çalışmalarında oluşturdukları portföyün orta ve uzun vadede momentum gösterip göstermediğini araştırmışlar, momentum yatırımcılarının geçmiş kazananlar portföyüyle anormal getiriler elde ettiklerini, bunun fiyat dalgalanmaları sırasında hız momentumu sayesinde elde ettiklerini yalnız bu etkinin orta vadede yaşandığını uzun vadede bu etkinin kaybolduğu sonucuna varılmıştır.

Baker ve Nofsinger (2002), yaptıkları çalışmada yatırım kararlarına etki eden faktörleri bilişsel ve davranışsal diye iki gruba ayırmıştır. Yatırımcıların karar verirken psikolojik ve sosyal etkileri içeren hatalar yaptıkları sonucuna varmışlardır.

Miffre ve Rallis (2007) ABD emtia sözleşmeleri üzerine yaptıkları çalışmalarında momentum yatırımcılarının geçmişte kazanan hisse senetlerinden oluşan portföyler sayesinde normalüstü getirinin sağlanacağı sonucuna varılmıştır.

Rachev vd. (2007) çalışmalarında S&P 500 endeksine ait hisse senedi verileri kullanılarak momentum anomalisi incelenmiş, analiz bulgularında kazanan ve kaybedenlerden oluşturulan portföylerin volatilitelerinin oldukça yüksek olduğu, bu stratejiyi uygulayacak yatırımcının bu yüksek oranda meydana gelen riski üstlenmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Süer (2007) çalışmasında, yatırım kararlarında alınan risk düzeyini belirlemek amacıyla davranışsal finans teorilerinin bir kısmını incelemiştir. Yatırımcıların, kazanırken riskten uzak durduklarını, kayıp durumunda ise riske meyilli bir tutum sergilediklerini; gelir-kar kavramlarını kazanç kavramıyla aynı zihinsel hesapta, harcama-maliyetin ise kayıp kavramıyla aynı zihinsel hesapta tutulduğu sonucuna varılmıştır.

Sümer ve Hepsağ (2007) finansal varlık fiyatlama modelleri çerçevesinde piyasa risklerinin hesaplanması ile ilgili bir çalışma yapmışlardır. Öncelikle parametrik regresyon modelleri ile risk tahmini yapılmıştır. Analiz sonucunda, hisse senedi yatırımlarında piyasa riski katsayılarının anormal tahminlerde bulunmasına neden olduğu görülmüştür. Parametrik olmayan yöntemlerle hesaplanma durumunda ise piyasa riskleri tutarlı hal alacağından, yatırımcıların piyasadaki rollerinin daha rasyonel bir hâl alacağı sonucuna varılmıştır.

Çelik ve Taş (2007), zayıf etkinliği gelişmekte olan ülke piyasalarında incelemek ve ülkeler arası etkileşimin piyasalar üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla bir çalışma yapmışlardır. Çalışma sonucunda çoğu ülke için zayıf etkinliği destekler nitelikte bulgular elde edilmiştir.

Ateş (2007)'in, finansal yatırım aracı tercihleri ile yatırımcının finansal profilini değerlendirmek amacıyla bireysel yatırımcılar üzerinde yaptığı çalışma sonucunda, yatırımcının davranışsal ve finansal profilleri arasında anlamlı ilişkilerin olduğu görülmüştür.

Ede (2007), davranışsal finans kapsamında Türkiye'de bulunan bireysel yatırımcı davranışlarına ilişkin yaptığı çalışma sonucunda, psikolojik eğilimlerin bireysel yatırımcıların yatırım kararlarını önemli ölçüde etkilediği, bunun sonucunda rasyonellikten uzaklaştıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun piyasaların etkinliğini azalttığı gözlenmiştir.

Barak (2008) çalışmasında aşırı reaksiyon anomalisinin dünya piyasalarında var olup olmadığını incelemiştir. Araştırma sonucu, etkin piyasalar hipotezinin BIST'de geçerli olamadığı, tüm davranışsal finans modellerinin anomalileri açıklamada farklı psikolojik önyargılara dayandığı fakat aynı yönde sonuç ürettiği görülmüştür. Ayrıca geçmişte kazandıran hisse senetlerinin sonraki dönemde kaybettirdiği, kaybettiren hisse senetlerinin ise sonraki dönemde kazandırdığı sonucuna varılmıştır.

Alper ve Ertan (2008), çalışmalarında “çerçeveleme etkisi” araştırmışlardır. Araştırma sonucu, yatırımcıların fon yöneticilerine güven duyduklarını, geçmiş performans verilerinin yanlış bilgiler içermediğini düşündükleri ortaya çıkmıştır. Grafik sunum formatlarının belirli bir standarda oturtulmamasının, yatırımcıların güven duygularını istismar edici kimseler için bir fırsat oluşturduğu görülmüştür.

Demir ve Yağcılar (2009), çalışmalarında 2000-2006 döneminde BIST'de işlem gören 13 bankanın aylık getirileri ve bu getiriyi etkileyen makroekonomik değişkenlere karşı duyarlılığı ve getirileri açıklama gücü Arbitraj Fiyatlama Modeli kullanılarak incelenmiştir. Çalışma sonucunda, BIST 100 endeksinin bankaların hisse senedi getirileri üzerinde büyük ölçüde etkili

olduğu, hisse senedi getirilerini etkileyen faktörlerin analizinde arbitraj fiyatlama modelinin geçerli bir model olduğu sonucuna varılmıştır.

Yüksel (2009), yatırımcıların göstermiş olduğu ortak eğilimlerin belirlenmesi amacıyla yaptığı araştırma sonucunda; ekonomi, finans teori ve modellerinin bir süre sonra eksik kaldığı ve bireylerin aslında rasyonel hareket etmedikleri anlaşılmıştır.

Otluoğlu (2009)'nun, aşırı güven davranışının BIST'deki yatırımcılar üzerindeki etkisini incelediği çalışma sonucunda, fiyatlardaki volatilitenin nedeninin aşırı güven eğilimi olmadığı sonucuna varılmıştır. Negatif getirilerinin sebep olduğu volatilitenin hem miktar hem de süre açısından pozitif getirilerinin sebep olduğu volatiliteden farklı olmadığı sonucu da bunu destekler niteliktedir.

Şenkesen (2009), yatırımcı duyarlılığının Türk tahvil verimi üzerindeki etkisi üzerine bir çalışma yapmıştır. Sonuç olarak makroekonomik parametrelerden çok, uluslararası likidite koşulları ile yatırımcı duyarlılığının Türkiye'de tahvil verimleri üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Oran vd. (2010), çalışmalarında Türkiye'de mevcut bir takım algısal sapmalar anket yöntemiyle incelenmiştir. Verilerin analizi sonucu katılımcıların basit çıpalama algı yanılgısı incelendiğinde anlamlı sonuçlara ulaşılamamıştır. Referans noktası etkisi ise güvenli bir alternatif ile desteklendiğinde teşvik edici sonuçlar doğurduğu; yanlış olasılık değerlendirme algı hatasının da kumarbaz yanılgısı yönünde ağır bastığı görülmüştür. Risk eğiliminin bireysel kararlar üzerinde oldukça etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Sönmez (2010), aşırı tepki hipotezini incelemek ve BIST'deki etkisini tespit etmek amacıyla yaptığı çalışma sonucunda, hipotezin BIST'de kısa vadede var olduğu görülmüştür. BIST' nin zayıf formda etkin olmadığını, yatırımcıların kısa vadeli zıtlık stratejileri uygulayarak büyük kazançlar sağlayabileceği öngörülmüştür.

Kahyaoğlu (2011) çalışmasında, kadın ve erkek yatırımcıların risk algılarına etki eden psikolojik ve duygusal faktörler arasındaki farklılıkları incelemiş, kadın ve erkek yatırımcılar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklara ulaşmıştır. Ayrıca, risk algılarına bakıldığında kadın yatırımcıların erkeklere oranla yüksek olduğu görülmüştür. Bir takım psikolojik ve duygusal faktörlerden etkilenen risk algısının, kadın ve erkek yatırımcılar arasında etkilenme düzeyleri açısından farklılıkların oluşturabileceği görüşü ileri sürülebilmektedir.

Doğukanlı ve Ergün (2011) çalışmalarında BIST'nin beş farklı endeksinde ve Aşırı Tepki Hipotezinin ve zıtlık stratejilerinin anormal derecede

yüksek gelir elde etmede işe yarayıp yaramadığını araştırmışlardır. Analiz sonucunda BIST Ulusal 30 endeksi dışındaki endekslerde Aşırı Tepki Hipotezinin ve zıtlık stratejilerinin faydalı olduğunu destekler bulgulara rastlanmış, BIST'nin zayıf formda daha etkin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Wang vd. (2011) yaptıkları çalışmada kadın ve erkekleri varlık yatırımları konusunda karşılaştırmıştır. Çalışma sonucunda kadınların risk algılarının erkeklerden daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca getirisi sabit ve getirisi yüksek, popüler, değerli menkul kıymetler üzerindeki değerlendirmede her iki cins için de farklı risk algılarına rastlanmamıştır.

Bir diğer değerlendirme, kadınların erkeklere oranla antika, altın ve sanat yatırımları daha az riskli buldukları tespit edilmiştir.

Çevik (2012), BIST'de zayıf etkinliğin geçerlilik düzeyini sektörel bazda ele aldığı çalışmasında, sektörlerle ait oynaklık serilerinde uzun hafıza faktörünün rol oynadığı belirlenmiştir. Bu durum, BIST'de oynaklığın önceki değerlerinden etkilendiğini dolayısıyla tahmin edilebilir bir yapı sergilediğini ve BIST'nin zayıf formda etkinliğin söz konusu olmadığını göstermektedir.

Ege vd. (2012) çalışmalarında, etkin piyasalar hipotezinin teorik ve ampirik şekilde test edilmesi amacıyla hisse senedi getirileri ve endeks getirilerinin davranışsal özelliklerini araştırmışlardır. Analiz sonucunda incelenen dönem içerisinde ocak ayı anomalisine rastlanılmış ve bu anomalilerin sebepleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Bayar (2012), küresel finansal krizin BIST 'de yatırım yapan bireysel yatırımcılar üzerindeki etkilerini davranışsal perspektiften incelemek ve davranışsal finansın ortaya koyduğu bazı önermelerin finansal kriz sürecinde geçerliliğini sınamak amacıyla bir çalışma yapmıştır. Çalışma sonucunda küresel finansal krizin, yatırımcıların yaklaşık yarısının psikolojisini ve hisse senedi piyasasına olan güvenlerini olumsuz yönde etkilediği geleceğe ilişkin bir takım olumsuz düşüncelere kapılmaya başladıkları sonucuna varılmıştır.

Böyükaslan (2012)'ın bireysel yatırımcıların yatırım kararları üzerine etki eden faktörleri ortaya koymak amacıyla yaptığı çalışma sonucunda, yatırımcıların karar verirken büyük ölçüde davranışsal finans eğilimlerinin etkisinde kaldıklarını göstermiştir.

Kandır vd. (2013) yaptıkları çalışmada yatırım ortaklıkları iskontosu ve tüketici güven endeksi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz sonucunda değışkenler arasında uzun vadeli bir ilişkinin varlığı saptanmıştır.

Gümüş vd. (2013), Türkiye ve Azerbaycan'daki yatırımcıların yatırım kararlarına etki eden faktörleri tespit etmek amacıyla yaptıkları çalışmada,

yatırımcıların bazı kararları üzerinde, bir takım demografik özelliklerin farklılaşmaya neden olduğu görülmüştür.

Küden (2014), bireysel yatırımcıların yatırımcı profilini ortaya koymak için yaptığı çalışmada, psikolojik önyargılar, bireysel yatırımcıların tercihlerini ve davranışlarını etkilediğini göstermiştir. Yatırımcıların rasyonel olmayan davranışlar sergilemelerinin nedeninin bilgi yetersizliği değil de psikolojik önyargılar olduğu anlaşılmıştır.

Sevim ve Akkoç (2007), BIST’de düşük fiyat etkisini test etmek amacıyla bir çalışma yapmış, sonuç olarak BIST’de düşük fiyat etkisinin olmadığı, yüksek fiyatlı hisse senetlerinin yatırımcılarına piyasanın üzerinde bir getiri sağladığı görülmüştür.

Küçük (2014), çalışmasında bireylerin yatırım kararlarında psikolojik ve sosyolojik etkilerinin etkisini ölçmek amacıyla bir çalışma yapmışlardır. Sonuç olarak, davranışsal finansın yatırım kararlarını büyük ölçüde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Kök ve Uyğur (2014) çalışmalarında hisse senedi getirilerini etkileyen faktörleri arbitraj fiyatlama modeli çerçevesinde incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, ele alınan değişkenlerdeki ani değişimler ve bunların etkilediği başka değişkenlere etki edebilecek muhtemel değişimlerin olduğu yönünde bir takım verilere rastlanmıştır.

Choi vd. (2015), Güney Kore ve ABD piyasalarında momentum stratejisini inceledikleri çalışmalarında, geçmiş kazanan portföylerin geçmiş kaybeden portföylere göre daha iyi performans sergileyerek bir momentum stratejisinin anomaliye sebep olduğu sonucuna varmışlardır.

Aldemir (2015), bireysel yatırımcıların yatırım kararları üzerinde etki eden psikolojik eğilimlerin etkisini ölçmek amacıyla yaptığı çalışmada; bireyler için uygun bir yatırım politikasının belirlenebilmesi için yatırım yapma amaçlarının, riske girme durumunun, gelirin, yaşının ve mesleğinin bilinmesinin önemi olduğu ve finansal risk toleransı, eğitim durumu, meslek, kişilik özelliği, geliri gibi faktörlerin bireysel yatırım davranışları üzerinde önemli ölçüde etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Aytekin (2015) çalışmasında, Van ilinde yaşayan bireysel yatırımcıların finansal yatırım kararlarında etkili olan faktörlerin davranışsal finans açısından ele alınması amacıyla bir çalışma yapmışlardır. Sonuç olarak Van’da ikamet eden bireysel yatırımcıların, yatırım kararları üzerinde ekonomik olmayan etkenlerin etkili olduğunu, yatırımcıların davranışsal finans eğilimlerinden etkilendikleri sonucuna varılmıştır.

Aslan (2016)'ın bireysel yatırımcıların yatırım kararlarını belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada, yatırımcıların karar alırlarken psikolojik ve sosyal faktörlerin etkisinde kaldıkları, düşük portföy sayısının fazlalığı sebebiyle çok fazla riske girdikleri sonucuna varılmıştır.

Alpdündar (2016) çalışmasında bireylerin sigorta yaptırma kararlarında etkin olan davranış şekillerini davranışsal finans eğilimleri kapsamında incelenmiştir. Çalışması sonucunda, bireylerin sigorta sektörüyle ilgili alınan kararlarda rasyonaliteden uzaklaşıp duygularının ve diğer bilişsel kısıtlarının etkisinde kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

4. VERİ VE YÖNTEM

Çalışmanın ana kütesini bireysel yatırımcılar oluştururken, örneklemini ise Erzincan ili oluşturmaktadır. Bu amaçla, verilerin elde edilmesinde anket yöntemi kullanılmıştır.

Anket verileri 2017 yılı Temmuz-Eylül ayları arasında toplam 390 bireysel yatırımcıya uygulanarak elde edilmiştir. Anket sorularının güvenilirliği, Cronbach alfa katsayısı ile kontrol edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, Cronbach alfa değerlerinin 0,936 çıktığı görülmüştür.

Cronbach alfa katsayısının $0.70 \leq \alpha < 0.90$ arasında bulunması durumunda ölçeğin güvenilirliği iyi olarak kabul edilmektedir (Kılıç, 2016: 48). Basit tesadüfi örneklem yöntemiyle elde edilen anket verileri SPSS 22.0 istatistik programı kullanılarak ki-kare testiyle analiz edilmiştir. Analize yönelik hipotezler bu doğrultuda oluşturulmuş olup analize dâhil edilecektir.

Araştırma hipotezleri ki-kare ile test edilirken oluşan tablolarda, toplam hücre sayısının %20'sinden fazlasında 5'ten küçük frekansa rastlanmıştır. Ankette yer alan soruların bazı seçeneklerine düşük sayıda yanıt verilmesinden kaynaklanan bu durum ki-kare değerinin okunmasına imkân vermemektedir.

Ki- kare analizinin geçerli olabilmesi için, gözlenen küçük frekanslı iki veya daha fazla satır-sütun değerleri birleştirilerek beklenen değerlerin büyük olmaları sağlanmaktadır. Düzeltme analizi yapıldıktan sonra geçerli ki-kare değerleri elde edilmiştir (Güngör ve Bulut, 2008: 86).

Pearson ki-kare değerinin 0,05'ten küçük çıkması durumunda, değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu kabul edilmektedir. Değerin 0,05'ten büyük çıkması durumunda ise değişkenler arasında anlamlı bir ilişkiden söz edilememektedir.

5. BULGULAR

Tablo 1: Demografik Özelliklere İlişkin Betimsel İstatistik Sonuçları

	Yanıtlar	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Cinsiyet	Erkek	248	63,6	63,6	63,6
	Kadın	142	36,4	36,4	100,0
	Toplam	390	100,0	100,0	
Medeni Durum	Evli	262	67,2	67,2	67,2
	Bekâr	128	32,8	32,8	100,0
	Toplam	390	100,0	100,0	
Yaş	21-25	54	13,8	13,8	13,8
	26-30	75	19,2	19,2	33,1
	31-35	94	24,1	24,1	57,2
	36-40	54	13,8	13,8	71,0
	41-45	49	12,6	12,6	83,6
	46-50	26	6,7	6,7	90,3
	51-55	24	6,2	6,2	96,4
	56-60	5	1,3	1,3	97,7
	61-65	6	1,5	1,5	99,2
	65 ve üzeri	3	,8	,8	100,0
	Toplam	390	100,0	100,0	
Eğitim Durumu	Okuryazar	4	1,0	1,0	1,0
	İlk-orta	39	10,0	10,0	11,0
	Lise	85	21,8	21,8	32,8
	Ön Lisans-lisans	211	54,1	54,1	86,9
	Lisans Üstü	51	13,1	13,1	100,0
	Toplam	390	100,0	100,0	
Meslek Durumu	Kamuda Ücretli	127	32,6	32,6	32,6
	Özel Sektörde Ücretli	150	38,5	38,5	71,0
	Serbest Meslek	61	15,6	15,6	86,7
	Ev Hanımı	12	3,1	3,1	89,7
	Diğer	40	10,3	10,3	100,0
	Toplam	390	100,0	100,0	

Tablo 1'e göre, ankete katılanların %63,6'sının erkek, %36,4'ünün ise kadın katılımcılardan oluştuğu, bunların %67,2'sinin evli, %32,8'inin bekâr olduğu anlaşılmaktadır. Yaş aralıklarına bakıldığında 21-45 yaş arası; eğitim durumunun ise lisans-ön lisans mezunu katılımcıların yoğunluk gösterdiği görülmektedir. Katılımcıların meslek gruplarına değerlendirilmesi sonucunda %38,5 oranla özel sektör çalışanları, %32,6 ile kamuda ücretli çalışanların

yoğunlukta olduğu görülmektedir. Serbest meslek erbapları, ev hanımı ve diğer meslek çalışanlarının düşük oranlarda olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2: Finansal Özelliklere İlişkin Betimsel İstatistik Sonuçları

	Yanıtlar	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Piyasalardaki Gelişmeleri İzleme Sıklığı	İzlemiyorum	152	39,0	39,0	39,0
	Her gün	61	15,6	15,6	54,6
	Haftalık	70	17,9	17,9	72,6
	Aylık	78	20,0	20,0	92,6
	Yıllık	29	7,4	7,4	100,0
	Toplam	390	100,0	100,0	
Finansal Ürünü Ortalama Elde Tutma Süresi	1 hafta	51	13,1	13,1	13,1
	1 ay	46	11,8	11,8	24,9
	1 yıl	101	25,9	25,9	50,8
	2-5 yıl	127	32,6	32,6	83,3
	6 ve üzeri	65	16,7	16,7	100,0
	Toplam	390	100,0	100,0	
Piyasalara Kaç Yıldır Yatırım Yapıldığı	0-1	120	30,8	30,8	30,8
	2-5	161	41,3	41,3	72,1
	6-10	74	19,0	19,0	91,0
	11-20	20	5,1	5,1	96,2
	21 ve üzeri	15	3,8	3,8	100,0
	Toplam	390	100,0	100,0	
Aylık Gelir Miktarı	1-1000	29	7,4	7,4	7,4
	1001-2000	66	16,9	16,9	24,4
	2001-4000	202	51,8	51,8	76,2
	4001-6000	64	16,4	16,4	92,6
	6000 ve üzeri	29	7,4	7,4	100,0
	Toplam	390	100,0	100,0	

Tablo 2'ye göre; anket katılımcılarının finans piyasalarındaki gelişmeleri izleme sıklığı incelendiğinde katılımcıların %39,0 oranında piyasalardaki gelişmeleri izlemedikleri görülmektedir. Katılımcıların finansal ürünleri ortalama elde tutma süreleri incelendiğinde bu sürenin 1-5 yıl arasında yoğunlaştığı görülmektedir. Katılımcıların aylık gelir durumlarına bakıldığında, %51,8'inin yani büyük çoğunluğunun 2001-4000 TL gelire sahip oldukları görülmektedir. Diğer gelir düzeylerinin birbirlerine yakın seviyede olduğu gözlenmiştir. Yatırımcıların finans piyasalarına kaç yıldır yatırım yaptıklarına bakıldığında genel itibariyle 0-5 yıl arası yatırım yapanların çoğunlukta olduğu

görülmektedir.

Aşırı İyimserlik Hipotezleri

1. Yatırımcıların aylık gelir miktarlarıyla aşırı iyimserlik eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.
2. Yatırımcıların finans piyasalarındaki gelişmeleri izleme sıklığı ile aşırı iyimserlik eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.
3. Yatırımcıların finansal yatırım araçlarına kaç yıldır yatırım yaptıkları ile aşırı iyimserlik eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.
4. Yatırımcıların finansal araçları elde tutma süreleri ile aşırı iyimserlik eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 3: Aşırı İyimserlik Eğiliminin Analizi

			Aşırı İyimserlik Eğilimi					Toplam	Sig. (2-sided)
			Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Aylık gelir (TL)	1001-2000	Aylık Gelir İçindeki %	27,4%	46,3%	14,7%	6,3%	5,3%	100,0%	0,169
		Toplam İçindeki %	6,7%	11,3%	3,6%	1,5%	1,3%	24,4%	
	2001-4000	Aylık Gelir İçindeki %	16,8%	43,6%	28,2%	7,4%	4,0%	100,0%	
		Toplam İçindeki %	8,7%	22,6%	14,6%	3,8%	2,1%	51,8%	
4001-6000	Aylık Gelir İçindeki %	23,7%	46,2%	22,6%	6,5%	1,1%	100,0%		
	Toplam İçindeki %	6,7%	11,3%	3,6%	1,5%	1,3%	24,4%		
Piyasaları Takip Sıklığı	İzlemiyorum	Piyasaları Takip sık.%	15,1%	38,8%	31,6%	9,9%	4,6%	100,0%	0,012
		Toplam %	5,9%	15,1%	12,3%	3,8%	1,8%	39,0%	
	Her gün	Piyasaları Takip sık.%	24,6%	49,2%	18,0%	4,9%	3,3%	100,0%	
		Toplam %	3,8%	7,7%	2,8%	0,8%	0,5%	15,6%	
Aylık	Piyasaları Takip sık.%	19,2%	52,6%	14,1%	9,0%	5,1%	100,0%		
	Toplam %	3,8%	10,5%	2,8%	1,8%	1,0%	20,0%		
Yıllık	Piyasaları Takip sık.%	29,3%	45,5%	22,2%	2,0%	1,0%	100,0%		
	Toplam %	7,4%	11,5%	5,6%	0,5%	0,3%	25,4%		
Finans Piyasalarına Kaç Yıldır Yatırım Yapıldığı	0-1	Yatırım Süresi %	14,2%	37,5%	33,3%	10,8%	4,2%	100,0%	0,043
		Toplam %	4,4%	11,5%	10,3%	3,3%	1,3%	30,8%	
	2-5	Yatırım Süresi %	21,7%	49,1%	20,5%	5,6%	3,1%	100,0%	
		Toplam %	9,0%	20,3%	8,5%	2,3%	1,3%	41,3%	
6-10	Yatırım Süresi %	29,7%	44,6%	16,2%	6,8%	2,7%	100,0%		
	Toplam %	5,6%	8,5%	3,1%	1,3%	0,5%	19,0%		
11-20	Yatırım Süresi %	22,9%	51,4%	20,0%	0,0%	5,7%	100,0%		

		Toplam %	2,1%	4,6%	1,8%	0,0%	0,5%	9,0%	
Elde Tutma Süresi	1 Hafta	Elde Tutma Süresi %	17,1%	43,4%	23,7%	11,2%	4,6%	100,0%	0,002
		Toplam %	6,7%	16,9%	9,2%	4,4%	1,8%	39,0%	
	1 Ay	Elde Tutma Süresi %	16,2%	43,2%	31,5%	7,2%	1,8%	100,0%	
		Toplam %	4,6%	12,3%	9,0%	2,1%	0,5%	28,5%	
	2-5 Yıl	Elde Tutma Süresi %	29,9%	48,0%	16,5%	1,6%	3,9%	100,0%	
		Toplam %	9,7%	15,6%	5,4%	0,5%	1,3%	32,6%	

Tablo 3 sonucuna göre, aşırı iyimserlik eğilimi ile yatırımcıların aylık gelirleri arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Pearson anlamlılık değeri 0,169 olduğundan hipotez reddedilir.

Yatırımcıların finans piyasalarındaki gelişmeleri izleme sıklığı ile aşırı iyimserlik eğilimi arasındaki ilişkiye bakıldığında iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. P değerinin 0,05'ten küçük olması hipotezin kabul edildiği anlamına gelmektedir. Tablo verilerine göre, piyasaları hiç takip etmeyen yatırımcılar, aşırı iyimserlik eğilimini %53,9 oranında yansıtmakta, "her gün" takip edenler %73,8 oranında, "aylık" takip edenler %71,8 oranında, "yıllık" takip edenler ise aşırı iyimserlik eğilimini %74,8 oranında yansıtmaktadırlar. Tablodan elde edilen sonuçlara göre yatırımcıların finans piyasalarına yatırım yapma süreleri ile aşırı iyimserlik eğilimi arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu ortaya çıkmıştır. P değeri 0,05'ten küçük olduğu için (0,043) hipotez kabul edilmektedir. Buna göre; "0-1 yıl" yatırım yapanların %51,7'si, "2-5 yıl" yatırım yapanların %70,8'i, "6-10 yıl" yatırım yapanların %74,3'ü, "11-20 yıl" arasında yatırım yapanların ise %74,3'si aşırı iyimserlik eğilimi göstermektedirler. Tabloya göre, yatırımcıların finansal araçları elde tuttukları süre ile aşırı iyimserlik eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır. Buna göre finansal ürünleri 1 hafta elde tutanların %60,5'i, 1 ay tutanların %59,4'ü, 2-5 yıl tutanların ise %77,9'u aşırı iyimserlik eğilimi göstermektedirler.

Mevcudiyet Eğiliminin Hipotezleri

1. Yatırımcıların aylık gelirleri ile mevcudiyet eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.
2. Yatırımcıların finans piyasalarındaki gelişmeleri izleme sıklığı ile mevcudiyet eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.
3. Yatırımcıların finansal yatırım araçlarına kaç yıldır yatırım yaptıkları ile mevcudiyet eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.
4. Yatırımcıların finansal araçları elde tutma süreleri ile mevcudiyet eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 4: Mevcudiyet Eğiliminin Analizi

			Mevcudiyet Eğilimi					Toplam	Sig. (2-sided)
			Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Aylık gelir (TL)	1001-2000	Aylık gelir İçindeki %	18,9%	37,9%	28,4%	9,5%	5,3%	100,0%	0,028
		Toplam İçindeki %	4,6%	9,2%	6,9%	2,3%	1,3%	24,4%	
	2001-4000	Aylık gelir İçindeki %	11,9%	45,0%	34,7%	4,5%	4,0%	100,0%	
		Toplam İçindeki %	6,2%	23,3%	17,9%	2,3%	2,1%	51,8%	
	4001-6000	Aylık gelir İçindeki %	10,8%	60,2%	21,5%	6,5%	1,1%	100,0%	
		Toplam İçindeki %	2,6%	14,4%	5,1%	1,5%	0,3%	23,8%	
Piyasaları Takip Sıklığı	İzlemiyorum	Piyasaları Takip sık.%	12,5%	32,2%	41,4%	8,6%	5,3%	100,0%	0,001
		Toplam %	4,9%	12,6%	16,2%	3,3%	2,1%	39,0%	
	Aylık	Piyasaları Takip sık.%	12,8%	59,0%	23,1%	2,6%	2,6%	100,0%	
		Toplam %	2,6%	11,8%	4,6%	0,5%	0,5%	20,0%	
	Yıllık	Piyasaları Takip sık.%	14,4%	55,0%	22,5%	5,6%	2,5%	100,0%	
		Toplam %	5,9%	22,6%	9,2%	2,3%	1,0%	41,0%	
Finans Piyasalarına Kaç Yıldır Yatırım Yapıldığı	0-1	Yatırım Süresi %	8,6%	34,3%	42,1%	9,3%	5,7%	100,0%	0,000
		Toplam %	3,1%	12,3%	15,1%	3,3%	2,1%	35,9%	
	2-5	Yatırım Süresi %	16,8%	51,6%	24,8%	4,3%	2,5%	100,0%	
		Toplam %	6,9%	21,3%	10,3%	1,8%	1,0%	41,3%	
	6-10	Yatırım Süresi %	14,6%	58,4%	20,2%	4,5%	2,2%	100,0%	
		Toplam %	3,3%	13,3%	4,6%	1,0%	0,5%	22,8%	
Elde Tutma Süresi	1 Ay	Elde Tutma Süresi %	10,3%	22,7%	43,3%	15,5%	8,2%	100,0%	0,000
		Toplam %	2,6%	5,6%	10,8%	3,8%	2,1%	24,9%	
	1 Yıl	Elde Tutma Süresi %	18,8%	33,7%	32,7%	9,9%	5,0%	100,0%	
		Toplam %	4,9%	8,7%	8,5%	2,6%	1,3%	25,9%	
	2-5 Yıl	Elde Tutma Süresi %	16,5%	59,1%	19,7%	2,4%	2,4%	100,0%	
		Toplam %	5,4%	19,2%	6,4%	0,8%	0,8%	32,6%	
	6 ve üzeri	Elde Tutma Süresi %	15,4%	53,8%	23,1%	6,2%	1,5%	100,0%	
		Toplam %	2,6%	9,0%	3,8%	1,0%	0,3%	16,7%	

Tablo 4'te, yatırımcıların aylık gelirleri ile mevcudiyet eğilimi arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Buna göre; aylık geliri 1001-2000 TL arasında olanların %56,8'i, 2001-4000 TL arasında olanların %56,9'u, 4001-6000 TL arasında olanların ise %80'i mevcudiyet eğilimi göstermektedirler. Tabloya göre, katılımcıların piyasaları takip sıklığı ile

mevcudiyet eğilimi arasında da anlamlı bir ilişkiden söz edilebilmektedir. Bu durum hipotezin kabul edildiği anlamına gelmektedir. Tabloya göre; finans piyasalarını hiç takip etmeyen katılımcıların %44,7'si, aylık izleyenlerin %68,9'u, yıllık izleyenlerin ise %79,3'ü mevcudiyet eğilimi göstermektedir. Tablodan da anlaşıldığı üzere yatırım yapma süreleri ile mevcudiyet eğilimi arasındaki ilişki $P=0,000$ düzeyinde anlamlı bulunmakta ve hipotez kabul edilmektedir. Buna göre, 0-1 yıl arası yatırım yapanların %42,9'u, 2-5 yıl arası yatırım yapanların %68,4'ü, 6-10 yıl arası yatırım yapanların %73'ü mevcudiyet eğilimi göstermektedirler. Yatırımcıların finansal araçları elde tutma süreleri ile mevcudiyet eğilimi arasındaki ilişki durumunu gösteren yukarıdaki tabloya göre iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin varlığından söz etmek mümkündür. Bu durumda finansal araçları "1 ay" ellerinde tutanların %33'ü, "1 yıl" elde tutanların %52,5'i, "2-5 yıl" tutanların %75,6'sı, "6 ve üzeri yıl" tutanların ise %69,2'si mevcudiyet eğilimi göstermektedirler.

Temsil Etme Eğiliminin Hipotezleri

1. Yatırımcıların aylık gelir miktarlarıyla temsil etme eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.
2. Yatırımcıların finans piyasalarındaki gelişmeleri takip sıklığı ile temsil etme eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.
3. Yatırımcıların finansal yatırım araçlarına kaç yıldır yatırım yaptıkları ile temsil etme eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.
4. Yatırımcıların finansal araçları elde tutma süreleri ile temsil etme eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 5: Temsil Etme Eğiliminin Analizi

			Temsil Etme Eğilimi					Toplam	Sig. (2-sided)
			Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Aylık gelir (TL)	1-1001	Aylık gelir İçindeki %	19,0%	44,8%	29,3%	3,4%	3,4%	100,0%	0,365
		Toplam İçindeki %	2,8%	6,7%	4,4%	0,5%	0,5%	14,9%	
	1001-2000	Aylık gelir İçindeki %	15,2%	30,3%	40,9%	9,1%	4,5%	100,0%	
		Toplam İçindeki %	2,6%	5,1%	6,9%	1,5%	0,8%	16,9%	
	2001-4000	Aylık gelir İçindeki %	18,3%	34,2%	35,1%	8,9%	3,5%	100,0%	
		Toplam İçindeki %	9,5%	17,7%	18,2%	4,6%	1,8%	51,8%	
	4001-6000	Aylık gelir İçindeki %	18,8%	50,0%	20,3%	9,4%	1,6%	100,0%	
		Toplam İçindeki %	3,1%	8,2%	3,3%	1,5%	0,3%	16,4%	

Tablo 5 (Devam): Temsil Etme Eğiliminin Analizi

Piyasaları Takip Sıklığı	İzlemiyorum	Piyasaları Takip Sıklığı%	14,5%	26,3%	42,8%	11,8%	4,6%	100,0%	0,009
		Toplam %	5,6%	10,3%	16,7%	4,6%	1,8%	39,0%	
	Her gün	Piyasaları Takip Sıklığı%	21,3%	42,6%	26,2%	6,6%	3,3%	100,0%	
		Toplam %	3,3%	6,7%	4,1%	1,0%	0,5%	15,6%	
	Haftalık	Piyasaları Takip Sıklığı%	17,1%	50,0%	25,7%	4,3%	2,9%	100,0%	
		Toplam %	3,1%	9,0%	4,6%	0,8%	0,5%	17,9%	
	Aylık	Piyasaları Takip Sıklığı%	15,4%	46,2%	28,2%	7,7%	2,6%	100,0%	
		Toplam %	3,1%	9,2%	5,6%	1,5%	0,5%	20,0%	
	Yıllık	Piyasaları Takip Sıklığı%	37,9%	34,5%	24,1%	3,4%	0	100,0%	
		Toplam %	2,8%	2,6%	1,8%	0,3%	0,0%	7,4%	
Finans Piyasalarına Kaç Yıldır Yatırım Yapıldığı	0-1	Yatırım Süresi %	11,7%	23,3%	45,0%	11,7%	8,3%	100,0%	0,000
		Toplam %	3,6%	7,2%	13,8%	3,6%	2,6%	30,8%	
	2-5	Yatırım Süresi %	20,5%	42,2%	27,3%	8,7%	1,2%	100,0%	
		Toplam %	8,5%	17,4%	11,3%	3,6%	0,5%	41,3%	
	6-10	Yatırım Süresi %	21,1%	46,8%	27,5%	3,7%	0,9%	100,0%	
		Toplam %	5,9%	13,1%	7,7%	1,0%	0,3%	27,9%	
Elde Tutma Süresi	1 Ay	Elde Tutma Süresi %	15,2%	28,3%	41,3%	10,9%	4,3%	100,0%	0,198
		Toplam %	1,8%	3,3%	4,9%	1,3%	0,5%	11,8%	
	1 Yıl	Elde Tutma Süresi %	10,9%	36,6%	37,6%	11,9%	3,0%	100,0%	
		Toplam %	2,8%	9,5%	9,7%	3,1%	0,8%	25,9%	
	2-5 Yıl	Elde Tutma Süresi %	24,2%	38,2%	28,7%	5,6%	3,4%	100,0%	
		Toplam %	11,0%	17,4%	13,1%	2,6%	1,5%	45,6%	
	6 ve üzeri	Elde Tutma Süresi %	13,8%	44,6%	30,8%	7,7%	3,1%	100,0%	
		Toplam %	2,3%	7,4%	5,1%	1,3%	0,5%	16,7%	

Yatırımcıların finansal özellikleri ile temsil etme eğilimi arasındaki anlamlılık düzeyini belirlemek üzere oluşturulan Tablo 5'te, temsil etme ile aylık gelir arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğu görülmektedir. Anlamlılık değerinin 0,05'ten büyük olması (0,356) ile hipotez reddedilir. Yatırımcıların finans piyasalarındaki gelişmeleri takip sıklığı ile temsil etme eğilimi arasındaki ilişkiye bakıldığında, iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Piyasalardaki gelişmeleri izlemeyenlerin %40,8'i, her gün izleyenlerin %63,9'u, haftalık izleyenlerin %67,1'i, aylık izleyenlerin %61,6'sı, yıllık izleyenlerin de %72,4'ü temsil etme eğilimi göstermektedirler. Temsil etme eğilimi ve finansal yatırım araçlarına kaç yıldır yatırım yapıldığı gruplamasına bakıldığında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bu durumda hipotez kabul edilir. Tabloya göre; 0-1 yıl yatırım yapanların %35'i, 2-5 yıl yatırım yapanların %62,7'si, 6-10 yıl yatırım yapanların ise %67,9'u temsil etme eğilimi göstermektedirler. Temsil etme eğilimi ile yatırımcıların portföylerinde yer alan herhangi bir finansal ürünü ortalama elde tutma süreleri

değerlendirildiğinde iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmektedir. Anlamlılık değerinin 0,05'ten büyük olması (0,198) hipotezin reddedildiği anlamına gelmektedir.

Pişmanlıktan Kaçınma Eğilimi Hipotezleri

1. Yatırımcıların aylık gelirleriyle pişmanlıktan kaçınma eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.
2. Yatırımcıların finans piyasalarındaki gelişmeleri izleme sıklığı ile pişmanlıktan kaçınma eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.
3. Yatırımcıların finansal yatırım araçlarına kaç yıldır yatırım yaptıkları ile pişmanlıktan kaçınma eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.
4. Yatırımcıların finansal araçları elde tutma süreleri ile pişmanlıktan kaçınma eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 6: Pişmanlıktan Kaçınma Eğiliminin Analizi

			Pişmanlıktan Kaçınma Eğilimi					Toplam	Sig. (2-sided)
			Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Aylık gelir (TL)	1-1001	Aylık gelir İçindeki %	24,1%	46,6%	15,5%	13,8%	0	100,0%	0,182
		Toplam %	3,6%	6,9%	2,3%	2,1%	0,0%	14,9%	
	1001-2000	Aylık gelir İçindeki %	13,6%	43,9%	25,8%	12,1%	4,5%	100,0%	
		Toplam %	2,3%	7,4%	4,4%	2,1%	0,8%	16,9%	
	2001-4000	Aylık gelir İçindeki %	15,3%	46,0%	28,2%	8,9%	1,5%	100,0%	
		Toplam %	7,9%	23,8%	14,6%	4,6%	0,8%	51,8%	
	4001-6000	Aylık gelir İçindeki %	23,4%	53,1%	17,2%	4,7%	1,6%	100,0%	
		Toplam İçindeki %	3,8%	8,7%	2,8%	0,8%	0,3%	16,4%	
Piyasaları Takip Sıklığı	İzlemiyorum	Piyasaları Takip sıklığı%	12,5%	36,8%	32,2%	16,4%	2,0%	100,0%	0,000
		Toplam %	4,9%	14,4%	12,6%	6,4%	0,8%	39,0%	
	Her gün	Piyasaları Takip sıklığı%	18,0%	54,1%	24,6%	1,6%	1,6%	100,0%	
		Toplam %	2,8%	8,5%	3,8%	0,3%	0,3%	15,6%	
	Aylık	Piyasaları Takip sıklığı%	17,9%	48,7%	21,8%	9,0%	2,6%	100,0%	
		Toplam %	3,6%	9,7%	4,4%	1,8%	0,5%	20,0%	
	Yıllık	Piyasaları Takip sıklığı%	25,3%	56,6%	13,1%	4,0%	1,0%	100,0%	
		Toplam %	6,4%	14,4%	3,3%	1,0%	0,3%	25,4%	

Finans Piyasalarına Kaç Yılda Yatırım Yapıldığı	0-1	Yatırım Süresi %	6,7%	29,2%	39,2%	18,3%	6,7%	100,0%	0,000
		Toplam %	2,1%	9,0%	12,1%	5,6%	2,1%	30,8%	
2-5	Yatırım Süresi %	16,1%	43,5%	28,6%	8,7%	3,1%	100,0%	0,000	
	Toplam %	6,7%	17,9%	11,8%	3,6%	1,3%	41,3%		
6-10	Yatırım Süresi %	20,3%	60,8%	13,5%	4,1%	1,4%	100,0%	0,000	
	Toplam %	3,8%	11,5%	2,6%	0,8%	0,3%	19,0%		
Elde Tutma Süresi	1 Hafta	Elde Tutma Süresi %	5,9%	29,4%	35,3%	23,5%	5,9%	100,0%	0,000
		Toplam %	0,8%	3,8%	4,6%	3,1%	0,8%	13,1%	
	1 Ay	Elde Tutma Süresi %	13,0%	21,7%	32,6%	23,9%	8,7%	100,0%	
		Toplam %	1,5%	2,6%	3,8%	2,8%	1,0%	11,8%	
	1 Yıl	Elde Tutma Süresi %	14,9%	35,6%	37,6%	9,9%	2,0%	100,0%	
		Toplam %	3,8%	9,2%	9,7%	2,6%	0,5%	25,9%	
	2-5 Yıl	Elde Tutma Süresi %	18,1%	59,1%	18,1%	2,4%	2,4%	100,0%	
		Toplam %	5,9%	19,2%	5,9%	0,8%	0,8%	32,6%	
	6 ve üzeri	Elde Tutma Süresi %	13,8%	49,2%	23,1%	10,8%	3,1%	100,0%	
		Toplam %	2,3%	8,2%	3,8%	1,8%	0,5%	16,7%	

Pişmanlıktan kaçınma eğilimi ile yatırımcıların finansal özellikleri arasındaki anlamlılık düzeyini belirlemek üzere hazırlanan Tablo 6'ya göre, aylık gelirleriyle pişmanlıktan kaçınma arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Anlamlılık değerinin 0,05'ten büyük olması (0,182) dolayısıyla hipotez reddedilmektedir.

Yatırımcıların piyasaları izleme sıklığı ile pişmanlıktan kaçınma eğilimi arasındaki ilişki incelendiğinde iki değişken arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunduğu tespit edilmiş ve hipotez kabul edilmiştir. Buna göre; finans piyasalarını hiç izlemeyen katılımcıların %49,3'ü, "her gün" izleyenlerin %72,1'i, "aylık" izleyenlerin %66,6'sı, "yıllık" izleyenlerin ise %81,9'u pişmanlıktan kaçınma eğilimi sergilemektedir.

Tabloya göre pişmanlıktan kaçınma eğilimi ile yatırımcıların finans piyasalarına kaç yıldır yatırım yaptıkları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu durumda hipotez kabul edilmektedir. Finans piyasalarına "0-1 yıl" yatırım yapanlar %35,9 oranında, "2-5 yıl" yatırım yapanlar %59,6

oranında, “6-10 yıl” yatırım yapanlar %81,1 oranında, “11-20 yıl” yatırım yapanlar ise %71,4 oranında pişmanlıktan kaçınma eğilimi göstermektedirler.

Pişmanlıktan kaçınma eğilimi ile finansal araçları elde tutma süresi değerlendirildiğine iki değişken arasında anlamlı bir ilişkiden söz edilebilmekte ve dolayısıyla hipotez kabul edilmektedir. Buna göre; finansal yatırımlarını 1 hafta elde tutanların %35,3’ü, 1 ay elde tutanların %33,7’si, 1 yıl elde tutanların %55’i, 2-5 yıl tutanların %77,2’si, 6 yıl ve üzeri tutanların ise %63’ü pişmanlıktan kaçınma eğilimi sergilemektedirler.

Kayıptan Kaçınma Hipotezleri

1. Yatırımcıların aylık gelirleriyle kayıptan kaçınma eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.
2. Yatırımcıların finans piyasalarındaki gelişmeleri izleme sıklığı ile kayıptan kaçınma eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.
3. Yatırımcıların finansal yatırım araçlarına kaç yıldır yatırım yaptıkları ile kayıptan kaçınma eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.
4. Yatırımcıların finansal araçları elde tutma süreleri ile kayıptan kaçınma eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 7: Kayıptan Kaçınma Eğiliminin Analizi

			Kayıptan Kaçınma Eğilimi					Toplam	Sig. (2-sided)
			Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Aylık gelir (TL)	1-1001	Aylık gelir içindeki %	13,8%	27,6%	24,1%	24,1%	10,3%	100,0%	0,020
		Toplam içindeki %	1,0%	2,1%	1,8%	1,8%	0,8%	7,4%	
	1001-2000	Aylık gelir içindeki %	19,7%	33,3%	27,3%	13,6%	6,1%	100,0%	
		Toplam içindeki %	3,3%	5,6%	4,6%	2,3%	1,0%	16,9%	
	2001-4000	Aylık gelir içindeki %	17,8%	36,1%	31,7%	8,4%	5,9%	100,0%	
		Toplam içindeki %	9,2%	18,7%	16,4%	4,4%	3,1%	51,8%	
	4001-6000	Aylık gelir içindeki %	18,3%	54,8%	15,1%	8,6%	3,2%	100,0%	
		Toplam içindeki %	4,4%	13,1%	3,6%	2,1%	0,8%	23,8%	

Piyasaları Takip Sıklığı	İzlemiyorum	Piyasaları Takip sık.%	15,8%	30,3%	33,6%	16,4%	3,9%	100,0%	0,004
		Toplam %	6,2%	11,8%	13,1%	6,4%	1,5%	39,0%	
	Her gün	Piyasaları Takip sık.%	23,0%	45,9%	14,8%	6,6%	9,8%	100,0%	
		Toplam %	3,6%	7,2%	2,3%	1,0%	1,5%	15,6%	
	Haftalık	Piyasaları Takip sık.%	14,3%	42,9%	30,0%	5,7%	7,1%	100,0%	
		Toplam %	2,6%	7,7%	5,4%	1,0%	1,3%	17,9%	
	Aylık	Piyasaları Takip sık.%	15,4%	47,4%	20,5%	10,3%	6,4%	100,0%	
		Toplam %	3,1%	9,5%	4,1%	2,1%	1,3%	20,0%	
	Yıllık	Piyasaları Takip sık.%	34,5%	44,8%	20,7%	0	0	100,0%	
		Toplam %	2,6%	3,3%	1,5%	0,0%	0,0%	7,4%	
Finans Piyasalarına Kaç Yıllık Yatırım Yapıldığı	0-1	Yatırım Süresi %	11,7%	25,8%	42,5%	13,3%	6,7%	100,0%	0,000
		Toplam %	3,6%	7,9%	13,1%	4,1%	2,1%	30,8%	
	2-5	Yatırım Süresi %	19,9%	43,5%	20,5%	10,6%	5,6%	100,0%	
		Toplam %	8,2%	17,9%	8,5%	4,4%	2,3%	41,3%	
	6-10	Yatırım Süresi %	22,5%	51,7%	14,6%	7,9%	3,4%	100,0%	
		Toplam %	5,1%	11,8%	3,3%	1,8%	0,8%	22,8%	
	11-20	Yatırım Süresi %	20,0%	35,0%	30,0%	5,0%	10,0%	100,0%	
		Toplam %	1,0%	1,8%	1,5%	0,3%	0,5%	5,1%	
Elde Tutma Süresi	1 Hafta	Elde Tutma Süresi %	17,6%	21,6%	45,1%	11,8%	3,9%	100,0%	0,000
		Toplam %	2,3%	2,8%	5,9%	1,5%	0,5%	13,1%	
	1 Ay	Elde Tutma Süresi %	10,9%	26,1%	34,8%	17,4%	10,9%	100,0%	
		Toplam %	1,3%	3,1%	4,1%	2,1%	1,3%	11,8%	
	1 Yıl	Elde Tutma Süresi %	11,9%	40,6%	22,8%	14,9%	9,9%	100,0%	
		Toplam %	3,1%	10,5%	5,9%	3,8%	2,6%	25,9%	
	2-5 Yıl	Elde Tutma Süresi %	22,8%	50,4%	20,5%	3,9%	2,4%	100,0%	
		Toplam %	7,4%	16,4%	6,7%	1,3%	0,8%	32,6%	
	6 ve üzeri	Elde Tutma Süresi %	23,1%	40,0%	23,1%	10,8%	3,1%	100,0%	
		Toplam %	3,8%	6,7%	3,8%	1,8%	0,5%	16,7%	

Tabloya 7, yatırımcıların aylık gelirleri ile kayıptan kaçınma eğilimi arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Pearson anlamlılık değerinin 0,020 çıkması hipotezin kabul edildiği anlamına gelmektedir. Analiz sonucuna göre; aylık gelirleri 1-1000 TL arasında olan yatırımcıların %41,4'ü, 1001-2000 TL olanların %54'ü, 2001-4000 TL olanların %53,9'u, 4000-6000 TL arası olanların ise %73,1'i kayıptan kaçınma eğilimi göstermektedirler.

Yatırımcıların piyasaları takip sıklığı ile kayıptan kaçınma eğilimi arasındaki ilişkiye bakıldığında iki değişken arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir. P değerinin 0,05'ten küçük olması (0,004) hipotez kabul edilmektedir. Kayıptan kaçınma eğilimi içerisinde olanların %64,2'si finans piyasalarını hiç takip etmezken, %38,2'si her gün, %33,8'i haftalık, %62,8'i ise yıllık olarak piyasalardaki gelişmeleri izlemektedirler.

Yatırımcıların kaç yıldır finansal araçlara yatırım yaptığı ile kayıptan kaçınma eğilimi gruplamasında bakıldığında aralarında anlamlı bir ilişki söz edilebilmektedir. Ki-kare analiz sonucuna göre iki değişken arasında anlamlı bir ilişki söz edilebilmektedir. Oluşan P değeri (0,000) ile hipotez kabul edilmektedir. Bu durumda; finans piyasalarına 0-1 yıl yatırım yapanlar %37,5 oranında, 2-5 yıl yatırım yapanlar %63,4 oranında, 6-10 yıl yapanlar %74,2 oranında, 11-20 yıl arasında yatırım yapanlar ise %55 oranında kayıptan kaçınma eğilimi göstermektedirler. Yatırımcıların finansal ürünleri elde tutma sürelerine bakıldığında ise iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bu durumda hipotez kabul edilmektedir.

Tabloya göre sahip oldukları finansal araçları 1 hafta ellerinde tutan yatırımcıların %39,2'si, 1 ay tutanların %37'si, 1 yıl tutanların %52,5'i, 2-5 yıl arası tutanların %73,2'si, 6 yıl ve üzeri tutanların ise %63,1'i kayıptan kaçınma eğilimi göstermektedir.

Aşına Olanı Tercih Etme Hipotezleri

1. Yatırımcıların aylık gelirleriyle aşına olanı tercih etme eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.
2. Yatırımcıların finans piyasalarındaki gelişmeleri izleme sıklığı ile aşına olanı tercih etme arasında anlamlı bir ilişki vardır.
3. Yatırımcıların finansal yatırım araçlarına kaç yıldır yatırım yaptıkları ile aşına olanı tercih etme eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.
4. Yatırımcıların finansal araçları elde tutma süreleri ile aşına olanı tercih etme eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 8: Aşına Olanı Tercih Etme Eğiliminin Analizi

			Aşına Olanı Tercih Etme Eğilimi					Toplam	Sig. (2-sided)
			Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Aylık gelir (TL)	1-1001	Aylık gelir İçindeki %	17,2%	24,1%	37,9%	13,8%	6,9%	100,0%	0,030
		Toplam İçindeki %	1,3%	1,8%	2,8%	1,0%	0,5%	7,4%	
	1001-2000	Aylık gelir İçindeki %	15,2%	36,4%	21,2%	15,2%	12,1%	100,0%	
		Toplam İçindeki %	2,6%	6,2%	3,6%	2,6%	2,1%	16,9%	
	2001-4000	Aylık gelir İçindeki %	13,9%	33,7%	23,3%	15,8%	13,4%	100,0%	
		Toplam İçindeki %	7,2%	17,4%	12,1%	8,2%	6,9%	51,8%	
	4001-6000	Aylık gelir İçindeki %	9,7%	55,9%	10,8%	10,8%	12,9%	100,0%	
		Toplam İçindeki %	2,3%	13,3%	2,6%	2,6%	3,1%	23,8%	

Tablo 8 (Devam): Aşına Olanı Tercih Etme Eğiliminin Analizi

Piyasaları Takip Sıklığı	İzlemiyorum	Piyasaları Takip sık.%	11,2%	25,7%	28,3%	19,1%	15,8%	100,0%	0,000
		Toplam %	4,4%	10,0%	11,0%	7,4%	6,2%	39,0%	
	Her gün	Piyasaları Takip sık.%	14,8%	39,3%	13,1%	13,1%	19,7%	100,0%	
		Toplam %	2,3%	6,2%	2,1%	2,1%	3,1%	15,6%	
	Haftalık	Piyasaları Takip sık.%	18,6%	48,6%	18,6%	7,1%	7,1%	100,0%	
		Toplam %	3,3%	8,7%	3,3%	1,3%	1,3%	17,9%	
	Aylık	Piyasaları Takip sık.%	9,0%	46,2%	20,5%	16,7%	7,7%	100,0%	
		Toplam %	1,8%	9,2%	4,1%	3,3%	1,5%	20,0%	
	Yıllık	Piyasaları Takip sık.%	20,7%	62,1%	6,9%	3,4%	6,9%	100,0%	
		Toplam %	1,5%	4,6%	0,5%	0,3%	0,5%	7,4%	
Finans Piyasalarına Kaç Yıldır Yatırım Yapıldığı	0-1	Yatırım Süresi %	5,8%	21,7%	38,3%	19,2%	15,0%	100,0%	0,000
		Toplam %	1,8%	6,7%	11,8%	5,9%	4,6%	30,8%	
	2-5	Yatırım Süresi %	15,5%	41,6%	15,5%	12,4%	14,9%	100,0%	
		Toplam %	6,4%	17,2%	6,4%	5,1%	6,2%	41,3%	
	6-10	Yatırım Süresi %	21,6%	54,1%	8,1%	9,5%	6,8%	100,0%	
		Toplam %	4,1%	10,3%	1,5%	1,8%	1,3%	19,0%	
	11-20	Yatırım Süresi %	11,4%	51,4%	14,3%	17,1%	5,7%	100,0%	
		Toplam %	1,0%	4,6%	1,3%	1,5%	0,5%	9,0%	
Elde Tutma Süresi	1 Hafta	Elde Tutma Süresi %	9,8%	27,5%	35,3%	15,7%	11,8%	100,0%	0,000
		Toplam %	1,3%	3,6%	4,6%	2,1%	1,5%	13,1%	
	1 Ay	Elde Tutma Süresi %	8,7%	15,2%	32,6%	17,4%	26,1%	100,0%	
		Toplam %	1,0%	1,8%	3,8%	2,1%	3,1%	11,8%	
	1 Yıl	Elde Tutma Süresi %	7,9%	30,7%	26,7%	17,8%	16,8%	100,0%	
		Toplam %	2,1%	7,9%	6,9%	4,6%	4,4%	25,9%	
	2-5 Yıl	Elde Tutma Süresi %	20,5%	54,3%	11,0%	7,1%	7,1%	100,0%	
		Toplam %	6,7%	17,7%	3,6%	2,3%	2,3%	32,6%	
	6 ve üzeri	Elde Tutma Süresi %	13,8%	46,2%	12,3%	20,0%	7,7%	100,0%	
		Toplam %	2,3%	7,7%	2,1%	3,3%	1,3%	16,7%	

Yatırımcıların finansal özellikleri ile aşına olanı tercih etme eğilimi arasında ilişkiyi belirlemek üzere oluşturulan Tablo 8'e göre; aylık geliri 1-1000 TL arası olanların %41,3'ü, 1001-2000 TL arası olanların %51,6'sı, 2001-4000 TL arası olanların %47,6'sı, 4001-6000 TL arası olan yatırımcıların ise %65,7'si aşına olanı tercih etme eğilimi göstermektedirler. Bu durumda hipotez kabul edilmektedir.

Tabloya göre aşına olma eğilimi ile yatırımcıların piyasaları takip sıklığı arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Finans piyasalarındaki gelişmeleri hiç takip etmeyenlerin %36,9'u her gün takip edenlerin %54,1'i, haftalık edenlerin %67,2'si, aylık edenlerin %55,2'si, yıllık edenlerin ise

%82,8'i aşına olanı tercih etme eğilimi özellikleri taşımaktadırlar.

Finansal yatırım araçlarına kaç yıldır yatırım yapıldığı ile aşına olanı tercih etme eğilimi arasında pozitif yönlü ilişkinin görüldüğü tabloda; finans piyasalarına 0-1 yıl yatırım yapanlar %27,5 oranında, 2-5 yıl yatırım yapanlar %57,1 oranında, 6-10 yıl yapanlar %75,7 oranında, 11-20 yıl arasında yatırım yapanlar ise %62,8 oranında aşına olanı tercih etme eğilimi göstermektedirler.

Tabloya göre yatırımları elde tutma süresi ile aşına olanı tercih etme arasında anlamlı bir ilişkinin olduğundan söz edilebilmektedir. P değerinin 0,000 çıkması ile hipotez kabul edilmektedir. Buna göre sahip oldukları finansal araçları 1 hafta ellerinde tutan yatırımcılar %37,3, 1 ay tutanlar %23,9, 1 yıl tutanlar %38,6, 2-5 yıl arası tutanlar %74,8, 6 yıl ve üzeri tutanlar ise %60 oranında aşına olanı tercih etme eğilimi göstermektedir.

6. SONUÇ

Anket katılımcılarının finansal özellikleri ve davranışsal eğilimlerinin analizi sonucunda aşırı iyimserlik eğilimi ile yatırımcıların aylık gelir durumları arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Aşırı iyimserlik eğilimi finans piyasalarındaki gelişmeleri izleme sıklığı arasındaki ilişki ölçümlenmiş ve aralarında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu anlaşılmıştır. Aşırı iyimserlik eğilimi ile yatırımcıların finansal yatırım araçlarına kaç yıldır yatırım yaptıkları ve finansal araçları elde tutma sürelerinin ayrı ayrı değerlendirilmesi sonucu her ikisiyle de anlamlı sonuçlar bulunduğu görülmüştür.

Mevcudiyet eğilimi ile yatırımcıların aylık gelir durumları arasındaki ilişki değerlendirildiğinde aralarında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Mevcudiyet eğilimi ile yatırımcıların finans piyasalarındaki gelişmeleri izleme sıklığı arasında da anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Mevcudiyet eğilimi ile yatırımcıların finansal yatırım araçlarına kaç yıldır yatırım yaptıkları ve finansal araçları elde tutma sürelerinin ayrı ayrı analiz edilmesiyle her ikisiyle de anlamlı sonuçlar elde edilmiştir.

Temsil etme eğilimi ile yatırımcıların aylık gelir durumları arasındaki ilişkiye bakıldığında değişkenler arası anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı, diğer taraftan temsil etme eğilimi ile finans piyasalarındaki gelişmeleri izleme sıklığı arasındaki ilişki ölçümlenmiş ve aralarında anlamlı bir ilişkinin olduğu anlaşılmıştır. Temsil etme eğilimi, yatırımcıların finansal yatırım araçlarına kaç yıldır yatırım yaptıkları ve finansal araçları elde tutma süreleri ile çapraz analiz edilmiş, sonuç olarak kaç yıldır yatırım yaptıkları ile aralarında anlamlı bir

ilişkinin olduğu görülmüş, finansal araçları elde tutma süresiyle ise aralarında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Pişmanlıktan kaçınma eğiliminin finansal faktörlerle ki-kare analiz sonuçlarına göre; aylık gelir durumuyla aralarında anlamlı bir ilişki olmadığı, finans piyasalarındaki gelişmeleri izleme sıklığı, finansal yatırım araçlarına kaç yıldır yatırım yapıldığı ve finansal araçları elde tutma süresiyle ise aralarında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konmuştur.

Kayıptan kaçınma eğilimi ile yatırımcıların aylık gelir durumları, finans piyasalarını izleme sıklığı, yatırım araçlarına kaç yıldır yatırım yapıldığı ve finansal araçları elde tutma süresi aralarında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür.

Aşına olanı tercih etme davranışı ile yatırımcıların aylık gelir durumları arasındaki ilişki değerlendirildiğinde aralarında anlamlı bir ilişki bulunmadığı tespit edilmiştir. Aşına olanı tercih etme eğilimi ile finans piyasalarındaki gelişmeleri izleme sıklığı arasındaki ilişki ölçümlenmiş ve aralarında anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur. Aşına olanı tercih etme eğiliminin, finansal yatırım araçlarına kaç yıldır yatırım yapıldığı ve finansal araçları elde tutma süreleri ile de aralarında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmada, yatırımcıların finansal özellikleri ile davranışsal finansın ana teması olan psikolojik eğilimleri çapraz analiz edilmiştir. Sonuç olarak, Erzincan ilindeki yatırımcıların karar verme sürecinde her zaman rasyonel davranışlar sergilemedikleri, zaman zaman psikolojik ve sosyolojik etkenlerle irrasyonel davranışlarda sergiledikleri ortaya konmuştur. Böylece geleneksel finans teorilerinin temel varsayımı olan rasyonelliğin her zaman geçerli olmadığı söylenebilir.

7. KAYNAKLAR

- Akman, N. (2009). *Finansal açıklama üzerinde kültürün etkisi: UFRS öncesi ve sonrası* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü Muhasebe Ve Finansman Anabilim Dalı.
- Aldemir, S. (2015). *Davranışsal finans açısından yatırımcı davranışlarının incelenmesi: Tokat ili örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osmanpaşa Üniversitesi.
- Alpdündar, H. S. (2016). *Bireylerin sigorta eğilimlerini yönlendiren faktörlerin davranışsal finans yaklaşımı ile incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Finans Enstitüsü, Finans Anabilim Dalı, Uluslararası Bankacılık Ve Finans Bilim Dalı.
- Alper, D. & Ertan, Y. (2008). Yatırım fonu seçim kararlarında çerçeveleme

- etkisi. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, 37, 174-184.
- Altıngül, M. (2015). *Özel alışveriş sitelerine yönelik algılanan hizmet kalitesinin bilişsel çelişki, iç tepkisel satın alma ve yeniden satın alma niyeti üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.
- Aslan, R. (2016). *Bireysel yatırımcıları finansal yatırıma yönlendiren faktörlerin davranışsal finans açısından araştırılması: Şanlıurfa iline bağlı Viranşehir İlçesi örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı.
- Ateş, A. (2007). *Finansal yatırımların davranışsal finans açısından değerlendirilmesi üzerine bir araştırma*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Muhasebe-Finansman Bilim Dalı.
- Aytekin, Y. E. (2015). *Davranışsal finans kapsamında bireysel yatırımcıların incelenmesi: Van ili örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- Baker, H. K. & Nofsinger, J. R. (2002). Psychological biases of investors. *Financial Services Review*, 1(1), 97-116.
- Barak, O. (2006). *Hisse senedi piyasalarında anomaliler ve bunları açıklamak üzere geliştirilen davranışsal finans modelleri İMKB’de bir uygulama*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Barak, O. (2008). İMKB’de aşırı reaksiyon anomalisi ve davranışsal finans modelleri kapsamında değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 207-229.
- Barberis, N. Shleifer, A. & Vishny, R. (1998). A model of investor sentiment. *Journal Of Financial Economics*, 49, 307-343.
- Bayar, Y. (2011). Yatırımcı davranışlarının davranışçı yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmesi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2), 133-160.
- Böyükaslan, A. (2012). *Bireysel yatırımcıları finansal yatırım kararına yönlendiren faktörlerin davranışsal finans açısından incelenmesi: Afyonkarahisar örneği*. Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Choi, J., Kim, Y. S. & Mitov, I. (2015). Reward-risk momentum strategies using classical tempered stable distribution. *Journal Of Banking & Finance*, 58, 194–213.
- Çelik, T. T. & Taş, O. (2007). Etkin piyasa hipotezi ve gelişmekte olan hisse senedi piyasaları, *İTÜ Dergisi/B*, 4(2), 12-22.
- Çevik, E. İ. (2012). İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda etkin piyasa hipotezinin uzun hafıza modelleri ile analizi: Sektörel bazda bir inceleme. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 26(7), 4437-4454.
- De Bondt, W. F. M. & Thaler, R. (1985). Does the stock market overreact?. *The Journal Of Finance*, 11(3), 793-805.
- Demir, Y. & Yağcılar Göçmen, G. (2009). İMKB’de işlem gören banka hisse senetlerinin getirilerini etkileyen faktörlerin arbitraj fiyatlandırma modeli ile belirlenmesi. *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1(2), 36-51.
- Doğukanlı, H. & Ergün, B. (2011). Davranışsal finans etkin piyasalara karşı: Aşırı tepki

- hipotezinin İMKB’de araştırılması. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 321-336.
- Ede, M. (2007). *Davranışsal finans ve bireysel yatırımcı davranışları üzerine ampirik bir uygulama*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık Ve Sigortacılık Enstitüsü.
- Ege, İ., Topaloğlu, E. E. & Coşkun, D. (2012). davranışsal finans ve anomaliler: Ocak ayı anomalisinin İMKB’de test edilmesi. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, 56, 175-190.
- Gümüş, F. B., Koç, M. & Agalarova, M. (2013). Bireysel yatırımcıların yatırım kararları üzerinde etkili olan demografik ve psikolojik faktörlerin tespiti üzerine bir çalışma uygulaması: Türkiye Ve Azerbaycan uygulaması. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(6), 1309-4289.
- Güngör, M. & Bulut, Y. (2008). *Ki-kare testi üzerine*. Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları.
- Hong, H. & Stein, Jeremy C. (1999). A unified theory of underreaction, momentum trading, and overreaction in asset markets. *Journal Of Finance*, 54(6), 2143-2184.
- Jegadeesh, N. & Titman, S. (2001). Profitability of momentum strategies: An evaluation of alternative explanations. *Journal Of Finance*, 56, 699-721.
- Kahyaoglu, M. B. (2011). Yatırım kararlarına etki eden çeşitli duygusal ve psikolojik faktörlere maruz kalma düzeyi üzerinde cinsiyetin rolü: İMKB bireysel hisse senedi yatırımcıları üzerine bir uygulama. *Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 29-51.
- Kandır, S. Y., Çerçi, G. & Uzkaralar, Ö. (2013). Yatırımcı duyarlılığı temsilcileri: Yatırım ortaklıkları iskontosu ve tüketici güven endeksi örneği. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 7(2), 55-75.
- Karan, M. B. (2006). *Yatırım analizi ve portföy yönetimi*, Ankara, Gazi Yayınevi.
- Karan, M. B. (2013). *Yatırım analizi ve portföy yönetimi*, Ankara, Gazi Yayınevi.
- Kılıç, S. (2016). *Cronbach’ın Alfa Güvenirlilik Katsayısı*, Gülhane Askeri Tıp Fakültesi, Ankara,
- Küçük, A. (2014). Bireysel yatırımcıları finansal yatırım kararına yönlendiren faktörlerin davranışsal finans açısından ele alınması: Osmaniye örneği. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 6(11), 104-122.
- Küden, M. (2014). *Davranışsal finans açısından bireysel yatırım tercihlerinin değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gediz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kök, D. & Uyğur, M. E. (2014). Finansal piyasalarda fiyat etkileşimi: BİST 100 ve seçilmiş finansal göstergeler için var analizi. *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, 1(1), 1-23.
- Miffre, J. Ve Rallis, G. (2007). Momentum strategies in commodity futures markets. *Journal Of Banking & Finance*, 31, 1863–1886.
- Oran A., Yılmaz, Ö. & Özer, T. G. (2010). Türkiye’de algısal sapmalar. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 11(2), 297-307.
- Otluoğlu, E. (2009). *İstanbul davranışsal finans çerçevesinde aşırı güven hipotezinin test edilmesi: İMKB’de bir uygulama*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı

Finansman Bilim Dalı, İstanbul.

- Rachev, S., Jasic, T., Stoyanov, S. & Fabozzi F. J. (2007). Momentum strategies based on reward–risk stock selection criteria, *Journal Of Banking & Finance* 31, 2325–2346.
- Sevim, Ş. & Akkoç, S. (2007). Sermaye piyasalarında düşük fiyat etkisi ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda bir uygulama. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1).
- Sönmez, T. (2010). *Davranışsal finans yaklaşımı: İMKB’de aşırı tepki hipotezi üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- Süer, Ö. (2007). Yatırım kararlarında makale alınan risk düzeyinin belirlenmesine ilişkin ampirik bir çalışma. *Öneri Dergisi*, 7(28), 97-105.
- Sümer, K. K. & Hepsağ, A. (2007). Finansal varlık fiyatlama modelleri çerçevesinde piyasa risklerinin hesaplanması: Parametrik olmayan yaklaşım. *Bankacılar Dergisi*, 62, 3-24.
- Şenkesen, E. (2009). *Davranışsal finans ve yatırımcı duyarlılığının tahvil verimi üzerindeki etkisi: İMKB tahvil ve bono piyasasında bir uygulama*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.
- Taner, B. & Akkaya, G. C. (2005). Yatırımcı psikolojisi ve davranışsal finans yaklaşımı. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, 27, 47-54.
- Tomak, S. (2011). Girişimcilik ve bilişsel yanlılık. *Girişimcilik Ve Kalkınma Dergisi*, 6(1), 72-95.
- Tufan, E. (2006). *Davranışsal finans*. Ankara: Orion Yayınevi.
- Tufan, C. & Sarıççek, R. (2013). Davranışsal finans modelleri, etkin piyasa hipotezi ve anomalilerine ilişkin bir değerlendirme. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 159-182.
- Yıldız, S. B., Kalaycı, Ş., Demir, Y. & Göksu, Ş. A. (2009). Yatırımcıların psikolojik önyargıları: İMKB üzerine ampirik bir çalışma. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 46(537), 91-106.
- Yüksel, N. D. (2009). *İMKB’de yatırımcı davranışı ve örnek bir uygulama*. Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Wang, M., Keller, C. & Siegrist M. (2011). The less you know, the more you are - afraid of a survey on risk perceptions of investment products. *The Journal Of Behavioral Finance*, 12(1), 9-19.

BANKA TİCARİ KREDİ YETKİLİLERİNİN FİNANSAL TABLO MANİPÜLASYONLARINA BAKIŞI: TRABZON VE RİZE İLLERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİBFD
Cilt. 9, Sayı 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 19.06.2018 Yayına Kabul Tarihi: 29.08.2018

Davut AYGÜN
Doç. Dr.
Recep Tayyip Erdoğan
Üniversitesi
İİBF
davut.aygun@erdogan.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-3277-
9349

Merve TOPTAN
Arş. Gör.
Recep Tayyip Erdoğan
Üniversitesi
İİBF
merve.toptan@erdogan.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-3455-
3159

ÖZ Bu çalışmanın amacı, banka ticari kredi yetkililerinin finansal tablo manipülasyonlarına ilişkin görüşlerini tespit etmek; bu doğrultuda finansal tablolardaki hangi kalemlerin manipülasyona daha yatkın kabul edildiğini ve hangi kalemlerin işletmenin kredibilitesini daha fazla etkilediğini ortaya koymaktır. Bu amaca ulaşmak için Trabzon ve Rize il merkezlerindeki bankaların ticari kredi birimlerinde çalışan personellerine yönelik bir anket uygulanmıştır. Araştırmanın bulgularına göre; işletmelerin finansal tablo kalemlerinden “Ortaklardan Alacaklar” ve “Ortaklara Borçlar” kalemlerinin manipülasyona çok yatkın; “Mali Borçlar”, “Sermaye”, “Ticari Borçlar” ve “Gider Kalemleri”nin işletmenin kredibilitesi açısından çok önemli olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca daha ziyade tarıma dayalı sektörel bir gelişme gösteren Rize il merkezindeki bankalarda görev yapan ticari kredi yetkililerinin finansal tablo manipülasyonuna ilişkin görüşlerinin hizmet, tarım ve kısmen sanayiye dayalı sektörel bir gelişme gösteren Trabzon il merkezindeki bankalarda görev yapan meslektaşlarından farklılaştığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Finansal tablolar, Manipülasyon, Banka, Ticari Kredi Yetkilileri

JEL Sınıflandırması: M41, M49, G21

Alanı: İşletme

Türü: Araştırma

DOI:10.9775/kauibfd.2018.018

Atıfta bulunmak için: Aygün, D. & Toptan, M. (2018). Banka ticari kredi yetkililerinin finansal tablo manipülasyonlarına bakışı: Trabzon ve Rize illerinde bir araştırma. *KAÜİBFD*, 9(18), 421-451.

**BANK TRADE CREDIT AUTHORITIES'
VIEWS ON MANIPULATION OF
FINANCIAL STATEMENTS: A STUDY
ON THE PROVINCES OF RIZE AND
TRABZON**

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 9, Issue 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 19.06.2018

Accepted Date: 29.08.2018

Davut AYGÜN,
Assoc. Prof.
Recep Tayyip Erdoğan
University,
Faculty of Economics and
Administrative Sciences,
davut.aygun@erdogan.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-
3277-9349

Merve TOPTAN,
Res. Assist.
Recep Tayyip Erdoğan
University,
Faculty of Economics and
Administrative Sciences,
merve.toptan@erdogan.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-
3455-3159

ABSTRACT The aim of this study is to identify the views of bank commercial credit authorities on manipulation of financial statements and to reveal which items in the financial statements are more likely to be manipulated and which items more affect the credibility of the business. For this purpose, a questionnaire was applied to the personnel working in the commercial credit units of banks in the centers of Trabzon and Rize. According to the findings of the research, the items of "Due from shareholders" and "Due to shareholders" are very prone to manipulation and the items of "financial liabilities", "capital", "trade payables" and "expense" are very important in terms of the credibility of the business. Furthermore, it was determined that the opinions of commercial credit officers working in the banks of the provincial center of Rize, which has a sectoral development based mainly on agriculture, differ from their colleagues working in the banks of the provincial center of Trabzon showing a sectoral development based on service, agriculture and partly industrialization.

Keywords: Financial Statements, Manipulations, Bank, Trade Credit Authorities

JEL Classification: M41, M49, G21

Scope: Business Administration

Type: Research

Cite this Paper: Aygün, D. & Toptan, M. (2018). Bank trade credit authorities' views on manipulation of financial statements: A study on the provinces of Rize and Trabzon. *KAUJEASF*, 9(18), 421-451.

1. GİRİŞ

İşletmeler ticari hayatta her daim küçük büyük kararlar almak durumundadır. Alınacak bu kararların doğruluğu, işletmenin sürekliliğinin sağlanması hususunda hayati bir öneme sahiptir. Doğru karar alınabilmesinin ön şartı ise bu kararları etkileme gücüne sahip doğru, kaliteli ve zamanlı bilgiye sahip olmaktan geçmektedir.

İşletmelerde bilgi üretimi muhasebenin en önemli fonksiyonlarından birisidir. Muhasebe tarafından üretilen bilgilerin ilgili çıkar gruplarına iletilmesinde finansal tablolardan yararlanılmaktadır. Bu bağlamda finansal tablolarda yer alan bilgilerin doğruluğu, ihtiyaca uygunluğu ve gerçeğe uygun sunumunun kaçınılmaz bir gereksinim olduğu ifade edilebilir. Ancak özellikle 2000'li yılların başlarından itibaren finansal tablolarda yer alan bilgilerin farklı nedenlerde ihtiyaca uygun olmaktan ve gerçeğe uygun sunulmaktan uzaklaştığı ve dolayısıyla doğru olmayan gerçek dışı bilgiler içerdiği sık karşılaşılan bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Finansal tablo manipülasyonları olarak adlandırılacak bu tür uygulamaların bu tablolardan hareketle alınan kararların yanlış olmasına ve bir bütün olarak finansal tablolara duyulan güvenin sarsılmasına neden olduğu ileri sürülebilir. Finansal tablolara duyulan güvenin yeniden sağlanması ve bu tablolardan hareketle alınacak kararların doğruluğunun artırılabilmesi için finansal tablolarda yapılan manipülasyon uygulamalarının neler oldukları, nedenleri ve nasıl ortaya çıkarılabileceği alan yazında üzerinde çalışılan önemli konulardan biri olarak yerini almıştır.

Öte yandan günümüzde ekonomik hayatın en önemli yapı taşlarından biri olarak bankaların kredi ve sermaye gibi konularda önemli rol ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu bağlamda ticari hayatın içerisinde yer alan işletmeler nakit sıkışıklığı, yatırımlarını finanse etmek ve alternatif kaynaklardan teminde yaşanan sıkıntılar gibi nedenlerle banka kredilerine ihtiyaç duymaktadır. İşletmelerin kredi için bankaya başvurmaları esnasında bankalar hem kendi iç yönetmelikleri gereği hem de işletmenin finansal durumu hakkında bilgi sahibi olabileme ve işletmelerin talep ettikleri kredileri geri ödeme gücüne sahip olup olmadıklarını tespit edebilme adına finansal tablolara ihtiyaç duymaktadır.

Bankalar kredi müşterilerinin bir manada mali danışmanı olarak kabul edilebilir. Bu sebeple bankaların kredi servislerinin yöneticilerinin ve kredi analistlerinin, işletme finansmanı konusunda bilgili olmaları gerekmektedir. İşletmelerin finansal tablolarının analizi, işletmenin finansman ihtiyacı hususunda doğru bir tanı koymayı, limit, vade, geri ödeme planı açısından firmanın gereksinimine uygun kredi önerilerinde bulunmayı olanaklı kılmaktadır (www.bursa-smmmo.org.tr). Ancak bu noktada, bankaların işletmelerden almış oldukları finansal tablolardaki bilgilerin doğruluğu ve

güvenilirliğine ilişkin bir risk her zaman mevcut bulunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı finansal tabloların kullanıcılarından biri olan ticari kredi yetkililerinin finansal tablo manipülasyonlarına ilişkin bakış açılarını ortaya koymaktır. Söz konusu bu temel amaç bağlamında finansal tabloların içeriğinde yer alan unsurların hangi veya hangilerinin manipülasyona daha yatkın, hangi unsurların bankalara kredi için başvuran işletmelerin kredibilitelerinin değerlendirilmesinde daha etkili olduğunun belirlenmesi hedeflenmiştir. Belirlenen amaca ulaşabilme adına çalışmada öncelikle finansal tablo, manipülasyon ve finansal tablo manipülasyonu kavramları açıklanmıştır. Sonra daha literatür incelemesine yer verilmiş olup daha sonra ise araştırmanın bulguları ortaya konulmuştur.

2. FİNANSAL TABLO, MANİPÜLASYON VE FİNANSAL TABLO MANİPÜLASYONU

Finansal tablolar, muhasebe sisteminde kayıt edilen bilgilerden hareketle tam, tutarlı, açık ve anlaşılır bir biçimde hazırlanarak işletmenin yatırımcıları, kredi verenleri ve diğer ilgilileri için karar almada yararlı bilgiler sağlayan temel araçlardır. Finansal tablolar; işletme ile ilgili çıkar gruplarıyla iletişim kurulmada yararlanılan, muhasebenin özetleme işlevinin en temel araçlarından biri olarak kabul edilebilir. Finansal tabloların amacı, geniş bir kullanıcı kitlesinin ekonomik kararlar almalarına yardımcı olmak üzere, işletmenin finansal durumu, finansal performansı ve nakit akışları hakkında bilgi sağlamaktır (www.kgk.gov.tr).

Manipülasyon, Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde kısaca yönlendirme biçiminde tanımlanmış olan manipülasyonun sözlük anlamı "hileli yönlendirme veya ilgilileri yanlış yöne sevk edici faaliyette bulunma" biçiminde ifade edilebilir (Doğan, 2008, s.1092). Manipülasyon başkalarının fikirlerini, algılarını ve davranışlarını onlara belli etmeden, aldatma yoluyla ve bazı taktikler kullanarak değiştirmeyi amaçlayan sosyal bir etki biçiminde açıklanabilir.

Muhasebe manipülasyonu kavramının araştırmacılar tarafından farklı adlandırılrsa da temelde belli açılardan incelendiği ve kazanç yönetimi, gelir düzeltme, yaratıcı muhasebe, vitrin süsleme, agresif muhasebe, karın istikrarlı hale getirilmesi, finansal hile, büyük temizlik muhasebesi gibi farklı nitelere maruz kaldığı görülmektedir (Stolowy & Breton, 2000, s.1; Varıcı & Er, 2013, s.43; Demir & Arslan, 2015, s.54).

Finansal tablo manipülasyonu kavramına ilişkin literatürde genel kabul görmüş bir tanım bulunmamaktadır. Bununla birlikte, finansal tablo manipülasyonu; işletmelerin finansal tablolarında sunulan bilgiler üzerinde,

yöneticilerin istekleriyle uyumlu olması amacıyla finansal tabloların hazırlanma sürecine müdahalede bulunarak değişiklik yapması biçiminde tanımlanabilir (Fındık & Öztürk, 2016, s.485). Tanımda atfedilen değiştirme işlemi, muhasebe ilke ve standartlarının izin verdiği ölçüde olabileceği gibi bunların dışında da olabilir (Küçükkocaoğlu & Küçüksözen, 2005, s.2).

Finansal tablo manipülasyonu, temelde, finansal bilgi kullanıcılarının işletmenin finansal durumu ve faaliyet sonuçları üzerindeki algılarını etkilemeye yönelik faaliyetlerdir (Demir & Arslan, 2015, s.53). Finansal tablo manipülasyonunun; finansal tabloların hazırlanmasında yararlanılan muhasebe kayıtlarının ve bu kayıtların temelini oluşturan belgelerin sahte olması, değiştirilmesi veya tahrif edilmesi, muhasebeye konu edilen olayların, işlemlerin ve önemli bilgilerin finansal tablolarda sunulmaması ya da yanlış sunulması, finansal tabloların içeriğindeki sınıflandırma, sunuş biçimi veya tutarlarla ilgili muhasebe ilke ve politikalarının kasıtlı olarak kötüye kullanılması yoluyla gerçekleşmekte olduğu ileri sürülebilir (Terzi, 2012, s.82).

Günümüzde işletmelerin kaynak temin edebileceği en önemli kurumların başında bankaların geldiği daha önce belirtilmişti. Bu bağlamda işletmeler bankalara kredi temini amacıyla sık sık başvurmakta olup, bu başvurularında bankalarca işletmelerden finansal tabloları talep edilmektedir. Bankalar sağladıkları kredilerin karşılanabilirliği hususunda işletmelerin finansal durumu, finansal performansı ve nakit akışları hakkında bir değerlendirme yapma durumunda kalmaktadır. Söz konusu değerlendirmede temel alınan bilgi kaynakları finansal tablolar olmaktadır. Dolayısıyla işletmelerce bankalara sunulan finansal tablolarda yer alan bilgilerin eksiksiz, yansız, doğru, tutarlı, karşılaştırılabilir ve zamanlı olması kısacası bankaların bilgi ihtiyacını karşılayacak nitelikte olması ve gerçeğe uygun bir şekilde sunulmuş olması hayati bir öneme sahiptir. Ancak günümüzde işletmelerin, kredi alabilme adına bankalara verdikleri finansal tablolarda yer alan bilgileri bilinçli ve kasıtlı bir şekilde değiştirme veya işletme açısından olumsuz olarak değerlendirilebilecek önemli bilgilere finansal tablolarda hiç yer vermeme yoluna gittikleri sık karşılaşılan bir durumdur. Böylesine bir ortamda bankalarda çalışan kredi yetkililerinin kredi temin edebilme amacıyla işletmelerce kurumlarına sunulan finansal tabloların manipülatif uygulamalar içerip içermediklerine ilişkin hızlı ve etkin bir değerlendirme yapmaları gerektiği ifade edilebilir. Her ne kadar finansal tablolarda yapılan hileleri ve kasıtlı yönlendirmeleri ortaya çıkarmada yararlanılabilecek birkaç yöntem söz konusu olsa da banka kredi yetkililerinin bu yöntemlerden gerek zaman kısıtı gerekse de bilgi eksikliği nedeniyle yeterince yararlanma imkânına sahip olmadıkları ileri sürülebilir. O halde gelinen noktada bankalarda çalışan kredi yetkililerinin kredi talebinde bulunan işletmelerce sunulan finansal tablolarda yer alan unsurlardan hangilerinin

manipülasyon uygulamalarına daha yatkın olduğu, hangi finansal tablo kalemlerinin kredi değerliliği bağlamında çok önemli kabul edilebileceği ve bir bütün olarak kredi yetkililerinin işletmelerinin finansal tablolarında yer alabilecek mevcut ve potansiyel manipülatif uygulamalar hususunda nasıl bir düşünce yapısına sahip olduklarının ortaya konulmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

3. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Muhasebe alanındaki manipülasyon uygulamalarına ilişkin literatür incelendiğinde; çalışmaların finansal bilgi manipülasyonları, finansal tablo manipülasyonları, bilanço makyajlama, yaratıcı muhasebe uygulamaları gibi başlıklar altında toplandığı görülmektedir. Bu alanda yapılmış çalışmaların bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Küçükkocaoğlu, Benli ve Küçüksözen (1997) çalışmalarında, finansal bilgi manipülasyonunun tespitinde kullanılan tahakkuk esaslı modellerin tarihsel gelişimini ve ardından ortaya çıkan diğer alternatif metodolojileri tanıtmışlardır. Çalışmada aynı zamanda, finansal sıkıntıda bulunan firmaları tespit için kullanılan Yapay Sinir Ağı Modeli'nin finansal bilgi manipülasyonunun tespitine nasıl bir katkı sağlayacağı da tartışılmıştır. Çalışma neticesinde yapay sinir ağının kullanımına dayanan modelin İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) yer alan şirketlerin finansal bilgi manipülasyonu uygulamalarını tespit etmek bakımından diğer modellerin bulgularıyla karşılaştırıldığında daha iyi sonuçlar ürettiği gözlenmektedir.

Küçükkocaoğlu ve Küçüksözen (2005) çalışmalarında, hisse senetleri İMKB'de işlem gören imalat sanayi şirketlerinin finansal tablolarını analiz etmek suretiyle, gerçeğe aykırı finansal tabloları ortaya çıkarmaya yarayacak bir model geliştirmeyi hedeflemişlerdir. Bu kapsamda, 2001 yılı finansal tablolarında gerçeğe aykırı finansal bilgi bulunan, dolayısıyla Sermaye Piyasası Kurulu tarafından finansal tablolarında düzeltme yaptırılan 23 şirket finansal bilgi manipülatörü şirket olarak, yine finansal bilgi manipülasyonu yaptığına dair bilgi ya da bulguya rastlanmayan 99 şirket de kontrol şirketi olarak seçilmiştir. Çok boyutlu logit modelinin kullanıldığı bu çalışmada 12 adet finansal değişken gerçeğe aykırı finansal tabloların tespiti açısından potansiyel tahmin edici olarak belirlenmiştir. Çalışma sonuçlarına göre, net karın toplam aktife oranı ve toplam finansman giderlerinin toplam faaliyet giderlerine oranının, Türkiye'de Gerçeğe Aykırı Finansal Tabloları ortaya çıkarmaya yarayan değişkenler olduğu tespit edilmiştir.

Çorbacı ve Doğan (2010) çalışmalarında, bilanço makyajlama yöntemlerinin neler olduğunu araştırarak İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında işlem gören şirketlerin uygulamış olduğu bu yöntemleri örnek firmalar üzerinde

göstermeyi amaçlamışlardır. Çalışmada Türkiye’de 2008 yılında SPK tarafından yapılan denetim ve incelemeler sonucunda ortaya çıkartılan ve bilançolarında gerçeğe aykırı beyanda bulunan 20 şirket bilançolarında kullanmış oldukları yöntemler açısından analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda inceleme kapsamındaki 20 şirketten 7 (%35) şirketin, örtülü kar aktarımı olarak ifade edilen; grup şirketlerine veya şirket ortaklarına emsallerine nazaran daha düşük faiz oranı üzerinden şirket kaynaklarından fon kullanılması yöntemini uyguladığı belirlenmiştir. Diğer taraftan 20 şirketten 5 (%25) şirketin de alacaklar kalemiyle ilgili makyajlama yöntemine başvurduğu tespit edilmiştir.

Kılıç, Acar ve Coşkun (2014) çalışmalarında, Türkiye’ de faaliyet gösteren bankaların kazanç yönetimine ilişkin tekniklerden yararlanarak finansal bilgi manipülasyonu uygulayıp uygulamadıklarını özel Banka Modelini kullanarak incelemiştir. Çalışmadaki veriler 25 bankanın 2009-2013 yılları arasındaki 5 yıllık finansal tablolarından elde edilmiştir. Çalışmanın bulguları farklı yıllarda finansal bilgi manipülasyonun söz konusu olduğunu göstermektedir.

Dalnial, Kamaluddin, Sanusi ve Khairuddin (2014) çalışmalarında, hileli finansal raporlama yapan ve yapmayan işletmelerin finansal rasyoları arasında farklılıklar olup olmadığını ve finansal tablolardaki hileleri ortaya çıkarmada hangi rasyonun daha önemli olduğunu açıklamayı hedeflemiştir. Bu amaçla Malezya’da sermaye piyasasına kayıtlı 65 adet hileli finansal raporlama yapan şirketle 65 adet hileli finansal raporlama yapmayan şirketin 2000-2011 yılları arasındaki verileri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışma neticesinde, hileli finansal raporlama yapan firmalarla yapmayan firmaların toplam borç-özsermaye oranı ve alacak devir hızı gibi finansal rasyolarında önemli farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Demir ve Arslan (2015) çalışmalarında, banka ticari kredi yetkililerinin finansal tablo manipülasyon uygulamaları hakkındaki düşüncelerini ortaya koymak, finansal tablolardaki hangi unsurların manipülasyona daha yatkın olduğunu ve hangi hesapların işletmenin kredi değerliliğini olumlu etkilediğini tespit etmek amacıyla Sivas ilinde ankete dayalı bir çalışma yapmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre, işletmenin kredi değerliliğinde, “satışlar”, “sermaye” ve “ticari borçlar” hesapları çok önemli; manipülasyona yatkınlık açısından “ortaklara borçlar” ve “ortaklardan alacaklar” hesaplarının çok yatkın hesaplar olduğu saptanmıştır.

Bezirci ve Karahan (2015) çalışmalarında, muhasebede yapılan hatalı veya kasıtlı kayıtların denetim sürecinde incelenerek tespit edilmeye çalışıldığından hareketle, piyasada hatalı veya kasıtlı yapılan muhasebe kayıtlarına örnekler verilerek bu manipülatif işlemlerin denetim sürecini

incelemişlerdir.

Prestij Danışmanlık tarafından yapılan çalışmada, bilanço makyajlama kavramına, tür ve yöntemlerine değinilerek bu işlemlerin yasal boyutu tartışılmıştır. Çalışmada ayrıca bankalarca uygulanan aktarma ve arındırma işlemleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Çalışma sonucunda piyasada faaliyet gösteren firmaların çoğunun yatırımcı, hissedar, kamu otoritesi ve kreditorler nezdindeki prestijlerini artırma amacıyla çeşitli yöntemler kullanarak bilanço makyajlama olarak ifade edilebilecek işlemler gerçekleştirmekte oldukları tespit edilmiştir (www.docplayer.biz.tr).

Fındık ve Öztürk (2016) çalışmalarında, BIST imalat sanayinde işlem gören şirketlerin finansal bilgi manipülasyonu uygulayıp uygulamadıklarını Beneish Modeli yardımıyla tespit etmeye çalışmışlardır. Anılan yazarlar ayrıca herhangi bir şirketin finansal bilgi manipülasyonu yapmış olma ihtimalinin hangi değişkenlerden kaynaklandığının lojistik regresyon kullanarak belirlenmesini amaçlamışlardır. Çalışmanın sonuçları finansal bilgi manipülasyonunun tahakkuk esasına dayalı uygulamalardan kaynaklandığı yönünde güçlü kanıtlar sunmaktadır.

Kızıl, Çelik, Akman ve Şener (2016) çalışmalarında, öncelikle manipülasyon, hile, muhasebe manipülasyonu ve yaratıcı muhasebe hileleri gibi kavramlara değinerek muhasebe hileleri ile finansal bilgilerin manipülasyonu türleri ve yöntemlerine ilişkin açıklamalara yer vermişlerdir. Sonra Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve İç Denetçi meslek mensuplarına yaratıcı muhasebe hileleri ve finansal bilgilerin manipülasyonu konularını kapsayan mülakat soruları yönelmişlerdir. Çalışma neticesinde muhasebe manipülasyonunun sebepleri olarak iç kontrol sistemlerinin yetersizliği, bağımsız denetim ekibinin yetersizliği, yöneticilerin çıkarları, zayıf bir yönetim yapısının olması, muhasebe meslek mensuplarının kişisel beklentileri, kariyer ve maddi kaygılarının yanında yeterli mesleki bilgi ve birikime sahip olmamaları, işletmelerin mali kaynak bulma kaygısı gibi bulgulara ulaşılmıştır.

Fettahoğlu ve Kargacı (2016) çalışmalarında, finansal tablolarda bilgi manipülasyonu yapıp yapılmaması ile finansal değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin var olup olmadığını, bilgi manipülasyonu yapılan finansal tablolar ile bilgi manipülasyonu yapılmayan finansal tabloların karakteristiklerinin, belli ortak noktalarının ya da farklılıkların olup olmadığını belirlemeyi amaçlamışlardır. Bunu amaca ulaşmak için regresyon ve ayırma analizleri SPSS paket programı ile uygulanmıştır. Borsa İstanbul (BIST)'da Yakın İzleme Pazarı (Gözaltı Pazarı)'nda yer alan işletmelerin finansal tabloları ile Kurumsal Yönetim Endeksi'nde yer alan işletmelerin finansal tabloları karşılaştırılmıştır. Çalışmada, BIST Yakın İzleme Pazarı'nda yer alan finansal kurum ve üretim

işletmesi olmayan holdingler kapsam dışı bırakılmış olup 2013-2015 yılları boyunca tüm finansal tablo ve verilerine ulaşılabilen 14 tane işletmenin verileri, analiz kapsamında değerlendirilmiştir. Benzer şekilde BIST Kurumsal Yönetim Endeksi'nde yer alan finansal kurum ve üretim işletmesi olmayan holdingler kapsam dışında bırakılmış olup toplam 15 tane işletmenin verileri analiz kapsamında değerlendirilmiştir. Çalışma neticesinde, finansal bilgi manipülasyonu yapan işletmelerin net kâr marjı ve net işletme sermayelerine ilişkin ortalamalarının negatif olduğu; borçlanma derecesi ve kaldıraç oranlarının da finansal bilgi manipülasyonu yapılmayan işletmelerden daha fazla olduğu ve finansal bilgi manipülasyonu yapmayan işletmelerin “Varlık devir hızı” ile “Brüt kâr/Toplam varlık” oranı ortalamalarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Çalışmada sonucunda ayrıca finansal tablolarda bilgi manipülasyonu yapan ve yapmayan işletmeleri birbirinden ayıran değişkenler önem sırasına göre “Varlık devir hızı”, “Kaldıraç oranı” ve “Brüt kâr/Toplam varlık” oranı şeklinde belirlenmiştir.

Eralp (2017) çalışmasında halka açılan şirketlerin Beneish modeli kapsamında yaratıcı muhasebe uygulayıp uygulamadıkları tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu amaca ulaşmak için araştırma kapsamında şirketlerin 2010, 2011, 2012 ve 2013 dönemi yıllık finansal tabloları kullanılmıştır. Çalışmada Beneish modeli kapsamında belirlenen finansal oranlara ek olarak dört tane daha bağımsız değişken model kapsamına alınmıştır. Çalışma neticesinde esas faaliyet dışı finansal gelirlerin satışlara oranı endeksi ile borçlanma yapısındaki değişim endeksi bağımsız değişkenlerinin yaratıcı muhasebe uygulanıp uygulanmadığı konusunda gösterge teşkil edebilecekleri sonucuna ulaşılmıştır.

Durmuş (2017) çalışmasında, yaratıcı muhasebenin sınırlarını belirlemeyi amaçlamış olup, finansal tablolara ilişkin yasal çerçevedeki esneklik, eksiklik, boşluk, belirsizlik, çelişki ve benzer durumlardan yararlanmak suretiyle yapılan manipülasyonların yaratıcı muhasebenin konusunu oluşturduğunu belirtmiştir. Anılan yazar çalışmasında ayrıca küresel piyasaların gelişmesi, finansman ihtiyacı ve özellikle finansal krizlerin günümüzde yaratıcı muhasebe uygulamalarının yaygınlaşmasına neden olduğu tespitine ulaşmıştır.

Hasan, Omar, Barnes ve Handley-Schachler (2017) çalışmalarında sermaye piyasasına kayıtlı şirketlerin finansal tablolarındaki manipülasyonları tespit etmek, ilgili tablolardaki manipülasyon düzeyini ölçmek, ülkeler arasında finansal tablo manipülasyonu düzeylerindeki farklılıkları belirlemek ve finansal tablo manipülasyonunda kullanılan teknikleri açıklamayı amaçlamışlardır. Bu amaçla Asya Kıtadaki Japonya, Malezya, Endonezya, Tayland ve Çin'de borsaya kayıtlı şirketlerin 2010-2013 yılları arasındaki verileri uyarlanmış finansal oranlar yardımıyla incelenmiştir. Çalışma neticesinde, incelenen ülkelerdeki borsaya kayıtlı şirketlerin % 34'ünün finansal tablolarında

manipülasyon uygulamalarına yer verdiği, sözkonusu 5 ülke için finansal tablolara ilişkin ortalama manipülasyon düzeyinin % 72 olduğu, incelenen ülkeler arasında finansal tablolarla ilgili ortalama manipülasyon düzeyinin istatistiksel olarak önemli düzeyde farklılaştığı ve finansal tablo manipülasyonları bağlamında en sık kullanılan tekniklerin amortismanlar, tahakkuklar ve kredili satışlarla ilgili olduğu tespit edilmiştir.

Jan (2018) çalışmasında, sermaye piyasaları ile firmaların sürdürülebilir kalkınmasına katkı sağlamaya yönelik olarak işletmelerin finansal tablolarındaki hilelerin tespitine yönelik etkin ve kullanılabilir bir model oluşturmayı amaçlamıştır. Çalışmada veriler Tayvan borsasına kayıtlı 160 şirketin (bu şirketlerin 40 tanesi hileli finansal raporlama yapmış şirketlerdir) 2004-2014 yılları arasındaki mali tablolarından elde edilmiştir. Anılan amaca ulaşabilme adına çoklu veri madenciliği tekniklerinden yararlanılmış olup çalışma neticesinde yapay sinir ağları ile karar ağacı modellerinin firmaların finansal tablolarındaki hilelerin tespitinde % 90,83'lük doğrulukta sonuçlar verdiği tespit edilmiştir.

Yukarıda verilen özet literatür incelendiğinde çalışmaların daha çok teorik olduğu, uygulamalı çalışmaların ise sermaye piyasasında faaliyet gösteren işletmeler üzerinde yoğunlaştığı ifade edilebilir (Demir & Arslan, 2015, s.48). Ayrıca bankaların karşı karşıya kaldığı finansal tablo manipülasyonlarıyla ilgili yeterince çalışma yapılmadığı görülmektedir. Bu bağlamda çalışmada mevcut literatürden farklı olarak nispeten farklı sektörlerin geliştiği iki farklı il merkezindeki bankalarda görev yapan ticari kredi yetkililerinin finansal tablo manipülasyonlarına ilişkin görüşlerinin farklılaşmış farklılaşmadığını belirlenmesi hedeflenmiştir.

4. ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın temel amacı, Trabzon ve Rize il merkezlerinde faaliyet gösteren bankaların ticari kredi yetkililerinin finansal tablo manipülasyonlarına yönelik bakış açılarını ortaya koymaktır. Bu temel amacın yanında ilgili ticari kredi yetkililerinin finansal tablo kalemlerinin firmaların kredi değerliliğindeki önemi ve finansal tablo manipülasyonlarına yatkınlığı hususundaki görüşlerinin de belirlenmesi hedeflenmektedir.

4.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Çalışma Trabzon ve Rize il merkezlerinde ticari ve katılım bankalarında görev yapan ticari kredi yetkililerini kapsamaktadır. Araştırmanın ana kütleliğini yaklaşık olarak 252 ticari kredi yetkilisi oluşturmaktadır. Araştırmada örneklemi belirlemek için kolayda örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Buna

göre; 47 katılımcı Rize il merkezinden ve 72 katılımcı Trabzon il merkezinden olmak üzere toplam 119 kişi araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Verilerin elde edilmesi için örnekleme oluşturan ticari kredi yetkililerine yüz yüze görüşme yöntemi ile anket uygulanmıştır. Söz konusu çalışmada veri toplama aracı olarak Demir & Aslan (2015) tarafından geliştirilmiş, geçerlilik ve güvenilirliği test edilmiş ölçekten yararlanılmıştır¹.

Anket formunun birinci bölümünde katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin sorulara yer verilmiştir. İkinci bölümde, “Bazı Kalemlerin Kredi Değerliliğinde Önem Dereceleri”, üçüncü bölümde “Finansal Tablo Manipülasyonlarına Yönelik Düşünceler” ve dördüncü bölümde ise “Bazı Kalemlerin Finansal Tablo Manipülasyonlarına Yatkinlik Derecesi” ölçekleri kullanılmıştır.

Anket verilerinin analizinde ise SPSS istatistiksel paket programından yararlanılmış olup sonuçlar normal dağılımı sağlamadığı için parametrik olmayan hipotez testlerinden Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H testleri kullanılmıştır.

4.3. Araştırmanın Güvenilirlik Analizi

Araştırma anketinin ikinci bölümünde yer alan, “Bazı Kalemlerin Kredi Değerliliğinde Önem Dereceleri” ölçeğine ilişkin 16 soru, üçüncü bölümünde yer alan “Finansal Tablo Manipülasyonlarına Yönelik Düşünceler” ölçeğine ilişkin 19 soru ve dördüncü bölümünde yer alan “Bazı Kalemlerin Finansal Tablo Manipülasyonlarına Yatkinlik Derecesi” ölçeğine ilişkin 16 soru olmak üzere toplam 51 sorunun güvenilirliğini ölçmek için Cronbach’s Alpha Güvenilirlik Katsayısı Yöntemi uygulanmıştır. Cronbach’s Alpha Güvenilirlik Katsayısına yönelik sonuç Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Güvenilirlik Analizi

Cronbach's Alpha	N of Items
,824	51

Tablo 1’de görüldüğü üzere; Cronbach’s Alpha Güvenilirlik Katsayısı 0,824 olarak hesaplanmıştır. Alpha katsayısı $0,80 \leq \alpha < 1,00$ ölçümlendiğinden ilgili ölçeğin yüksek derecede güvenilirliğe sahip olduğu ileri sürülebilir (Kayış, 2006, s.405).

¹ İlgili ölçeğin bu çalışmada kullanılması için Doç. Dr. Mehmet Demir’den izin alınmıştır.

4.4. Araştırmanın Bulguları

Çalışmanın bu kısmında katılımcıların demografik özelliklerine, araştırmaya katılım düzeylerinin değerlendirilmesine ve demografik değişkenler bağlamında finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşüncelerin analizine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

4.4.1. Araştırmaya Katılanların Demografik Özelliklerinin Değerlendirilmesi

Ticari kredi yetkililerinin demografik özellikleri; çalışılan il, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, mesleki deneyim, çalışılan kurumun sahiplik durumu ve çalışılan kurumun türü değişkenleri açısından incelenmiştir. Araştırmaya katılan 119 kişinin demografik özelliklerine yönelik frekans ve yüzdelik dağılımları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Araştırma Örnekleminin Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans Dağılımı

ÇALIŞILAN İL	Frekans	Yüzde	CİNSİYET	Frekans	Yüzde
Rize	47	39,5	Kadın	26	21,8
Trabzon	72	60,5	Erkek	93	78,2
TOPLAM	119	100,0	TOPLAM	119	100,0
YAŞ	Frekans	Yüzde	EĞİTİM DURUMU	Frekans	Yüzde
25-34 arası	66	55,5	Lise	3	2,5
35-44 arası	45	37,8	Önlisans	8	6,7
45-54 arası	2	1,7	Lisans	93	78,2
55-64 arası	3	2,5	Yüksek Lisans	15	12,6
65 ve üstü	3	2,5	Doktora	-	-
TOPLAM	119	100,0	TOPLAM	119	100,0
MESLEKİ DENEYİM	Frekans	Yüzde	ÇALIŞILAN KURUMUN SAHİPLİK DURUMU	Frekans	Yüzde
1-5 yıl	17	14,3	Kamu Bankası	41	34,5
6-9 yıl	44	37,0	Özel Banka	68	57,1
10-15 yıl	48	40,3	Kamu/Özel (Karma) Banka	10	8,4

16–19 yıl	7	5,9	TOPLAM	119	100,0
20 yıl ve üzeri	3	2,5			
TOPLAM	119	100,0	ÇALIŞILAN KURUMUN TÜRÜ	Frekans	Yüzde
			Ticaret Bankası	97	81,5
			Katılım Bankası	22	18,5
			TOPLAM	119	100,0

Tablo 2’de görüldüğü üzere, ticari kredi yetkilileri çalışılan il bazında değerlendirildiğinde, toplam 119 katılımcının 47’sinin (%39,5) Rize il merkezinde, 72’sinin (%60,5) Trabzon il merkezinde çalıştığı görülmektedir. Katılımcılar cinsiyete göre incelendiğinde 26’sının (%21,8) kadın, 93’ünün (%78,2) erkek olduğu görülmektedir. Yaş değişkeni açısından incelendiğinde, en fazla katılımcının 66 (%55,5) kişi ile 25–34 yaş arasında olduğu; en az katılımcının ise 2 (%1,7) kişi ile 45–54 yaş aralığında olduğu belirlenmiştir. Eğitim açısından inceleme yapıldığında, en fazla katılımcının 93 (%78,2) kişi ile lisans düzeyinde; en az katılımcının ise 3 (%2,5) kişi ile lise düzeyinde olduğu ve doktora mezunu katılımcı olmadığı tespit edilmiştir. Mesleki deneyim açısından incelendiğinde en fazla katılımcının 48 (%40,3) kişi ile 10–15 yıl arasında olduğu; en az katılımcının ise 3 (%2,5) kişi ile 20 yıl ve üzeri yılda olduğu görülmektedir. Çalışılan kurumun sahiplik durumu bakımından değerlendirildiğinde ise en fazla katılımcının 68 (%57,1) kişi ile özel bankada görev yapmakta olduğu; en az katılımcının ise 10 (%8,4) kişi ile kamu/özel (karma) bankada görev yapmakta olduğu bulunmuştur. Çalışılan kurumun türü açısından değerlendirildiğinde ise ticari kredi yetkililerinin 97’sinin (%81,5) ticari bankada, 22’sinin (%18,5) ise katılım bankasında görev yapmakta olduğu tespit edilmiştir.

4.4.2. Araştırma Katılımcılarının Katılım Düzeylerinin Değerlendirilmesi

Çalışmada ticari kredi yetkililerine uygulanan anket dört bölümden oluşmaktadır. Demografik özelliklere yönelik soruların yer aldığı ilk bölüm dışındaki bölümlerde sorular beşli likert ölçeği ile hazırlanmıştır. Bu bağlamda “Bazı Kalemlerin Kredi Değerliliğinde Önem Dereceleri” bölümü (1) Hiç Önemli Değil, (2) Önemli Değil, (3) Fikrim Yok, (4) Önemli, (5) Çok Önemli; “Finansal Tablo Manipülasyonlarına Yönelik Düşünceler” bölümü (1) Kesinlikle Yanlış, (2) Yanlış, (3) Kararsızım, (4) Doğru, (5) Kesinlikle Doğru ve “Bazı Kalemlerin Finansal Tablo Manipülasyonlarına Yatkınlık Derecesi” bölümü (1) Hiç Yatkın Değil, (2) Yatkın Değil, (3) Fikrim Yok, (4) Yatkın, (5)

Çok Yatkın seçeneklerinden oluşmaktadır. Söz konusu bölümlerde yer alan sorulara ilişkin ticari kredi yetkililerinin katılım düzeylerinin sınıflandırma açısından ortalamalarına yönelik kullanılan değer aralıkları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Katılım Düzeylerinin Değer Aralıkları

Katılım Düzeyi	Puan Değeri	Değer Aralıkları
Çok Önemli	5	4,00-5,00
Kesinlikle Doğru		
Çok Yatkın		
Önemli	4	3,00-4,00
Doğru		
Yatkın		
Fikrim Yok	3	2,00-3,00
Kararsızım		
Önemli Değil	2	1,00-2,00
Yanlış		
Yatkın Değil		
Hiç Önemli Değil	1	0-1,00
Kesinlikle Yanlış		
Hiç Yatkın Değil		

Tablo 3'te görüldüğü üzere, ticari kredi yetkililerinin verdikleri cevapların ortalaması 4,00-5,00 arasındaysa Çok Önemli, Kesinlikle Doğru veya Çok Yatkın; 0-1,00 arasında ise Hiç Önemli Değil, Kesinlikle Yanlış veya Hiç Yatkın Değil şeklinde sınıflandırılmıştır.

4.4.2.1. Bazı Kalemlerin Kredi Değerliliğinde Önem Dereceleri

Ticari kredi yetkililerinin bazı finansal tablo kalemlerinin firmaların kredi değerliliğinde önem derecelerini belirlemeye yönelik anket sorularına verdikleri cevapların aritmetik ortalama, standart sapma ve katılım düzeylerine ilişkin sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Bazı Kalemlerin Kredi Değerliliğinde Önem Derecelerine İlişkin İstatistikî Sonuçlar

Kalemler	n	\bar{x}	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
Mali Borçlar	119	4,66	0,71	Çok Önemli
Sermaye	119	4,66	0,62	Çok Önemli
Ticari Borçlar	119	4,63	0,67	Çok Önemli
Satışlar	119	4,58	0,60	Çok Önemli
Ticari Alacaklar	119	4,57	0,51	Çok Önemli

Dönem Kârı	119	4,51	0,59	Çok Önemli
Hazır Değerler	119	4,39	0,64	Çok Önemli
Stoklar	119	4,36	0,56	Çok Önemli
Maddi Duran Varlıklar	119	4,18	0,73	Çok Önemli
Gider Kalemleri	119	4,12	0,79	Çok Önemli
Ortaklara Borçlar	119	4,04	0,81	Çok Önemli
Ortaklardan Alacaklar	119	3,99	0,82	Önemli
Avanslar (Alınan / Verilen)	119	3,93	0,82	Önemli
Yedekler	119	3,71	0,97	Önemli
Birikmiş Amortismanlar	119	3,60	0,99	Önemli
Ödenecek Vergi ve Fonlar	119	3,40	1,03	Önemli
Ortalama Katılım Düzeyi	119	4,20	0,74	Çok Önemli

Tablo 4' te görüldüğü üzere, bazı finansal tablo kalemlerin firmaların kredi değerliliğinde önem derecelerine ilişkin istatistiki sonuçlarda ticari kredi yetkililerinin katılım düzeylerinin Çok Önemli ve Önemli ifadelerinden oluştuğu; Fikrim Yok, Önemli Değil ve Hiç Önemli Değil ifadelerinin ise kullanılmadığı görülmektedir. Sonuçlar incelendiğinde, en fazla aritmetik ortalaması olan Mali Borçlar ($\bar{x}=4,66$) ve Sermaye ($\bar{x}=4,66$) kalemlerinin kredi değerliliğinde Çok Önemli katılım düzeyinde; en az aritmetik ortalaması olan Ödenecek Vergi ve Fonlar ($\bar{x}=3,40$) kalemlerinin ise kredi değerliliğinde Önemli katılım düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ticari kredi yetkililerinin finansal tablo kalemlerinin kredi değerliliğinde önem derecelerine ilişkin görüşlerinin genel aritmetik ortalamasınının 4,20 olduğu görülmektedir. Söz konusu sonuç 4,00-5,00 arasında olduğundan genel olarak ölçüğe ilişkin ortalama katılım düzeyinin “Çok Önemli” olduğu ifade edilebilir.

4.4.2.2. Finansal Tablo Manipülasyonlarına Yönelik Düşünceler

Ticari kredi yetkililerinin finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşüncelerini belirlemeye yönelik anket sorularına verdikleri cevapların aritmetik ortalama, standart sapma ve katılım düzeylerine ilişkin sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Finansal Tablo Manipülasyonlarına Yönelik Düşüncelere İlişkin İstatistiki Sonuçlar

İfadeler	n	\bar{x}	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
Kredi yetkilisi, kredi talebini değerlendirirken sadece mali tabloları değil, istihbari bilgileri de göz önünde bulundurmalıdır.	119	4,62	0,74	Kesinlikle Doğru
Kredi talebinin değerlendirilmesinde işletmenin nicel olmayan faktörleri (işletmenin yaşı sahibinin piyasadaki itibarı vb.)de etkilidir.	119	4,40	0,86	Kesinlikle Doğru
Kredi yetkilisi, saptamış olduğu finansal tablo manipülasyonlarının düzeltilmesini muhasebeciden istemelidir.	119	4,18	1,01	Kesinlikle Doğru

Sektör ortalamaları, manipülasyon uygulamalarını tespitite önemlidir.	119	4,00	0,63	Kesinlikle Doğru
Ara dönem finansal tablolarında manipülasyon uygulamaları daha yaygındır.	119	3,85	0,95	Doğru
Kredi geri dönülebilirliği sıkı bir uygulama ve denetime tabi olduğu için manipülasyon yapılmış mali tablolar elimine edilmektedir.	119	3,73	0,84	Doğru
Kredi yetkililerinin, finansal tabloların gerçeği yansıtmadığı yönünde önyargıları vardır.	119	3,62	1,02	Doğru
Finansal krizlerin yaşanmasında finansal tablo manipülasyon uygulamaları büyük oranda etkilidir.	119	3,41	0,98	Doğru
Kredi talebinde bulunan işletmenin finansal tablolarının kredi alımına uygun hale getirildiğini (manipüle edildiğini) düşünmekteyim.	119	3,35	0,99	Doğru
İşletme yöneticileri (sahipleri) finansal tablo manipülasyonu konusunda muhasebeciye baskı yapmaktadır.	119	3,28	0,88	Doğru
Muhasebeciler, işletmenin gelirini yüksek gösterme yönlü manipülatif uygulamalar yapmaktadır.	119	3,15	0,89	Doğru
Muhasebecilerin mesleki etik kurallarına uymadıklarını düşünüyorum.	119	3,06	0,91	Doğru
Bazı kredi yetkilileri, finansal tabloları manipülasyona tabi olsa bile, performanslarını yüksek göstermek için kredi kullandırma yönlü davranmaktadırlar.	119	2,85	1,14	Kararsızım
Bazı kredi yetkilileri, kredi talep eden işletmenin mali tablolarının kredibilitesinin uygun hale getirilmesini istemektedir.	119	2,75	1,04	Kararsızım
Kredi talep eden işletmenin kredi yetkilileriyle olan arkadaşlık, akrabalık vb. yakınlık bağı, manipülatif uygulamanın görülmemesine yol açarak kredi talebini olumlu etkiler.	119	2,47	1,11	Kararsızım
Kredi talep eden işletmelerin teminatları yüksek ise finansal tablo manipülasyonları görmezden gelinmektedir.	119	2,25	1,06	Kararsızım
Bazı kredi yetkilileri, kredi talep eden mükelleflerini kendilerine yönlendirmeleri için muhasebecilere komisyon teklif etmektedir.	119	1,92	0,92	Yanlış
Muhasebeciler arasında kredi talebi ile yönlendirdikleri mükellefleri için bankadan komisyon isteyenler vardır.	119	1,90	0,90	Yanlış
Kredi yetkililerince, teminatın yüksekliğinden dolayı görmezden gelinen manipülatif uygulamalar, bankanın denetim mekanizmasınınca da dikkate alınmamaktadır.	119	1,79	0,88	Yanlış
Ortalama Katılım Düzeyi	119	3,18	0,93	Doğru

Tablo 5' te görüldüğü üzere, finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşüncelere ilişkin istatistiki sonuçlarda ticari kredi yetkililerinin katılım düzeylerinin Yanlış, Kararsızım, Doğru ve Kesinlikle Doğru ifadelerinden oluştuğu; Kesinlikle Yanlış ifadesinin ise kullanılmadığı görülmektedir. Sonuçlar incelendiğinde, en fazla aritmetik ortalaması olan "Kredi yetkilisi, kredi talebini değerlendirirken sadece mali tabloları değil, istihbari bilgileri de göz önünde bulundurmalıdır" ($\bar{x}=4,62$) ifadesinin finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşüncelerde Kesinlikle Doğru katılım düzeyinde; en az aritmetik ortalaması olan "Kredi yetkililerince, teminatın yüksekliğinden dolayı görmezden gelinen manipülatif uygulamalar, bankanın denetim

mekanizmasınca da dikkate alınmamaktadır” ($\bar{x}=1,79$) ifadesinin finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşüncelerde Yanlış katılım düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ticari kredi yetkililerinin finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşüncelerine ilişkin görüşlerinin genel aritmetik ortalamasının 3,18 olduğu görülmektedir. Söz konusu sonuç 3,00-4,00 arasında olduğundan genel olarak ölçüğe ilişkin ortalama katılım düzeyinin “Doğru” olduğu ifade edilebilir.

4.4.2.3. Bazı Kalemlerin Finansal Tablo Manipülasyonlarına Yatkinlik Derecesi

Ticari kredi yetkililerinin bazı kalemlerin finansal tablo manipülasyonlarına yatkinlik derecesini belirlemeye yönelik anket sorularına verdikleri cevapların aritmetik ortalama, standart sapma ve katılım düzeylerine ilişkin sonuçları Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Bazı Kalemlerin Finansal Tablo Manipülasyonlarına Yatkinlik Derecesine İlişkin İstatistikî Sonuçlar

Kalemler	n	\bar{x}	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
Ortaklardan Alacaklar	119	4,15	0,88	Çok Yatkin
Ortaklara Borçlar	119	4,10	0,95	Çok Yatkin
Stoklar	119	4,09	0,97	Çok Yatkin
Ticari Alacaklar	119	3,93	0,88	Yatkin
Ticari Borçlar	119	3,87	1,02	Yatkin
Hazır Değerler	119	3,70	1,00	Yatkin
Avanslar (Alınan / Verilen)	119	3,51	1,00	Yatkin
Gider Kalemleri	119	3,47	1,13	Yatkin
Mali Borçlar	119	3,46	1,24	Yatkin
Dönem Karı	119	3,34	1,17	Yatkin
Satışlar	119	3,34	1,18	Yatkin
Maddi Duran Varlıklar	119	2,72	1,08	Fikrim Yok
Yedekler	119	2,70	1,13	Fikrim Yok
Birikmiş Amortismanlar	119	2,61	1,00	Fikrim Yok
Sermaye	119	2,53	1,22	Fikrim Yok
Ödenecek Vergi ve Fonlar	119	2,36	1,07	Fikrim Yok
Ortalama Katılım Düzeyi	119	3,36	1,05	Yatkin

Tablo 6’ da görüldüğü üzere, bazı kalemlerin finansal tablo manipülasyonlarına yatkinlik derecelerine ilişkin istatistikî sonuçlarda ticari kredi yetkililerinin katılım düzeylerinin Fikrim Yok, Yatkin, Çok Yatkin ifadelerinden oluştuğu; Hiç Yatkin Değil ve Yatkin Değil ifadelerinin ise kullanılmadığı görülmektedir.

Sonuçlar incelendiğinde, en fazla aritmetik ortalaması olan Ortaklardan Alacaklar ($\bar{x}=4,15$) kaleminin finansal tablo manipülasyonlarına yatkinlik

bağlamında Çok Yatkın katılım düzeyinde; en az aritmetik ortalaması olan Ödenecek Vergi ve Fonlar ($\bar{X}=2,36$) kaleminin ise finansal tablo manipülasyonlarına yatkınlık bağlamında Fikrim Yok katılım düzeyinde olduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca ticari kredi yetkililerinin bazı kalemlerin finansal tablo manipülasyonlarına yatkınlık derecelerine ilişkin görüşlerinin genel aritmetik ortalamasının 3,36 olduğu görülmektedir. Söz konusu sonuç 3,00-4,00 arasında olduğundan genel olarak ölçeğe ilişkin ortalama katılım düzeyinin “Yatkın” olduğu ifade edilebilir.

4.4.3. Demografik Değişkenler Açısından Anlamlı Farklılığa Yönelik Analizlere İlişkin Bulgular

Trabzon ve Rize il merkezlerinde faaliyet gösteren banka ticari kredi yetkililerinin finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşüncelerinin neler olduğu, finansal tablo kalemlerinden hangilerinin firma kredi değerliliğinde önemli olduğu ve hangi kalemlerin finansal tablo manipülasyonlarına yatkın olduğunu belirlemek için anketten elde edilen veriler bazı değişkenlerine göre çeşitli testlerle analize tabi tutulmuştur.

Bu bağlamda çalışılan il, cinsiyet ve çalışılan kurumun türü değişkenleri Mann Whitney U testi ile; yaş, eğitim durumu, mesleki deneyim ve çalışılan kurumun sahiplik durumu değişkenleri Kruskal Wallis H testi ile analiz edilmiştir.

Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H testlerinden elde edilen anlamlılık (significance) düzeyine (p-değerine) göre yukarıda belirtilen değişkenler açısından bankaların ticari kredi yetkililerinin görüşlerinin anlamlı farklılık gösterip göstermediği 0,05 anlamlılık düzeyinde incelenmiştir.

Analiz sonucu p-değeri < 0,05 olması durumunda finansal tablo kalemlerinin kredi değerliliğinde önem derecelerinin, ticari kredi yetkililerinin finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşüncelerin ve finansal tablo kalemlerinin finansal tablo manipülasyonlarına yatkınlık düzeylerinin ilgili değişkene göre anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılabilir.

4.4.3.1. Çalışılan İl Değişkenine İlişkin Bulgular

Bankaların ticari kredi yetkililerinin finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşünceleri, bazı finansal tablo kalemlerinin firmaların kredi değerliliğindeki önem dereceleri ve ilgili kalemlerin finansal tablo manipülasyonlarına yatkınlık düzeylerinin çalışılan il değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Mann Whitney U testi sonuçları Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Çalışılan İl Değişkenine Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları

	İfadeler	Çalışılan İl	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p-değeri
Bazı Kalemlerin Kredi Değerliliğinde Önem Dereceleri	Ortaklardan Alacaklar	Rize Trabzon	47 72	51,67 65,44	2428,50 4711,50	1300,500	0,014
	Ortaklara Borçlar	Rize Trabzon	47 72	51,13 65,79	2403,00 4737,00	1275,000	0,009
Finansal Tablo Manipülasyonlarına Yönelik Düşünceler	Kredi talep eden işletmenin kredi yetkilileriyle olan arkadaşlık, akrabalık vb. yakınlık bağı, manipülatif uygulamanın görülmemesine yol açarak kredi talebini olumlu etkiler.	Rize Trabzon	47 72	69,47 53,82	3265,00 3875,00	1247,000	0,012
	Kredi yetkililerince, teminatın yüksekliğinden dolayı görmezden gelinen manipülatif uygulamalar, bankanın denetim mekanizmasıncı da dikkate alınmamaktadır.	Rize Trabzon	47 72	68,17 54,67	3204,00 3936,00	1308,000	0,023
	Bazı kredi yetkilileri, kredi talep eden işletmenin mali tablolarının kredibilitesinin uygun hale getirilmesini istemektedir.	Rize Trabzon	47 72	67,40 55,17	3168,00 3972,00	1344,000	0,048

Tablo 7’ de görüldüğü üzere, finansal tablo kalemlerinin firmaların kredi değerliliğinde önem dereceleri bağlamında Ortaklardan Alacaklar ve Ortaklara Borçlar kalemlerinde; finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşünceler bağlamında ise “Kredi talep eden işletmenin kredi yetkilileriyle olan arkadaşlık, akrabalık vb. yakınlık bağı, manipülatif uygulamanın görülmemesine yol açarak kredi talebini olumlu etkiler”, “Kredi yetkililerince, teminatın yüksekliğinden dolayı görmezden gelinen manipülatif uygulamalar, bankanın denetim mekanizmasıncı da dikkate alınmamaktadır” ve “Bazı kredi yetkilileri, kredi talep eden işletmenin mali tablolarının kredibilitesinin uygun hale getirilmesini istemektedir” ifadelerinde $p < 0,05$ hesaplandığından çalışılan il değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Söz konusu farklılığın nedenleri sıra ortalamalarından hareketle açıklanabilir. Sıra ortalamaları incelendiğinde, Trabzon ilinde çalışan ticari kredi yetkililerinin Rize ilinde çalışan meslektaşlarına göre bazı finansal tablo kalemlerinin firmaların kredi değerliliğindeki önem derecelerini daha yüksek algıladığı, finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşüncelerini ise daha düşük algıladığı görülmektedir. Bu farklılığın nedeninin Rize’de tarıma dayalı bir sektörel gelişme olmasına karşın Trabzon’da tarımın yanında hizmet ve nispeten sanayi sektörünün gelişmiş olmasından kaynaklandığı ileri sürülebilir.

4.4.3.2. Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bulgular

Bankaların ticari kredi yetkililerinin finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşünceleri, bazı finansal tablo kalemlerinin firmaların kredi değerliliğindeki önem dereceleri ve ilgili kalemlerin finansal tablo manipülasyonlarına yatkınlık düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Mann Whitney U testi sonuçları Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Cinsiyet Değişkenine Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları

	İfadeler	Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p-değeri
Bazı Kalemlerin Kredi Değerliliğinde Önem Dereceleri	Ticari Alacaklar	Kadın Erkek	26 93	71,38 56,82	1856,00 5284,00	913,000	0,026
	Ortaklardan Alacaklar	Kadın Erkek	26 93	72,54 56,49	1886,00 5254,00	883,000	0,016
	Birikmiş Amortismanlar	Kadın Erkek	26 93	74,58 55,92	1939,00 5201,00	830,000	0,005
	Ortaklara Borçlar	Kadın Erkek	26 93	74,23 56,02	1930,00 5210,00	839,000	0,006
	Ödenecek Vergi ve Fonlar	Kadın Erkek	26 93	78,12 54,94	2031,00 5109,00	738,000	0,001
	Sermaye	Kadın Erkek	26 93	69,62 57,31	1810,00 5330,00	959,000	0,041
Finansal Tablo Manipülasyonlarına Yönelik Düşünceler	Kredi talep eden işletmenin kredi yetkilileriyle olan arkadaşlık, akrabalık vb. yakınlık bağı, manipülatif uygulamanın görülmemesine yol açarak kredi talebini olumlu etkiler.	Kadın Erkek	26 93	47,23 63,57	1228,00 5912,00	877,000	0,027
	Kredi talep eden işletmelerin teminatları yüksek ise finansal tablo manipülasyonları görmezden gelinmektedir.	Kadın Erkek	26 93	47,00 63,63	1222,00 5918,00	871,000	0,022
	İşletme yöneticileri (sahipleri) finansal tablo manipülasyonu konusunda muhasebeciye baskı yapmaktadır.	Kadın Erkek	26 93	48,65 63,17	1265,00 5875,00	914,000	0,041

Tablo 8’de görüldüğü üzere, finansal tablo kalemlerinin firmaların kredi değerliliğinde önem dereceleri bağlamında Ticari Alacaklar, Ortaklardan Alacaklar, Birikmiş Amortismanlar, Ortaklara Borçlar, Ödenecek Vergi ve Fonlar ve Sermaye kalemlerinde; finansal tablo manipülasyonlarına yönelik

düşünceler bağlamında ise “Kredi talep eden işletmenin kredi yetkilileriyle olan arkadaşlık, akrabalık vb. yakınlık bağı, manipülatif uygulamanın görülmemesine yol açarak kredi talebini olumlu etkiler”, “Kredi talep eden işletmelerin teminatları yüksek ise finansal tablo manipülasyonları görmezden gelinmektedir” ve “İşletme yöneticileri (sahipleri) finansal tablo manipülasyonu konusunda muhasebeciye baskı yapmaktadır” ifadelerinde $p < 0,05$ hesaplandığından cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Söz konusu farklılığın nedenleri sıra ortalamalarından hareketle açıklanabilir. Sıra ortalamaları incelendiğinde, bankalarda görev yapan kadın ticari kredi yetkililerinin erkek meslektaşlarına göre bazı finansal tablo kalemlerinin firmaların kredi değerliliğindeki önem derecelerini daha yüksek algıladığı görülmektedir. Bu farklılığın nedeninin kadınların erkeklere göre ilke ve kurallara daha bağlı olmasından kaynaklandığı ileri sürülebilir.

4.4.3.3.Yaş Değişkenine İlişkin Bulgular

Bankaların ticari kredi yetkililerinin finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşünceleri, bazı finansal tablo kalemlerinin firmaların kredi değerliliğindeki önem dereceleri ve ilgili kalemlerin finansal tablo manipülasyonlarına yakınlık düzeylerinin yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Kruskal Wallis H testi sonuçları Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Yaş Değişkenine Göre Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	İfadeler	Yaş	n	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p-değeri
Bazı Kalemlerin Kredi Değerliliğinde Önem Dereceleri	Ortaklara Borçlar	25–34 arası	66	67,27	4	11,382	0,023
		35–44 arası	45	52,51			
		45–54 arası	2	52,00			
		55–64 arası	3	54,00			
		65 ve üstü	3	23,83			
Finansal Tablo Manipülasyonlarına Yönelik Düşünceler	Kredi talebinin değerlendirilmesinde işletmenin nicel olmayan faktörleri (işletmenin yaşı sahibinin piyasadaki itibarı vb.)de etkilidir.	25–34 arası	66	65,23	4	10,033	0,040
		35–44 arası	45	51,22			
		45–54 arası	2	31,50			
		55–64 arası	3	68,50			
		65 ve üstü	3	87,00			
Finansal Tablo Manipülasyonlarına Yönelik Düşünceler	Sektör ortalamaları, manipülasyon uygulamalarını tespitite önemlidir.	25–34 arası	66	66,05	4	15,456	0,004
		35–44 arası	45	55,89			
		45–54 arası	2	10,50			
		55–64 arası	3	58,00			
		65 ve üstü	3	23,67			

Bazı Kalemlerin Finansal Tablo Manipülasyonlarına Yatkinlik Derecesi	Ticari Borçlar	25-34 arası	66	55,27	4	12,115	0,017
		35-44 arası	45	65,14			
		45-54 arası	2	17,00			
		55-64 arası	3	103,00			
		65 ve üstü	3	72,67			
	Ortaklara Borçlar	25-34 arası	66	64,12	4	10,686	0,030
		35-44 arası	45	51,44			
		45-54 arası	2	32,75			
		55-64 arası	3	96,00			
		65 ve üstü	3	79,83			

Tablo 9’ da görüldüğü üzere, finansal tablo kalemlerinin firmaların kredi değerliliğinde önem dereceleri bağlamında Ortaklara Borçlar kaleminde; finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşünceler bağlamında “Kredi talebinin değerlendirilmesinde işletmenin nicel olmayan faktörleri (işletmenin yaşı sahibinin piyasadaki itibarı vb.)de etkilidir” ve “Sektör ortalamaları, manipülasyon uygulamalarını tespitinde önemlidir” ifadelerinde; finansal tablo kalemlerinin finansal tablo manipülasyonlarına yatkinlik derecesi bağlamında ise Ticari Borçlar ve Ortaklara Borçlar kalemlerinde $p < 0,05$ hesaplandığından yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Öte yandan yaş değişkeninde ortaya çıkan anlamlı farklılığın hangi yaş gruplarından kaynaklandığının tespiti yararlı bilgiler sağlayabilir. Bu bağlamda Kruskal Wallis H testi sonuçları, ikili karşılaştırmalı Mann Whitney U testine tabi tutulmuştur. Söz konusu ikili karşılaştırma sonuçları “Bazı finansal tablo kalemlerinin firmaların kredi değerliliğinde önem derecesi” ve “Finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşünceler” açısından incelendiğinde yaşları 25-34 ve 35-44 arasında değişen katılımcıların algılarının diğer yaş gruplarındaki katılımcılardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılığın nedeninin yaşları genç olan katılımcıların (mesleğe yeni girenlerin) kurallara uyma noktasında daha hassas ve inisiyatif alma hususunda daha isteksiz olmalarından kaynaklandığı ileri sürülebilir.

4.4.3.4. Eğitim Durumu Değişkenine İlişkin Bulgular

Bankaların ticari kredi yetkililerinin finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşünceleri, bazı finansal tablo kalemlerinin firmaların kredi değerliliğindeki önem dereceleri ve ilgili kalemlerin finansal tablo manipülasyonlarına yatkinlik düzeylerinin eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Kruskal Wallis H testi sonuçları Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10. Eğitim Durumu Değişkenine Göre Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	İfadeler	Eğitim Durumu	n	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p-değeri
Finansal Tablo Manipülasyonlarına Yönelik Düşünceler	Sektör ortalamaları, manipülasyon uygulamalarını tespitite önemlidir.	Lise	3	26,33	3	9,011	0,029
		Önlisans	8	57,50			
		Lisans	93	58,85			
		Yüksek Lisans	15	75,17			
		Doktora	-				
Bazı Kalemlerin Finansal Tablo Manipülasyonlarına Yatkinlik Derecesi	Mali Borçlar	Lise	3	22,50	3	11,336	0,010
		Önlisans	8	32,31			
		Lisans	93	64,15			
		Yüksek Lisans	15	56,53			
		Doktora	-				

Tablo 10’ da görüldüğü üzere, finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşünceler bağlamında “Sektör ortalamaları, manipülasyon uygulamalarını tespitite önemlidir” ifadesinde ve finansal tablo kalemlerinin finansal tablo manipülasyonlarına yatkinlik derecesi bağlamında Mali Borçlar kaleminde $p < 0,05$ hesapladığından eğitim durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Öte yandan eğitim durumu değişkeni açısından ortaya çıkan anlamlı farklılığın hangi eğitim durumu gruplarından kaynaklandığının tespiti yararlı bilgiler sağlayabilir. Bu bağlamda Kruskal Wallis H testi sonuçları, ikili karşılaştırmalı Mann Whitney U testine tabi tutulmuştur. Söz konusu ikili karşılaştırma sonuçları “Finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşünceler” ve “Bazı kalemlerin finansal tablo manipülasyonlarına yatkinlik derecesi” açısından incelendiğinde lisans ve yüksek lisans mezunu katılımcıların algılarının diğer eğitim düzeylerindeki katılımcılardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılığın nedeninin eğitim düzeyinin artmasıyla birlikte ticari kredi yetkililerinin daha fazla teorik bilgiye sahip olması ve söz konusu bu bilgiyi sektörün uygulama boyutuyla daha iyi ilişkilendirebilmesinden kaynaklandığı ileri sürülebilir.

4.4.3.5. Mesleki Deneyim Değişkenine İlişkin Bulgular

Bankaların ticari kredi yetkililerinin finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşünceleri, bazı finansal tablo kalemlerinin firmaların kredi değerliliğindeki önem dereceleri ve ilgili kalemlerin finansal tablo manipülasyonlarına yatkinlik düzeylerinin mesleki deneyim değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Kruskal Wallis H testi sonuçları Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11. Mesleki Deneyim Değişkenine Göre Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	İfadeler	Mesleki Deneyim	n	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p-değeri
Finansal Tablo Manipülasyonlarına Yönelik Düşünceler	Kredi talebinin değerlendirilmesinde işletmenin nicel olmayan faktörleri (işletmenin yaşı sahibinin piyasadaki itibarı vb.)de etkilidir.	1-5 yıl 6-9 yıl 10-15 yıl 16-19 yıl 20 yıl ve üzeri	17 44 48 7 3	65,85 66,86 56,93 28,00 50,00	4	11,405	0,022
	Bazı kredi yetkilileri, finansal tabloları manipülasyona tabi olsa bile, performanslarını yüksek göstermek için kredi kullandırma yönlü davranmaktadırlar.	1-5 yıl 6-9 yıl 10-15 yıl 16-19 yıl 20 yıl ve üzeri	17 44 48 7 3	79,50 55,30 63,69 32,14 24,50	4	15,536	0,004
	Kredi talep eden işletmenin kredi yetkilileriyle olan arkadaşlık, akrabalık vb. yakınlık bağı, manipülatif uygulamanın görülmemesine yol açarak kredi talebini olumlu etkiler.	1-5 yıl 6-9 yıl 10-15 yıl 16-19 yıl 20 yıl ve üzeri	17 44 48 7 3	75,74 59,09 59,52 28,00 66,50	4	10,372	0,035
	Kredi talep eden işletmelerin teminatları yüksek ise finansal tablo manipülasyonları görmezden gelinmektedir.	1-5 yıl 6-9 yıl 10-15 yıl 16-19 yıl 20 yıl ve üzeri	17 44 48 7 3	59,59 52,75 71,74 33,36 43,00	4	13,769	0,008
	Sektör ortalamaları, manipülasyon uygulamalarını tespitite önemlidir.	1-5 yıl 6-9 yıl 10-15 yıl 16-19 yıl 20 yıl ve üzeri	17 44 48 7 3	61,03 66,65 58,08 43,29 26,33	4	9,616	0,047
	Finansal krizlerin yaşanmasında finansal tablo manipülasyon uygulamaları büyük oranda etkilidir.	1-5 yıl 6-9 yıl 10-15 yıl 16-19 yıl 20 yıl ve üzeri	17 44 48 7 3	78,41 58,83 59,63 41,79 21,33	4	12,150	0,016
	Muhasebeciler, işletmenin gelirini yüksek gösterme yönlü manipülatif uygulamalar yapmaktadır.	1-5 yıl 6-9 yıl 10-15 yıl 16-19 yıl 20 yıl ve üzeri	17 44 48 7 3	83,79 54,76 58,91 47,00 49,83	4	11,627	0,020

Bazı kredi yetkilileri, kredi talep eden işletmenin mali tablolarının kredibilitesinin uygun hale getirilmesini istemektedir.	1-5 yıl	17	84,00	4	15,005	0,005
	6-9 yıl	44	55,48			
	10-15 yıl	48	59,83			
	16-19 yıl	7	31,57			
	20 yıl ve üzeri	3	59,33			

Tablo 11’ de görüldüğü üzere, finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşünceler bağlamında “Kredi talebinin değerlendirilmesinde işletmenin nicel olmayan faktörleri (işletmenin yaşı sahibinin piyasadaki itibarı vb.)de etkilidir”, “Bazı kredi yetkilileri, finansal tabloları manipülasyona tabi olsa bile, performanslarını yüksek göstermek için kredi kullandırma yönlü davranmaktadırlar”, “Kredi talep eden işletmenin kredi yetkilileriyle olan arkadaşlık, akrabalık vb. yakınlık bağı, manipülatif uygulamanın görülmemesine yol açarak kredi talebini olumlu etkiler”, “Kredi talep eden işletmelerin teminatları yüksek ise finansal tablo manipülasyonları görmezden gelinmektedir”, “Sektör ortalamaları, manipülasyon uygulamalarını tespit etmedir”, “Finansal krizlerin yaşanmasında finansal tablo manipülasyon uygulamaları büyük oranda etkilidir”, “Muhasebeciler, işletmenin gelirini yüksek gösterme yönlü manipülatif uygulamalar yapmaktadır” ve “Bazı kredi yetkilileri, kredi talep eden işletmenin mali tablolarının kredibilitesinin uygun hale getirilmesini istemektedir” ifadelerinde $p < 0,05$ hesaplandığından mesleki deneyim değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Öte yandan mesleki deneyim değişkeni açısından ortaya çıkan anlamlı farklılığın hangi mesleki deneyim gruplarından kaynaklandığının tespiti yararlı bilgiler sağlayabilir. Bu bağlamda Kruskal Wallis H testi sonuçları, ikili karşılaştırmalı Mann Whitney U testine tabi tutulmuştur. Söz konusu ikili karşılaştırma sonuçları “Finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşünceler” açısından incelendiğinde daha alt düzeyde mesleki deneyimi olan katılımcıların algılarının daha üst düzeyde olan mesleki deneyim gruplarındaki katılımcılardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılığın nedeninin mesleğe yeni giren katılımcıların kurallara uyma noktasında daha hassas olmalarından kaynaklandığı ileri sürülebilir.

4.4.3.6. Çalışılan Kurumun Sahiplik Durumu Değişkenine İlişkin Bulgular

Bankaların ticari kredi yetkililerinin finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşünceleri, bazı finansal tablo kalemlerinin firmaların kredi değerliliğindeki önem dereceleri ve ilgili kalemlerin finansal tablo manipülasyonlarına yakınlık düzeylerinin çalışılan kurumun sahiplik durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için

yapılan Kruskal Wallis H testi sonuçları Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12. Sahiplik Durumu Değişkenine Göre Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	İfadeler	Sahiplik Durumu	n	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p-değeri
Bazı Kalemlerin Kredi Değerliliğinin de Önem Dereceleri	Ticari Alacaklar	Kamu Bankası Özel Banka Kamu/Özel Banka	41 68 10	54,78 65,54 43,70	2	6,702	0,035
	Birikmiş Amortismanlar	Kamu Bankası Özel Banka Kamu/Özel Banka	41 68 10	59,73 63,74 35,65	2	7,600	0,022
Finansal Tablo Manipülasyonlarına Yönelik Düşünceler	Sektör ortalamaları, manipülasyon uygulamalarını tespit etmekte önemlidir.	Kamu Bankası Özel Banka Kamu/Özel Banka	41 68 10	67,09 53,81 73,05	2	8,171	0,017
	Bazı kredi yetkilileri, kredi talep eden işletmenin mali tablolarının kredibilitesinin uygun hale getirilmesini istemektedir.	Kamu Bankası Özel Banka Kamu/Özel Banka	41 68 10	68,37 53,25 71,60	2	6,711	0,035

Tablo 12’de görüldüğü üzere, finansal tablo kalemlerinin firmaların kredi değerliliğinde önem dereceleri bağlamında Ticari Alacaklar ve Birikmiş Amortismanlar kalemlerinde; finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşünceler bağlamında ise “Sektör ortalamaları, manipülasyon uygulamalarını tespit etmekte önemlidir” ve “Bazı kredi yetkilileri, kredi talep eden işletmenin mali tablolarının kredibilitesinin uygun hale getirilmesini istemektedir” ifadelerinde $p < 0,05$ hesaplandığından sahiplik durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Öte yandan sahiplik durumu değişkeni açısından ortaya çıkan anlamlı farklılığın hangi sahiplik durumu gruplarından kaynaklandığının tespiti yararlı bilgiler sağlayabilir. Bu bağlamda Kruskal Wallis H Testi sonuçları ikili karşılaştırmalı Mann Whitney U Testine tabi tutulmuştur. Söz konusu ikili karşılaştırma sonuçları “Bazı finansal tablo kalemlerinin firmaların kredi değerliliğinde önem derecesi” açısından incelendiğinde kamu bankasında ve özel bankada çalışan katılımcıların algılarının karma yapıdaki bankada çalışan katılımcılardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Aynı ikili karşılaştırma sonuçları “Finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşünceler” açısından

incelendiğinde ise kamu bankasında çalışan katılımcıların algılarının özel bankada çalışan katılımcılardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

4.4.3.7. Çalışılan Kurumun Türü Değişkenine İlişkin Bulgular

Bankaların ticari kredi yetkililerinin finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşünceleri, bazı finansal tablo kalemlerinin firmaların kredi değerliliğindeki önem dereceleri ve ilgili kalemlerin finansal tablo manipülasyonlarına yatkınlık düzeylerinin çalışılan kurumun türü değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Mann Whitney U testi sonuçları Tablo 13’te gösterilmiştir.

Tablo 13. Kurumun Türü Değişkenine Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları

	İfadeler	Kurumun Türü	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p-değeri
Bazı Kalemlerin Kredi Değerliliğinde Önem Dereceleri	Maddi Duran Varlıklar	Ticaret Bankası Katılım Bankası	97 22	56,74 74,36	5504,00 1636,00	751.000	0,011
	Avanslar (Alınan / Verilen)	Ticaret Bankası Katılım Bankası	97 22	57,25 72,14	5553,00 1587,00	800.000	0,033
Finansal Tablo Manipülasyonlarına Yönelik Düşünceler	Kredi talep eden işletmenin kredi yetkilileriyle olan arkadaşlık, akrabalık vb. yakınlık bağı, manipülatif uygulamanın görülmemesine yol açarak kredi talebini olumlu etkiler.	Ticaret Bankası Katılım Bankası	97 22	55,80 78,50	5413,00 1727,00	660.000	0,004
Bazı Kalemlerin Finansal Tablo Manipülasyonlarına Yatkınlık Derecesi	Gider Kalemleri	Ticaret Bankası Katılım Bankası	97 22	63,84 43,07	6192,50 947,50	694.500	0,006

Tablo 13’ te görüldüğü üzere, finansal tablo kalemlerinin firmaların kredi değerliliğinde önem dereceleri bağlamında Maddi Duran Varlıklar ve Avanslar (Alınan / Verilen) kalemlerinde; finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşünceler bağlamında “Kredi talep eden işletmenin kredi yetkilileriyle olan arkadaşlık, akrabalık vb. yakınlık bağı, manipülatif uygulamanın görülmemesine yol açarak kredi talebini olumlu etkiler” ifadesinde ve finansal tablo kalemlerinin finansal tablo manipülasyonlarına yatkınlık derecesi bağlamında Gider Kalemleri kaleminde $p < 0,05$ hesaplandığından kurumun türü değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Söz

konusu farklılığın nedenleri sıra ortalamalarından hareketle açıklanabilir. Sıra ortalamaları incelendiğinde, katılım bankalarında çalışan ticari kredi yetkililerinin ticaret bankalarında çalışan meslektaşlarına göre bazı finansal tablo kalemlerinin firmaların kredi değerliliğinde önem derecelerine ve finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşüncelerine ilişkin algıların daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu farklılığın nedeninin katılım bankalarında nakit kredi sisteminin olmamasından kaynaklandığı ileri sürülebilir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Günümüz ekonomik hayatının en önemli yapı taşlarından birinin bankalar olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda bankalar ekonomik hayatta sermaye ve kredi gibi konularda hayati fonksiyonlar üstlenmektedir. Bankalar diğer birçok faaliyetlerinin yanında piyasadan topladıkları fonları ve kendi özkaynaklarını ihtiyaç duyan işletmelere aktararak ülkedeki ekonomik hayatın gelişmesine katkı sağlarlar. Bu nedenle bankaların kredi birimlerinde çalışanların firmaların finansmanı hususunda bilgili olmaları gerekmektedir. Özellikle işletmelerin finansal tablolarının analizi ve bu tablolarda yer alan bilgilerin doğruluğu kredi talep eden firmaların taleplerinin karşılanıp karşılanmamasına yönelik bir karar almayı olanaklı kılmaktadır. Ancak günümüzde bankalara kredi almak amacıyla başvuran işletmelerin bu başvuru esnasında bankalara sundukları finansal tabloların kasıtlı veya kasıtsız, küçük veya büyük çapta hata ve hileleri barındırması sık karşılaşılan bir sorundur. Kısaca finansal tablo manipülasyonları biçiminde adlandırılacak bu hilelerin tespiti ve ortaya çıkarılmasının bankaların kredi birimlerinde çalışan personelin en önemli sorumluluğu ve gerekliliği olduğu ileri sürülebilir.

Bu çalışmada, bankalarda görev yapan ticari kredi yetkililerinin finansal tablo manipülasyonuna yönelik bakış açılarını belirlemek amacıyla Trabzon ve Rize il merkezlerinde anket uygulanmıştır. Anketten elde edilen veriler çeşitli istatistiksel testler kullanılarak analiz edilmiştir. Ticari kredi yetkililerinin finansal tablo manipülasyonuna yönelik bakış açılarının, bazı finansal tablo kalemlerinin firmaların kredi değerliliğindeki önemi ve ilgili kalemlerin finansal tablo manipülasyonlarına yatkınlığı konularında görüşlerinin demografik özelliklere ait değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H testleri uygulanmış ve belirli ilişkiler tespit edilmiştir. Çalışmanın sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, banka ticari kredi yetkililerinin görüşlerinin Bazı Finansal Tablo Kalemlerinin Firma Kredi Değerliliğinde Önem Dereceleri bağlamında “Ortaklara Borçlar” kaleminde; Finansal Tablo Kalemlerine Yönelik Düşünceler bağlamında “Kredi talep eden işletmenin kredi yetkilileriyle olan arkadaşlık, akrabalık vb. yakınlık bağı, manipülatif uygulamanın görülmemesine yol açarak kredi talebini olumlu etkiler” ve “Sektör

ortalamaları, manipülasyon uygulamalarını tespit etmekte önemlidir” ifadelerinde; Bazı Finansal Tablo Kalemlerinin Finansal Tablo Manipülasyonlarına Yatkinlik Derecesi bağlamında ise “Ticari Borçlar”, “Ortaklara Borçlar”, “Mali Borçlar” ve “Gider Kalemleri”nde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Öte yandan katılımcıların araştırmaya katılım düzeylerinin aritmetik ortalamaları incelendiğinde; banka ticari kredi yetkililerinin firma kredi değerliliğinde “Mali Borçlar”, “Sermaye”, “Ticari Borçlar”, “Satışlar”, “Ticari Alacaklar”, “Dönem Kârı”, “Hazır Değerler”, “Stoklar”, “Maddi Duran Varlıklar”, Ortaklara Borçlar” ve “Gider Kalemleri”ni çok önemli; finansal tablo manipülasyonlarına yönelik düşünceleri hususunda “Ticari kredi yetkilisi, kredi talebini değerlendirirken sadece mali tabloları değil, istihbari bilgileri de göz önünde bulundurmalıdır”, “Ticari kredi talebinin değerlendirilmesinde işletmenin nicel olmayan faktörleri (işletmenin yaşı sahibinin piyasadaki itibarı vb.) de etkilidir”, “Ticari kredi yetkilisi, saptamış olduğu finansal tablo manipülasyonlarının düzeltilmesini muhasebeciden istemelidir” ve “Sektör ortalamaları, manipülasyon uygulamalarını tespit etmekte önemlidir” ifadelerini kesinlikle doğru ve “Ortaklardan Alacaklar”, “Ortaklara Borçlar” ve “Stoklar” kalemleri de manipülasyona çok yatkin bulunduğu tespit edilmiştir. Finansal tablo kalemlerin firmanın kredi değerliliğinde önem düzeyi ve manipülasyon uygulamalarına yatkinliği açısından karşılaştırıldığında “Ortaklara Borçlar” ve “Stoklar” kalemlerinin her iki durum içinde ortak olduğu görülmektedir. Elde edilen bu sonuçlar Demir ve Arslan (2015) tarafından yapılmış olan çalışmanın sonuçlarıyla da benzerlik göstermektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada nispeten farklı sektörlerin geliştiği iki il merkezlerinde faaliyet gösteren bankaların ticari kredi yetkililerinin finansal tablo manipülasyonuna yönelik bakış açılarının ortaya konulması hedeflenmiştir. Çalışma Trabzon ve Rize illeriyle sınırlandırılmıştır. Benzer bir araştırmanın tarım ve hizmet sektörünün yanında özellikle sanayi sektörünün geliştiği farklı ve daha geniş bir coğrafyada uygulanmasının yararlı olacağı ifade edilebilir.

6. KAYNAKÇA

- Bezirci, M. & Karahan, N. S. (2015). Muhasebe kayıt sürecindeki manipülasyonların neden ve sonuç ilişkisinin değerlendirilmesi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 15, (29), 216-237.
- Çorbacı, Ö. & Doğan, E. (2010). Bilanço makyajlama ve örnek şirket incelemesi. H. Yıldırım & Y. Köse (Ed.) 9. *Ulusal İşletmecilik Kongresi bildiriler kitabı* içinde (ss. 82-87). Zonguldak: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi.

- Dalnial, H., Kamaluddin, A., Sanusi, Z. M. & Khairuddin, K. S. (2014). Accountability in financial reporting: Detecting fraudulent firms. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 145, 61 – 69.
- Demir, M. & Arslan, Ö. (2015). Banka ticari kredi yetkililerinin bakış açılarıyla finansal tablo manipülasyonları: Sivas ilinde bir araştırma. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 9 (1), 47-81.
- Doğan M. (2008). *Büyük Türkçe sözlük*. 4.Basım. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Durmuş, A. H. (2017). Yaratıcı muhasebenin sınırları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:16, (31), Bahar 2017/1, 95-131.
- Eralp, B. (2017). Yaratıcı muhasebe kapsamında halka arz seferberliği. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 1-16.
- Fettahoğlu, S. & Kargacı, M. (2016). Determining characteristics of financial statements which have been made information manipulation: An implication in Borsa İstanbul. *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Business & Economics Journal*, S1, 237-246.
- Fındık, H. & Öztürk, E. (2016). Finansal bilgi manipülasyonunun beneish modeli yardımıyla ölçülmesi: BIST imalat sanayi üzerine bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 483-499.
- Hasan, M.D., Omar, N., Barnes, P. & Handley-Schachler, M. (2017). A cross-country study on manipulations in financial statements of listed companies evidence from Asia. *Journal of Financial Crime*, 24(4), 656-677.
- (http://www.docplayer.biz.tr/25235050_Prestij_danismanlik_firmalarda_bilanco_makya_jlama_ve_bankalarca_yapilan_aktarma_arindirma_islemleri.html Erişim Tarihi: 5 Ocak 2018).
- (<http://www.bursa-smmmo.org.tr/yazarlar/makaleler/127YOZ.pdf> Erişim Tarihi: 12 Aralık 2017).
- Jan, C. (2018). An effective financial statements fraud detection model for the sustainable development of financial markets: Evidence from Taiwan. *Sustainability*, 10(2), 1-14.
- Kayış, A. (2006). *Güvenilirlik analizi*. Ş. Kalaycı (Ed.). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri içinde (ss. 403-419). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kılıç, E., Acar, G. & Coşkun, A. (2014). Detecting earnings management practises in banks: Evidence from Turkey, *European Journal of Economic and Political Studies*. 2014/7, 21-36.
- Kızıl, C., Çelik, İ. E., Akman, V. & Şener, S. (2016). Yaratıcı muhasebe yöntemleri ve finansal bilgilerin manipülasyonu: Profesyonel muhasebe meslek mensupları üzerinde örnek bir uygulama. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-18.
- Küçükkocaoğlu, G., Benli, K. Y. & Küçüksözen, C. (1997). Finansal bilgi manipülasyonunun tespitinde yapay sinir ağı modelinin kullanımı. *İMKB Dergisi*, 36, 1-31.
- Küçükkocaoğlu, G. & Küçüksözen, C. (2005). Gerçeğe aykırı finansal tabloların ortaya çıkarılması: İMKB şirketleri üzerine ampirik bir çalışma. *Muhasebe-Finansman Dergisi*, 28, 160-171.

- Stolowy H. & Breton G. (2000). A review of research on accounts manipulation. *Annual Congress of European Accounting Association*. (ss. 1-65) . Germany.
- Terzi, S. (2012). *Hileli finansal raporlama önleme ve tespit*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Türkiye Muhasebe Standartları 1: Finansal Tabloların Sunuluşu Standardı. 10 Ocak 2018 tarihinde www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/.../TMS1.pdf adresinden erişildi.
- Varıcı, İ. & Er, B. (2013). Muhasebe manipülasyonu ve firma performansı ilişkisi: İMKB uygulaması. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 13 (1), 43-52.

KATILIM BANKACILIĞI TERCİHİNİN, MÜŞTERİLERİN BAZI DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ¹

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİİBFD
Cilt. 9, Sayı 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 25.10.2017 Yayına Kabul Tarihi: 13.03.2018

Murat TÖRENEK
Kuveyt Türk Bankası Çalışanı
mtorenek.mtr7224@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9330-1165

Selahattin YAVUZ
Doç. Dr.
Erzincan Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
selahyavuz@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3153-2774

¹Bu makale çalışması Murat TÖRENEK yazarlığında ve Doç.Dr. Selahattin YAVUZ danışmanlığında yapılmış olan “Müşterilerin Katılım Bankalarını Tercih Nedenleri Üzerine Bir Araştırma: Türkiye Örneği” konulu yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

ÖZ Katılım bankacılığı, mal ve hizmetlerin para ile sıkı sıkıya bağlı olduğu, para ile ilgili işlemlerin kesinlikle bir mal veya hizmete dayandırıldığı, elde edilen gelirin ise kâra ve zarara ortaklık şeklinde paylaşıldığı bir mali sistemdir. Bu çalışmada Türkiye’de katılım bankalarının gelişimi ile katılım bankacılığı tercihinin, müşterilerin bazı demografik özellikleri bakımından incelenmiştir. Bu amaç için 23 ilde 5 farklı katılım bankasının 516 müşterisine anket uygulanmıştır. Anket, müşterilerin bazı demografik özellikleri ile müşterilerin katılım bankalarını tercih etme nedenlerine dayalı 23 maddeden oluşan 5’li likertli sorulardan oluşmuştur. Verilerin analizi için çeşitli betimsel istatistikler, t Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi ve Çoklu Karşılaştırma İstatistikleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda müşterilerin katılım bankalarını tercih etme nedenleri algısının cinsiyete, yaşa, medeni duruma, aylık gelir düzeyine göre %5 önem seviyesinde anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Müşterilerin katılım bankalarını tercih etme nedenleri algısı, eğitim durumuna göre ise %5 önem seviyesinde farklılık göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankacılığı, Faizsiz Finans, Demografik Özellikler

JEL Kodları: G20, G21, G23

Alanı: İşletme

Türü: Araştırma

DOI:10.9775/kauibfd.2018.019

Atıfta bulunmak için: Törenek, M. & Yavuz, S. (2018). Katılım bankacılığı tercihinin, müşterilerin bazı demografik özellikleri açısından incelenmesi. *KAÜİİBFD*, 9(18), 453-472.

STUDY OF THE PREFERENCE OF PARTICIPATION BANKING IN TERMS OF CUSTOMERS' SOME DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 9, Issue 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 25.10.2017

Accepted Date: 13.03.2018

Murat TÖRENEK
Kuveyt Turk Bank
Employee
mtorenek.mtr7224@gmail
.com
ORCID ID: 0000-0002-
9330-1165

Selahattin YAVUZ
Associate Professor
Erzincan University
Faculty of Economics
and Administrative
Sciences
selahyavuz@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0003-
3153-2774

ABSTRACT Participation banking is a financial system in which goods and services are tightly linked with money, money-related transactions are strictly based on goods or services, and income is shared in profit and loss partnership. In this study, development of participation banking and preference for participation banking in Turkey were examined in terms of the clients' demographic characteristics. For this reason, a survey was conducted on 516 customers of 5 different participation banks in 23 different cities. The survey consisted of 23 questions with 5 likert-type items with, based on the demographic characteristics of the customers and the reasons why the customers preferred participation banks. In order to analyze the data, various descriptive statistics, t test, one way ANOVA and multiple comparison statistics were used. As a result of the study, perception of customers related to the reason for preference for participation banks does not show a significant difference with only 5% of significance level considering sex, age, marital status, monthly income level. Perceptions of customers' preference for participation banks differ according to the level of education, at a 5% significance level.

Keywords: Participation Banking, Interest-free finance, Demographic characteristics.

JEL Codes: G20, G21, G23

Scope: Business Administration

Type: Research

Cite this Paper: Törenek, M. & Yavuz, S. (2018). Study of the preference of participation banking in terms of customers' some demographic characteristics. *KAUJEASF*, 9(18), 453-472.

1.GİRİŞ

Katılım bankacılığı ile ilgili çalışmaların temeli 1960'lı yıllara dayanmaktadır. Dünya'da yaklaşık 60, Türkiye'de ise 40 yıllık bir geçmişe sahip olan katılım bankacılığının gelişmesi, pazar payının her geçen gün artıyor olması Müslüman toplumlar için önem arz etmektedir. Zira faiz hassasiyeti olan Müslüman toplumların tasarruflarının atıl kalmaması ve reel ekonomiye kazandırılması gerekmektedir.

1973 yılında petrol krizinin yaşanması ile birlikte körfez ülkelerinin sermayelerinde artış meydana gelmiştir. Körfez ülkelerinin artan sermayelerini faizsiz fonlarda değerlendirmesi dünya çapında faizsiz bankacılık sisteminin gelişmesinin önünü açmıştır.

1975 yılında İslam Kalkınma Bankası'nın kurucu üyesi olan Türkiye, 1984 yılında banka içindeki sermayesini arttırarak bankanın en büyük ortaklarından biri haline gelmiştir. Bu gelişmeler ile birlikte 1985 yılında "Özel Finans Kurumları" ismiyle faizsiz bankacılık faaliyetleri ülkemizde başlamıştır. 2001 krizine kadar ÖFK olarak yollarına devam eden faizsiz kuruluşlar, krizin ardından TMSF güvence fonu kapsamına alınmıştır. 2006 yılına gelindiğinde 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda yapılan değişiklik ile "Katılım Bankaları" unvanına kavuşmuşlardır.

Katılım bankaları gerek kuruluş gerek çalışma esasları bakımından her ne kadar dini hususlara bağlı olsa da, günümüzde katılım bankalarının pek çok müşterisi bu hususlardan bağımsız olarak katılım bankaları ile çalışmaktadırlar. Müşterilerin katılım bankalarını tercih nedenleri üzerine yerli ve yabancı birçok araştırma mevcuttur. Bu çalışmada katılım bankacılığı tercihinin, müşterilerin bazı demografik özellikleri bakımından incelenmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Katılım bankalarının Dünya'da ve Türkiye'de sektör için payları oldukça düşüktür. Ülkemizde ilk kuruldukları yıllara göre katılım bankaları iyi denebilecek konumdadır. Dünya'da ve Türkiye'de bu konuyla ilgili yapılmış araştırmalar mevcuttur.

Fas'ta 146 katılımcısı olan bir çalışmanın sonucuna göre, belirsizlik olgusunun katılımcıların katılım bankalarını tercihinde negatif bir etkisi vardır. Araştırmayı yapana göre bu bölgede geleneksel banka ile katılım bankalarının farkının anlaşılabilmesi için daha fazla bilgilendirmeye ihtiyaç vardır. Araştırmanın bulgularına göre katılım bankalarını tercih nedenlerinde birincil derecedeki faktörler şunlardır: Kârlılık/maliyet, banka çalışanlarının bilgi ve deneyimi, hizmette etkinlik ve hız, banka saygınlığı, mahremiyet, güven ve personel yakınlığıdır. İkincil derece önemli faktörler ise; sosyal ve dini değerler,

finansal ihtiyaç, yaşam stili, sunulan hizmetlerin müşteriler açısından uygunluğudur (Echchabi ve Aziz, 2012, s.6).

Malezya/KlangValley’de 450 katılımcı ile yapılan çalışmada katılımcıların %55’i Müslüman, %45’i gayrimüslimdir. Çalışmaya göre katılımcılar katılım bankalarının kavram, ürün ve farklılıkları konusunda %57,6’sı az, %13,3’ü tam bilgiye sahiptir. Banka tercihlerini etkileyen faktörlerin en önemlilerinden en az önemlilerine göre sıralaması ise şöyledir: Kârlılık/Maliyet, uygunluk, servis hızı ve etkinliği, aile ve arkadaş etkisi, dini motif, bankanın şube ağı, çalışanların ilgisi ve bankaya ait reklamlardır (Marimuthu et al,2010, s.55).

Pakistan/İslamabad’da 200 İslami banka müşterilerine yapılan anket sonucunda İslami bankaları tercih nedenleri üzerine elde edilen bulgular şöyledir: Katılımcıların %61,5’i dini sebepleri en önemli sebep olarak göstermişlerdir. %38,5’i de önem derecesi aynı olmamakla birlikte bu sebebi göstermişlerdir. Yine bu araştırmaya göre katılımcıların %48,5’i müşteri hizmetlerindeki kaliteden dolayı İslami bankaları tercih etmektedir. Müşteri memnuniyeti açısından katılımcıların %95’i banka personelinden, %97’si sunulan hizmetlerden, %93,5’i banka konumundan, %99’u çalışma saatlerinden memnundur (Mumu ve Guozho, 2012, s.1207).

Bangladeş’te 100 adet İslami banka müşterisi ile yapılan araştırmada müşterilerin bu bankaları tercih nedenleri en önemlide başlayarak şöyledir: Dini motif, banka konumu, aile ve arkadaş tavsiyesi, yüksek kârlılık oranları (Khan et al, 2007, s.177).

A.B.D.’de İslami bankaların müşteri profilini araştıran bir çalışmanın bulgularına göre; Müslümanlar en az gayrimüslimler kadar konvansiyonel bankalarda işlem yapmaktadır. Araştırmaya göre İslami finans ürünleri yeteri kadar tanınır değildir (Gait ve Worthington, 2009, s.12)

Pakistan Karachi’de 300 anket ile gerçekleştirilen çalışmada İslami bankaların tercih nedenleri önem sırasına göre şöyle sıralanmıştır. Yüksek kârlılık, işlem masraflarının düşük olması, dini perspektif, hizmet kalitesi, uygunluk, aile ve arkadaş tavsiyesi, hizmet çeşitliliği, bankanın sahip olduğu ün ve imaj, mahremiyet ve güvenilirlik, banka personelinin ilgi ve alakası ve son olarak ATM hizmetinin olmasıdır (Subhani et al, 2012, s.118).

Türkiye’de 341 katılımcı ile gerçekleştirilen araştırmada katılım bankalarının en öncelikli tercih nedeni faiz hassasiyetidir. Bunun yanında bankacılık hizmetleri, faizsiz bankacılık hizmetleri ve işlemleri hızı ile ilgilide önemli bir duyarlılık ortaya çıkmıştır (Okumuş, 2005, s.68).

Türkiye’de 161 kişinin katılımıyla yapılan başka bir araştırmaya göre;

katılımcıların %46'sı katılım bankalarıyla, %54'ü hem geleneksel hem de katılım bankalarıyla çalışmaktadır. Bu araştırmada katılımcıların %77'si katılım bankası tercihlerinin tek nedeninin dini motivasyon olduğunu söylemişlerdir. Katılımcıların %64'ü katılım bankası tercih nedenine personel yakınlığını işaretlemiştir (Kaya, 2013, s.150).

Türkiye/Bolu'da yapılan 217 kişinin katıldığı bir başka araştırmaya göre; katılımcıların katılım bankası tercihlerini etkileyen önem sırasına göre faktörler hizmet/ürün kalitesi, banka imajı ve güven, personel kalitesi, dini/çevresel motivasyon gelmektedir (Özsoy vd., 2013, s.200).

Türkiye Isparta'da yapılan 122 kişinin katıldığı ankette tercih nedenleri önem sırasına göre şu şekilde olmuştur: dini hassasiyetler, hizmet kalitesi, personel ile olan ilişkiler, kâr payı/cazip ödeme imkânları, arkadaş ve çevre etkisi, servis çeşitliliği, bankacılık saygınlığıdır (Kılıç, 2014, s.124).

3. KATILIM BANKACILIĞI

İslam dininin ortaya koyduğu faizle ilgili prensipler sonucu faiz müessesesi yerine kâr/zarar ortaklığına dayalı olarak kâr elde etmeye çalışan, dolayısıyla ekonomik ve sosyal kalkınmaya aynı anda ivme kazandıran söz konusu aktörlerin yapmış olduğu işletmeciliğe “Faizsiz Bankacılık” veya “İslami Bankacılık” adı verilmektedir (Hazıroğlu ve Özcan, 2006, s.4).

Özel Finans Kurumlarının kurulmasına ilişkin 16/12/1998 ve 83/7506 sayılı Kararnameye göre katılım bankacılığı; sermayesine ilaveten yurt dışında ve yurt içinde özel cari hesaplar ve kâra-zarara katılma hakkı veren hesaplar yoluyla fon toplayıp ekonomiye fon tahsis etmek amacıyla faaliyet gösteren ve toplanan fonları mevzuatına belirtilen usullerle, her türlü zirai, ticari faaliyetlerin ve hizmetlerin finansmanında, ortak yatırımlarda, yurt dışı teminat mektubu verilmesinde, ihracat ve ithalatın finansmanında, yatırımlara ilişkin ekipmanlarının temin edilip, firmalara taksitle satılması veya kiraya verilmesi gibi hususlarda kullanılabilen mali kuruluşlardır.

Katılım bankacılığının temel amacı ekonomik sistem içinde bulunmayan atıl fonların milli ekonomiye kazandırılmasıdır. Bu atıl fonların milli ekonomik sisteme dâhil olmamasının en önemli nedeni faizin İslam dininde yasak olması ile faizli bankacılık sistemine dâhil edilmemesidir.

3.1. Türkiye’de Katılım Bankacılığı

1975 yılında İslam Kalkınma Bankası'nın kurucu üyesi olan Türkiye, 1984 yılına gelindiğinde banka içerisindeki sermayesini arttırarak bankanın en büyük ortaklarından biri olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte ellerindeki fonları faizsiz değerlendirmek isteyen halka ve işletmelere destek için 1975'de Devlet

Sanayi İşçi Yatırım Bankası kurulmuştur.1978'e kadar faaliyetlerini sürdüren DESTİYAB kâr-zarar ortaklığına dayanan faizsiz finansman sağlamak için kurulmuştur.

1978'de alınan kararlara DESTİYAB faizli sisteme geçerek 1988'e kadar faizli sistemle çalışıp 1988'den sonra katılım bankası olarak ismi değişmiştir.

1980 ihtilalinden sonra yeni ekonomik yapılanma ihtiyacının artmış olması ile 16.12.1983 tarihli 83/7506 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye dayanarak Özel Finans Kurumları'nın temelleri atılmıştır.

1 Ocak 2006 tarihinde yürürlüğe giren 5411 sayılı bankacılık kanununa göre özel finans kurumları "Katılım Bankası" ismini almıştır.

Katılım bankalarının 2015 yılındaki bankacılık sektörü içindeki pazar payı %5'i aşkındır. Aktif büyüklüklerine göre Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankaları Tablo-1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Aktif Büyüklüklerine Göre Türkiye'de Faaliyet Gösteren Katılım Bankaları

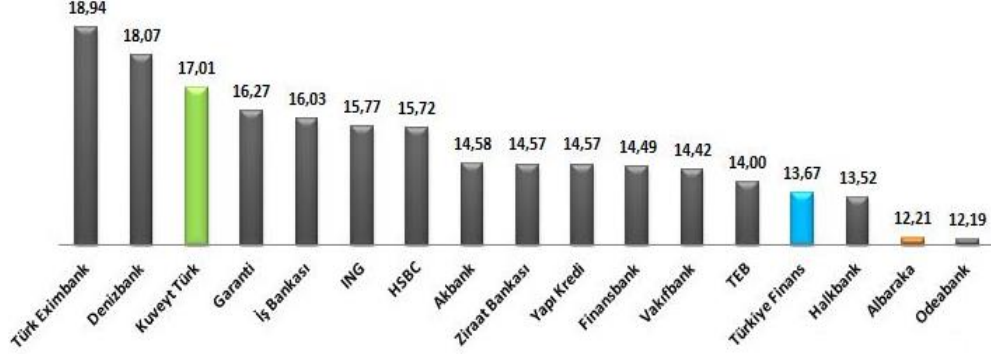
	AlbarakaTürk Katılım Bankası A.Ş.	KuveytTürk Katılım Bankası A.Ş.	Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	Vakıf Katılım Bankası A.Ş.	Ziraat Katılım Bankası A.Ş.
Kuruluş Tarihi	01.01.1984	01.01.1989	28.12.2005	17.02.2016	12.05.2015
Toplam Aktifler	29.363.727	44.108.563	40.355.160	1.554.402	4.850.847
Ödenmiş Sermaye	900.000	2.787.322	2.600.000	805.000	747.000
Şube Sayısı (Adet)	213	384	286	14	42
Personel Sayısı (Adet)	3830	5367	4091	225	605

Kaynak:www.tkbb.com.tr (Erişim Tarihi: 05.09.2016)

2016 yılı Temmuz ayı itibariyle katılım bankalarının 923 adet şubesi ve 14094 adet personeli bulunmaktadır. Tablo-1'de görüldüğü gibi aktif büyüklüğü ve ödenmiş sermayesi en büyük olan Katılım Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. iken, aktif büyüklüğü en düşük olan banka, Vakıf Katılım Bankası A.Ş., ödenmiş sermayesi en düşük olan Katılım Bankası ise Ziraat Katılım Bankası A.Ş.dir (<http://www.tkbb.org.tr/veri-seti>).

Bankaların ileride olabilecek muhtemel risklerle baş edebilmesi için bir miktar sermaye bulundurmaları gerekmektedir. Bu tutar, "sermaye yeterlilik oranı" olarak adlandırılır. 1 Temmuz 2012 tarihinde yürürlüğe giren "Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesi ve Değerlendirilmesine İlişkin

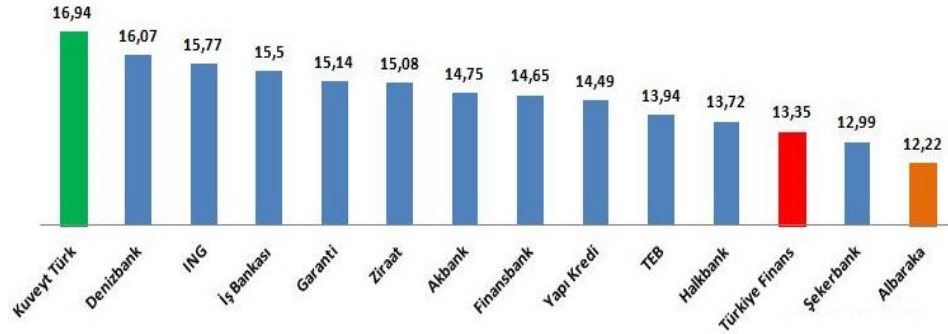
Yönetmelik” uyarınca sermaye yeterlilik oranının Basel II’ye göre en az %12’nin üzerinde olması gerekmektedir. Otoriteler gerekli inceleme ve hesaplamaları yaparak bankaları bu oran doğrultusunda yönlendirirler. Şekil-1’de 30.06.2016 tarihli 17 bankaya ait sermaye yeterlilik oranları verilmiştir.

Şekil 1: 30.06.2016 Tarihli 17 Bankaya Ait Sermaye Yeterlilik Oranları
Kaynak: www.katilimdunyasi.com.tr (Erişim tarihi:15.07.2016)

Şekil-1’de görüldüğü gibi 30.06.2016 tarihinde sermaye yeterlilik oranı en yüksek olan katılım bankası Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. iken, sermaye yeterlilik oranı en düşük olan katılım bankası Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.’dir.

Şekil-2’de 30.09.2016 tarihli 14 bankaya ait sermaye yeterlilik oranları verilmiştir.

Şekil2: 30.09.2016 Tarihli 14 Bankaya Ait Sermaye Yeterlilik Oranları
Kaynak: www.katilimdunyasi.com.tr (Erişim tarihi:15.07.2016)

Şekil-2’de görüldüğü gibi 30.09.2016 tarihinde bir önceki döneme göre Kuveyt

Türk Katılım Bankası A.Ş.'nin sermaye yeterlilik oranı %17,01'den %16,94'e düşmüştür. Ancak 3. sıradan 1. sıraya yükselmiştir. Listenin sonunda da Albaraka Türk Katılım Bankası bulunmaktadır. 30.09.2016 tarihinde sermaye yeterlilik oranı %12,22 olarak gerçekleşmiştir.

Katılım bankalarının bankacılık sektöründeki yüzde payları Tablo-2'de verilmiştir.

Tablo 2: Katılım Bankalarının Bankacılık Sektöründeki Yüzde Payları

	Aralık-2014 (%)	Aralık-2015 (%)	Haziran-2016 (%)
Toplanan Fonda	6,2	5,9	5,7
Kullandırılan Fonda	5,4	5,2	5,1
Toplam Aktiflerde	5,2	5,1	5,1
Öz Varlıklarda	4,1	4,1	4,1
Net Kâr	2,5	3	1,4

Kaynak: <http://tkbb.org.tr/mukayeseli-tablolar>(Erişim tarihi:15.07.2016)

2014 yılında toplanan fonlarda, katılım bankalarının payları %6,2 iken, 2015 yılında 5,9'a, 2016 yılı 6. ayında 5,7'ye düşmüştür. Toplanan fonlarda olduğu gibi kullandırılan fonlarda azalma eğilimi görülmektedir. Net kâr kalemine bakıldığında 2014 Aralık döneminde sektördeki kârlılıktan %2,5 pay alan katılım bankalarının payları 2015 yılında %3'e çıkmış gözükmemektedir. 2016 yılı 6. ayında sektörün toplam kârlılığında sadece %1,4 pay alan katılım bankalarının, bu kaleme de geriye gittiği gözlenmektedir. Kamu sermayeli katılım bankalarının yeni kurulmuş olması, Bank Asya'nın TMSF'ye devri ve kapatılmasının, bu rakamlar üzerindeki etkisi önemli derecededir. Kamu katılım bankalarının hızla şubeleşmesi, katılım bankalarının sektördeki büyüklüğüne pozitif yönde katkı sağlayacaktır.

Yıllara göre katılım bankaları kârlılık rakamları Tablo-3'de verilmiştir.

Tablo 3: Yıllara Göre Katılım Bankaları Kârlılık Rakamları (Milyon TL)

	Aralık-2014 (%)	Aralık-2015 (%)	Haziran-2016 (%)
Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	257,631	302,863	128,550
Bank Asya Katılım Bankası A.Ş.	-813,470	0	0
Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	370,480	444,681	256,409
Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	334,228	261,076	175,920
Vakıf Katılım Bankası A.Ş.	0	0	2,701
Ziraat Katılım Bankası A.Ş.	0	-11,982	2,469

Kaynak: <http://tkbb.org.tr/mukayeseli-tablolar>(Erişim tarihi:15.07.2016)

Tablo-3’de görüldüğü gibi 2016 yılı 2.döneminde en yüksek kâr üreten banka; 256,409 milyon TL ile Kuveyt Türk Katılım Bankası olmuştur. Aynı tablonun geneline bakıldığında kârlılık alanında sektörün liderliğini Kuveyt Türk Katılım Bankasının yaptığı görülmektedir. Kamu katılım bankaları yeni kurulmuş olduklarından 2016 yılı 2. döneminde ilk defa kâr etmeye başlamışlardır.

2016 yılı 6.ay sonunda katılım bankalarının 31 günlük katılım hesaplarına dağıttıkları kâr payları Tablo-4’de verilmiştir.

Tablo 4: 2016 yılı 6.ay sonunda katılım bankalarının 31 günlük katılım hesaplarına dağıttıkları kâr payları(%)

	Haziran-2016		
	TL	USD	EURO
Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	8,01	1,33	1,30
Bank Asya Katılım Bankası A.Ş.	6,28	0,22	0,16
Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	7,91	1,29	1,33
Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	6,73	1,53	1,51
Vakıf Katılım Bankası A.Ş.	8,17	1,39	1,38
Ziraat Katılım Bankası A.Ş.	7,28	1,31	1,29

Kaynak:<http://www.tkbb.org.tr/kar-paylari>(Erişim tarihi:15.07.2016)

Tablo-4’de görüldüğü gibi TL para cinsinde 31 gün vadede en yüksek kâr payını dağıtan katılım bankası Vakıf Katılım Bankası A.Ş. iken en düşük kâr payını dağıtan katılım bankası ise Bank Asya Katılım Bankası A.Ş. olmuştur. USD ve EURO cinsinden en yüksek kâr payını dağıtan katılım bankası Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. olmuştur. Yine bu para cinslerinden en düşük kâr payının dağıtan banka, Bank Asya Katılım Bankası A.Ş. olmuştur. Bu durum bu tarihlerde Bank Asya Katılım Bankası’nın TMSF’ye devredilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bank Asya Katılım Bankası değerlendirme dışında tutulursa, TL cinsinden en düşük kâr payını dağıtan katılım bankası Türkiye Finans Katılım Bankası olmuştur. USD cinsinden en düşük kâr payını dağıtan Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. iken EURO cinsinden en düşük kâr payını dağıtan banka ise, Ziraat Katılım Bankası A.Ş. olmuştur.

4.MATERYAL VE YÖNTEM

4.1.Araştırmanın Amacı

Katılım bankaları kuruluş amaçları bakımından reel ekonomiyi direkt olarak finanse eden kurumlardır. Bu noktada katılım bankalarının bankacılık sektörü içindeki pazar paylarının artması gerekliliği kaçınılmaz bir gerçektir. Katılım bankalarının mevcut müşteri portföyünü koruyarak yeni müşteriler

kazanabilmesi için, müşterilerin katılım bankalarını tercih nedenleri araştırılmalıdır. Bu çalışmada Türkiye’de katılım bankalarının gelişimi ile katılım bankacılığı tercihinin, müşterilerin bazı demografik özellikleri bakımından incelenmesi amaçlanmıştır.

4.2.Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Türkiye’deki katılım bankalarının ürün ve hizmetlerini kullanan tüm müşteriler oluşturmaktadır. Evrenin tamamına ulaşmanın hem zaman alıcı hem de çok zor olacağı göz önüne alınarak Türkiye’nin 23 farklı ilinde de faaliyet gösteren 5 ayrı katılım bankası müşterilerinden tesadüfî olarak 516 kişi seçilerek katılım bankalarını tercih nedenleri anketi uygulanmıştır. Bankalar müşteri sayılarını yayınlamadıkları ve bir müşteri birden fazla banka müşterisi olabileceğinden dolayı örneklem sayısı için anakütle eleman sayısının bilinmemesi durumunda örneklem seçimi formülü kullanılmıştır. Söz konusu formüle göre %5 hata payı ile minimum örnek sayısı 384 bulunur. Bundan dolayı bu araştırma için 516 kişi örneklem sayısı için yeterli bulunmuştur.

4.3.Verilerin Toplanması ve Analizi

Türkiye’nin 23 farklı ilinde faaliyet gösteren 5 ayrı katılım bankası müşterilerinden tesadüfî olarak 516 kişiye uygulanan anket verilerinin analizi için SPSS istatistiksel paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizi için çeşitli betimsel istatistikler, t testi, F testi (tek yönlü varyans analizi) ve çoklu karşılaştırma istatistikleri kullanılmıştır.

Anketin güvenilirliği için hesaplanan Cronbach’s Alpha değeri 0,907 olarak bulunmuştur. Bu değer anketin güvenilirliğinin çok yüksek seviyede olduğunu göstermektedir. Ayrıca yapılan güvenilirlik analizi sonucu herhangi bir madde ölçekten çıkarıldığında güvenilirlik katsayısında herhangi bir artış olmamaktadır. Bunun için herhangi bir madde ölçekten çıkarılmamıştır.

Verilerin normal dağılıp dağılmadığını belirleyebilmek için birçok yöntem geliştirilmiştir. İdeal bir normal dağılımda ortalama, mod ve medyan değerleri çakışıktır. Bu değerlerin birbirlerine yakınlıkları derecesinde verinin dağılımı da normale yaklaşmaktadır (www.istatistikselverianalizi.com). Bu çalışma için ortalama, mod ve medyan değerleri sırasıyla 3.9, 4.0 ve 4.0 bulunmuştur. Bu değerlerin birbirlerine çok yakın değer olmasından dolayı verilerin yaklaşık normal dağıldığı söylenebilir. Normal dağılım için kullanılan yöntemlerden biri de çarpıklık ve basıklık değerleridir. Çarpıklık ve basıklık katsayılarının -1 ile +1 aralığında bulunması normal dağılım için güçlü bir ipucudur. Bu çalışma için yapılan hesaplama sonucu çarpıklık değeri -0,751 ve basıklık değeri 1,118 olarak bulunmuştur. Görüldüğü gibi çarpıklık değeri aralık

içindedir. Basıklık değeri ise az da olsa aralık dışındadır. Fakat veri sayısının (516) normal dağılım için oldukça yeterli olmasından dolayı verilerin yaklaşık normal dağıldığı söylenebilir Bundan dolayı verilerin analizi için güçlü istatistiklerden olan parametrik testler kullanılmıştır.

4.4. Araştırmanın Bulguları

4.4.1. Cinsiyet Durumu

Örneklem grubunun cinsiyetlerine göre dağılımı Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Örneklem Grubunun Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde (%)
Kadın	112	21,7
Erkek	404	78,3
Toplam	516	100,0

Tablo-5'e bakıldığında araştırmaya katılan banka müşterilerinin 112'si (% 21,7) kadın, 404'ü (% 78,3) erkektir. Örneklem grubunun cinsiyetlere göre dağılımı incelendiğinde araştırmaya katılan kadın katılımcıların oranı %21,7 olarak gerçekleşmiştir. Katılım bankaları altın toplama günleri gibi daha çok kadınlara hitap eden ürün ve hizmetler ile kadın müşteri sayısını artırabilirler.

4.4.2. Yaş Durumu

Örneklem grubunun yaşlarına göre dağılımı Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Örneklem Grubunun Yaşlarına Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde (%)
18-25 yaş	59	11,4
26-35 yaş	206	39,9
36-45 yaş	145	28,1
46-55 yaş	69	13,4
56 yaş ve üzeri	37	7,2
Toplam	516	100,0

Tablo-6'ya bakıldığında araştırmaya katılan banka müşterilerinin 59'u (% 11,4) 18-25 yaş, 206'sı (% 39,9) 26-35 yaş, 145'i (% 28,1) 36-45 yaş, 37'si (% 7,2) 56 ve üzeri yaş aralığındadır. Örneklem grubunun yaşlara göre dağılımı incelendiğinde araştırmaya katılan orta yaş grubunun (26-35 yaş - 46-55 yaş) %68 ortalama ile en yüksek katılımı gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. 18-25 yaş arası genç katılımcıların oranı ise %11,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuca göre genç nüfusun katılım bankacılığı hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmadığı görülmektedir.

4.4.3. Medeni Durum

Örneklem grubunun medeni durumlarına göre dağılımı Tablo-7'de verilmiştir.

Tablo 7: Örneklem Grubunun Medeni Durumlarına Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde (%)
Evli	361	70,0
Bekar	136	26,4
Boşanmış	19	3,7
Toplam	516	100,0

Tablo-7'ye bakıldığında araştırmaya katılan banka müşterilerinin 361'i (% 70,0) evli, 136'sı (% 26,4) bekar, 19'u (%3,7) boşanmıştır. Örneklem grubunun medeni durumlarına göre dağılımına bakıldığında katılımcıların %70'i gibi yüksek oranda evli olduğu görülmektedir.

4.4.4. Eğitim Durumu

Örneklem grubunun eğitim durumlarına göre dağılımı Tablo-8'de verilmiştir.

Tablo 8: Örneklem Grubunun Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde (%)
İlkokul	43	8,3
Ortaokul	63	12,2
Lise	140	27,1
Ön Lisans	41	7,9
Lisans	181	35,1
Yüksek Lisans	43	8,3
Doktora	5	1
Toplam	516	100,0

Tablo-8'e bakıldığında araştırmaya katılan banka müşterilerinin 43'ü (% 8,3) ilkokul, 63'ü (% 12,2) ortaokul, 140'ı (% 27,1) lise, 41'i (% 7,9) ön lisans, 181'i (%35,1) lisans, 43'ü (%8,3) yüksek lisans, 5'i (%1) doktora eğitim düzeyine sahiptir. Örneklem grubunun eğitim durumlarına göre dağılıma bakıldığında; araştırmaya katılan müşterilerin %47,6'sı ilkokul, ortaokul ve lise, %52,3'ü ise lisans ve üzeri eğitim durumuna sahiptir. Doktora düzeyinde eğitim alan müşterilerin katılımı %1 gibi çok düşük düzeyde kalmıştır.

4.4.5. Aylık Gelir Düzeyi Dağılımı

Örneklem grubunun gelir seviyelerine göre dağılımı Tablo-9'de verilmiştir.

Tablo 9: Örneklem Grubunu Gelir Seviyesine Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde (%)
1300-1800 TL	95	18,4
1801-2500 TL	109	21,1
2501-3500 TL	88	17,1
3501-4500 TL	62	12,0
4501-5500 TL	57	11,0
5501-6500 TL	31	6,0
6501-7500 TL	19	3,7
7500 den fazla	55	10,7
Toplam	516	100,0

Tablo-9'a bakıldığında araştırmaya katılan banka müşterilerinin 95'i (% 18,4) 1300-1800 TL, 109'u (%21,1) 1801-2500 TL, 88'i (%17,1) 2501-3500 TL, 62'si (%12,0) 3501-4500 TL, 57'si (%11,0) 4501-5500 TL; 31'i (%6,0) 5501-6500 TL, 19'u (%3,7) 6501-7500 TL, 55'i (%10,7) 7500 TL'den fazla aylık gelir düzeyine sahiptir. Örneklem grubunun gelir seviyesine göre dağılımı incelendiğinde orta gelir düzeyine (2501-5501 TL) sahip müşteriler araştırmaya katılanların %40,1'ini oluşturmaktadır. Asgari ücret ve üstü (1300-2500 TL) ücret düzeyine sahip müşteriler ise araştırmaya katılanların %39,5'ini oluşturmaktadır. Bu iki sonuca bakılarak katılım bankalarının bireysel bankacılık alanında daha fazla faaliyet alanına sahip olduğu görülmektedir.

4.5.t Testi ve ANOVA Testi Sonuçları

Katılım bankalarını tercih etme nedenialgı düzeylerinin cinsiyetegöre farklılaşma durumuna ait bağımsız örneklem t-testi sonuçları Tablo-10'da verilmiştir.

Tablo 10: Katılım Bankalarını Tercih Etme NedeniAlgı Düzeylerinin Cinsiyete Göre Farklılaşma Durumuna Ait Bağımsız Örneklem t-testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	t	Sig.
Müşterilerin Katılım Bankalarını Tercih Etme Nedeni	Erkek	112	3,92	0,62	0,180	0,857
	Kadın	404	3,91	0,64		

Katılım bankalarını tercih etme nedenleri algısı, cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucuna göre sig = 0.857 > 0,05 olduğundan müşterilerin katılım bankalarını tercih etme nedenleri algısının cinsiyetlerine göre %5 önem seviyesinde anlamlı

bir farklılık göstermez.

Katılım bankalarını tercih etme nedeni algı düzeylerinin yaşa göre farklılaşma durumuna ait tek yönlü Anova testi sonuçları Tablo-11’de verilmiştir.

Tablo 11: Katılım Bankalarını Tercih Etme Nedeni Algı Düzeylerinin Yaş Değişkenine Göre Farklılaşma Durumuna Ait Tek Yönlü Anova Testi Sonuçları

	Yaş	N	\bar{X}	SS	F	Sig.
Müşterilerin Katılım Bankalarını Tercih Etme Nedeni	18-25 yaş	59	3,82	0,72	0,763	0,550
	26-35 yaş	206	3,90	0,64		
	36-45 yaş	145	3,97	0,50		
	46-55 yaş	69	3,93	0,69		
	56 yaş ve üzeri	37	3,83	0,77		

Katılım bankalarını tercih etme nedenleri algısı yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü Anova testi sonucunda Sig. = 0,550 > 0,05 olduğundan müşterilerin katılım bankalarını tercih etme nedenleri algısının yaş değişkenine göre %5 önem seviyesinde farklılık göstermez.

Katılım bankalarını tercih etme nedeni algı düzeylerinin medeni duruma göre farklılaşma durumuna ait tek yönlü Anova testi sonuçları Tablo-12’de verilmiştir.

Tablo 12: Katılım Bankalarını Tercih Etme Nedeni Algı Düzeylerinin Medeni Duruma Göre Farklılaşma Durumuna Ait Tek Yönlü Anova Testi Sonuçları

	Medeni Durum	N	\bar{X}	SS	F	Sig.
Müşterilerin Katılım Bankalarını Tercih Etme Nedeni	Evli	361	3,91	1,64	0,011	0,989
	Bekâr	136	3,91	1,64		
	Boşanmış	19	3,89	0,50		

Katılım bankalarını tercih etme nedenleri algısı medeni duruma göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü Anova testi sonucunda Sig. = 0,989 > 0,05 olduğundan müşterilerin katılım bankalarını tercih etme nedenleri algısının medeni duruma göre %5 önem seviyesinde anlamlı farklılık göstermez.

Katılım bankalarını tercih etme nedeni algı düzeylerinin eğitim durumuna göre farklılaşma durumuna ait tek yönlü Anova testi sonuçları Tablo-13’te verilmiştir.

Tablo 13: Katılım Bankalarını Tercih Etme Nedeni Algı Düzeylerinin Eğitim Durumuna Göre Farklılaşma Durumuna Ait Tek Yönlü Anova Testi Sonuçları

	Eğitim Durumu	N	\bar{X}	SS	F	Sig.
Müşterilerin Katılım Bankalarını Tercih Etme Nedeni	İlkokul	43	3,72	0,80	2,429	0,025
	Ortaokul	63	3,96	0,64		
	Lise	140	3,95	0,61		
	Ön Lisans	41	4,11	0,52		
	Lisans	181	3,92	0,62		
	Yüksek Lisans	43	3,70	0,58		
	Doktora	5	3,67	0,84		

Katılım bankalarını tercih etme nedenleri algısı eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü Anova testi sonucuna göre Sig. = 0,025 < 0,05 olduğundan müşterilerin katılım bankalarını tercih etme nedenleri algısı, eğitim durumuna göre %5 önem seviyesinde farklılık gösterir. Bu farklılıklar grupların ortalamalarına bakılarak da görülebilmektedir. Fakat gerçek farklılık ancak çoklu karşılaştırma testleri yapılarak belirlenebilir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğu belirlemek için Post Hoc Çoklu Karşılaştırma Testleri'nden faydalanılır (Karagöz, 2014, s.235). Çoklu karşılaştırma testlerinden hangisinin tercih edilmesine karar vermek amacı ile homojenlik testi yapılır. Varyansların homojenliği testi sonuçları Tablo-14'de verilmiştir.

Tablo 14: Varyansların Homojenliği Testi Sonuçları

Levene İstatistiği	Serbestlik Der.1	Serbestlik Der.2	Sig.
1,502	6	509	0,175

Tablo-14'de Levene İstatistiği için Sig = 0,175 > 0,05 olduğundan anakütle varyanslarının aynı olduğuna karar verilir. Bu durumda çoklu karşılaştırma için eşit varyans yaklaşımını kullanan Tukey veya Scheffe testlerinden biri kullanılır. Tablo-15'te Scheffe testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 15: Çoklu Karşılaştırma İçin Scheffe Testi Sonuçları

(I) Eğitim Durumu	(J) Eğitim Durumu	Ortalama Fark (I-J)	Standart Hata	Sig.
İlkokul	Ortaokul	-0,23808	0,12496	0,057
	Lise	-0,23069*	0,11014	0,037
	Ön Lisans	-0,39269*	0,13789	0,005
	Lisans	-0,20181	0,10717	0,060
	Yüksek Lisans	0,02022	0,13624	0,882
	Doktora	0,04570	0,29849	0,878
Ortaokul	İlkokul	0,23808	0,12496	0,057
	Lise	0,00738	0,09584	0,939
	Ön Lisans	-0,15461	0,12676	0,223

	Lisans	0,03627	0,09241	0,695
	Yüksek Lisans	0,25830*	0,12496	0,039
	Doktora	0,28378	0,29351	0,334
Lise	İlkokul	0,23069*	0,11014	0,037
	Ortaokul	-0,00738	0,09584	0,939
	Ön Lisans	-0,16199	0,11218	0,149
	Lisans	0,02888	0,07110	0,685
	Yüksek Lisans	0,25092*	0,11014	0,023
	Doktora	0,27640	0,28752	0,337
Ön Lisan	İlkokul	0,39269*	0,13789	0,005
	Ortaokul	0,15461	0,12676	0,223
	Lise	0,16199	0,11218	0,149
	Lisans	0,19087	0,10926	0,081
	Yüksek Lisans	0,41291*	0,13789	0,003
	Doktora	0,43839	0,29925	0,144
Lisans	İlkokul	0,20181	0,10717	0,060
	Ortaokul	-0,03627	0,09241	0,695
	Lise	-0,02888	0,07110	0,685
	Ön Lisans	-0,19087	0,10926	0,081
	Yüksek Lisans	0,22203*	0,10717	0,039
	Doktora	0,24751	0,28639	0,388
Yüksek Lisans	İlkokul	-0,02022	0,13624	0,882
	Ortaokul	-0,25830*	0,12496	0,039
	Lise	-0,25092*	0,11014	0,023
	Ön Lisans	-0,41291*	0,13789	0,003
	Lisans	-0,22203*	0,10717	0,039
	Doktora	0,02548	0,29849	0,932
Doktora	İlkokul	-0,04570	0,29849	0,878
	Ortaokul	-0,28378	0,29351	0,334
	Lise	-0,27640	0,28752	0,337
	Ön Lisans	-0,43839	0,29925	0,144
	Lisans	-0,24751	0,28639	0,388
	Yüksek Lisans	-0,02548	0,29849	0,932

Tablo-15'te hangi gruplar arasında farklılık olduğu görülmektedir. Burada İlkokul ile Lise, İlkokul ile Ön Lisans, Ortaokul ile Yüksek Lisans, Lise ile Yüksek Lisans, Ön Lisans ile Yüksek Lisans grupları arasında %5 önem seviyesine göre anlamlı farklılık görülmektedir.

Katılım bankalarını tercih etme nedenialgıdüzeylerininaylık gelir düzeyigöre farklılaşma durumuna Tek Yönlü Anova Testi sonuçları Tablo-16'da verilmiştir.

Tablo 16: Katılım Bankalarını Tercih Etme Nedeni Algı Düzeylerinin Aylık Gelir Düzeyi Göre Farklılaşma Durumuna Ait Tek Yönlü Anova Testi Sonuçları

	Aylık Gelir Düzeyi	N	\bar{X}	SS	F	Sig.
Müşterilerin Katılım Bankalarını Tercih Etme Nedeni	1300-1800 TL	95	3,82	0,76	0,771	0,611
	1801-2500 TL	109	3,96	0,64		
	2501-3500 TL	88	3,87	0,68		
	3501-4500 TL	62	3,97	0,50		
	4501-5500 TL	57	3,92	0,55		
	5501-6500 TL	31	3,88	0,58		
	6501-7500 TL	19	3,85	0,45		
	7500 den fazla	55	4,02	0,60		

Katılım bankalarını tercih etme nedenleri algısı aylık gelir düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Tek Yönlü Anova Testi sonucuna göre Sig. = 0,611 > 0,05 olduğundan müşterilerin katılım bankalarını tercih etme nedenleri algısı, aylık gelir düzeyine göre %5 önem seviyesinde farklılık göstermez.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Katılım bankacılığı tercihinin, müşterilerin bazı demografik özellikleri açısından incelenmesi başlıklı bu çalışmada aşağıdaki sonuç ve önerilere ulaşılmıştır:

Araştırmaya katılan banka müşterilerinin % 21,7'si kadın, % 78,3'ü erkektir. Banka müşterilerinin kadın müşteri sayısı erkek müşteri sayısına oranla düşük olduğu görülmektedir. Katılım bankaları altın toplama günleri gibi daha çok kadınlara hitap eden ürün ve hizmetler ile kadın müşterilere ulaşarak kadın müşteri sayısını arttırabilirler.

Örneklem grubunun yaşlara göre dağılımı incelendiğinde araştırmaya katılan orta yaş grubunun (26-35 yaş - 46-55 yaş) %68 ortalama ile en yüksek katılımı gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. 18-25 yaş arası genç katılımcıların oranı ise %11,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuca göre genç nüfusun katılım bankacılığı hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmadığı sonucuna varılır. Ülkemizdeki geçmişi 40 yıla ulaşan katılım bankalarının, mevcut pazar paylarını artırmak için genç nüfus üzerinde yoğunlaşması gerekmektedir.

Örneklem grubunun medeni durumlarına göre dağılımına bakıldığında

katılımcıların %70'i gibi yüksek oranda evli olduğu görülmektedir.

Örneklem grubunun eğitim durumlarına göre dağılıma bakıldığında; araştırmaya katılan müşterilerin %47,6'sı ilkokul, ortaokul ve lise, %52,3'ü ise lisans ve üzeri eğitim durumuna sahiptir. Doktora düzeyinde eğitim alan müşterilerin katılımı %1 gibi çok düşük düzeyde kalmıştır.

Örneklem grubunun gelir seviyesine göre dağılımı incelendiğinde orta gelir düzeyine (2501-5501 TL) sahip müşteriler araştırmaya katılanların %40,1'ini oluşturmaktadır. Asgari ücret ve üstü (1300-2500 TL) ücret düzeyine sahip müşteriler ise araştırmaya katılanların %39,5'ini oluşturmaktadır. Bu iki sonuca bakılarak katılım bankalarının bireysel bankacılık alanında daha fazla faaliyet alanına sahip olduğu görülmektedir.

Örneklem grubunun katılım bankaları ilişkilerinde toplam süreler göre dağılımına bakıldığında 2-5 yıl arası çalışma geçmişine sahip katılımcıların oranı %71,1 olarak gerçekleşmiştir. Müşteri portföyünün çalışma geçmişinin kısa olmasının nedeni olarak, yapılanmanın çok yeni olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Katılım bankalarını tercih etme nedenleri algısı, cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan analiz sonucu müşterilerin katılım bankalarını tercih etme nedenleri algısının cinsiyetlerine göre %5 önem seviyesinde anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Katılım bankalarını tercih etme nedenleri algısı yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan analiz sonucu müşterilerin katılım bankalarını tercih etme nedenleri algısının yaş değişkenine göre %5 önem seviyesinde farklılık göstermemektedir.

Katılım bankalarını tercih etme nedenleri algısı medeni duruma göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan analiz sonucu müşterilerin katılım bankalarını tercih etme nedenleri algısının medeni duruma göre %5 önem seviyesinde anlamlı farklılık göstermemektedir.

Katılım bankalarını tercih etme nedenleri algısı eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan analiz sonucu müşterilerin katılım bankalarını tercih etme nedenleri algısı, eğitim durumuna göre %5 önem seviyesinde farklılık gösterir. Bu farklılıkların; %5 önem seviyesine göre ilkokul ile lise, ilkokul ile önlisans, ortaokul ile yüksek lisans, lise ile yüksek lisans, önlisans ile yüksek lisans grupları arasında olduğu görülmektedir.

Katılım bankalarını tercih etme nedenleri algısı aylık gelir düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan analiz

sonucu müşterilerin katılım bankalarını tercih etme nedenleri algısı, aylık gelir düzeyine göre %5 önem seviyesinde farklılık göstermemektedir.

Katılım bankalarını tercih etme nedenleri algısı katılım bankaları ile çalışma yılı durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan analiz sonucu müşterilerin katılım bankalarını tercih etme nedenleri algısı, katılım bankaları ile çalışma yılına göre %5 önem seviyesinde farklılık gösterir. Bu farklılıkların; %5 önem seviyesine göre çalışma yılı bakımından 2 yıldan az olanlar ile 5-10 yıl arası, 2 yıldan az olanlar ile 10 yıldan fazla olanlar, 2-5 yıl arası olanlar ile 5-10 yıl arası olan gruplar arasında olduğu görülmektedir.

6.KAYNAKÇA

- Echchabi, A. & Aziz, H. A. (2012). Empirical investigation of customers perception and adoption towards islamic banking services in Morocco. *Middle-East Journal of Scientific Research*, 12(6), 849-858.
- Gait, A. H. & Worthington, A. C.(2009). *Attitudes, perceptions and motivations of Libyan retail consumers toward islamic methods of finance*, Asian finance. Association International Conference, University of Queensland, St Lucia, Australia.
- Haziroğlu, T. & Özcan, M. E. (2006).Katılım bankacılığı tarihçesi. *Bereket Dergisi, Albaraka Türk Kültür Yayınları*, 20, 4-7.
- Kaya, R. (2013). Türk bankacılık sisteminde katılım bankalarının tercih nedenleri ve bir araştırma. *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü*, İstanbul.
- Kılınç, Ö. F. (2014). Türkiye’de katılım ve müşteri tercih kriterleri üzerine bir araştırma: Isparta ili örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Isparta.
- Khan, M. S.N., Hassan, M. K. & Shadid, A. I. (2007). Banking behavior of islamic bank customers in Bangladesh.*Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, July-December, 3, 159-194.
- Marimuthu, M., Jink, C.V., Gie, L.P., Mun, L.P. & Pink, T.Y. (2010). Islamic banking selection criteriaand implications. *Global Journals of Human Social Science*, September, 10(4), 55-58.
- Mumu, F. & Guozho, J. (2012).Why do Pakistani customers patronize islamic banks; An empricial analysis. *World Academy of Science, Engineering and technology*, 6, 1207-1208.
- Okumuş, H. Ş. (2005). Interest-free banking in Turkey: A Study of customer satisfaction and bank selection criteria. *Journal of Economic Cooperation*, 26(4), 51-86.
- Özsoy, İ., Görmez, B. & Mekik S. (2013). Türkiye’de katılım bankalarının tercih edilme sebepleri: Amprik bir tetkik, *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 20(1), 187-206.
- Sıddıki, M. N. (1984). *İslam ekonomi düşüncesi*, İstanbul: Bir Yayıncılık.

Subhani, M. I. (2012). Consumer criteria fort the selection of an islamic bank: Evidence from Pakistan. *International Research Journal of Finance and Economics*, 94.10.11.2018 tarihinde https://mp.ra.ub.uni-muenchen.de/40384/1/MPRA_paper_40384.pdf adresinden erişildi.

Özel Finans Kurumlarının kurulmasına ilişkin 16/12/1998 ve 83/7506 sayılı Kararname.

www.tkbb.com.tr (Erişim Tarihi: 05.09.2016)

<http://www.tkbb.org.tr/veri-seti> (Erişim Tarihi 18.12.2016)

www.katilimdünyasi.com.tr (Erişim tarihi:15.07.2016)

<http://tkbb.org.tr/mukayeseli-tablolar>(Erişim tarihi:15.07.2016)

<http://www.tkbb.org.tr/kar-paylari>(Erişim tarihi:15.07.2016)

www.istatistikselverianalizi.com(Erişim tarihi:01.02.2018)

YÖNETSEL İKLİM: AİLE İŞLETMELERİ ÖRNEK OLAY ÇALIŞMASI

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİİBFD
Cilt. 9, Sayı 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 14.08.2018 Yayına Kabul Tarihi: 18.09.2018

H. Nazan ÇAĞLAR
Dr. Öğr. Üyesi
İstanbul Kültür Üniversitesi
İİBF
ncaglar@iku.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-
2152-8747

Ali ŞEN
Prof.Dr.
İstanbul Kültür Üniversitesi
İİBF
ali.sen@iku.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-
2646-1759

ÖZ Aile işletmelerinde kritik sorunların başında aile işletmelerinin ömürlerinin kısa olması gelmektedir. Bu çalışmada aile işletmelerinin oluşturduğu yönetsel iklim üzerinde incelemeler ve değerlendirmeler yapılmıştır. Özellikle risk karşısındaki tutumların aile işletmesinin ömrü üzerinde çok belirleyici bir rolü olduğu ön plana çıkmış ve bu yöndeki algıların bir işletmenin ömrüne etki eden parametreler üzerinde nasıl şekillendiği ele alınmıştır. Araştırmaya konu olan beş aile işletmesi ile uzun süreli proje ve danışmanlık işbirliği sırasında kritik alanlar açısından notlar tutulmuş ve bu notlara ait değerlendirmeler (doğruluk ve geçerlilik bakımından) karşılıklı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş Yaşamı Döngüsünü Etkileyen Temel Faktörler, Riskten Kaçınma.

JEL Kodu: C02, D21, D24

Alanı: İşletme

Türü: Araştırma

DOI:10.9775/kauibfd.2018.020

Atıfta bulunmak için: Çağlar, H. N. & Şen, A. (2018). Yönetsel iklim: Aile işletmeleri örnek olay çalışması. *KAÜİİBFD*, 9(18), 473-483.

MANAGERIAL CLIMATE: A CASE STUDY ON FAMILY BUSINESS

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 9, Issue 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 14.08.2018

Accepted Date: 18.09.2018

H. Nazan ÇAĞLAR
Assis.Prof.Dr.
Istanbul Kültür University
Faculty of Economics and
Administrative Science
ncaglar@iku.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-
2152-8747

Ali ŞEN
Prof.Dr.
Istanbul Kültür University
Faculty of Economics and
Administrative Science
ali.sen@iku.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-
2646-1759

ABSTRACT Essential problems in family businesses is the short life span of family businesses. This study examines and evaluates the managerial climate created by family businesses. Particularly, the attitudes towards risk aversion have a prominent role to play a decisive role in the life cycle of family business, and the way in which these perceptions are shaped on the parameters affecting the life of a family business. Research data is obtained by taking notes about critical fields and reciprocally assessed.

Keywords: Key Factors Affecting Business Life Cycle, Risk Aversion.

Jel Codes : C02, D21, D24

Scope: Business Administration

Türü: Research

Cite this Paper: Çağlar, H. N. & Şen, A. (2018). Managerial climate: A case study on family business. *KAUJEASF*, 9(18), 473-483.

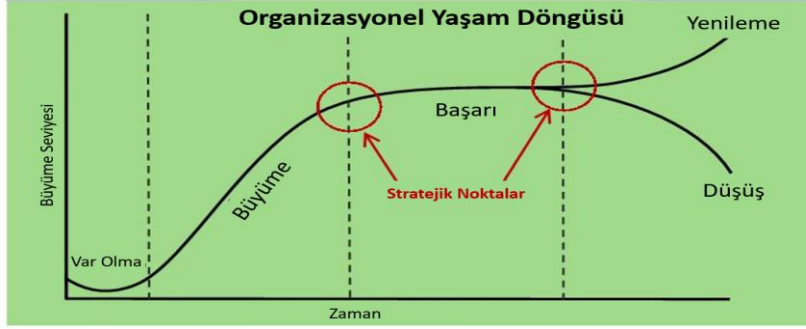
1. GİRİŞ

İnsan yapısal olarak öncelikle mevcudu koruma ve sonrasında sahip olduklarını arttırma odaklı düşünen bir yapıya sahiptir. Kazanımları arttıracak atak girişimler çoğu kez kendilerini güçlü hissettikleri zamanda gerçekleştirdikleri zamanda gerçekleşmektedir. Bu eylemler ne kadar planlı ve hesaplı bir bilinç ile gerçekleşiyorsa o derecede başarıya ulaşmakta, plansız ve hesapsız atılımlar ise büyük ölçüde hüsranslar ile büyük çöküşlerin sebebi olmaktadır. Az sayıda hesapsız ve plansız ataklar başarıya ulaşmıştır.

Planlı ve Sistematik bir büyüme planı ile hareket edebilen aile işletmeleri sadece varlıklarını sürdürmek ile kalmamış aynı zamanda kalıcı büyümeler elde etmişlerdir. Aile işletmeleri diğer işletmelerden farklı yönleri sahip olsa da bir işletmenin temel yaşam evrelerinden bağımsız sonuçlar üretmezler.

2. İŞLETMELERİN YAŞAM DÖNGÜLERİ

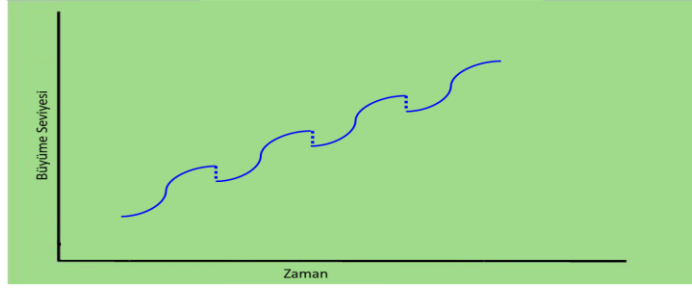
Bir ürün ya da hizmetin ömrü gibi bir işletmenin de ömründen söz edilebilir. Aşağıdaki şekil bir işletmenin tipik bir yaşam gelişim döngüsünü göstermektedir. Bu yaşam döngüsü aile işletmeleri için de geçerlidir.

Şekil 1: Bir İşletmenin Tipik Yaşam Gelişim Döngüsü

Kaynak: Şen & Kapucugil, 2004.

Temel amaç kritik olarak ortaya çıkan durumlarda doğru stratejileri yaşama geçirerek varlığı sürdürmektir. Bu ilk aşamayı takip eden aşamalar bir S eğrisi olarak devam edecektir. (Lester & Parnell, 2003).

Şekil 2: Yaşam Gelişim S Eğrileri

Kaynak: Lester & Parnell, 2003.

S eğrisi genellikle zaman içinde büyüme gösterir ve dört anahtar parçaya ayrılabilir. Erken büyüme, en erken dönemde ılımlı kazanımlarla yavaştır. Çaba ya da faaliyet ivme kazandığında, önemli ve artan bir büyüme dönemi vardır. Bu, belirli sınırlara ulaşılan kadar sürdürülür ve üçüncü bölümde büyüme yavaşlamaya başlar. Son olarak, son bölümde ciddi üst sınırlar araştırılmakta ve istikrarlı girdilerin yüksek bir çıktı seviyesine sahip olduğu, ancak herhangi bir ek çıktı sağlamadığı bir büyüme durmaktadır. Her iyileştirme ve geliştirmede olduğu gibi uygulanan stratejilerin bir büyüme sınırı vardır. Yeniden büyüme atağı yakalamak için yeni ve büyüme için geçerli stratejiler belirlemek ve bu stratejilerin etkili uygulamalarını sağlayacak yapısal değişikliklerin yürütülmesi gereği vardır.

Bir S eğrisinden diğerine atlama yolu ile işletmelerin ömürlerini uzatmak mümkündür ve binlerce örneği ortalıkta mevcuttur. Bir S eğrisi içinde doğru bir yolculuk yapılması ise bir diğer konu olup bu çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır. Çalışmanın doğru bir şekilde anlaşılması ve değerlendirmesi için aile işletme sahiplerini önemli ölçüde sınırlandıran riskten kaçınma davranışını açıklığa kavuşturmak gereklidir.

3. RİSKTEN KAÇINMA

Aile işletmelerinde Hissedarların servet maksimizasyonunun potansiyel ortak amacına rağmen, dünyanın her yerindeki firmalar farklı davranmaktadır (Graham, Harvey & Puri, 2015). Ayrıca üst düzey yöneticiler, yatırım, finansman ve stratejik kararlar konusunda farklı yönetim tarzlarına sahiptir. Bu gözlemler, yönetsel tutum ve davranışların şirket kararlarını ve eylemlerini açıklayıp açıklamayacağı sorusunu gündeme getirmektedir (Epstein & Zin, 1989). Sonuç kümesinin keyfi olduğu, ancak insanların belirsiz alternatifler üzerinde sıra dışı bir tercih ederek kabul ettikleri belirsizliği tanımlamaktadır. Farklı kültürler, farklı yönetim davranışlarına yol açan farklı inançları, değerleri ve boyutları vurgulamaktadır. Diğerleri arasında, kültürel faktörler bireylerin özellikle risk davranışlarını etkilemektedir.

Davranış teorisini kullanarak, aile şirketleri için birincil referans noktasının sosyo-ekonomik zenginliklerinin kaybı olduğunu ve bu kayıplardan kaçınmak için aile şirketlerinin performansları için önemli bir riski kabul etmeye istekli olduklarını görebiliriz (Şen ve Kapucugil, 2004). Aynı zamanda, bu riski arttırabilecek riskli iş kararlarından kaçınırlar. Böylece, davranış teorisinin tahminlerinin aile mülkiyetine bağlı olarak değiştiğini söyleyebiliriz. (Gomez, 2007) yaptığı saha çalışmasında erişilen sosyal ve ekonomik seviyenin riskten kaçınma davranışını arttırdığını tespit etmiştir (Brockhous, 2017). çalışmasında yeni girişimcilerin risk alma eğilimlerinin iş kazançları elde edilmeye başladıktan sonra azaldığını ve riskten kaçınma davranışının iş geliştirme alanlarında da çok etkili olarak devam ettiğini tespit etmiştir (Martín, 1999). Aile işletmelerinin gerçekten de aile dışı yönetime sahip işletmelerden daha fazla risk altında olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, bazı bulgular bu olgunun aile şirketinin durumuna bağlı olduğu ve kontrol eden ailenin şirket üzerinde kontrolü sağlamak için irrasyonel riskler alabileceği fikrini iletmektedir.

Temelde aile işletmelerinde hissedarlar mevcudu koruma davranışı sergilerler. Bu davranış kaçınılmaz olarak yaşam gelişim eğrisini düşüş aşamasına götürmektedir. Ancak riskten kaçınma sadece bir S eğrisinden diğerine geçişte sorun oluşturmaz, aynı zamanda bir S eğrisi aşamalarında da olumsuz etkilere neden olabilmektedir.

4. YAŞAM GELİŞİM DÖNGÜSÜ VE RİSKTEN KAÇINMA İLİŞKİLERİ

Aile işletmelerinde işletmelerin yaşam gelişim evreleri ile iş sahiplerinin tutumları arasındaki çapraz ilişki ele alınacak ve yorumlanacaktır. Değerlendirmeye esas olan matris yapısı aşağıda Tablo 1, ile gösterilmektedir. Tablo yazarlar tarafından hazırlanmış ve daha sonra söz konusu işletmelerdeki değerlendirmelerde esas olarak alınmıştır.

Tablo 1: Yaşam Gelişim Evreleri ve Aile İşletmesi Yöneticileri Kritik Alan Tutum Amaçları

Evreler Kritik Alanlar	Var Olma	Büyüme	Başarı	Sıçrama Yenileme	Düşüş
Stratejik Ortaklık Yapısı	Kritik sonuç varlığı sürdürmeye yetecek kadar sürekli çalışılan müşteri sayısı.	Yapıyı geliştirme ve müşteri sayısını fiziki ve mali açıdan genişletmek.	Olgunluk evresi. Kurumsal yapı büyümenin gerçekleştiği alanda kısa ve orta vadede varlığını sürdürebilir.	En azından ulaşılmış büyüme seviyesini korumak için yapılması gereken yenilik (sıçrama) veya uyarlamalar.	Riskten kaçınma baskınlığı. Maliyetleri azaltma sendromu. Varlık koruma tutumları.
Bilgi Sistemi Yapısı					
İş Kararlarının Yetkilendirmesi					
Bilgi Üretimi					
Teknoloji Yönetimi					

Kaynak: Şen & Kapucugil, 2004.

Tablo 1'deki evrelerde başarılı olabilmek bu evrelerde aile işletmesi yöneticilerinin kritik konulardaki tutumları ile ilgilidir. Bu tutumlar minimum şartları tanımlamakta olup, (Lester et al., 2003) yaptıkları çalışma esas alınarak hazırlanmıştır. (Lester et al., 2003) oluşturdukları evreler arasındaki geçiş modeli geliştirilerek aşağıdaki tablo oluşturulmuştur. Tabloda elde edilen çıkarımlar birçok (Lester et al., 2003) çalışması çerçevesinde ancak diğer kazanımlarında dâhil edildiği sonuçları göstermektedir.

Bu sonuçlar bir aile işletmesinin bulunduğu evre ile aile işletmesi yöneticilerinin kritik alanlardaki tutumlarının değerlendirilmesi yapılarak gelişmenin önünü açacak iyileştirme faaliyetlerinin tanımlamasına yönelik olarak kullanılabilir.

Tablo 2: Yaşam Gelişim Evreleri ve Aile İşletmesi Yöneticileri Kritik Alan Tutumları

Evreler Kritik Alanlar	Var Olma	Büyüme	Başarı	Sıçrama Yenileme	Düşüş
Stratejik Ortaklık Yapısı	Şirket sahibinin tüm enerjisini ve kaynaklarını yönlendirmesi	Yetkilerin aile içindeki uygun bireyler ve profesyoneller ile paylaşımı	Dış paydaşlar ile stratejik ortaklıklar yapma ve profesyonel yönetime geçiş.	Yetkilerin dış paydaşlar ve profesyoneller ile gerçek paylaşımı.	Stratejik ortaklıkların zayıflaması, profesyonellerin yetkisizleştirilmesi.
Bilgi Sistemi Yapısı	Basit kayıtlar	Detaylı Bilgi Sistemi	Performans yönetimine uygun bilgi sistemi	Karar Destek sistemleri geliştirme	Basit kayıtların kullanımını tercih etme.
İş Kararlarının Yetkilendirmesi	Merkezi ve geri beslemeli	Operasyonel kararların yetki dağıtımı ve takibi	Taktik kararların yetki dağıtımı ve takibi	Stratejik kararların yetki dağıtımı ve takibi	Merkezi kararlar, geri besleme mekanizmaları zayıflar.
Bilgi Üretimi	İş sahibi ve birkaç iç paydaş ile sınırlı	Talimat ve prosedürlere yansıtılan standartlar	Müşteri ve tedarikçi bilgilerinin kurumsal olarak özümsemesi.	Her operasyonel seviyede bilgi üretimi teşviki ve takibi.	Bilen birkaç kişiye olan bağımlılıklar.
Teknoloji Yönetimi	En temel operasyon teknolojisi ve ekipmanları	Ekipman performansının ve sayısının artması ve çeşitlenmesi	Otomasyona dayalı yatırımlar	Performans ve esnekliğe yönelik teknoloji ihtiyacını tanımlama satın alma ve uyarılama.	İhtiyaç oldukça kullanılan ve bakım performansı olmayan ekipman teknolojileri

Kaynak: Şen & Kapucugil, 2004.

5. UYGULAMA

Çalışmanın bu bölümünde otomotiv yan sanayi için çalışan beş aile işletmesinin 2010 ve 2018 yılları arasındaki gelişmeleri tablo 2 de verilen esaslara göre değerlendirilerek yorumlanması yapılmıştır. Aşağıda A işletmesi için yapılan yorumlama B,C,D ve E işletmeleri için de mevcuttur. Evre değerlendirmesinin nasıl yapıldığının detay açıklaması bakımından A işletmesine ait olan değerlendirme detaylı gösterilmiştir. Diğer işletmelerin evre değerlendirme sonuçları da Tablo 4’de gösterilmiştir. Veriler ilgili işletmelerdeki proje ve danışmanlık faaliyetleri sırasında tutulan notların karşılıklı bir değerlendirme sonucu tanımlanması ile oluşturulmuştur. Değerlendirme aşamasında sadece verilerin doğruluğu ve ilgili kritik alan için geçerlilikleri esas alınmıştır.

5.1. Örnek Olay: İşletme A

A işletmesi otomotiv yan sanayiye dövme parçalar üreten bir aile işletmesidir. İşletme halen sağ olan baba tarafından kurulmuş ve 2000 yılından itibaren mühendislik okuyan tek oğlu tarafından yönetilmektedir. İşletmenin 2010 yılındaki durumu incelendiğinde elde edilen sonuçlar ve değerlendirmesi aşağıdaki gibidir.

Tablo 3: A Aile İşletmesi için Yaşam Gelişim Evreleri ve Aile İşletmesi Yöneticileri Kritik Alan Tutumları Değerlendirmesi

Dönemler Kritik Alanlar	2010	2018	Evre Değerlendirmesi
Stratejik Ortaklık Yapısı	Oğul tam yetkili. Baba her konuda gözlem yapıyor ve oğlu ile paylaşıyor.	2010’daki konuma ek olarak Almanya’dan edinilen müşteri standartları ve teknik bilgisi işletme içine yayılıyor.	2010 yılında var olma evresinde olan bir işletme 2018 yılında büyüme evresinde görülmektedir.
Bilgi Sistemi Yapısı	Basit	Performans ve esneklik geliştirmeye uygun yapıda.	2010 yılında Var Olma Evresi. 2018 yılında Başarı ile Sıçrama evresi arasında bir noktada.
İş Kararlarının Yetkilendirmesi	Operasyonel kararlar operatörler ve amirleri tarafından veriliyor. Toplantılar ile kararlar hakkında geri besleme yapılıyor.	2010’da bulunulan konumdan bir ilerleme kaydedilmemiş.	2010 yılına Büyüme ve 2018 yılında Büyüme aşamasında
Bilgi Üretimi	İş sahipleri ve birkaç	Müşterilerin teknik	2010 yılında Var

	çalışanda bulunan bilgi düzeyi.	yeterlilikleri ürün fiyatlarını ucuz seviyede tutarak işletme içinde yayılma eğiliminde ve operasyonlara yönelik teknik bilgi üretim dosyaları oluşturuluyor.	Olma aşamasında olan işletme 2018 yılında Başarı ve Sıçrama arasında bil bölgeye konumlanmış.
Teknoloji Yönetimi	Temel teknolojik ekipman kullanımı.	Ekipman sayısının ve çeşitliliğinin artırılması. Ayrıca ekipman performansını iyileştirici yatırımlar.	2010 yılında var olma aşamasında olan işletme Büyüme aşamasında.

Kaynak: Şen & Kapucugil, 2004.

Bu tablodan yola çıkarak aşağıdaki Şekil 3 hazırlanmıştır. Şekil 3, A işletmesinin (yıllık süreçteki yolculuğunu ortaya koyduğu kadar yönetsel iklimi de detaylı bir şekilde tanımlama şansına sahiptir. Bilgi sistemlerine ve bilgi üretimine özen gösteren ve bu yöndeki tercihlerini işletmedeki her çalışana yayan bir aile işletme yöneticisi mevcuttur.

Şekil 3: A İşletmesinin Yaşam Gelişim Döngüsü Değişimleri ve Yönetsel İklim Rehberi

Kaynak: Şen & Kapucugil, 2004.

5.2. Beş İşletmenin Karşılaştırmalı Durumu

Evreleri 1-Var Olma, 2-Büyüme, 3-Başarı, 4-Yenileme, 0-Düşüş olarak tanımlarsak, ele alınan beş işletmenin Şekil 3'te gösterilen değişimler ve oluşturulan yönetsel iklim rehberi özeti aşağıdaki Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Beş Aile İşletmesi için Yaşam Gelişim Evreleri ve Aile İşletmesi Yöneticileri Kritik Alan Tutumları Değerlendirmesi

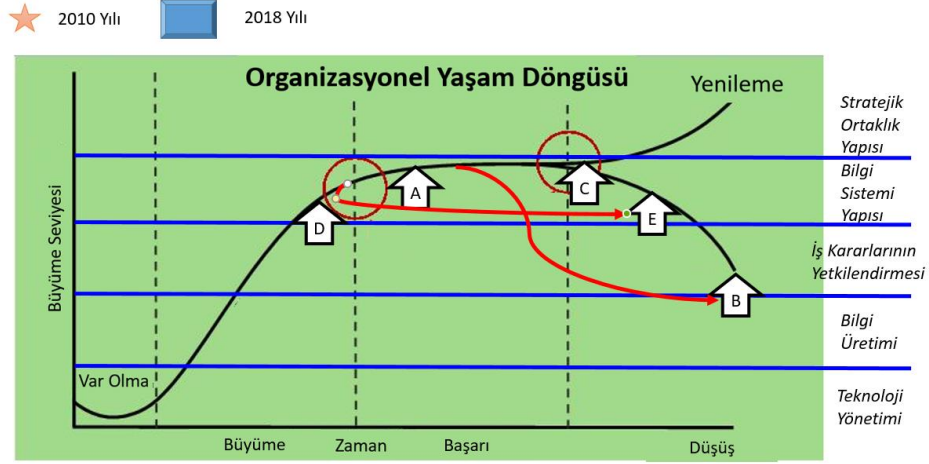
<i>İşletmeler Kritik Alanlar</i>	A	B	C	D	E
<i>Stratejik Ortaklık Yapısı</i>	1 den 2'ye	1 den 2'ye	2'den 3'e	1 den 2'ye	1 den 2'ye
<i>Bilgi Sistemi Yapısı</i>	Yenileme eğilimli 1'den 3'e	2'den 2'ye	2'den 3'e	1 den 3'e	1 den 3'e
<i>İş Kararlarının Yetkilendirmesi</i>	2 de sabit	2'den 0'a	2'den 3'e	1 den 2'ye	2'den 2'ye
<i>Bilgi Üretimi</i>	Yenileme eğilimli 1'den 3'e	2'den 2'ye	1'den 4'e	1 den 3'e	2'den 2'ye
<i>Teknoloji Yönetimi</i>	1 den 2'ye	1 den 2'ye	1'den 4'e	1 den 2'ye	2'den 2'ye

Riskten kaçınma davranışının 2018 yansımaları ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 5: Beş Aile İşletmesi İçin Öne Çıkan Riskten Kaçınma Davranışları

Aile İşletmeleri	Riskten Kaçınma Öne Çıkan Tutumlar
A	Teknolojik yatırımların ihtiyaç olmaması riski, İşletme stoklarının fazlalık riski, Ekipmanların yeterliliklerini ve durumlarını bilmeyen personelin çalışması riski.
B	İflas Etti.
C	Maliyetlerin kontrol altında tutulamama riski, müşteri kaybı riski, uzun ürün geliştirme süreleri riski. Yeni ürünlerin testlerden geçememe riski, Kar azalması riski
D	Müşterileri elde tutamamak riski, İşletme sermayesi yetersizliği riski, Çalışanların yetersiz uygulamalar yapma riski.
E	Aile varlıklarını kaybetme riski, Müşteri elde tutamama riski, Artan maliyet ve azalan fiyatların oluşturduğu kazanç kaybı riski.

Değerlendirilen beş aile işletmesinin yaşam gelişim evrelerindeki konumları Şekil 4'te gösterilmiştir.

Şekil 4: Beş Aile İşletmesinin Yaşam Gelişim Döngüsü Yer Değişimleri

Değerlendirilen beş aile işletmesinde riskten kaçınma davranışları, buldukları evre ve gelişmenin yönü kolaylıkla anlaşılabilir ve ölçülenebilir bir yapıya sahiptir.

6. SONUÇ

Bir aile işletmesinin yaşam gelişim döngüsündeki konumu tespit edildikten sonra bu konum ile ilişkilendirilecek riskten kaçınma durumları gözlemlenebilir. Bu gözlemlerin minimum düzeyde kritik gelişim faktörlerine yönelik olarak gerçekleştirilmesi işletmelerin konum ve yön konusundaki yönetsel iklimini tanımlamak için yeterli olmaktadır. Bu noktadan sonra yapılacak işlem ise durumun aile işletmesi sahiplerine anlaşılır bir dil ile anlatılması ve kabul edilebilir bir yol haritasının çıkarılması olacaktır.

Ülkemizdeki işletmelerin ortalama ömrünün çok kısa olması ve bu işletmelerin çok büyük bir çoğunluğunun aile işletmesi olduğu gerçeği göz önünde bulundurulursa yapılacak tespit ve yönetim iklimi değişiklikleri ile birlikte ortalama ömrü arttırmak mümkün olacaktır.

7. KAYNAKÇA

- Brockhous, R. H. (2017). Risk taking propensity of entrepreneurs. *Academy of Management Journal*, 23(3), 509-520.
- Epstein, L. G. & Zin, S. E. (1989). Substitution, risk aversion, and the temporal behavior of consumption and asset returns: A theoretical framework. *Econometrica*, 57(4), 937-969.
- Graham, J. R., Harvey, C. & Puri, M. (2015). A corporate beauty contest. *Duke I&E*, 16(10), 1-26.
- Gomez, L. R. (2007). Sociemotional wealth and business risks in family-controlled firms: Evidence from Spanish olive oil mills. *Administrative Quarterly*, 52(1),

106-137.

- Lester, D., Parnell, J. A. & Carraher, S.(2003). Organizational life cycle: A five-stage empirical scale. *International Journal of Organizational Analysis*, 11(4), 339-354.
- Martin, R.W. (1999). Risk aversion in family firms:what do we really know? *The Journal of Risk Finance*,14(1), 49-70.
- Şen, A. & Kapucugil, A. (2004). Deploying critical success factors and leadership qualifications into process objectives with QFD means: An applications case. *10th International Symposium on Quality Function Deployment*, 87-100.

BÜYÜK İHRACAT PAZARLARI EKONOMİK BÜYÜMEYİ ETKİLİYOR MU? TÜRKİYE ÖRNEĞİ¹

Kafkas Üniversitesi İktisadi
ve İdari Bilimler Fakültesi
KAÜİBFD
Cilt, 9, Sayı 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 17.07.2017 Yayına Kabul Tarihi: 25.05.2018

Halil ŞİMDİ
Araştırma Görevlisi
Sakarya Üniversitesi,
İşletme Fakültesi
hsimdi@sakarya.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-
9395-0667

Ayberk ŞEKER
Araştırma Görevlisi Doktor
Yalova Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
ayberk.seker@yalova.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-
7750-6286

¹Bu çalışma, 7-8-9 Eylül 2017 tarihlerinde düzenlenen Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Kongresi'nde "Ekonomik Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye ve İhracat Ortakları Örneği" başlığıyla özet bildiri olarak sunulan tebliğin genişletilmiş halidir.

ÖZ Literatürde ihracat ile büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma bulunmasına rağmen Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler bireysel olarak değerlendirilmemiştir. Bu çalışma kapsamında, diğer çalışmalardan ayrı olarak Türkiye'nin en çok ihracat gerçekleştirdiği ülkeler incelenmiş olup bu ülkelere gerçekleştirilen ihracat ve Türkiye'nin ekonomik büyümesi arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. 1998-2016 arasındaki dönemi kapsayan çalışmada, Zivot&Andrews yapısal kırılmalı birim kök testi, Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Zivot&Andrews yapısal kırılmalı birim kök testi sonuçlarına göre, Türkiye'nin ihracatı ve ekonomik büyümesinin hem ulusal hem de uluslararası krizlerden etkilendiği tespit edilmiştir. Johansen eşbütünleşme testi sonucuna göre, ihracat ile ekonomik büyüme arasında bir uzun dönem ilişkisinin bulunduğu ortaya koyulmuştur. Nedensellik testi sonuçları doğrultusunda, model kapsamındaki değişkenler arasında büyümeden bazı ülkelere yapılan ihracata tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Buna göre ekonomik büyüme, İngiltere, İspanya, İtalya ve tüm dünya ülkelerine yapılan ihracatın Granger nedeni olarak bulunmuştur. Bununla birlikte, ABD'ye gerçekleştirilen ihracatın Türkiye'nin ekonomik büyümesinin Granger nedeni olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar sözcükler: Ekonomik Büyüme, İhracat, Var Analizi.

Jel Kodu: F10, F14, F43.

Alanı: İktisat

Türü: Araştırma

DOI:10.9775/kauibfd.2018.021

Atıfta bulunmak için: Şimdi, H. & Şeker, A. (2018). Büyük ihracat pazarları ekonomik büyüme etkiliyor mu? Türkiye örneği. *KAÜİBFD*, 9(18), 485-499.

DOES BIG EXPORT MARKETS AFFECT ECONOMIC GROWTH? CASE OF TURKEY

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 9, Issue 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 17.07.2017

Accepted Date: 25.05.2018

Halil ŞİMDİ
Research Assistant
Sakarya University
Faculty of Business
Administration
hsimdi@sakarya.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-
9395-0667

Ayberk ŞEKER
Research Assistant Doctor
Yalova University
Faculty of Economics and
Administrative Sciences
ayberk.seker@yalova.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-
7750-6286

ABSTRACT The relationship between export and economic growth has been agreed as a popular topic for international economics literature by providing different results regarding case of Turkey. On the other hand, it was not analyzed export of countries individually. The most significant export partners of Turkey is dealt in this paper and is analyzed the relationship between export and economic growth of Turkey. The study implemented Zivot&Andrews berakpoint unit root test, Johansen Cointegration test and Granger causality test over dataset that cover 1998:Q1-2016:Q2. According to results, Turkey's exports and economic growth have been affected by both national and international crisis. To Johansen cointegration test, it has been revealed a long-term relationship between exports and economic growth. According to causality tests, growth is the Granger causality of export for England, Spain, Italy ve total export. In addition to this, export to USA is the Granger causality of economic growth for Turkey.

Keywords: Economic Growth, Export, VAR Analysis.

Jel Kodu: F10, F14, F43.

Scope: Economics

Type: Research

Cite this Paper: Şimdi, H. & Şeker, A. (2018). Does big export markets affect economic growth? Case of Turkey. KAUJEASF, 9(18), 485-499.

1. GİRİŞ

İhracat, ülkelerin kalkınmalarında ve ekonomik büyüme sağlamalarında en önemli unsurlardan biri olarak görülür. Ülkeler gerçekleştirdikleri ihracat ile birlikte, faktör donatımlarında bir artış sağlamakta, döviz geliri elde etmekte ve ara mallar ile yatırım malları ithalatlarını daha rahat gerçekleştirebilmektedirler. Bunun yanı sıra, ihracatın katkısıyla ülkeler istihdam oranlarını da yükseltebilmektedirler. Gerçekleştirilen ihracat ile ülkelerin uluslararası uzmanlaşma alanlarına uygun bir kaynak dağılımı sağlanarak hem ülkelerin kendi refahlarında hem de küresel refahta artış sağlanabilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde ülkelerden bazıları ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejilerini benimserken, bazıları ise ihracata dayalı büyüme stratejilerini benimsemişlerdir. İhracata dayalı büyüme politikalarını uygulayan gelişmekte olan ülkeler (özellikle Uzak Doğu'da Asya Kaplanları) 20. yüzyılın ortasından itibaren gösterdikleri başarılı ekonomik performanslarıyla ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejilerinin başarısızlığını ortaya koymuştur. Bu doğrultuda, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası ekonomik kuruluşların yapısal uyum stratejileri kapsamında 1980'li yıllardan itibaren ülkeler ihracata dayalı büyüme politikalarını uygulamaya başlamışlardır (Özcan ve Özçelebi, 2013, s. 2).

Türkiye ekonomisindeki gelişmeler incelendiğinde, 1980'li yıllara kadar ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejilerinin uygulandığı, 1980 sonrası dönemde ise dışa dönük ihracata dayalı büyüme stratejilerinin benimsendiğini görmekteyiz. İthal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisi ile ülke içerisinde döviz tasarrufunun sağlanması ve sanayileşmenin artması hedeflenmesine karşın bu dönemde yaşanan "Petrol Krizi" gibi ekonomiyi olumsuz etkileyen olaylar nedeniyle bu stratejinin başarılı olmadığı ve sürdürülemeyeceği görülmüştür. Yaşanan ekonomik gelişmeler doğrultusunda alınan 24 Ocak Kararları ile birlikte, ekonomide dışa dönük liberal politikaların ve ihracata dayalı büyüme stratejisinin uygulanması gerekli görülmüştür. Böylelikle, 1980 yılında ekonomide %12 olan dışa açıklık oranı 2016 yılı itibarıyla %40 düzeylerine yükselmiştir (Dışa açıklık oranı, ülkenin belirli bir döneminde gerçekleşen ithalat ve ihracatın toplam değerinin aynı dönemde oluşan GSYİH'ya oranlanmasıyla elde edilmektedir). İhracatta meydana gelen artış GSYİH üzerinde pozitif bir etki sağlarken, ithalatta meydana gelen artışlar GSYİH'yı negatif olarak etkileyebilmektedir. Ancak, ara mallar ithalatının ekonomide yatırımları, üretimi ve verimliliği artırabilmesi dolayısıyla ihracat ve GSYİH'nın artmasına katkıda bulunabilmektedir (Güngör ve Kurt, 2007, s. 198).

Çalışmanın kapsamıyla benzer literatürde birçok çalışma bulunmakla

birlikte, gerçekleştirilen bu çalışmada ihracatın ekonomik büyümeyle olan ilişkisini makro boyutuyla değil, Türkiye'nin ticaret hacminde önemli yere sahip olan ülkelere gerçekleştirilen ihracatın ekonomik büyümeyle olan etkisinin ortaya konması, bu çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, ikinci bölümde ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye değinilmiş olup üçüncü bölümde ilgili literatür incelenmiştir. Dördüncü bölümde ise, çalışmada kullanılacak yöntem ve model ortaya konarak analizler gerçekleştirilmiştir. Son olarak sonuç bölümüne yer verilmiş ve elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

2. İHRACAT ve EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Ekonomik büyüme, ülke içerisinde talep edilen mal ve hizmetlerin üretim kapasitesinin artırılması olarak tanımlanabilmektedir. Başka bir ifade ile ekonomik büyüme, ekonomideki üretim kapasitesinin nitelik ve nicelik bakımından geliştirilmesidir. Ülkelerin sahip oldukları sermaye birikimleri, işgücü miktarı, beşeri sermayesi, teknolojik yapısı dönemler içerisinde değişebilmektedir. Ekonomik büyüme ülkelerin sahip oldukları bu faktörlerdeki artış ile meydana gelmekte ve üretim kapasitesi ile milli gelirdeki artışlar vasıtasıyla ölçülebilmektedir.

İhracat ise ülke ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. İhracatın yükselmesi, ülke ekonomisindeki faktör verimliliğini olumlu etkilemekte, ülkeye döviz girişi sağlamakta, üretim için gerekli olan ara mallar ve yatırım mallarının ithalatının gerçekleşmesini sağlamakta, üretim maliyetlerini azaltmakta ve yeni teknolojiler ile verimliliğin artmasına katkıda bulunmaktadır.

Ekonomik büyüme literatürüne tarihsel olarak bakıldığında, klasik iktisatçılar olarak karşımıza çıkan A. Smith, D. Ricardo, A. Feldman ve J. Schumpeter sermaye ve emek faktörleri ile ekonomik büyümenin azalan verimler yasasına dayandığını belirtmişlerdir. J. M. Keynes ise klasik iktisatçıların savunmakta olduğu piyasa mekanizmasının kendiliğinden tam istihdamı sağlayacağı görüşünün başarılı olmadığını ileri sürerek eleştirmektedir. Bununla birlikte Keynes özellikle gelişmiş ülkelerin, uzun dönemde ekonomik olarak durgunlukla karşılaşacaklarını belirtmektedir. Keynes'in kısa dönemli statik analizlerini uzun dönemde inceleyen ve dinamik büyüme problemleri ile ilgilenen Harrod ve Domar, tam istihdamda bulunan bir gelişmiş ülke ekonomisinde dengeli bir büyümenin koşullarını araştırmışlardır (Üzümcü, 2015: 156). Nüfus artışı ve teknolojik gelişme gibi dışsal faktörleri büyüme modeline dâhil ederek neo-klasik anlayışı ortaya koyan Solow'un büyüme modelinde, ekonomik büyümenin nüfus değişimi ve teknoloji gelişmeye verdiği tepki araştırılmaktadır. 1980'lerden sonraki dönemde ise P.

Romer'in öncülüğünde, Ar-Ge faaliyetleri, teknolojik gelişim, beşeri sermaye ve bilgi birikimi gibi faktörlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılmaya başlanmıştır. İçsel büyüme yaklaşımına göre, teknolojik gelişmelerin ekonomik sistem içerisinde meydana geldiği ve ülkelerin dış ticaretlerini desteklemesi sonucunda bu teknolojik gelişmelerin transferi ile uzun dönem ekonomik büyümelerinde olumlu sonuçlar görüleceği belirtilmektedir (Grossman ve Helpman, 1994).

İhracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ve bu ilişkideki nedenselliğin yönü uzun süredir tartışılmaktadır. Bu noktada; ihracatın mı ekonomik büyümeye neden olduğu, yoksa ekonomik büyümenin mi ihracata neden olduğu veya ihracat ve ekonomik büyüme arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisinin mi bulunduğu ya da aralarında herhangi nedensellik ilişkisinin bulunmadığı önemli bir tartışma konusudur. Bu doğrultuda literatürde dört önemli görüş bulunmaktadır (Acaravcı ve Kargı, 2015, s. 6); bu görüşler ihracata dayalı büyüme yaklaşımı, büyümeye dayalı ihracat yaklaşımı, ihracat ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı ilişkinin bulunması ve ihracat ve ekonomik büyüme arasında ilişki olmamasıdır. İhracata dönük büyüme yaklaşımına göre; ülkelerin ihracatlarında meydana gelen artışlar, ekonomik büyümelerini olumlu yönde etkilemektedir. İhracat artışları; verimlilik artışı, kaynakların etkin dağılımını, teknolojik gelişmeyi, sermaye ve istihdam artışını sağlayarak büyümeyi pozitif olarak etkilemektedir. Ayrıca bu yaklaşıma göre, ülkeler ekonomik yapılarını ve üretimlerini ihracat odaklı ürünler üzerine yönlendirmektedir. Bu doğrultuda ülkeler, ihracatta karşılaştırmalı üstünlük elde etmelerini sağlayacak olan endüstrileri geliştirmeyi hedeflemektedirler (Mangır, 2012, s. 69). Büyümeye dayalı ihracat yaklaşımında ise, ekonomik büyümede meydana gelen artışlar ülkelerin ihracatlarını olumlu yönde etkilemektedir. Bu doğrultuda, ekonomik büyüme sonucunda ülkede üretimin artması ve sermaye yatırımlarının çoğalması gibi ekonomik gelişmeler ihracatı artırıcı etkiler doğurmaktadır. İhracat ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı ilişkinin varlığına dayanan görüşe göre, hem gelişen ihracat hem de artan ekonomik büyüme birbirlerini karşılıklı olarak olumlu yönde etkileyerek her ikisinde de artışlar meydana getirmektedir. İhracat ve ekonomik büyüme arasında ilişkinin bulunmadığına dayanan son görüşe göre, ihracat ve ekonomik büyümenin birbirinden etkilenmediği, bir başka ifade ile ihracatın ülkeler için "büyümenin motoru" olmadığı belirtilmektedir.

3. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Ekonomik büyüme ve ihracat literatürünü incelediğimizde, ülkelerin uluslararası ticaretleri ve refah düzeylerini artırma çabalarının sonuçları ve etkilerinin incelenmesi amacıyla birçok çalışma gerçekleştirildiğini görmekteyiz. İlgili literatürde ekonomik büyüme – ihracat ilişkisini inceleyen

birçok çalışma olmakla birlikte, çalışma kapsamında Türkiye'nin ekonomik büyüme ve ihracatı arasındaki ilişkiyi açıklamayı hedefleyen çalışmalar incelenmiştir.

Türkiye'nin ekonomik büyüme ve ihracatı üzerine son dönemde gerçekleştirilen çalışmalardan Çeviker ve Taş (2010), Türkiye'de ihracat çeşitlendirmesi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre, Türkiye'de 1962-2008 yılları arasında ekonomik büyümeden ihracata doğru, ihracattan ise ihracat çeşitlendirmesine doğru nedensellik ilişkisi bulunmuş olup ihracat çeşitlendirmesi ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki ortaya koyulamamıştır. Bir diğer ekonomik büyüme ve ihracat konusunu ele alan Temiz ve Gökmen (2010) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise, 1950-2009 arası dönemdeki reel ihracat ve reel büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Analizlerden elde edilen bulgulara göre, hem uzun hem de kısa dönemde reel büyümeden reel ihracata doğru bir nedensellik ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Çalışmalarında ihracat, ekonomik büyüme ve beşeri sermaye ilişkisini inceleyen Şimşek ve Kadılar (2010), gerçekleştirdikleri analizler sonucunda ihracat ve beşeri sermayenin uzun dönemli ekonomik büyümeyi desteklediğini ve ekonomik büyümenin de beşeri sermayeyi desteklediğini ortaya koymuşlardır. Taştan (2010) tarafından gerçekleştirilen çalışmada 1985-2009 dönemi için Türkiye ekonomisinde ihracat, ithalat ve sanayi üretimi arasındaki karşılıklı etkileşim ve nedensellik ilişkileri incelenmiştir. Gerçekleştirilen analizler sonucunda, uzun dönemde nedensellik ilişkisinin sanayi üretimi büyüme oranından ihracat büyüme oranına doğru gerçekleştiği tespit edilmiş ve büyümeye dayalı ihracat yaklaşımının geçerli olduğu görülmüştür.

Türkiye'de ekonomik büyüme ve ihracat arasındaki ilişkinin incelendiği bir diğer çalışma Altıntaş ve Çetintaş (2011) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında, 1970-2007 yılları arasında Türkiye'de beşeri sermaye, ihracat, sabit sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, ihracatın büyüme üzerinde etkili olduğu ve ihracata dönük büyüme hipotezinin geçerli olabileceği görülmüştür. Ekonomik büyüme ve ihracat ilişkisini 1928-2006 yılları arasında inceleyen Savaş (2011), uzun dönemde reel ihracattan reel büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmiştir. Bu doğrultuda, belirtilen dönemde ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerli olabileceği ifade edilmiştir.

Mangır (2012) 2002-2011 yılları arasında ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmasında, kısa dönemli ilişkide ihracattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmiştir. Uzun dönemde ise ihracat ve büyüme arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisi

olduğunu ortaya koymuştur.

Türkiye’de ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1999-2013 arası dönem için sınavan Çamurdan (2013)’ın araştırma bulgularına göre, ithalattan ihracata doğru, ihracattan da ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, ihracatın uzun dönemde ekonomik büyümeye katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. İhracata dayalı ekonomik büyümenin 2005-2011 arasındaki dönemde Türkiye için geçerli olup olmadığını sınavan Özcan ve Özçelebi (2013) çalışmaları sonucunda, Türkiye’de ihracata dayalı büyümenin geçerli olabileceğini tespit etmişlerdir. Uzun dönemde ihracattaki artışların, sanayi üretimini olumlu yönde etkileyeceği görülmüştür.

Saraç (2013) ihracat ve ithalatın ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini doğrusal olmayan ekonometrik yöntem ile araştırdığı çalışmasında, ekonomide daralma ve genişleme dönemlerinde ihracat ve ithalatın ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini tespit etmiştir. Bu sonuç doğrultusunda, 1989-2011 döneminde ihracata dönük sanayileşme politikalarının ve içsel büyüme teorisinin ekonomik büyüme ve ithalat ilişkisi ile ilgili görüşünün geçerli olabileceği ortaya konulmuştur.

Türkiye’de ekonomik büyüme ile ihracatta ürün çeşitlendirmesi arasında uzun dönemli ve nedensellik ilişkilerini inceleyen Acaravcı ve Kargı (2015), 1998-2012 dönemi içerisinde ihracatta ürün çeşitlendirmesinden dışa açıklık oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunurken, diğer değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Görüldüğü üzere literatürde son dönemde yapılan çalışmalar, ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini sınamak üzere gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda incelenen dönemlere göre bazılarında ihracata dayalı büyümenin geçerli olduğu, bazılarında ekonomik büyümenin ihracata bağlı olduğu, bazılarında karşılıklı ilişkinin görüldüğü, bazılarında ise herhangi bir ilişkinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Ancak yapılan çalışmaların ölçekleri, ihracat gerçekleştirilen tüm ülkeleri kapsamaktadır. Türkiye’nin ticaret ortaklarına bireysel olarak ne ölçüde ihracat gerçekleştirdiği ve bunun ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin nasıl olduğu doğrudan araştırılmamıştır. Bu doğrultuda, bu çalışma ile Türkiye’nin son 20 yıldaki en büyük ihracat pazarları arasında yer alan A.B.D., Almanya, Hollanda, İngiltere, İspanya, B.A.E., Fransa, Irak, İtalya ve Rusya’ya gerçekleştirilen ihracatın Türkiye’nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisi araştırılarak literatüre katkı sağlamak istenmektedir.

4. EKONOMETRİK YÖNTEM ve ANALİZ

Türkiye’nin büyüme rakamları ile ihracatı arasındaki nedensellik

ilişkisini irdeleyen bu çalışma, diğer çalışmalardan ayrı olarak Türkiye'nin ihracat hacmi en yüksek olduğu ülkeler nezdinde bu ilişkiyi irdelemektedir. Çalışma 1998:Ç1-2016:Ç2 arasındaki dönemleri kapsamakta olup çalışmanın verisi Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) temin edilmiştir. Gayrisafi yurtiçi hasıla rakamları ise mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış harcama yöntemine göre hesaplanmıştır. Çalışmamızda ihracat verilerinin dönemsel olarak doğal logaritmaları hesaplanmıştır.

İncelenen zaman serilerine yönelik olarak öncelikle durağanlık analizleri yapılmış, daha sonra gayriyafi yurtiçi hasıla ve ihracat arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkiler incelenmiş olup sonrasında serilerin birbirleri arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmak amacıyla VAR'a dayalı Granger nedensellik testleri uygulanmıştır.

Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP)¹ birim kök testleri yardımıyla yapılan birim kök testi sonuçları Tablo 1'de verilmiş olup tüm serilerin birinci farklarında durağanlaştıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1: Büyüme ve Ülkelere Göre İhracatın Birim Kök Analizi

	ADF (seviye)	PP (seviye)	ADF (Birinci Fark)	PP (Birinci Fark)
	t-değeri / Olasılık değeri	t-değeri / Olasılık değeri	t-değeri / Olasılık değeri	t-değeri / Olasılık değeri
Büyüme	-3,018 / 0,134	-3,052 / 0,125	-5.576 / 0,000***	-5.583 / 0,000***
ABD	-1,611 / 0,471	-1,324 / 0,614	-8.971 / 0,000***	-10.026 / 0,000***
Almanya	-1,155 / 0,689	-1,119 / 0,704	-7.129 / 0,000***	-7.386 / 0,000***
BAE	-1,558 / 0,498	-1,384 / 0,585	-9.494 / 0,000***	-10.737 / 0,000***
Fransa	-2,287 / 0,178	-1,890 / 0,334	-6.919 / 0,000***	-10.131 / 0,000***
Hollanda	-1,330 / 0,611	-1,276 / 0,636	-10.305 / 0,000***	-10.306 / 0,000***
Irak	-1.561 / 0,493	1.759 / 0,979	-9.558 / 0,000***	-9.318 / 0,000***

¹ PP testinin ADF testine göre farklılaştığı noktalardan biri hata terimlerinin dağılımında otoregresif süreçten hareketli ortalama sürecini de içerecek şekilde ARMA sürecini dikkate almasıdır. Daha detaylı bilgi için Avni Önder Hanedar, Onur Akkaya ve Çiğdem Bizim tarafından hazırlanmış olan zaman serisi analizi notuna bakılabilir (<http://debis.deu.edu.tr/userweb/onder.hanedar/dosyalar/Metin.pdf>).

İngiltere	-1,363 / 0,595	-1,445 / 0,555	-10.156 / 0,000***	-11.019 / 0,000***
İspanya	-1,827 / 0,364	-1,969 / 0,299	-11.753 / 0,000***	-11.593 / 0,000***
İtalya	-1,893 / 0,333	-1,721 / 0,416	-7.970 / 0,000***	-10.819 / 0,000***
Rusya	-2,097 / 0,246	-1,215 / 0,663	-4.189 / 0,001***	-7.166 / 0,000***
Toplam İhracat	-1,367 / 0,593	-1,223 / 0,660	-5.244 / 0,000***	-10.062 / 0,000***

Not: *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 seviyelerinde istatistiksel olarak serilerin durağan olduklarını göstermektedir.

Analizde yer alan tüm serilerin birinci farklarında durağanlaştıkları görülmüş olup, Zivot ve Andrews'in (1992) yapısal kırılma analizi ile analizlere devam edilmiştir.

Zivot ve Andrews'in (1992) çalışmaları dışsallık varsayımına dayanmaktadır. Zivot ve Andrews çalışmalarında Perron (1989) yaklaşımında bulunan yapısal kırılmaların önceden tahmin edilen gözlemlere dayanarak belirlenmesi sonucunda ön testlerle ilgili sorunlar ile karşılaşabileceğini belirtmektedirler. Bu çerçevede, Zivot ve Andrews oluşturdukları analiz yöntemi ile veri kaybının önüne geçilebileceğini ortaya koymuşlardır.

Zivot ve Andrews (1992) ortaya koydukları analiz ile değişkenlerde gerçekleşen kırılma noktalarını içsel olarak tahmin etmektedirler. Bu doğrultuda, kırılma noktası ilgili dönem kapsamında içsel olarak tahmin edilmektedir. Böylelikle, Zivot ve Andrews yapısal kırılmalı birim kök testi koşulsuz duruma gelmektedir.

Tablo 2: Zivot & Andrews Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi Sonuçları

	Z&A (seviye)			Z&A (birinci fark)			Model
	Kırılma Tarihi	k	Test İst.	Kırılma Tarihi	k	Test İst.	
Büyüme	1998Q4	0	-4.1044	2001Q2	0	-8.4025	Model A
Büyüme	1999Q1	0	-3.2004	2001Q2	0	-8.2966	Model C
ABD	2010Q1	0	-2.6972	2009Q1	1	-9.4024	Model A
ABD	2006Q4	0	-4.7079	2009Q4	1	-9.5202	Model C
Almanya	2002Q2	0	-3.2191	2008Q4	0	-7.9557	Model A
Almanya	2002Q2	1	-4.1730	2008Q4	0	-7.8274	Model C
BAE	2003Q3	0	-3.2800	2012Q3	0	-10.9024	Model A
BAE	2008Q3	0	-4.8840	2012Q3	0	-10.8243	Model C
Fransa	2002Q4	3	-3.6913	2001Q2	0	-10.0004	Model A
Fransa	2007Q3	1	-4.4492	2000Q3	0	-10.2687	Model C

		1					
Hollanda	2002Q2	0	-3.6890	2008Q4	0	-11.2896	Model A
Hollanda	2008Q3	0	-4.1536	2008Q4	0	-11.0759	Model C
Irak	2015Q1	0	-3.7134	2004Q3	0	-9.1300	Model A
Irak	2015Q4	0	-4.7977	2008Q1	0	-10.0296	Model C
İngiltere	2002Q1	0	-2.8944	2009Q3	0	-10.3457	Model A
İngiltere	2005Q4	0	-4.1908	2009Q3	0	-10.4199	Model C
İspanya	2002Q2	0	-3.2927	2009Q1	0	-13.1252	Model A
İspanya	2005Q4	0	-4.2592	2009Q1	0	-13.5206	Model C
İtalya	2002Q3	3	-3.9581	2000Q3	0	-10.2288	Model A
İtalya	2000Q3	0	-2.8535	2000Q3	0	-10.4441	Model C
Rusya	2001Q1	0	-2.7956	1999Q2	0	-7.9297	Model A
Rusya	2013Q2	5	-2.1968	1999Q2	0	-8.3842	Model C
Toplam İhracat	2002Q2	3	-3.4656	1999Q4	0	-10.3289	Model A
Toplam İhracat	2008Q3	2	-4.1383	2001Q1	0	-10.7219	Model C
Kritik Değerler	Model A => %10 : -4.1936 ; %5 : -4.4436 ; %1 : -4.9491						
	Model C => %10 : -4.8939 ; %5 : -5.1757 ; %1 : -5.7191						

Zivot ve Andrews (1992) yapısal kırılmalı birim kök test sonuçları Tablo 2'de görülmektedir. Tabloya göre, Zivot ve Andrews birim kök testi kapsamında ortaya koyulan Model A ve Model C'nin sonuçları bulunmaktadır. Model A sadece düzeyde kırılmayı analiz ederken, Model C düzeyde ve eğimdeki yapısal kırılmayı test etmektedir. Model kapsamında bir yapısal kırılmayı dikkate alan Zivot ve Andrews birim kök testi sonucuna göre; modeldeki değişkenlerin birinci fark düzeylerinde Model A ve Model C için %1 düzeyinde anlamlı olduğu ortaya koyulmuştur. Modelde yer alan değişkenlerin kırılma noktalarına baktığımızda; Türkiye'nin ticaret ortaklarına gerçekleştirdiği ihracatta Model A ve Model C'ye göre 2000'li yılların başlarında ve 2008'li yıllarda; büyümede ise 2001 yılında yapısal kırılmanın olduğu tespit edilmiştir.

Gerçekleştirilen yapısal kırılmalı birim kök testi sonucunda; Türkiye'nin ekonomik büyümesinin, Türkiye'de ekonomik krizlerin meydana geldiği 2001 yılında yapısal kırılmaların olduğu görülmüştür. Gerçekleşen ekonomik krizin ekonomik büyümeyi etkilediği görülmüştür. Uluslararası alandaki ekonomik ortam ve ülke içerisinde ekonomik konjonktürden etkilenen Türkiye'nin ticaret ortaklarına gerçekleştirdiği ihracatın Türkiye ekonomisinde 2001 yılında meydana gelen ekonomik bunalımdan ve dünya ekonomisini derinden etkileyen 2008 küresel ekonomik buhranından etkilendiği ve bu süreçte yapısal kırılmaların yaşandığı görülmüştür.

Analizde kullanılan değişkenlerin birim kök ve yapısal kırılma analizleri

sonrasında, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi tahmin etmek amacıyla Johansen eşbütünleşme testi (1990) uygulanmıştır.

Johansen, değişkenler arasındaki eşbütünleşme vektörlerinin sayısını ve bu ilişkilerin anlamlı olup olmadıklarını ortaya koymak için İz (Trace) İstatistiği ve En Büyük Özdeğer (Max Eigenvalue) İstatistiği olmak üzere iki tane test oluşturmuştur.

Tablo 3: Johansen Eşbütünleşme Test Sonuçları

	Hipotezler		İz Testi	Maksimum Özdeğer Testi
	H ₀	H ₁	MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-değeri	MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-değeri
Büyüme/ Toplam İhracat Modeli	r=0	r≥1	0.0009***	0.0008***
	r=1	r≥2	0.3100	0.3100
Büyüme/ABD İhracat Modeli	r=0	r≥1	0.0122**	0.0487**
	r=1	r≥2	0.0654	0.0654
Büyüme/Almanya İhracat Modeli	r=0	r≥1	0.0073***	0.0099***
	r=1	r≥2	0.1852	0.1852
Büyüme/BAE İhracat Modeli	r=0	r≥1	0.0339**	0.0493**
	r=1	r≥2	0.2288	0.2288
Büyüme/ Fransa İhracat Modeli	r=0	r≥1	0.0003***	0.0002***
	r=1	r≥2	0.4532	0.4532
Büyüme/ Hollanda İhracat Modeli	r=0	r≥1	0.0048***	0.0043***
	r=1	r≥2	0.3492	0.3492
Büyüme/ Irak İhracat Modeli	r=0	r≥1	0.0491**	0.0211**
	r=1	r≥2	0.8101	0.8101
Büyüme/ İngiltere İhracat Modeli	r=0	r≥1	0.0318**	0.0395**
	r=1	r≥2	0.2288	0.2288
Büyüme/ İspanya İhracat Modeli	r=0	r≥1	0.0194**	0.0398**
	r=1	r≥2	0.1812	0.1812
Büyüme/ İtalya İhracat Modeli	r=0	r≥1	0.0019***	0.0063***
	r=1	r≥2	0.0721	0.0721

Büyüme/ Rusya İhracat Modeli	r=0	r≥1	0.1049	0.0986
	r=1	r≥2	0.4321	0.4321

Not: ** ve *** sırasıyla %5 ve %1 seviyelerinde istatistiksel olarak anlamlı olduklarını göstermektedir.

Tablo 3'te değişkenlere ait Johansen eşbütünleşme analizi sonuçları bulunmaktadır. Türkiye'nin ekonomik büyümesi, toplam ihracatı ve önemli ticaret ortaklarına gerçekleştirmiş olduğu ihracat arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisinin olduğu ortaya koyulmuştur. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olması, değişkenler arasında uzun dönemli ilişkisinin bulunduğunu göstermektedir. Ancak Türkiye'nin ticaret ortaklarından Rusya'ya gerçekleştirdiği ihracat ile Türkiye'nin ekonomik büyüme düzeyi arasında uzun dönemli ilişki saptanamamıştır.

Modelde yer alan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olması durumunda, seriler arasında nedensellik ilişkisinin bulunması beklenmektedir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünü ortaya koymak amacıyla Granger (1986) ve Engle-Granger (1987) tarafından ortaya koyulan nedensellik analizi gerçekleştirilmektedir.

Granger nedensellik analizi, Y'nin öngörüsü, X'in geçmiş değerleri kullanıldığı regresyonda, X'in geçmiş değerlerinin kullanılmadığı regresyona göre daha başarılı olursa X'in Y'nin Granger nedeni olduğunu ortaya koyar.

$$Y = \alpha + \sum_{i=1}^k \beta_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^k \delta_i X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Yapılacak analizde hesaplanan F istatistiği eğer boş hipotezi reddedebilirse denklemdeki değişkenlerin katsayılarının istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna erişilerek X değişkeninden Y değişkenine doğru Granger nedenselliğinin var olduğu sonucuna erişilecektir (Granger, 1969).

Büyüme ve Türkiye'nin ihracat ortakları arasındaki nedensellik analizleri sonuçları Tablo 4'te verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre ilgili dönemde büyümenin ihracatın Granger nedeni olduğu görülürken ihracattan büyümeye yönelik nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Tablo 4: Büyüme ve Ülkelere Göre İhracat Arasındaki Nedensellik Sonuçları

Ülkeler	Büyüme \Rightarrow İhracat	İhracat \Rightarrow Büyüme
ABD	3.344 (0.1879)	7.916 (0.0191)**
Almanya	3.949 (0.1388)	2.113 (0.3475)
BAE	1.961 (0.3750)	3.214 (0.2005)
Fransa	6.887 (0.1419)	2.431 (0.6569)
Hollanda	2.453 (0.2933)	0.131 (0.9361)
Irak	0.753 (0.6861)	3.508 (0.1731)

İngiltere	15.141 (0.0044)***	2.216 (0.6960)
İspanya	9.053 (0.0108)**	0.099 (0.9516)
İtalya	9.063 (0.0595)*	3.268 (0.5139)
Rusya	3.407 (0.1820)	2.334 (0.3112)
Dünya	14.401 (0.0061)***	0.571 (0.9661)

Not: *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 seviyelerinde istatistiksel olarak Granger nedenselliğın olduğunu göstermektedir.

Yapılan analiz sonucunda Almanya, BAE, Fransa, Hollanda, Irak ve Rusya'ya yapmış olduğu ticaretin büyüme ile iki yönlü nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Var olan büyümenin ihracat üzerindeki nedensellik ilişkisi ise İngiltere, İspanya, İtalya ve tüm dünya için bulunurken, ABD'ye yapılan ihracattan büyümeye doğru nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür.

5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Yapılmış olan bu çalışmada yazındaki diğeri çalışmalardan ayrı olarak Türkiye'nin en büyük 10 ihracat ortağının bireysel olarak verileri Türkiye'nin büyüme rakamları ile nedensellik analizine tabi tutulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre Almanya, BAE, Fransa, Hollanda, Irak ve Rusya'ya yapılan ihracatlar ile büyüme arasında nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Bu ülkelerin ekonomilerindeki istikrarsızlık ve bu ülkelere yapılan ihracatın daha kırılğan bir yapıda olması, değışkenlerin birbirleriyle ilişkisiz olmasına neden olmaktadır. Türkiye'nin 1998-2016 yılları arasında en büyük 10 ihracat pazarından 6'sında ne büyümeden ihracata ne de ihracattan büyümeye yönelik nedenselliğın bu çalışmada elde edilememesi kısa sürede bu ülkelere bağılı olarak yapılan planlamalarda daha temkinli olmanın faydalı olacağını bizlere göstermektedir. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular dikkate alındığında büyümeden Türkiye'nin toplam ihracatına doğru nedensellik ilişkisinin varlığı, Vernon (1966)'un teknolojik gelişme ve yatırım kapasitesinde gerçekleşen artış sonucu ortaya çıkan ekonomik büyüme dâhilinde ülkenin rekabet gücünün artacağı ve ihracat kapasitesinin yükseleceğı savını destekler niteliktedir.

Türkiye'nin ilgili dönemde büyümesinde sadece ihracatın değıl, talep yönünden tüketim harcamaları, yatırım ve kamu harcamaları artışının da etkili olduğu, arz yönünden sermaye artışı, işgücü artışı, teknolojik gelişme ve verimlilik artışı gibi çok sayıda faktörün etkisi nedeniyle bu dönem için ihracatın ekonomik büyüme üzerinde etkisinin pek bulunamadığı görülmektedir. Ayrıca bu ülkelerle olan net ihracatın dikkate alınması durumunda, büyüme ile ihracat arasında nedensellik ilişkisinin olup olmayacağı ülkemizin üretim ve ihracatında ithalata bağımlılığın ortalama %60 olmasının bu sonuçta etkili olmaktadır.

Türkiye'nin ihracata dayalı büyümesi adına yapılacak olan ihracatın

ithalat bağımlılığının azaltılması gerekmektedir. Bu nedenden ötürü ihracata dayalı ithalat bağımlılığımızı azaltacak Ar-Ge projelerinin desteklenmesi ve etkin kaynak kullanımı önem taşımaktadır. Diğer taraftan bölgesel istikrarın sağlanması yalnızca siyasi açıdan değil uluslararası ticaretimiz açısından da elzemdir. Ayrıca Türkiye'nin büyümesi ile İngiltere'ye yapılan ihracat arasındaki nedensellik göstergesi Brexit sonrasında ikili ilişkiler açısından muhtemel ticari anlaşmaları da beraberinde getirmesini öngörmektedir.

6. KAYNAKÇA

- Acaravcı, A. & Kargı G. (2015). Türkiye'de ihracatın çeşitlendirilmesi ve ekonomik büyüme. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 1(1), 1-16.
- Altıntaş, H. & Çetintaş, H. (2011). Türkiye'de ekonomik büyüme, beşeri sermaye ve ihracat arasındaki ilişkilerin ekonometrik analizi: 1970-2005. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36, 33-56.
- Çamurdan, B. (2013). Türkiye'de 1999-2013 dönemi için ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi. *NWSA-Social Sciences*, 8(4), 183-195.
- Çeviker, A. & Taş, İ. (2010). Türkiye'de ihracat çeşitlendirmesi ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(2), 1-10.
- Dickey, D. A. & Fuller W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root, *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), 427 – 431.
- Dickey, D. A. & Fuller W. A (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root, *Econometrica*, 49(4), 1057 – 1072.
- Engle, R. F. & Granger, C. W. J. (1987). Co-integration and error correction: Representation, estimation, and testing. *Econometrica*, 55, 251 – 276.
- Granger, C. W. J. (1969). Investigating causal relations by econometric models and crossspectral methods. *Econometrica*, 37(3), 424-438.
- Granger, C. W. J. (1986). Developments in the study of cointegrated economic variables. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 48(3), 213 – 228.
- Granger, C. W. J. (1988). Causality, cointegration, and control. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, 551 – 559.
- Grossman, G. M. & Helpman, E. (1994). Endogenous innovation in the theory of growth. *Journal of Economic Perspectives*, 8(1), 23-44.
- Güngör, B. & Bozkurt, S. (2007). Dışa açıklık ve kalkınma ilişkisi (1968-2003): Türkiye örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 197-210.
- Johansen S. & Juselius K. (1990). Maximum likelihood estimation and inference on cointegration-with application to the demand for money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*. 52, 169 – 210.
- Mangır, F. (2012). Export and economic growth in Turkey: Cointegration and causality analysis. *Economics, Management and Financial Markets*, 7(1), 67–80.
- Özcan, B. & Özçelebi, O. (2013). İhracata dayalı büyüme hipotezi Türkiye için geçerli mi? *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 20(1), 1-14.
- Saraç, T. B. (2013). İhracat ve ithalatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye

- örneği. *Ege Akademik Bakış*, 13(2), 181-194.
- Savaş, B. (2011). Ekonomik büyüme, beşeri sermaye ve ihracat: Nedensellik analizi 1928-2006. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 38-67.
- Şimşek, M. & Kadılar, C. (2010). Türkiye’de beşeri sermaye, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin nedensellik analizi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1), 115-140.
- Taştan, H. (2010). Türkiye’de ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkilerinin spektral analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 87-98.
- Temiz, D. & Gökmen A. (2010). An analysis of the export and economic growth in Turkey over the period of 1950-2009. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 3(5), 123-142.
- Üzümcü, A. (2015). *İktisadi büyüme*, İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Vernon, R. (1966). International investment and international trade in the product cycle. *The Quarterly Journal of Economics*, 190-207.
- Zivot, E. & Andrews D. W. K. (1992). Further evidence on the great crash, the oil price shock and unit root hypothesis. *Journal of Business & Economic Statics*, 10(3), 251 – 270.

TÜRKİYE'DE ÜÇÜZ AÇIK İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİBFD
Cilt, 9, Sayı 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 31.01.2018 Yayına Kabul Tarihi: 19.06.2018

Salih ÖZTÜRK
Prof. Dr.
Namık Kemal Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
salihozturk@nku.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-
6851-951X

Serhat SEZEN
Öğr. Gör.
Namık Kemal Üniversitesi
Malkara Meslek
Yüksekokulu
ssezen@nku.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-
8018-2769

ÖZ Bu çalışmada üçüz açık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki VAR analizi ile araştırılmıştır. Türkiye için 1975-2016 dönemlerini kapsayan çalışmada yıllık zaman serileri kullanılarak VAR modeli kurulmuştur. Çalışmada VAR modeline geçilmeden önce modelde yer alan tüm değişkenler birim kök testleriyle sınanmış ve düzeyde durağan olmayan bütçe açığı ve tasarruf-yatırım açığı değişkenlerinin farkları alındıktan sonra durağan hale geldiği görülmüştür. Çalışmanın bu kısmından sonra VAR analizinde kurulan model için uygun gecikme seviyesi belirlenerek VAR analizi ve beraberinde etki-tepki analizi ile varyans ayrıştırması yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda bütçe açıklarının kısa dönemde ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olduğu görülmekle birlikte uzun dönemde ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği görülmektedir. Cari açığın ise kısa dönemde az da olsa ekonomik büyümeyi olumsuz olarak etkilediği ancak uzun dönemde ekonomik büyümede olumlu etkisinin olduğu ve tasarruf-yatırım açığının ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Ekonomik büyüme, üçüz açık, VAR analizi

JEL kodları: E21, O47, C22

Alanı: İktisat

Türü: Araştırma

DOI:10.9775/kauiibfd.2018.022

Atıfta bulunmak için: Öztürk, S. & Sezen, Ş. (2018). Türkiye'de üçüz açık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki. *KAÜİBFD*, 9(18), 501-522.

THE RELATIONSHIP BETWEEN TRIPLE DEFICIT AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 9, Issue 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 31.01.2018

Accepted Date: 19.06.2018

Salih ÖZTÜRK
Prof. Dr.
Namık Kemal University
Faculty of Economics and
Administrative Sciences
salihozturk@nku.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-
6851-951X

Serhat SEZEN
Lecturer
Namık Kemal University
Malkara Vocational Junior
College
ssezen@nku.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-
8018-2769

ABSTRACT In this paper, the relationship between triple deficit and economic growth was investigated by VAR analysis. VAR model using annual time series covering the 1975-2016 study period was established for Turkey. Before the VAR model was introduced, all variables in the model were tested with the unit root tests and it was observed that the non-stationary budget deficit and savings-investment deficit variables became stable after taking the differences. After this part of the paper, the appropriate delay level was determined for the model established in the VAR analysis and variance decomposition was performed by VAR analysis and accompanying effect-response analysis. As a result of the analysis, it is seen that budget deficits have a positive effect on economic growth in the short term, but it affects economic growth in long term negatively. The current account deficit negatively impacts economic growth in the short term but has a positive impact on economic growth in the long run and the savings-investment deficit has a negative effect on economic growth.

Keywords: Economic growth, triple deficit, VAR analysis

JEL codes: E21, O47, C22

Scope: Economics

Type: Research

Cite this Paper: Öztürk, S. & Sezen, Ş. (2018). The relationship between triple deficit and economic growth in Turkey. *KAUJEASF*, 9(18), 501-522.

1. GİRİŞ

Her ülke kalkınabilmek için gereken sermayeyi kendi tasarruflarıyla sağlayamaz. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik gelişmeyi engelleyen nedenlerin en önemlileri arasında milli gelir seviyelerinin gerekenin çok altında olması, yurtdışındaki tasarrufların yetersiz kalması ve zorunlu sermaye mallarının ithalatı için gerekli ödemelerden dolayı ortaya çıkan dış ticaret açığıdır. Dış ticaret açığını kapsayan cari açık, özellikle yatırımların finansmanında gerekli olan yurtdışındaki tasarrufların yetersizliği ve devletin elde ettiği vergi gelirlerinden daha fazla yaptığı harcamalar sonucu ortaya çıkan bütçe açıkları politika yapımcıların kararlarında önemli göstergeler olarak kullanılmaktadır (Tülümce, 2013, s. 98). Tüm bu ifade edilen nedenlerden dolayı bir ülkede makroekonomik dengenin sağlanabilmesi için bütçe, cari işlemler ve tasarruf-yatırım dengelerinin sağlanması gerekmektedir. Bu üç önemli makro ekonomik değişkenin birlikte dengeye gelmesini sağlamaya çalışmak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tamamı açısından da ciddi bir sorun oluşturmaktadır (Şen, Şentürk, Sancar & Akbaş, 2014, s. 81-82).

1980'li yılların başından itibaren küreselleşmenin hızlanmasıyla birlikte ABD başta olmak üzere birçok ülkede büyük ölçekli bütçe açıkları ve cari işlemler açığı ortaya çıkmıştır. Bu açıkların birlikte görülmesi bu değişkenler arasında bir ilişkinin var olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiş ve sonrasında bu ilişkiye ekonomi literatüründe, "İkiz Açık Hipotezi" denmiştir (Marinheiro, 2008, s. 1042). İkiz açık hipoteziyle ilgili literatürde iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. İlk görüş, ikiz açık hipotezinin geçerli olduğunu savunmakta olan geleneksel yaklaşım diye adlandırılan Keynesyen görüştür. Bu görüş, bütçe açığı ile cari açığın aralarında kuvvetli bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. İkinci görüşe göre ise, Ricardo-Barro Denklik Hipotezi kapsamında bütçe açığı ile cari açığın aralarında bir ilişkinin olmadığını ifade etmektedir (Berke, Temiz & Karakurt, 2015, s. 68).

Üçüz açık hipotezi ise, ikiz açık hipotezi sayesinde ortaya atılmıştır. İkiz açık hipotezinin temelinde bütçe açıklarının cari açığın nedeni olduğu yatmaktadır. Diğer bir ifadeyle bütçe açıkları cari açığı ve cari açıda bütçe açığını karşılıklı olarak etkilemekte yani aralarında aynı yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca ikiz açık hipotezinde ekonomideki genel dengeden bahsedilirken yatırım-tasarruf dengesi dikkate alınmamakla önemli bir eksiklik ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle ikiz açık hipotezine ilave olarak yatırım-tasarruf dengesi değişkeninin de eklenmesiyle üçüz açık hipotezi ortaya çıkmıştır. Özetlemek gerekirse ekonomi de iç dengeyi oluşturan yatırım-tasarruf ile bütçe dengesi ekonomi de dış dengeyi oluşturmuş olan cari dengenin bir arada açık vermesi durumuna "üçüz açık hipotezi" denilmektedir. Diğer bir deyişle ikiz açık hipotezinin genişletilmesiyle yani bütçe ve cari açık değişkenlerine

yatırım-tasarruf açığının da ilave edilmesiyle üçüz açık ortaya çıkmaktadır (Karanfil & Kılıç, 2015, s. 2).

2. İKİZ VE ÜÇÜZ AÇIK HİPOTEZİ

Bir ekonomide bütçe giderlerinin bütçe gelirlerinden fazla olduğunu gösteren bütçe açığı ile toplam mal ve hizmet ithalatının toplam mal ve hizmet ihracatından fazla olduğunu gösteren dış ticaret açığı arasındaki ilişki literatürde “İkiz Açık” olarak adlandırılmaktadır. Yine aynı dönemde ekonomide yurtiçindeki toplam yatırımların yurtiçindeki toplam tasarruflardan fazla olması durumunda da yatırım-tasarruf açığı meydana gelmektedir. Bu üç durumun birlikte görülmesi literatürde “Üçüz Açık” olarak ifade edilmektedir (Altun & İnce, 2014, s. 43). Üçüz Açık Hipotezi bu üç açığın aralarında bir ilişkinin olduğunu ileri sürmektedir.

Bu durum geleneksel yaklaşım olarak adlandırılan Keynesyen Açık Modelinde şu şekilde gösterilmektedir:

$$Y = C + I + G + (X - M) \quad (1)$$

Denklemden; (Y) milli geliri, (C) tüketim harcamalarını, (I) yatırım harcamalarını, (G) kamu harcamalarını, (X) toplam mal ve hizmet ihracatını ve (M) toplam mal ve hizmet ithalatını göstermektedir. Bu denkleme ilave olarak milli gelir (Y), tüketim harcamaları (C), toplam tasarruflar (S) ve vergilerin (T) toplamından da meydana gelmektedir (Günaydın, 2004, s. 145).

$$Y = C + S + T \quad (2)$$

Buna göre; her iki denklem birlikte yazıldığında:

$$(X - M) = (S - I) + (T - G) \quad (3)$$

sonucuna ulaşılmaktadır (Akbaş, Lebe & Zeren, 2014, s. 140).

Denklemler (3)'e göre; eşitliğin sol tarafı dış ticaret açığı (X - M), eşitliğin sağ tarafı ise tasarruf yatırım açığı (S - I) ve bütçe açığı (T - G) olarak adlandırılmaktadır.

Denklemler (3)'ün sağ tarafında yer alan iki dengenin toplamı ekonominin iç dengesini ve (3) numaralı denklemin sol tarafı da ekonominin dış dengesini belirlemektedir. Yani, iç denge ve dış ekonomik denge birbirlerine eşit olmaktadır ve iç dengede açık ne kadar fazla olursa, dış dengede açık da o kadar fazla olacak demektir. Bu bağlamda, yurtiçi tasarrufların yurtiçi yatırımlardan daha az olması nedeniyle ortaya çıkan bir tasarruf-yatırım açığı, üçlü açığa neden olmaktadır. Başka bir deyişle, (3) numaralı denklemin sağında yer alan özel sektör tasarruf-yatırım dengesi veya kamu kesimi dengesi ne kadar çok açık verirse ve cari işlemler dengesi de bu açığa eşlik ederse, ekonomide üçüz

açık görülmektedir (Szakolczai, 2006, s. 40).

3. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Literatürde “İkiz Açık Hipotezi” ne ilişkin yapılmış olan çok sayıda çalışma olmasına rağmen tasarruf-yatırım açığını da dikkate alarak yapılan “Üçüz Açık Hipotezi” ile ilgili az sayıda çalışma yer almaktadır. Yapılan çalışmalarda incelenen ülkelerin farklı olması, çalışmalarda kullanılan dönemlere ilişkin veri setleri ve uygulanan yöntemlerin farklılık göstermesinden dolayı gerek “İkiz Açık” gerekse “Üçüz Açık” hipotezlerine ilişkin bulunan sonuçlarda ortak bir fikir birliğine ulaşılamamıştır.

İkiz açıklarla ilgili olarak yapılan uluslararası çalışmalarda; Salvatore (2006), G7 ülkeleri için bütçe açıkları ile cari açığın aralarında nedenselliğin olup olmadığını incelediği çalışmasında, değişkenler arasında tek yönlü bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşmıştır. Marinheiro (2008), 1974-1989 dönemleri arasında Mısır’da, bütçe açığı ile cari açık arasında Granger nedenselliğinin olup olmadığını incelediği çalışmasında, cari açıktan bütçe açığına doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Hakro (2009), 1948-2005 dönemleri arasında Pakistan’da bütçe açığı ile cari açık arasında Granger nedenselliğinin olup olmadığını incelediği çalışmasında, değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşmıştır. Baharumshah & Lau (2009), 1980-2006 dönemleri arasında çeyrek dönemlik veriler kullanarak 7 Doğu Asya ülkesini kapsadığı çalışmalarında, 5 ülkede bütçe açığından cari açığa tek yönlü bir nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Omoniyi, Olasunkanmi & Babatunde (2012), 1970-2008 dönemleri arasında Nijerya’da bütçe açığı ile cari açığın aralarındaki ilişkiyi Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik yöntemleriyle incelediği çalışmalarında, iki değişkenin uzun dönemde birlikte hareket ettiği ve değişkenler arasında karşılıklı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Feldstein (1992), 1980-1990 dönemleri arasında ABD’de bütçe açığı ile cari açığın aralarında bir ilişki olup olmadığını regresyon analizi yaparak incelediği çalışmasında, ikiz açık hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Rahman & Mishra (1992), 1946-1988 dönemleri arasında ABD’de bütçe açığı ile cari açığın aralarındaki ilişkiyi eşbütünleşme analiziyle inceledikleri çalışmalarında, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı sonucuna varmıştır. Kaufman, Scharler & Winckler (2002), 1976-1997 dönemleri arasında çeyrek dönemlik veriler kullanarak Avusturya’da cari açık ile bütçe açığı arasındaki ilişkiyi Johansen eşbütünleşme ve Vektör Hata Düzeltme modelleri yardımıyla araştırdıkları çalışmalarında, değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Afonso & Rault (2009), 1970-2007 dönemleri arasında AB ve OECD ülkelerini

kapsayarak Panel eşbütünleşme analiziyle bütçe açığı ve cari açık arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Daly & Siddiki (2009), 1960-2000 dönemleri arasında 23 OECD ülkesini kapsayarak yapısal kırılmalı eşbütünleşme analizi yaptıkları çalışmalarında, Almanya, İngiltere, ABD, Kanada ve İsveç'te bütçe açığı ile cari açığın aralarında uzun dönemde bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

İkiz açıklarla ilgili olarak Türkiye'de yapılan çalışmalar incelendiğinde de farklı sonuçlarla karşılaşmaktadır. Erdinç (2008), 1950-2005 dönemleri arasında cari açıkla bütçe açığı arasındaki ilişkiyi Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik analizleriyle incelediği çalışmasında, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu ve bütçe açığından cari açığa doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çelik, Deniz & Seden (2008), 1996-2006 dönemleri arasında çeyrek dönemlik veriler kullanarak Türkiye ve benzer ekonomilere sahip 5 ülkenin yer aldığı pedroni panel eşbütünleşme analizi ile bütçe ve cari açık arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında, 6 ülke içinde değişkenlerin aralarında uzun dönemde ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bolat, Belke & Aras (2011), 1998-2010 dönemleri arasında çeyrek dönemlik veriler kullanarak cari açıkla bütçe açığı arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testiyle inceledikleri çalışmalarında, değişkenlerin aralarında uzun dönemde ilişki olmadığına ancak kısa dönemde değişkenlerin arasında pozitif güçlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bayrak & Esen (2012), 1975-2010 dönemleri arasında bütçe açığı ile cari işlemler dengesinin aralarındaki ilişkiyi Johansen eşbütünleşme ve hata düzeltme modeliyle inceledikleri çalışmalarında, incelenen dönemde bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasında hem kısa hem de uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Mangır (2012), 1980-2011 dönemleri arasında bütçe açığı ile cari açığın arasındaki ilişkiyi Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleriyle incelediği çalışmasında, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu ve bütçe açığından cari açığa doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kılavuz & Dumrul (2012), 2006-2010 dönemleri arasında aylık veriler kullanarak cari açık ile bütçe açığının aralarındaki ilişkiyi ARDL sınır ve Granger nedensellik testlerini kullanarak inceledikleri çalışmalarında, değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik olduğunu ama değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

İyidoğan & Erkam (2013), 1987-2005 dönemleri arasında çeyrek dönemlik veriler kullanarak bütçe açığı ve cari açığın ilişkisini Granger nedensellik testiyle inceledikleri çalışmalarında, incelenen dönem açısından iki değişken arasında nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Üzümcü

& Kanca (2013), 1980-2012 dönemleri arasında yıllık veriler kullanarak bütçe açığı ile cari açık arasındaki ilişkiyi en küçük kareler, Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleriyle inceledikleri çalışmalarında, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu ancak iki değişken arasında nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Azapoğlu & Direkçi (2015), 1998-2011 dönemleri arasında çeyrek dönemlik veriler kullanarak cari açık ile bütçe açığı arasındaki ilişkiyi Johansen eşbütünleşme analizi, hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik testiyle inceledikleri çalışmalarında, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu ve bütçe açıklarından cari açığa doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Dineri & Taş (2016), 1980-2015 dönemleri arasında bütçe açığı ile cari açık arasındaki ilişkiyi Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testlerini kullanarak inceledikleri çalışmalarında, cari açıktan bütçe açığına doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

“İkiz Açık Hipotezi” ne ilave olarak tasarruf-yatırım açığı değişkeninin de analizlere eklenmesiyle ortaya çıkan “Üçüz Açık Hipotezi” ne ilişkin ulusal ve uluslararası düzeyde yapılmış çalışmalar az sayıdadır.

Chowdhury & Saleh (2007), 1970-2005 dönemleri arasında Sri Lanka’da üçüz açık hipotezinin geçerliliğini (ARDL) sınır testiyle araştırdıkları çalışmalarında, değişkenlerin aralarında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Şengönül (2008), 1994-2006 dönemleri arasında çeyrek dönemlik veriler kullanarak Türkiye’de üçüz açık hipotezinin geçerliliğini ARDL sınır testiyle araştırdığı çalışmasında, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Türkay (2013), 1980-2012 dönemleri arasında Türkiye’de cari açık, bütçe açığı ve yatırım-tasarruf açığı değişkenleri arasındaki ilişkiyi Engle-Granger eşbütünleşme ve Dinamik En Küçük Kareler yöntemini kullanarak incelediği çalışmasında, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Tülümce (2013), 1984-2010 dönemleri arasında Türkiye’de üçüz açık sorununun olup olmadığını Vektör Otoregresif (VAR) modeliyle incelediği çalışmasında, cari açıkla tasarruf-yatırım arasında ilişki olduğu ancak cari açıkla bütçe açığının aralarında bir ilişkinin olmadığı dolayısıyla üçüz açık hipotezinin Türkiye’de geçerli olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Altun & İnce (2014), 1975-2010 dönemleri arasında Türkiye’de Üçüz Açık Hipotezi’nin geçerli olup olmadığını ARDL sınır testi ve Toda Yamamoto nedensellik testini kullanarak inceledikleri çalışmalarında, değişkenler arasında eşbütünleşmeye rastlamamışlardır. Ayrıca yapmış oldukları nedensellik testi sonuçlarında ise cari açıktan tasarruf-yatırım açığına ve bütçe açığına, tasarruf-yatırım açığından da bütçe açığına doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Tang (2014), 1960- 2013 dönemleri arasında çeyrek dönemlik veriler kullanarak

ABD’de üçüz açık hipotezinin geçerli olup olmadığını ARDL sınır testini kullanarak incelediği çalışmasında, değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiği sonucuna ulaşmıştır.

Berke vd., (2015), 2003-2012 dönemleri arasında üçer aylık verileri kullanarak Üçüz Açık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Vektör Otoregresif (VAR) modeliyle incelediği çalışmalarında, üçüz açığı oluşturan değişkenlerin ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Karanfil & Kılıç (2015), 1980-2013 dönemleri arasında Türkiye’de üçüz açık hipotezinin geçerli olup olmadığını Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik analizlerini kullanarak inceledikleri çalışmalarında, değişkenlerin aralarında uzun dönemde ilişki olduğu sonucuna varmışlardır. Ayrıca cari açıktan tasarruf ve bütçe açığına doğru tek yönlü, tasarruf açığından bütçe açığına doğru çift yönlü bir nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Güder & Kılıç (2016), 1980-2012 dönemleri arasında üçüz açığı oluşturan değişkenler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Vektör Otoregresif (VAR) modeliyle incelediği çalışmalarında, üçüz açık değişkenlerinden bütçe açığının kısa dönemde büyümeyi olumlu uzun dönemde olumsuz etkilediğini tespit etmişlerdir. Ayrıca tasarruf yatırım açıklarının ekonomik büyümenin olumsuz olarak etkilenmesine yol açtığı ve cari açığın ekonomik büyümede olumlu etkiler yarattığı sonucuna ulaşmışlardır.

Şen & Kaya (2016), 1994-2012 dönemleri arasında 6 post-komünist ülkede ikiz veya üçüz açık hipotezinin geçerli olup olmadığını Bootstrap panel Granger nedensellik testiyle inceledikleri çalışmalarında, incelenen ülkelerin hiçbirinde ne ikiz ne de üçüz açık hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. İpek & Kızılgöl (2016), 2004-2014 dönemleri arasında çeyrek dönemlik veriler kullanarak Türkiye’de üçüz açık hipotezinin geçerli olup olmadığını ARDL sınır testi ve Toda Yamamoto nedensellik testini kullanarak inceledikleri çalışmalarında, değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşmenin olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca yapmış oldukları nedensellik testi sonuçlarında ise bütçe açığı ve cari açık, bütçe açığı ve tasarruf-yatırım açığı ve cari açıkla yatırım-tasarruf açığı arasında çift yönlü bir nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Shastri, Giri & Mohapatra (2017), 1985-2015 dönemleri arasında 5 Güney Asya ülkesinde üçüz açık hipotezinin geçerliliğini Pedroni ve Westerlund panel eşbütünleşme testleriyle inceledikleri çalışmalarında, her iki eşbütünleşme testi sonuçlarına göre değişkenlerin aralarında uzun dönemli bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

4. EKONOMETRİK MODEL VE METODOLOJİ

4.1. Model ve Veri Seti

Bu çalışmada, Türkiye’de ekonomik büyüme, cari açık, bütçe açığı ve

tasarruf-yatırım açığı arasındaki ilişki Vektör Otoregresif (VAR) analizi kullanılarak açıklanmaya çalışılacaktır. VAR analizinin kullanılma nedeni, değişkenlerin birbirleri üzerindeki etkilerini gösterme olanağı sağlamasıdır. Çalışmada yer alan değişkenlere ilişkin veriler 1975-2016 dönemine ait yıllık zaman serileridir. Değişkenlere ait veriler Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve Dünya Bankası'ndan elde edilmiştir. Çalışmada kullanılmakta olan veriler oran olduğundan dolayı değişkenlerin logaritması alınmamıştır.

Tablo 1: Değişkenlerin Tanımlanması

Değişkenler	Açıklama	Kaynak
BAC	Bütçe Açığının Reel GSYİH'ya Oranı (%)	Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı
TYAC	Özel Tasarruf-Özel Yatırım Açığının Reel GSYİH'ya Oranı (%)	Kalkınma Bakanlığı
CAC	Cari Açığın Reel GSYİH'ya Oranı (%)	Dünya Bankası
BUYUME	Reel GSYİH'daki (%) Değişim	Dünya Bankası

Çalışmada yer alan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon matrisi aşağıda Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Matrisi (Zaman Serisi: 1975-2016)

İstatistikler/Değişkenler	BUYUME	BAC	CAC	TYAC
Ortalama	4.516667	-3.309524	-2.611905	1.642857
Medyan	5.100000	-2.200000	-2.400000	2.200000
Maksimum	11.100000	-0.100000	2.000000	13.800000
Minimum	-6.000000	-11.900000	-8.900000	-7.300000
Standart Sapma	4.327728	2.902296	2.459645	5.432654
Çarpıklık	-0.803052	-1.481671	-0.122692	0.158381
Basıklık	2.912265	4.507357	2.737617	2.029810
Jargue-Bera	4.527717	19.34366	0.225853	1.822811
Olasılık	0.103949	0.000063	0.893216	0.401959
Gözlem Sayısı	42	42	42	42
BUYUME	1	0.287484	-0.492612	-0.301623
BAC	0.287484	1	-0.412886	-0.668513
CAC	-0.492612	-0.412886	1	0.779378
TYAC	-0.301623	-0.668513	0.779378	1

4.2. Birim Kök Testleri

Zaman serilerini içeren çalışmalarda serilerin birim kök içerip içermediklerini yani durağan olup olmadıklarını belirleyebilmek ve hangi düzeyde durağan olduklarını göstermek amacıyla geliştirilmiş pek çok durağanlık testi vardır. Çalışmada yer alan değişkenlere ilişkin durağanlık analizlerinde uygulamada çok sık kullanılmakta olan ADF ve PP testlerine yer

verilmiştir.

4.2.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi (ADF)

ADF testi, bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin, bağımsız değişken olarak modele ilave edilmesiyle elde edilir (Enders, 1995, s. 225).

$$\text{Trendsiz ve Sabit Terimsiz: } \Delta Y_t = \gamma Y_{t-1} + \sum_{i=2}^m \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (4)$$

$$\text{Sabit Terimli: } \Delta Y_t = \alpha_0 + \gamma Y_{t-1} + \sum_{i=2}^m \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (5)$$

$$\text{Trendli ve Sabit Terimli: } \Delta Y_t = \alpha_0 + \beta_t + \gamma Y_{t-1} + \sum_{i=2}^m \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (6)$$

Test sonucuna göre τ değeri Dickey-Fuller tarafından hesaplanmış olan MacKinnon (1996) tarafından tekrar düzenlenmiş tablo değerleriyle karşılaştırarak $\gamma=0$ hipotezi test edilmektedir (Enders, 1995, s. 221). Sıfır hipotezi ($H_0: \gamma=0$) serinin durağan dışı olduğunu ve birim kök içerdiğini, alternatif hipotez ($H_1: \gamma \neq 0$) ise serinin durağan olduğu ve birim kök içermediğini göstermektedir.

4.2.2. Phillips-Perron Testi

Phillips ve Perron (1988) geliştirdikleri bir yöntemle Dickey-Fuller yöntemi kapsamında bu varsayımı yumuşatmışlardır (Kutlar, 2007, s. 335).

Aşağıdaki denklem modellerini ele alırsak,

$$Y_t = m_0 + m_1 y_{t-1} + e_t \quad (7)$$

$$y_t = m^*_0 + m^*_1 y_{t-1} + m^*_2 \left(t - \frac{T}{2} \right) + e_t \quad (8)$$

Denklemlerde T gözlem sayısını göstermektedir. $E(e_t) = 0$ olduğundan hata terimlerinin otokorelasyonsuz olması veya homojen olmamaları için bir zorunluluk gerektirmemektedir. Phillips ve Peron (PP) testi, DF testinin tersine hata terimleri arasında zayıf bağımlılığa ve heterojenliğe izin vermektedir. PP testi,

$$y_t = y_{t-1} + e_t \quad (9)$$

sürecinde üretilmiş olan verilerin, m ve m* ile m₁ katsayılarına karşı sıfır hipotezi sınamasına başvurulur.

4.3. Var Analizi

VAR, tek değişkenden oluşan AR modellerini genelleştirerek çok değişkenli zaman serilerinin aralarındaki ilişkileri ve karşılıklı etkileşimlerinin görülmesini sağlayan ekonometrik bir modeldir. VAR modeli içinde yer alan tüm değişkenlerin kendi gecikmelerinin ve diğer değişkenlerin gecikmelerinin yer aldığı, buna göre her bir değişkenin diğer değişkenlerle etkileşiminin

simetrik olarak sağlandığı bir denklem sistemidir. VAR modelleri makroekonomik değişkenlerin aralarındaki ilişkilerinin incelenmesinde ve tesadüfi şokların değişkenler üzerindeki dinamik etkilerinin analizlerinde kullanılmaktadır (Özgen & Güloğlu, 2004, s. 97).

$$\Delta BUYUME_t = \alpha_1 + \beta_1 \Delta BAC_{t-1} + \delta_1 \Delta CAC_{t-1} + \mu_1 \Delta TYAC_{t-1} + \theta_1 \Delta BUYUME_{t-1} + \varepsilon_{1t} \quad (10)$$

$$\Delta BAC_t = \alpha_1 + \beta_2 \Delta CAC_{t-1} + \delta_2 \Delta TYAC_{t-1} + \mu_2 \Delta BUYUME_{t-1} + \theta_2 \Delta BAC_{t-1} + \varepsilon_{2t} \quad (11)$$

$$\Delta CAC_t = \alpha_1 + \beta_3 \Delta TYAC_{t-1} + \delta_3 \Delta BUYUME_{t-1} + \mu_3 \Delta BAC_{t-1} + \theta_3 \Delta CAC_{t-1} + \varepsilon_{3t} \quad (12)$$

$$\Delta TYAC_t = \alpha_1 + \beta_4 \Delta BUYUME_{t-1} + \delta_4 \Delta BAC_{t-1} + \mu_4 \Delta CAC_{t-1} + \theta_4 \Delta TYAC_{t-1} + \varepsilon_{4t} \quad (13)$$

Burada t zamanı; β , δ , μ , θ katsayıları; Δ fark operatörünü; α sabit terimi; ε hata terimini göstermektedir.

5. AMPİRİK BULGULAR

Ekonomik büyüme, bütçe açığı, cari açık ve tasarruf-yatırım açığı değişkenleri arasındaki ilişkinin analiz edilebilmesi amacıyla ilk olarak değişkenlerin durağanlık düzeyleri ADF ve PP birim kök testleri ile incelenmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 3 ve Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 3: ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları (Düzyer Değerleri)

Değişkenler		ADF TESTİ		PP TESTİ	
		t-istatistiği	p-değeri	t-istatistiği	p-değeri
BUYUME	Sabit Terimli	-6.168862	0.0000*	-6.165573	0.0000*
	Trendli-Sabitli	-6.171294	0.0000*	-6.252788	0.0000*
BAC	Sabit Terimli	-2.130863	0.2341	-2.267792	0.1869
	Trendli-Sabitli	-1.962344	0.6039	-2.108322	0.5260
CAC	Sabit Terimli	-3.371217	0.0179**	-3.457245	0.0144**
	Trendli-Sabitli	-3.742585	0.0305**	-3.776520	0.0281**
TYAC	Sabit Terimli	-1.888700	0.3342	-1.955828	0.3045
	Trendli-Sabitli	-2.056860	0.5536	-2.063067	0.5503

*, ** işaretleri sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde değişkenlerin anlamlı olduğunu göstermektedir.

Birim kök testleri düzey değerleri sonuçlarına bakıldığında, BUYUME ve

CAC değişkenlerinin düzeyde durağan oldukları, BAC ve TYAC değişkenlerinin ise düzeyde durağan olmadıkları görülmektedir. Bu nedenle BAC ve TYAC değişkenlerin 1. farkları alınıp durağanlık durumları tekrar incelenecektir.

Tablo 4: ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları (Birinci Farklar)

Değişkenler		ADF TESTİ		PP TESTİ	
		t-istatistiği	p-değeri	t-istatistiği	p-değeri
BAC	Sabit Terimli	-6.206067	0.0000*	-6.206067	0.0000*
	Trendli-Sabitli	-6.219226	0.0000*	-6.219226	0.0000*
TYAC	Sabit Terimli	-6.797788	0.0000*	-6.790052	0.0000*
	Trendli-Sabitli	-6.720675	0.0000*	-6.715623	0.0000*

*,** işaretleri sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde değişkenlerin anlamlı olduğunu göstermektedir.

Birim kök testleri birinci farkları sonuçlarına bakıldığında, düzeyde durağan olmayan BAC ve TYAC değişkenlerinin farkları alındıktan sonra durağan hale geldikleri görülmektedir. Birim kök analizi sonuçları incelendiğinde, BUYUME ve CAC değişkenlerinin I(0), BAC ve TYAC değişkenlerinin I(1) olduğu görülmektedir.

Değişkenlerin durağanlıkları elde edildikten sonra değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi için VAR modeline geçilebilir. Ancak VAR modelinde gecikme seviyesi önemlidir. Bu nedenle optimum gecikme için bilgi kriterlerine başvurulması gerekmektedir.

Tablo 5: VAR Modeliyle Optimal Gecikme Sayılarının Belirlenmesi

Gecikme	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	NA	1869.380	18.88482	19.05897	18.94621
1	50.07910*	934.3546*	18.18471*	19.05548*	18.49170*
2	15.74071	1307.275	18.48741	20.05479	19.03998
3	21.26527	1393.783	18.46622	20.73021	19.26438
4	13.59831	1992.194	18.65117	21.61177	19.69492

Tablo sonuçları incelendiğinde, tüm kriterler için minimum gecikme sayısının 1 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar VAR modelinde uygun gecikmenin 1 olacağına karar verilmiştir.

VAR modelinin sonuçlarını etkileyecek diğer önemli durum, değişkenlerin VAR analizinde hangi sırada yer alacağıdır. Bu sıralamayı belirlerken Kim ve Roubini (2008)'nin çalışmalarında yaptıkları

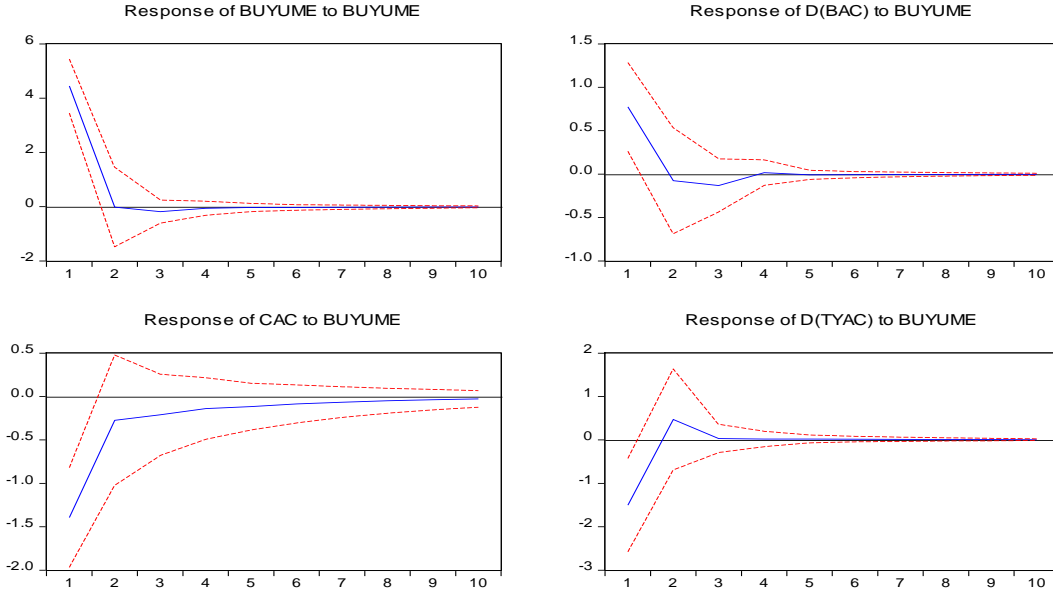
sıralamaya göre VAR analizi yapılacaktır.

Tablo 6: VAR Modeli Sıralaması

Ekonomik Büyüme	→	Bütçe Açığı	→	Cari Açık	→	Tasarruf-Yatırım Açığı
BUYUME	→	BAC	→	CAC	→	TYAC

Değişkenlerin durağan olup olmadıklarının sınanması, VAR modeli için en uygun gecikme uzunluğunun hesaplanması ve değişkenlerin sıralamaları belirlendikten sonra VAR analizine geçilebilir. Kurulan modelde yer alan değişkenlerin şoklar karşısında verdikleri tepkileri belirlemek için etki-tepki analizi ve varyans ayrıştırması yapılacaktır. Ayrıca modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorunu olup olmadığı araştırılacaktır.

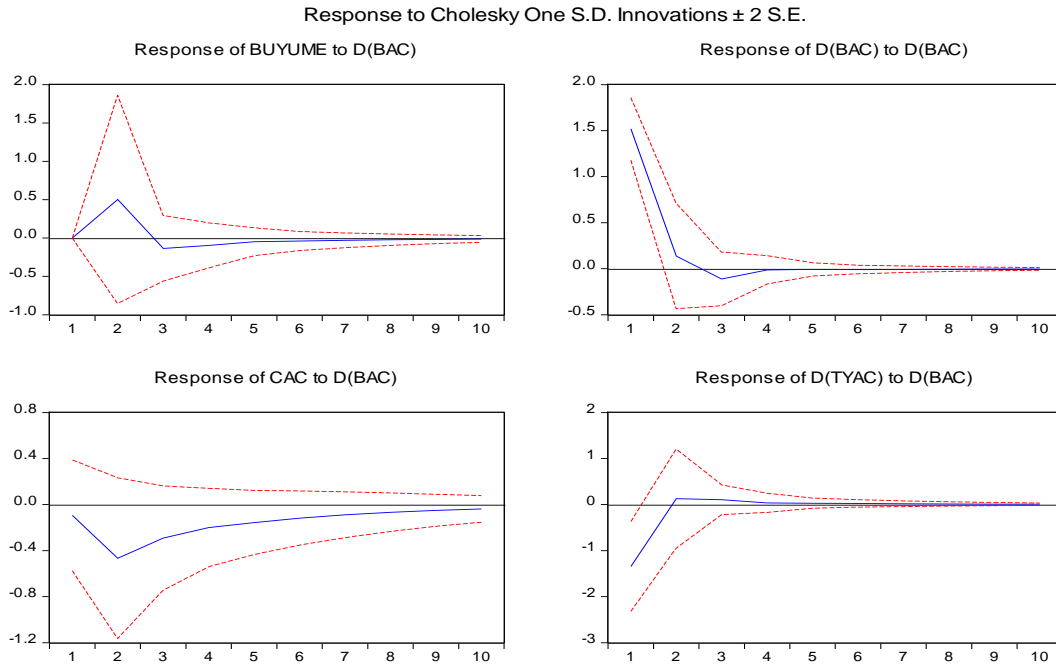
Response to Cholesky One S.D. Innovations ± 2 S.E.

Şekil 1: BUYUME Değişkenine Verilen Şoka Değişkenlerin Tepkisi

Grafikler incelendiğinde, ekonomik büyüme (BUYUME) değişkenine verilen pozitif bir şok karşısında değişkenin kendisi azalarak da olsa iki dönem boyunca pozitif yönde tepki vermiş daha sonra üçüncü dönemde az da olsa tepki negatife inmiş olsa da dördüncü dönemden itibaren şokun etkisi anlamlılığını yitirmiştir. Yine ekonomik büyüme (BUYUME) değişkenine verilen pozitif şoka bütçe açığı (BAC) değişkeni ikinci döneme kadar pozitif, ikinci dönemden dördüncü döneme kadar negatif tepki verdikten sonra şokun etkisi anlamlılığını yitirmiştir. Burada ekonomik büyümenin kısa dönemde bütçe açıklarını artırdığı

ancak uzun dönemde ise azalttığı sonucu çıkarılabilir. Cari açık (CAC) değişkeni ise verilen şoka ilk iki dönem daha fazla olmakla birlikte onuncu dönemin sonuna kadar negatif tepki vermiştir. Buradan ekonomik büyümenin kısa dönemde daha fazla olmakla birlikte hem kısa hem de uzun dönemde cari açığı azalttığı sonucu çıkarılabilir. Tasarruf-yatırım açığı (TYAC) değişkeni, verilen şoka ikinci döneme kadar negatif, daha sonra üçüncü dönemin sonuna kadar pozitif tepki vermiş ve şokun etkisi anlamlılığını yitirmiştir. Buradan da ekonomik büyümenin kısa dönemde önce tasarruf-yatırım açığını azalttığı ancak daha sonra da artırdığı sonucu çıkarılabilir. Bu açıklamalara göre ekonomik büyümede oluşabilecek pozitif bir şokun kısa dönemde bütçe açıklarını artırırken, tasarruf-yatırım açıklarını azalttığı ve daha sonra da bütçe açıkları azalırken de tasarruf-yatırım açıklarının artırdığı dolayısıyla ekonomik büyümeye, kısa dönemde bütçe açıkları ile tasarruf-yatırım açıkları birbirlerinin tersi şeklinde tepki verdikleri sonucu çıkarılabilir.

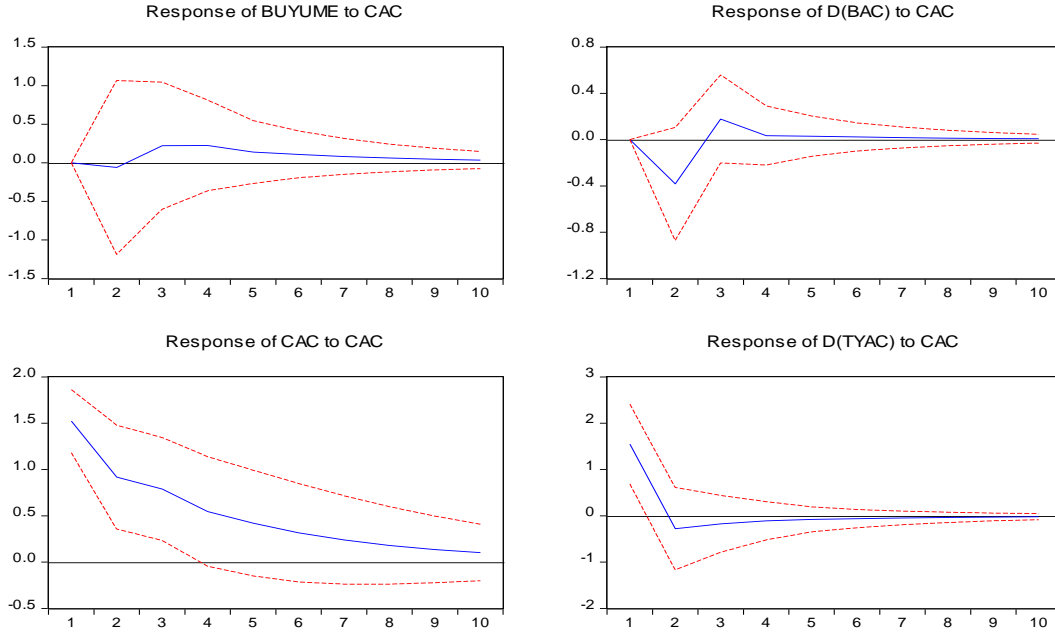

Şekil 2: BAC Değişkenine Verilen Şoka Değişkenlerin Tepkisi

Bütçe açığı (BAC) değişkenine verilen pozitif bir şok karşısında, ekonomik büyüme (BUYUME) değişkeni üçüncü döneme kadar pozitif, üçüncü dönemden yedinci dönemin sonuna kadar az da olsa negatif yönde tepki vermiş ve daha sonra şokun etkisi anlamlılığını yitirmiştir. Buradan bütçe açıklarının kısa dönemde ekonomik büyümede olumlu etki yarattığı ancak uzun dönemde

ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki yarattığı sonucu çıkarılabilir. Bütçe açığı değişkenine verilen pozitif bir şoka değişkenin kendisi azalarak da olsa ikinci dönemin sonuna kadar pozitif, daha sonra üçüncü dönemden dördüncü döneme kadar negatif tepki vermiş ve sonra şokun etkisi anlamlılığını yitirmiştir. Cari açık (CAC) değişkeni ise verilen şoka ikinci ve üçüncü dönem arasında daha fazla olmakla birlikte onuncu dönemin sonuna kadar negatif yönde tepki vermiştir. Buradan bütçe açığı ile cari açık arasında incelenen dönemde ters yönlü bir ilişki olduğu yani bütçe açığı artarken cari açığın azaldığı ve bütçe açığı azalırken de cari açığın arttığı sonucu çıkarılabilir. Tasarruf-yatırım açığı (TYAC) değişkeni, verilen şoka ikinci döneme kadar negatif, daha sonra az da olsa dördüncü döneme kadar pozitif bir tepki vermiş ve şokun etkisi anlamlılığını yitirmiştir. Buradan da bütçe açığı ile tasarruf-yatırım açığının aralarında kısa dönemde ters yönlü bir ilişki olduğu ancak bu durumun daha sonra aynı yönlü olarak değiştiği sonucu çıkarılabilir.

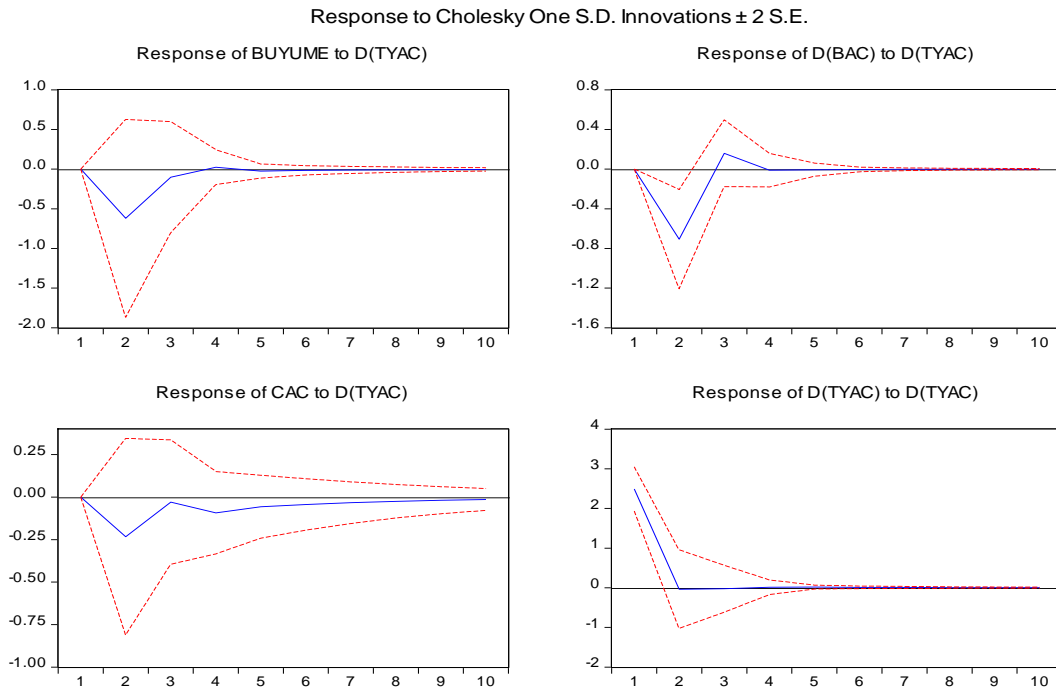
Response to Cholesky One S.D. Innovations ± 2 S.E.

Şekil 3: CAC Değişkenine Verilen Şoka Değişkenlerin Tepkisi

Cari açık (CAC) değişkenine verilen pozitif bir şok karşısında, ekonomik büyüme (BUYUME) değişkeni ikinci döneme kadar az da olsa negatif, üçüncü dönemden onuncu döneme kadar pozitif yönde tepki vermiştir. Buradan kısa dönemde, cari açıktaki pozitif bir etkinin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemesine karşın uzun dönemde cari açığın ekonomik büyümeyi olumlu

yönde etkilediği sonucu çıkarılabilir. Cari açık değişkenine verilen pozitif bir şoka değişkenin kendisi onuncu dönemin sonuna kadar azalarak da olsa pozitif yönde tepki vermiştir. Bütçe açığı (BAC) değişkeni ise verilen şoka iki dönem boyunca negatif daha sonra altıncı döneme kadar pozitif yönde tepki vermiş ve sonra şokun etkisi anlamlılığını yitirmiştir. Buradan kısa dönemde cari açıktaki pozitif bir etkinin bütçe açığını azalttığını ancak uzun dönemde ise cari açığın bütçe açığını artırdığı sonucu çıkarılabilir. Tasarruf-yatırım (TYAC) değişkeni, verilen şoka ikinci döneme kadar pozitif, daha sonra az da olsa altıncı döneme kadar negatif yönde tepki vermiştir. Buradan da cari açığın kısa dönemde tasarruf-yatırım açığını artırdığı, uzun dönemde ise cari açığın az da olsa tasarruf-yatırım açığını azalttığı sonucu çıkarılabilir.

Tasarruf-yatırım (TYAC) değişkenine verilen pozitif bir şok karşısında, ekonomik büyüme (BUYUME) değişkeni üçüncü dönemin sonuna kadar negatif yönde tepki vermiş ve sonra şokun etkisi anlamlılığını yitirmiştir. Buradan kısa dönemde tasarruf-yatırım açığının ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği sonucu çıkarılabilir. Tasarruf-yatırım açığına verilen pozitif bir şoka değişkenin kendisi iki dönem boyunca pozitif yönde tepki vermiş ve sonra şokun etkisi anlamlılığını yitirmiştir. Cari açık (CAC) değişkeni ise verilen şoka

ilk iki dönem daha fazla olmakla birlikte onuncu dönemin sonuna kadar negatif yönde tepki vermiştir. Buradan tasarruf-yatırım açığı ile cari açık arasında incelenen dönemde ters yönlü bir ilişki olduğu yani tasarruf-yatırım açığında meydana gelebilecek pozitif bir etkinin cari açığı negatif yönde etkilediği sonucu çıkarılabilir. Son olarak bütçe açığı (BAC) değişkeninin, tasarruf-yatırım açığı değişkenine verilen pozitif şok karşısında, üç dönem boyunca negatif daha sonra dördüncü dönemde pozitif tepki vermiş ve şokun etkisi anlamlılığını yitirmiştir. Buradan da tasarruf-yatırım açığının kısa dönemde bütçe açıklarını azaltmakla birlikte bu durumun kısa sürdüğü ve daha sonra bütçe açığının arttığı sonucu çıkarılabilir.

Etki tepki analizinden sonra, bir değişkende yaşanan bir şokun ne kadarlık kısmının diğer değişkenlerden kaynaklandığını yüzdelik olarak gösteren varyans ayrıştırması yönteminden yararlanılabilir. Buna göre VAR modeline ilişkin varyans ayrıştırması tablo sonuçları şöyledir:

Tablo 7: BUYUME ve BAC Değişkenleri İçin Varyans Ayrıştırma Tablosu

Dönem	BUYUME				D(BAC)			
	BUYUM E	D(BA C)	CA C	D(TYA C)	BUYUM E	D(BA C)	CA C	D(TYA C)
1	100.00	0.00	0.00	0.00	20.64	79.35	0.00	0.00
2	96.85	1.23	0.01	1.88	16.94	65.00	4.09	13.95
3	96.49	1.32	0.25	1.92	17.00	63.81	4.86	14.31
4	96.21	1.36	0.50	1.92	17.00	63.78	4.89	14.31
5	96.10	1.37	0.59	1.92	17.00	63.76	4.91	14.31
6	96.04	1.37	0.65	1.92	17.00	63.75	4.93	14.31
7	96.01	1.38	0.68	1.92	16.99	63.75	4.93	14.30
8	95.98	1.38	0.70	1.92	16.99	63.75	4.94	14.30
9	95.97	1.38	0.71	1.92	16.99	63.74	4.94	14.30
10	95.97	1.38	0.71	1.92	16.99	63.74	4.94	14.30

Tablo sonuçları incelendiğinde; 1. dönemde ekonomik büyümedeki değişimin %100'ünün kendisinden kaynaklandığı görülmekte ve bu durum 10. Dönemin sonuna kadar büyük ölçüde devam etmektedir. Bütçe açığı değişkenindeki değişimin ise 1. dönemde %79.35'inin kendisinden geri kalan % 20.64'ünün ise ekonomik büyüme şoklarından kaynaklandığı görülmektedir. Bu durum 10. Döneme gelindiğinde bütçe açığındaki değişimin % 63.74'ünün kendisinden, % 16.99'luk kısmının ekonomik büyüme şoklarından, %4.94'ünün cari açık şoklarından ve % 14.30'luk kısmının ise tasarruf-yatırım açığı şoklarından kaynaklandığı görülmektedir.

Tablo 8: CAC ve TYAC Değişkenleri İçin Varyans Ayrıştırma Tablosu

Dönem	CAC				D(TYAC)			
	BUYUME	D(BAC)	CAC	D(TYAC)	BUYUME	D(BAC)	CAC	D(TYAC)
1	45.54	0.20	54.25	0.00	17.78	14.27	18.94	48.99

2	36.99	4.14	57.85	0.99	19.06	14.05	19.07	47.80
3	33.24	5.01	60.85	0.88	19.01	14.08	19.24	47.65
4	31.69	5.34	61.99	0.96	18.99	14.08	19.32	47.60
5	30.87	5.52	62.61	0.98	18.98	14.08	19.35	47.57
6	30.42	5.63	62.94	0.99	18.98	14.07	19.38	47.55
7	30.18	5.68	63.12	1.00	18.97	14.07	19.39	47.54
8	30.04	5.71	63.23	1.00	18.97	14.07	19.40	47.54
9	29.96	5.73	63.28	1.00	18.97	14.07	19.40	47.54
10	29.92	5.74	63.32	1.00	18.97	14.07	19.40	47.53

Tablo sonuçları incelendiğinde; 1. dönemde cari açıktaki değişimin % 54.25'lik kısmının kendisinden kaynaklandığı, % 45.54'lük kısmının ise ekonomik büyüme şoklarından kaynaklandığı görülmektedir. Bu durum 10. döneme gelindiğinde cari açıktaki değişimin %63.32'lik kısmının kendisinden, % 29.92'lik kısmının ekonomik büyüme şoklarından, %5.74'lük kısmının bütçe açığı şoklarından ve % 1'lik kısmının ise tasarruf-yatırım açığı şoklarından kaynaklandığı görülmektedir. Tasarruf-yatırım açığı değişkenindeki değişimin ise 1. dönemde % 48.99'lük kısmının kendisinden, % 17.78'lik kısmının ekonomik büyüme şoklarından, % 14.27'lik kısmının bütçe açığı şoklarından ve % 18.94'lük kısmının da cari açık şoklarından kaynaklandığı görülmektedir. Bu durum 10. döneme gelindiğinde tasarruf-yatırım açığındaki değişimin % 47.53'lük kısmının kendisinden, % 18.97'lik kısmının ekonomik büyüme şoklarından, % 14.07'lik kısmının bütçe açığı şoklarından ve % 19.40'lık kısmının da cari açık şoklarından kaynaklandığı görülmektedir.

Çalışmanın bu kısmında modele ilişkin yapılan analizlerin sonuçlarının güvenilirliği açısından modelin hata terimiyle ilgili testlerin yapılması gerekmektedir. Bu nedenle modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorunu olup olmadığını belirleyebilmek amacıyla Otokorelasyon-LM ile White Değişen varyans testleri yapılacaktır. Yapılan bu testlere ilişkin sonuçlar aşağıda tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9: Otokorelasyon-LM Testi ve White Değişen Varyans Testi Sonuçları

Otokorelasyon-LM Testi Sonuçları		
Gecikme	LM-İstatistiği	Olasılık
1	22.64533	0.1235
2	18.95106	0.2712
3	20.54455	0.1967
4	12.46713	0.7112
White Değişen Varyans Testi Sonuçları		
Ki-Kare	df	Olasılık
88.80054	80	0.2345

Olasılık değerleri incelendiğinde, tahmin edilen modelde hem

otokorelasyon hem de değişen varyans sorununun olmadığı görülmektedir.

6. SONUÇ

Bu çalışmada ekonomik büyüme, bütçe açığı, cari açık ve tasarruf-yatırım açığı arasındaki ilişki Vektör Otoregresif (VAR) analizi ile araştırılmıştır. Türkiye için 1975-2016 dönemlerini kapsayan çalışmada yıllık zaman serileri kullanılarak VAR modeli kurulmuştur. Çalışmada VAR modeline geçilmeden önce modelde yer alan tüm değişkenler birim kök testleriyle sınanmış ve düzeyde durağan olmayan bütçe açığı (BAC) ve tasarruf-yatırım açığı (TYAC) değişkenlerinin farkları alındıktan sonra durağan hale geldiği görülmüştür. Çalışmanın bu kısmından sonra VAR analizinde kurulan model için uygun gecikme seviyesi belirlenerek VAR analizi ve beraberinde etki-tepki analizi ile varyans ayrıştırması yapılmıştır.

Yapılan analizler sonucunda, bütçe açıklarının kısa dönemde ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olduğu görülmekle birlikte uzun dönemde ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği görülmüştür. Bu durum Türkiye’de ekonominin canlandırılması için yapılan genişletici maliye politikalarının kısa dönemde olumlu sonuçlar vermesine rağmen artan kamu harcamalarının finansmanının sağlanmasında karşılaşılan zorluklardan dolayı uzun dönemde ekonomide daralmaya neden olacağını göstermektedir.

Analiz sonuçlarında cari açığın kısa dönemde az da olsa ekonomik büyümeyi olumsuz olarak etkilediği ancak uzun dönemde ekonomik büyümede olumlu etkisinin olduğu görülmektedir. Bu durum cari açıkla, bütçe açığının ekonomik büyümeyi gerek kısa dönemde gerekse uzun dönemde birbirlerinin tersi yönde etkilediği sonucunu vermektedir. Her ne kadar analiz sonuçlarında cari açığın uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi görülmüş olsa da, bir ülkenin sürekli olarak cari açık vermesi o ülkede önemli ölçüde döviz sıkıntısının yaşanmasına neden olacak ve bu da beraberinde ekonomideki diğer önemli parametreler üzerinde olumsuz etkiler doğuracaktır. Ayrıca cari açığın süreklilik kazanması ülkenin ödemeler bilançosunun da açık vermesine neden olacaktır. Bu nedenle Türkiye’nin ekonomik büyümeyi sürekli hale getirebilmesi için özellikle teknoloji yoğun mallara olan yatırımlarını artırarak katma değeri yüksek olan malları üretmeli ve de dış ticaret politikalarını bu tür malların üretimi ve satışına göre belirlemelidir.

Son olarak analiz sonuçlarında tasarruf-yatırım açığının ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Bu durum özel sektör yatırımlarının tamamen özel kesim tasarruflarıyla finanse edilmemesi sonucunda ortaya çıkan açığın karşılanabilmesi için yatırımların finansmanının borçlanarak sağlandığı ve artan borçlanmanın da ekonomik büyümeyi iktisadi beklentilere uygun olarak olumsuz etkilediğini göstermektedir. Bu nedenle

ulusal tasarrufların artırılması ve yatırımların finansmanının ulusal tasarruflarla karşılanabilmesi için gerekli politikaların en kısa sürede yapılması gerekmektedir.

7. KAYNAKÇA

- Afonso, A. & Rault, C. (2009). Budgetary and external imbalances relationship: A panel data diagnostic. *Cesifo Working Paper*, 2559, 1-38.
- Akbaş, Y. E., Lebe, F. & Zeren, F. (2014). Testing the validity of the triplet deficit hypothesis for Turkey: Asymmetric causality analysis. *Journal of Business and Economics*, 7(14), 137-154.
- Altun, N. & İnce, N. (2014). Türkiye’de üçüz açıklara ampirik bir yaklaşım: 1975-2010. *Sakarya İktisat Dergisi*, 3(2), 40-61.
- Azapoglu, M. & Direkçi, T. B. (2015). İkiz açıklar hipotezi: Türkiye uygulaması 1998-2013. *Journal of Academic Researches and Studies*, 7(12), 74-89.
- Baharumshah, A. Z. & Lau, E. (2009). Structural breaks and the twin deficits hypothesis: Evidence from East Asian countries. *Economic Bulletin*, 29(4), 2517-2524.
- Bayrak, M. & Esen, Ö. (2012). Bütçe açıklarının cari işlemler dengesi üzerine etkileri: İkiz açıklar hipotezinin Türkiye açısından değerlendirilmesi. *Ekonomik Yaklaşım*, 23(82), 23-49.
- Berke, B., Temiz D. & Karakurt, E. (2015). Üçüz açık ve büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), 67-89.
- Bolat, S., Belke, M. & Aras, O. (2011). Türkiye’de ikiz açık hipotezinin geçerliliği: Sınır testi yaklaşımı. *Maliye Dergisi*, 161, 347-364.
- Chowdhury, K. & Saleh, A.S. (2007). Testing the keynesian proposition of twin deficits in the presence of trade liberalisation: Evidence from Sri Lanka. *Economics Working Papers*, 20(1), 3-33.
- Çelik, S., Deniz, P. & Seden, E. (2008). Eşbütünlük analiziyle altı gelişmekte olan ülke için ikiz açıklar hipotezi. 20 Ocak 2017 tarihinde http://debis.deu.edu.tr/userweb//iibf_kongre/dosyalar/scelik.pdf adresinden erişildi.
- Daly, V. & Siddiki, J.U. (2009). The twin deficits in OECD Countries: Cointegration analysis with regime shifts. *Applied Economic Letters*, 16(11), 1155-1164.
- Dineri, E. & Taş, İ. (2016). İkiz açık hipotezi: Türkiye’de teorik ve ampirik inceleme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(32), 372-390.
- Erdinç, Z. (2008). İkiz açıklar hipotezinin Türkiye’de 1950-2005 yılları arasında eşbütünlük analizi ve granger nedensellik testi ile incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 209-222.
- Enders, W. (1995). *Applied econometrics time series*. Canada: John Wiles and Sons.
- Feldstein, M. (1992). The budget and trade deficits aren’t really twins. *NBER Working Paper*, 3966, 1-11.
- Güder, F. & Kılıç, C. (2016). Üçüz açık sorunu ve üçüz açık bileşenlerinin ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 11(2), 47-77.

- Günaydın, İ. (2004). Bütçe ve ticaret açıkları arasındaki ilişki: Türkiye uygulaması. *Ekonomik Yaklaşım*, 15(52-53), 143-159.
- Hakro, A. N. (2009). Twin deficits causality link-evidence from Pakistan. *International Research Journal of Finance and Economics*, 1(24), 54-70.
- İpek, E. & Kızılgöl, Ö. A. (2016). Türkiye ekonomisinde üçüz açık. *Ege Akademik Bakış*, 16(3), 425-442.
- İyidoğan, P. V. & Erkam, S. (2013). İkiz açıklar hipotezi: Türkiye için ampirik bir inceleme (1987-2005). *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2013(15), 39-48.
- Karanfil, M. & Kılıç, C. (2015). Türkiye ekonomisinde üçüz açık hipotezinin geçerliliği: Zaman serisi analizi. *International Journal of Management Economics and Business*, 11(24), 1-20.
- Kaufmann, S., Scharler, J. & Winckler, G. (2002). The Austrian current account deficit: Driven by twin deficits or by intertemporal expenditure allocation. *Empirical Economics*, 27(3), 529-542.
- Kılavuz, E. & Dumrul, Y. (2012). İkiz açıklar hipotezinin geçerliliği: Teori ve uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(3-4), 239-258.
- Kim, S. & Roubini, N. (2008). Twin deficit or twin divergence? Fiscal policy, current account and real exchange rate in the US. *Journal of International Economics*, 74(2), 362-383.
- Kutlar, A. (2017). *E.views ile uygulamalı çok denklemlili zaman serileri*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Mangır, F. (2012). Türkiye için ikiz açıklar hipotezi testi (1980- 2011). *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 136-149.
- Marinho, C. F. (2008). Ricardian equivalence, twin deficits, and the feldstein-Horioka puzzle in Egypt. *Journal of Policy Modeling*, 30(6), 1041-1056.
- Omoniyi, O.S., Olankanmi, O.I. & Babatunde, O.A. (2012). Empirical analysis of Twins' deficits in Nigeria. *IJMBS*, 2(3), 38-41.
- Özgen, F. B. & Güloğlu, B. (2004). Türkiye'de iç borçların iktisadi etkilerinin VAR tekniğiyle analizi. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 31(1), 93-114.
- Rahman, M., & Mishra, B. (1992). Cointegration of US budget and current account deficits: Twins or strangers? *Journal of Economics and Finance*, 16(2), 119-127.
- Salvatore, D. (2006). Twin deficits in the G-7 countries and global structural imbalances. *Journal of Policy Modeling*, 28(6), 701-712.
- Shastri, S., Giri, A. K. & Mohapatra, G. (2017). Assessing the triple deficit hypothesis for major South Asian countries: A Panel Data Analysis. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(4), 292-299.
- Szakolczai, G. (2006). The triple deficit of Hungary. *Hungarian Statistical Review*, 10, 40-62.
- Şen, A., Şentürk, M., Sancar, C. & Akbaş, Y. E. (2014). Empirical findings on triplet deficits hypothesis: The case of Turkey. *Journal of Economic Cooperation and Development*, 35(1), 81-102.
- Şen, H. & Kaya, A. (2016). Are the twin or triple deficits hypotheses applicable to post-communist countries? *BOFIT Discussion Papers*, 2016(3), 4-41.

- Şengönül, A. (2008). Different twin deficits in different time intervals : evidence from Turkey. *Asian African Journal of economics*, 8(2), 139-152.
- Tang, T. C. (2014). Fiscal deficit, trade deficit and financial account deficit: Triple deficit hypothesis with the U.S. experience. *Monash University Discussion Paper*, 6(14), 1-13.
- Tülümce, S. Y. (2013). Türkiye’de üçüz açığın ampirik analizi (1984-2010). *Maliye Dergisi*, 2013(165), 97-114.
- Türkay, H. (2013). Türkiye’de cari açık, bütçe açığı ve yatırım-tasarruf açığı ilişkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(2), 253-269.
- Üzümcü, A. & Kanca, O. C. (2013). İkiz açık hipotezi: Türkiye üzerine bir uygulama (1980-2012). *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 17-42.

ANALYSIS OF PROFITABILITY IN DEPOSIT MONEY BANKS: TURKEY EXAMPLE¹

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİİBFD
Cilt. 9, Sayı 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 13.07.2018

Accepted Date: 27.09.2018

Orhan ÇOBAN,
Prof. Dr. Selcuk University,
Faculty of Economics and
Administrative Sciences
ocoban@selcuk.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-
6137-8937

Ayşe ÇOBAN,
Lecturer, Selcuk University,
Vocational School of Social
Sciences

acoban@selcuk.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-
7844-7633

Şevket Süreyya

KODAZ,

PhD. Student, Selcuk
University, Institute of
Social Sciences

sureyyakodaz@yahoo.com

ORCID ID: 0000-0002-
9892-2104

Duygu BAYSAL

KURT,

PhD. Student, Bayburt
University, Institute of
Social Sciences

dbaysal@selcuk.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-
8364-0705

ABSTRACT In this study, it is aimed to analyze the effect on the profitability of deposit banks operating in the Turkish banking sector between 2002Q4-2015Q2 using dynamic panel data methods. In working, profitability as a variable; two ratios were used: asset profitability and profitability over equity. According to the results of the analysis, the net interest margin has a significant effect on the net profitability of public and private banks. Non-interest income is equally effective in the active profitability of public and private banks and foreign banks. On the contrary, non-interest income is more dominant in public and private banks than in affecting equity profitability.

Keywords: Deposit Banking, Profitability Indicators, Panel Data Analysis

Jel Codes: E00, E44, G21

Scope: Economics

Type: Research

DOI:10.9775/kauiibfd.2018.023

¹The summary of this work was presented at the 3rd International Congress on Economics, Finance and Energy congress held in Almaty, Kazakhstan from 16-18 April 2018.

Cite this Paper: Çoban, O., Çoban, A., Kodaz, Ş. S. & Kurt, D. B. (2018). Analysis of profitability in deposit money banks: Turkey example. *KAUJEASF*, 9(18), 523-537.

MEVDUAT BANKALARINDA KARLILIK ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 9, Issue 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 13.07.2018 Yayına Kabul Tarihi: 27.09.2018

Orhan ÇOBAN,
Prof. Dr.
Selçuk Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
ocoban@selcuk.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-
6137-8937

Ayşe ÇOBAN,
Öğr. Gör. Selçuk
Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Meslek Yüksek
Okulu

acoban@selcuk.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-
7844-7633

Şevket Süreyya
KODAZ,
Doktora Öğrencisi
Selçuk Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü
sureyyakodaz@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0002-
9892-2104

Duygu BAYSAL
KURT,
Doktora Öğrencisi
Selçuk Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü
dbaysal@selcuk.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-
8364-0705

Atıfta bulunmak için: Çoban, O., Çoban, A., Kodaz, Ş. S. & Kurt, D. B. (2018). Mevduat bankalarında karlılık analizi: Türkiye örneği. *KAÜİİBFD*, 9(18), 523-537.

ÖZ Bu çalışmada 2002Q4-2015Q2 döneminde Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren mevduat bankalarının kârlılığı üzerindeki etkisinin dinamik panel veri yöntemleri kullanılarak incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, bir değişken olarak kârlılık; varlık kârlılığı ve özkaynak kârlılığı olmak üzere de iki oran kullanılmıştır: Analizlerde kamu ve özel sermayeli bankaların yanı sıra yabancı sermayeli bankalar dikkate alınmıştır. Analiz sonuçlarına göre net faiz marjı kamu ve özel sermayeli bankaların aktif kârlılığında önemli bir etkiye sahiptir. Faiz dışı gelir kamu ve özel sermayeli bankalar ve yabancı sermayeli bankaların aktif kârlılığında aynı oranda etkilidir. Bunun aksine faiz dışı gelir özsermaye kârlılığını etkilemede kamu ve özel sermayeli bankalarda daha ağır basmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mevduat Bankacılığı, Kârlılık İndikatörleri, Panel Veri Analizi

Jel Kodu: E00, E44, G21

Alanı: İktisat

Türü: Araştırma

1. INTRODUCTION

Banking sector is one of the most important actors in terms of economic development. Banks have an important role in economy in terms of capital accumulation, growth of firms, and providing economic wealth. The strong and profitable banking system takes the lead in providing stability and enables economy to be more durable against macroeconomic shocks. As in all over the world, also in our country, the most important component of financial sector is bank and banking. Banks can be basically divided into two groups as commercial banks and development and investment banks. Commercial banks collecting deposit and distributing these to those having need are in the position to be part of the most important of banking sector and whose relative share is the highest. The financial instrument, in which the accumulations of people, accepted as the main resources of savings, are valued the most intensively, is banking deposits. On the other hand, an important part of business world i.e. individual businesses and institutional companies, are met by bank credits. Therefore, commercial banks necessarily have reached the position to be the most important mediators of either banking sector or financial sector.

The most important aims of banks like the other companies is to be able to maximize their profits. Hence, the performances and success of banks are measured with their profitability. In this study, the profitability of banks is attempted to be analyzed through active profitability and equity capital profitability. Considering the financial tables of 11 private and public capital banks and 8 foreign capital banks being active in Turkey between the years of 2002Q4-2015Q2, it was aimed to analyze profitability indicators. In the scope of study, the effect of financial structures of deposit banks on profitability was analyzed by using dynamic panel data methods (Pooled Mean Group Estimator –PMGE and Mean Group Estimator -MGE).

2. LITERATURE REVIEW

In the literature, many studies were carried out toward measuring banking sector performance by analyzing bank profitability. In Table 1, some of empirical studies of interest are given as summary.

Table 1: Literature Summary

Authors	Year	Method	Dependent Variables	Independent Variables
Molyneux and Thornton	1992	Least Square Method	Active and equity profitability	Real Interest, Concentration, Public Property, Equity, Personnel Expenditure, Liquidity
Saunders and Schumacher	2000	Panel Data-Two-Stage Method	Net Interest Margin	Net Non –Interest Expenditure, Fixed Active, Equity, Interest Rate Volatility

Bashir	2001	Panel Data	Active and Equity Profitability	Equity, Credit, Fixed Active, Growth Rate, Bank Size
Abreu and Mendes	2001	Panel Data-Two-Stage Method	Net Interest Margin, Active and Equity Profitability	Equity, Unemployment Rate, Inflation, Personnel Expenditure, Credit Market Share
Atanasieff, Lhacer and Nakane	2002	Panel Data	Net Interest Margin	Macroeconomic Variables
Guru, Staunton and Balashanmugan	2000	Panel Data	Active Profitability	Liquidity Capita Sufficiency, Expenditure Method, Partnership Structure of Bank, Bank Size, External Economic Conditions
Barajas and Salazar	1999	Panel Data	Net Interest Margin	Credit Quality, Financial Liberalization
Jiang, Tang, Law and Size	2003	Panel Data	Active Profitability	Provision , Non-Interest Expense, Non-Interest Income, Tax Income, Inflation Rate, Growth Rate, Real Interest
Demirguc-Kunt and Huizinga	2000	Panel Data	Net Interest Margin and Active Profitability	Fixed Active, Credit, , Deposit, Non-Interest Expense, Foreigner Property, Real Interest , Inflation, Growth Rate, Required Reserve Ratio, Tax Rate, Existence of Deposit Insurance System, Concentration, Stock Market Capitalization
Naceur	2003	Panel Data	Net Interest Margin and Active Profitability	Equity, Non-Interest Expense, Credit, Inflation, Concentration, Stock Market Capitalization
Tunay and Silpar	2006	Panel Data	Net Interest Margin, Active and Equity Profitability	Non- Interest Expense, Equity, Credit, Non-Interest Income, Bank Size, Inflation, Growth Rate , Concentration, Banking Sector Size, Stock Market Capitalization
Çoban and Şahin	2011	Regression Analysis	Real Profit Rate	Rediscount Rate, Bank Deposit Interest Rate, Liquidity Ratio, Required Reserve Ratio
Çoban, Yorgancılar and Kabaklı	2015	The Malmquist Total Factor Productivity Index	Paid in Capital, Number of Staff, Total Deposit	Total Credits, Net Current, Profit/Loss

When the above table is considered, it is seen that the profitability of banking sector is analyzed by using the different variables. Molyneux and Thornton (1992) in respect of the period 1986-1989, for 18 European countries, examining private sector banks, cooperative, and public sector credit organizations, studied on the determinants of bank profitability and identified a positive relationship between the interest rate level of countries, bank concentration, and shareholder of government and stock return. Saunders and Schumacher (2000) studied the determinants of net interest margin of 614 banks in 6 European Union (EU) countries and USA between the years of 1988-1995. Authors utilized two stage method developed by Ho and Saunders (1981). Net interest margin was calculated as the rate of the difference of interest incomes

from interest expenses to the actives with average interest return. For each country, in respect of the years 1988-1995, a regression analysis was made, in which the rate of the difference of non-interest expenses from non-interest incomes to average actives and rate of actives not having interest return to average actives, and rate of equity to total passives are independent variables. In all countries, the effect of net non-interest incomes (non-interest incomes – non-interest expenses/average actives) on net interest margin was found statistically significant and positive. In another study, carried out by Abreu and Mendes (2001), during 10 years' period, interest margin and profitability components of the banks in European countries were analyzed. These researchers express that the expected bankrupt costs of the banks, whose capital bases are strong, are lower and that they can turn these advantages of them into profitability. Jiang, Tang, Law and Sze (2003), in their common studies, between the years 1992-2002, using the data of 14 banks in Hong Kong and macro variables, studied the determinants of the rate of pretax profit to actives. The rate of reserves to total credits, rate of non-interest incomes to total actives, share of non-interest incomes in total actives, and rate of tax expenses to pretax total incomes were found significant as micro determinants. Naceur (2003), using panel regression technique and the data of the years 1980-2000 studied, in Tunisia, studied the effects of bank-specific variables, financial structure and macroeconomic variables on net interest margin and active return. The results of the study revealed that as the rate of equities, general expenditure, and credits to total actives increases, bank profitability is positively affected. Demircuc-Kunt and Huizinga (2000), between the years 1988 -1995, using the data of 7900 banks from 80 countries, studied the determinants of net interest margin and pretax active return. Bank-specific characters, macro indicators, taxing, deposit insurance, financial structure, and legal indicators were used as explanatory variables. Among bank-specific characters, a significant and positive relationship was found between the rate of equities to actives and net interest margin and pretax active return. Also in our study, net interest margin, rate of interest incomes to actives, rate of equity capital to total liabilities, and bank size positively affect bank profitability (active and equity capital profitability) in such a way that it will overlap with economic expectations.

3. METHODOLOGY

In this study, with moving from quarterly financial tables, published by the Bank Associations of Turkey (TBB), the data belonging to the period of 2002Q4-2015Q2 were used. In the scope of the study, the effect of the financial structures of deposit banks being active in Turkish Banking Sector on the profitability was analyzed by using dynamic panel data methods (Pooled Mean Group Estimator- PMGE and Mean Group Estimator-MGE)

3.1. Definition of Data and Variables

The variables used in the analysis are like seen in Table 2.

Table 2: Variables and Their Definitions

Variables	Definition of Variables	Symbol of Variables
Active Profitability	Net Profit/Total Actives	ACP
Profitability of Equity	Net Profit/Equity Capital	EQP
Net Interest Margin	Net Interest Incomes/Total Actives	NIM
Non-Interest Income	Non Interest Incomes/Total Actives	NOIM
Bank Size	Total Actives of Bank/Total Actives of Banking Sector	BANSI
Equity	Equity Capital/Total Liabilities	EQ

Resource: TBB, 2015.

As profitability variable taking place in Table 2, two ratios are used as active profitability and profitability through equity capital. According to this, these profitability indicators are discussed in the study as dependent variable, while the variables of net interest margin, rate of non-interest incomes to actives, bank size, and rate of equity capital to liabilities are considered as explanatory variables.

In this study, the effect of financial structures of banks on profitability level was analyzed by making distinction between private and public capital banks and foreign capital bank. In this scope, 11 private and public capital banks and 8 foreign capital banks were taken into consideration. In the analyses, in which package program in version Stata 12 was used, the data belonging to the variables were compiled with moving from financial tables published by the Banks Association of Turkey.

3.2. Method

In the estimation of the effect of financial structures of deposit banks being active in Turkish Banking Sector on profitability, Pooled Mean Group Estimator -PMGE and Mean Group Estimator -MGE will be utilized. While presenting the relationship between variables, in order to identify which estimator produced accurate results, long term homogeneity will be tested by Hausman test (1978).

MGE does not put any constraint on Regressive Distributed Lag-ARDL and derives the long term parameters from the mean value of long term parameters obtained from individual ARDL estimations. The main feature of MGE is that it enables either long term or short term parameters to differentiate between individuals. In PMGE, parameters are the same between units in long term. In order to be able to make a preference between these estimators,

Hausman test is used. Panel vector error correction model used in the analysis of long and short term relationships is as follows (Hausman, 1978: 1269):

$$\Delta y = \phi_i \varepsilon_{it-1} + \beta'_{i1} x + \sum_{j=1}^{p-1} \lambda_{ij1} \Delta y_{it-1} + \sum_{j=0}^{q-1} \delta_{ij1} \Delta x_{it-j} + u_{it}$$

In the model, ϕ_i denotes error correction parameter; λ_{ij1} , coefficients of lagged dependent variable (scalars); $\delta_{ij2}(kx1)$, coefficient vectors; indices i , the number of country; t , time; q , optimal lagging length; and u_{it} error term. That error correction term is negative –valued and statistically significant reveals that short-term deviations between co-integrated series will disappear in long term and series will reach equilibrium in long term.

In the study, the models to be estimated in the scope of error correction model is shown below.

Model I:

$$\begin{aligned} \Delta ACP = & \phi_i \varepsilon_{it-1} + \beta'_{i1} NIM + \beta'_{i2} EQ + \beta'_{i3} + BANSI + \sum_{j=1}^{p-1} \lambda_{ij1} \Delta ACP_{it-1} \\ & + \sum_{j=0}^{q-1} \delta_{ij1} \Delta NIM_{it-j} + \delta_{ij2} \Delta EQ_{it-j} + \delta_{ij3} \Delta BANSI_{it-j} + u_{it} \end{aligned}$$

Model II:

$$\begin{aligned} \Delta ACP = & \phi_i \varepsilon_{it-1} + \beta'_{i1} NOIM + \beta'_{i2} EQ + \beta'_{i3} + BANSI + \sum_{j=1}^{p-1} \lambda_{ij1} \Delta ACP_{it-1} \\ & + \sum_{j=0}^{q-1} \delta_{ij1} \Delta NOIM_{it-j} + \delta_{ij2} \Delta EQ_{it-j} + \delta_{ij3} \Delta BANSI_{it-j} + u_{it} \end{aligned}$$

Model III:

$$\begin{aligned} \Delta EQP = & \phi_i \varepsilon_{it-1} + \beta'_{i1} NIM + \beta'_{i2} EQ + \sum_{j=1}^{p-1} \lambda_{ij1} \Delta EQP_{it-1} + \sum_{j=0}^{q-1} \delta_{ij1} \Delta NIM_{it-j} \\ & + \delta_{ij2} \Delta EQ_{it-j} + u_{it} \end{aligned}$$

Model IV:

$$\Delta EQP = \phi_i \varepsilon_{it-1} + \beta'_{i1} NIM + \beta'_{i2} NOIM + \beta'_{i3} + BANSI + \sum_{j=1}^{p-1} \lambda_{ij1} \Delta EQP_{it-1} + \sum_{j=0}^{q-1} \delta_{ij1} \Delta NIM_{it-j} + \delta_{ij2} \Delta NOIM_{it-j} + \delta_{ij3} \Delta B_{it-j} + u_{it}$$

In Model I and II, while as independent variable, active profitability is analyzed, in Model III and IV, equity capital profitability was analyzed as independent variable.

4. EMPIRICAL RESULTS

In this study, in which the effect of financial indicators in Turkish banking sector on profitability is mentioned, with moving from the data belonging to the period of 2002Q4-2015Q2, analyses were made by using panel data method:

4.1. Estimation Results for Public and Private Capital Banks

In the study, in testing stationarity of the data, Augmented Dickey Fuller (ADF) tests in the types of Im, Pesaran and Shin, and Fisher were used. The results of unit root tests made for public and private banks take place in Table 3. According to these results, it was accepted that series is stationary at their original levels.

Table 3: Panel Unit Root Tests (Public and Private Equity Banks)*

Variables	Levin, Lin &Chu				Im, Pesaran and Shin W-stat				ADF			
	Constant		Constant&Trend		Constant		Constant&Trend		Constant		Constant&Trend	
	Stat.	Prob.	Stat.	Prob.	Stat.	Prob.	Stat.	Prob.	Stat.	Prob.	Stat.	Prob.
ACP	3.71	0.99	2.74	0.99	0.32	0.626	-3.13	0.000	33.7	0.052	52.01	0.000
EQP	-3.43	0.000	-2.60	0.004	-3.46	0.000	-1.12	0.130	46.3	0.001	26.5	0.230
NIM	-1.66	0.047	-1.32	0.092	-7.62	0.000	-9.59	0.000	111.7	0.000	141.02	0.000
NOIM	-3.66	0.000	-5.26	0.000	-4.86	0.000	-8.94	0.000	82.86	0.000	193.4	0.000
BANSI	-3.59	0.000	-4.35	0.000	-4.36	0.000	-4.49	0.000	61.7	0.000	67.3	0.000
EQ	-3.24	0.000	-2.03	0.02	-3.35	0.000	-0.59	0.275	44.8	0.000	22.3	0.441

* The values of LLC and Breitung are t statistics values, while the values of other tests are chi-square values.

Schwarz Information Criteria (SIC) was used to choose the gap lengths.

Between the series that is stationary from the same degree, in order to measure whether or not there is a long term relationship, in other words, specific to public and private capital banks, and the effect of financial structure on profitability, co-integration relationship between the variables included in the study were analyzed by using Pedroni and Kao co-integration tests. As the findings seen in Table 4 indicate, in all of models, there is a long term relationship between the variables.

Table 4: Cointegration Test Results (Public and Private Equity Banks)*

Depended Variable	ACP				EQP			
	Model I		Model II		Model III		Model IV	
Statistics	Stat.	Prob.	Stat.	Prob.	Stat.	Prob.	Stat.	Prob.
Panel v-Statistic	3.641	0.0001	3.033	0.0012	4.993	0.0000	0.498	0.3092
Panel rho-Statistic	-1.177	0.1195	-6.479	0.0000	-2.918	0.0018	-2.979	0.0014
Panel PP-Statistic	1.265	0.8971	-5.888	0.0000	-3.391	0.0003	-4.076	0.0000
Panel ADF-Statistic	2.539	0.9945	-5.029	0.0000	2.843	0.9978	-4.243	0.0000
Group rho-Statistic	-2.714	0.0033	-4.766	0.0000	1.233	0.8913	-1.714	0.0432
Group PP-Statistic	-6.481	0.0000	-8.271	0.0000	0.670	0.7486	-3.769	0.0001
Group ADF-Statistic	-6.835	0.0000	-4.626	0.0000	1.065	0.8566	-4.217	0.0000
Kao Test	2.673	0.004	5.677	0.000	-4.165	0.000	-1.394	0.0817

* Schwarz Information Criteria (SIC) was used to choose the gap lengths.

After identifying long term relationship between the variables, the direction and degree of this relationship can be estimated by using error correction models. In Turkish banking sector, the effect of financial indicators on profitability was tested by both PMGE and MGE estimators, based on 4 different models. In Model I and II, while active profitability is dependent variable, in Model III and IV, profitability through equity capital is dependent variable.

In Model I, estimated for public and private capital banks, the variables of net interest margin, rate of equity capital to total liabilities, and bank size were used. According to Hausman test statistics (2.54), PMGE estimator gives accurate results for this equation. According to PMGE results, net interest margin positively affects active profitability in both long and short term; bank size, in long term; and the rate of equity capital to liabilities, in short term (Table 5). For this equation, error correction parameter was found negative and

significant. According to this, about 41% of unbalances emerging in the short term will improve in the long term, and approaching long term balance will be provided. In Model II, instead of net interest margin, the rates of non-interest incomes to actives were used as explanatory variable. Hausman test statistics estimated for this equation (38.5) indicates MGE is valid. The main findings of MGE reveal that the rate of non-interest incomes to actives is significant for both short and long term. In addition, error correction parameter (0.56) is statistically significant. Hence, about 56% of imbalances emerging in the short term will improve in the long term.

Table 5: PMGE, MGE and Hausman Test Results (Public and Private Equity Banks)*

Variables	Dependent Variable: ACP		Dependent Variable: EQP	
	Model I	Model II	Model III	Model IV
ec NIM	0.32*** (0.029)		0.08 (0.033)**	0.65 (0.211)**
ec NOIM		0.34 (0.110)**		0.73 (0.120)***
ec EQ	-.008 (0.011)	0.055 (0.043)	0.97 (0.015)***	
ec BANS	0.057 (0.019)**	1.40 (0.878)		-0.136 (0.108)
SR Ec	-0.41 (0.032)***	-0.56 (0.039)***	-0.104 (0.021)***	-0.171 (0.034)***
D1. NIM	0.24 (0.025)***		0.015 (0.016)	-0.096 (0.166)
D1. NOIM		0.32 (0.074)***		-0.032 (0.075)
D1. EQ	0.132 (0.07)*	0.100 (0.072)	0.834 (0.029)***	
D1. BANS	0.585 (0.452)	0.004 (0.425)		-11.6 (10.46)
Constant	-0.058 (0.041)	-0.711 (0.438)*	-0.086 (0.038)**	1.61 (0.385)***
Hausman Test	2.54	39.56	4.77	4.76

* The coefficients in parentheses indicate standard errors.

In Model III, in which the profits through equity capital were used as dependent variable, net interest margin and the rate of equity capital to total liabilities were used as explanatory variable. Hausman test, made for this equation, shows that PMGE produces more consistent results. The findings show parallelism with the findings obtained in active profit model. In this meaning, net interest margin and equity capital positively affect the profitability in both the long and short period: Error correction coefficient obtained for this equation is also negative (- 0.10) and significant. In Model IV, the variables of

the rate of non-interest incomes to total actives and bank size were used. PMGE results are valid for this equation. According to PMGE results, the rates of non-interest incomes to actives affect profitability in long term. This effect is positive and consistent with the theoretical expectations.

4.2. Estimation Results of Foreign Capital Banks

In foreign capital banks, the results of unit root test carried out toward whether or not the variables used for testing the effect of financial structure on profitability levels are stationary are presented in Table 6.

Table 6: Panel Unit Root Tests (Foreign Banks)*

Variables	Levin, Lin &Chu				Im, Pesaran and Shin W-stat				ADF			
	Constant		Constant&Trend		Constant		Constant&Trend		Constant		Constant&Trend	
	Stat.	Prob.	Stat.	Prob.	Stat.	Prob.	Stat.	Prob.	Stat.	Prob.	Stat.	Prob.
AP	-1.44	0.07	-2.29	0.011	-5.70	0.000	-7.74	0.000	86.6	0.000	96.2	0.000
EQP	0.69	0.75	2.46	0.99	-5.81	0.000	-6.73	0.000	85.39	0.000	78.4	0.000
NIM	0.63	0.73	3.62	0.99	-5.26	0.000	-4.38	0.000	65.8	0.000	50.27	0.000
NOIM	-6.35	0.000	-0.19	0.42	-5.95	0.000	-4.90	0.000	69.73	0.000	55.14	0.000
BANS	-1.21	0.111	-1.68	0.04	-1.42	0.077	-1.82	0.034	26.46	0.047	31.3	0.012
EQ	-1.34	0.089	-1.81	0.035	-2.24	0.012	-1.81	0.034	28.44	0.028	27.8	0.033

* The values of LLC and Breitung are t statistics values, while the values of other tests are chi-square values.

Schwarz Information Criteria (SIC) was used to choose the gap lengths.

When Table 6 is examined, it was reached the conclusion that the variables are stationary at their levels.

The presence (absence) of co-integration relationship between stationary series from the same degree was tested by means of Pedroni and Kao co-integration tests (Table 7).

Table 7: Cointegration Test Results (Foreign Banks)*

Dependent Variable	ACP				EQP			
	Model I		Model II		Model III		Model IV	
Statistics	Stat.	Prob.	Stat.	Prob.	Stat.	Prob.	Stat.	Prob.
Panel v-Statistic	1.381	0.0836	2.431	0.0075	4.736	0.0000	4.934	0.0000
Panel rho-Statistic	-6.756	0.0000	-8.867	0.0000	-11.20	0.0000	-9.561	0.0000
Panel PP-Statistic	-10.120	0.0000	-11.386	0.0000	-12.50	0.0000	-16.910	0.0000
Panel ADF-Statistic	-9.265	0.0000	-10.444	0.0000	-11.24	0.0000	-10.790	0.0000

Group rho-Statistic	-6.253	0.0000	-7.707	0.0000	-8.941	0.0000	-7.123	0.0000
Group PP-Statistic	-11.194	0.0000	-12.687	0.0000	-12.382	0.0000	-16.315	0.0000
Group ADF-Statistic	-10.150	0.0000	-10.000	0.0000	-10.413	0.0000	-9.702	0.0000
Kao Test	-9.151	0.0000	-0.419	0.3374	-1.866	0.031	-2.458	0.0000

* Schwarz Information Criteria (SIC) was used to choose the gap lengths.

As will be understood the results taking place in Table 7, it was seen that there was a long term relationship between the variables in all models.

In foreign capital banks, the analysis results of the effect of financial structure on profitability were presented in Table 8.

Table 8: PMGE, MGE and Hausman Test Results (Foreign Banks)*

Variables	Dependent Variable: ACP		Dependent Variable: EQP	
	Model I	Model II	Model III	Model IV
Ec NIM	0.169 (0.030)***		0.013 (0.002)***	0.016 (0.02)***
Ec NOIM		0.34 (0.078)***		0.011 (0.002)***
Ec EQ	0.035 (0.012)**	0.148 (0.053)**	-0.001 (0.0008)	
Ec BANS	0.385 (0.110)**	2.78 (2.524)		0.056 (0.008)***
SR Ec	-0.52 (0.088)***	-0.62 (0.091)***	-0.58 (0.094)***	-0.55 (0.127)***
D1. NIM	0.169 (0.028)***		0.0132 (0.002)***	0.007 (0.025)**
D1. NOIM		0.282 (0.090)**		0.012 (0.005)**
D1. EQ	0.056 (0.0168)**	-0.02 (0.031)	.001 (0.002)	
D1. BANS	0.82 (0.643)	-0.38 (0.65)		0.043 (0.024)***
constant	-0.387 (0.108)***	-1.54 (0.514)**	0.024 (0.006)***	-0.049 (0.0216)**
Hausman Test	5.95	9.14	1.02	4.56

* The coefficients in parentheses indicate standard errors.

In Table 8, according to Hausman test statistics (5.95), carried out on Model 1, in which dependent variable is active profitability; PMGE findings produce more consistent results. In parallel with the results obtained in public and private capital banks, the results obtained here also reveal that net interest margin positively affect profitability in both short and long term. For this equation, it is seen that the rate of equity capital to liabilities produces significant results for both terms and bank size for long term. Error correction parameter of equation is negative and significant. The main findings of Model

II, in which MGE is valid, show that the rate of non-interest incomes to actives positively affect profitability in both long and short term. The rate of equity capital to liabilities was also accepted significant in long term. For Model III, in which profitability through equity capital, PMGE estimator is valid. According to this, it positively affects profitability in the short and long term. According to Model IV, net interest margin, rate of non-interest incomes to actives, and bank size statistically significant and positively affect profitability rate in long term in compliance with expectation.

When analysis results are assessed together, net interest margin, rate of interest incomes to actives, rate of equity capital to total liabilities and bank size positively affect profitability rates (active and equity capital profitability) in such a way that it will overlap with economic expectations. In the model, in which active profitability is used as dependent variable, in public and private capital banks, it is seen that the coefficient of net interest margin is higher compared to foreign capital banks. This case reveals that the effect of public and private sector interest incomes on profitability is higher compared to those of foreign capital banks. On the other hand, in foreign capital banks, the effect of non-interest incomes on profitability is quite close to the coefficients in public and private capital banks: For example, in the model of active profit, while the effect of non-interest incomes on profitability is 0.34 in the area of both banking in the long term, in short period, this value actualized as 0.32 for public and private capital banks and 0.28 for foreign capital banks. In foreign capital banks, for commission and dividend incomes, known as non-interest incomes, the effect of capital market transaction incomes on profitability turned out higher than the effect of interest incomes. When an evaluation is made in terms of the model, it can be said that in the group of public and private capital, Model III works well and in foreign capital banks, Model I, II, and IV.

5. CONCLUSION

At the present days, in the development of economy sectors, banking sectors has a leading role. Therefore, performance and financial stability of banking system is important for each production unit in economy. In this context, performance of banking sector is affected from both idiosyncratic elements and the variables of economy, in which it is.

In this study, it was aimed to analyze the effect of financial structures of deposit banks being active in Turkish banking sector on their profitability between the periods of 2002Q4-2015Q2 by using dynamic panel data methods. In the study, as profitability variable, two ratios were used as active profitability and equity capital profitability

According to the analysis results, in either public or private capital or

foreign capital banks, net interest margin, rate of interest incomes to actives, rate of equity capital to total liabilities, and bank size positively affect profitability rates (active and equity capital profitability) in such a way that it will overlap with economic expectations. In the models, in which active profitability is used as dependent variable, in public and private capital banks, it is seen that coefficient of net interest margin is higher compared to foreign capital banks. While the rate of net interest incomes to total actives positively affects active profitability in the rate of 32% in private capital banks, it positively affects in the rate of 17% in foreign capital banks. The rate of non-interest incomes to total actives positively affects active profitability both in private capital and public capital and foreign capital banks in the rate of 34%. When total actives of banking sectors are not valued, while the rate of net interest incomes to total actives positively affects equity capital profitability in the rate of 8% in public and private capital banks, when total actives of banking sector are valued, it positively affects in the rate of 65%. This rate attracts attention as 13% and 16% in foreign capital banks. While the rate of non-interest incomes to total actives is effective in the rate of 73% on equity capital profitability, this rate is 0.11% in foreign capital banks.

As a conclusion, net interest margin has an important effect on active profitability of public and private capital banks. Non-interest income is effective in the same rate on active profitability of public and private capital banks and foreign capital banks. In contrast to this, non-interest incomes more predominate in public and private capital banks in terms of affecting equity capital profitability.

6. REFERENCES

- Abreu, M. & Mendes, V. (2001). Commercial bank interest margins and profitability: Evidence from some EU countries. https://www.researchgate.net/profile/Margarida_Abreu/publication/237460076_COMMERCIAL_BANK_INTEREST_MARGINS_AND_PROFITABILITY_EVIDENCE_FOR_SOME_EU_COUNTRIES/links/541036590cf2f2b29a3f6c67/COMMERCIAL-BANK-INTEREST-MARGINS-AND-PROFITABILITY-EVIDENCE-FOR-SOME-EU-COUNTRIES.pdf, 04.10.2017.
- Atanasieff, T. S., Lhacer, P. M. V., & Nakane, M. I. (2002). The determinants of bank interest spreads in Brazil. Banco Central Do Brasil, *Working Papers*, (46), <http://www.bcb.gov.br/pec/wps/ingl/wps46.pdf>, 04.10.2017.
- Bashir, A.H.M. (2001). Assessing the performance of Islamic banks: Some evidence from Middle East". <http://ecommons.luc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1029&context=meea>, 04.10.2017.
- Barajas, A.R.S., & Salazar, N. (1999). Interest spreads in Colombia: 1974-96". IMF Staff Papers, 46(2), 196-224, <https://www.imf.org/external/Pubs/FT/staffp/1999/06-99/pdf/barajas.pdf>, 04.10.2017.

- Çoban, O. & Şahin, S. (2011). Türkiye de para politikalarının bankaların karlılıkları üzerine etkisi. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(22), 335-350.
- Çoban, O., Yorgancılar F. N. & Kabaklarlı, E. (2015). Testing the effects of BRSA on Turkish banking sector by Malmquist İndeks: 1995-2010. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(2), 121-141.
- Demirguc-Kunt, A. & Huizinga, H. (2000). Financial structure and bank profitability. http://siteresources.worldbank.org/INTFR/Resources/475459-1108132178926/Kunt_Huizinga.pdf, 04.10.2017.
- Guru, B. K., Staunton, J. & Balashanmugam, B. (2000). Determinants of commercial bank profitability in Malaysia. *Asian Academy of Management Journal*, 5(2), 1-22, <http://web.usm.my/aamj/5.2.2000/5-2-1.pdf>, 04.10.2017.
- Hausman, J. A. (1978). Specification tests in econometrics. *Econometrica*, 46(6), 1251-1271.
- Jiang, G., Tang N., Law, E., & Sze, A. (2003). Determinants of bank profitability in Hong Kong. <http://www.hkma.gov.hk/media/eng/publication-and-research/quarterly-bulletin/qb200309/fa1.pdf>, 04.10.2017.
- Molyneux, P. & Thornton, J. (1992). Determinants of European bank profitability. *Journal of Banking and Finance*, 16(6), 1173-1178.
- Naceur, B.S. (2003). The determinants of the Tunisian banking industry profitability: Panel evidence. <http://www.mafhoum.com/press6/174E11.pdf>, 04.10.2017.
- Saunders, A. & Schumacher, L. (2000). The determinants of bank interest margins: An international study. *Journal of International Money and Finance*, 19(6), 813-832.
- Tunay, K.B., & Silpar, A.M. (2006). Türk ticari bankacılık sektöründe karlılığa dayalı performans analizi-I. https://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Arastirma_ve_Raporlar/TBB_2.pdf, 04.10.2017.
- TBB (The Banks Association of Turkey) (2015). Banka ve sektör bilgileri. <https://www.tbb.org.tr/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/veri-sorgulama-sistemi/60>, 10.12.2015.

SICAK PARA HAREKETLERİ BİLEŞENLERİNİN İSTİKRARLILIĞI

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİBFD
Cilt, 9, Sayı 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 23.07.2018 Yayına Kabul Tarihi: 13.09.2018

Ömer Uğur BULUT
Dr. Öğr. Üyesi
Kafkas Üniversitesi
Kağızman Uygulamalı
Bilimler Yüksekokulu
bulut.o.u@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-
6511-8187

Murat AYKIRI
Dr. Öğr. Üyesi
Kafkas Üniversitesi
Kağızman Uygulamalı
Bilimler Yüksekokulu
maykiri36@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-
0108-8839

ÖZ Türkiye ekonomisi 1980'lerden sonra sermaye hareketlerine getirilen kısıtlamaları kaldırmış ve bu bağlamda uluslararası ekonomi ile bütünleşmiştir. Zamanla dışa bağımlılık düzeyi her geçen yıl artan ülke ekonomisinde, makroekonomik göstergelerde bozulmalar meydana gelmiş, ekonomik ve finansal krizler yaşanmış ve dış şoklara karşı daha kırılgan bir yapı oluşmuştur. Bu çalışma ile Türkiye'de sermaye hareketleri kalemlerinden spekülasyon ve kırılgan bir yapıya sahip olan sıcak para hareketleri bileşenlerinin tutarlılığı ve ekonomik büyüme ile ilişkisi 1998-2017 dönem aralığı için ilgili değişkenlere ait çeyrek dönemlik veriler yardımıyla ekonometrik olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan ekonometrik çalışma sonuçları; sıcak para hareketleri bileşenleri ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde eşbütünleşik bir ilişki olduğunu ve ilgili bileşenlerden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, oluşturulan vektör hata düzeltme modelinden elde edilen ampirik bulgular sıcak para hareketleri bileşenleri ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönem ilişkinin geçici bir istikrar sağladığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Sıcak para hareketleri, eşbütünleşme, nedensellik

JEL Kodları: C12, C22, F32

Alanı: İktisat

Türü: Araştırma

DOI:10.9775/kauibfd.2018.024

Atıfta bulunmak için: Bulut, Ö. U. & Aykırı, M. (2018). Sıcak para hareketleri bileşenlerinin istikrarlılığı. *KAÜİBFD*, 9(18), 539-560.

STABILITY OF HOT MONEY INFLOWS COMPONENTS

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 9, Issue 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 23.07.2018

Accepted Date: 13.09.2018

Ömer Uğur BULUT

Asst. Prof.

Kafkas University

Kağızman School of

Applied Science

bulut.o.u@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-
6511-8187

Murat AYKIRI

Asst. Prof.

Kafkas University

Kağızman School of

Applied Science

maykiri36@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-
0108-8839

ABSTRACT Turkish economy may have removed restrictions on capital movements and within this context it has integrated the international economy since the 1980s. The level of dependence on the outside of the country's economy has increased, macroeconomic indicators have deteriorated, economic crises have occurred, and a more fragile structure against external shocks has emerged. In this study, stability of hot money movements components which have a fragile structure from speculative capital movements' components in Turkey and the relationship with economic growth have tried to be presented econometrically with the help of the quarterly data for the period between 1998-2017. Long-term cointegrated relationship between the components of the hot money movements and economic growth, and one-way causality relationship from the related components to economic growth is obtained. Vector Error Correction model has shown that the long-term relationship between the components of hot money movements and economic growth provides a temporary stability.

Keywords: Hot money inflows, cointegration, causality

JEL Codes: C12, C22, F32

Scope: Economics

Type: Research

Cite this Paper: Bulut, Ö. U. & Aykırı, M. (2018). Stability of hot money inflows components. *KAUJEASF*, 9(18), 539-560.

1. GİRİŞ

Sıcak para hareketleri, ülke ekonomilerine ihracat, turizm gelirleri ve doğrudan yatırımlar haricinde kısa vadeli krediler ve portföy yatırımları aracılığıyla giriş yapan kısa vadeli yabancı paralardır. Bu tür döviz akımları, yabancıların hisse senedi veya kısa vadeli borç senedi alımları, yerli bankalarda açılan kısa vadeli krediler, reel sektöre açılan kısa vadeli krediler, yabancıların Türkiye'deki bankalarda açtığı TL mevduat veya döviz tevdiat hesaplarını içerir. Bu tür döviz akımlarının sıcak para olarak adlandırılmasının nedeni ise bu fonların sahiplerinin ya da yöneticilerinin oluşabilecek muhtemel risklere karşı oldukça yüksek duyarlılığa sahip olmaları ve bu risklere karşı anında tepki vermelerinden kaynaklanmaktadır. Sıcak para, ülkede riskler arttığında hızla ülkeyi terk edebildiği için finansal piyasalarda ve onun etkisiyle bütün piyasalarda istikrarsızlık ortaya çıkarabilir. Sıcak paranın bir ülkeyi terk etmesinin nedenleri arasında ise siyasal risklerde artış, kurlarda oynaklık ve artışlar (kur riski), ekonomideki risklerde genel artış gibi nedenler ön planda sayılabilir (Eğilmez, 2014).

Shigehara (1998), reel ekonomiden bağımsız olan sıcak para hareketlerinin, giriş yaptığı ülkelerde yatırımları sınırlandırdığını ve ekonomi politikalarının etkinliğini azalttığını vurgulamaktadır. Arestis ve Demetriadeis (1999)'e göre de, sıcak para, para politikasının etkinliğini azaltarak ciddi bir istikrarsızlığa neden olmaktadır. Sıcak para hareketlerinin ülke ekonomilerinde gerek ilgili ülke Merkez Bankalarının bağımsız politika uygulamalarını sınırlandırarak spekülasyonun tehdidine yönelik olarak yüksek boyutlarda rezerv tutmak zorunda kalmalarına neden olduğu gerekse döviz kurlarında yukarıya doğru bir baskı oluşturarak kurlarda istikrarsızlığa neden olduğu diğer bir deyişle ulusal paranın aşırı değerlendirilmesine yol açtığı görülmektedir. Özellikle ulusal paranın aşırı değerlendirilmesi para otoritelerinin gerekli tedbirleri almamaları veya tedbir almakta gecikmeleri halinde ithalatı ucuzlatıp ihracatı pahalılaştırarak ilgili ülkelerin ödemeler dengesinde bozulmalara yol açacağı, beraberinde döviz ihtiyacındaki artışlara bağlı olarak dış borç stokunun kabarması ve bütçedeki faiz yükünün ağırlaşması gibi bir dizi olumsuz sonuçlara neden olacağı da bilinmektedir (Kara, 2001, s. 37-48).

Genel olarak bakıldığında Keynesyen bakış açısının da bir ürünü olarak özellikle gelişmekte olan ülkelerde uzun yıllar düşük ve çoğu zaman enflasyonun altında bir faiz politikası anlayışıyla ekonomide sermaye birikiminin hızlandırılması amaçlanmış ve bu amaca yönelik negatif reel faiz politikası takip edilmiştir. Diğer bir ifadeyle Keynesyen makroekonomik bakış açısının bir sonucu olarak her alanda, ekonominin işleyişine müdahale, bir politika aracı olarak görülmüştür. Ancak bu politika anlayışı özellikle 1970'li yılların başlarından itibaren işsizlikle birlikte yüksek enflasyonun yaşanmasına

kısaca “Stagflasyon” sorununun ortaya çıkmasına yol açmış ve bu olağanüstü durum dikkatleri kaynakların mobilizasyonuna yöneltmiştir. Uzun yıllardan beri uygulanmakta olan bu negatif reel faiz politikası anlayışı, McKinnon (1973) ve Shaw (1973) öncülüğünü yaptığı bir grup ekonomist tarafından, kaynak dağılımında etkinliği bozduğu ve tasarrufların yatırımlara dönüşmesini engellediği gerekçesiyle ciddi bir şekilde eleştirmeye başlamışlardır. “Literatürde McKinnon-Shaw hipotezi veya finansal baskı hipotezi olarak bilenen bu görüşe göre, negatif reel faizler öncelikle tasarruflar üzerinde olumsuz bir etki yapmakta, yatırımları azaltmakta ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi engellemektedir” (Ağır, 2010, s. 1). Ancak 1980’li yıllardan sonra dünyada birçok ülkede uygulanmaya başlanan finansal liberalizasyon politikaları ile birlikte ekonomik ve finansal krizlerde artışlar görülmeye başlanmıştır. Zamanla yaşanan bu finansal krizler finansal liberalizasyon hipotezini tartışmalı bir hale getirmiş ve bu politikalara yönelik eleştiriler hızla artmaya başlamıştır. Bu eleştiriler daha çok finansal liberalizasyon sürecinde artan reel faiz oranları, sıcak para hareketleri ve kredi büyümesinin etkisi üzerine olmuştur.

Finansal liberalizasyon hipotezine karşı görüşler daha çok sermaye hareketleri içerisinde önemli bir yer tutan sıcak para hareketleri bileşenlerinin ülke ekonomileri üzerindeki negatif etkisi üzerinedir. Minsky (1992)’ye göre spekülatif bir etkiye sahip olan sıcak para hareketleri bileşenleri ve ekonomideki yabancı sermaye birikimi temel ekonomik problemdir ve ekonomik krizlerin temel nedeni finansal liberalizasyon ile birlikte sınırlamaların kaldırıldığı sermaye birikimi sorunuyla yakından ilişkilidir. Sınır yakalama yöntemini kullanan Kaminsky, Lizondo ve Reinhart (1998)’a göre ise, sanayi üretimi, uluslararası rezervler, kredi büyümesi, reel faizler ve sıcak paranın da içinde olduğu sermaye hareketleri para krizlerinin önemli göstergeleri arasında yer almaktadır.

Türkiye ekonomisi, 1989 yılında sermaye hareketlerine getirilen sınırlamaları kaldırarak finansal liberalizasyon sürecini tamamlamıştır. Ancak, sonrasında 1994, 2000-2001 ve 2008 krizleri yaşanmıştır. Türkiye ekonomisinde yaşanan bu üç krizin ortak belirleyicisi sıcak para hareketlerinin önemli bir bölümünü oluşturduğu sermaye hareketlerinde yüksek oranda bir çıkışın gerçekleşmesidir. Yaşanan krizler, ekonomik ve finansal kriz modelleriyle ilişkilendirildiğinde ise çıkan sonuç uygulanan yanlış politikaların ve yüksek oranlı sermaye girişlerinin ülke ekonomisini krize sürüklemiş olduğudur. Başlangıçta, yeterli oranda finansal derinliğin sağlanmadığı, bütçe açıklarının kısa vadeli, yüksek faiz beklentisi olan yabancı sermayeyle finansa edildiği ve Merkez Bankası kaynaklarının kolayca kullanıldığı belirsizlik ve risk ortamı oluşmuştur. Uygun koşullar olmadan düşürülen faizler 1994 krizine

neden olmuşken, 2000-2001 krizinde hem faiz hem de kur riskinin giderek artmasının bankacılık sektöründe donuk krediler gibi ciddi sorunlara neden olması finansal kırılganlıkları artırarak krizlere neden olmuştur (Boratav, 2011). Türkiye ekonomisi kaynaklı olmayan 2008 küresel krizinde ise yaşanan diğer krizlerde olduğu gibi yüksek oranlı sermaye çıkışı, üretimi düşürüp işsizlik oranını artmıştır (Karluk, 2014).

1989 yılında sermaye hareketleri üzerindeki tüm engellerin kaldırılmasının Türkiye Ekonomisi üzerindeki ilk etkisi borçlanma ihtiyacı ve finansmanının önemli oranda artış gösteren sıcak para hareketleri bileşenlerine dayandırılması olmuştur (Karluk, 2014). “Faiz ile döviz kuru arasındaki yüksek arbitraj beklentisi ile gelen, parasal genişlemeye, talep artışlarına ve büyümeye yol açan sermaye girişleri cari işlemler dengesinde bozulmalara, dış ticaret açıklarına, bankacılık sisteminde risk artışlarına, dış borç göstergelerindeki bozulmalara neden olmuştur” (Boratav, 2011). Cari açık, yüksek enflasyon ve dış borç gibi önemli makroekonomik istikrarsızlıkların olduğu bu ortamda, herhangi bir olumsuzlukta ülkeden çıkma riski yüksek olan sıcak para hareketleri gibi etkin bir kriz göstergesinin eklenmesi, 1989 sonrasında ekonomik ve finansal krizlerin yaşanmasında önemli bir rol oynamıştır. “Makroekonomik istikrarsızlık ve siyasi belirsizliklere ek olarak devlet müdahalesinin zayıfladığı bir ortamda, Türkiye ekonomisinin istikrarı yabancı sermaye giriş çıkışlarındaki spekülasyon hareketleriyle ciddi anlamda tehlikeye atılmıştır” (Arın, 2000, s.270). 1980 sonrası dönemde sermaye hareketlerine getirilen kısıtlamaların kaldırılmasıyla birlikte küresel piyasalarla entegrasyonu önemli ölçüde artan Türkiye ekonomisinde, dışa bağımlılık düzeyinde meydana gelen artışlar ve makroekonomik göstergelerde meydana gelen bozulmalar, ekonomik yapıyı zamanla dış şoklara karşı daha kırılgan bir hale getirmiş ve sonuç olarak ekonomik ve finansal krizlerin daha sık yaşanmasına ortam hazırlamıştır.

Türkiye ekonomisi için, 1990’lardan sonra artan krizlerle birlikte, yabancı sermaye hareketleri üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların çoğunda sıcak para hareketleri ya bir bütün olarak ele alınmış ya da kısa vadeli yabancı sermaye hareketleri içinde bir bileşen olarak değerlendirilmişken temel makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisi ekonomik ve finansal krizlerle ilişkilendirilerek incelenmiştir. Sıcak para hareketlerini oluşturan bileşenleri ayrı ayrı ele alarak, bu bileşenlerin tutarlılığını ya da istikrarlılığını inceleyen çalışma sayısı yok denecek kadar azdır. Ayrıca, sıcak para hareketleriyle ilgili az sayıdaki ampirik çalışmalar Johansen eşbütünleşme testi, Vektör Otoregresif Model (VAR), Sınır yakalama yöntemi ve Granger nedensellik testine dayanmaktadır. Ampirik çalışmalarda durağanlık testleri ise büyük ölçüde yapısal kırılmaları dikkate almayan

Augmented Dickey Fuller testi ile yapılmaktadır. Bu çalışmanın az sayıda diğer ampirik çalışmalardan ayıran özellikleri, durağanlık testi için yapısal kırılmaları dikkate alan Zivot-Andrews birim kök testinin, eşbütünleşme testi için ARDL sınır testi yaklaşımının, nedensellik analizi için ise Toda-Yamamoto nedensellik testinin kullanılmasıdır. Ayrıca, sıcak para hareketlerinin istikrarlılığını tüm bileşenlerine ayırarak analiz etmesi bu çalışmayı mevcut literatürden farkı kılan bir diğer özelliktir.

Bu çalışma ile Türkiye’de sermaye hareketleri kalemlerinden spekülative ve kırılmalı bir yapıya sahip olan sıcak para hareketlerini oluşturan bileşenlerin istikrarlılığı ve bu bileşenlerin ekonomik büyüme ile olan ilişkisi 1998-2017 dönemi ilgili değişkenlerin çeyreklik verileriyle ampirik olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır.

1. Sıcak para hareketleri bileşenleri ile ekonomik büyüme arasında uzun dönem ilişki var mıdır?

2. Sıcak para hareketleri bileşenleri ekonomik büyümedeki değişimleri etkileyen bir faktör müdür?

3. Eğer sıcak para hareketleri bileşenleri ile ekonomik büyüme arasında uzun dönem ilişki varsa, bu ilişki tutarlı ve sürdürülebilir midir?

4. Türkiye ekonomisinde meydana gelebilecek herhangi bir şokun etkisiyle sıcak para hareketleri bileşenleri ve ekonomik büyüme arasındaki dengeden sapma olduğunda şokun etkisi kısa dönemde ortadan kalkacak mıdır?

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Sıcak para hareketlerinin ülke ekonomilerin istikrarsızlığa neden olduğu fikri bazı çalışmalarda konu edilmiştir. Corbo ve Hernandez (1996), Yeldan (1996) ile Rodric ve Velasco (1999), sıcak para hareketlerinin önemli bir bölümünü oluşturduğu kısa vadeli sermaye hareketlerinin istikrarsızlığa yol açıcı ve kriz yaratıcı etkisinden dolayı gerektiğinde engellenmesi gerektiğini savunmuştur.

Sıcak para hareketlerinin kısa vadeli sermaye girişleri içerisinde incelendiği çalışmalardan Kaya ve Yılmaz (2005), kısa vadeli sermaye oynaklığının kriz yaratıcı etkisini Granger nedensellik testini kullanarak analiz etmiştir. Bu çalışmada kısa vadeli sermaye oynaklığı sıcak para hareketlerinin de içinde bulunduğu kısa vadeli sermaye hareketleri ve net hata noksanın toplamından oluşmuştur. Sonuçlar kısa vadeli sermaye oynaklığının %10 önem seviyesinde para krizlerinin nedeni olduğunu göstermiştir. İnandım (2005)’ın Granger nedensellik testini kullandığı çalışmasında, kısa vadeli sermaye

hareketlerinin istikrarsızlığını reel döviz kuru üzerinden incelemiştir. Ekonometrik sonuçlar, kısa vadeli sermaye hareketlerinin Türk lirasının değerlendirilmesine neden olduğunu net olarak ortaya koyamamıştır. Örnek (2006) Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testini kullanarak Türkiye ekonomisini incelediği çalışmasında kısa vadeli sermaye girişlerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki yarattığı tespit etmiştir. Güriş (2007), sermaye hareketlerinin vade yapılarına göre Türkiye ekonomisinin büyüme hızı üzerine etkisini VAR modeli aracılığı ile araştırmıştır. Kısa vadeli sermaye hareketlerinde meydana gelecek olan şoka büyüme oranının, uzun vadeli sermaye hareketlerindeki şoka oranla daha duyarlı olduğu, bu nedenle de kısa vadeli sermaye hareketlerinin kriz yaratıcı etkisinin var olduğu sonucuna varmıştır.

Ekonomi literatüründeki bazı ampirik çalışmalarda sıcak para hareketlerinin istikrarsızlığı ve kriz yaratıcı etkisinin analizi için Granger nedensellik testi, sinyal yakalama yöntemi ve VAR modeli kullanılmıştır. İnsel ve Sungur (2003)'un Granger nedensellik testini kullandıkları çalışmalarında sıcak para hareketlerinin bileşeni olduğu sermaye hareketlerinin ülke ekonomilerinde istikrarsızlığa neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tosuner (2005), sinyal yakalama yöntemini uyguladığı çalışmasında sıcak para hareketi bileşeni olan portföy yatırımlarının ekonomideki istikrarsızlıkları arttıran faktörler arasında olduğu sonucuna ulaşmıştır. Altıntaş ve Öz (2007), aynı yöntemi kullanarak sıcak para hareketlerindeki çıkışların Türkiye ekonomisinde istikrarsızlığa neden olarak 1994 ve 2001 krizlerine neden olduğunu göstermiştir. Sınır yakalama yönteminin kullanıldığı başka bir çalışma olan Mercan ve Peker (2013)'in çalışmalarında portföy yatırımları ekonomik büyümeyi pozitif etkilese bile istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Akıncı, Akıncı ve Yılmaz (2014), Türkiye ekonomisi için finansal piyasaları etkileyen istikrarsızlıkları VAR modeli ile incelemiştir. Çalışmanın ampirik sonuçlarına göre finansal piyasalardaki istikrarsızlıkları arttıran en önemli faktörlerden biri portföy yatırımları olmuştur.

Ekonomi literatüründeki Türkiye ekonomisi için yapılan teorik ve ampirik çalışmalara bakıldığında, Örnek (2006) ile Mercan ve Peker (2013)'de olduğu gibi sermaye hareketlerinin büyümeyi olumlu etkilediği, Güriş (2007)'in çalışmasında olduğu gibi sermaye hareketlerinin büyümeyi olumsuz yönde etkilediği şeklinde farklı sonuçların elde edildiğini görmekteyiz. Ayrıca, sıcak para hareketleri kendisini oluşturan tüm bileşenleriyle değil kısa vadeli sermaye hareketleri içerisinde bir bileşen olarak analiz edildiği görülmüştür. Sıcak para hareketlerinin istikrarsızlığını ve kriz yaratıcı etkisini test eden bu çalışmalarda ekonometrik yöntem olarak Granger nedensellik, VAR modeli, Johansen eşbütünleşme testi, sınır yakalama yöntemi kullanılmıştır.

3. VERİ SETİ, YÖNTEM ve MODEL

Sıcak para hareketleri bileşenlerinin tutarlılığının ekonomik büyüme üzerinden araştırıldığı çalışmamızda (1) numaralı denklemde ifade edilen model kullanılmıştır;

$$gdp_t = \alpha_0 + \alpha_1 pi_t + \alpha_2 oi_t + \alpha_3 nes_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

İlgili değişkenlerin tümü “Moving Average” yöntemiyle mevsimsellikten arındırılmıştır. “PI”, “OI” ve “NES” değişkenleri bazı yıllarda negatif değerler aldığından sadece “GDP” değişkeni logaritması alınarak modele ilave edilmiştir. Değişkenlerle ilgili açıklayıcı bilgilere Tablo 1’de yer verilmiştir:

Tablo 1: Ekonometrik Analizde Kullanılacak Değişkenler

Sıcak Para Hareketleri Bileşenleri	Ekonomik Büyüme Göstergesi
Portföy Yatırımları (pi)	Harcamalar Yöntemiyle Gayri Safi Yurtiçi
Diğer Yatırımlar (oi)	Hasıla (gdp)
Net Hata ve Noksan (nes)	

Sıcak para hareketleri bileşenleri ve ekonomik büyüme göstergesi Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası’nın (TCMB) resmi internet sitesindeki Elektronik Veri Dağıtım Sistemi’nden (EVDS) alınmıştır. Ekonometrik analizlerde E-Views 10⁺ ve Microfit 5.0 paket programları kullanılmıştır.

Sıcak para hareketlerini ve bileşenlerini oluşturan ödemeler dengesi kalemleri Tablo 2’de belirtilmiştir:

Tablo 2: Sıcak Para Hareketleri Bileşenlerini Oluşturan Ödemeler Dengesi Kalemleri

Sıcak Para Hareketleri	
Portföy Yatırımları (+)	<p>➡ Bankalar ve Diğer Sektörlerin Hisse Senedi Yükümlülükleri (+)</p> <p>Genel Hükümet Yurtiçi Borç Senedi Yükümlülükleri (+)</p>
Diğer Yatırımlar (+)	<p>➡ Banka Efektif ve Mevduat Yükümlülükleri (+)</p> <p>Banka Kredi Varlıkları (+)</p> <p>Banka Kısa Vadeli Kredi Yükümlülükleri (+)</p>

Net Hata ve Noksan (+) →	Diğer Sektör Kısa Vadeli Kredi Yükümlülükleri (+)
	Kaynağı Belirlenemeyen Döviz Giriş veya Çıktıları (+)

Sıcak para hareketleri bileşenleri ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönem ilişkinin belirlenebilmesi için Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından geliştirilen ARDL (Autoregressive Distributed Lag) yöntemi kullanılmıştır. “ARDL sınır testi yaklaşımı değişkenlerin seviyesinde I(0) veya birinci farkında I(1) durağan olmasına bakılmaksızın uygulanabilir. Bu yöntem kullanılarak dinamik sınırsız bir hata düzeltme modeli (UECM) kullanılabilir. UECM yöntemiyle birlikte kısa dönem dinamiklerle uzun dönem eşitlikler entegre edilebilmektedir” (Shahbaz & Lean, 2012, s. 475). Böylelikle, sıcak para hareketleri bileşenlerinin tutarlılığı hem kısa hem de uzun dönem dikkate alınarak analiz edilebilecektir.

Modelin ARDL formu 2 numaralı denklemde belirtilmiştir:

$$gdp_t = (pi_t, oi_t, nes_t)$$

$$dgdp_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} dgdp_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{2i} dpi_{t-i} + \sum_{i=0}^p \beta_{3i} doi_{t-i} + \sum_{i=0}^k \beta_{4i} nes_{t-i} + \beta_5 gdp_{t-1} + \beta_6 pi_{t-1} + \beta_7 oi_{t-1} + \beta_8 nes_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

2 no’lu denklemde, d terimi birinci fark işlemcisini, β_0 sabit terimi, $\beta_1, \beta_2, \beta_3,$ ve β_4 katsayıları kısa dönem ilişkiyi ve $\beta_5, \beta_6, \beta_7,$ ve β_8 ise uzun dönem ilişkiyi ifade etmektedir. ARDL modeli oluşturulurken, en uygun gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriteriyle (AIC) belirlenmektedir.

$$H_0 = \beta_5 = \beta_6 = \beta_7 = \beta_8 = 0$$

$$H_1 = \beta_5 \neq \beta_6 \neq \beta_7 \neq \beta_8 \neq 0$$

ARDL yönteminde iki kritik sınır kullanılmaktadır. Elde edilen F istatistik değeri kritik üst sınırı geçerse sıfır hipotezi (H_0) reddedilir, yani sıcak para hareketleri bileşenleri ile ekonomik büyüme arasında uzun dönem ilişki olduğu kabul edilir. F istatistik değeri kritik alt sınırın altında kalırsa, H_0 reddedilemez ve ilgili değişkenler arasında uzun dönem ilişki olmadığı sonucuna varılır. İlgili değişkenler arasında uzun dönem ilişki olduğu tespit edilirse, 3 no’lu denklemde belirtilen UECM tahmin edilir:

$$dgdp_t = c_0 + \sum_{i=1}^m c_{1i} dgdp_{t-i} + \sum_{i=0}^n c_{2i} dpi_{t-i} + \sum_{i=0}^p c_{3i} doi_{t-i} + \sum_{i=0}^k c_{4i} nes_{t-i} + \text{şecm}_{t-i} + U_t \quad (3)$$

3 no'lu denklemde, d terimi birinci fark işlemcisini, ecm_{t-i} , hata düzeltme terimi ve β sıcak para hareketleri bileşenlerinin bir şok karşısında kısa dönemde ne kadar hızlı dengeye yöneleceklerini gösteren hata düzeltme katsayısıdır. Kısa dönem uyarlanma süreci sıcak para hareketlerinin tutarlılığı hakkında bilgi verecektir. Hata düzeltme katsayısının pozitif ve istatistiki olarak anlamsız çıkması, sıcak para hareketleri bileşenleri ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönem ilişkinin ekonomideki herhangi bir şok karşısında tekrar dengeye gelemeyeceği ve dolayısıyla bu bileşenlerin istikrarsızlaşacağı şeklinde yorumlanır.

“ARDL yaklaşımında eğer değişkenlerden birinin birim kök derecesi $I(1)$ 'den büyükse Pesaran vd. (2001) tarafından bulunan kritik değerler kullanılamaz. Bu kritik değerler $I(0)$ ve $I(1)$ temelli oluşturulmuştur” (Öztürk & Acaravcı, 2013). Bu nedenle ekonometrik analizin ilk aşamasında ilgili değişkenlere birim kök testi yapılarak ARDL sınır testi yaklaşımının varsayımlarına uyup uymadığına bakılması gerekmektedir. Bu amaçla, çalışmada serilerin durağanlığının incelenmesi için yapısal kırılmaya izin veren birim kök testlerinden Zivot-Andrews (ZA) testi uygulanmıştır.

Ekonometrik analizlerde ampirik bulguların doğru ve tutarlı olması için değişkenlerin durağan olmaları gerekmektedir. Durağan olmayan zaman serileriyle yapılan analiz sonucunda ekonomi literatüründe teorik olarak geçerliliği olmayan ilişkiler ortaya çıkabilmektedir. Ekonometrik analizlerde bu sorunun göz ardı edilmemesi ve analizlerde kullanılacak değişkenlerin durağanlık seviyelerinin mutlaka bilinmesi gerekmektedir. (Granger & Newbold, 1974). Ayrıca, uygulamalar yapılırken serilerin zamanla değişim eğilimlerin dikkate alınması önemlidir. “Analizlerde ele alınan değişkenler doğal afetleri, ekonomik ve finansal krizler ve politika değişimlerinden kaynaklı faktörlerden etkilenebilmektedir. Söz konusu faktörler nedeniyle trendde oluşan kalıcı değişikliklere yapısal değişim denilmektedir” (Sungur, Aydın & Eren, 2016). İncelenen dönemin uzunluğuna bağlı olmakla birlikte seride birden fazla kırılma yani yapısal değişim gözlemlenebilmektedir (Güriş, Çağlayan & Güriş, 2013, s. 413). Yapısal kırılmaları dikkate almadan ekonomik değişkenlerin tahmin edilmesi hatalı sonuçlar doğuracağından çalışmada yapısal kırılmalara izin veren birim kök testi kullanılmıştır.

Zivot ve Andrews (2002), tahmin edilen dönemdeki yapısal kırılmayı tespit ederek birim kök testi olan Zivot-Andrews testini geliştirmiştir. “Bu test zaman serilerindeki yapısal kırılmaları içsel olarak belirlemektedir” (Zivot & Andrews, 2002). 2000/2001 Türkiye krizi, 2008 küresel krizi ve 2010 Avrupa borç krizlerini göz önüne aldığımızda, bu yıllarda Türkiye ekonomisi için yapısal kırılmaların olması kaçınılmazdır.

Zivot-Andrews testi, 4, 5 ve 6 no'lu denklemlerin tahminine dayanmaktadır. Bu birim kök testinde, regresyon denklemi tahmin edilmekte ve tahmin edilen parametreler için t istatistiği hesaplanmaktadır. “Uygulamada tahmin edilen üç modelden; denklem 4 sabitte kırılma ($DU_t(\lambda)$) ile ilgili iken, 5 trendde kırılmayı ($DT_t(\lambda)$) göstermektedir. 6 no'lu denklem ise yapısal bir değişimin hem sabit hem de trendi değiştirdiğini gösteren denklemdir” (Korkmaz, Zaman & Çevik, 2008, s. 25).

$$GDP_t = \mu^A + \theta^A DU_t(\lambda) + \beta^A t + \alpha^A GDP_{t-1} + \sum_{j=1}^k c_j^A \Delta GDP_{t-j} + \varepsilon_t \quad (4)$$

$$GDP_t = \mu^B + \beta^B t + \gamma^B DT_t(\lambda) + \alpha^B GDP_{t-1} + \sum_{j=1}^k c_j^B \Delta GDP_{t-j} + \varepsilon_t \quad (5)$$

$$GDP_t = \mu^C + \theta^C DU_t(\lambda) + \beta^C t + \gamma^C DT_t(\lambda) + \alpha^C GDP_{t-1} + \sum_{j=1}^k c_j^C \Delta GDP_{t-j} + \varepsilon_t \quad (6)$$

$H_0 : \alpha = 1$ Seri birim kök içerir (Durağan Değildir)

$H_1 : \alpha = 0$ Seri birim kök içermez (Durağandır)

“Burada, $t=1,2,3,\dots,T$ tahmin dönemini, λ kırılma noktasını göstermektedir. Bütün modeller, $j=t$ 'den $j=(T-1)/T$ 'ye kadar En Küçük Kareler Yöntemi (EKK) ile tahmin edilmektedir. λ 'nın her bir değeri için k gecikme sayısı belirlenerek $\alpha^i = 1$ durumu t istatistiğiyle test edilmektedir” (Korkmaz vd., 2008). “Hesaplanan t istatistiğinin mutlak değeri içinde, Zivot-Andrews kritik değerinden büyük olması durumunda H_0 reddedilmektedir. Bu durumda yapısal kırılmanın dikkate alındığı durağanlık testinde ekonomik büyümenin (gdp) durağan olduğunu söyleyebiliriz” (Korkmaz vd., 2008, s. 25; Temurlenk & Oltulular, 2007).

Çalışmada sıcak para hareketleri bileşenlerinin ekonomik büyüme üzerinden tutarlılığının yanında aralarındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Toda-Yamamoto testinin avantajı Granger nedensellik testinde olduğu gibi analizlerde kullanılacak değişkenlerin durağanlık mertebelerinin eşit olması zorunluluğunun olmamasıdır. Toda-Yamamoto testi yapılırken, öncelikle ilgili değişkenlerin düzey değerleri $I(0)$ kullanılarak Vektör Otoregresif (VAR) model oluşturulmaktadır (Tapşın & Karabulut, 2013, ss. 200-201). Oluşturulan VAR modelinde dikkat edilmesi gereken değişen varyans ve otokorelasyon gibi yapısal sorunların olmadığı uygun gecikme uzunluğunun yani VAR modelinin gerçek derecesinin (k) belirlenmesidir. VAR modelinde en uygun gecikme uzunluğu Akaike ve Schwarz gibi bilgi kriterleri yardımıyla belirlenebilmektedir. Sonraki aşamada “k” derecesine ZA birim kök testi

sonuçlarına göre belirlenen ilgili değişkenlerin maksimum bütünleşme mertebesi (dmax) eklenerek VAR modeli tekrar tahmin edilmektedir. Yapay olarak tahmin edilen bu VAR modelinde herhangi bir yapısal sorun olması halinde “Newey-West” yöntemi kullanılarak bu yapısal sorun ya da sorunlar dikkate alınıp düzeltilmektedir. Toda-Yamamoto nedensellik prosedürünün bu aşamasında “dmax” derecesinin “k” derecesini aşmaması önemlidir (Lütkepohl & Kratzig, 2004: p. 148).

Toda-Yamamoto nedensellik testi için oluşturulan VAR(k+ dmax) modeli 7 no’lu denklemde olduğu gibi ilişkisiz regresyon (seemingly unrelated regression) yöntemiyle tanımlanıp tahmin edilmektedir (Lütkepohl & Kratzig, 2004, p. 150).

$$GDP_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{k+d \max} \alpha_{1(i+d \max)} GDP_{t-(i+d \max)} + \sum_{i=1}^{k+d \max} \alpha_{2(i+d \max)} PI_{t-(i+d \max)} + \varepsilon_{1t} \quad (7)$$

7 no’lu denklem görünüşte ilişkisiz regresyon yöntemiyle (seemingly unrelated regression) tahmin edilmekte ve Newey-West yöntemi kullanıldığından modeldeki değişen varyans ve otokorelasyon sorunları dikkate alınıp düzeltilmektedir. Toda-Yamamoto testinde dikkat edilmesi gereken nokta, nedensellik analizi için genişletilmiş Wald (MWALD) testlerinin ilk “k” katsayı matrisi üzerine uygulanmasıdır. Böylelikle, 7 no’lu denklemde “Portföy yatırımlarından (PI) ekonomik büyümeye (GDP) doğru nedensellik yoktur” sıfır hipotezi $H_0 : \alpha_{2i} = 0$ biçiminde tanımlanır ve buna MWald (F-testi) testi uygulanır. “Hesaplanan MWALD test istatistiği p serbestlik dereceli ki-kare tablo değerinden büyükse veya olasılık değeri anlamlılık düzeylerinden (0,1, 0,05, 0,01) küçükse sıfır hipotezi reddedilmektedir” (Tapşın & Karabulut, 2013, s. 201). Eğer sıfır hipotezi reddedilirse, yani gecikmeli parametrelerden en az biri sıfırdan farklıysa, PI’den GDP’ye doğru nedensellik olduğu sonucuna ulaşılır. “Bu noktada, Toda-Yamamoto nedensellik testi uygulanırken VAR modelinde “k” gecikme değerlerine ait parametreler üzerine kısıtlamalar konulmamaktadır” (Lütkepohl & Kratzig, 2004, p. 150).

4. EKONOMETRİK BULGULAR

Sıcak para hareketleri bileşenleri ve ekonomik büyüme için test biçimi olarak sabit terim ve trendin kullanıldığı ve gecikme uzunluğunun seçimi için Schwarz kriteri uygulanılarak yapılan Zivot-Andrews birim kök testi sonuçları Tablo 3’te gösterilmeye çalışılmıştır.

ZA testi sonuçlarına göre hesaplanan t istatistiğinin, kritik değerlerden mutlak değer olarak küçük çıktığı modellerde yapısal kırılma olmadan seride birim kökün olduğunu gösteren hipotez reddedilememekte tersi durumda ise

hipotezin reddine karar verilmektedir.

Tablo 3: Zivot-Andrews Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Model	Kırılma Dönemi**	t-istatistiği***	Sonuç
gdp	Sabit Terim ve Trend	2009Q4	-3.769735	H ₀ Reddedilemez
dgdp*	Sabit Terim ve Trend	2003Q3	-5.362058	H ₀ Red
pi	Sabit Terim ve Trend	2013Q2	-6.909504	H ₀ Red
oi	Sabit Terim ve Trend	2010Q1	-8.219568	H ₀ Red
nes	Sabit Terim ve Trend	2012Q4	-6.479675	H ₀ Red

*dgdp, gdp serisinin birinci farkını ifade etmektedir.

** Q terimi kırılma dönemlerinin çeyreklik olduğunu belirtmektedir.

***Sabitte kırılma için %1, %5 ve %10 anlam düzeyindeki değerler sırasıyla -5.34, -4.93 ve -4.58'dir. Trendde kırılma için sırasıyla -4.80, -4.42 ve -4.11'dir. Sabit ve trendde kırılma için sırasıyla -5.57, -5.08 ve -4.82'dir.

Tablo 3'teki sonuçlara göre; "pi", "oi" ve "nes" serilerinin seviyelerindeki istatistikî değerler yüksek çıktığından H₀ reddedilir. "gdp" serisinin ise birinci farkı alındığında t-istatistik değeri yüksek çıkmaktadır. Buna göre sıcak para hareketleri bileşenleri olan "pi", "oi" ve nes serileri seviyelerinde, ekonomik büyüme göstergesi olan "gdp" ise birinci farkı alındığına durağan çıkmaktadır.

Modelde kullanılan serilerin farklı seviyelerde (I(0) ve I(1)) durağan çıkması nedeniyle seriler arasında eş bütünleşme ilişkisinin tespiti için ARDL sınır testi uygulanmıştır.

ARDL sınır testine ilişkin optimum gecikme uzunluklarının sonuçları Tablo 4'te belirtilmiştir. Optimum gecikme uzunluğunun belirlenmesinde 5 farklı kriter [(likelihood ratio (LR), final prediction error (FPE), Akaike information (AIC), Schwarz information (SIC), ve Hannan-Quinn (HQ)] kullanılmıştır. Tablo 4'e göre, ARDL modeli için optimum gecikme uzunluğu LR, FPE ve AIC kriterlerine göre 3 olduğu bulunmuştur.

Tablo 4: ARDL Sınır Testi İçin Uygun Gecikme Uzunluğu Seçimi

Gecikme	LR	FPE	AIC	SC	HQ
---------	----	-----	-----	----	----

0	NA	0.055492	-0.053910	0.109289	0.010754
1	88.66068	0.013679	-1.454510	-1.258671	-1.376912
2	0.783315	0.013911	-1.437939	-1.209460	-1.347409

3	9.678934	0.012196	-1.569843	-1.308724	-1.466380
4	1.507036	0.012249	-1.565974	-1.272216	-1.449578
5	13.12759	0.010066	-1.762900	-1.436502*	-1.633571*
6	1.883828	0.010036	-1.766538	-1.407500	-1.624276
7	3.59e-07	0.010345	-1.737126	-1.345448	-1.581931
8	0.008811	0.010663	-1.707875	-1.283557	-1.539747
9	5.842546*	0.009867*	-1.786658*	-1.329701	-1.605598
10	1.013977	0.009983	-1.776378	-1.286781	-1.582385
11	0.570794	0.010185	-1.757943	-1.235706	-1.551017
12	0.602983	0.010385	-1.740355	-1.185478	-1.520495

Tablo 5'te 9 gecikme uzunluğuna göre ARDL modeli tahmin edildikten sonra eşbütünleşme sonuçları verilmiştir. Eşbütünleşme ilişkisinin bulunmadığını işaret eden sıfır hipotezi, eşbütünleşme ilişkisine işaret eden alternatif hipotez karşısında sınanmıştır. Sıcak para hareketleri bileşenleri ve ekonomik büyüme değişkeni için yapılan sınamada hesaplanan F istatistiği % 10 anlamlılık düzeyinde Pesaran vd. (2001) tarafından belirlenen kritik değerlerinden yüksek olduğundan Ho hipotezi reddedilmekte seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinden söz edilmektedir. Sıcak para hareketleri bileşenleri ile ekonomik büyüme uzun dönem ilişkisinin varlığı % 10 anlamlılık düzeyinde kanıtlanmıştır.

Tablo 5'teki uyumluluk testi sonuçlarına göre, ARDL modelinde otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının olmadığı ve hata terimlerinin normal dağıldığı görülmektedir.

Tablo 5: ARDL Sınır Testi ve Uyumluluk Testi Sonuçları ile Kritik Değerler

ARDL Sınır Testi Sonuçları	
Tahmin Edilen Eşitlik	$gdp=f(\pi,oi, nes)$
F İstatistiği	4.66
Optimum Gecikme Uzunluğu*	ARDL(5, 4, 6, 2)
Uyumluluk Testi Sonuçları	
R^2	0.983
Düzeltilmiş R^2	0.976
F İstatistiği	140.6009
Olasılık Değeri	0.000
Breusch-Godfrey Otokorelasyon	1,217
Olasılık Değeri	0.3099
Breusch-Pagan-Godfrey Değişen Varyans	1.223
Olasılık Değeri	0.2724
Jarque-Bera Normallik	2.805

Olasılık Değeri	0.246	
Kritik Değerler**	Alt Sınır	Üst Sınır
% 10	3.47	4.45
% 5	4.01	5.07
% 2.5	4.52	5.62
% 1	5.17	6.36

*Gecikme uzunluğunun belirlenmesinde AIC kullanılmıştır.

**Kritik değer sınırları Pesaran vd. (2001)'nden alınmıştır.

Tablo 6: ARDL(5, 2, 6, 4) Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	t-istatistik	Olasılık
C	1.240506	1.195713	0.2372
@TREND	0.000913	0.664708	0.5092
GDP(-1)	-0.068166	-1.165987	0.2489
PI(-1)	2.41E-05	3.914624	0.0003
OI(-1)	-1.10E-05	-1.461166	0.1500
NES(-1)	1.11E-05	0.792819	0.4315
D(GDP(-1))	-0.040969	-0.332280	0.7410
D(GDP(-2))	-0.229293	-2.042620	0.0462
D(GDP(-3))	-0.158028	-1.503372	0.1388
D(GDP(-4))	0.358809	3.359341	0.0015
D(PI)	2.78E-06	0.586990	0.5598
D(PI(-1))	-9.82E-06	-1.881704	0.0655
D(OI)	1.04E-05	2.571857	0.0130
D(OI(-1))	2.21E-05	2.965704	0.0046
D(OI(-2))	2.04E-05	2.706492	0.0092
D(OI(-3))	3.36E-06	0.474763	0.6369
D(OI(-4))	-9.55E-06	-1.655704	0.1038
D(OI(-5))	-3.31E-06	-0.829552	0.4106
D(NES)	4.89E-06	1.000074	0.3219
D(NES(-1))	6.17E-06	0.548625	0.5856
D(NES(-2))	1.46E-05	1.766175	0.0832

Sıcak para hareketleri bileşenleri ile ekonomik büyüme arasında eşbütünlük ilişkisinin tespitinden sonra seriler arasından uzun ve kısa dönemli ilişkilerin test edilebilmesi amacıyla ARDL modeli kurulmuştur. Uzun dönem tahmin sonuçları Tablo 6 ve Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7: ARDL(5, 2, 6, 4) Uzun Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayı	t-istatistik	Olasılık
pi	0.000354	0.000328	1.079215
oi	-0.000161	0.000216	-0.745466
nes	0.000163	0.000260	0.627891

Tahmin edilen ARDL(5,2,6,4) modelinden uzun dönem katsayılar elde edilebilmektedir. Hesaplanan uzun dönem katsayılarının işaretine ve istatistiksel anlamlılığına bakılarak, modelde kullanılan değişkenler için uzun dönem ilişkisi ifade edilmektedir.

ARDL(5, 2, 6, 4) modelinden hareketle belirlenen uzun dönem katsayıları Tablo 7’de sunulmuştur. Sıcak para hareketleri bileşenleri istatistiki olarak anlamlı çıkmamıştır. Sıcak para hareketleri bileşenlerinden olan diğer yatırımların uzun dönemdeki işareti negatif çıkmışken, portföy yatırımları ve net hata noksanın işareti pozitifdir. Bu sonuçlara göre ekonomik büyüme üzerinde uzun dönemde en çok etkili sıcak para hareketi bileşeninin (katsayısı 0.000354) portföy yatırımlarının olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 8: ARDL(5, 2, 6, 4) Kısa Dönem Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	t-istatistik	Olasılık
C	1.240506	4.523311	0.0000
@TREND	0.000913	1.789776	0.0793
D(GDP(-1))	-0.040969	-0.405756	0.6866
D(GDP(-2))	-0.229293	-2.335326	0.0234
D(GDP(-3))	-0.158028	-1.656023	0.1037
D(GDP(-4))	0.358809	3.601183	0.0007
D(PI)	2.78E-06	0.635264	0.5280
D(PI(-1))	-9.82E-06	-1.989701	0.0519
D(OI)	1.04E-05	2.801077	0.0071
D(OI(-1))	2.21E-05	4.375526	0.0001
D(OI(-2))	2.04E-05	3.902497	0.0003
D(OI(-3))	3.36E-06	0.662342	0.5107
D(OI(-4))	-9.55E-06	-2.016172	0.0490
D(OI(-5))	-3.31E-06	-0.903924	0.3702
D(NES)	4.89E-06	1.109495	0.2723
D(NES(-1))	6.17E-06	1.021700	0.3117
D(NES(-2))	1.46E-05	2.478202	0.0165
D(NES(-3))	1.32E-05	3.254161	0.0020
ECM _{t-1}	-0.068166	-4.442658	0.0000

ARDL (5, 2, 6, 4) modelinde seriler arasında uzun dönem tahmini yapıldıktan sonra, kısa dönem tahmini sonuçları Tablo 8’de verilmiştir. Kısa dönem ilişkinin tahmin edildiği kısıtsız hata düzeltme modelinde, uzun dönem modelinden edilen hata teriminin bir dönem gecikmeli değeri ecm_{t-1} şeklinde ifade edilerek değişken olarak ilave edilmiştir.

Tablo 8’deki sonuçlara göre, ecm_{t-1} değeri istatistiki olarak anlamlı, katsayı ise negatif bulunmuştur. ecm_{t-1} katsayısının -0.068 olması, yaklaşık iki ayda kısa dönemde uzun dönem dengenin bir sapma olması halinde sistemin dengeye geleceğini göstermektedir. “ ecm_{t-1} katsayısı 0 ile -1 arasında

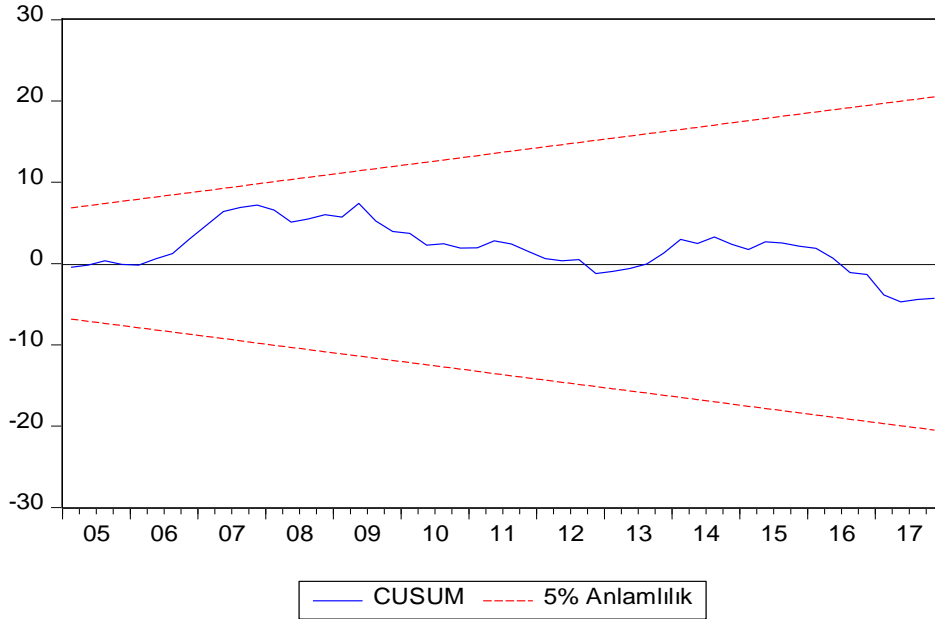
olduğundan, uyarlanma süreci uzun dönem dengeye tekdüze olur” (Alam & Quazi, 2003, s. 97).

ECM_{t-1} katsayısı negatif ve istatistiki olarak anlamlı bulunması, sıcak para hareketleri bileşenleri ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını bir başka açıdan kanıtlamaktadır.

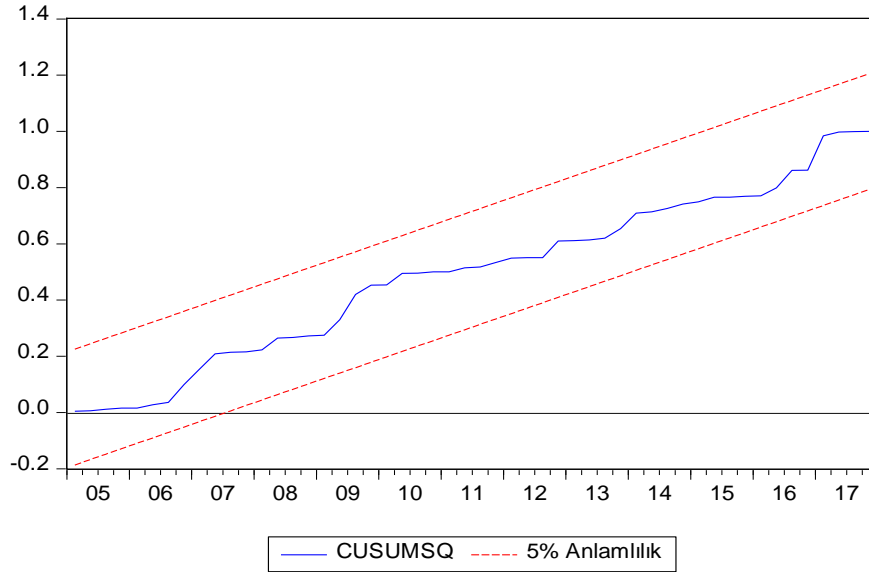
Kısa dönemde “ π ” değişkenin 1 dönem gecikmeli değeri %10 anlam düzeyinde istatistiki olarak anlamlı ve negatif çıkmıştır. “ oi ” değişkeninin dört dönem gecikmeli değeri istatistiki olarak anlamlı ve negatif çıkmıştır. Ayrıca, “ nes ” değişkeninin 2 ve 3 dönem gecikmeli değerleri ile “ oi ” değişkeninin 2, 2 ve 4 dönem gecikmeli değerleri istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bulunmuştur.

Türkiye ekonomisi için incelenen bu çalışmada ilgili dönemde yaşanan yapısal değişimlerden dolayı bir veya daha çok yapısal kırılma olabileceğinden Brown, Durbin ve Evans (1975)’in çalışmasında önerilen kısa ve uzun dönem katsayıların uygunluğunu test etmek amacıyla cumulative sum (CUSUM) ve cumulative sum of squares (CUSUMSQ) testleri yapılmıştır.

Şekil 1 ve Şekil 2 CUSUM ve CUSUMSQ test istatistiklerinin %5 anlamlılık düzeyinde kritik sınırların içerisinde kaldığını göstermektedir. Bunun anlamı sıcak para hareketleri bileşenleri ve ekonomik büyümenin incelenen dönem içerisinde istikrarlı olduğudur.

Şekil 1: CUSUM Testi

Şekil 2: CUSUMSQ Testi

Çalışmada, finansal liberalizasyon ve kriz öncü göstergeleri arasındaki nedensellik ilişkisinin belirlenmesi için uygulanan Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçları Tablo 9'da yansıtılmıştır.

Tablo 9: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Sıfır Hipotezi (H_0)	Test İstatistiği	Değer	Serbestlik derecesi	Olasılık
π 'den gdp'ye nedensellik yoktur	Ki-Kare	23.75113	4	0.0001
oi 'den gdp'ye nedensellik yoktur	Ki-Kare	10.15727	4	0.0379
nes 'ten gdp'ye nedensellik yoktur	Ki-Kare	12.75801	4	0.0125

Tablo 9'daki sonuçlar seçilen sıcak para hareketleri bileşenlerinden ekonomik büyümeye doğru nedensellik olduğunu göstermektedir. Ki-Kare istatistiğine bakarak sonucu yorumlarsak, olasılık değerine göre her üç anlam düzeyinde de sıfır hipotezi reddedilir ve portföy yatırımları, diğer yatırımlar ve net hata noksanından ekonomik büyümeye doğru nedensellik olduğu bulgusu elde edilir.

5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Türkiye ekonomisinde sıcak para hareketleri bileşenlerinin istikrarlılığını, ekonomik büyüme üzerinden test etmek amacıyla 1998-2017 dönemine ait çeyrek dönem verileri ile yapmış olduğumuz bu çalışmada; ZA birim kök testi, ARDL sınır testi yaklaşımı ve Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılmıştır.

İlgili değişkenlerin tümü I(1) olmadığından uzun dönem ilişkinin testi için ARDL modeli tahmin edilmiştir. ARDL modeli sonuçlarına göre sıcak para hareketleri bileşenleri ile ekonomik büyüme arasında uzun dönem denge ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

ARDL modelinin tahmin sonuçları uzun dönemde Türkiye ekonomisinin dışa bağımlılığının daha çok portföy yatırımları üzerinden olduğunu göstermektedir. Kısa dönem sonuçları ise Türkiye ekonomisinde meydana gelebilecek herhangi bir şokun etkisiyle sıcak para hareketleri bileşenleri ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemdeki dengeden sapma olduğunda bu şokun etkisinin kısa dönemde yaklaşık iki ayda ortadan kalkacağını göstermektedir. Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre sıcak para hareketleri bileşenlerinden ekonomik büyümeye doğru nedenselliğin çıkması aralarındaki kısa dönemli ilişkinin varlığını bir başka açıdan kanıtlamaktadır.

Diğer taraftan kısa dönem analizin yapılabildiği hata düzelme modeli bulguları ile uzun dönem sonuçlar karşılaştırıldığında, sıcak para hareketleri bileşenlerinden olan “nes” değişkeninin ekonomik büyüme üzerindeki kısa ve uzun dönem etkisinin benzer olduğu görülmektedir. Ayrıca, ekonomik büyüme üzerinde kısa dönemde negatif etkisi olan “pi” değişkeni ile pozitif etkisi olan “oi” değişkeninin etkisi uzun dönemde kaybolmuş ve tersine dönmüştür.

ARDL modeli sonuçlarına göre “pi” ve “oi” değişkenlerinin uzun dönemde etkisini kaybetmesi istikrarlı ve güvenilir sıcak para hareketi bileşenleri olmadıklarının bir göstergesidir. “nes” değişkeninin hem kısa hem de uzun dönemde benzer tepkiler vermesi diğer sıcak para hareketleri bileşenlerine göre daha etkili sıcak para hareketi bileşeni olduğunu göstermektedir.

Ekonometrik sonuçlar, kısa dönemde Türkiye ekonomisinde meydana gelebilecek herhangi bir şokun etkisiyle sıcak para hareketleri bileşenleri ve ekonomik büyüme arasında dengeden sapmalar yaşanabileceğine ancak uzun dönemde şokun etkisinin ortadan kalkacağına ve mevcut dengenin yeniden sağlanacağına işaret etmektedir. Çalışmadan elde edilen bulguların önemli politik sonuçları da vardır. İlk olarak sıcak para hareketleri bileşenleri ile ekonomik büyümenin uzun dönemde istikrarlı bir ilişkisinin olduğu görülmektedir. Ancak, kısa vadeli, spekülasyon amaçlı ve kırılgan bir yapıya sahip olan portföy yatırımlarının yüksek oranlı etkisi Türkiye ekonomisinde dışa bağımlılığın göstergesidir. Ayrıca, kısa dönemle karşılaştırıldığında portföy ve diğer yatırımların uzun dönemde ekonomik büyüme üzerindeki etkisini kaybetmesinin ekonomideki kırılganlıkları artırıcı bir etkisi vardır. Bir diğer önemli sonuç, ekonomideki dışa bağımlılığın daha çok kısa vadeli ve spekülasyon amaçlı portföy yatırımlarından oluşmasının sadece geçici bir istikrar sağladığının ispat edilmesidir.

Türkiye’de, sermaye hareketlerine getirilen kısıtlamaların kaldırıldığı 1989 sonrası dönemde temel sorun, yerli üretimin yetersizliğine bağlı olarak ortaya çıkan tasarruf açığı ve bu açığın finansmanı sorunundan kaynaklı yüksek oranlı dış kaynak ihtiyacıdır. Yurt içine giren yabancı sermayede ani bir çıkışın olması bu kısa süreli istikrarı 1994, 2000-2001 ve 2008 krizlerinde olduğu gibi tersine çevirebilmektedir. Bu noktada, ekonomik karar mekanizmaları ve otoriteleri istihdam, ihracat ve yatırım gibi makroekonomik verileri politika oluştururken daha fazla dikkate almalıdır. Sermaye hareketlerine gerekli olduğunda müdahalede bulunabilmelidir.

Türkiye ekonomisinde, doğrudan yabancı yatırımların sıcak para hareketlerine kıyasla düşük düzeyde kalması önemli bir sorundur. Doğrudan yabancı yatırımların kaynak kullanımını, altyapı yatırımlarını, imalat sanayini ve teknolojik ilerlemeyi artırarak ekonomik büyümeyi beslediği kabul edilmektedir. Türkiye ekonomisinde, sermaye hareketlerine getirilen kısıtlamaların kaldırıldığı 1989 sonrası dönemde doğrudan yabancı yatırımların da yükseldiği ancak bu yükselişin sıcak para akımlarına göre düşük kaldığı görülmektedir. Dolayısıyla, ekonomik karar mekanizmaları ve otoriteleri doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girişini daha fazla desteklemelidir.

6. KAYNAKÇA

- Ağır, H. (2010). *Türkiye’de finansal liberalizasyon ve finansal gelişme ilişkisinin ekonometrik analizi*. Ankara: BDDK Yayınları.
- Akıncı, G. Y., Akıncı, M., & Yılmaz, Ö. (2014). Finansal gelişmişliğin makroekonomik belirleyicileri: Türkiye için bir VAR modeli. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(1), 1-15.
- Alam, I. & Quazi R. (2003). Determinants of capital flight: An econometric case study of Bangladesh, *International Review of Applied Economics*, 17(1), 85-103.
- Altıntaş, H., & Öz, B. (2007). Para krizlerinin sinyal yaklaşımı ile öngörülebilirliği: Türkiye uygulaması. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 7(2), 19-44.
- Arestis, P. & Demetriades, P. (1999). Financial liberalizations: The experience of developing countries. *Eastern Economic Journal*, 25(4), 441-457.
- Arın, T. (2000). *Financial markets and globalization in Turkey: fiscal crisis of the state*. Prof. Dr. Yüksel Ülken’e armağan içinde (ss. 254-286). İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- Boratav, K. (2009). *Türkiye iktisat tarihi: 1908-2007*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Boratav, K. (2011). *Bir krizin kısa hikâyesi* (2. Baskı). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Brown, R. L., Durbin, J. & Evans, J. M. (1975). Techniques for testing the constancy of regression relationships over time. *Journal of the Royal Statistical Society, Series B (Methodological)*, 37(2), 149-192.
- Corbo, V. & Hernandez, L. (1996). Macroeconomic adjustment to capital inflows: Lessons from recent Latin American and East Asian experience. *The World Bank Research Observer*, 11(1), 61-85.

- Eğilmez, M. (2014). Sıcak para. 4 Temmuz 2018 tarihinde <http://www.mahfiegilmez.com/2014/02/scak-para.html> adresinden erişildi.
- Güriş, B. (2007). Vade yapılarına göre yabancı sermaye hareketlerinin büyüme üzerine etkileri: Türkiye örneği. *Öneri Dergisi*, 7(28), 309-316.
- Güriş, S., Çağlayan, E. & Güriş, B. (2011). *EViews ile Temel Ekonometri*. İstanbul: Der Yayınları.
- İnandım, Ş. (2005). *Kısa vadeli sermaye hareketleri ile reel döviz kuru etkileşimi: Türkiye örneği*. Uzmanlık yeterlik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü.
- İnsel, A. & Sungur, N. (2003). Sermaye akımlarının temel makroekonomik göstergeler üzerindeki etkileri: Türkiye örneği - 1989:III - 1999:IV. 5 Ağustos 2018 tarihinde <http://www.tek.org.tr/dosyalar/serhar0303.pdf> adresinden erişildi.
- Kaminsky, G., Lizondo, S. & Reinhart, C.M. (1998). Leading indicators of currency crises. *IMF Staff Papers*, 45(1), 1-48.
- Kara, M. (2001). Ekonomik etkileri açısından Türkiye'deki sıcak para akımının değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(6), 29-45.
- Karluk, R. S. (2014). *Türkiye ekonomisi cumhuriyetin ilanından günümüze yapısal dönüşüm* (13. baskı). İstanbul: Beta Basın Yayım.
- Kaya, V. & Yılmaz, Ö. (2005). Finansal küreselleşme-para krizi nedenselliği ve para krizlerinin tahmin edilebilirliği: Türkiye, (1990-2002). *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1(33), 69-101.
- Kibritçiöglü, A. (2004). An analysis of early warning signals of currency crises in Turkey, 1986-2004. 6 Eylül 2018 tarihinde <http://kibritcioglu.socionet.ru/files/OENBKibritcioglu-20041108.pdf> adresinden erişildi.
- Korkmaz, T., Zaman, S. & Çevik, E. İ. (2008). Türkiye'nin Avrupa Birliği ve yüksek dış ticaret hacmine sahip ülke borsaları ile entegrasyon ilişkisi. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 14-44.
- Lütkepohl, H. & Kratzig, M. (2004). *Applied time series econometrics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McKinnon, R. (1973). *Money and capital in economic development*. Washington: The Brookings Institution.
- Mercan, M. & Peker, O. (2013). Finansal gelişmenin ekonomik büyümeye etkisi: Ekonometrik bir analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(1), 93-120.
- Minsky, H. P. (1992). The Structure of Financial Institutions and the Dynamic Behavior of the Economy. 28 Nisan 2014 http://digitalcommons.bard.edu/hm_archive/178 adresinden erişildi.
- Örnek, İ. (2006). Yabancı sermaye akımlarının yurt içi tasarruf ve ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye örneği. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 63(2), 200-217.
- Özel, H. A. (2012). Küreselleşme sürecinde ticari ve finansal açıklığın ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(19), 1-30.
- Öztürk, I. & Acaravci, A. (2013). The long-run and causal analysis of energy, growth, openness and financial development on carbon emissions in Turkey. *Energy Economics*, 36(1), 262-267.

- Pesaran, M. H., Shin, Y. & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships, *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Rodrik, D. & Velasco, A. (1999). Short-term capital flows. 27 Ağustos 2018 tarihinde <https://www.nber.org/papers/w7364.pdf> adresinden erişildi.
- Shahbaz, M. & Lean H. H. (2012). Does financial development increase energy consumption? The role of industrialization and urbanization in Tunisia, *Energy Policy*, 40(1), 473-479.
- Shaw, E. (1973). Financial development in economic development. *Oxford University Press, New York*.
- Shigehara, K. (1998). Financial crises: causes and implications of recent episodes. *OECD New Release, Organization For Economic Cooperation and Development, Finance 1998 Conference, Istanbul*, 1(1), 3-4.
- Silva, G. F. (2002). The impact of financial system development on business cycles volatility: cross-country evidence. *Journal of Macroeconomics*, 24(2), 233-253.
- Sungur, O., Aydın, H. İ. & Eren, M. V. (2016). Türkiye’de AR-GE, inovasyon, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Asimetrik nedensellik analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 173-192.
- Tapşın, G. & Karabulut, A. T. (2013). Reel döviz Kuru, ithalat ve ihracat arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(26), 189-204.
- Temurlenk, M. S., & Oltulular, S. (2007). Türkiye’nin temel makroekonomik değişkenlerinin bütünleşme dereceleri üzerine bir araştırma. 8. *Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi*, Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Tosuner, A. (2005). Finansal krizler ve kırılganlık: Türkiye için bir erken uyarı sistemi denemesi. *İktisat İşletme ve Finans*, 20(235), 42-61.
- Williamson, J. & Mahar, M. (2002). *Finansal Liberalizasyon Üzerine Bir İnceleme*. (Çev: G. Delice). Ankara: Liberete Yayınlar.
- Yeldan, E. (1996). Kısa vadeli sermaye akımlarının Türk finans piyasalarına olan etkileri üzerine gözlemler. *Ekonomide Durum*, 4(1), 41-49.
- Zivot, E. & Andrews, D. W. K. (2002). Further evidence on the great crash, the oil-price shock, and the unit-root hypothesis. *Journal of business & economic statistics*, 20(1), 25-44.

YEŞİL EKONOMİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR BÜYÜME İLİŞKİSİ: AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ İÇİN AMPİRİK ANALİZ

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİBFD
Cilt. 9, Sayı 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 30.08.2018 Yayına Kabul Tarihi: 20.09.2018

Dilek KUTLUAY ŞAHİN
Dr. Öğr. Üyesi,
Çankırı Karatekin
Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
dilekutluay@karatekin.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-
0118-4329

ÖZ Çalışmada ekonomik büyüme ile yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen elektrik enerjisi miktarı, çevreyi korumak amacıyla alınan çevre vergisi gelirleri ve yüksek teknoloji ihracatı arasındaki ilişki, yeşil ekonomi ve sürdürülebilir ekonomik büyüme hipotezi bağlamında, panel eşbütünleşme ve panel veri analizi metodları kullanılarak incelenmiştir. Çalışma 2000-2016 dönemine ait dataları bulunan Avrupa Birliği ülkelerini kapsamaktadır. Panel eşbütünleşme analizi sonuçlarına göre ekonomik büyüme ile yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen elektrik enerjisi miktarı, çevreyi korumak amacıyla alınan çevre vergisi gelirleri arasında pozitif ve uzun dönemli bir ilişki olduğu anlaşılmış, yüksek teknoloji ihracatı ile çevreyi korumak amacıyla alınan çevre vergisi gelirleri arasında da pozitif ve uzun dönemli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ekonomik büyüme ile yüksek teknoloji ihracatı arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla yapılmış olan panel veri analizi sonuçlarına göre ekonomik büyüme ile yüksek teknoloji ihracatı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin bulunduğu belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: GSYH, Yeşil Ekonomi, Panel Veri Analizi

Jel kodları: F15, O44, O52

Kapsamı: İktisat

Türü: Araştırma

DOI:10.9775/kauibfd.2018.025

Atıfta bulunmak için: Kutluay Şahin, D. (2018). Yeşil ekonomi ve sürdürülebilir büyüme ilişkisi: Avrupa Birliği ülkeleri için ampirik analiz. *KAÜİBFD*, 9(18), 561-573.

THE GREEN ECONOMY AND SUSTAINABLE GROWTH RELATION: EMPIRICAL ANALYSIS FOR THE EUROPEAN UNION COUNTRIES

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 9, Issue 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 30.08.2018 Accepted Date: 20.09.2018

Dilek KUTLUAY ŞAHİN
Asst. Prof.
Çankırı Karatekin University
Faculty of Economics and
Administrative Sciences
dilekkutluay@karatekin.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-
0118-4329

ABSTRACT In this study, the relationship among economic growth, the amount of electricity generated from renewable energy sources, environmental tax incomes and high technology exports has been examined by using panel cointegration and panel data analysis methods in the context of the green economy and sustainable economic growth hypothesis. This study includes the European countries with data for the period of 2000-2016. According to the panel cointegration analysis results, it is understood that, there is positive and long-term relation among economic growth and amount of electricity generated from renewable energy sources and environment tax incomes. In addition there is a positive and long-term relationship between environment tax income and high technology exports. Also, panel data analysis results show that there is a positive and significant relationship between economic growth and high technology exports.

Keywords : GDP, Green Economy, Panel Data Analysis

JEL codes : F15, O44, O52

Scope : Economics

Type : Research

Cite this Paper: Kutluay Şahin, D. (2018). The green economy and sustainable growth relation: Empirical analysis for the European Union countries. *KAÜİİBFD* 9(18), 561-573.

1. GİRİŞ

Ekonomik büyüme belli bir dönemde ürün ve hizmet miktarında meydana gelen artıştır (Hall ve Lieberman, 2009, s. 122). Ekonomik büyüme bir ülkenin beşeri ve doğal kaynaklarının yanı sıra teknolojik ve fiziksel altyapısına ilaveten toplumsal özelliklerine de bağlıdır. Ülkeler sahip oldukları doğal kaynaklarını sınırsızca kullanarak, ekonomik büyümelerini sağlayabilirler. Ancak bu şekildeki bir ekonomik büyüme modeli neticesinde sonraki nesiller doğal kaynağı olmayan, doğal hayatı yok edilmiş bir ülkeye sahip olacaklardır. Bu olumsuz tabloyu engellemenin yolu yeşil ekonomi ve sürdürülebilir kalkınmadır.

Yeşil ekonomi terimi ilk defa 1989 yılında ekonomistlerden oluşan çevreci bir grup tarafından İngiltere hükümetine sunulmak amacıyla hazırlanan bir raporda kullanılmıştır (SDKP, 2018). Yeşil ekonomi çevresel ve ekolojik riskleri azaltan, insani kalkınmayı ve sosyal eşitliği artıran bir ekonomidir. Başka bir ifadeyle yeşil ekonomi yaşam kalitesini arttıran bir ekonomidir. Ayrıca çevre dostu, toplumsal eşitliği ön planda tutan yatırımlarla sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak mümkündür (UNECE, 2018). Yeşil ekonomi günümüzdeki ekonomik büyüme ve kalkınma anlayışının alternatifidir. Yeşil ekonomi çevresel, ekonomik ve toplumsal refahın birlikte sürdürülmesini ve ilerletilmesini savunmaktadır. Günümüzde egemen olan ekonomik büyüme ise sadece GSYH'nin artırılmasına odaklanmış, geri dönüşü olmayan çevresel ve toplumsal zararlara neden olmaktadır (Bapna ve Talberth, 2011).

2. TEORİK ARKA PLAN

Konuyla ilgili literatürde farklı çalışmalar bulunmaktadır. Fischer (2012), Çin'in ekonomik gelişimini incelediği çalışmasında Çin'in geçmiş yıllarda çevreye duyarlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirmediğini, ancak Çin'in son yıllarda küresel toplum yararına yeşil ekonomiye yönelik çalışmalara ağırlık verdiğini ifade etmektedir. Yeşil ekonomiyi ekonomik krizden çıkmanın bir yolu olarak gören Zervas (2012) ise ekonomik krizden çıkışta yeşil ekonomi faaliyetlerinin yanında özel sektörün sübvansiyone edilmesi gerektiğini ve ticaretin daha liberal hale getirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Karki (2013), Nepal'i incelediği çalışmasında yeşil ekonomi kavramı üzerinde küresel bazda net bir fikir birliği olmasa bile yeşil ekonominin Nepal gibi orman varlığı zengin olan ülkeler için bir fırsat sunduğunu ifade etmektedir. Karki çalışmasında Nepal'in bu fırsatı değerlendirebilmesi için ulusal bir politika hazırlaması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca Karki özellikle dağlık bölgelerde yeşil ekonominin gelişmenin anahtarı olacağını belirtmekte; etkin, sonuç odaklı, çok disiplinli politikalarla Nepal'in yeşil ekonomi ile sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacağını ifade etmektedir.

Loiseau vd. (2016) çalışmalarında çevresel ve ekonomik faydanın ikâme edilebilirliğine dikkat çekmişler ve yeşil ekonominin gerçekleştirilebilmesi için insanların yaşam tarzlarında değişikliğe gitmeleri, daha çevreci olmaları gerektiğini vurgulamışlardır. Ayrıca yeşil ekonominin işlevsel hale gelebilmesi için yeşil ekonomi ile ilgili kavramların iyi tartışılması gerektiğini açıklamıştır. Yalçın (2016), yeşil ekonomi ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarını ele aldığı çalışmasında gelecekte daha güvenli bir yaşam alanı oluşturmak amacıyla doğal kaynakların daha etkin kullanılması gerektiğini, mali politikaların doğayı önemseyen politikalar olmasının önemini ifade etmektedir. Grand ve D'Elia (2017), Latin Amerika'daki özelde Arjantin'deki ekonomik büyüme ve yeşil ekonomi arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında ekonomik büyüme ve yeşil ekonomi kavramlarının ve bunlar arasındaki ilişkinin çok karmaşık olduğunu, küresel yazında da bir kavram kargaşası olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca ekonomik büyüme ve sürdürülebilirliğin çözümünün zor olduğunu, bu durumun Latin Amerika'da da geçerli olduğunu açıklamaktadırlar. Kasztelan (2017), OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development - Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) ülkelerini incelediği çalışmasında yeşil ekonomi, yeşil büyüme ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Kasztelan, GG-GE-SD modelini kullandığı çalışmasında yeşil ekonomi, yeşil büyüme ve sürdürülebilir kalkınma arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Nica (2017) çalışmasında yeşil ekonomi ve sürdürülebilir kalkınma kavramları üzerinde durmaktadır. Ticaret ile yeşil ekonomi arasında güçlü bir ilişki olduğunu iddia etmektedir. Velame ve Teixeira (2017), Latin Amerika'daki yeşil ekonomi ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisini, istatistiki veriler kullanarak inceledikleri çalışmalarında 2006-2009 döneminde yeşil ekonomi faaliyetlerinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde ve yavaş yavaş etkilediğini, 2010-2013 döneminde ise ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini ifade etmektedirler. Ekonomik faaliyetlerin doğal kaynakları ve çevreyi olumsuz boyutta etkilediğini, bu olumsuz etkiyi azaltmak için alınan önlemlerin de yetersiz olduğunu çalışmalarında ifade eden Turan vd. (2017), ekonomik faaliyetlerin doğanın ön planda tutulduğu dengeli yöntemle yürütülmesi için yeşil ekonominin sürdürülebilir bir kalkınma için şart olduğunu ifade etmektedirler.

3. VERİ TÜRLERİ VE KAYNAKLARI

Çalışmada 26 Avrupa Birliği (AB) ülkesine ait veriler kullanılmıştır. Amaç yeşil ekonomi çalışmalarının AB ekonomisi üzerindeki etkilerini belirleyebilmektir. Almanya, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya,

Slovenya ve Yunanistan verileri kullanılan AB ülkeleridir. Çalışmada kullanılan veriler 2000–2016 yıllarını kapsamaktadır. Hırvatistan ve Malta'nın 2000–2016 yıllarına ait eksik verileri bulunduğu için bu ülkelerin verilerine çalışmada yer verilmemiştir.

Çalışmada reel ve yıllık veriler kullanılmıştır. Ülkelere ait Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) ve yüksek teknoloji ihracatı verileri Dünya Bankası veri kaynağından alınırken, çevre vergisi gelirleri verisi Eurostat, yenilenebilir kaynaklarla üretilen elektrik miktarı verileri ise OECD veri kaynağından temin edilmiştir. GSYH ile yüksek teknoloji ihracatı ve çevre vergisi gelirlerine ait verilerin birimleri ABD (Amerika Birleşik Devletleri) Doları cinsinden belirlenirken, yenilenebilir kaynaklarla üretilen elektrik miktarı verisinin birimi ise ktoe (thousand tonnes of oil equivalent) cinsinden belirlenmiştir.

4. YÖNTEM

Çalışmada panel eşbütünleşme ve panel veri analizleri kullanılmıştır. İlk aşamada panel birim kök testi uygulanmıştır. Birim kök testleri araştırmacılar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Birim kök testleriyle verilerin durağanlığı belirlenmeye çalışılmaktadır. Breitung, Hadri, Im-Pesaran and Shin, Levin, Lin & Chu t, Fisher ve Harris-Tzavalis araştırmacılar tarafından yaygın olarak kullanılan birim kök testleridir.

Birim kök testleri birbirinden farklı sonuçlar verebilmektedir. Bu nedenle Mishra vd. (2009) çalışmalarında Breitung testini temel almışlardır. Çünkü 10.000 döngü yapılarak, Monte Carlo simülasyonunun gerçekleştirildiği testlerde küçük örneklem için birçok birim kök testlerine kıyasla Breitung testinin daha gerçekçi sonuçlar verdiği sonucuna ulaşmışlardır (Breitung, 1999; Hlouskova ve Wagner, 2006; Moon vd., 2006). Bu nedenle çalışmada Breitung birim kök testi kullanılmıştır.

İkinci aşamada panel eşbütünleşme testleri uygulanmıştır. Panel eşbütünleşme testlerinin amacı panel veri serileri arasındaki uzun dönem ilişkilerini incelemektir. Panel seriler arasındaki uzun dönemli ilişkileri incelemek amacıyla Kao, Pedroni, Westerlund vb. birçok test geliştirilmiştir. Pedroni testi statik ilişkilerden elde edilen artıklara dayanmaktadır. Bununla birlikte Westerlund testiyle kesitsel korelasyonlar kolaylıkla hesaplanabildiği için çalışmada Westerlund panel eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Westerlund panel eşbütünleşme testinin başlıca özellikleri şunlardır (Tatoğlu, 2012, s. 240):

- 1) Dört istatistik üzerine kurulmuştur.
- 2) Hata düzeltme modelinin kısa ve uzun dönem parametrelerinde heterojenliğe izin vermektedir.

- 3) Birimler arası korelasyonun olması halinde dirençli kritik değerler elde edilebilmektedir.
- 4) Dengesiz panele ve birimlerde eşit olmayan seri uzunluklara izin vermektedir.

Ayrıca Westerlund panel eşbütünleşme testinden sonra havuzlanmış ortalama grup tahmincisi testi uygulanmıştır. Havuzlanmış ortalama grup tahmincisi Pesaran, Shin ve Smith tarafından tavsiye edilmektedir. Çünkü havuzlanmış ortalama grup tahmincisi hem havuzlamayı hem de ortalamayı içermektedir. Bu tahminci uzun dönem homojeniteye de izin vermektedir (Pesaran vd, 1998, s. 1-2).

Havuzlanmış ortalama grup tahmincisi testi hata düzeltme modeli oluşturarak hem kısa hem de uzun dönem parametrelerinin birlikte tahmin edilmesini sağlamaktadır. Havuzlanmış ortalama grup tahmincisi testi ortalama grup tahmincisi ile sabit etkiler tahmincisinin karışımından oluşmaktadır. Ortalama grup tahmincisinde hem sabit hem de eğim parametreleri birimlere göre değişebilirken, sabit etkiler tahmincisinde eğim parametreleri sabitken, sabit parametreler birimlere göre değişiklik göstermektedir (Tatoğlu, 2012, s. 243).

Üçüncü aşamada Hausman testi ve panel veri analizi yapılmıştır. Panel veri analizinde sabit ya da rassal modellerden hangisinin kullanılacağını tespit etmek amacıyla Hausman testi uygulanmıştır. Rassal etkiler tahmincisi asimptotik bir etki göstermektedir. Bu nedenle rassal ve sabit etki tahmincileri küçük farklılıklara sahiptirler. Bu yüzden rassal ve sabit etkiler tahmincileri arasındaki bu küçük fark önem arz etmektedir (Hausman, 1978). Ayrıca panel veri birimlere (ülkeler, firmalar, hanehalkı ve bireyler) ait yatay kesit gözlemlerini belli bir dönemde bir araya getirmektedir (Greene, 2012, s. 383-384).

Panel veri, zaman serisi gözlemlerine dayanmaktadır. Zaman serisi ve kesit olmak üzere iki boyut bulunmaktadır. Panel veri analizi hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Bu hiyerarşik yapı şu şekilde açıklanabilir (Hsiao, 2006, s. 1-6):

1. Panel veri yöntemi karmaşık davranışsal modelleri çözmek için uygundur.
2. Panel veri modeli uygun şekilde yapılandırılmışsa, regresyon sonuçlarıyla ilgili problemleri çözebilir.
3. Panel veri metodu ayarlanmış dinamiklerin kontrolüne uygun bir metottür.
4. Panel veri metodu doğru model parametrelerini belirleme fırsatı sunmaktadır.

Sıradan bir panel veri modeli şu şekilde yazılmaktadır:

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{kit} X_{kit} + u_{it} \quad i=1, \dots, N; t=1, \dots, T \quad (4.1)$$

Modelde yer alan Y bağımlı değişkendir. X_k bağımsız değişkenler, α sabit parametre, β eğim parametresi, u hata terimini ve i ise bireyleri, hanehakerını, firmaları ve ülkeleri temsil etmektedir. T ise gün, ay, yıl gibi zaman kavramlarını temsil etmektedir (Tatoğlu, 2012, s. 4). Hipotez: Çevreyi korumak amacıyla alınan çevre vergileri, yenilenebilir kaynaklardan elde edilen elektrik enerjisi ve yüksek teknoloji ihracatı ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir.

5. BULGULAR

Çalışmada panel eşbütünleşme ve panel veri analizi yöntemleri kullanılmıştır. Çalışma, 2000-2016 yıllarını kapsamaktadır. Çalışmada GSYH bağımlı değişkendir ve logG ile temsil edilmektedir. Çevre vergisi geliri (logt) ve yenilenebilir kaynaklardan elde edilen elektrik enerjisi miktarı (loge) bağımsız değişkenlerdir. Yüksek teknoloji ihracatı (logh) ise panel eşbütünleşme analizinde bağımlı, panel veri analizinde ise bağımsız değişken olarak kullanılmıştır.

Çalışmanın amacı yüksek teknoloji ihracatı, çevre vergisi gelirleri ve yenilenebilir kaynaklardan elde edilen elektrik enerjisi miktarının GSYH üzerindeki etkisini belirleyebilmektir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle ekonomik büyüme ile çevre vergisi gelirleri ve yenilenebilir kaynaklardan elde edilen elektrik enerjisi miktarı arasındaki ilişki panel eşbütünleşme yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Ayrıca çevre vergisi gelirlerinin yüksek teknoloji ihracatı üzerindeki etkisi de panel eşbütünleşme yöntemi ile araştırılmıştır. Bunun yanında ekonomik büyüme ile yüksek teknoloji ihracatı arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla da panel veri analizi yapılmıştır.

Tablo 1: Breitung Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	lambda		Değişkenler	lambda	
	İstatistikler	p-değeri		İstatistikler	p-değeri
logg	2.629	0.799	Δ logg	-5.1887 **	0.0000
logh	0.839	0.995	Δ logh	-6.4464 **	0.0000
loge	2.5924	0.995	Δ loge	-4.3356 **	0.0000
logt	0.076	0.530	Δ logt	-5.4566 **	0.0000
** : %5 düzeyinde anlamlıdır.			Δ : Birinci fark		

Değişkenlerin durağanlığını belirleyebilmek amacıyla Breitung birim kök testi uygulanmıştır. Yapılan uygulama sonucunda logg, logh, loge ve logt değişkenlerinin durağan olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle logg, logh, loge ve logt değişkenlerinin birinci farkı alınarak, durağan olan Δ logg, Δ logh, Δ loge ve Δ logt değişkenleri elde edilmiştir (Tablo 1).

Tablo 2: Westerland ECM Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Değişkenler	İstatistikler	Gt	Ga	Pt	Pa
loge	Değer	2.017	-6.192	-13.248	-9.005
	Z- Değeri	1.286	0.950	-5.655	-5.166
	P-Değeri	0.099	0.829	0.000	0.000
logt	Değer	-2.288	-5.120	-12.688	-6.591
	Z- Değeri	-2.841	1.958	-5.102	-2.484
	P-Değeri	0.002	0.975	0.000	0.007

Logg, loge ve logt değişkenleri arasında uzun dönemli ilişki olup olmadığını test etmek amacıyla Westerland ECM panel eşbütünleşme testi yapılmıştır. Logg bağımlı değişken, loge ve logt bağımsız değişkenlerdir. Z değerleri, panel varyans oranı istatistik değerleri (Pa, Pt), grup ortalaması varyans oranı istatistik değerleri (Ga, Gt) ve olasılık değerleri verilmiştir. Hem loge hem de logt sonuçlarına göre Ga dışındaki istatistiklerde (p değerleri) H_0 hipotezi reddedilmiştir. Başka bir ifade ile logg bağımlı değişkeni ile loge ve logt bağımsız değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Tablo 2).

Panel eşbütünleşme testi sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğu tespit edildiği için uzun ve kısa dönem parametrelerini tahmin etmek amacıyla havuzlanmış ortalama grup tahmincisi testi yapılmıştır.

Tablo 3: Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Testi Sonuçları

	logg	Katsayı	Standart Hata	z	P> z
Uzun dönem	loge	.0171107**	.0087054	1.97	0.049
	logt	.7795031**	.0339987	22.93	0.000
Kısa Dönem	ec	-.140807**	.0338984	-4.15	0.000
	D1 loge	-.005378	.0199118	-0.27	0.787
	D1 logt	.0496054*	.0263727	1.88	0.060
	cons	1.702975	.4030462	4.23	0.000
* : %1 düzeyinde anlamlıdır		** : %5 düzeyinde anlamlıdır.			

Havuzlanmış ortalama grup tahmincisi testi sonuçlarına göre hata düzeltme tahmincisi “ec” (-.140807) negatif ve anlamlıdır. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki mevcuttur. Ayrıca bu parametre serilerin durağan olmaması sebebiyle kısa dönem sapmalarının bir sonraki dönemde dengeye gelme hızını ifade etmektedir. Bu sonuca (-.140807) göre bir dönemde oluşan dengesizliklerin %14’ü bir sonraki dönemde düzelecek ve uzun dönem dengesine yaklaşılabilecektir. Bununla birlikte yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen elektrik miktarının uzun dönem parametresi (0.01) anlamlı ve işareti pozitifdir. Kısa dönem parametresi (-0.005) istatistiksel olarak anlamsız, işareti negatiftir. Uzun dönemde yenilenebilir kaynaklardan elde edilen elektrik enerjisindeki %1’lik artış, GSYH’yi yaklaşık %0.02 oranında artırmaktadır.

Ayrıca çevre vergisi gelirlerindeki %1'lik artış, uzun dönemde GSYH'yi yaklaşık %0.78 oranında arttırırken, kısa dönemde GSYH'yi %0.05 oranında arttırmaktadır (Tablo 3).

Avrupa Birliği ülkelerinin yüksek çevre vergisi politikaları uygulamalarının sebebi yüksek gelir elde etme düşüncesinin dışında stratejik düşünerek, yatırımcıları yüksek teknoloji yatırımlarına yönlertme ve doğayı koruma fikrinden kaynaklanmaktadır. Westerlund ECM panel eşbütünleşme ve havuzlanmış ortalama grup tahmincisi testlerinin sonuçları bu düşüneyi desteklemektedir.

Yüksek teknoloji ihracatı (logh) ve çevre vergisi geliri (logt) değişkenleri arasında uzun dönemli ilişki bulunup bulunmadığını test etmek amacıyla Westerlund ECM panel eşbütünleşme testi yapılmıştır.

Tablo 4: Westerlund ECM Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Değişkenler	İstatistikler	Gt	Ga	Pt	Pa
logt	Değer	-2.429	-8.078	-9.630	-5.588
	Z- Değeri	-3.650	-0.825	-2.084	-1.370
	P- Değeri	0.000	0.205	0.019	0.085

Logh bağımlı değişken, logt bağımsız değişkendir. Pa, Pt, Ga, Gt test istatistik değerleri, z değerleri ve olasılık değerleri verilmiştir. Logt'nin sonuçları incelendiğinde Ga dışındaki istatistiklere (p değerleri) göre H_0 hipotezi reddedilmiştir. Başka bir ifade ile logh bağımlı değişkeni ile logt bağımsız değişkeni arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu belirlenmiştir (Tablo 4).

Panel eşbütünleşme testi sonucunda uzun dönemli ilişki olduğu tespit edildikten sonra uzun ve kısa dönem parametrelerini tahmin etmek amacıyla havuzlanmış ortalama grup tahmincisi testi yapılmıştır.

Tablo 5: Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Testi Sonuçları

logh		Katsayı	Standart Hata	z	P> z
Uzun Dönem	logt	2.337501 **	.1124266	20.79	0.000
Kısa Dönem	ec	-.2310824 **	.0411049	-5.62	0.000
	D1 logt	-.3263381	.3042551	-1.07	0.283
cons		-2.336957	.4414272	-5.29	0.000
** : %5 düzeyinde anlamlıdır.					

Havuzlanmış ortalama grup tahmincisi testi sonuçlarına göre hata düzeltme tahmincisi (-.23108) negatif ve anlamlıdır. Bu parametre serilerin durağan olmaması sebebiyle kısa dönemde oluşan sapmaların bir sonraki dönemde dengeye gelme hızını ifade etmektedir. Bu sonuca (-.23108) göre bir

dönemde oluşan dengesizliklerin %23'ü bir sonraki dönemde düzelecek ve uzun dönem dengesine yaklaşılabilecektir. Ayrıca çevre vergisi gelirinin uzun dönem parametresi (2.33) anlamlı ve işareti pozitiftir. Kısa dönem parametresi (-0.32) istatistiksel olarak anlamsız, işareti negatiftir. Uzun dönemde çevre vergisi gelirlerindeki %1'lik artış, yüksek teknoloji ihracatını yaklaşık %2.34 oranında artırmaktadır (Tablo 5).

Yüksek teknoloji ihracatının GSYH üzerindeki etkisini daha iyi tespit edebilmek amacıyla panel data analizi yapılmıştır. Analiz 2000-2016 yıllarını kapsamaktadır. GSYH bağımlı ($\Delta \log g$), yüksek teknoloji ihracatı ise bağımsız değişkendir.

Tablo 6: Hausman Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	$\Delta \log g$
Prob>chi2	0.2066
Sonuç	Rassal

Panel veri analizinde sabit ya da rassal modellerden hangisinin kullanılacağını tespit etmek amacıyla Hausman testi yapılmıştır. Prob>chi2 değeri 0.2026'dır. Başka bir ifade ile $0.2026 > 0.05$ (Tablo 6). Bu nedenle H_0 hipotezi (rassal etki uygulanmalıdır) kabul edilerek, rassal etki modelinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Tablo 7: Panel Veri Analizi Sonuçları

$\Delta \log g$	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
$\Delta \log h$.05201 **	.00876	5.94	0.000	.0348472 .0691891
cons	.01928	.00227	8.47	0.000	.0148257 .0237518
R-sq	0.2437			Prob>chi2	0.000
Random-effects GLS regression				** : %5 düzeyinde anlamlıdır.	

$$\Delta \log g_{it} = \beta_{0i} + \beta_{1i} + \Delta \log h_{it} + \mu_i + u_{it} \quad (5.1)$$

Panel veri analizi için yukarıdaki model oluşturulmuştur. Modelde bulunan $\Delta \log g_{it}$ = GSYH, $\Delta \log h_{it}$ = Yüksek teknoloji ihracatını, Δ = Birinci farkı temsil etmektedir. Bağımsız değişken $\Delta \log h$, bağımlı değişken $\Delta \log g$ 'yi beklenildiği gibi pozitif yönde etkilemektedir. $\Delta \log h$ %1 arttığında, $\Delta \log g$ 'yi %0.05 artırmaktadır (Tablo 7).

Analiz sonucuna göre yüksek teknoloji ihracatındaki artış, GSYH'yi artırmaktadır. Bu tespit olağan bir sonuçtur. Çünkü yüksek teknolojili ürünler katma değeri yüksek ürünlerdir. Bu ürünlere sağlık, enerji, savunma, bilgisayar vd. endüstri sahalarında rastlamak mümkündür. Yüksek teknolojili ürünler klasik endüstriyel ürünlerin aksine çevreyi daha az kirletmektedirler. Bu

nedenle de birçok Avrupa ülkesi çevreyi kirleten klasik endüstriyel ürünlere yüksek çevre vergisi uygulayarak, yüksek teknoloji ürünlerin üretimini desteklemektedir.

6. SONUÇ

Günümüzde tartışılan önemli konulardan biri; bir ülkenin ekonomik büyümesi ile bu ülkenin doğallığının ya da çevre şartlarının korunmasıdır. Bu nedenle çalışmada yenilenebilir kaynaklardan elde edilen elektrik enerjisinin, çevreyi korumak amacıyla alınan çevre vergilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca yüksek teknoloji ihracatı ile çevre vergisi geliri arasındaki ilişki ve yüksek teknoloji ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi de araştırılmıştır.

Araştırma için 2000-2016 dönemine ait dataları bulunan Avrupa ülkelerinin (Almanya, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya ve Yunanistan) verileri kullanılmıştır.

Analiz sonuçlarına göre uzun dönemde GSYH ile yenilenebilir kaynaklardan elde edilen elektrik enerjisi ve çevre vergileri gelirleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu tespit çevre şartları korunarak, ekonomik büyümenin sağlanabileceğinin göstergesidir. Çünkü klasik yöntemlerle (termik elektrik santralleri, nükleer santraller vb.) elektrik üretilmesi, fabrika bacalarının çevreyi kirletmesi vb. etkenler doğayı kirletmektedir. Bu olumsuz tabloyu değiştirmek amacıyla gelişmiş ülkeler yüksek teknoloji yatırımlarını teşvik etmektedirler. Bu amaçları doğrultusunda kullandıkları yöntemlerden biri de yüksek çevre vergileridir. Çünkü çevre vergilerinin oranı arttıkça yatırımcılar daha az enerji tüketen, daha az çevreyi kirleten üretim tekniklerine ve makinalarına yatırımlarda bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle devletlerin çevre vergisi gelirleri arttıkça yüksek teknoloji ürünlerinin ihracatı artmaktadır. Çalışmada yapılan analiz neticesinde uzun dönemde çevre vergisi gelirlerindeki %1'lik artış, yüksek teknoloji ihracatını yaklaşık %2.34 oranında artırmaktadır. Yüksek teknoloji ürünlerinin ihracatı %1 arttığında ise ekonomik büyüme %0.05 artmaktadır.

Analiz sonucuna göre yüksek teknoloji ihracatındaki artış, ekonomik büyümeyi artırmaktadır. Bu tespit olağan bir sonuçtur. Çünkü yüksek teknoloji ürünler katma değeri yüksek ürünlerdir. Bu ürünlere sağlık, enerji, savunma, bilgisayar vd. endüstri sahalarında rastlamak mümkündür. Yüksek teknoloji ürünler klasik endüstriyel ürünlerin aksine çevreyi daha az kirletmektedirler. Bu nedenle de birçok Avrupa ülkesi çevreyi kirleten klasik endüstriyel ürünlere

yüksek çevre vergisi koyarken, yüksek teknoloji ürünlerinin üretimini desteklemektedirler. Politika yapımcılar da daha az enerji tüketen, doğayı daha az kirleten üretim teknik ve cihazlarının kullanımını teşvik etmelidirler. Böylece günümüz toplumlarının ihtiyaçları karşılanırken, gelecek nesillere daha yaşanabilir bir çevreyi miras bırakmak mümkün olacaktır.

7. KAYNAKÇA

- Bapna, M. & Talberth, J. (2011). Q&A: What is a "green economy?". 3 Mayıs 2018 tarihinde <http://www.wri.org/blog/2011/04/qa-what-green-economy-0> adresinden erişildi.
- Breitung, J. (1999). The local power of some unit root tests for panel data. Discussion Papers, Interdisciplinary Research Project 373: Quantification and Simulation of Economic Processes. Humboldt University of Berlin.
- Fischer, D. (2012). The importance of being earnest the green economy and sustainable development in China. *Asia Policy Brief*, 2, 1-8.
- Grand, M. C. & D'Elia, V. (2018). Sustainable development and "green" concepts. *Problemas del Desarrollo*, 49(192), 8 Kasım tarihinde <https://probedes.iiec.unam.mx/en/revistas/v49n192/body/v49n192a3.php> adresinden erişildi.
- Greene, H. W. (2012). *Econometric analysis*. Harlow: Pearson Education.
- Hall, E. R. & Lieberman, M. (2009). *Macroeconomics: Principles & applications*. United States: South-Western.
- Hausman, J. A. (1978). Specification tests in econometrics. *Econometrica*, 46(6), 1251-1271.
- Hlouskova, J. & Wagner, M. (2006). The performance of panel unit root and stationarity tests: Results from a large scale simulation study. *Econometric Reviews*, 25(1), 85-116.
- Hsiao, C. (2006). Panel data analysis—advantages and challenges. IEPR Working Paper, No: 06.49. 8 Kasım tarihinde https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=902657 adresinden erişildi.
- Karki, M. (2013). Green economy for sustainable development in Nepal: Role of forestry sector, *The Initiation*, 5, 96-109.
- Kasztelan, A. (2017). Green growth, green economy and sustainable development: Terminological and relational discourse. *Prague Economic Papers*, 26(4), 487-499.
- Loiseau, E., Saikkub, L., Antikainen, R., Droste, N., Hansjürgens, B., Pitkänen, K., Leskinen, P., Kuikmand, P., Thomsen, M. (2016). Green economy and related concepts: An overview. *Journal of Cleaner Production*, 139(15), 361-371.
- Mishra, V., Smyth, R. & Sharma S. (2009). The energy-GDP nexus: Evidence from a panel of pacific island countries. *Resource and Energy Economics*, 31, 210-220.
- Moon, H. R., Perron, B. & Phillips, P. C. B. (2006). Notes and problems on the Breitung test for panel unit roots and local asymptotic power. *Econometric Theory*, 22, 1179-1190.
- Nica, E. (2017). Green economy and sustainable development. 6 Haziran 2018 tarihinde <https://www.igi-global.com/chapter/green-economy-and-sustainable->

- development/165300 adresinden erişildi.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. & Smith, R. P. (1998). Pooled mean group estimation of dynamic heterogeneous panels. 27 Temmuz 2018 tarihinde https://www.researchgate.net/profile/Ron_Smith4/publication/4724203_Pooled_Mean_Group_Estimation_Of_Dynamic_Heterogeneous_Panels/links/0fcfd508ffbb348372000000/Pooled-Mean-GroupEstimation-Of-Dynamic-Heterogeneous-Panels.pdf adresinden erişildi.
- SDKP (The United Nations Sustainable Development Knowledge Platform). (2018). Green economy. 1 Ağustos 2018 tarihinde <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?menu=1446> adresinden erişildi.
- Tatoğlu, F. Y. (2012). *İleri panel veri analizi stata uygulamalı*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Turan, E.S., Erkurt, F. E. & Balcı, B. (2017). Yeşil ekonomi kavramının çevrenin korunması açısından değerlendirilmesi. *Akademia Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi*, 1(3), 81-87.
- UNECE (The United Nations Economic Commission for Europe). (2018). What does green economy mean?. 1 Ağustos 2018 tarihinde <https://www.unece.org/sustainable-development/green-economy/what-does-green-economy-mean.html> adresinden erişildi.
- Velame, I. D. S. & Teixeira, J. R. (2017). Green economy and sustainable development: The Latin American scenario. 29 Mayıs 2018 tarihinde <http://eruditio.worldacademy.org/volume-2/issue-3/article/green-economy-and-sustainable-development-latin-american-scenario> adresinden erişildi.
- Yalçın, A. Z. (2016). Sürdürülebilir kalkınma için yeşil ekonomi düşüncesi ve mali politikalar. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 749-775.
- Zervas, E. (2012). Green growth versus sustainable development. 1 Haziran 2018 tarihinde <http://www.wseas.us/e-library/conferences/2012/Paris/DEEE/DEEE-64.pdf> adresinden erişildi.

İMALAT SANAYİ ÜRÜNLERİNİN DIŞ TİCARET HADLERİNİN GELİŞİMİ

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİBFD
Cilt. 9, Sayı 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 05.09.2018 Yayına Kabul Tarihi: 05.10.2018

Yusuf AKAN
Prof. Dr.
Atatürk Üniversitesi,
İİBF
yusufakan@atauni.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-
2446-5043

Samet TOPAL
Araştırma Görevlisi
Kafkas Üniversitesi,
İİBF
asttopal@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-
2986-3697

ÖZ Bu çalışmada Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir paya sahip olan imalat sanayi ürünlerinin 1982-2017 dönemi itibarıyla dış ticaret hadleri hesaplanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla öncelikle imalat sanayinin Türkiye ekonomisindeki yeri incelenmiş ardından imalat sanayi ürünlerinin ihracat fiyat endeksi, ithalat fiyat endeksi, ithalat miktar endeksi ve ihracat miktar endeksleri kullanılmış ve Türkiye'nin dış ticaret hadleri hesaplanarak yorumlanmıştır. İmalat sanayi ürünlerinin dış ticaret hadlerinin seyrine genel olarak bakıldığında net değişim ticaret hadleri ve gayri safi değişim ticaret hadlerinin bazı yıllar ülke aleyhine bazı yıllarda ise ülkenin lehine gelişmesine karşın gelir ticaret hadlerinin 2009 yılı hariç sürekli artarak ülke lehine geliştiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret Hadleri, İmalat Sanayi, Dış Ticaret

JEL Kodu: F10, F40, O14

Alanı: İktisat

Türü: Araştırma

DOI:10.9775/kauiibfd.2018.026

Atıfta bulunmak için: Akan, Y. & Topal, S. (2018). İmalat sanayi ürünlerinin dış ticaret hadlerinin gelişimi. *KAÜİBFD*, 9(18), 575-598.

DEVELOPMENT OF TERMS OF TRADE OF MANUFACTURING INDUSTRY

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 9, Issue 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 05.09.2018

Accepted Date: 05.10.2018

Yusuf AKAN
Prof. Dr.
Atatürk University
Faculty of Economics and
Administrative Sciences
Department of Economics
yusufakan@atauni.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-
2446-5043

Samet TOPAL
Research Assistant
Kafkas University
Faculty of Economics and
Administrative Sciences
Department of Economics
asttopal@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-
2986-3697

ABSTRACT In this study, the terms of trade of manufactured products, which have a very important role in Turkey's foreign trade, have been calculated for the period of 1982-2017. For this purpose initially place of manufacturing industry in Turkey's economy have been examined after terms of trade of Turkey have been calculated by using manufacturing industry products' export price index, import price index, import quantity index and export quantity index. When the general terms of foreign trade terms of manufacturing products are examined, it is seen that the terms of trade of net change and gross exchange terms of trade have been developed for some years against the country and for some years in favor of the country, but income trade terms have increased constantly in favor of the country except for 2009.

Keywords: Terms of Trade, Manufacturing Industry, Foreign Trade

JEL Codes: F10, F40, O14

Scope: Economics

Type: Research

Cite this Paper: Akan, Y. & Topal, S. (2018). Development of terms of trade of manufacturing industry. *KAUJEASF*, 9(18), 575-598.

1. GİRİŞ

Dünya genelinde sanayileşme sürecine bakıldığında, 20. yüzyılın sonlarında teknolojinin değişmesi ve hızla yayılması, artan dünya geliri ve ülkeler arasındaki dağılımı, petrol fiyatlarındaki artışlar gibi bir takım etkenler sanayide nispi fiyat yapısının değişmesine, bazı sanayi ürünlerine olan talebin değişmesine ve sanayilerin coğrafi dağılımlarının farklılaşmasına neden olmuştur. Bu duruma bağlı olarak sanayileşmiş ülkeler, sanayi ile bağlantılı yüksek teknoloji ve işgücü becerisi içeren hizmetlere ve yabancı ülkelerde yatırıma yöneldiklerinden, dünya imalat sanayii üretimi içindeki payları düşme eğilimine girmiştir. Bununla birlikte gelişmiş ülkelerin imalat sanayi üretimi azalırken, gelişmekte olan ülke ekonomilerinde imalat sanayinin üretimdeki payının arttığı görülmüştür. Ancak bu durumda bile gelişmiş ülke ekonomileri önemli oranda canlı bir sanayi sektörünü barındırmaya devam etmiş, gelişmekte olan ülkelere kayan imalat sanayi üretimi ise daha düşük katma değerli ürünler olmuştur (Atalay ve Turhan, 2002, s. 77- 83).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde imalat sanayinin durumu bu şekilde iken, Türkiye’de de bu duruma benzer bir gelişme olduğu söylenebilir. Ancak Türkiye’de imalat sanayinin mevcut durumu teknolojik bakımdan düşük ve emek yoğun bir yapıya sahip olması gibi bir takım sorunlara sahiptir. Özellikle imalat sanayi ürünleri, toplam ihracatın oldukça büyük bir kısmını oluşturmasına rağmen, düşük teknolojiye sahip ürünlerin payının yüksekliği ihracatta rekabet açısından olumsuz bir durum oluşturmaktadır. Aynı zamanda imalat sanayi ihracatının yine imalat sanayi ithalatına bağımlılığı Türkiye’nin dış ticareti açısından önemli bir sorundur. Diğer taraftan tüm bu olumsuzlukların, ülkelerin dış ticaretten kazançlarının bir ölçüsü olarak yorumlanan dış ticaret hadlerini ne şekilde etkilediği, özellikle dış ticaret hadlerinin imalat sanayi açısından yorumlanması bakımından önem kazanmaktadır.

Bu çerçevede çalışmada ihracatın önemli bir kısmını oluşturan imalat sanayi ürünlerinin dış ticaret hadlerinin gelişiminin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın genel planı, imalat sanayinin Türkiye GSYH ve istidam içindeki payının gelişimi, imalat sanayisinin dış ticaretteki durumu ve imalat sanayi ürünlerinin dış ticaret hadlerinin gelişimi şeklindedir.

2. İMALAT SANAYİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ

Osmanlının maddi ve maddi olmayan mirası üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun ilk yıllarında ekonomik durumuna bakıldığında, sınai altyapıdan uzak ve tarım sektörünün ülkenin tüm ekonomik yapısı

üzerinde hâkim olduğu bir görüntü sergilediği söylenebilir. Her ne kadar genç Cumhuriyetin yönetici kadrosunun temel hedefi sanayileşmeyi gerçekleştirmek olsa da, tarım sektörünün ülke nüfusunun yüzde 80'ini barındırması, bu nüfusun yaşam düzeyinin geliştirilmesinin ve sanayinin gelişmesi için gerekli olan sermaye, döviz ve işgücünü sağlayacak tek sektörün tarım sektörü olması gibi sebeplerle Cumhuriyetin ilk yıllarında tarımın desteklenmesi kaçınılmaz olmuştur (Şahin, 2009, s. 29-31). Özellikle 1930'lu yıllarla başlayan sanayileşme hamleleri dönem dönem gerek iç gerekse dış dinamiklere bağlı olarak sektöre uğrasa da, 1970'li yılların sonuna kadar önemli gelişmeler kaydetmiş ve ülke ekonomisinin genelinde yapısal bir değişim yaşanmıştır.

1980 yılı Türkiye ekonomisi için bir dönüm noktası olarak nitelendirilebilir. Nitekim 24 Ocak 1980 kararları sonrası "ihracata dayalı sanayileşme/kalkınma stratejisinin" belirlenmesi ile Türkiye ekonomisinde neo-liberal politikalar uygulanmaya başlanmıştır. 1980 sonrasında Türkiye'de ekonomik sektörlerin dağılımına bakıldığında, tarım sektörünün azalarak tek haneli rakamlara düştüğü, sanayi ve hizmetler sektörü paylarında ise artış yaşandığı görülmektedir.

Bir ülkenin sanayileşme düzeyi ilk elde imalat sanayinin ekonomideki görece büyüklüğü ile değerlendirilebilir. İmalat sanayinin büyüklüğü de çeşitli kriterler yardımı ile ampirik olarak ölçülebilir. Bu kriterler şöyle özetlenebilir (Şahin, 2009, s. 347) :

- İmalat sanayide üretilen hasılanın GSYH'ye oranı ve alt sektörler itibariyle imalat sanayi üretim birleşimi,
- İmalat sanayide istihdam edilen iş gücünün ekonomideki toplam istihdama oranı ve imalat sanayinde çalışanların niteliği,
- Toplam ihracat gelirleri içinde sanayi ürünleri ihracat gelirlerinin görece payı ve zaman içinde sanayi ürünleri ihracatının birleşiminde değişimler.

Bu bağlamda Türkiye ekonomisinin sanayileşme sürecinin anlaşılabilmesi için imalat sanayinin incelenmesi önem kazanmaktadır. Özellikle 1980 öncesi duruma bakıldığında, sanayi sektöründe yatırımların ithal ikamesine yönelik yapıldığı, piyasa mekanizmasından uzak ve müdahaleci bir anlayışın genel görünümüne hâkim olduğu söylenebilir. 1980 yılından sonra ise dışa açık, ihracata ve piyasa mekanizmasına dayalı bir ekonomi politikası uygulanmaya başlanmıştır (Kepenek,2012, s. 391). Bu yıldan sonra fiyatlar, faiz oranları ve kurlar üzerindeki müdahaleler kaldırılmış, mali piyasalarla ilgili yeni kurumlar oluşturulmuştur. Dış ticaret rejimi tedricen serbestleştirilmiş, gümrük duvarları indirilmiş ve 1996 yılında gümrük birliğine girilmiştir. Yeni dönemde

kamu kesimi imalat sanayii yatırımlarından hızla çekilirken, dışa açılmayı hızlandırmak için ihracata yönelik yatırımları ve yabancı sermayeyi teşvik tedbirleri uygulamıştır. Ancak, özel kesim bu politikalara hemen olumlu tepki verememiş ve 1980 yılı sonrası yıllarda toplam özel kesim yatırımları içinde imalat sanayinin payı düşmeye başlamıştır. Toplam yatırımlar içinde de imalat sanayinin payı düşerken, konut, ulaştırma ve turizm yatırımlarının payı artmaya başlamıştır. İmalat sanayinde özel sektör yatırımlarının payı 1990'lı yılların ikinci yarısıyla birlikte artışa geçmiştir. 1980 yılı sonrasına genel olarak bakıldığında imalat sanayi yatırımlarında kamu yatırımlarının payı düşerken, bu düşüş toplam yatırım paylarını etkilememiş, azalan kamu yatırımlarını özel sektör yatırımları telafi etmiştir (Atalay ve Turhan, 2002, s. 87; Kepenek, 2012, s. 397). Tablo 1'den 1980-2016 yılları arasında Türkiye'de imalat sanayinin GSYİH içindeki payı ve yıllık büyüme oranları izlenebilir. İmalat sanayinin GSYİH içindeki payı yıllar itibarıyla incelendiğinde, 1980 yılında yüzde 17,3 iken 1990 yılında bu oran yüzde 22,7'ye yükselmiş ve 1980-2016 yılları arasında 1990 yılı imalat sanayinin GSYİH içindeki payının en yüksek paya sahip olduğu yıl olmuştur. Tablodan da görüldüğü gibi, 2000 yılı sonrası imalat sanayinin GSYİH içindeki payında çok büyük değişimler olmamış ve 2016 yılında bu oran yüzde 18,8 olmuştur.

Tablo 1: İmalat Sanayinin GSYH İçindeki Payı ve Yıllık Büyüme Oranları (2010=100)

Yıl	GSYH İçindeki Payı	Yıllık Büyüme Oranı
1980	17,3	-3,9
1990	22,7	9,7
2000	20,9	7,1
2001	19,9	-8,9
2002	19,2	4,0
2003	19,5	9,8
2008	18,3	0,5
2009	17,0	-8,9
2014	19,0	6,1
2015	19,0	5,9
2016	18,8	3,8

Kaynak: Dünya Bankası,

<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarım sektörünün toplam istihdamdaki payı yaklaşık yüzde 90 olurken, günümüzde bu oran yaklaşık yüzde 18'lere kadar düşmüştür. Ancak bu oranın oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Özellikle 2000'li yıllarla birlikte tarım sektörünün istihdam içindeki payında önemli azalma olurken, tarım sektörünün payını hizmetler sektörünün aldığı ve sanayi sektörünün payında ise çok büyük değişikliklerin olmadığı söylenebilir. Diğer taraftan, Türkiye ekonomisi için imalat sanayinin öneminin görülmesi

bakımından imalat sanayinin istihdam içindeki oranına bakılabilir. Tablo 2’den görüleceği gibi imalat sanayinin toplam istihdam içindeki payı 1980 yılında yüzde 11,4 iken, 2017 yılına gelindiğinde yüzde 17,6 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle son yıllarda imalat sanayiinde istihdam oranındaki durağanlığın nedenleri, sırasıyla, emek yoğun sektörlerin (tekstil, giyim eşyası gibi) üretim içindeki ağırlıklarının azalması, dışarıdan mal ve hizmet alımının yaygınlaşması ve son yıllarda sektörde ithal girdi kullanımındaki artıştan kaynaklandığı tahmin edilmektedir (Yükseler, 2016, s. 6).

Tablo 2: İmalat Sanayinin İstihdam İçindeki Payı (15+, Bin Kişi %)

Yıl	15+ Nüfus	Oran
1980	1.888	11,4
1990	2.625	14,2
2000	3.638	16,9
2001	3.581	16,6
2002	3.731	17,5
2003	3.664	17,3
2008	4.235	20,0
2009	3.949	18,6
2010	4.216	18,7
2014	4.936	19,0
2015	4.956	18,6
2016	4.915	18,1
2017	4.969	17,6

Kaynak: TÜİK, İşgücü istatistikleri, <https://biruni.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul>

İmalat sanayinin önemli göstergelerden biri de imalat sanayi kapasite kullanım oranlarıdır. İmalat sanayi kapasite kullanım oranları, TCMB tarafından aylık olarak imalat sanayide faaliyette bulunan işyerlerinin mevcut kapasitelerini hangi oranda kullandıklarını ölçerek imalat sanayi üretiminin durumunu tespit etmektedir. İmalat sanayi kapasite kullanım oranları ile birlikte sanayi üretim endeksi ve imalat sanayi üretim endeksi birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye’nin sanayi üretimi hakkında daha geniş bir değerlendirme yapılabilir.

Tablo 3’te 2007-2017 dönemine ait mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış imalat sanayi kapasite kullanım oranları, sanayi üretim endeksi ve imalat sanayi üretim endeksi verilmiştir.

Tablo 3: İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları, Sanayi Üretim Endeksi Ve İmalat Sanayi Üretim Endeksi

	İmalat Sanayi KKO	Sanayi üretim endeksi 2010=100	İmalat Sanayi Üretim Endeksi
2007	81,98	100,6	102,6
2008	78,52	99,5	100,3
2009	66,89	89,1	87,9
2010	73,78	100,2	100,3
2011	76,98	109,9	110,3
2012	76,46	112,6	112,8
2013	76,73	116,5	117,7
2014	75,02	120,6	121,4
2015	76,83	124,1	125,4
2016	77,36	126,3	127,2
2017	78,48	134,2	135,1

Kaynak: TÜİK, TCMB, <https://evds2.tcmb.gov.tr/>, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1026

İmalat sanayi kapasite kullanım oranları 2007-2017 döneminde ortalama yüzde 76,27 oranında büyümüştür. 2007 yılında yüzde 81,98 olan kapasite kullanım oranı, küresel krizin etkisiyle 2008 yılı ve özellikle 2009 yılında önemli oranda gerilemiş ve 2017 yılında yüzde 78,48 olarak gerçekleşmiştir. Üç alt sektörden oluşan sanayi sektörünün yaklaşık olarak yüzde 85'lik kısmını imalat sanayi oluşturmaktadır. Bu duruma bağlı olarak imalat sanayinde gerçekleşen üretim, sanayi üretimi ile paralel olarak seyrederek. Tablodan da görüleceği gibi sanayi üretim endeksi ve imalat sanayi üretim endeksinde 2009 yılında önemli oranda bir düşüş yaşanmıştır. Tablodan da görüleceği gibi sanayi ve imalat sanayi üretim endekslerinde özellikle 2010 sonrası önemli oranda artış gerçekleşirken imalat sanayi kapasite kullanım oranlarının daha durağan olduğu gözlenmektedir. Bu durum, incelenen dönemde imalat sanayiinde verimliliğin yanı sıra önemli bir kapasite artışının da gerçekleştirildiğine işaret etmektedir (Yükseler, 2016, s. 6).

İmalat sanayinin Türkiye'nin dış ticareti açısından da oldukça önemli bir yeri vardır. Türkiye, Lozan anlaşmasının hükümleri gereği Cumhuriyetin ilk yıllarında gümrük vergileri üzerinde herhangi bir değişiklik yapamamış ve bu yıllarda nispeten liberal politikalar uygulamıştır. Bu hükümlerin 1929 yılı itibarıyla son bulması ve aynı yıl dünya genelinde yaşanan ekonomik buhran gibi bir takım sebepler neticesinde, ithal ikameci politikalar izlemeye başlanmış ve bu politikalardan zaman zaman kopmalar olup kısmi liberalizasyon dönemleri olsa da ithal ikameci politikalar 24 Ocak 1980 yılına kadar devam

etmiştir. 1980 sonrası ihracata dayalı büyüme/sanayileşme modeli benimsenmiş ve ekonomi politikaları bu model çerçevesinde gelişmiştir. Dışa açık, fiyat kontrollerinin kaldırıldığı, sermaye hareketleri önündeki engellerin büyük oranda azaltıldığı ve ihracatı teşvik edici bir dönemin başlangıcı olan 1980 yılı Türkiye ekonomisi için bir dönüm noktası olmuştur.

24 Ocak kararları bütün ekonomik yapı üzerinde etkili olduğu gibi, dış ticaretin yapısını da büyük oranda değiştirmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında hammadde ve ilksel tarım ürünleri ihraç eden ve mamul mallar ithal eden bir dış ticaret yapısı hâkimken, bu durum özellikle 1980 sonrası yapısal anlamda değişmiştir. Özellikle bu yapısal değişim sonrası imalat sanayi, Türk ihracat performansının önemli bir belirleyicisi olmuştur. İmalat sanayinin en önemli özelliklerinden biri, ithal ara malı ürünlerine olan bağımlılığıdır (Gros ve Selçuki, 2013, s. 3). 1980 sonrası Türkiye'nin ihracatında yaşanan değişim Tablo 4'ten izlenebilir. Tablodan da görüleceği gibi 1980 yılında ihracatın yüzde 56'sını oluşturan tarım ürünleri, bu yıldan sonra sürekli azalma göstermiş ve 2017 yılında toplam ihracat içinde yüzde 3,4'lük bir paya sahip olmuştur. Tarım ürünleri ihracatı 1980 sonrası sürekli azalırken sanayi ürünlerinin ihracatında önemli artışların olduğu görülmektedir. 1980 yılında 1.065 milyar dolar ile ihracat içindeki payı yüzde 36,6 olan sanayi ürünleri ihracatı 2017 yılında 147.198 milyar dolarla toplam ihracat içinde yüzde 93,7'lik bir paya sahip olmuştur.

Tablo 4: Türkiye'nin İhracatının Sektörel Dağılımı (Milyon Dolar, %)

Yıl	Toplam	Tarım		Madencilik		İmalat Sanayi		Diğerleri	
		Miktar	Pay	Miktar	Pay	Miktar	Pay	Miktar	Pay
1980	2.910	1.629	56,0	191	6,6	1.065	36,6	25	0,9
1990	12.959	2.025	15,6	326	2,5	10.503	81,1	105	0,8
2000	27.775	1.659	6,0	400	1,4	25.518	91,9	198	0,7
2001	31.334	1.976	6,3	349	1,1	28.826	92,0	183	0,6
2002	36.059	1.754	4,9	387	1,0	33.701	93,5	215	0,6
2003	47.252	2.120	4,5	469	1,0	44.378	93,9	283	0,6
2008	132.027	3.936	3,0	2.155	1,6	125.187	94,8	747	0,6
2009	102.142	4.347	4,3	1.682	1,6	95.449	93,4	662	0,7
2010	113.883	4.934	4,3	2.687	2,4	105.466	92,6	794	0,7
2011	134.906	5.166	3,8	2.805	2,1	125.962	93,4	972	0,7
2014	157.610	6.029	3,8	3.406	2,2	147.059	93,3	1.114	0,7
2015	143.838	5.756	4,0	2.798	1,9	134.389	93,4	893	0,6
2016	142.529	5.397	3,8	2.676	1,9	133.595	93,7	859	0,6
2017	157.055	5.288	3,4	3.509	2,2	147.198	93,7	1.058	0,7

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri. <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>

Diğer taraftan, iktisat literatüründe çok sayıda çalışma uluslararası piyasalardaki rekabet gücünün artan ölçüde teknoloji yeteneğine bağımlı hale geldiğini göstermektedir. Bu bağlamda, bir ülkenin dış ticaretteki rekabet gücünün en önemli kaynağı teknoloji yoğun mallardaki üstünlüğüdür. Türkiye imalat sanayii ihracatında 1980 yılı sonrası önemli gelişmeler olmasına rağmen, düşük teknoloji grubunda yer alan geleneksel sektörlerin ihracat içerisindeki ağırlığı devam etmektedir (Saygılı, 2003, s. 28-104). Tablo 5'te 2013-2017 yılları arasında Türkiye'nin imalat sanayi ürünleri ihracatının teknoloji yapısı verilmiştir.

Buna göre, Türkiye'nin imalat sanayi ihracat yapısında en yüksek paya sahip olan ürünlerin düşük teknolojik ürünler olduğu, 2017 yılında ise orta yüksek teknoloji ürünlerin payının ilk sıraya yükseldiği görülürken, yüksek teknolojiye sahip imalat sanayi ihracatı oldukça düşük seviyede kalmıştır. İmalat sanayi ürünlerinin ihracatında, yüksek teknolojiye sahip ürünlerin payının oldukça düşük olması sebebiyle uluslararası rekabet gücümüzün zayıf olduğu görülürken, orta yüksek teknoloji ürünlerde ciddi düzeyde rekabet gücümüzün olduğu söylenebilir.

Tablo 5: İmalat Sanayi İhracatının Teknoloji Yoğunluğu (Milyon Dolar, %)

Yıl	İmalat Sanayi İhracatı							
	Yüksek Teknoloji		Orta Yüksek Teknoloji		Orta Düşük Teknoloji		Düşük Teknoloji	
	Değer	Pay	Değer	Pay	Değer	Pay	Değer	Pay
2013	4.890	3,4	44.540	31,5	43.329	30,7	48.700	34,5
2014	5.020	3,4	46.517	31,6	42.984	29,2	52.636	35,8
2015	4.909	3,7	42.748	31,8	39.727	29,5	47.097	35,0
2016	4.681	3,5	44.219	33,1	37.864	28,3	46.832	35,1
2017	5.712	3,9	50.881	34,6	41.608	28,3	48.996	33,3

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, Haber Bültenleri.

Türkiye'nin dış ticaretinde, 1980 sonrası yaşanan değişim sadece ihracatta gerçekleşmemiş, ithalatta da önemli değişimler yaşanmıştır. Tablo 6'dan da görüleceği gibi, sanayi ürünleri ithalatı 1980 yılında 4.675 milyar dolar ile toplam ihracat içinde yüzde 59,1'lik bir paya sahip olmuştur. 2017 yılına gelindiğinde ise imalat sanayi ithalatında rakamsal ve oransal olarak büyük bir artış gerçekleşmiştir. 2017 yılında imalat sanayi ithalatı 190.741 milyar dolar ile toplam ithalat içinde yüzde 81,6'lik paya sahip olmuştur.

Tablo 4 ve Tablo 6 birlikte değerlendirildiğinde sanayi ürünleri ihracatının ve ithalatının, toplam ihracat ve ithalat içinde oldukça yüksek paylara sahip olduğu görülmektedir. Bu durum özellikle sanayi ürünleri ihracatının, sanayi ürünleri ithalatına bağımlı olmasının yanı sıra, Türkiye'nin dış ticaretinde endüstri içi ticaretin varlığı anlamına gelmektedir.

Tablo 6: Türkiye'nin İthalatının Sektörel Dağılımı (Milyon Dolar, %)

Yıl	Toplam	Tarım		Madencilik		İmalat Sanayi		Diğerleri	
		Miktar	Pay	Miktar	Pay	Miktar	Pay	Miktar	Pay
1980	7.909	80	1,0	3.154	39,9	4.675	59,1	-	-
1990	22.302	1.137	5,1	4.211	18,9	16.403	73,5	550	2,5
2000	54.503	2.123	3,9	7.097	13,0	44.200	81,1	1.081	2,0
2001	41.399	1.409	3,4	6.576	15,9	32.686	79,0	726	1,8
2002	51.553	1.702	3,3	7.192	14,0	41.383	80,3	1.275	2,5
2003	69.339	2.535	3,7	9.020	13,0	55.689	80,3	2.093	3,0
2008	201.963	6.391	3,2	35.649	17,7	150.252	74,4	9.669	4,8
2009	140.928	4.593	3,3	20.624	14,6	111.030	78,9	4.679	3,3
2010	185.544	6.456	3,5	25.932	14,0	145.366	78,3	7.788	4,3
2011	240.842	8.895	3,7	37.331	15,5	183.930	76,4	10.636	4,4
2014	242.177	8.588	3,5	37.126	15,3	187.742	77,5	8.720	3,6
2015	207.234	7.176	3,5	27.608	13,3	166.821	80,5	5.627	2,7
2016	198.618	7.041	3,5	19.008	9,6	167.243	84,2	5.324	2,7
2017	233.791	8.992	3,8	26.070	11,2	190.741	81,6	7.986	3,4

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri. <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>

Tablo 7'de, 2013-2017 yılları arasında Türkiye'nin imalat sanayi ithalatının teknoloji yoğunluğu verilmiştir. İmalat sanayi ithalatında ilk sırada orta yüksek teknolojiye sahip ürünler yer alırken, orta düşük teknolojiye sahip imalat sanayi ürünlerinin ithalatı ise ikinci sırada yer almaktadır. İleri teknoloji ve düşük teknolojiye sahip ürünlerin, imalat sanayi ithalatındaki payı ise birbirine yakın değerler almaktadır.

Tablo 7: İmalat Sanayi İthalatının Teknoloji Yoğunluğu (Milyon Dolar, %)

Yıl	İmalat Sanayi İthalatı							
	Yüksek Teknoloji		Orta Yüksek Teknoloji		Orta Düşük Teknoloji		Düşük Teknoloji	
	Değer	Pay	Değer	Pay	Değer	Pay	Değer	Pay
2013	24.258	12,3	81.012	41,2	66.504	33,8	25.049	12,7
2014	26.365	14,0	79.121	42,1	56.951	30,3	25.344	13,5
2015	26.219	15,7	73.896	44,3	44.214	26,5	22.457	13,5
2016	28.360	17,0	75.029	44,9	42.841	25,6	21.014	12,6
2017	28.823	15,1	78.431	41,1	62.143	32,6	21.346	11,2

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, Haber Bültenleri.

Türkiye'nin imalat sanayi dış ticaretinde, bazı yıllara ait en fazla paya sahip ülkelerin karşılaştırması Tablo 8'de görülmektedir. Toplam dış ticarete olduğu gibi imalat sanayi ihracatında da incelenen tüm yıllarda Almanya açık

ara ilk sırada yer almaktadır. 1980’li ve 1990’lı yıllarda İtalya imalat sanayi ihracatında ikinci sırada yer alırken, 2000 yılında ABD ikinci sıraya yükselmiş ve 2005 ve 2017 yıllarında İngiltere ikinci sırada yer almıştır. Türkiye’nin imalat sanayi ihracatında üçüncü sırada yer alan ülkeler her yıl değişmiştir. 1980 yılında Irak üçüncü sırada iken, 2017 yılında Birleşik Arap Emirliği üçüncü sırada yer almıştır. İhracatta olduğu gibi imalat sanayi ithalatında da 2017 yılı haricinde Almanya ilk sıradadır. 2017 yılında Almanya’nın yerine Çin ilk sırada yer alırken Almanya ikinci sıraya gerilemiştir. 2017 yılında Çin ve Almanya’yı takiben İtalya üçüncü olmuştur. 2017 yılında Türkiye, imalat sanayi ithalatında ilk onda yer alan ülkelere BAE hariç diğer tüm ülkelere dış ticaret açığı vermiştir.

Tablo 8: Türkiye’nin İmalat Sanayi Dış Ticaretinde İlk On Ülke (Milyon Dolar)

İHRACAT									
1980		1990		2000		2005		2017	
Ülke	Değer	Ülke	Değer	Ülke	Değer	Ülke	Değer	Ülke	Değer
Almanya	270.3	Almanya	2.619.2	Almanya	4.817.6	Almanya	9.015.3	Almanya	14.529.4
İtalya	105.0	İtalya	911.8	ABD	2.964.1	İngiltere	5.791.0	İngiltere	9.470.7
Irak	78.3	ABD	671.5	İngiltere	1.966.9	İtalya	4.880.0	BAE	9.114.3
İran	69.7	İngiltere	666.1	İtalya	1.602.0	ABD	4.675.4	Irak	8.318.4
Fransa	67.7	Fransa	640.2	Fransa	1.584.1	Fransa	3.597.0	ABD	8.256.0
Suriye	57.6	İran	478.6	Hollanda	767.7	İspanya	2.833.5	İtalya	7.830.4
İsviçre	42.3	S.S.C.B.	472.4	İsrail	627.9	Irak	2.612.5	Fransa	6.404.8
S.S.C.B.	34.2	Hollanda	369.6	İspanya	622.5	Hollanda	2.271.7	İspanya	6.085.5
Belçika	33.6	Belçika	269.5	Belçika	593.5	Rusya	2.049.3	Hollanda	3.563.5
Lübnan	32.6	İsviçre	231.6	Rusya	543.4	Romanya	1.687.3	İsrail	3.320.7

İTHALAT									
1980		1990		2000		2005		2017	
Ülke	Değer	Ülke	Değer	Ülke	Değer	Ülke	Değer	Ülke	Değer
Almanya	821.4	Almanya	3.445.9	Almanya	7.090.6	Almanya	13.404.7	Çin	23.208.3
A.B.D.	393.9	İtalya	1.719.1	İtalya	4.295.8	İtalya	7.506.0	Almanya	20.916.9
Fransa	375.4	ABD	1.559.9	Fransa	3.476.8	Çin	6.653.4	İtalya	11.132.4
İsviçre	319.8	Fransa	1.179.6	ABD	3.104.9	Fransa	5.837.3	Rusya	9.422.9
İngiltere	314.0	Japonya	1.118.0	İngiltere	2.706.5	Rusya	5.027.0	ABD	8.927.9
İtalya	298.0	İngiltere	981.8	Rusya	1.741.9	İngiltere	4.452.1	Fransa	7.744.3
Romanya	254.7	S.S.C.B.	568.9	İspanya	1.655.2	İsviçre	4.052.1	İsviçre	6.881.9
Hollanda	199.9	İsviçre	534.7	Japonya	1.619.8	ABD	3.978.2	G. Kore	6.602.8
S.S.C.B.	172.7	Belçika	494.8	Belçika	1.619.5	İspanya	3.526.4	İspanya	6.240.4
Belçika	153.2	Hollanda	487.2	İsveç	1.412.6	G. Kore	3.484.3	Hindistan	6.085.9

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri. <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>

Tablo 9'da, 1980-2017 yılları arası ISIC Rev 3 sınıflamasına göre imalat sanayi ürünleri ihracatının, toplam imalat sanayi ihracatı içindeki payı verilmiştir. Tablodan da görüleceği gibi tekstil ürünleri, 1980 yılında yüzde 32,8 ile ilk sırada yer alırken, bu durum 2000 yılına kadar devam etmiş ve 2005 yılı sonrasında üçüncü sıraya gerilemiştir. 2005 yılı sonrası hemen her yıl ihracattaki payını artıran ve ilk sırada yer alan motorlu kara taşıtı ve römorklar 2017 yılında toplam imalat sanayi ihracatının yüzde 17,3'ünü oluşturmuştur. Son üç yıla bakıldığında, imalat sanayi ihracatında sıralama değişmemiş ve ilk iki de yer alan fasıllar sırasıyla motorlu kara taşıtı ve römorklar ve ana metal sanayi fasılları olmuştur. Diğer taraftan başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat ürünlerinin payında önemli artış yaşanmış ve 2017 yılında bu fasıl üçüncü sırada yer almıştır.

Tablo 9: İmalat Sanayi İhracatının Fasılları (%)

Kod	ISIC ADI (DÜZEY 2)	1980	1990	2000	2005	2015	2016	2017
15	Gıda ürünleri ve içecek	19,4	10,0	7,2	6,2	7,6	7,4	7,2

16	Tütün ürünleri	0,2	0,2	0,5	0,2	0,4	0,5	0,4
17	Tekstil ürünleri	32,8	16,8	18,1	12,7	10,1	10,1	9,6
18	Giyim eşyası	12,3	27,5	21,2	14,4	9,3	9,3	8,4
19	Dabaklanmış deri, bavul, el çantası, saracıye ve ayakkabı	0,09	0,7	0,7	0,5	0,8	0,8	0,8
20	Ağaç ve mantar ürünleri (mobilya hariç); hasır vb. örülerek yapılan maddeler	0,6	0,3	0,2	0,4	0,5	0,5	0,5
21	Kâğıt ve kâğıt ürünleri	0,2	0,6	0,6	0,8	1,3	1,4	1,4
22	Basım ve yayım; plak, kaset vb.	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
23	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar	3,6	2,8	1,2	3,7	3,1	2,2	2,8
24	Kimyasal madde ve ürünler	6,7	9,0	5,5	4,1	5,6	5,2	5,3
25	Plastik ve kauçuk ürünleri	1,7	1,1	3,1	3,6	4,8	4,7	4,6
26	Metalik olmayan diğer mineral ürünler	7,1	3,8	4,4	3,9	2,9	2,7	2,5
27	Ana metal sanayi	5,5	16,6	8,8	10,0	13,2	13,4	13,1
28	Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	1,1	1,6	2,6	3,9	4,8	4,6	4,6
29	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	2,2	1,8	5,4	7,1	9,0	8,8	8,7
30	Büro, muhasebe ve bilgi işleme makinaları	0	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
31	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makina ve cihazlar	0,4	1,7	3,2	2,8	4,0	3,9	3,6
32	Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları	0,5	2,3	3,8	4,6	1,4	1,3	1,2
33	Tıbbi aletler; hassas optik aletler ve saat	0,01	0,2	0,3	0,3	0,6	0,6	0,6
34	Motorlu kara taşıtı	4,7	1,7	6,8	14,9	13,8	15,8	17,3

	ve römorklar							
35	Diğer ulaşım araçları	0,2	0,6	3,5	2,5	1,6	1,6	2,3
36	Mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler	0,5	0,4	2,5	3,3	4,9	4,9	4,8
Toplam		1.063	10.503	25.517	68.813	134.389	133.595	147.164

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri. <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>

1980-2017 yılları arasında imalat sanayi ithalatının fasıllar itibariyle oransal dağılımına bakıldığında, kimyasal madde ve ürünler faslı 2017 yılına kadar ilk sırada yer alırken, 2017 yılında bu durum değişmiş ve ana metal sanayi ürünleri ilk sırada yer almıştır. Tablo 10'dan da görüleceği gibi, 1980 yılında toplam imalat sanayi ithalatının yüzde 25'ini kimyasal madde ve ürünleri oluştururken, bu pay 2017 yılına gelindiğinde yüzde 17,4'e kadar gerilemiş ve 2017 yılında yüzde 18,9 pay ile ana metal sanayi ürünleri ilk sırada yer almıştır. 2017 yılında imalat sanayi ürünleri ihracatını oluşturan ilk üç fasıl sırasıyla, yüzde 18,9 ile ana metal sanayi, yüzde 17,4 ile kimyasal madde ve ürünler ve yüzde 11 ile motorlu kara taşıtı ve römorklar olmuştur.

Tablo 10: İmalat Sanayi İthalatının Fasılları (%)

Kod	ISIC ADI (DÜZEY 2)	1980	1990	2000	2005	2015	2016	2017
15	Gıda ürünleri ve içecek	5,7	5,7	2,6	2,2	3,1	2,9	2,6
16	Tütün ürünleri	0	1,9	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
17	Tekstil ürünleri	1,8	2,7	4,2	4,2	3,1	2,9	2,8
18	Giyim eşyası	0	0,1	0,6	0,7	1,5	1,4	1,0
19	Dabaklanmış deri, bavul, el çantası, saraciye ve ayakkabı	0,1	0,9	0,7	0,9	0,8	0,7	0,6
20	Ağaç ve mantar ürünleri (mobilya hariç); hasır vb. örülerek yapılan maddeler	0,1	0,3	0,5	0,6	0,8	0,7	0,6
21	Kâğıt ve kâğıt ürünleri	1,6	1,7	2,6	2,1	2,1	2,1	1,9
22	Basım ve yayım; plak, kaset vb.	0,1	0,3	0,6	0,4	0,3	0,2	0,1
23	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar	20,0	3,5	5,9	5,8	6,6	5,4	6,5
24	Kimyasal madde ve ürünler	25,0	20,3	18,3	18,6	18,2	17,3	17,4
25	Plastik ve kauçuk ürünleri	4,2	1,9	2,3	2,3	2,8	2,9	2,7
26	Metalik olmayan diğer mineral ürünler	1,5	1,6	1,0	1,1	1,1	1,1	1,0
27	Ana metal sanayi	10,0	10,8	8,0	14,5	13,2	13,3	18,9
28	Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	5,2	1,8	2,0	2,1	2,5	2,7	2,2

29	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	13,5	19,5	13,2	13,0	11,8	12,5	10,7
30	Büro, muhasebe ve bilgi işleme makinaları	0,2	2,9	3,6	2,6	1,9	1,6	1,5
31	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makina ve cihazlar	3,8	4,2	3,6	4,5	4,7	5,0	4,4
32	Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları	1,8	5,0	9,0	4,9	5,3	6,5	6,2
33	Tıbbi aletler; hassas optik aletler ve saat	1,5	3,4	3,0	2,8	3,0	3,0	2,9
34	Motorlu kara taşıtı ve römorklar	2,6	7,8	13,5	13,1	12,0	12,3	11,0
35	Diğer ulaşım araçları	1,3	3,1	3,3	2,0	3,3	3,6	3,6
36	Mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler	0,1	0,7	1,4	1,5	1,7	1,6	1,5
Toplam		4.602	16.403	44.200	94.208	166.821	167.243	190.744

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri. <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>

3. DIŞ TİCARET HADLERİNİN TÜRLERİ VE ÖLÇÜMÜ

Ticaret hadlerindeki dalgalanmalar, gelişmekte olan ülkeler ve sanayileşmiş ülkelerdeki politika yapıcılarını için uzun zamandır bir ilgi alanı olmuştur. Ticaret hadlerinde meydana gelen ani değişimler oldukça yaygındır ve bu yüzden bir ülkenin ticaret dengesi ve cari işlemler hesabında ani değişikliklere ve ülkelerin borçlarının finansmanında zorluk yaşanmasına yol açabilir. Aynı zamanda, dış ticaret hadlerindeki ani değişimler, ülke içerisinde ihracat ve ithalat rekabetçisi olan sektörlerin, sektörel çıktı ve ücretler üzerinde farklı baskılar yaşaması sonucu ülke içerisinde ani sektörel dengesizliklere yol açabilir. İşte bu ve benzeri ekonomik problemler sebebiyle ülkelerin ekonomik karar vericileri dış ticaret hadleri şoklarının kaynağını anlamaya çalışmak ve bu şoklardan kaynaklanan ekonomik bozulmayı azaltmak için, örneğin; ihraç malları ve ihracat pazarlarında çeşitlendirmeye gidilmesi gibi politikalar geliştirmeye çalışmaktadırlar (Baxter ve Kouparitsas, 2006, s. 2)

İktisat teorisinde çeşitli dış ticaret hadleri tanımı olmakla beraber, genel olarak kullanılan ve dış ticaret hadlerinin bir türü olan net değişim dış ticaret hadlerinin tanımı kullanılmaktadır. Bu bağlamda, en basit anlamıyla ticaret hadleri bir ülkenin ihraç malı fiyatlarının ithal malı fiyatlarına oranı olarak tanımlanır (Krugman ve Obstfeld, 1997, s. 94). Dış ticaret hadleri kavramı, uluslararası iktisat teorisinde önemli bir yer alırken, özellikle gelişmekte olan ülkelerin dış ekonomik ilişkilerinin analizinde kullanılmaktadır. Dış ticaret hadlerindeki bir yükselme, uluslararası piyasada ülkenin satın alma gücünü arttıracığı için reel milli gelir üretimden daha hızlı artar. Belli bir miktar ihracat karşısında daha fazla miktarda ithalat yapmanın mümkün olduğu ve sermaye

teçhizatına harcanabilecek kalkınma fonlarının arttığı anlamına gelen bu gelişme ülkenin ekonomik kalkınmasını kolaylaştırır. İhracat fiyatlarındaki düşme veya ithalat fiyatlarındaki yükselme sonucunda dış ticaret hadlerinde bozulma meydana geliyor ise, bu gelişme ülkenin dış piyasalardaki satın alma gücünü ve ithalat kapasitesini azaltacağından iktisadi kalkınmayı yavaşlatıcı etkiler meydana gelir (Aslan, 2008, s 35).

Dış ticaret hadleri kavramının ele alınışında başlangıç noktası Klasik İktisatçılardır. Klasik İktisatçılar için temel sorun, hangi malların ticarete konu olacağını ve söz konusu ülkelerin hangi malları ithal, hangi malları ise ihraç edeceklerini belirlemektir (Hepaktan, 2008, s. 182). Kısacası Klasik ve neo-Klasik iktisatçılar, bu kavramı, dış ticaretten sağlanan kazancın bir ölçüsü olarak kabul etmişlerdir. Uzun dönemde teknolojik gelişmenin daha çok sanayi mallarında ortaya çıkmasına bağlı olarak bu mallardaki üretim artışının fiyatları düşüreceği ve bu gelişmenin de dış ticaret hadlerini ilksel mallar olan tarım ürünleri ve hammaddeler lehine değiştireceğini ileri sürmüşlerdir. Diğer taraftan, bu görüşün aksine II. Dünya savaşıdan sonra özellikle gelişmekte olan ülkelerde yapılan çalışmalar, ilksel malların ticaret hadlerinin uzun dönemde bozulduğunu ortaya koymuştur. R. Prebisch, ilksel mal üreten az gelişmiş ülkelerin ticaret hadlerinin kötüleştiğini ve bu mallarda uzmanlaşmaya gittikleri sürece ticaret hadlerinin bozulmaya devam edeceğini ileri sürerek klasik görüşe meydan okudu. Bu sonuca bağlı olarak gelişmekte olan ülkelerde ithal ikameci politikaları savunan kalkınma iktisatçıları H. W. Singer ve R. Prebisch'in bu görüşleri iktisat literatürüne, "Bozulan Ticaret Hadleri Tezi" olarak geçmiştir (Seymen, 2009, s. 69, Hadass ve Jeffrey, 2003, s. 629).

Dış ticaret hadleriyle bağlantılı olarak ticaret ve büyümeye ilişkin bir başka önemli neoklasik model Bagwhati'nin (1958) yoksullaştıran büyüme teorisidir. Bagwhati ulusal refahın, teknolojik ilerlemenin getirdiği ekonomik büyümenin bir sonucu olarak azaldığını söylemektedir. Bu sonuç, büyüme sonrası ticaret hadlerindeki bozulmanın bir sonucudur (Jayme, 2001, s. 12). Dış ticaret hadleri ile ilgili bir başka önemli çalışma ise dış ticaret hadleri ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi inceleyen Harberger-Laursen-Metzler (HLM) hipotezidir. HLM hipotezine göre herhangi bir ekonominin dış ticaret haddinde meydana gelebilecek pozitif (negatif) bir değişme, diğer şeyler sabitken söz konusu ekonominin dış ticaret dengesinde iyileşmelere (kötüleşmelere) neden olacaktır (Yamak ve Korkmaz,2006, s. 59).

Literatürde dış ticaret hadleri ile ilgili çalışmalar genellikle dış ticaret hadleri ile ekonomik büyüme ilişkisi ve dış ticaret hadleri ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi inceleyen HLM Hipotezi üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda dış ticaret hadleriyle ilgili kısa bir literatür özeti verilebilir. Mendoza (1996) 1970-1991 yılları arasında G7 ülkeleri, Avusturalya, İspanya ve 31

gelişmekte olan ülkeden oluşan toplam 40 ülke için yaptığı çalışmada dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışma da, incelenen ülkelerde ekonomik büyümenin dış ticaret hadlerindeki değişmelerle ilişkili olduğu ve dış ticaret hadlerindeki oynaklığın ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gökalp (2000) liberalizasyon sürecinde (1980-1998) Türkiye'nin dış ticaret hadlerinin gelir etkisini incelemiştir. Çalışma da, liberalizasyon sürecinde Türkiye'nin düşük katma değerli ürünlerin üreticisi ve ihracatçısı olmasının yanı sıra katma değeri yüksek ürünlerin ithalatçısı olması ve ithalat kısıtlamalarının azaltılması nedeniyle dış ticaret hadlerinin Türkiye'nin aleyhine geliştiği sonucuna varılmıştır.

Broda ve Tille (2003) 1973-1998 yılları arasında Afrika, Latin Amerika, Asya ve Doğu Avrupa'daki 75 gelişmekte olan ülke için yaptıkları çalışmada, döviz kuru rejiminin ticaret hadlerinden kaynaklanan dalgalanmalara uyum sağlama kabiliyetlerini nasıl etkileyebileceğini incelenmiştir. Çalışmaya göre, dış ticaret hadlerinde meydana gelecek bir şok esnek kur rejiminde absorbe edilerek olumsuz etkiler asgariye indirilebilirken, sabit döviz kurunda tersi bir durum ortaya çıkacak ve büyüme, dış ticaret hadlerinde meydana gelecek şoklardan olumsuz etkilenecektir.

Yamak ve Korkmaz (2006) 1991-2003 yılları arasında Türkiye'nin dış ticaret hadleri ile dış ticaret dengesi (Harberger-Laursen-Metzler Hipotezi) arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma da, Türkiye'nin dış ticaret hadlerinde meydana gelen şokların reel dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerinin, çok kısa süreli olmakla birlikte negatif yönlü olduğunu, dolayısıyla söz konusu dönemde Türkiye'de HLM Etkisi'nin mevcut olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Oktar ve Dalyancı (2012) Türkiye'nin dış ticaret hadlerinin cari işlemler dengesi üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmaya göre, uzun dönemde dış ticaret hadlerinden cari işlemler dengesine aynı yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmada dış ticaret hadlerinde meydana gelecek olumlu bir şok cari işlemler dengesini ve ekonomik büyümeyi olumlu etkileyeceği belirtilmiştir. Ekinci, Tüzün ve Kahyaoğlu'nun (2015) yaptıkları çalışma da 1990-2012 yılları arasında Harberger-Laursen-Metzler (HLM) ve Obstfeld-Razin-Svensson (ORS) yaklaşımlarına bağlı olarak dış ticaret hadlerinin büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmaya göre, dış ticaret hadlerinde meydana gelecek olumlu bir gelişme, büyümeyi pozitif yönde etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır.

Hesaplama biçimlerine göre farklı dış ticaret hadleri kavramları mevcuttur. Dış ticaret hadlerini, malların değişim oranına, kaynak verimliliğine ve fayda-maliyetlerine göre sınıflandırmak mümkündür. Bu ticaret hadleri

arasında en çok kullanılanı, net değişim ticaret hadleridir. Aynı zamanda, aksi belirtilmedikçe ticaret haddi denildiği zaman net değişim ticaret haddi anlaşılır (Karluk, 2013, s. 250-251).

3.1. İhracat ve İthalat Malları Değişim Oranına Göre Ticaret Hadleri

İhracat ve ithalat malları değişim oranlarına bağlı olarak ölçülen dış ticaret hadleri net değişim ticaret hadleri, gayri safi (brüt) ticaret hadleri ve gelir ticaret hadlerinden oluşur (Karluk, 2013, s. 250-251). Bu ticaret hadlerinin tanımlanması ve hesaplanma biçimleri şöyledir:

- *Net Değişim Ticaret Hadleri:* İhracat fiyat indeksinin ithalat fiyat indeksine oranını ifade eder. Burada N: Net değişim ticaret hadleri, P_x : İhracat fiyatları indeksi, P_m : İthalat fiyatları indeksidir.

$$N = \frac{P_x}{P_m} \times 100$$

- *Gayri Safi Değişim Ticaret Haddi:* Ülkenin ithal malları miktar endeksinin ihraç malları miktar endeksinin oranının ifade eder. Burada G: Gayri safi değişim ticaret haddi, Q_m : İthal malları miktar indeksi, Q_x : İhraç malları miktar endeksini temsil etmektedir.

$$G = \frac{Q_m}{Q_x} \times 100$$

- *Gelir Ticaret Hadleri:* net değişim ticaret hadleri ile ihracat miktar endeksinin çarpımı ile bulunur. Burada I: Gelir ticaret hadleri, P_x : İhracat fiyatları indeksi, P_m : İthalat fiyatları indeksi, Q_x : İhraç malları miktar endeksini temsil etmektedir.

$$I = \frac{P_x}{P_m} \times Q_x$$

3.2. Kaynak Verimliliğine Göre Ticaret Hadleri

Net değişim ticaret hadleri kavramı, ihracat ve ithalat kesimindeki verimlilik değişmelerini açıklayamadığından dolayı, Jacob Viner faktör değişimine dayanan ticaret hadlerini ele almıştır. J.Viner, faktör değişimine dayanan ticaret hadlerini, tek ve çift faktörlü ticaret hadleri olarak sınıflandırmıştır. Tek faktörlü ticaret hadleri, ihracat mallarının üretimindeki verimliliği dikkate alırken; çift faktörlü ticaret hadleri ise, hem ithalat hem de ihracat mallarının üretimindeki verimlilikleri dikkate almaktadır. Şunu belirtmek gerekir ki, gerek tek faktörlü ticaret hadlerinde gerekse çift faktörlü

ticaret hadlerinde verimlilik hesaplaması oldukça güçtür (Hepaktan ve Karakayalı, 2009, s. 188)

3.3. Fayda ve Gerçek Maliyetlere Dayanan Ticaret Hadleri

İhracatın gerekli kıldığı toplam fedakârlık ile ithalatın sağladığı toplam fayda arasındaki oransal ilişkiye dayanan ticaret hadleridir. Bu ticaret hadleri, gerçek maliyet ticaret hadleri ile fayda ticaret hadleri olarak sınıflandırılmaktadır. Gerçek maliyet ticaret hadleri, ithal edilebilir malların ve kaynakların ihraç malları üretimine tahsisi ile tüketimi önlenen malların birim başına görece faydalılığının dikkate alınması ile elde edilmektedir. Çeşitli malların görece ortalama faydalarının hesaplanmasında karşılaşılan güçlükler sebebiyle, fayda ticaret hadlerinin uygulamada kullanım alanı sınırlıdır. Yani gerçek maliyet ticaret hadleri gibi, fayda ticaret hadlerinin de saptanma ve uygulanma olanağı zayıftır (Hepaktan ve Karakayalı, 2009, s. 189)

Dış ticaret hadlerinde bozulma ya da iyileşme 100 değerine nispet edilerek yorumlanır. Buna göre, belirli bir yıl temel alınarak bu yıla 100 değeri verilir ve temel yıla nispetle incelenen diğer yıllardaki değerlerin 100'den büyük bir değer alması ülkenin dış ticaret hadlerinin iyileştiğini gösterir ki bu durumda dış ticaret ülkenin lehine gelişmektedir. Diğer taraftan, temel alınan yıla oranla diğer yıllarda dış ticaret hadlerinin 100'den küçük bir değer alması ise, dış ticaret hadlerinin bozulduğunu gösterir ve bu durumda ülke için dış ticaret karlı değildir.

4. İMALAT SANAYİ ÜRÜNLERİ DIŞ TİCARET HADLERİNİN 1982-2017 DÖNEMİ GELİŞİMİ

Bu çalışmada, ihracat ve ithalat malları değişim oranına göre net değişim ticaret hadleri, gayri safi değişim ticaret hadleri ve gelir ticaret hadleri hesaplanacaktır. Çalışmada dönem olarak 1982-2017 dönemi alınmıştır, ancak TÜİK tarafından ihracat fiyat endeksi, ithalat fiyat endeksi, ithalat miktar endeksi ve ihracat miktar endeksleri farklı temel yıllara göre yayımlanmaktadır. Dolayısıyla 1982-2017 yılları dış ticaret hadleri bir bütün olarak değil 1982, 1989 ve 2010 temel yılları kullanılarak üç ayrı dönem olarak hesaplanmıştır. Bu sebepten hesaplanan dış ticaret hadleri 1982-2017 yıllarını içine alarak bir bütün olarak değil üç ayrı dönem için incelenecektir. Bu dönemler 1982 temel yıl olmak üzere 1982-1988 yılları arası, 1989 temel olmak üzere 1989-1996 yılları arası ve 2010 temel yıl olmak üzere 1997-2017 yılları arasını kapsamaktadır. Tablo 11'de, Türkiye'nin 1982-2017 yıllarına ait ve üç dönem olarak dış ticaret hadleri verilmiştir.

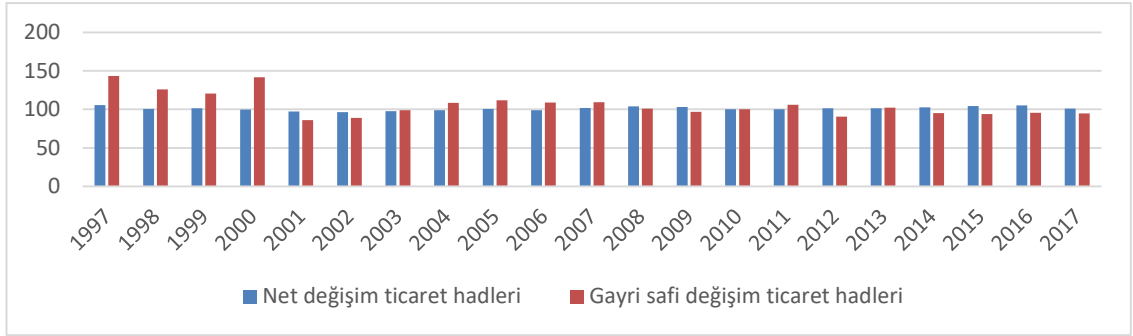
Tablo 11: İmalat Sanayi Ürünlerinin Dış Ticaret Hadlerinin Seyri

Yıllar	P _X	P _M	Q _X	Q _M	Net Değişim Ticaret Hadleri	Gayri Safi Değişim Ticaret Hadleri	Gelir Ticaret Hadleri
1982	100	100	100	100	100	100	100
1983	96,9	95,2	110,3	130,2	101,79	118,04	112,27
1984	89,5	95,1	152,0	164,4	94,11	108,16	143,05
1985	81,5	97,7	221,9	197,6	83,42	89,05	185,11
1986	77,8	97,3	241,8	222,5	79,96	92,02	193,34
1987	94,9	101	317,1	249,8	93,96	78,78	297,95
1988	90,2	105,2	359,7	242,2	85,74	67,33	308,41
1989	100	100	100	100	100	100	100
1990	109,9	101,7	109,7	117,5	108,06	107,11	118,55
1991	108,2	102,7	116,8	118,6	105,36	101,54	123,06
1992	109,2	101,1	124	119	108,01	95,97	133,93
1993	103,8	95,8	135,1	164,8	108,35	121,98	146,38
1994	99,8	97,1	157,6	125,7	102,78	79,76	161,98
1995	117,0	114,6	166,8	163,8	102,09	98,20	170,29
1996	112,8	110,5	167,9	203,1	102,08	120,96	171,39
1997	75,7	71,7	26,8	38,4	105,58	143,28	28,30
1998	72,1	71,8	29,6	37,3	100,42	126,01	29,72
1999	67,4	66,5	30,7	37,0	101,35	120,52	31,12
2000	64,5	64,8	35,2	49,8	99,54	141,48	35,04
2001	63,4	65,1	42,7	36,7	97,39	85,95	41,58
2002	62,2	64,6	50,4	44,8	96,28	88,89	48,53
2003	70,1	71,9	57,6	56,9	97,50	98,78	56,16
2004	81,2	82,0	66,2	71,8	99,02	108,46	65,55
2005	85,3	84,8	73,0	81,6	100,59	111,78	73,43
2006	88,9	89,8	81,6	88,8	99,00	108,82	80,78
2007	100	98,3	91,6	100,1	101,73	109,28	93,18
2008	116,1	111,6	97,7	98,8	104,03	101,13	101,64
2009	97,0	94,3	89,2	86,4	102,86	96,86	91,75
2010	100	100	100	100	100	100	100
2011	111,9	111,7	106,8	113,3	100,18	106,09	106,99
2012	108,5	107	125,2	113,3	101,40	90,50	126,96
2013	108,78	107,28	123,24	126,2	101,40	102,40	124,96
2014	106,7	103,85	130,71	124,36	102,74	95,14	134,30
2015	95,11	91,06	134,02	125,99	104,45	94,01	139,98
2016	91,38	86,96	138,65	132,29	105,08	95,41	145,70
2017	92,84	91,97	150,59	142,55	100,95	94,66	152,01

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri Verilerinden Yararlanılarak Yazarlar Tarafından Hesaplanmıştır.

Türkiye'nin 1982 temel yıl olmak üzere, 1982-1988 yılları arası imalat

sanayi ürünlerinin endeks değerleri ve bu endeks değerlerine bağlı olarak ticaret hadleri incelendiğinde ihracat fiyat endekslerinde bir düşüş, ithalat fiyat endekslerinde ise artış olduğu görülmektedir. Bu duruma bağlı olarak Türkiye'nin net değişim ticaret hadleri, 1982-1988 yılları arasında ülke aleyhine gelişmiştir. Bununla birlikte, ihracat fiyat endeksinde düşüş olurken ihracat miktar endeksinde önemli artışlar olmuş ve bu durumda, Türkiye imalat sanayi ürünlerini miktar olarak daha fazla ihraç etmiş ancak ihracattan elde ettiği gelir daha az olmuştur. Aynı zamanda ithalat miktar endeksinde, ihracat miktar endeksine nispeten daha yüksek bir artış yaşanmış ve bu durumda ihracat ve ithalat miktar endekslerinin oranında azalma yaşanarak gayri safi değişim ticaret hadleri de bu dönem de ülke aleyhine gelişmiştir. Diğer taraftan 1980 yılı sonrası uygulanan dışa açık politikalarla birlikte Türkiye'nin dış ticaret hacminin önemli bir kısmını oluşturan imalat sanayi ürünleri ithalat fiyat ve miktar endekslerinde yaşanan artış ve ihracat fiyat endeksinde yaşanan düşüş ile birlikte bu dönemden sonra dış ticaret açıklarında artış yaşanmıştır. Net değişim ve gayri safi değişim ticaret hadlerinde bu dönemde bir bozulma olmasına karşın gelir ticaret hadlerinde ihracat miktar endeksindeki artışa bağlı olarak iyileşme yaşandığı görülmektedir. 1989 yılı temel olmak üzere, 1989-1996 yılları arası endeks değerleri ve ticaret hadleri incelendiğinde Türkiye'nin ihracat fiyat endeksinde genel olarak artış yaşanırken, ithalat fiyat endeksinde bazı yıllar azalma olmuş ve bu dönemde net değişim ticaret hadlerinde iyileşme yaşanmıştır. Buna karşın, gayri safi değişim ticaret hadleri incelenen dönemde dalgalı bir seyir izlemiştir. Bu dönemde ihracat miktar endeksinde artış olmasına rağmen ithalat miktar endeksindeki yaşanan artışlar bazı yıllarda daha yüksek oranda gerçekleşmiş ve bu yıllarda gayri safi değişim ticaret hadlerinde bozulma olmuştur. Bu dönem için gelir ticaret hadlerine bakıldığında, ihracat fiyat endeksindeki artış ve ithalat fiyat endeksinde bazı yıllarda yaşanan düşüşler, P_x/P_m oranını yükseltmiş ve ihracat miktar endeksinde yaşanan artışla birlikte gelir ticaret hadleri sürekli artış göstermiştir. Ayrıca bu dönemde yaşanan Körfez krizinin etkisi ve yaşanan ekonomik darboğaz sonucu 1994 yılında yaşanan kriz 1993-1994 yıllarında özellikle ihracat fiyat endeksinde yaşanan düşüşe bağlı olarak net değişim ve gayri safi değişim dış ticaret hadlerinin önemli oranda bozulmasına neden olmuştur.

Şekil 1: Türkiye'nin 1980-2008 Yılları Net Değişim ve Gayri Safi Değişim Ticaret Hadleri

Türkiye'nin 2010 bazlı ve 1997-2017 yılları arasını kapsayan dönemde, ihracat fiyat endeksi 2009 küresel krizine kadar sürekli yükselirken, ithalat fiyat endeksinde inişli çıkışlı bir seyir yaşanmış ve net değişim ticaret hadleri bu duruma bağlı olarak değişmiştir. Özellikle, 2000-2004 yılları arasında net değişim ticaret hadleri 100 değerine oldukça yakın olmakla beraber ülke aleyhine geliştiği görülmektedir. Özellikle, son yıllarda ihracat fiyat endeksinde azalma yaşanmasına rağmen ithalat fiyat endeksinin ihracat fiyat endeksinde düşük olması sebebiyle net değişim ticaret hadleri ülke lehine gelişmiştir. İhracat miktar endeksi 2009 yılına kadar yükselme trendi yakalamış, 2009 yılında düşüş yaşanmış ve tekrar artışa geçmiştir. Buna karşın ithalat miktar endeksi dalgalı bir seyir izlerken son yıllarda yükselme trendi yakalamıştır. Bu iki endekse bağlı olarak gayri safi değişim ticaret hadleri, dalgalı bir seyir izlemiştir. Gelir ticaret hadleri ise sadece 2009 yılında ihracat miktar endeksinde önemli bir düşüş yaşanması sonucu 100 değerinin altında kalmıştır. Bu yılın dışında bütün yıllarda gelir ticaret haddi sürekli artarak ülke lehine gelişmiştir. Dış ticaret hadlerinin seyrine genel olarak bakıldığında bazı hususlar öne çıkmaktadır. Öncelikle gerek iç gerekse dış dinamikler dış ticaret hadleri üzerinde etkili olmuştur. Nitekim Türkiye ekonomisinde yaşanan 1994, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri ve Türkiye'nin önemli dış ticaret partnerleri olan ülkelerde yaşanan krizler (1997 Asya krizi, 1998 Rusya krizleri) ve küresel krizin yaşandığı 2008 yılı sonrası 2009 yılında dış ticaret hadlerinin gerilediği görülmektedir. Diğer taraftan imalat sanayide önemli bir girdi olarak kullanılan petrol ve doğalgazın ithalatçısı olan Türkiye dünya enerji fiyatlarının dalgalanmasından etkilenmektedir. Enerji fiyatlarının artması girdi maliyetlerini artırmakta ve dış ticaret hadlerinin aleyhte gelişmesine sebep olmaktadır. İncelenen dönemlerde net değişim ticaret hadleri ve gayri safi değişim ticaret hadlerinin bazı yıllar ülke aleyhine bazı yıllarda ise ülkenin lehine gelişmesine karşın gelir ticaret hadlerinde 2009 yılı hariç sürekli artış olduğu görülmektedir.

Bu durum Hepaktan ve Karakayalı'nın (2009, s. 205) belirttiği gibi Türkiye'nin genel dış ticaretinde olduğu gibi imalat sanayi dış ticaretinde de net değişim ticaret haddi ile gayri safi değişim ticaret haddinde görülen bozulmalar, gelir ticaret hadleri ile giderilebilmiştir. Denilebilir ki, Türkiye, imalat sanayi ürünlerinde ihracat miktar artışı ile dış ticarettten kazanç sağlamaktadır.

5. SONUÇ

Türkiye ekonomisinin genel yapısı incelendiğinde, imalat sanayinin istihdam, GSYİH ve dış ticaret gibi göstergelerin önemli bir kısmına kaynaklık ettiği görülmektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren imalat sanayi sektörünün özellikle dış ticaret içerisindeki payının önemli oranda artış gösterdiği görülmektedir. Bu noktada, dış ticaret kazançlarının bir göstergesi olan dış ticaret hadlerinin, imalat sanayi açısından incelenmesi önem kazanmaktadır. Bu çalışmada, 1982-2017 dönem için ihracat ve ithalat malları değişim oranına göre net değişim ticaret hadleri, gayri safi değişim ticaret hadleri ve gelir ticaret hadleri hesaplanmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre; net değişim ticaret hadleri ve gayri safi değişim ticaret hadleri 1982-1988 döneminde ülke aleyhine gelişmiştir. 1989 yılı temel olmak üzere, 1989-1996 yılları arası dönemde net değişim ticaret hadlerinde iyileşme yaşanmıştır. Buna karşın, gayri safi değişim ticaret hadleri incelenen dönemde dalgalı bir seyir izlemiştir. Türkiye'nin 2010 bazlı ve 1997-2017 yılları arasında kapsayan dönemde, ihracat fiyat endeksi 2009 küresel krizine kadar sürekli yükselirken, ithalat fiyat endeksinde inişli çıkışlı bir seyir yaşanmış ve net değişim ticaret hadleri bu duruma bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Özellikle, 2000-2004 yılları arasında net değişim ticaret hadleri, 100 değerine oldukça yakın olmakla beraber ülke aleyhine geliştiği görülmektedir. Ancak, son yıllarda net değişim ticaret hadleri ülke lehine gelişmiştir. İhracat miktar endeksi ve ithalat miktar endeksinde bağlı olarak gayri safi değişim ticaret hadleri dönem genelinde ülke lehine gelişmekle beraber, bazı yıllarda 100 değerine yakın fakat 100 değerinin altında yer alarak ülke aleyhine gelişmiştir. İncelenen dönemde, zaman zaman net değişim ticaret hadleri ve gayri safi ticaret hadlerinde bozulmalar olurken, gelir ticaret hadlerinde sürekli bir artış olduğu görülmektedir.

6. KAYNAKLAR

- Aslan, N. (2008). Teoride ve uygulamada dış ticaret hadleri ve kalkınma ilişkisi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 15(2), 33-69.
- Atalay, M. & Turhan, M. (2002), Küreselleşme, gelişmekte olan ülkeler ve Türk imalat sanayi. *Planlama Özel Sayısı*, p. 77-110, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı, (<http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/atalay.pdf>)
- Baxter, M. & Kouparitsas, M. A. (2006). What can account for fluctuations in the terms of trade?. *International Finance*, 9(1), 63-86.
- Broda, C. & Tille, C. (2003). Coping with Terms-of-trade shocks in developing

- countries. *Federal Reserve Bank of New York Current Issues in Economics and Finance*, 9(11), 1-7.
- Ekinci, R., Tüzün, O. & Kahyaoglu, H. (2015). Dış ticaret hadleri ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye üzerine bir uygulama. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 83-100.
- Gökçalp, M. F. (2000). Liberalizasyon sürecinde Türkiye’de dış ticaret hadleri trendi ve dış ticaret hadlerindeki değişmelerin gelir etkisi. *D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 15(1), 49-65.
- Gros, D. & Selçuki, C. (2013), The changing structure of Turkey's trade and industrial competitiveness: implications for the EU, *Centre for European Policy Studies (CEPS)*, Working Paper Series no.03.
- Hadass, Y. S. & Williamson, J. G. (2003). Terms-of-trade shocks and economic performance, 1870–1940: *Prebisch and Singer revisited*. *The University of Chicago Press*, 51(3), 629-656.
- Hepaktan, E. & Karakayalı, H. (2009). 1980-2008 Döneminde Türkiye’nin dış ticaret hadlerinin analizi. *Celal Bayar Üniversitesi SBE Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 181-210.
- Jayme Jr, F. G. (2001). Notes on trade and growth. Texto para discussão, (166). <https://core.ac.uk/download/pdf/6520105.pdf>
- Karlık, S. R. (2013). *Uluslararası ekonomi teori-politika*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Kepekci, Y. (2012). *Türkiye ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Krugman, P. R. & Obstfeld M. (1997). *International economics theory and policy*. USA, Addison-Wesley Educational Publisher Inc, Fourth Edition.
- Mendoza, E. G. (1996). Terms-of-trade uncertainty and economic growth. *Journal of Development Economics*, 54(2), 323-356.
- Oktar, S. & Dalyancı, L. (2012). Dış ticaret hadlerinin cari işlemler dengesi üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, 32(2), 1-18.
- Saygılı, Ş. (2003). *Bilgi ekonomisine geçiş sürecinde Türkiye ekonomisinin dünyadaki durumu*. Ankara: DPT Stratejik Araştırmalar Dairesi, Temmuz, DPT Yayın No:2675.
- Seymen, D. A. (2009). *Türkiye’nin dış ticaret yapısı ve rekabet gücü*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Şahin, H. (2009). *Türkiye ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- TÜİK (2018). *Dış Ticaret istatistikleri dinamik sorgulama sonuçları*. Erişim Tarihi: 05.09.2018 <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>
- TÜİK (2018). *Dış ticaret istatistikleri, haber bültenleri*.
- World Bank (2018). World development indicators. Erişim Tarihi: 06.09.2018 <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>
- Yamak, R. & Korkmaz, A. (2006). Harberger-Laursen-Metzler etkisi: Literatür ve Türkiye örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1), 58-69.
- Yükseler, Z. (2016). Türkiye imalat sanayi sektörü (kısa vadeli iş istatistikleri, sektörel gelişmeler ve teknoloji düzeyi). *Working Paper*.

TÜRKİYE İLE BRICS ÜLKELERİ ARASINDAKİ DIŞ TİCARET POTANSİYELİNİN LİNDER HİPOTEZİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi
KAÜİİBFD
Cilt. 9, Sayı 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 19.09.2018 Yayına Kabul Tarihi: 27.11.2018

Şaduman YILDIZ
Dr. Öğr. Üyesi
Bayburt Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
sayildiz@bayburt.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-9990-
0628

Serkan KÜNÜ
Dr. Öğr. Üyesi
İğdir Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
serkan.kunu@igdir.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-8641-
5850

¹Bu çalışma “Uluslararası Kültür ve
Bilim Kongresi”nde (Ankara) özet
bildiri olarak sunulmuştur.

ÖZ Bu çalışmada, 1996 – 2016 döneminde Türkiye'nin BRICS ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ile yaptığı ihracat ve ithalatta Linder hipotezinin geçerliliği panel veri analizi kullanılarak araştırılmıştır.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre, Türkiye ile BRICS ülkeleri arasında ihracat açısından Linder hipotezi geçerlidir. Buna göre, Türkiye ile BRICS ülkelerinin kişi başına düşen GSMH düzeyleri arasındaki fark azaldıkça Türkiye'nin bu ülkelere yaptığı ihracat artmaktadır. Bir başka ifadeyle, Türkiye ile ticaret ortakları olan BRICS ülkelerinin kişi başına düşen GSMH'ları arasındaki farkın %1 azalması, Türkiye'nin ihracatını % 0.09 oranında artırmaktadır. Bu durum Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki ticaretin endüstriler arası olduğunu göstermektedir. Ayrıca BRICS ülkelerinin GSMH'larında meydana gelecek %1'lik bir artış ise Türkiye'nin ihracatını % 2.867 oranında artırmaktadır. Diğer yandan yine çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, Türkiye ile BRICS ülkeleri arasında ithalat açısından Linder hipotezi geçerli değildir.

Anahtar Kelimeler: Linder hipotezi, Türkiye'nin dış ticareti, panel veri analizi.

JEL kodları: F10, F40, C23

Alanı: İktisat

Türü: Araştırma

DOI:10.9775/kauibfd.2018.027

Atıfta bulunmak için: Yıldız, Ş. & Künü, S. (2018). Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki dış ticaret potansiyelinin Linder hipotezi çerçevesinde değerlendirilmesi, *KAÜİİBFD*, 9(18), 599-612.

EVALUATION OF EXTERNAL TRADE POTENTIAL BETWEEN TURKEY AND BRICS COUNTRIES IN THE FRAMEWORK OF LINDER HYPOTHESIS

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 9, Issue 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 19.09.2018 Accepted Date: 27.11.2018

Şaduman YILDIZ
Assist. Prof.Dr.
Bayburt University
Faculty of Economics and
Administrative Sciences
sayildiz@bayburt.edu.tr
ORCID ID:0000-0002-
9990-0628

Serkan KÜNÜ
Assist. Prof.Dr
İğdir University
Faculty of Economics and
Administrative Sciences
serkan.kunu@igdir.edu.tr
0000-0002-9990-0628
ORCID ID: 0000-0003-
0260-0555

ABSTRACT In this study, Linder hypothesis validity for Turkey's exports and imports with BRICS countries (Brazil, Russia, India, China and South Africa) in 1996-2016 period have been investigated using panel data analysis. According to the results of the study, Linder hypothesis is valid in terms of exports between Turkey and BRICS countries. Accordingly, the difference of per capita GNP levels between Turkey and BRICS countries as long as decreases, the exports of Turkey's to these countries increase. In other words, %1 decrease in the difference of per capita GNP levels between Turkey and BRICS countries increases the exports of Turkey rate of 0.09%. This shows that the trade between Turkey and BRICS countries is interindustry trade. On the other hand, 1% increase in GNP of BRICS countries increases export of Turkey rate of 2.867%. Linder Hypothesis is not valid in terms of importation in between Turkey and BRICS countries.

Keywords: Linder hypothesis, Turkey's foreign trade, panel data analysis.

JEL codes: F10, F40, C23

Scope: Economics

Type: Research

Cite this Paper: Yıldız, Ş. & Künü, S. (2018). Evaluation of external trade potential between Turkey and BRICS countries in the framework of Linder hypothesis. *KAUJEASF*, 9(18), 599-612.

1. GİRİŞ

Dış ticaret ülkelerin ekonomik gelişme süreçlerinde GSMH içerisinde önemli bir paya sahip olduğundan dolayı, ülkeler dış ticaret hacimlerini artırmak için politika uygulamalarında farklılık göstermektedirler. Uluslararası ticaretin ülkelerin refah düzeylerine etkisinin olmasının yanı sıra ülkelerin bir biri ile yaptıkları ticaretin sadece ülkenin arz ettiği ürünler için geçerli olmadığını savunan Linder (1961) dış ticaret teorisinde talep olgusuna yer veren ilk iktisatçılardan biridir. Geleneksel dış ticaret modellerinde dışa kapalı ülkelerin ticaret yapamadıklarından dolayı marjinal kayıpları olacağı, dışa açık ülkelerin ise marjinal kazanç elde edeceği savunulmaktadır. Linder (1961) dış ticarete konu olan malları birincil (hammadde) ve sanayi malları olmak üzere iki grupta toplamaktadır. Birincil malların ülkeler açısından homojen nitelikte olmaları sebebiyle Heckscher-Ohlin-Samuelson (H-O-S) modelinin dış ticareti açıklamada yeterli olacağını belirtmiştir. Linder'e göre bir malın ihraç malı olabilmesi için öncelikle o mala yurt içinde talep olması gerekmektedir.

Çalışmamızda öncelikli olarak Linder hipotezi ile ilgili uygulamalı çalışmaları içeren bir literatür araştırması yapılmıştır. Daha sonra Türkiye ve BRICS ülkelerinin dış ticaretleri Linder hipotezi kapsamında panel veri analizi ile test edilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Uluslararası ticarete ülkeler sahip oldukları faktör yoğunluklarına göre dış ticarete bulunmaktadırlar. Eğer bir ülke emek yoğun bir üretim yapıyorsa ihracatı emek yoğun ürünlerden oluşurken aksine sermaye yoğun bir üretim yapıyorsa ihracatı sermaye yoğun ürünlerden oluşmaktadır (Heckscher ve Ohlin, 1991). Diğer taraftan, Linder (1961) ülkeler arasındaki uluslararası ticarete zevk ve tercihlerin belirleyici olduğunu öne sürmüştür. Ülkelerin benzer zevk ve tercihlere sahip olması benzer kişi başına gelir düzeyi ile ilişkili olduğu düşünüldüğünde (Saygılı ve Manavgat, 2014), eğer iki ülkenin kişi başına düşen gelir düzeyi aynı seviyede ise daha fazla uluslararası ticarete bulunacaklardır.

Ampirik literatür incelendiğinde, Thursby ve Thursby (1987) 17 ülke için yaptıkları çalışmada Linder hipotezinin geçerli olduğunu gösteren bulgulara ulaşmışlardır. Bergstrand (1990) benzer kişi başına gelir düzeyine sahip ülkeler arasındaki uluslararası ticaretin arz yanlı (Heckscher-Ohlin) ve talep yanlı (Chamberlin-Linder) olabileceğini ifade etmiştir. Chow vd. (1994); Francois ve Kaplan (1996); Arnon ve Weinblatt (1998) Linder hipotezini destekleyen bulgulara ulaşmışlardır. Diğer yandan, Chow vd. (1999) 4 Asya kaplı (Tayvan, Güney Kore, Singapur ve Hong Kong) ile OECD ülkeleri arasındaki uluslararası ticaret ilişkisini Linder hipotezi bağlamında incelemiştir. Elde

edilen bulgular neticesinde, Linder hipotezini destekleyen zayıf bulgulara ulaşılmıştır. Choi (2002) 63 ülke için yaptığı analizde Linder hipotezini geçerli olduğunu ayrıca 1990'larda güçlendiğini, küreselleşmeyle beraber daha da güçleneceğini iddia etmiştir. Kumar Mishra vd. (2015) ve Kundu (2015) sırasıyla Hindistan ve Bangladeş'in BRICS ülkeleriyle olan uluslararası ticaretini incelemiştir. Kumar Mishra vd. (2015) ve Kundu (2015) GSMH ile uluslararası ticaret hacmi arasında anlamlı ilişkiler tespit etmişlerdir. Ayrıca, Ali Shah Bukhari vd. (2005) Kumar Mishra vd. (2015) ve Kundu (2015)'in çalışmalarında elde edilen bulgulara benzer olarak Güney Asya Ülkelerinde (Bangladeş, Hindistan ve Pakistan) Linder hipotezinin geçerli olduğunu öne sürmüştür. Mcpherson vd. (2001) Etopya, Kenya, Rwanda, Sudan and Uganda'nın uluslararası ticaretlerini yoğun olarak kendi kişi başına gelir düzeylerine yakın ülkelerle yaptığını ortaya koymuşlardır. Baltagi vd. (2003) tarafından yapılan çalışmada 15 AB ülkesi, ABD ve Japonya'nın uluslararası ticaretteki 53 önemli partneri arasındaki ilişkiyi Yeni Ticaret Teorisi ve Linder Hipotezi kapsamında test etmişler. Elde edilen bulgular neticesinde 15 AB ülkesi, ABD ve Japonya'nın kendi gelir seviyesindeki ülkelerle uluslararası ticaret yaptığını ortaya koymuştur. Diğer bir ifadeyle, Baltagi vd. (2003), Linder hipotezinin 15 AB ülkesi, ABD ve Japonya'da geçerli olduğunu iddia etmişlerdir. Diğer taraftan, Keum (2010) panel veri analizi kullanarak ülkeler arasındaki turizmi Çekim modeli ve Linder hipoteziyle incelemiştir. Elde edilen bulgular, çekim hipotezinin geçerli fakat Linder hipotezinin geçerli olmadığını göstermiştir. Aliyu ve Bawa (2015), Nijerya'nın uluslararası ticaretinin AB ile pozitif BRICS ülkeleri ile negatif ilişki içinde olduğunu tespit etmiş ve Nijerya'nın Linder hipotezini takip ettiğini iddia etmiştir.

3. TÜRKİYE İLE BRICS ÜLKELERİ ARASINDAKİ DIŞ TİCARET POTANSİYELİNİN LINDER HİPOTEZİ ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ

Bu çalışmada, Linder hipotezinin geçerliliği, Türkiye BRICS ülkeleri (Brezilya, Rusya, Çin, Hindistan ve Güney Afrika) özelinde 1996-2016 dönemi için panel veri yöntemleri kullanılarak analiz edilmektedir. Veriler; TÜİK ve Dünya Bankası veri tabanlarından alınmış, bu verilerin analizinde Stata 14 paket programı kullanılmıştır.

3.1. Veri ve Değişkenler

Çalışmada Linder hipotezinin test edilmesi için oluşturulan modellerde; Türkiye'nin dış ticaret partnerleri ile yapmış olduğu ihracat (LNEXPORT) ve ithalat (LNIMPORT) bağımlı değişken, Linder katsayısı (LNLINDER), BRICS ülkelerinin GSMH'ları (LNGNP_BRICS), Türkiye'nin GSMH'sı (LNGNP_TR), Başkent Ankara'nın ilgili ticaret partnerlerine olan uzaklıkları

(LNDISTANCE) Türkiye'nin dış ticaret partnerlerinin komşu ülke olması durumunda 1 diğer durumlarda 0 değerini alan kukla değişken (BORDER) de açıklayıcı değişkenler olarak kullanılmıştır. BORDER dışındaki tüm değişkenlerin doğal logaritması kullanılmıştır.

Tablo 1: Veri Seti

Değişkenler	Değişkenlerin Tanımlanması
LNEXPORT	Türkiye'nin BRICS ülkelerine yaptığı mal ve hizmet ihracat değerini yansıtmaktadır.
LNIMPORT	Türkiye'nin BRICS ülkelerinden yaptığı mal ve hizmet ithalatıdır.
LNGNP_BRICS	BRICS ülkelerinin GSMH'sını ifade etmektedir.
LNGNP_TR	Türkiye'nin GSMH'sını göstermektedir.
LNLINDER	Türkiye'nin kişi başına düşen GSMH ile BRICS ülkelerinin kişi başına düşen GSMH'ları arasındaki mutlak fark.
LNDISTANCE	Başkent Ankara'nın ilgili ticaret partnerlerine olan uzaklıkları
BORDER	Türkiye'nin ticaret partnerlerinin komşu ülke olması durumunda 1 diğer durumlarda 0 değerini alan kukla değişken

Kaynak: WorldBank, World Development Indicators, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators> ve TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>.

3.2. Yöntem

Panel veri, farklı T zaman periyotlarında N sayıda yatay-kesit biriminden oluşmaktadır. Tek değişkenli doğrusal bir panel veri modeli şu şekilde yazılabilir:

$$Y_{it} = a + \beta X_{it} + u_{it} \quad (1)$$

(1) numaralı eşitlikteki a ve β parametreleri herhangi bir alt indise sahip olmadığından, söz konusu parametrelerin katsayı değerleri tüm yatay-kesit birimleri ve tüm yıllar için aynı olacaktır. Bu, Havuzlanmış Enküçük Kareler (POLS) yönteminin temel özelliğidir. Sabit terimin tüm birimler için aynı olması kuralını esnetmek suretiyle panele heterojenlik katılabilir. Basit Doğrusal Panel Veri Modelleri; POLS, Sabit Etkiler (FE) ve Rassel Etkiler (RE) olmak üzere üç tahminciden oluşmaktadır (Asteriou ve Hall, 2011, s. 417).

FE tahmincisinde, sabit terim tüm birimler için farklı değerler alırken, eğim katsayıları tüm birimler için aynı değerleri almaktadır. Bu durumda (1) numaralı eşitliğe yeni açıklayıcı değişkenler de ekleyerek FE tahmincisi için şu şekilde dönüştürebiliriz:

$$Y_{it} = a_i + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2it} + \beta_3 X_{3it} + u_{it} \quad (2)$$

Sabit terim tarafından yakalandığı varsayılan birimler arasındaki tüm davranışsal farklılıklar “bireysel heterojenite” olarak nitelendirilir. Bireysel sabitler, birime-özü, zamanla değişmeyen karakteristik özellikleri kontrol etmek için kullanılmaktadır. Bu özelliklere sahip olan model FE modeli olarak ifade edilirken, sabitler de sabit etkiler olarak tanımlanır (Hill, vd., 2012, s. 543-544). FE modelinde sabit terimin birimlere göre farklılaşması ise kukla değişken kullanımı sayesinde olmaktadır. Bu modelde sabit teriminin yatay kesit birimlerine göre farklılaşıp zamana göre farklılaşmaması ya da zamana göre değişip birimlere göre değişmemesi tek yönlü sabit etkili modele, sabit terimin hem zamana hem de birimlere göre değişmesi ise iki yönlü sabit etkili modele işaret etmektedir.

FE modelinde, Gujarati'nin de ifade ettiği gibi yatay kesit biriminin fazla olduğu durumlarda çok sayıda kukla sabiti kullanmak suretiyle serbestlik derecesi kaybı yaşanmaktadır. Kukla değişkenler gerçek model ile ilgili bilgi kaybı yaşanmasına sebep oluyorsa, bu durum hata terimi yoluyla açıklanabilir. Bu ise hata bileşenler modeli bir başka adıyla RE modeli sayesinde mümkün olabilir (Gujarati ve Porter, 2009, s. 602). RE modelinde birimlere veya zamana göre meydana gelen değişiklikler, modele hata teriminin bir bileşeni olarak eklenmektedir. Yani a_i , a 'nın ortalama değeri ile ortalaması sıfır varyansı σ_ε^2 olan rassal hata teriminin toplamından oluşan rassal bir bileşen olmaktadır:

$$a_i = a + v_i$$

Dolayısıyla RE modeli şu forma kavuşmaktadır:

$$Y_{it} = (a_i + v_i) + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2it} + \beta_3 X_{3it} + u_{it} \quad (3)$$

RE modelinde, gruba-özü gözlenemeyen bireysel etkiler açıklayıcı değişkenler ile korelasyonlu olursa, tahminler sapmalı tutarsız olur. Buna karşın RE modelinin bazı avantajları vardır: Birincisi, FE modeline göre tahminlerin yapılmasında daha az parametre kullanır ve grup içerisinde yer alan tüm gözlemler için aynı değere sahip ilave açıklayıcı değişkenlere izin verir, yani kukla kullanımına olanak sağlar (Asteriou ve Hall, 2011, s. 420).

RE modelinde, hata bileşeni u_i ile açıklayıcı değişkenler arasındaki korelasyon Hausman testi kullanılarak test edilmektedir. Bu test aynı zamanda RE modelinden elde edilen katsayılar ile FE modelinden elde edilen katsayıları karşılaştırır. Hausman testinin altında yatan temel fikir, u_i ile açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon yoksa hem RE hem de FE modellerinin tutarlı olacaktır. Eğer her iki tahminci de tutarlı ise büyük örneklerdeki gerçek β_k değerlerine yakınsayacaklardır. Buna karşın, eğer u_i herhangi bir açıklayıcı değişken ile korelasyonlu ise RE tahminci tutarsız olurken, FE tahminci tutarlı olma özelliğini korur. Böylece büyük örneklerde FE tahminci

gerçek parametre değerlerine yakınlaşırken, SE tahmincisi ise gerçek parametre değeri dışındaki değerlere yakınsar. Bu bağlamda, FE ile RE tahminciler arasında fark olması beklenmektedir (Hill vd., 2012, s. 558-559).

Linder hipotezinin test edilmesine kullanılan modeller şu şekildedir:

$$LNEXPORT_{it} = a + \beta_1 LNLINDER_{ij} + \beta_2 LNGDP_BRICS_i + \beta_3 LNGDP_TR_j + \beta_4 LNDISTANCE_{ij} + \beta_4 BORDER_{ij} + \varepsilon_{ij}$$

$$LNIMPORT_{it} = a + \beta_1 LNLINDER_{ij} + \beta_2 LNGDP_BRICS_i + \beta_3 LNGDP_TR_j + \beta_4 LNDISTANCE_{ij} + \beta_4 BORDER_{ij} + \varepsilon_{ij}$$

Linder hipotezinin geçerliliğinin test edilmesinde RE tahmincisinin seçilmesinin birkaç nedeni vardır. Bunlardan birincisi, Tatlıcı ve Kızıltan (2011)'de belirtildiği üzere, RE tahmincisi, paneller arası değişim nedeniyle, açıklayıcı değişkenler arasına dahil edilen zamanla değişmeyen değişkenlere izin verme avantajına sahiptir. Buna karşılık FE tahmincisi, zamanla değişmeyen değişkenlerin tanımlanmasında zorluk yaşanması ve bu nedenle bahsedilen değişkenlerin modellerden dışlanmasına ve ayrıca serbestlik derecesinde kayıplar yaşanmasına neden olmaktadır. Çalışmada Linder Hipotezini açıklarken, ticaret partnerlerinin birbirlerine sınırı olup-olmaması durumuna istinaden bir kukla değişken ve bunun yanı sıra zamana göre değişmeyen ülkeler arasındaki mesafeyi gösteren başka bir açıklayıcı değişken kullanılmıştır. Bu nedenlerden ötürü, Linder hipotezi test edilirken, FE tahmincisi ile RE tahmincisi arasındaki seçim, Hausman spesifikasyon testi uygulamadan RE modelinden yana kullanılmıştır.

3.3. Bulgular

Türkiye'nin BRICS ülkeleri ile yaptığı dış ticaretinde Linder hipotezinin geçerliliği test edilirken öncelikle tahminlerde kullanılacak değişkenler ile ilgili tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir.

Ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılık, ticari partnerlik, finansal bütünleşme ve herhangi bir ülkede ortaya çıkan ekonomik ve politik şokların diğer ülkeler üzerinde etkili olabilmesi gibi nedenlerden ötürü, birimlere ait verilerde karşılıklı etkileşim olabilmektedir. Bu sebeple panel veri analizi yaparken öncelikle serilerde yatay-kesit bağımlılığının olup-olmadığının araştırılması, akabinde yatay kesit durumuna göre birim kök testlerinin yapılması önem arz etmektedir. Birim kök testleri arasında yatay kesit bağımlılığını dikkate alan birim kök testleri ikinci nesil (bunlardan bazıları; Breitung ve Das, 2005 ve Pesaran, 2007), bu durumu dikkate almayan birim kök testleri ise birinci nesil birim kök testleri (bunlardan bazıları; Maddala ve Wu-1999 ile Levin, Lin ve Chu-2003) olarak bilinmektedir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Mean	Std. Dev.	Min	Max	Obs
LNEXPORT	12.93477	1.496303	10.42401	15.75629	105
LNIMPORT	14.53006	1.541403	11.72502	17.26119	105
LNLINDER	8.179452	1.203403	3.688879	9.826066	105
LNGNP_BRICS	28.40655	1.0488	26.38691	30.69083	105
LNGNP_TR	27.55306	0.4788921	26.38691	28.31742	105
LNDISTANCE	8.562504	0.6093162	7.49276	9.245418	105
BORDER	0.2	0.4019185	0	1	105

Çalışmada yatay-kesit bağımlılığının test edilirken; Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD testi tercih edilmiş ve testin sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur. Türkiye'nin GSYH değerini ifade eden LNGNP_TR değişkeni için yatay-kesit bağımlılığı testi yapılmamıştır. Bu nedenle söz konusu değişken için birinci nesil birim kök testi olan Maddala ve Wu testi tercih edilmiştir. Tablo 3'te yer alan CD test sonuçlarına göre, çalışmada ele alınan değişkenlerin tamamı için H_0 hipotezi reddedilmiştir. Buna göre, değişkenlerde yatay kesit bağımlılığı vardır. Yatay kesit bağımlılığının olması, ele alınan değişkenler için ikinci nesil birim kök testlerinin kullanılmasını gerektirmektedir.

Tablo 3: Pesaran CD Test (2004) Sonuçları

Değişkenler	CD-test Değeri	Olasılık	Corr	abs (corr)
LNEXPORT	12.66	0.000	0.874	0.874
LNIMPORT	13.52	0.000	0.933	0.933
LNLINDER	14.38	0.000	0.992	0.992
LNGNP_BRICS	5.06	0.000	0.349	0.364

H_0 Hipotezi: Yatay-kesitler bağımsızdır. **abs(corr):** Ortalama mutlak korelasyon katsayısı.
 H_a Hipotezi: Yatay-kesitler bağımlıdır.

LNEXPORT, LNIMPORT, LNLINDER ve LNGNP_BRICS değişkenleri için ikinci nesil birim kök testi olarak Pesaran (2007) tarafından geliştirilen yatay-kesitsel olarak geliştirilmiş IPS (Cross-Sectionally Augmented-CIPS) testi, LNGNP_TR değişkeni içinse birinci nesil birim kök testi olan Maddala ve Wu testi kullanılmıştır. Testler, hem trendsiz ve hem de trendli durumlar için işletilmiş ve sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir. CIPS testi sonuçlarına göre değişkenler düzeylerinde durağan değildir. LNEXPORT ve LNGNP_BRICS değişkenleri ikinci farklarda durağan, LNIMPORT ve LNLINDER değişkenleri de birinci farklarda durağan hale gelmiştir. Maddala ve Wu testi sonuçları ise

LNGNP_TR değişkeninin düzeyinde durağan olmadığını, ikinci farklarda durağan duruma geldiğini göstermektedir. Değişkenlerin durağan hale getirilmesiyle olası bir sahte regresyon durumunun ortaya çıkması önlenmiş olmaktadır.

Tablo 4: CIPS ile Maddala ve Wu Testi Sonuçları

Değişkenler/ Birim Kök Testleri	Lag	Pesaran (2007) (CIPS)			
		Trendsiz		Trendli	
		Zt-bar	Olas.	Zt-bar	Olas.
LNEXPORT	0	0.259	0.602	0.582	0.720
	1	-0.921	0.178	0.489	0.688
LNIMPORT	0	0.182	0.572	-0.467	0.320
	1	-1.055	0.146	0.338	0.632
LNLINDER	0	-0.157	0.438	-2.786	0.003
	1	0.994	0.840	-1.640	0.051
LNGNP_BRICS	0	0.725	0.766	0.069	0.527
	1	1.039	0.851	0.349	0.637
Birinci Farklar					
DLNEXPORT	0	-5.603	0.000	-4.430	0.000
	1	-1.601	0.055	-0.553	0.290
DLNIMPORT	0	-6.903	0.000	-6.369	0.000
	1	-2.340	0.010	-2.220	0.013
DLNLINDER	0	-6.382	0.000	-4.592	0.000
	1	-3.629	0.000	-2.095	0.018
DLNGNP_BRICS	0	-4.148	0.000	-2.848	0.002
	1	-1.633	0.051	-0.751	0.226
İkinci Farklar					
DDLNEXPORT	0	-9.618	0.000	-8.694	0.000
	1	-4.739	0.000	-3.086	0.001
DDLNGNP_BRICS	0	-8.732	0.000	-7.155	0.000
	1	-4.427	0.000	-3.038	0.001
Maddala ve Wu Testi					
Değişken	Lag	Trendsiz		Trendli	
		chi_sq	Olas.	chi_sq	Olas.
LNGNP_TR	0	0.226	1.000	4.406	0.927
	1	0.185	1.000	8.410	0.589
Birinci Farklar					
DLNGNP_TR	0	66.353	0.000	48.562	0.000
	1	18.870	0.042	9.851	0.454
İkinci Farklar					
DDLNGNP_TR	0	234.743	0.000	191.955	0.000
	1	74.345	0.000	54.639	0.000

Durağan duruma getirilen değişkenlerin kullanılması suretiyle, Türkiye'nin ticaret partnerleri olan BRICS ülkelerinin ticaret yapısının bir başka ifadeyle ticaret tercihlerindeki benzerliğin test edilmesi aşamasına geçilmiş ve bu amaçla tahmin edilen modellerin bulguları Tablo 5'te verilmiştir.

Elde edilen tahminlerin güvenilir olup-olmadığını görmek, otokorelasyon ve değişen varyans gibi problemler varsa bu problemleri giderebilmek için temel tanısal testlere başvurulmuştur. Otokorelasyon sınaması için; Bhargava vd. tarafından geliştirilen Durbin-Watson (DW), Baltagi ve Wu'nun Yerel En İyi Değişmezlik Testi (LBI) ile Lagrange Çarpan (LM) ve Düzletilmiş Lagrange Çarpan (ALM) testleri, değişen varyans sınaması için de Levene, Brown and Forsythe testleri kullanılmıştır. Test sonuçlarının yer aldığı Tablo 6'dan da görülebileceği gibi, bağımlı değişkenin LNEXPORT olduğu modelde, otokorelasyonun sınaması için kullanılan Bhargava vd. DW test istatistiği 2.94, Baltagi ve Wu LBI test istatistiği de 2.96 olarak bulunmuştur. İlgili test istatistikleri, d_l (1.441) ve d_u (1.647) kritik değerleri dikkate alındığında söz konusu model için negatif otokorelasyonun varlığına işaret etmektedir. Aynı durumun geçerliliği LM ve ALM testleri ile de teyit edilmiştir. Bu testlerin sonucuna göre otokorelasyon yoktur şeklindeki H_0 hipotezi reddedilmekte, otokorelasyonun varlığına işaret eden H_a hipotezi kabul edilmektedir.

Tablo 5: Rassal Etkiler Tahmininden Elde Edilen Bulgular

VARIABLES	(1) LNEXPORT	(1) LNIMPORT
LNLINDER	-0.0906* (0.0546)	-0.0198 (0.0339)
LNGNP_BRICS	2.867*** (1.039)	0.182 (0.647)
LNGNP_TR	0.321 (0.653)	1.928*** (0.406)
LNDISTANCE	-0.00142 (0.161)	-0.0749 (0.100)
BORDER	-0.0562 (0.244)	-0.129 (0.152)
CONSTANT	0.0167 (1.421)	0.798 (0.884)
Gözlem Sayısı	95	95
Birim Sayısı	5	5

Standard errors in parentheses, *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$

LNEXPORT modelinde değişen varyans sorununun varlığı ise Levene, Brown and Forsythe testi ile incelenmiş olup, bu modelde hata terimlerinin varyansının gözlemden gözleme değiştiği tespit edilmiştir. Bağımlı değişkenin LNIMPORT olduğu modelde ise, otokorelasyon testleri hata terimlerinin birbirini izleyen değerleri arasında herhangi bir ilişki olmadığını (DW değeri 2'ye yakın olduğundan), buna karşın değişen varyans testi ise modelde sabit varyans varsayımının ihlal edildiğini ortaya koymuştur.

Tablo 6: Değişen Varyans ve Otokorelasyon Testleri

Bağımlı Değişken: LNEXPORT	Bağımlı Değişken: LNIMPORT
Otokorelasyon	
modified Bhargava et al. DW = 2.9430046 dl=1.441, du=1.647, d(5, 105)	modified Bhargava et al. DW = 2.0671923 dl=1.441, du=1.647, d(5, 105)
Baltagi-Wu LBI = 2.9675221	Baltagi-Wu LBI = 2.1153989
Serial Correlation: LM(lambda=0) = 23.42 Pr>chi2(1) = 0.0000 ALM(lambda=0) = 20.84 Pr>chi2(1) = 0.0000 Joint Test: LM(Var(u)=0, lambda=0) = 23.42 Pr>chi2(2) = 0.0000	Serial Correlation: LM(lambda=0) = 0.21 Pr>chi2(1) = 0.6443 ALM(lambda=0) = 0.00 Pr>chi2(1) = 0.9617 Joint Test: LM(Var(u)=0, lambda=0) = 1.65 Pr>chi2(2) = 0.4386
Değişen Varyans	
Levene, Brown and Forsythe	Levene, Brown and Forsythe
W0 = 0.42231564 Pr > F = 0.79215771	W0 = 5.3056011 Pr > F = 0.0006981
W50 = 0.45770085 Pr > F = 0.76654506	W50 = 4.6562349 Pr > F = 0.00183818
W10 = 0.42150307 Pr > F = 0.79274315	W10 = 5.1809086 Pr > F = 0.00083997

Özetle, LNEXPORT değişkeninin bağımlı değişken olduğu modelde hem otokorelasyon hem değişen varyans, LNIMPORT değişkeninin bağımlı değişken olduğu modelde ise sadece değişen varyans sorunu vardır. Bu sorunları giderebilmek için Arellano, Froot ve Rogers (1993) tarafından geliştirilen dirençli standart hatalar kullanılmış ve elde edilen bulgular Tablo 7'de gösterilmiştir.

I. Modelin sonuçlarına göre; LNLINDER, LNGNP_BRICS ve BORDER değişkenlerinin katsayısı istatistiksel olarak anlamlıdır. LNLINDER

değişkeninin işaretinin negatif ve anlamlı olması, Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki tercihlerin benzerliği hipotezinin (Linder hipotezinin) geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre, Türkiye ile BRICS ülkelerinin kişi başına düşen GSMH düzeyleri arasındaki fark azaldıkça Türkiye'nin bu ülkelere yaptığı ihracat artacaktır. Bir başka ifadeyle, Türkiye ile ticaret ortakları olan BRICS ülkelerinin kişi başına düşen GSMH'ları arasındaki farkın %1 azalması, Türkiye'nin ihracatını % 0.09 oranında artırmaktadır. Bu durum Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki ticaretin endüstriler arası olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan BRICS ülkelerinin GSMH'larında meydana gelecek %1'lik bir artış ise Türkiye'nin ihracatını % 2.867 oranında artıracaktır. Bu katsayı aynı zamanda esneklik katsayısı olarak da yorumlanabilir.

BORDER değişkeninin katsayısı istatistiksel olarak negatif ve anlamlı bulunmuştur. Sağlam ve Seymen (2016)'e göre, ticari partner olan ülkelerin ortak sınırı paylaşmalarının, ikili ticaret akımlarını pozitif olarak etkilemesi beklenmektedir. Ancak analizlere dahil edilen ülkelere Türkiye'nin sadece Rusya ile sınır komşusu olması, BORDER değişkeninin bağımlı değişken ihracat üzerinde beklentiler yönünde bir etki gösterememesine neden olmuştur.

Tablo 7: Dirençli Standart Hatalar İle Tahmin Edilmiş Rassal Etkiler Modeli

VARIABLES	(1) LNEXPORT	(2) LNIMPORT
LNLINDER	-0.0906*** (0.0327)	-0.0198 (0.0423)
LNGNP_BRICS	2.867*** (0.759)	0.182 (0.630)
LNGNP_TR	0.321 (0.844)	1.928*** (0.457)
LNDISTANCE	-0.00142 (0.0149)	-0.0749*** (0.0168)
BORDER	-0.0562*** (0.0203)	-0.129*** (0.0281)
CONSTANT	0.0167 (0.131)	0.798*** (0.148)
Gözlem Sayısı	95	95
Birim Sayısı	5	5

Robust standard errors in parentheses, *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

LNIMPORT değişkeninin bağımlı değişken olduğu II. modelin sonuçlarına bakıldığında, LNLINDER ve LNGNP_BRICS değişkenlerinin

katsayılarının istatistiksel olarak anlamsız, LNGNP_TR, LNDISTANCE ve BORDER değişkenlerinin katsayılarının ise anlamlı oldukları görülmektedir. Buna göre, Türkiye'nin GSMH'sında meydana gelecek %1'lik artış BRICS ülkelerinden yapmış olduğu ithalatı %1.928 oranında artırmaktadır. Bu anlamda, GSMH'da meydana gelen değişimin ithalat üzerindeki etkisinin elastik olduğunu söyleyebiliriz. Diğer taraftan, ülkeler arasındaki mesafeyi gösteren LNDISTANCE değişkeninin katsayısı beklenildiği gibi negatif çıkmıştır. Buna göre Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki mesafenin artması Türkiye'nin ithalatını azaltmaktadır. Kukla değişken BORDER değişkeninin katsayısı I. modelde olduğu gibi negatif bulunmuştur. Dolayısıyla benzer yorumlar bu değişken için de yapılabilir.

4. SONUÇ

Linder hipotezi, ülkeler arasındaki ticaretin kişi başına düşen gelir düzeyleri birbirine yakın olan ülkeler arasında gerçekleştiğini savunmaktadır. Bu hipoteze göre söz konusu ülkelere ait kişi başına düşen gelirler arasındaki fark azaldıkça ülkeler arasında ticaret yoğunluğu artmaktadır.

Bu çalışmada, 1996 – 2016 döneminde Türkiye'nin BRICS ülkeleri ile yaptığı ihracat ve ithalatta Linder hipotezinin geçerliliği panel veri analizi kullanılarak araştırılmıştır. Yapılan analizlere göre, Türkiye ile ticaret ortakları olan BRICS ülkelerinin kişi başına düşen GSMH'ları arasındaki farkın %1 azalması, Türkiye'nin ihracatını % 0.09 oranında artırmaktadır. Elde edilen bu sonuca göre, Türkiye ile BRICS ülkelerinin kişi başına düşen GSMH düzeyleri arasındaki fark azaldıkça Türkiye'nin bu ülkelere yaptığı ihracat artmakta ve bu durum ise söz konusu ülkeler arasındaki ticaretin endüstriler arası olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Türkiye ile BRICS ülkeleri arasında ihracat açısından Linder hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca BRICS ülkelerinin GSMH'larında meydana gelecek %1'lik bir artış Türkiye'nin ihracatını % 2.867 oranında artırmaktadır. Diğer yandan yine çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, Türkiye ile BRICS ülkeleri arasında ithalat açısından Linder hipotezi geçerli değildir.

5. KAYNAKÇA

- Ali Shah Bukhari, S. A. H., Ahmad, M. H., Alam, S., Ali Shah Bukhari, S. S. H. & Butt, M. S. (2005). An empirical analysis of the Linder theory of international trade for South Asian Countries, *Pakistan Development Review*, 44 (3), 307-320.
- Aliyu, S.U.R. & Bawa, S. (2015). Gravity model by panel data approach: Empirical evidence from Nigeria, *International Journal of Trade and Global Markets*, 8 (1), 42-57.
- Arnon, A. & Weinblatt, J. (1998). Linder's hypothesis revisited: Income similarity effects for low income countries, *Applied Economics Letters*, 5 (10), 607-611.

- Asteriou, D. & Hall, S. G. (2011). *Applied econometrics*, Second Edition, London: Palgrave.
- Baltagi, B. H., Egger, P. & Pfaffermayr, M. A (2003). Generalized design for bilateral trade flow models, *Economics Letters*, 80 (3), 391-397.
- Bergstrand, J. H. (1990). The Heckscher-Ohlin-Samuelson model, the Linder hypothesis and the determinants of bilateral intra-industry trade, *The Economic Journal*, 100 (403), 1216-1229.
- Choi, C. (2002). Linder hypothesis revisited, *Applied Economics Letters*, 9 (9), 601-605.
- Chow, P., Kellman, M. & Shachmurove, Y. (1994). East Asian NIC manufactured intra-industry trade 1965-1990, *Journal of Asian Economics*, 5 (3), 335-348.
- Chow, P. & Yochanan, M. K. (1999). A test of the Linder hypothesis in Pacific NIC trade 1965-1990, *Applied Economics*, 31 (2), 175-182.
- Francois, J. F. & Kaplan, S. (1996). Aggregate demand shifts, income distribution, and the Linder hypothesis, *Review of Economics and Statistics*, 78 (2), 244-250.
- Gujarati, D. N. & Porter, D. C. (2009). *Basic econometrics*, New-York: McGraw-Hill.
- Heckscher, E. F. & Ohlin, B. G. (1991). *Heckscher-Ohlin trade theory*, The MIT Press.
- Hill, R. C., Griffiths, W. E. & Lim, G. C. (2012). *Principles of econometrics*, Fourth Edition, New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Keum, K. (2010). Tourism flows and trade theory: A panel data analysis with the Gravity model, *Annals of Regional Science*, 44 (3), 541-557.
- Kumar Mishra, A., Gadhia, J. N., Kubendran N. & Sahoo, M. (2015). Trade flows between India and other BRICS countries: An Empirical Analysis Using Gravity Model, *Global Business Review*, 16 (1), 107-122.
- Kundu, N. (2015). Bilateral trade balance of Bangladesh with BRICS countries: A static panel data approach., *Journal of Economics and Development*, 17 (2), 53-68.
- Linder, S. B. (1961). *An essay on trade and transformation* (pp. 82-109). Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Mcperson, M. A., Redfearn, M. R. & Tieslau, M. A. (2001). International trade and developing countries: An empirical investigation of the Linder hypothesis, *Applied Economics*, 33 (5), 649-657.
- Sağlam, G. & Seymen, D. (2016). Türkiye'nin dış ticaretinin talep yönlü analizi: Linder hipotezinin testi (1998-2012), *Türkiye Ekonomi Kurumu Uluslararası Ekonomi Konferansı, UEK-TEK 2016*, 502-533.
- Saygılı, F. & Manavgat, G. (2014). Linder hipotezi: Türkiye'nin dış ticareti için ampirik bir analiz/linder hypothesis: An empirical analysis on Turkey's foreign trade, *Ege Akademik Bakış*, 14 (2), 261.
- Tatlıcı, Ö. & Kızıltan, A. (2011). Çekim modeli: Türkiye'nin ihracatı üzerine bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı*, 25 (0), 287-299.
- Thursby, J. G. & Thursby, M. C. (1987). Bilateral trade flows, the Linder hypothesis, and exchange risk. *The Review of Economics and Statistics*, 69 (3), 488-495.
- TÜİK, Temel istatistikler, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>
- WorldBank, World development indicators, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>

BİR TERCİH OLARAK “BÜYÜMEME”: CÜCE ŞİRKETLER

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİBFD
Cilt, 9, Sayı 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 07.06.2017 Yayına Kabul Tarihi: 17.07.2018

Senem GÖL BEŞER
Doç. Dr.
Yeditepe Üniversitesi
İ.İ.B.F.,
senemgol@yeditepe.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-
9631-6752

Ayşe Begüm ÖTKEN
Doç.Dr.
North Carolina Üniversitesi
(Wilmington)
Cameron İşletme Okulu
begumotken@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0003-
3250-8434

Elif OKAN YOLBULAN
Doç. Dr.
Bahçeşehir Üniversitesi,
İ.İ.B.F.,
elif.okan@eas.bau.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-
4691-7178

ÖZ Genel olarak işletmelerin başarısı, ülke ekonomisine olumlu etkilerinin yanı sıra büyümeleri ve sürdürülebilir olmalarıyla tanımlansa da, daha fazla tüketim ve sınırlı kaynaklarla (toprak, emek, teknik bilgi, gibi) daha hızlı üretim kültürü ile açıklanan bir büyüme paradoksu da söz konusu olmaktadır. Bu anlamda, büyümeden kopuş modern ekonomik sistemin çöküşünün bir işareti olarak nitelendirilmektedir. Her ne kadar büyüme, şirketler için son derece cazip bir hedef olsa da büyümeme de şirketlerin bilinçli bir şekilde tercih edebileceği bir başka amaç olabilmektedir. Bu araştırmanın kapsamı bir tercih olarak büyümemeyi seçen ve “cüce” olarak tanımlanan şirketlerdir. Bu çerçevede, çalışmanın amacı büyümeme kavramına odaklanarak cüce şirketleri Türk yazınına sunmaktır. Kavramsal bir çalışma olarak konuyu ele alan bu makale, büyümeme tercihine ışık tutacak örnek bir işletmeden bahsederek Türk yazınına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Cüce şirketler, büyüme stratejileri, büyümeme, rekabet

Jel Kodları: M10, M21, Q01

Alanı: İşletme

Türü: Kavramsal

DOI:10.9775/kauibfd.2018.028

Atıfta bulunmak için: Göl Beşer, S., Ötken A. B. & Okan Yolbulan, E. (2018). Bir tercih olarak “büyümeme”: Cüce şirketler. *KAÜİBFD*, 9(18), 613-628.

“DEGROWTH” AS A PREFERENCE: DWARF COMPANIES

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 9, Issue 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 07.06.2017

Accepted Date: 17.07.2018

Senem GÖL BEŞER
Assoc. Prof.
Yeditepe University
E.A.S.F.
senemgol@yeditepe.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-
9631-6752

Ayşe Begüm ÖTKEN
Assoc. Prof.
University of North
Carolina Wilmington
Cameron School of
Business
begumotken@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0003-
3250-8434

Elif OKAN YOLBULAN
Assoc. Prof.
Bahçeşehir University
E.A.S.F.
elif.okan@eas.bau.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-
4691-7178

ABSTRACT Although the success of companies is defined in terms of their contribution to national economy, their growth and sustainability, one of the biggest misconceptions of today’s businesses is the paradox of growth which could be explained by providing more consuming and faster production culture with limited resources (land, labor, technical information, etc.). Growth disengagement is regarded as a sign for the collapse of modern economic systems. Although growth is an extremely attractive strategy for companies, degrowth might be another goal which can be preferred on purpose by companies. In this framework, the scope of this study is “dwarf” companies which deliberately choose not to grow. The purpose of the study is to focus on degrowth and present the term “dwarf” to Turkish literature and analyze a company which can be considered as a dwarf as a case study.

Keywords: Dwarf companies, growth strategies, degrowth, competition

Jel Codes: M10, M21, Q01

Scope: Business Administration

Type: Review

Cite this Paper: Göl Beşer, S., Ötken A. B. & Okan Yolbulan, E. (2018). “Degrowth” as a preference: Dwarf companies. *KAUJEASF*, 9(18), 613-628.

1.GİRİŞ

Günümüzün en büyük yanılgılarından biri işletmelerde büyüme paradoksudur, bu da kısıtlı kaynaklardan (toprak, işgücü, teknik bilgi, vb.) daha fazla tüketerek, daha hızlı üretim sağlama kültürü ile açıklanabilir. Genel kaniya göre, temel ekonomik sistemler büyüme durduğunda çöküşü de beraberinde getirmektedir. Kâr ve birikim yoluyla sürekli bir tüketim içinde olan toplum aynı oranda çevreyi de sömürür. Bu da bir anlamda ekolojik kalkınma ya da sürdürülebilir kalkınmanın çıkış noktasıdır. Doğası gereği büyüme ve genişlemek zorunda olan bir sistem, sonunda kısıtlı doğal kaynaklar gerçeği ile yüzleşecektir (Magdoff ve Foster, 2010, s.12).

Tükenen yeraltı suları, yok olan ekilebilir yüzey toprağı veya yükselen denizler sonucunda dengesi bozulan doğa, gelecek nesillere en temel gereksinimlerini karşılayabilmeleri için gereken doğal mirası bırakabilmemize izin vermeyecektir. Sahip olduğumuz bu kıymetli doğal mirası geleceğe taşımak yaşam tarzlarımız kadar özlemlerimizle de dönüşüm sürecine katılmamıza bağlı olacaktır (Barlas, 2013, s. 263). Bu tehlikeler göz önüne alındığında artık insanların günlük hayatlarında sorumlu, sürdürülebilir ve daha az tüketim yapmalarını teşvik edecek yönlendirmelerden daha fazlasına ihtiyaç duyulduğu açıktır. Sadece bununla da kalmayıp, ekonomi ve yönetim alanında paradigma değişiklikleri konusunda akıl yürütmeye başlanmalıdır.

Yıllardır işletme ve yönetim alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde büyüme kavramının sayısal bir gelişme olarak ifade edildiği görülmekle birlikte üretim miktarı, satış geliri, ürün çeşitliliği, pazar payı, çalışan sayısı, sermaye miktarı gibi kaynak büyüklüğü ifadeleri (Ülgen ve Mirze, 2013, s. 199) gibi nicel veriler işletmelerin temel önceliği olarak gösterilmektedir. Ekonomik büyümenin temel motivasyon sayılması işletme varlığı için büyümenin vazgeçilmez bir hedef olmasına yol açmaktadır. İşletmelerin büyümediği takdirde küçülerek yok olacakları düşüncesi, yöneticilerin rekabetin yoğun olduğu koşullarda büyüme yolunda en önemli itici güç olmaktadır.

Büyüme yoluyla ekonomik güç kazanımı, üretim kalitesi artışı, düşük maliyetler, geniş pazarlara erişim konularında avantaj kazanacağını düşünen işletmeler büyük ölçülerde üretim gerçekleştirerek rekabette üstünlük peşine düşerler. İşletmeler için büyümenin arkasındaki en büyük neden sadece ekonomik kaynaklı güdüler değildir. Rekabette yenilmeme, yeni kalma, başarılı olma gibi psikolojik güdüler de işletmeleri büyüme hedefine yönlendirmektedir (Kılıçkaplan ve Baştürk, 2007, s.4).

Yukarıda bahsi geçen kapitalist yaklaşımın sergilediği organik nitelikli gelişimin sonuçları; bir diğer deyişle güçlü olma, daha fazla pazara ulaşma,

sınırsız kazanma hırsı gibi güdüler dünyamızın bugün ciddi anlamda savaştığı birçok çevre ve kaynak sorununun sebebi olarak gösterilebilir. Bu bağlamda artık büyümeme alternatifinin olduğunu tartışmaya açma ihtiyacı duyulmaktadır. Bu çalışmada dünyada henüz yeni tartışılmaya başlanan “büyümeyen işletmeler” ya da “cüce firmalar¹” kavramları Türk yazınına tartışılmak üzere sunulmaktadır. Mevcut çalışmanın amacı, işletme ve sürdürülebilirlik alanında bu yeni kavramların tanımlanması, uluslararası yazında sunulan modellerin Türkiye için uyarlanması ve araştırma sorularının önerilmesidir.

2.KURAMSAL ÇERÇEVE

Genel anlamda işletmeler sektörlerinde ilerleyebilmek, daha karlı ve pazar payını arttırmış hale gelebilmek adına büyümek arzusuna sahip olabilirler (Ülgen ve Mirze, 2013, s. 198). Ancak mevcut çalışmada büyümenin tek ve vazgeçilmez strateji olmadığı ele alınmaktadır. Bu bağlamda bu bölümde önce işletme yazınında büyüme kavramı ele alınacaktır. Büyüme yanlısı stratejilerin ardından ekonomik büyümenin alternatiflerinin tartışıldığı bölüm yer almaktadır.

2.1. Bir Strateji Olarak Büyüme

Şirket stratejisi, ister küçük isterse büyük, çok uluslu bir şirket olsun şirketin hangi yöne gideceğinin kararı ve şirketin ürün ya da hizmet portföyünün yönetimi ile ilgilidir. Tek bir ürün çeşidi ile sadece tek bir pazarda faaliyet gösteren şirketlerden birçok ürün gamıyla sayısız pazarda yer alan şirketlere kadar her şirket pazardaki yerini geliştirmek ve rekabetçi avantaj sağlamak için bir strateji kullanmak durumundadır (Wheelen ve Hunger, 2012, s. 254). Şirketlerin kullanabileceği bu stratejilerden biri de büyüme stratejisidir.

Çok boyutlu bir kavram olarak şirket büyümesi, şirketin varlıkları ve çalışanları bakımından boyutunun genişlemesini ifade etmektedir. Satış hacmindeki artış, kârın artması ya da kâr faaliyetleri, yeni ekonomik fonksiyonların ya da yeni ürün ve hizmet serisinin oluşturulması bu kapsamda ele alınan parametrelerdir (Eisenhardt ve Schoonhoven, 1990, s. 504-529). Büyüme stratejisini kullanan şirketler ya faaliyetlerini yerel ve küresel olarak geliştirerek dâhili olarak büyürler ya da şirket birleşmeleri, satın almalar ve stratejik ortaklıklar yoluyla haricen büyürler (Wheelen ve Hunger, 2012, s. 255).

Piyasadaki gerek küçük gerekse yeni kurulan şirketler incelendiğinde birçoğunun büyümeden vazgeçemediği görülmektedir. Küreselleşme ile birlikte

1 Cüce firma kavramı İtalyanca “*nanismo aziendale*” olarak ifade edilmektedir ve son zamanlarda İtalyan politik ve sosyo-ekonomik tartışmalarında sıkça yer almaktadır.

artan rekabet, fiyat savaşları, daralan kâr marjları, ekonomik büyümenin, hayatta kalma adına, işletmelerin önündeki tek çözüm yolu olduğunu düşündürmektedir. Ekonomik büyümenin zaruri olduğu, herkese mutluluk ve zenginlik getireceği kanısı evrensel bir varsayım haline gelmiştir (Max-Neef ve Smith, 2011, s. 97). Büyümenin şirketler arasında son derece popüler olmasının bir diğer nedeni de büyük şirketlerin finansal kaynaklar, örgütsel rutinler ve dışsal bağlantılar sebebiyle küçük şirketlerden daha uzun süre yaşayacağı düşüncesidir (Bercovitz ve Mitchell, 2007, s. 61-79).

Şirket yöneticilerinin müşterilerin farklı ihtiyaçlarına cevap verebilecek eksiksiz ve daha geniş bir ürün ve hizmet yelpazesi sunma istekleri büyüme yönündeki motivasyonun altında yatan nedenlerden bir diğeri olmuştur. Böylelikle, şirketler daha çok satış ve kâr sağlayarak piyasada rakiplerine kıyasla finansal açıdan önemli bir üstünlük kazanacaklardır. Yöneticilerin kendilerini çalışan sayısı ve varlıklar bakımından büyüyen bir şirketle özdeşleştirme ve gerek şirket içerisinde gerekse piyasaya karşı başarılı yönetici olarak gösterme arzuları ve şirketin büyümesiyle birlikte yöneticilere sunulan cazip primler büyümenin şirketler için en önemli stratejilerden biri olacağı düşüncesini sağlamlaştırmıştır (Child, 1972, s. 10).

Dünya hükümetlerinin çevreye yönelik ilgi noktasına işaret eden Birleşmiş Milletler Stockholm Konferansı'nın yaratıcıları Barbara Ward ve Rene Dubos ilk kez 1972'de büyümeme ve biyo-ekonomi konularını tartıştıkları "Tek bir dünyamız var" başlıklı bir eser yayınladı. Ekonomik büyümenin alternatifsiz bir yol olduğu genel kanısını tartışmaya açan araştırmacılardan Schumacher, 1973 yılında yayınladığı, toplumsal ve iktisadi gelişme adına ortaya attığı küçük ve sürdürülebilir sistemlerle tanınmaktadır. Schumacher aynı kitapta, dünyadaki en varlıklı ülkelerin bir listesi yapıldığında büyük ülkelerin aslında yoksul olduğunun ortaya çıkacağını belirtmektedir. İktisatçıların verimlilik ve istatistiki büyüme verilerine dayanmalarının aksine, Schumacher (1973) büyümenin hangi bedellerle sağlandığını, insana, doğaya ve sosyal çevreye verilen zararlardan bahsederek, yoksulluğu bağımsızlığın, refahın, adaletin ve özgürleşmenin feragati olarak tanımlamıştır.

Son yüzyılda, ölçek ekonomisi çerçevesinde teknolojik ilerlemenin de tetiklediği büyüme eğilimi, dev organizasyonların hayatta kalmalarına yol açmaktadır. Buna karşın, çoğunlukla büyüklüğün içerisinde yaratılan küçük birimlere ihtiyaç duyulduğu, yönetilebilen, esnek, kolay, insancıl ve rahat organizasyonlara özlem ve ilginin gözle görülür bir şekilde arttığı da yadsınamaz bir gerçektir (Laloux, 2014; Robbins ve Coulter, 2017, s. 119-121). Böyle olunca yine hayatta mı kalacaklar?

Bu noktada altının çizilmesi gereken unsur, büyümenin bir strateji olarak

eleştirilmesi ya da şirketlerin büyümeye odaklanmaması gerektiğine salık vermek değildir. Büyüme, birtakım değişkenler ve parametreler göz önüne alınarak üst yönetim tarafından verilebilecek önemli bir karardır. Gerek dış çevrede gerekse şirket içerisinde gerekli koşullar sağlandığında şüphesiz şirketlerin yararına olacak, onlara refah sağlayacak bir stratejidir. Burada üzerinde durulan nokta, ne pahasına olursa olsun şirketlerin ve yöneticilerin büyümeyi tek alternatif ve amaç olarak görmesi ve hırslı davranarak hem şirkete hem de sorumlu olması gereken çevreye zarar verdiğidir (Latouche, 2009; Martínez-Alier, Pascual, Vivien ve Zaccai, 2010, s. 1742-1747). Bir taraftan önemli ve gerekli bir strateji sayılırken bir taraftan da zararlı olması büyümeyi bir paradoks haline getirmektedir. Bir sonraki bölümde, bu paradoks üzerinde durulmaktadır.

2.2. Büyüme Paradoksu

Büyüme, şirketler için daha fazla pazar payı, daha fazla ürün veya hizmet, daha fazla satış, daha fazla kâr, daha fazla çalışan, daha fazla pazarlara egemen olma, ekonomiye yön verme, hayatta kalabilme gibi birçok olumlu sonuç sağlamaktadır. Ülke ekonomileri içinse büyüme, insanların refah içerisinde yaşaması, istihdamın artması ve dolayısıyla işsizliğin azalması, dünyaya yön verebilme gibi sonuçları çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla, son derece cazip bir hedeftir. Büyüme gerek ülke ekonomileri gerekse şirketler için arzu edilen ve hedeflenen bir durum olsa da beraberinde birtakım olumsuzluklar da getirmektedir. Bu olumsuzluklar, yaşadığımız evren ve insanlık için geri döndürülmesi ve ikame edilmesi imkânsız olumsuzluklardır. Smith ve Max-Neef (2011, s. 172-173) kitabında insanlıktan çıkmış bir ekonomik büyümeden bahsetmekte ve sonuçları “dörtlü çakışma” başlığı altında özetlemektedir. Bunlar;

1. dünyayı etkisi altına alan insan kaynaklı iklim değişikliği
2. ucuz enerjinin hızla tükenmesi
3. insan refahı ve üretim için gerekli kaynaklarda (yerel, bölgesel ve küresel) hızlı tükenme
4. gerçek ekonomiden elli kat daha büyük ekonomik spekülasyon balonu

Bunların temel sebepleri, her ne pahasına olursa olsun gözü kararmış şekilde ekonomik büyümeye odaklanan şirketler, bu büyümeyi sağlamak için kontrolsüz kaynak kullanımının ve tüketimin mutluluğun ön koşulu olarak gösterilmesi, geleneksel değerlerin imha edilmesi ve aşırı nüfus olarak ifade edilmektedir. Ancak, 2008 yılında Amerika’da başlayan ekonomik kriz büyümenin sorgulanması ve sürdürülebilirliğin sağlanması için bir fırsat yaratmıştır. Weiler (2015, s. 10) ekonomik etkinliğin küçülmesi, piyasa ekonomisinin sınırlarını aşma eğilimini kırmak için başka bir iktisadi sistem

ihtiyacından bahsederken küçülme yaklaşımını tek seçenek olarak sunmaktadır. Ancak, bu yaklaşımın karşısındaki en büyük sorun, küçülme pratiklerinin uygulanmasını kabul etmeyecek olan küreselleşme ve kâr maksimizasyonu peşindeki iktisadi sistemin kendisidir.

Dünyada ve Türkiye’de yeşil hareketin dönüm noktalarını siyasi tarih açısından da değerlendirirken Şahin (2012, s. 24) yeşil ekonominin ve devamında yeşil işletmelerin başarılı olabilmesinin temelinde yatanları şöyle özetlemiştir:

1. İnsanın doğa üzerindeki yıkıcı müdahalelerini en aza indirmeyi ve bu sayede dünyadaki canlı yaşamının ve insan uygarlığının kalıcı olmasını sağlamayı amaçlayan,
2. Ekonomik büyüme ve kalkınma dogmasını reddeden,
3. “*Küçük güzeldir*” anlayışı çerçevesinde devasa ölçeklere karşı toprağa yakın,
4. Doğayla uyumlu ve insani ölçekte üretim-tüketim ilişkisini göz önünde bulunduran bir ekonomik anlayış,
5. ve neticesinde tüm üretim biçimlerini doğal kaynaklar üzerinde en az baskı yaratacak, atıksız ya da atıkları en aza indirecek ya da üretim sürecine geri kazandıracak şekilde yeniden tasarlayacak şirketlerdir.

Bu işletme modellerinde her şey doğanın sınırlarına saygı içerirken insani ölçek üzerine kurulmaktadır.

Şirketler açısından bakıldığında ise özellikle, küçük ve orta ölçekli şirketlerin salt sürdürülebilirlik kaygısı dışında da büyüme ile bağlarını koparmasıyla ortaya çıkan ve orta halli bir durumu tanımlamak için kullanılan “cüce” kavramının dikkat çekmesine sebep olmuştur.

2.3. İşletme Açısından Büyümeme: Cüce Şirketler

Flipo (2008, s. 24-28), meydan okuyan bir kelime olarak betimlediği küçülmeyi, beş farklı kaynağın keşiştiği bir kavram olarak konumlandığını ifade etmektedir;

1. Kültürel kaynak; liderliğini Serge Latoche'un (2004 içinde Flipo, 2008, s. 27-28) yaptığı bu anlayışla “başka bir dünyanın mümkün olduğunu ve ekonomik ve kalkınmacı anlamları “imgelemimizde sömürsüzleştirmemiz” gereken dünya olduğunun altını çiziyor,
2. Demokratik kaynak; Ivan Illich (1976 içinde Flipo, 2008, s. 27-28)'in çözümlerinden yola çıkarak piyasa ağırlığı altında çöken bağlar üzerinde temelleniyor. Bu da yeniden yerelleşme, kamusal alanın niteliğine önem veren, sıkı bir ekonomik hız kesme ve sosyal adalet meselelerinin merkezinde yer alıyor.

3. Çevresel kaynak; ekosistemler ve yaşama saygı ile bağıntılı olan küçülme kavramı ekolojik politikaların kaçınılmaz sonucudur. Beraberinde ekonomik verimlilik yerine doğa üzerindeki etkinin de azaltılmasını öngören ekolojik verimliliği teşvik eder.

4. Tüm sanayileşmiş ülkelerin içinden geçtiği yön krizi ile bağlantılı kaynak; gönüllü sadelik ile doğa, insan ve canlılarla genel bir uyum önerilmektedir.

Biyoeconomist kaynak; ekoloji yaşamakla başlıyorsa, biyoeconomist insani örgütlenmenin, ekosistemlerin kısıtları ve belli kaynakların kısıtlı kullanılabilirliği gibi kısıtlıklarla baş etmesi gerektiğinden söz ediyor.

Benzer bir şekilde Van den Bergh (2015, s. 69) de, ekonomik büyüme paradigmasına olası bir alternatif olarak önerilen (Schneider, Kallis ve Alner, 2010; içinde Van den Bergh, 2015, s. 68) küçülmenin beş yorumunu dile getirir.

1. GSYH küçülmesi; piyasa küçülmesi olarak da yorumlanabilecek olan küçülmenin ilk yorumu olarakeksi GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) büyümesi ya da GSYH azalması için harcanan çaba.

2. Tüketim küçülmesi; tüketim miktarının azalması için çaba gösterme.

3. Çalışma süreleri küçülmesi; küçülmeyi daha az çalışma saati olarak yorumlama.

4. Radikal küçülme; ekonomide radikal bir değişimin yanı sıra değerler, etik, tercihler, mali sistemler, (kayıt dışı ekonomiye karşı) piyasalar, iş ve emek, paranın rolü ve hatta kâr etme ve mülkiyet de dahil edilmektedir.

5. Fiziksel küçülme; bilhassa kaynak kullanımı ve kirleten salımlar cinsinden çevre üzerindeki baskıyı kaldırmakla ilgili bir strateji olarak küçülme.

Büyüme kavramına kanıt olarak getirdiği tüm bu sorunlar karşısında refah, zenginlik ve ilerlemenin yalnızca ekonomik boyuta indirgenmemesi gerektiği, şirketler açısından da tartışılmalıdır. Büyüme kararı işletmeler açısından incelendiğinde dünyadaki genel eğilimden farklı olarak geçen on yıl içerisinde yapısal olarak büyüme hırsından kurtulmuş ve sıradanlığa dayanan işletmeleri tanımlamak için “cücelik” kavramı ortaya çıkmış ve özellikle İtalyan politik ve sosyo-ekonomik tartışmalarında benimsenmeye başlanmıştır (Bianchi vd., 2006). “Cücelik” ya da “cüce” şirket kavramları Türk yazınında henüz dikkat çekmemiş ve hatta yazına da henüz girmemiştir. Dolayısıyla, bu çalışmadaki önemli nokta Türk yazınına “cüce” şirket kavramını kazandırmak ve bu yönde çalışmaların artmasına öncülük etmektir.

Russo (1988; içinde Bianchi vd., 2006, s. 94) cüce firmaları yapısal (örn., ürün portföyü, çalışan sayısı, stratejik ürün konumlandırılması, üretim kapasitesi, coğrafi yayılım), süreçler ve ilişkisel sistemleri göz önünde tutarak yapısal ve yönetim rutinleri olarak uzun süredir küçük ve mikro kalan işletmeler

olarak tanımlamıştır. Cüce şirketlerin ayırt edici özellikleri ise, şirketin yaşı (kuruluşundan beri en az üç kuşağı kapsamaktadır), uzun süredir değişmeyen şirket büyüklüğü (sabit ve sınırlı çalışan sayısı ve zayıf yatırım profiline işaret etmektedir) ve sınırlı ve yerel ölçekte coğrafi pazarlar (dış çevredeki aktörlerle sınırlı ilişkileri ifade etmektedir) olarak tanımlanmıştır (Bianchi, Raimondi ve Fasone, 2004, s. 2).

Bu çerçevede, cüce firmalar yıllarca ayakta kalarak ve sahiplerine tatmin edici bir hayat sunarak “başarısız” firmalar olarak tanımlanamaz. Perren (1997 içinde Bianchi, vd., 2006, s. 94) ise araştırması sonucu girişimcilerin büyüme ve büyümeme motivasyonlarını incelemiş ve ilişkili faktörleri birkaç maddede açıklamıştır. Bu araştırmaya göre büyümeyi tetikleyen faktörler; sahibinin büyüme motivasyonunun yanı sıra, büyümek için gerekli yönetsel tecrübe, kaynaklara ulaşım ve ürün/servislere olan talep şeklinde sıralanmaktadır. Perren (1997; içinde Bianchi ve Winch, 2006, s. 94) büyümeyen firmaların ortak özelliği olarak ise sahiplerinin büyümeye karşı paylaştığı olumsuz motivasyonu çizmektedir. Bianchi ve Winch (2006: 98-99), büyümeme modelini seçen firmalar üzerinde çalışmış ve detaylı yazın taraması neticesinde dört farklı cüce firma profili çıkarmıştır:

1. **Bonzai** olarak tanımlanan ‘cüce’ firmalar, iş statükosunun olası değişikliklerine açık girişimci ruhlu firmaları ifade eder—sabit ilintili içerikten dolayı uzun bir süre sessiz kalmış fakat dengeli ve homojen alt sistemleriyle de değişimin olabileceğini gösteren uyumlu profil sunmaktadır.

2. Diğer taraftan **cılız firmalar**, girişimcinin iş statükoyu değiştirmek için eğilimi, büyümeyi taahhüt ve teşvik eden tutarlı stratejik varlıklar kümesi tarafından hem düzey hem de karışım olarak desteklenmemektedir.

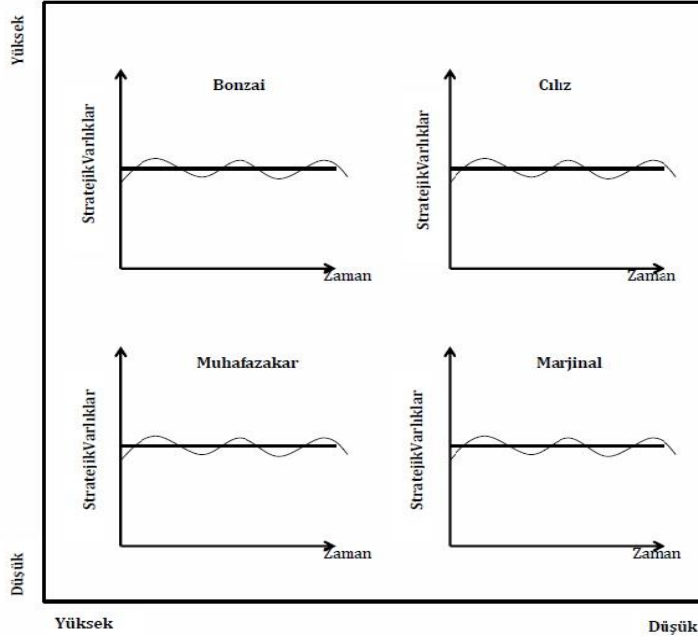
3. **Muhafazakar firmalar** değişmek için bir eğilim göstermek yerine mevcut stratejik varlıklarını nispeten istikrarlı ve konsolide denge koşulunda tutmayı hedefler.

4. **Marjinal firmalar**, elverişli koşulları istismar etme yeteneğiyle pazarda yer alırlar. Örneğin; kamu mali yardımları, sıkı piyasa nişlerinde eksik rekabet şartları veya sadık müşteri tabanı. Değişen çevre koşulları göz önüne alındığında böyle firmaların özellikle zayıf bir konumda olması beklenir.

Şekil 1’de girişimcinin işletme statüsünü değiştirme eğiliminin ve stratejikdurumunun tutarlılığına göre sınıflandırılan farklı cüce firma tipolojileri gösterilir. İşletme sahibinin, statükoyu ve stratejik varlıklarda tutarlılığı değiştirme eğiliminebağlı olarak işletmenin çevre koşullarına adaptasyonu sağlanacaktır (Bianchi vd. 2006).

Her dört grup için, ortak bir referans davranışı önerilirken gözlenen

büyümeme durumu işletmenin stratejik varlıklar için hedefinde dalgalanmalar göstermektedir. Bianchi ve Winch (2006, s. 98-99) tarafından geliştirilmiş modelin grafiksel olarak basitleştirilmiş özeti Şekil 1’de sunulmaktadır:

Şekil 1. Düşük stratejik varlık tutarlılığı referansı ile cüce firmaların farklı şekillerde tanımlanması

Kaynak: Bianchi ve Winch (2006)

Bianchi ve Winch (2006, s. 92-105)'nin sınıflandırması, küçük ve orta ölçekli işletmeler için belirgin bir fenomen olarak algılanmakta olan firmaların potansiyelinin etkili kullanılmadığı ve neticesinde hem firma sahiplerinin hem de yerel ekonominin kısıtlı gelir ve zenginlik içinde yer aldıklarından bahsetmektedir. Üstelik bu süreçte büyük oranda firma sahipleri firmanın içinde bulunduğu konumdan memnundur. Bu sınıflandırmanın önerisi firmaların bu potansiyeli nasıl yakalayacakları üzerine odaklanmaktadır. Fakat modelin 'ihmal ettiği' başlıklardan biri de işletmelerin bazıları için bu tercihin bilinçli yapılmasıdır. Yani bahsi geçen işletmeler için büyümeyi taahhüt ve teşvik eden tutarlı stratejik varlıklar ne olursa olsun, sahipleri için büyümek bir tercih olarak kalmakta ve bunlar da kendi içinde sürdürülebilirlik kaygısı gibi tutarlı güdüler içermektedir.

Çalışmanın bu kısmında büyümeme kavramının uygulanabilirliğini tartışmak adına yerel bir işletme örneğinden bahsedilecektir. Öncelikle

ülkemizde büyümeme tercihi ve/veya zorunluluğu hisseden başarılı firmaların sayısının oldukça az olduğu gözlemlenmektedir. Uzun yıllardır marka bilinirliği olan, şubeleşmemiş, imajından ve kalitesinden ödün vermeden, büyümeyi tercih ederek 73 yıl yoğun rekabetin olduğu bir pazarda ayakta kalan İnci Pastanesi cüce firma örneği olarak ele alınacaktır.

İnci Pastanesi ile ilgili bilgiler, işletmecesi ile yapılan yarı yapılandırılmış mülakat neticesinde elde edilmiştir. Buna göre, araştırmacılar sormayı planladıkları soruları geniş bir yazın taramasına dayanarak hazırlamışlar ancak görüşmenin akışına bağlı olarak farklı veya alt sorular da kullanmışlardır. Böylelikle, cevapların daha ayrıntılı verilmesini sağlamışlardır.

3. CÜCE FİRMA ÖRNEĞİ: İNCİ PASTANESİ

İnci pastanesi 1944 yılında Luka Ziguridis ve ortağı Lefter İlyadis tarafından Beyoğlu İstiklal Caddesinde tarihi Cercle d'Orient binasında kurulmuş ve daha sonra Luka Ziguridis tarafından devam ettirilmiştir. Luka Ziguridis, pastaneciliğe yine Beyoğlu'nda bulunan Glorya Pastanesi'nde adım atmış ve çırak olarak çalışarak kendi gayretiyle pastaneciliği öğrenmiştir. 1940'larda Beyoğlu restoranlar ve eğlence mekânları açısından son derece zengin bir semt olduğu için hayatta kalmak kolay bir iş değildi. Bu nedenle, Luka Ziguridis, farklı bir lezzet ile piyasaya girerek dikkatleri üzerine çekmesi gerektiğini düşünür ve Paris'e giderek profiterolün tarifini ve sırlarını öğrenir.

İstanbul'a geri döndüğünde ise Galatasaray'ın karşısında küçük bir atölye kiralayarak profiterolü yapmaya başlar. Atölyede yapılan profiterol başka pastanelere dağıtılır ve çok sevmeye başlar. Bunun üzerine Luka Ziguridis, kendi dükkânını açmaya karar vererek Cercle d'Orient binasında İnci Pastanesi hizmete açar. Yaklaşık 68 yıl bu binada hizmet verdikten sonra 2012 yılında tahliye edilir ve 70 günlük bir aradan sonra yine Beyoğlu'nda farklı bir adreste dört katlı bir binanın giriş katında hizmet vermeye başlar.

İnci pastanesi, 1944 yılında tek şube olarak kurulmuş olmasına rağmen 1960 yılında Büyükkada'da üst katı Rum tavernası olarak faaliyet gösteren bir şube daha açılıyor. 24 yıl faaliyet gösteren bu şube son derece iyi iş yapıyor. Ancak pastanenin bulunduğu binanın mülkünün satılarak yerine postane yapılmasıyla 1984 yılında kapatılıyor. O tarihten beri de Beyoğlu'nda tek şube olarak hizmet veriyor.

Luka Ziguridis'in ölümünden sonra kızına kalan pastaneyi şu anda 1960 yılında 12 yaşında bir öğrenciyken çalışmaya başlayan Musa Ateş işletmektedir. Kurucusu öldükten sonra ne lezzetinde ne de kalitesinde hiçbir şey değişmeyen İnci Pastanesi halen Türkiye'nin tatlı sektöründe en tanınmış markasıdır.

İnci pastanesinde Uludağ pastası, Monte Carlo, piramit pasta, vişne

likörlü çikolata ve limonata gibi ürünler satılsa da marka ile anılan tek ve yegâne ürün profiteroldür. Pastanenin işletmecisi ve en eski çalışanı Musa Ateş ile bire bir görüşülmüş ve firmanın uzun yıllardır değişmeyen lezzeti ve ünü, büyümemesinin nedenleri, kârlılığı gibi konularda inceleme yapılmıştır.

Yapılan görüşme neticesinde, neredeyse 73 yıldır devam eden bir lezzetin şubeleşmemesinin altında yatan en büyük nedenin organizasyonel ve yönetim zorlukları olduğu anlaşılmıştır. Firmanın işletmecisinin, büyüme konusuna biraz konservatif biraz da tevekkül ile baktığı görülmüştür Buna göre; hizmet vermek için açılmış bir şirketin her anlamda müşteriye tatmin etmesi gerektiği, firmanın müşteri tarafından tanındığı ve beğenildiği kuruluş yerinden ne lezzet ne de kalite bakımından hiçbir farkının olmaması gerektiği düşünülmektedir Büyüdükçe aynı kalitede ve aynı organizasyonel başarı da hizmet etmenin zorlaştığını düşünen firma hiçbir zaman büyümeyi kendine bir amaç olarak edinmemiştir. Firmanın odaklandığı en büyük amaç her daim aynı lezzette ve kalitede ürün sunmak olmuştur. Firma ayrıca, hizmet ve ürün kalitesinde sahip olduğu başarıyı devam ettirebilmek için organizasyonel anlamda da gerekli önlemleri almıştır. Hizmette herhangi bir aksama yaşanmaması için firma 15 personel istihdam etmektedir. 15 personel günde 3 vardiya ile çalışarak müşterilerine kaliteli hizmet sunmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, firmayı büyütmek ya da şubeleşmekten alıkoyan en büyük etkenin hizmet ve kalitede yaşanabilecek düşüş ihtimali olduğu ve bu konuda firmanın son derece hassas olduğu anlaşılmaktadır. Buna ek olarak, büyük oranda firmanın sahibinin de firmanın içinde bulunduğu konumdan memnun olduğu da yapılan görüşme esnasında elde edilen bir başka bulgudur.

Firmanın rakiplerinin olup olmadığı sorulduğunda ise, tevekküllü bakış açısı burada da ortaya çıkmaktadır. İnci pastanesinin rakibinin sadece kendisinin olduğu ve önemli olanın yapılanın işin hakkıyla yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Rekabetten ziyade herkesin hizmetini bildiği gibi yapması gerektiğinin ve herkesin bir şekilde kazanç sağlayacağına altı çizilmiştir. Eğer herkes yaptığı işi severek, inanarak ve özenerek yaparsa bunun maddi manevi karşılığının da geleceğine inanılmaktadır. Önemli olan noktanın elinden gelenin en iyisini yapmak olduğu ve herkesin rakibinin yine kendisi olduğu belirtilmiştir.

4. SONUÇ

21. yüzyılın işletmecilik ve yönetim alanında gözlemlenen en belirgin özelliklerinden biri hızlı değişim, artan yaratıcılık, küreselleşme ve buna bağlı olarak rekabet üstünlüğü ve işletmelerin büyümeleri üzerine artan baskıdır. Özellikle de işletmeler yeni ürün, hizmet ve pazarlar bulmak, değişen koşullara içinde rekabet edebilmek ve büyümek üzerine zorlanmakta ve başarıları da

büyüme verileriyle açıklanmaktadır. Buna paralel olarak, günümüzde şirketler için “şirketlerin ayakta kalabilmesi ve rekabet üstünlüğü elde edebilmesi için büyümeleri bir zorunluluktur” (Wheelen ve Hunger, 2012, s. 255-256) ifadesi kullanılmaktadır. İşletmeler sürekli olarak büyümeye odaklanmakta ve “büyümeden beklentileri maliyetleri düşürmek, katma değer yaratmak ve rekabet avantajı sağlamak” (Saruhan ve Özdemir, 2004) haline gelmektedir. Her ne kadar büyüme, işletmelerde sayısal ve nitelik olarak bir gelişimi ifade ediyor olsa da, şirketler için son derece cazip bir hedef olarak büyümeme de bilinçli bir şekilde tercih edebilecek bir başka amaç olabilmektedir. Bu tercih göz önüne alınarak, bu çalışmanın amacı büyüme kavramına odaklanarak yazında geçen büyüme teorileri, büyümenin dezavantajları, büyümeme kavramları irdelemek, bilinçli bir tercih olarak büyümemeyi seçen ve Türkiye’de “*cüce*” şirket tanımına uyan İnci Pastanesini örnek çalışması olarak incelemek olmuştur.

Cüce şirketler yaşça büyük, uzun süredir değişmeyen bir şirket büyüklüğü ile sınırlı ve yerel ölçekte coğrafi pazarlarda faaliyet göstermekte ve bu çerçevede, yıllarca ayakta kalarak sahiplerine tatmin edici bir hayat sunmaktadırlar. Ancak, tüm bu özelliklerine rağmen başarısız olarak nitelendirilmemektedirler. Bianchi ve Winch (2006, s. 98-99)’nin cüce firmalar sınıflandırması, firmaların şimdiki konumlarından memnun oldukları, fakat küçük ve orta ölçekli işletmelerin potansiyelinin etkili kullanılmadığı ve neticesinde hem firma sahiplerinin hem de yerel ekonominin kısıtlı gelir ve zenginlik içinde yer aldıklarından bahsetmektedir. Bianchi ve Winch (2006, s. 98-99)’nin ortaya koyduğu modelin ‘ihmal ettiği’ başlıklardan biri de işletmelerin bazıları için bu tercihin bilinçli yapılmasıdır. Bir başka ifade ile bahsi geçen işletmeler için büyümeyi taahhüt ve teşvik eden tutarlı stratejik varlıklar ne olursa olsun, sahipleri için büyümemek bir tercih olarak kalmakta ve bunlar da kendi içinde sürdürülebilirlik kaygısı gibi güdüler içermektedir.

İnci Pastanesi örneğiyle şirketler özelinde “*bir strateji olarak büyümek*” kavramı ele alınmış; sektörün yoğun rekabet ortamında bile büyüme kavramı açısından müşteri tatmini, kalite, samimiyet gibi güdüleri sorgulanmıştır. Görüşmeden elde edilen sonuç, firmanın 73 yıllık tarihi içerisinde büyümemeyi bilinçli olarak seçtiği ve büyümenin neredeyse hiçbir zaman hedefleri arasında olmadığını. Bu tercihin altında, büyüme ile beraber gerek hizmet ve ürün kalitesinde, gerekse organizasyonda yaşanabilecek problemlerin olabileceği ve firmanın bunu göze almak istememesinin olduğu yatmaktadır. Firmanın sahip olduğu ün ve itibara ve sektörün gelişme potansiyelinin fazla olmasına rağmen, firma bilinçli olarak büyümemeyi istemiş ve tercih etmiştir. Firmanın büyümeme tercihinin altında yatan en önemli sebep, ürün ve hizmet kalitesi konusunda hassasiyetinin olmasının yanında, maddi açıdan da firma sahibinin ve işletmecisinin firmanın içinde bulunduğu durumdan memnun olması ve daha

çok kâr ve kazanç gibi güdülere sahip olmamasıdır.

İtalyan yazınında Bianchi ve Winch (2006, s. 92-105) “cüce şirket” tanımlamasındaki özelliklerden biri de şirketin yaşıdır. Buna göre, bir şirketin cüce olarak değerlendirilmesi için en az 3 kuşaktır devam ediyor olması gerekir. Bu açıdan bakıldığında İnci Pastanesi söz konusu özelliği karşılamıyor olabilir çünkü firma şu anda 2. kuşağın sahipliği altındadır. Ancak yine de, firmanın içinde bulunduğu sektörün özellikleri, firmanın neredeyse kurulduğundan beri sadece yerel pazarda faaliyet gösteriyor olması ve potansiyeli olduğu halde bilinçli olarak büyümemeyi tercih etmesinden dolayı cüce şirket kategorisinde olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla, cüce firma olarak nitelendirilebileceğimiz İnci Pastanesi sahibine ve işletmecisine tatmin edici bir hayat sunabilmekte ve kaliteli ürün ve hizmetiyle 73 yıldır piyasada varlığını korumaya devam etmektedir.

Bu çalışmayla, cüce şirketlerin, günümüz serbest ekonomik sisteminde büyümeyi ve aynı zamanda sürdürülebilir kalmayı öncelikli gündemi yapan diğer firmalara bir alternatif strateji olarak değerlendirmesi adına Türk işletme ve yönetim yazınına sunulmuştur. Bu çalışmayla vurgulanmak istenen nokta, şirketlerin her ne pahasına olursa olsun başarılı olmak adına büyümeleri gerektiği bilincinden, küçük kalarak da başarılı olabilecekleri bilincine ulaşabilmeleri yolunda bir ışık yakabilmektir. Bu bilinç sadece ekonomik sebeplerle değerlendirilmemeli sosyal, kültürel ve ekolojik anlamdaki yansımaları da dikkate alınmalıdır. Günümüzde, sürekli daha fazla tüketimin ve harcamanın pompalandığı ve bunun bir kültür haline getirildiği toplum anlayışından çıkarak öncelikle bireyin kendini sonra da birlikte yaşadığı insanları, çevreyi ve geleceğini düşündüğü daha sosyal bir topluma adım atmak yolunda bir ışık olarak değerlendirilmelidir. Üretim kaynaklarının her geçen yıl daha da kıtlaştığı bir dünyada şirketler tarafından sürdürülebilir bir ekonomi, çevre ve toplum anlayışı benimsenmelidir.

Bu çalışma cüce kavramının Türk yazınına tanıtılması açısından öncü nitelik taşımakta olup bundan sonraki araştırmalarda, büyümemeyi seçen başka şirketler ele alınmalı ve bu tercihlerinin altında başka güdülerin olup olmadığı ve davranışları araştırılmalıdır. Bu kavramsal çalışmanın en önemli kısıtı sınırlı veri ile derinlemesine bir vaka çalışması yapılamamasıdır. Özellikle, araştırmalara doğaya saygılı olmak ya da sürdürülebilirlik gibi kavramlar da dâhil edilerek cüce kalma tercihi sadece ekonomik açıdan değil, ekolojik sistem ve hatta ekolojik sistemin çevresel, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları açısından da incelenmelidir. Bu boyutlardan özellikle, kültürel (mor ekonomi) boyutun araştırmaya dâhil edilmesinin oldukça zengin sonuçlar ortaya çıkaracağı düşünülmektedir.

5. KAYNAKÇA

- Aşıcı, A. A. & Şahin, Ü. (2012). *Yeşil ekonomi*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Barlas, N. (2013). *Küresel krizlerden sürdürülebilir topluma*. İstanbul: Boğaziçi Yayınevi.
- Bercovitz, J. & Mitchell, W. (2007). When is more better? The impact of business scale and scope on long-term business survival, while controlling for profitability. *Strategic Management Journal*, 28(1), 61-79.
- Bianchi, C. & Winch, G. W. (2006). Unleashing growth potential in 'stunted' SMEs: insights from simulator experiments. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 3(1), 92-105.
- Child, J. (1972). Organizational structure, environment and performance: The role of strategic choice. *Sociology*, 6, 1-22.
- Demir, Y., Öztürk, E. & Albeni, M. (2007). Türkiye'de finansal piyasalar ile ekonomik büyüme ilişkisi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2007(2), 438-455.
- Eisenhardt, K. M. & Schoonhoven, C. B. (1990). Organizational growth: Linking founding team, strategy, environment and growth among U.S. semiconductor ventures, 1978-1988. *Administrative Science Quarterly*, 35, 504-529.
- Flipo, F. (2008). *Conceptual roots of degrowth*. First International Conference on Economic De- growth for Ecological Sustainability and Social Equity, Paris.
- Kılıçkaplan, S. & Hayırsever Baştürk, F. (2007). "Gibrat yasası ve firmalarda büyüme", 8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi, 24-25 Mayıs 2007, Malatya.
- Laloux, F. (2014). *Reinventing organizations: A guide to creating organizations inspired by the next stage in human consciousness*. Belçika: Nelson Parker.
- Latouche, S. (2009). *Farewell to growth*. Cambridge: Polity Press.
- Magdoff, F. & Bellamy J. (2010). Her çevrecinin kapitalizm hakkında bilmesi gerekenler. *Monthly Review*, 24. (<https://monthlyreview.org/2011/01/01/ecological-civilization>).
- Martínez-Alier, J., Pascual, U., Vivien, F. D. & Zaccai, E. (2010). Sustainable de-growth: Mapping the context, criticisms and future prospects of an emergent paradigm. *Ecological economics*, 69(9), 1741-1747.
- Max-Neef, M. & Smith, P.B (2013). *Ekonominin gerçek yüzü*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Robbins, S. P. & Coulter, M. (2017). *Management, 13e*. India: Pearson.
- Saruhan, Ş. C. & Özdemir Öncer, A. (2004). *Değer hedefli işletmecilik*, Marmara Üniversitesi İstanbul: Nihad Sayar Eğitim Vakfı Yayınları.
- Schumacher, E. F. (2010). *Küçük güzeldir: Önceliği insana veren bir ekonomi anlayışı*. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Taymaz, E. & Suiçmez, H. (2005). *Türkiye de Verimlilik Büyüme ve Kriz* (No. 2005/4). Discussion Paper, Turkish Economic Association.
- Ülgen, H. & Mirze, S. (2013). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Van den Bergh, J. C. (2015). Büyümeye karşı çevre – "Küçülme"nin bir eleştirisi ve "Büyüme-Sizlik" için bir savunusu. S.Erengözgin (Çev.). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

- Ward, B. & Dubos, R. (1972). *Only one earth: The care and maintenance of a small*
- Wheelen, T. L. & Hunger, J.D. (2012). *Concepts in strategic management and business policy*. New Jersey: Pearson.
- Wieler, R. (2015). Yeryüzünün var kalması için küçülme. S.Erengözün (Çev.). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Zhang, D., Fabrice, F., Kallis, G., Van Den Bergh, J., Weiler, R. & Hueting, R. (2015). *Yeşil ekonomi; küçülmek güzeldir*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınları.

TARIMSAL FAALİYETLERİN ULUSLARARASI KAMU MUHASEBE STANDARDI IPSAS-27'YE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİBFD
Cilt, 9, Sayı 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 03.10.2018 Yayına Kabul Tarihi: 07.10.2018

Nusret YAZICI
Dr.
Çevre ve Şehircilik
Bakanlığı
nusretyazici@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0003-
0149-0358

ÖZ Özellikli sektörlerden biri olan tarım sektörü, aynı zamanda finansal bilginin belirlenmesinin ve değerlendirilmesinin sorunlu olduğu alanlardan birisidir. Kamunun önemli ağırlığının ve kontrolünün olduğu tarım sektöründe finansal bilgilerinin doğru ve tam açıklanması önem arz etmektedir. Bu nedenle hem özel sektör hem de kamu sektörü için Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS) yayınlanmıştır. Uluslararası Kamu Sektörü Muhasebe Standartları (IPSAS) dünya genelindeki kamu kuruluşlarının finansal tablolarının hazırlanmasında kullanılmak üzere ve finansal raporlamanın kalitesini artırmak amacıyla düzenlenmiştir. Bu çalışmanın amacı IPSAS 27 Tarım Standardı'nı değerlendirip uygulamada çıkabilecek sorunları incelemektir.

Anahtar kelimeler: Finansal Raporlama, IPSAS, Tarım

JEL kodları: M40, M41, M49

Kapsamı: İşletme

Türü: Derleme

DOI:10.9775/kauiibfd.2018.029

Atıfta bulunmak için: Yazıcı, N. (2018). Tarımsal faaliyetlerin uluslararası kamu muhasebe standardı IPSAS-27'ye göre değerlendirilmesi. *KAÜİBFD*, 9(18), 629-639.

**EVALUATION OF AGRICULTURAL
ACTIVITIES ACCORDING TO
INTERNATIONAL PUBLIC
ACCOUNTING STANDARD BY
IPSAS-27**

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 9, Issue 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 03.10.2018

Accepted Date: 07.10.2018

Nusret YAZICI
PhD
Ministry of Environment
and Urbanisation
nusretyazici@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0003-
0149-0358

ABSTRACT The agricultural sector, which is one of the featured sectors, is also one of the areas where financial information and valuation are problematic. It is important to provide accurate and complete disclosure of the financial information in the agricultural sector, which is dominated and controlled by the government. Therefore, International Financial Reporting Standards (IFRS) have been published for both private and public sectors. International Public Sector Accounting Standards (IPSAS) are designed to be used in the preparation of financial statements of public institutions and to improve the quality of financial reporting. The purpose of this study is to study the IPSAS 27 Agricultural Standard and examine the problems that may arise in practice.

Keywords: Financial Reporting, IPSAS, Agriculture

JEL codes: M40, M41, M49

Scope: Business

Type: Review

Cite this Paper: Yazıcı, N. (2018). Evaluation of agricultural activities according to international public accounting standard by IPSAS-27. *KAUJEASF*, 9(18), 629-639.

1. GİRİŞ

Uluslararası Kamu Sektörü Muhasebe Standartları (IPSAS), Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC) bünyesinde kurulan Uluslararası Kamu Sektörü Muhasebe Standartları Kurulu (IPSASB) tarafından hazırlanıp yayınlanmaktadır. IPSAS'lar özel olarak dünya genelindeki kamu kuruluşlarının finansal tablolarının hazırlanmasında kullanılmak üzere ve finansal raporlamanın kalitesini artırmak amacıyla düzenlenmiştir.

İPSAS'lar, kamu kuruluşları için genel amaçlı mali sisteme uygulanacak şekilde tasarlanmış tahakkuk temelli Uluslararası Raporlama Standartlarına (IFRS) dayanmaktadır. Her ne kadar IFRS'ler dayanak olarak alınmış olsa da kamu sektörünün özellikleri de dikkate alınarak kamu finansal raporlamanın kalitesini arttıracak şekilde doğru sunum yapılması amaçlanmıştır. IPSAS'lar genel amaçlı finansal tabloların tanıma, ölçme, sunum ve açıklama gerekliliklerini ortaya koymaktadır

IPSAS'lara uygun olarak hazırlanacak mali tablolar, idarelerin kontrol ettiği tüm kaynakların hesap verebilirliğini ve bunların dağıtımını değerlendirerek idarenin finansal durumu, finansal performansı ve nakit akışları hakkında tam ve doğru bilgiler sunulmasını sağlar.

Tahakkuk esaslı muhasebe temelli olan IPSAS'ların uygulanması kamu sektöründe sunulan mali tabloların tutarlılığına, denetimin kalitesine ve iç kontrollerin iyileştirilmesine önemli katkı sağlayacaktır. Bu noktada IPSAS'ların temel amacı kamu sektörünün sunduğu mali raporları standart hale getirerek şeffaflığı ve hesap verebilirliği sağlamaktır.

IPSASB, IPSAS'ları geliştirmek ve yayınlamak için Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (AC) tarafından eski Kamu Sektörü Komitesi (PSC) temelinde kurulmuş bağımsız bir kuruldur. IPSASB, kamu sektörü için tek küresel bağımsız muhasebe standardı belirleyicisidir. Faaliyetleri IFAC tarafından desteklenen IPSASB, 1997 yılından beri kamu sektörü için muhasebe standartları geliştirmekte ve yayınlamaktadır (Müller & Berger, 2018).

Bu standartlardan birisi de IPSAS 27 Tarım Standardı'dır. Standart, Tarımsal faaliyetlerin raporlanmasında, tarım arazileri ve faaliyetlerinin önemli bir kısmının devlet mülkiyetinde olduğu ülkelerde önem görse de çoğu ülkelerin kamu sektörü raporları hazırlayıcıları tarafından göz ardı edilmektedir.

Bu çalışmada IPSAS 27 Tarım Standardı değerlendirilerek standardın muhasebeleştirilmesinde ele alınan ilkeler, Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) 41 ile farklılıkları ve standardın uygulanmasına ilişkin eleştiriler incelenmeye çalışılacaktır.

2. ÜLKEMİZDE KAMU MUHASEBE STANDARTLARININ UYGULANMA GEREKLİLİĞİ

Kamu kesiminin faaliyet gösterdiği alanlarda yaşanan gelişmeler nedeniyle kamu program ve organizasyonlarının amaçlarının net bir şekilde ortaya konulamaması, hesap verme yükümlülüğünün yeterince karşılanamaması ve yatırımlarda etki analizlerinin tam olarak yapılamaması gibi nedenler kamu yönetimlerini yetersizlik psikozuna sürüklemektedir. Bütün kamu yönetimlerini etkileyen yeniden yapılanma çabaları kamu kaynaklarının daha iyi kullanılıp yönetilmesini hedeflemekte ve dolayısıyla kamu mali yönetimlerinde radikal değişiklik ve yenilikler öngörmektedir (Karaarslan, 2002).

Üstün, astı denetlemesi anlamına gelen dikey hesap verebilirlik mekanizmalarına vurgu yapan geleneksel kamu yönetiminin aksine yeni kamu yönetimi, hesap verebilirlik anlayışında performansa dayalı sorumluluğa önem vermektedir. Bu anlayış; hesap verebilirlik ve kamu kaynağının etkili, ekonomik ve verimli kullanımı üzerine inşa edilmiştir. Yeni yönetim anlayışı; uzun vadeli amaç ve hedefler belirlemede, kaynaklar bu amaç ve hedeflere ulaşmak için kullanılmakta ve bu sayede performans ölçümleri gerçekleştirilerek kamu kaynağından en yüksek verim alınmaya çalışılmaktadır (Kırılmaz & Atak, 2015, s. 194).

Tüm bu sürece ait uygulama sonuçları ise etkin bir raporlama sistemi ile kamuoyuna duyurulmalıdır. Süreç, kendini planlama, programlama ve raporlama şeklinde göstermelidir.

Uluslararası gelişmeler ve kamu sektörünün ekonomi içindeki büyüklüğü göz önüne alındığında, kamu sektörü muhasebesinin önemi net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. 5018 Sayılı Yasa, Türk Kamu Mali Yönetim Sistemi'ni, kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli kullanımı, şeffaflık, kamu hesap verebilirliğinin teşvik edilmesi, tahakkuk esaslı devlet muhasebesi, analitik bütçe sistemi ve iç kontrol gibi çağdaş mali yönetim ilke ve uygulamalarıyla uyumlaştırmayı amaçlamıştır. Böylece devlet muhasebesi de kamu sektörü muhasebesi anlamında şekillenmeye başlamıştır (Sevim, Bozdoğan & Toprakkaya, 2009, s. 43). Bu da devlet muhasebesinden -nakit esaslı muhasebeden- tahakkuk esaslı muhasebe uygulamalarına geçişi zorunlu kılmıştır.

Kamunun varlık ve yükümlülüklerinin, gelir ve giderlerinin gerçeğe uygun değerleri ile gösterilmesi ve denetlenebilirliği uluslararası raporlama standartlarına uyulması ile mümkün olacaktır. IPSASB, kural bazlı uygulamadan ilke bazlı uygulamayı benimseyen, IFRS'leri, bölgesel yasal sınırlardan kurtararak kamuda da tek bir raporlama dili oluşturmaya yönelik olarak uyarlamıştır. Ülkemizde Kamusal Raporlama Standartlarının ülke

uygulamalarına uyarlanması ve yasal statü kazandırılması amacıyla, 2006 tarihinde Kamu Devlet Muhasebe Standartları Kurulu kurulmuştur. Kurul 30 adet IPSAS'ı çevirerek Devlet Muhasebe Standardı (DMS) kodu ile resmi gazetede yayınlamıştır.

3. IPSAS- 27 TARIM STANDARDI'NIN AMACI VE KAPSAMI

Tarım sektörünün diğer sektörlerde bulunmayan birçok kendine özgü yönü vardır. Örneğin biyolojik varlıklar olarak tanımlanan hayvanlar ve bitkiler organik karakterlidirler ve depolama süreleri kısıtlıdır. Yine tarımsal üretim faaliyetleri, doğa koşullarına bağlıdır. Aynı ürün, farklı havzalarda farklı özellikler gösterebilmektedir. Sektörün diğer bir önemli farklılığı ise yukarıda bir kısmını saydığımız sebeplerden dolayı ülkelerin kendi çiftçilerine rekabet gücü kazandırmak amacıyla tarımsal desteklemelerde bulunmasıdır.

Tarımsal üretim sürecinde; birçok tarımsal ürünün birbirleriyle örtüşen zamanlarda birlikte üretilmesi, tarımsal üretim için yapılan harcamalardan ilgili döneme ait olan payın belirlenmesinin zorluğu, işletme sahiplerinin kendi emeklerini dikkate almayı ve ücretlerin tarımsal ürünler karşılığı veya emek yardımı şeklinde ödenmesi gibi durumların varlığı tarımsal üretime dair muhasebe bilgilerinin tespit edilmesini güçleştirmektedir (Doğan, Arslan & Berkman, 2015, s. 40). Bu nedenle üretim süreçleri sonucunda elde edilen tarımsal ürünlere ilişkin gerçek ve doğru raporlama yapılması zorlaşmaktadır.

Tarımsal faaliyetlerin önemli bir kısmının devlet eliyle yürütüldüğü ülkelerde tarım standardına kısmen önem atfedilse de standart tarımsal faaliyetlerin raporlanmasında çoğu zaman dikkate alınmamaktadır.

Standardın amacı tüm bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak için; tarımsal faaliyetlerin muhasebeleştirilmesine ve açıklanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemektir. IPSAS 27 standardına ilişkin tarımsal faaliyetler yürüten idareler bu standardı, biyolojik varlıklar ve hasat noktasındaki tarımsal ürünlerin muhasebeleştirilmesinde uygulayacaklardır (IPSAS 27 md. 1- 2).

Tarımsal faaliyetle ilgili; arsa ve araziler, maddi olan ve olmayan duran varlıklar ve hizmet sağlamak amacıyla bulundurulmuş biyolojik varlıklar için bu standart uygulanmaz. Hizmet sağlamak için tutulan biyolojik varlıklara örnek olarak: güvenlik amaçlı atlar ve köpekler, eğlence amaçlı park ve bahçelerdeki ağaçlar ve bitkiler gösterilebilir. IPSASB, bu tür biyolojik varlıkların, yukarıda bahsettiğimiz biyolojik dönüşüm veya hasat noktasındaki tarımsal ürününün kalitesinde veya miktarında değişime rutin olarak hizmet etmek amacıyla elde tutulmadıklarından dolayı tarımsal faaliyette kullanılmadıklarını belirtmektedir (Irungu, 2011, s. 9).

Standart, hasattan sonraki tarımsal ürünlere uygulanmadığı gibi hasattan

sonraki tarımsal ürünlerin işlenmesini de kapsamaz. Elmanın sirkeye dönüştürülmesi gibi. Bu aşamada IPSAS 12 Stoklar Standardı uygulanır.

4. TARIMSAL FAALİYET SAYILMANIN KOŞULLARI

IPSAS 27, tarımsal faaliyeti; bir idarenin; satış, herhangi bir ücret ödemedi ya da nominal bir ücret karşılığında canlı hayvanların veya bitkilerin (biyolojik varlıklar) biyolojik dönüşümü veya hasadı yönetmesi olarak tanımlamaktadır. Tarımsal ürün ise, biyolojik varlıkların hasat edilmiş ürünüdür.

Standartta tarımsal faaliyet, ormancılıktan su ürünleri yetiştiriciliğine kadar geniş bir faaliyet alanını kapsamaktadır. Bu faaliyetlerin ortak özelliklerini; değişim kabiliyeti, değişimin yönetilebilmesi ve değişimin ölçülebilmesi oluşturmaktadır (IPSAS 27 md. 10).

Değişim Kabiliyeti: Tarımsal faaliyete konu olan varlığın canlı olması ve biyolojik dönüşüm kabiliyetine sahipliğiyle ifade edilir. Tohumun fidana dönüşmesi ve fidanın da meyve/sebze vermesi değişim kabiliyetinin göstergesidir.

Değişimin Yönetilebilmesi: İdarenin üretim süreçlerinin gerçekleşmesi için gereken şartları sağlayarak biyolojik dönüşüme imkân vermesidir. İdarenin yönetemeyeceği alanlardan elde edilen ürünler , tarımsal faaliyet niteliğinde sayılmamaktadır.

Değişimin Ölçülebilmesi: Biyolojik dönüşüm süreci içinde, belirli zaman aralıklarında tarımsal ürünün kalite veya miktarında meydana gelen değişikliğin devamlı olarak belirlenebilmesi ve izlenebilmesine ilişkindir (Özdemir, 2010, s. 762). Örneğin, genetik özellikler, yoğunluk, yağ miktarı vb. gibi değişimler, rutin bir yönetim işlevi olarak ölçülür ve izlenir.

5. TARIMSAL FAALİYETİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

5.1. Biyolojik Varlığın Tanınması

İdarenin biyolojik varlığı muhasebeleştirilebilmesi için varlığın, kavramsal çerçevede belirtilen varlık tanımının unsurlarını taşıması gerekmektedir. İdare, aşağıdaki şartları karşılaması durumunda biyolojik bir varlığı veya tarımsal bir ürünü muhasebeleştirilebilecektir. Bu şartlar (IPSAS 27 md. 13):

- İdarenin geçmiş olayların sonucu olarak varlığı kontrol edebilmesi,
- Varlığa ilişkin gelecekte elde edilecek faydaların ve hizmet potansiyelinin idareye akışının olması,

- Varlığın gerçeğe uygun değerinin veya varlığın maliyetinin güvenilir bir şekilde ölçülmesi olarak sıralanır.

Tarımsal faaliyette kontrol, yasal sahiplik, hayvanların damgalanması veya markalanması, doğum ve yetiştirme olarak açıklanabilir.

Biyolojik varlıklardan beklenen, nakit akışlarının gelecekte bir ekonomik fayda yaratma olasılığıdır. Ölçüm kriteri ise; varlığın gerçeğe uygun değeri ya da maliyetinin güvenilir bir şekilde ölçülebilmesi anlamına gelmektedir (Yılmaz, 2014, s. 236).

5.2. Biyolojik Varlığın ölçümü

IPSAS 27’de tanımlanan biyolojik varlıklar, tarımsal faaliyet içerisinde yer alan hayvanlar ve bitkileri temsil ederler. Standart, biyolojik varlıkları, tüketilebilir biyolojik varlıklar ve taşıyıcı biyolojik varlıklar olmak üzere ikiye ayırır. Tüketilebilir biyolojik varlıklar; hasat edilen ve satılan varlıklardır. Taşıyıcı biyolojik varlıklar ise; tarımsal ürün olarak değerlendirilmeyen fakat bir yıldan fazla süreli olarak kullanılan ve kendilerini yeniden üreten biyolojik varlıklardır.

Standart, tüketilebilir ve taşıyıcı biyolojik varlıklar arasında ayırım yaparken olgunlaşmış ve olgunlaşmamış biyolojik varlık ayırımına da dikkat eder. Bu ayırımın yapılması gelecekteki nakit akışlarının zamanlamasına ve hizmet potansiyelinin değerlendirilmesine yardımcı olur.

Standart, biyolojik varlıkları yukarıdaki gibi bir ayırma tabi tutsa da, biyolojik varlıkların ölçümü aynıdır. IPSAS 27, ilk ve onu izleyen muhasebeleştirme dönemlerinde, bir biyolojik varlığın gerçeğe uygun değerinin, güvenilir bir biçimde ölçülebileceği varsayımına dayanmaktadır.

Biyolojik varlıklar, muhasebeleştirme kriterini karşıladıktan sonra, gerçeğe uygun değerinin güvenilir bir şekilde ölçülememesi durumları hariç olmak üzere, ilk ve izleyen muhasebeleştirmede satış maliyeti düşülmüş gerçeğe uygun değeri ile ölçülürler (IPSAS 27 md. 16).

Biyolojik varlığın gerçeğe uygun değeri, bulunduğu konum ve duruma bağlı olarak değişebilir. Gerçeğe uygun değer, biyolojik varlığın fiyatından bedelli veya bedelsiz olarak ilgili pazara veya dağıtılacağı yere getirilmede üstlenilecek nakliye ve diğer maliyetlerin (satış maliyetleri) düşülmesi ile bulunulacak değerdir.

IPSAS 27 md. 19’da, biyolojik varlıklar ve tarımsal ürünler için gerçeğe uygun değer ölçülmesinin, biyolojik varlıkları ve tarımsal ürünleri, önemli özelliklerine göre gruplayarak kolaylaştırılabileceği açıklanmıştır. Varlıklar, pazarda özelliklerine göre fiyatlandırılırlar. Bu nedenle bir ürünün çeşidinin

veya kalitesinin değişmesi ürünün fiyatının farklılaşmasına neden olmaktadır.

Günümüzde, tarımsal girdi kullanan birçok sanayi işletmesinin sözleşmeli tarım yöntemine ilgisi giderek artmaktadır. Bu yöntemde, üretici ve sanayicinin hakları, bir sözleşme sayesinde korunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, arz-talep ve fiyat gibi temel faktörlerde meydana gelebilecek mevsimsel dalgalanmalardan etkilenmemek için tarımsal ürünler ile ilgili pazarlama ve fiyat taahhüdünde bulunmaktadır. Ancak IPSAS 27 md. 20'ye göre, gerçeğe uygun değer cari piyasayı yansıttığından canlı varlık veya tarımsal ürünün değeri sözleşmeler nedeniyle değiştirilmez. Sözleşme fiyatı ile gerçeğe uygun değer örtüşmüyorsa ve üretici açısından dezavantajlı bir durum oluşuyorsa bu durumda IPSAS 19 Karşılıkların Hükümleri uygulanır (Büyükipekçi & Kağıtçı, 2014, s. 109).

Standart, gerçeğe uygun değer belirlenmesinde, öncelikle aktif bir piyasada oluşan fiyatı esas almaktadır. Birden fazla aktif piyasanın var olması durumunda, ulaşılabilir en uygun fiyat, aktif bir piyasanın olmaması durumunda ise sektör kıyaslamaları dikkate alınır.

IPSAS 27 Gerçeğe uygun değer belirlenmesinde aşağıdaki süreci takip etmektedir.

Tablo 1. Gerçeğe Uygun Değerin Belirlenme Süreci

Aktif bir piyasa mevcut mu?	Evet	Bu piyasadaki kayıtlı fiyat, o varlığın gerçeğe uygun değerini belirlemek için uygun bir ölçüdür (IPSAS 27 md. 21).
	Hayır	İdare, gerçeğe uygun değer belirlenmesinde aşağıdakilerden bir veya daha fazlasını kullanabilir (IPSAS 27 md. 22): <ul style="list-style-type: none">İşlem tarihi ile raporlama tarihi arasında, ekonomik şartlarda önemli bir değişiklik meydana gelmemiş olması şartıyla, piyasada gördüğü son işlem fiyatıPiyasadaki benzer varlıkların aralarındaki farklılıklara göre düzeltilmiş fiyatıKile veya hektar gibi ifade edilen sektör göstergeleri
Aktif piyasa birden fazla mı?	Evet	İdare farklı aktif piyasalara erişebiliyorsa erişmesi en uygun olan piyasanın fiyatı kullanılır.

Kaynak: IPSAS 27'den faydalanılarak oluşturulmuştur.

Gerçeğe uygun değer güvenilir bir şekilde belirlenememesi durumunda, varlığın beklenen net nakit akışlarının bugünkü değeri belirlenmiş bir oranda iskonto edilerek kullanılmalıdır (IPSAS 27 md. 24).

Tüm bu ölçüm yöntemlerine rağmen piyasada oluşan fiyatlar güvenilir olmayabilir ve biyolojik varlığın mevcut durumunu yansıtmayabilir. Bu durumda gerçeğe uygun değer, söz konusu biyolojik varlık maliyetinden buna ilişkin her türlü birikmiş amortisman ve birikmiş değer düşüklüğünün düşülmesi suretiyle ölçülür. Varlığın gerçeğe uygun değerinin yeniden güvenilir bir şekilde ölçülmesi durumunda, satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değerinden ölçülmeye devam edilir.

5.3. Kazanç ve Kayıpların Muhasebeleştirilmesi

Bir biyolojik varlığın kazanç ve kaybı ilk muhasebeleştirilmesinde ve izleyen dönemlerde ortaya çıkabilir. Biyolojik varlıklar, gerçeğe uygun değerle değerlendirilirken bunlara dair kazanç ve kayıplar oluştuğu dönemin raporlarına yansıtılır. Bunun yanında, gerçeğe uygun değerde meydana gelen her türlü değişikliğin kazanç veya kayıp olarak gelir tablosunda gösterilmesi, bütün biyolojik varlıklar için uygun bir yöntem olarak görülmeyebilir (Aryanto, 2011)

IPSAS 27, muhasebeleştirmede birikim kavramını temel mantık olarak kullanmaktadır. Biyolojik varlıkların gerçeğe uygun değerindeki değişikliklerden kaynaklanan farklar, kar veya zarar olarak raporlanmaktadır. IPSAS 27, biyolojik varlıkların taşıyıcı ve tüketilebilir ayırımına gidilmeden tüm varlıkların gerçeğe uygun değeri ile değerlendirilerek, değerlendirme farkından oluşan kar veya zararın raporlanması gerektiğini belirtmiştir. Oysaki TMS 41 Tarım Standardı (madde 2.b-2.c), biyolojik varlıklardan taşıyıcı bitki olanların ürünleri haricindekilerin bu standarttan çıkartılarak TMS 16 Maddi Duran Varlık Standardı ve bu varlıklarla ilgili devlet teşviklerinin ise TMS 20 Devlet Teşvikleri Standardına göre raporlanmasını hükmetmiştir.

Bizce, bu yaklaşımın taşıyıcı biyolojik varlıkların kalıntılarının önemsiz kalıntı satışları dışında tarımsal ürün olarak satılma ihtimalinin çok düşük olduğu durumlarda uygulanması gerekir. Taşıyıcı varlıkların tamamı ister bitkisel ister hayvansal olsun diğer varlıkları üretmek için kullanılır. Bu biyolojik varlıklar, taşıyıcı nitelikleri ortadan kalktığında, verimleri düştüğündeki değerleri önemsiz ise bu standart kapsamında çıkarılmalıdır. Söz konusu varlığın taşıyıcı özelliği ortadan kalktıktan sonraki değeri önem atfediyorsa ilgili varlık bu standart kapsamında değerlendirilmelidir.

6. SONUÇ

Kamunun, hesap verme sorumluluğunu yeterince yerine getirememesi, kaynakları etkin kullanamaması ve bunun sonucunda ise oluşan ekonomik krizlerle karşı karşıya kalması, özel sektör işletmeleri gibi tüm varlık ve yükümlülüklerini şeffaf bir şekilde rapor etme ihtiyacını ortaya koymaktadır. Kamunun tarımsal faaliyetlerdeki baskın rolünün ve mülkiyetinin ağırlığı

dikkate alındığında, tarımsal faaliyetlerin raporlanmasında kullanılacak değerlendirme ölçütlerinin küresel ölçekte kabul edilen standartlara uyumlu olması gerekmektedir. IPSAS 27, IFRS'den uyarlanmış olup raporlama açısından bölgesel yasal sınırları kaldırmayı hedeflemektedir. Böylece oluşturulan raporlar şeffaf, denetlenebilir ve güvenilir bilginin sunulmasını sağlayacaktır.

IPSAS 27, biyolojik varlıklara bir bütün olarak yaklaşmakta ve değerlendirme ölçüsü olarak gerçeğe uygun değerlendirme yöntemini benimsemektedir. Oysaki her bir biyolojik varlığın özellikleri birbirinden farklılık göstermektedir. TMS 41 Tarım Standardı 2015 tarihinde güncellenerek taşıyıcı bitkileri bu standart kapsamından çıkartmıştır. Bizce, taşıyıcı bitkilerin standart kapsamından çıkarılması değerlemeye dair yaşanan sorunların çözülmesi için yeterli olmayacaktır. Bu noktada, taşıyıcı niteliğindeki tüm biyolojik varlıkların toptan bir değerlendirmeye tabi tutulması uygulamasından vazgeçilmelidir.

7. KAYNAKÇA

- Aryanto, Y. H. (2011). Theoretical failure of IAS 41: Agriculture. The Indonesian Institute of Accountants. 01 Mayıs 2018 tarihinde <http://ssrn.com/abstract=1808413> adresinden erişildi.
- Büyükepeççi, S. & Kağıtçı, A. (2014). Tarımsal faaliyetlerin TMS 41'e göre muhasebeleştirilmesi. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1), 105-113.
- Doğan, Z., Arslan, S. & Berkman, A.N. (2015). Türkiye'de tarım sektörünün iktisadi gelişimi ve sorunları: Tarihsel bir bakış. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 29-41.
- IPSAS -International public sector Accounting standard- 27. 20 Ekim 2018 tarihinde http://www.ifac.org/system/files/publications/files/B3%20IPSAS_27.pdf adresinden erişildi.
- Irungu, F. T. (2011). *IPSAS 27 Biological assets*. ERNST & YOUNG. 19 Eylül 2018 tarihinde https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjfsdab4LveAhVQyqQKHVg6AFQQFjAAegQIBBAC&url=https%3A%2F%2Fwww.icpak.com%2Fwp-content%2Fuploads%2F2015%2F06%2FIPSAS-27-Presentation-for-ICPAK-7-April-2011-Biological-Assets-final-copy.ppt&usg=AOvVaw3_O2zE1GWG-pCOrdVMAvWx adresinden erişildi.
- Karaarslan, E. (2002). Kamu mali yönetimi ve tahakkuk esaslı devlet muhasebesi. *Maliye Dergisi*, 140, 57-65.
- Kırılmaz, M. & Atak, F. (2015). Kamu mali yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilirlik araçları: Faaliyet raporları. *Ombudsman Akademik Dergisi*, 2(3), 189-217.
- Müller, T. & Berger, M. (2018). *IPSAS explained: A Summary of international public sector accounting standards, 3rd Edition*. West Sussex: Wiley.
- Özdemir, S. F. (2010). Uluslararası finansal raporlama standartları (IFRS – IAS) ile uyumlu tms türkiye muhasebe standartları TFRS. Y. Özerhan, S.S. Yanık (Ed.) *TMS 41 Tarımsal Faaliyetler* (ss. 761-792), Ankara: TÜRMOB Yayınları.

- Sevim, Ş., Bozdoğan, T. & Toprakkaya, A. (2009). Uluslararası kamu sektörü muhasebe standartları perspektifinden düzenlenen devlet muhasebesi standartları ve standartların uygulanmasına ilişkin bazı öneriler. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 42, 43-57.
- Tarımsal faaliyetlere ilişkin türkiye muhasebe standardı (TMS 41) hakkında tebliğ sıra No: 22. 18 Ekim 2018 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060224-16.htm> adresinden erişildi.
- Tarımsal faaliyetlere ilişkin türkiye muhasebe standardı (TMS 41) hakkında tebliğ (Sıra No: 22)'de değişiklik yapılmasına dair tebliğ (Sıra No: 31). 18 Ekim 2018 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/11/20141112-9.htm> adresinden erişildi
- Yılmaz, E. (2014). TMS-41 Tarımsal faaliyetler standardı kapsamında büyükbaş canlı varlıkların değerlemesi ve muhasebeleştirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 22, 232-248.

YENİ İKTİSAT PARADİGMASINDA BİR YÖNTEM OLARAK DENEYSSEL İKTİSAT

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİİBFD
Cilt, 9, Sayı 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 28.08.2018 Yayına Kabul Tarihi: 24.09.2018

Kıymet YAVUZASLAN
Dr. Öğr. Üyesi,
Adnan Menderes Üniversitesi
Aydın İktisat Fakültesi,
kiymet.yavuzaslan@adu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-3016-3084

ÖZ Ekonomide son çeyrek yüzyılda gözlemlenen değişiklikler genel olarak kabul görmeye beraber; iktisat biliminde yaşanan değişimin adının ne olacağı da ayrı bir tartışma konusu olmuştur. Modern bilimin sağladığı imkanlarla daha da multidisipliner bir yapıda ilerleyen ve deneysel iktisat ile elde edilen başarılı sonuçlar ışığında, yeni bir iktisat paradigmasının ortaya çıktığı varsayılabilir. Bu yeni iktisat paradigmasında hem yöntem olarak hem de iktisadi kararlardaki önemli bir etkileyici değişken olarak teknolojik yeniliklerin başrolde olduğunu ve deneysel iktisat alanında yapılan çalışmaların bu yeni iktisat paradigmasına çok değerli katkılar sağladığını söylemek mümkündür. Bu çalışmada; deneysel iktisat ile yakın ilişkileri bulunan nöroiktisat ve davranışsal iktisat kavramları tanımlanarak teorilerinin ortaya konmasında deneysel iktisadın katkıları açıklanacaktır. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki; tüm dünyada pek çok saygın üniversitesinin deneysel iktisat laboratuvarı bulunmaktadır ve bu alandaki çalışmaların sayısı her geçen gün daha da artmaktadır. Dünyada deneysel iktisat çalışmalarında hızla artarken, Türkiye’de de bu alandaki çalışmalara daha fazla önem verilmesi gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Yeni Ekonomi Teorileri,
Nöroiktisat, Davranışsal İktisat, Deneysel İktisat
JEL kodları: C91, C92, O33
Alanı: İktisat
Türü: Derleme

DOI:10.9775/kauibfd.2018.030

Atıfta bulunmak için: Yavuzaslan, K. (2018). Yeni iktisat paradigmasında bir yöntem olarak deneysel iktisat. *KAÜİİBFD*, 9(18), 641-657.

EXPERIMENTAL ECONOMICS AS A METHOD IN THE NEW PARADIGM OF ECONOMICS

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 9, Issue 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 28.08.2018

Accepted Date: 24.09.2018

Kıymet YAVUZASLAN
Asst. Prof. Ph. D.,
Adnan Menderes University,
Aydın Faculty of Economics,
kiymet.yavuzaslan@adu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-3016-
3084

ABSTRACT Although the changes observed in the economy in the last quarter of a century are generally accepted; what will be the name of the change in economics science has been the another matter in question. It could be assumed that a new paradigm of economics emerged in the light of the successful outcomes obtained by experimental economics, which proceeded in a more multidisciplinary structure with the opportunities provided by modern science. It is possible to say that in this new economic paradigm, technological innovations have been the dominant influential variable both as a method and in economic decisions, and the studies in the field of experimental economics has been providing very valuable contributions to this new economic paradigm. In this study; the concepts of neuroeconomics and behavioral economics which are close associations with experimental economics will be defined and the contributions of the experimental economics will be explained in the revealing of the theories. The researches show that; there are many experimental economics laboratories of many respected universities all over the world and the number of studies in this area is increasing day by day. While the experimental economics studies are increasing rapidly in the world, it should put emphases on studying in this field in Turkey.

Keywords: New Economics Theories, Neuroeconomics, Behavioral Economics, Experimental Economics

JEL codes: C91, C92, O33

Scope: Economics

Type: Review

Cite this Paper: Yavuzaslan, K. (2018). Experimental economics as a method in the new paradigm of economics. *KAUJEASF*, 9(18), 641-657.

1. GİRİŞ

İktisat okullarının tasnifinde esas alınan kıstasların farklı açılardan ele alınması, iktisat okullarının birbirinden farklı isimlerle sınıflandırılmasına neden olmaktadır. Ortodoks-heteredoks iktisat, ana akım iktisat-modern iktisat, eski-yeni ekonomi gibi sınıflandırmalara iktisat yazınında sıkça rastlanmaktadır. Bu çalışmada; ana akım iktisat olarak anılacak olan geleneksel teorilerde bilgi üretmek amacıyla varsayımsal tündengelim yöntemi kullanılmaktadır (Hausman 1992. Aktaran: Seçilmiş, 2017).

20. yüzyılda Neo-klasik iktisat akımına olan ilgi hızla artış göstermiştir (Acar, 2008). Bu akıma dahil olarak çalışmalar yapanların, iktisadi açıdan psikolojik izdüşümleri giderek azalmaya başlamıştır. O dönemde daha çok rağbet gören matematik, fizik gibi bilimler psikoloji ve sosyoloji gibi bilimleri dışlamaya başlamıştır. Klasik fizik ve matematik kurallarının kolayca uygulanabilmesi için “homo economicus” isimli hayali bir insan figürü olduğu varsayılmış, “ceteris paribus” varsayımı ile de diğer tüm değişkenler sabit olarak kabul edilip, modeller basitleştirilerek grafiklere dönüştürülmüştür. Ancak insana ait olan karmaşık davranışları açıklamak için psikoloji ve daha pek çok değişkeni göz ardı etmiş olması, iktisat biliminde günümüz koşullarının neden olduğu gelişmelerin hızlı bir şekilde tahmin edilebilmesinde kimi zaman sınırlı imkanlar sunar bir hale getirmiştir.

Teknolojik yeniliklerin de etkisiyle yenilenen dünyada sürekli değişime uğrayan insan davranışlarının daha net bir şekilde gözlenebilmesi bu kapsamda önem arz etmektedir. Üstelik teknolojik yeniliklerin sağladığı kolaylıklar, iktisat teorilerinin yeniden analizini mümkün kılmaktadır. Bu da ana akım iktisada yöneltilen eleştirilere daha gerçekçi yanıtlar vermeye olanak sağlarken teorilerin aksayan yönlerini ortaya çıkartıp daha gerçekçi çözümler sunulabilmektedir. Benzer özellikteki öğelerin bir sınıfını tanımlamak adına paradigma olarak anılacak bu yeni akım, çalışmamızda yeni iktisat paradigması olarak değerlendirilecek olup deneysel iktisadın, teknolojik yeniliklerle tekrar ele alınan iktisat bilimine sağladığı katkılar belirlenecektir.

Teknolojinin, iktisat bilimi üzerindeki etkisi üretim süreçleri, öğrenme, uzmanlaşma, Ar-Ge (araştırma-geliştirme), ölçek ekonomileri gibi daha pek çok yönden açıklanabilir. Ancak çok kapsamlı bir araştırma ile bu etkileri sunmak mümkün olacağından, bu çalışmanın sınırlarını belirlerken teknolojik yeniliklerin daha makro düzeydeki iktisadi etkileri tartışılacak ve teknolojinin ortaya çıkartmış olduğu pek çok farklı ana başlık altında isimlendirilmeye çalışılan iktisat akımlarının metodolojik farklılıkları ya da benzerlikleri üzerinden bir bakış açısı geliştirilecektir.

Fizik, biyoloji, genetik, psikoloji gibi bilim dallarının daha geniş

kapsamda incelenbilmesinin artık daha kolay olması ve bilgisayar teknolojileri ile sosyal ağlarda meydana gelen etkileşimler, “sınırlı rasyonel” ve “heterojen ajan” kavramlarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bilgisayar teknolojilerindeki hızlı gelişmeler ayrıca büyük verilere erişme, bu verileri depolama ve işleme, yeni programlama yöntemi ile her türlü değişkenin analize dahil edilebilmesi gibi pek çok avantajdan araştırmacıların faydalanmasını sağlamaktadır. Tüm bu kolaylıklara ilave olarak, yeni çalışmalarda söz konusu bireysel iktisadi ajanlar daha gerçekçi bir yaklaşımla ele alınabilmektedir. Bu yeni yaklaşma göre; iktisadi ajanlar yine bencildir; öte yandan etkileşim halinde oldukları diğer ajanları da dikkate alan sosyal varlıklar olarak tanımlanmaktadır.

Özetle, iktisat bilimi geleneksel iktisat teorisinde temel olarak kabul gören bazı kavramları sorgulamaya başlamıştır. Bu kavramların başında da rasyonalite varsayımı gelmektedir. Nöroiktisat, davranışsal iktisat ve deneysel iktisat çalışmalarında özellikle rasyonalite sapmaları ve karar alma süreçleri ele alınmaktadır. Çünkü insanların karar süreçlerinin arka planındaki psikoloji ve davranışlarının çeşitli yöntemlerle incelenmesi ve ekonomik faaliyetlerin daha yakından analiz edilmesiyle, standart ekonomi modellerinin ötesinde sonuçlara ulaşılabilmektedir. Artık çoğu bilimsel iktisadi çalışmanın, alışılmış varsayımların değişimine ve deneysel testlere odaklandığı görülmüştür. Bu makalenin de ana araştırma sorusu: “Deneysel iktisat nedir ve yeni iktisat paradigmasında başarılı sonuçlar elde edilmesini nasıl sağlamaktadır?” olacaktır. Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde yeni iktisat paradigmasının ortaya çıkışında etkili olan teknolojik gelişmeler incelenmiştir. İkinci ve üçüncü bölümde esasen çok daha geniş bir yelpazede ele alınabilecek ancak bu çalışmanın sınırlarını aşacak olması nedeniyle deneysel iktisatla birlikte anılan yeni iktisat paradigmalarından; nöroiktisat ve davranışsal iktisat kavramları kısaca tanımlanmıştır. Davranışsal yaklaşımlar, Neo-klasik iktisadın da araştırma konusu olan soruları cevaplarken duygular, eğilimler ve önyargılar gibi psikolojik faktörlerin rasyonel karar verme süreçlerini karmaşıktırdığını hesaba katarak Neo-klasik yaklaşımı ikame etmek yerine tamamlamaya çalışmaktadır. Nöroiktisat çalışmalarıyla da iktisadi kararların fizyolojik nedenleri ya da sonuçları gözlenebilmektedir. Böylece ulusal yazında sınırlı olarak yer alan, yeni iktisat alanlarının önemi ortaya konulacaktır. Son bölümde ise deneysel iktisadın uygulanış şeklini de açıklayarak yeni iktisat paradigması içerisinde deneysel iktisadın yeri ve önemi tartışılacaktır.

2. TEKNOLOJİ ve YENİ İKTİSAT PARADİGMASI

Her alandaki bilimsel sürecin kırılma noktaları üzerine olan vurgusu ile paradigma kavramı denince ilk akla gelen isim olan (Öztürk, 2012) Thomas Kuhn’a göre; “belli bir dönem belli bir çalışma alanında egemen olan

paradigma (perspektif, dünya görüşü, model) zamanla gücünü yitirir ve düşme eğilimi göstermeye başlar, daha sonra bu paradigma yenisiyle yer değiştirir” (Aktaran: Şimşek, 1997). İktisat biliminde de özellikle teknolojinin getirdiği yenilikler, iktisat biliminde yeni bir paradigmanın varlığına işaret etmektedir.

Teknolojik gelişmelerin sağladığı imkanlar sayesinde modern paranın akışı neredeyse görünmez olmuştur. Dijitalleşmenin, bilgi ve iletişim teknolojisinin kazandırdığı yenilikler, eski ekonomi kavramını geri plana düşürmüş, değişen yapısı ve özellikleriyle yeni ekonomi teorileri uygulanmaya başlanmıştır. Tıpkı doğadaki canlılar gibi toplumların, fikirlerin, alışkanlıkların, kuralların, teknolojilerin, ürünlerin ve ekonomiye ait neredeyse her şeyin; farklılaşma, seçim ve çoğalma mekanizmalarının işleyişi sonucunda yok olup gittiğine, değiştiğine ya da çoğalıp yaygınlaştığına sürekli şahit oluyoruz. Dolayısıyla sosyal ve ekonomik değişime, evrimsel bir bakış açısı ile yaklaşılması normal olmanın ötesinde gereklidir (Sunal, 2017). Evrimsel süreç içerisinde klasik fiziğin birçok aracının, modern fiziğin gelişmesiyle derinden sarsıldığı görülmektedir. Modern fizik determinist dünya görüşünden uzaklaşmıştır. Kuantum fiziğine göre, atom ya da atom altı seviyede parçacıkların dinamiği deterministik olarak açıklanamaz. Bu doğrultuda genel olarak bilim paradigmasında bir değişim yaşanmaktadır. İktisatçıların bir şekilde Adam Smith’den buyana farkında oldukları kompleksitenin iktisada uyarlanmasında algoritma iktisadı ve bilgisayar biliminde gelişmelerin çok önemli yeri vardır. Gelişmelere bütünüyle hakim olan iktisatçıların hemen hepsi mühendislik (özellikle bilgisayar bilimi) kökenlidir. Bilgisayar ve davranış bilimlerindeki gelişmeler; yerleşik iktisat geleneğinde evrim ve sürekli değişmeyi içeren yeni bir çizginin modellemesine olanak sağlamaktadır (Eren, 2017).

Eski ekonomide ekonomik düzen, insan gücüne, imalat sanayisine ve standart üretim faktörlerine dayanmaktaydı. Pazar statik bir yapıya sahipti. Yeni ekonomi paradigmasında ise beyin gücü esastır ve teknolojinin gelişmesiyle beraber ortaya çıkan bilişim sektörü ön plandadır. Pazar yapısı ise eski ekonominin tam tersi yönde dinamik bir yapıdadır. Eski ekonomide faaliyet, ülke sınırları içindeki faaliyetlerle sınırlı iken, yeni ekonomi küreseldir. Mekan ve zaman kavramı yoktur. Ar-Ge faaliyetleri eski ekonomide geri plandayken, yeni ekonominin ise en temel unsuru olmuştur. Üretim faaliyetleri açısından değerlendirdiğinde ise eski ekonomide sermaye, yeni ekonomide ise bilgi ön plana çıkmaktadır. Dijitalleşmenin hız kazanmasıyla ortaya çıkan bilgisayar, yazılım, internet, CD (Compact Disk), mikrochip gibi yüksek teknolojik ürün ve hizmetler yeni ekonomiye aittir. Bu ürünleri ortaya çıkartan yeni ekonomi şirketleri ilk başta yüksek sabit maliyetlere katlansalar da en son süreçte yüksek verimlilik kazanmışlardır (Vukanovic, 2009).

Görüldüğü üzere geçmiş zamanlardan günümüze kadar, ekonominin birçok özelliği geçerliliğini sürdürse de her bilim dalında olduğu gibi ekonomi de yaşanan hızlı değişimlerden etkilenmiştir. Bu yeni değişim süreçlerinde ekonomi bilimi disiplinler arası bir özelliğe kavuşmuştur. Fizik, psikoloji ve matematik gibi alanlarda kullanılan kavramların ekonomi kavramında da hızlı ve evrilen bir şekilde kullanıldığı gözlemlenmektedir.

Nitekim son yıllarda iktisat bilimi, insanlarla daha çok ilgili olan tıp, biyoloji, psikoloji gibi bilim dallarıyla birbirine yakınlaşmaktadır. Fakat insanların karmaşık bir yapıya ait olduğunu düşününce, duygu, eylem, refleks vb. önceden kimsenin kestiremeyeceği çoğu dışsallıkların baskısı altında verilen ekonomiyle ilgili kararlar ya da gerçekleştirilmiş olan ekonomik faaliyetler de en az biz insanlar kadar karmaşık ve değişiklik gösteren bir yapıyı oluşturmaktadır. Bu nedenden dolayı, yeni iktisat paradigmasında yer alan ya da gelecekte bu yeni akıma ilave edilecek kavramları somutlaştırmak oldukça zordur (Seçilmiş, 2017). Yeni iktisat paradigmasını destekleyen bir diğer gelişme de psikolojinin iktisada dahil edilmesiyle beraber iktisadın temelini oluşturan “homo economicus” yani kısaca her zaman rasyonel kararlar veren “ekonomik insan” figürünün derinden sarsılması olmuştur. Bu varsayımla analizi basitleştirilen ancak günümüzde rasyonel insan suretinden uzaklaşan iktisadi karar birimlerinin, ekonomik faaliyetlerini içeren iktisat teorileri yenilenmeye başlamış ve diğer kuramlarla beraber iç içe olduğundan, sınırlarının belirlenmesi oldukça zorlaşmış ve yeni iktisat kuramları ortaya çıkmıştır. Aslında “yeni” kavramı temelde eski olandan tamamen farklı bir yaratım ya da eski olana yeni katkılar yaparak eski olanı geliştirme olarak iki ayrı anlamı ifade etmektedir. “Yeni” kavramı iktisat bilimi açısından daha çok ikinci manayı içermektedir. Öyle ki; yeni iktisat matematik, fizik, biyoloji ve teknolojik yeniliklerle baş döndürücü bir hızla sürekli gelişen bilişim teknolojileri gibi farklı alanlara ait metotların iktisada uyarlanmasını ifade etmektedir (Soydal, 2010).

Biyolojinin bir dalı olarak adlandırılan nörobilim ile iktisadi kararların analizinde kullanımı nöroiktisat; psikoloji biliminin iktisadi kararların analizinde kullanımı ile de davranışsal iktisat ortaya çıkmıştır. Fen bilimleri gibi teknik bilimlerde sıkça tercih edilen bir araç olan deney düzeneklerinin iktisat biliminde de kullanılmasıyla ise deneysel iktisat kavramları iktisat yazınında son dönemde pek çok çalışmada yer alan yeni iktisat paradigmaları olmuştur.

3. NÖROİKTİSAT

Nöroiktisat; iktisadi karar alma sürecinde beynin çalışma mekanizmasının oluşturduğu biyolojik çalışmalarla ilgilidir ve insanların davranışlarını, beyindeki çeşitli loblarla bir araya getirerek, ussalıktan sapmaların sebebinin

insan beynindeki sınırların hareketlerinden kaynaklandığını açıklamaktadır. Nöroiktisat, “Kara Kutu” olarak ifade edilen insan beyninin içini görüntüleyerek, bireylerin karar almalarındaki sebepleri ortaya çıkarmayı ve iktisadi açıdan davranışlarını daha önceden öngörmeyi amaçlamaktadır (Glimcher, 2009: 10). Bir başka ifadeyle iktisadi bir takım problemlere karşı beyin farklı kısımlarının nasıl tepki verdiği ve bu problemleri nasıl çözümlendiği ile ilgilidir.

İktisadi birtakım problemleri farklı beyin tiplerinin nasıl tepki verdiğini ve bu problemleri nasıl çözümlendiği ile ilgilenen Camerer, Loewenstein ve Prelec (2005) nöroiktisat ilk defa 1998 yılında Kevin McCabe tarafından kullanılmıştır. 1999 yılında ise Paul Glimcher ve Michael Pratt maymunlar üzerinde yapılan nöroiktisat çalışmalarını, Nature dergisinde yayınlamışlardır (Glimcher vd., 2009) bu alanda önemli bir başarıya imza atmışlardır.

Nöroiktisat, literatürde kimi zaman deneysel iktisadın bir alt dalı olarak ifade edilmektedir. Bunun nedeni olarak nöroiktisat alanında da deney düzenine kullanılması gösterilmektedir. Nöroiktisatta farklı araştırma yöntemleri bulunsun da en çok Fonksiyonel Emar (Functional MR-fMR) cihazı ile yapılan deneyler ön plana çıkmaktadır. Bu yöntemin temeli beyin görüntülenmesi ile beyin filminin incelemesine dayanmaktadır. Nöroiktisat çalışmasında öncelikle deneklerden biri deneysel diğeri kontrol grubu olmak üzere ikiye ayrılır. Amaç, oluşturulan gruplardaki kişilere farklı görevler vererek, beyin hangi fonksiyonunu kullanarak hareket ettiğini karşılaştırabilmektir (Weber & Eric, 2009).

Deneysel bir dizayn kapsamında yapılan çalışmalarda; para ile ticaret yaptırılan deneklerin beyin fMR görüntülerinde, kar eden kişilerin beyin sisteminin ödüllendirme bölümünün uyarıldığı görülmüştür. Beynin evrimsel ve eski bir parçası olan bölümünün izlendiği fMR görüntüleme deneylerinde ise uyuşturucu etkisindeki alınan taramalarına bakıldığında; para kazanmak üzere olan insanlarla kıyaslandıklarında taramaların nerdeyse ayırt edilemez olduğu gözlemlenmiştir. Yine deneysel çalışmalar göstermiştir ki; denekler para kaybettiğinde elde edilen fMR tarama sonuçlarına göre beyin korku merkezi da olarak bilinen, beyin ön insular lob kısmı uyarılmaktadır (Eagleman, 2018).

Nöroiktisatçılar paranın fayda sağlama konusunda nöroiktisadi bir bakış açısıyla düşünmüş ve yapılan deneylerden geleneksel iktisat teorisinden daha farklı keşfetmişlerdir. Geleneksel iktisatta paranın faydası dolaylı olarak kabul edilir. Ancak nörolojik bulgulara göre; geleneksel iktisatta paranın faydası dolaylı kabul edilmemektedir ve mal ya da hizmetler sayaç olarak düşünülmemekteydi. Ancak para kazanıldığında beyin orta bölümünde bulunan sistemin yani daha çok insanların hoşuna gidebilecek bir araba, ev, hoş

bir kadın-erkek silueti için aktive olan nöronların etkilendiği gözlemlenmiştir (Weber & Eric, 2009).

Para ve finans konularında, insanlar rasyonel davranışlar sergilemeye çalışsalar da alınan ekonomik kararlarda duygulardan bağımsız hareket edilemediği ispat edilebilmiştir. İşte bu yüzden nöroiktisat yeni bir pencere açıp iktisat bilimine, temeli patolojik ispatlara da dayalı olan güçlü bir değişikliğe ön ayak olmuştur. Paranın temel bir insan güdüsü olduğu son derece açıktır. Yani insanların büyük bir biriktirme güdüsü vardır. Örneğin; 20 milyar doları olan bir kişinin hayat standartları çok yüksek olmasına rağmen servetine her zaman daha çok servet katmayı amaçladığı bilinen bir gerçektir. İktisadi karar birimlerinin bu tür istek, arzu, içgüdü, duygu ya da korku gibi pek çok psikolojik durumun beyin fonksiyonlarında ortaya çıkarttığı sonuçları deneyler gözlemleyerek iktisadi kararların altında yatan fizyolojik nedenler iktisadi analizlere dahil edilebilecektir. Bu kapsamda nöroiktisat özellikle pazarlama faaliyetlerinde büyük firmaların, nöropazarlama olarak adlandırılarak sıkça tercih ettiği bir yöntem olmuştur. Ürünlerin renk, koku vb. özelliklerinin potansiyel müşterileri üzerindeki fizyolojik etkilerine göre pazarlama stratejileri geliştirildiğini görmek mümkündür.

4. DAVRANIŞSAL İKTİSAT

Ana akım iktisat, teorilerini açıklarken iktisadi karar birimlerinin iktisadi tercihlerinde rasyonel davrandığını varsayar ve rasyonel davranış; duygu, içgüdü, önyargı vb. gibi insan olmaya özgü değer yargılarının iktisadi kararlarda rol oynamasını reddeder. Bu şekilde, bireylerin kişisel çıkar güdüsü ile hareket etmesi iktisatta “homo economicus” yani “iktisadi insan” varsayımı olarak adlandırılır. Daha önce de belirtildiği gibi ana akım iktisadın bu ve buna benzer varsayımlara dayanan pek çok teorileri bulunmaktadır (Yavuzaslan, 2018).

Karmaşık olarak bilinen fizik ve matematik gibi kuramlar iktisadi olaylara farklı bakış açılarıyla yaklaşmaya çalışmış olsalar da insan ögesinin yapısını açıklama da yetersiz kalmıştır. Çünkü insan olgusu hangi bilim dalı kapsamında ele alınırsa alınsın, fizyolojik yapısının yanı sıra psikolojik bir yapı da barındırmaktadır. Birçok kuram, insanın psikolojik yapısının açıklanmasında yetersiz kalmıştır ve ekonomik anlamda karar alma süreçlerini etkileyen temel öğeleri somutlaştıramamıştır (Pesendorfer, 2006:712-713).

Davranışsal iktisat, mevcut bulunan iktisadi kavramlara insan psikolojisinin eklenmesiyle oluşan bir kuramdır (Eser & Toigonbaeva, 2011). Çünkü psikoloji insanların duygu ve davranışlarıyla iç içe olan bir bilim dalı iken iktisat ise; insan davranışlarının ekonomik tercihler üzerinde oluşturduğu etkileri incelemektedir. Sigmund Freud’un katkısıyla bilinç ve bilinçaltı kavramları 19. yüzyılın sonlarına doğru gelişme göstermiştir. Ancak

psikologların ilgi alanı olan bilinç ve bilinçaltı konuları, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren yerini insanların davranışlarına bırakmıştır. Bunun sonucunda iktisatçılar ve psikologlar arasında yeni bir ilişki başlamıştır. Bu gelişmeler çerçevesinde, davranışsal iktisatçılar psikolojik unsurları analizlerine dahil etmiştir ve insan faktörünün ön plana çıktığı alanlarda, iktisadi yasalar ile insan davranışları bir araya getirilerek yeni bir hipotez ortaya çıkmaktadır (Seçilmiş, 2017).

Temel düşüncede, ekonominin bakış açısı olan “ceteris-paribus” dışında iki farklı düşünceye de sahiptir. Bunlardan birincisi; ekonomik kararlarda, kaynakların alternatiflerinin sağlayacağı faydaların da belirleyici olacağı “faydacılık” yaklaşımı, ikincisi ise; ekonomik birimlerin kısıtlar kapsamında, amaç ve faydalarını maksimum yapacak bir şekilde akıl çerçevesi içinde kararlar alınmasını öngören “rasyonellik” yaklaşımıdır (Akın & Urhan, 2010, 249).

Geleneksel iktisat teorisi çerçevesinde değerlendirildiğinde bireyler, kendi çıkarlarını gözetken ve duygularıyla karar vermeyen varlıklar olarak tanımlanmıştır. Geleneksel iktisat teorisi kognitif ve sosyal psikolojiye gereken ilgiyi göstermemiştir. Geleneksel iktisatçıların aksine davranışsal iktisat, psikolojik etkenleri de iktisadi analizlerine dahil etmiş ve bu süreçte iktisadi analizlerde psikoloji biliminden yararlanılmıştır. Böylece davranışsal iktisat sayesinde iktisadi teorilerin olayları açıklama gücünün artırılacağı düşünülmüştür (Hey, 1991).

Davranışsal iktisat çalışmaları, iktisadi karar birimlerinin risk içeren kararlarında sadece matematiksel işlemler sonucu olan kararlar değil, matematiksel sonucu açık olan bir durumda dahi (Şen & İncekara, 2012, 238) risk alma, kayıptan kaçınma, beklenti, içgüdü, duygu, diğergamlık (alturizm) gibi bireysel kararlar verebildiğini göstermiştir. Ayrıca, bu sonuçlara ulaşılırken davranışsal iktisat kapsamında yapılan çalışmalar iktisattaki deneysel yöntemlerin önünü açmıştır.

5. DENEYSEL İKTİSAT KAVRAMI ve İKTİSAT BİLİMİNE KATKILARI

İktisadi ajanlar arasındaki ilişkileri kontrollü bir şekilde incelemek üzere verileri toplayıp, analiz etmekte oldukça etkili bir yeni iktisat paradigması olan deneysel iktisat sadece yarım yüzyıllık bir geçmişe sahiptir. Bir bilim dalı olarak kabul edildiği yıllardan günümüze kadar uzun bir süredir iktisat biliminde deney yapmak geleneksel iktisatçılara göre zor, hatta imkansız olarak düşünülmüştür. Çünkü ekonomik karar almada birçok değişkenin etkili olmasına rağmen, bu değişkenler teknik bilimlerde olduğu gibi elle tutulur fiziki nesnelere değildir ve bu faktörlerin laboratuvar kontrolü zordur (Hey, 1991).

Fakat davranışsal iktisat ve nöroiktisadın deneysel iktisattan yararlanarak elde ettiği bulgular bu görüşe karşıt görüşler olarak sunulmaktadır.

Son yıllarda hızla gelişen deneysel iktisadın mikro ve makro iktisattaki önemi göz ardı edilemez bir hal almıştır. İktisadın yanı sıra psikoloji, biyoloji, matematik ve sosyoloji alanlarındaki kavramları kullanarak disiplinler arası özelliğe sahip olan deneysel iktisadın ünü, Vernon Smith'in 2002 yılında deneysel iktisat çalışmaları sayesinde aldığı Nobel Ekonomi Ödülü ile iktisatçıları arasında oldukça artmıştır. Vernon Smith'in ilk çalışmasını yaptığı dönem olan 1960'lardan günümüze deneysel iktisat adına yapılan projeler artmış ve ön plana çıkmıştır. Bu dönemde 100'den fazla deneysel iktisat projesi yayınlanmıştır. 1960'lı yıllardaki birçoğu oyun teorisi, bireysel seçimler ve piyasa mekanizmaları adına yapılan ilk deneysel çalışmalar incelenerek günümüzde de yeni versiyonlar halinde sunulmaktadır.

1970'li yıllarda da iktisadi deneyleri destekleyen vakıf ve kurumların sayılarında da ciddi bir artış olmuştur. Örneğin; farklı iktisadi laboratuvarlara destek sağlayan "Ulusal Bilim Vakfı", deneysel iktisadın gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur. Bunun yanı sıra 1970 yıllarında özellikle Amerika ve Batı Almanya başta olmak üzere deneysel iktisat alanında konferanslar yapılmaya başlamıştır (Friedman, 1994).

Deneysel iktisat alanında yapılan çalışmalar; 1980 ve 1990'lı yıllarda daha da hız kazanmıştır. 1988 yılında Nobel ödülünü ilk deneysel iktisatçılarından sayılan Maurice Allais kazanmıştır. Bahsedilen yıllarda deneysel iktisat alanında yapılan deney ve çalışmalarda, ilgi alanının piyasa ve karar alma mekanizmaları gibi konulardan farklı yönler de saptığı gözlemlenmektedir (Akın & Urhan, 2010, 249). Finansal piyasalar da bu alanlardan birisidir.

Son yıllarda ekonomide pek çok alanda öngörülerin gerçekleşmesi mümkün olmamaktadır. Çünkü iktisat teorilerinin bir diğer temel varsayımı olan "ceteris paribus" ilkesine göre diğer tüm değişkenler sabit varsayılmaktadır. Öte yandan gerçek yaşamda firmalar, piyasalar, bireyler ve hatta hükümetin bile davranışlarının teknolojik yeniliklerin getirdiği hız ve sosyal ağlarla etkileşim içinde olduğunu aldığı iktisadi kararlarda görmek mümkündür. Nitekim kontrolü olan laboratuvar ortamında dahi istenmeyen faktörlerin değişime uğrayıp, birçoğunun sabit bir şekilde varsayılması mümkün olmayacağı düşünülmektedir.

Deney gerçekleştirilmeden test edilen iktisat teorileri geçerliliği sınırlıdır. Saha verilerinden oluşan bilgilerden yola çıkarak söz konusu oluşturan teorinin nasıl, ne zaman çökeceğine karar vermek ve teorinin yıkılışına engel olmak imkansızdır. Araştırmacılar ekonominin tümü için deneysel yöntemleri kullanmak ister ve modelleme oluşturmadan "soyut" model metodolojisinde

ilerleyerek sonuçları elde etmek için çalışmalar yapmaktadırlar (Ogaki & Tanaka, 2017).

DeneySEL İktisadın bu kadar tercih edilen bir yöntem olmasında etkili olan bir diğer etken ise deneySEL İktisadın üretkenlik sağlamasından kaynaklanmaktadır. Literatürde yer alan deneylerin her birini özgün kılan değişkenlerdir çünkü ele aldığı konulardaki deneylerde yer alan denekler farklı kişilerden oluşmaktadır. Deneklerin; farklı yaş, farklı cinsiyet ve hatta farklı ülkelerden olmasından kaynaklanan demografik ve sosyolojik özelliklerin deney esnasındaki tercihler üzerinde etkili olması (Yavuzaslan, 2018, s. 2155) sayesinde her çalışmada kendine özgü İktisadi bulgulara ulaşmak mümkün olmaktadır.

Reuben'in (2008) yapmış olduğu bir analiz sonucunda İktisat alanındaki en önemli yayınlarından birisi olan "American Economic Review" dergisinde en çok atıf alan makalelerin yüzde 11'inin deneySEL İktisat makale çalışmalarından oluştuğu sonucuna ulaşmış ve bu oranın teorik çalışmalarla aynı düzeyde olduğu vurgusunu yapmıştır (aktaran: Akın & Urhan, 2010:9). DeneySEL İktisat çalışmalarından yola çıkılarak yapılan meta analizleriyle de deneySEL İktisatla ortaya çıkan sonuçlar karşılaştırmalı olarak analiz edilebilmektedir. Oosterbeek vd. (2004) 25 farklı ülkede gerçekleştirilmiş olan 37 farklı deney üzerinden elde edilen sonuçların yer aldığı makalelerle yaptığı meta analizi ile ABD'deki deneklerin Asyalılara göre daha düşük bir reddetme yüzdesine sahip olduklarını ortaya koymuştur.

Bu çalışmaya ek olarak Hoffman & Tee (2006) ABD içerisinde de doğu ve batı bölgelerinde bu oranın değiştiği sonucuna ulaşmışlardır. Görüldüğü üzere; ülkeler ya da bölgeler arasındaki farklılıkların en önemli nedenlerinden birisi olan kültürel farklılıklar da ekonomik analizlere artık dahil edilebilmektedir çünkü davranışsal kalıplar deneySEL yöntemlerle ortaya çıkartılabilmektedir.

Öte yandan Türkiye'de bu konudaki farkındalığın, dünyadaki emsallerine göre yıllar sonra oluşmaya başladığını söylemek mümkündür. TÜBİTAK tarafından desteklenen projelerle deneySEL İktisat alanında çalışmalar yapılmaktadır ancak yayınlanan deney sonuçlarına ulaşamamıştır. Türkiye'deki deneySEL İktisat laboratuvarları araştırıldığında ise bu kapsam da kurulan bir adet deneySEL İktisat laboratuvarı bulunduğu görülmüştür.

Davranışsal ve nöroİktisat kapsamında deneySEL İktisat alanındaki çalışmalar; laboratuvar deneyleri, saha analizi ve çevrim-içi deneyler olmak üzere üç farklı metottan birisi ya da hepsi aynı anda tercih edilerek gerçekleştirilmektedir.

5.1. Laboratuvar deneyleri

Deneysel iktisatçıların bir kısmı laboratuvar ortamlarında bireylerin karar alma mekanizmasını incelerken, diğer iktisatçılar ise deneyleri iktisat teorilerinin test edilmesinde kullanmaktadır (Bossaerts ve Plott, 2008). 30 dakika ile 4,5 saat arasında sürebilen tipik bir deneyinde; deneyin yapıldığı tesis fiziksel olarak araştırmacıya bilgi ve etkinliklerin mevcut setlerini ve zamanlamasını kontrol edebilecek şekilde düzenlenmelidir. Bu kontrol teorik bir modelin görünümünü üreten ve olaylar arasındaki nedensel bağlantıları tanımlayan bir ortam yaratmayı kolaylaştırmaktadır (Heinemann & Noussair, 2015). Kontrolün en üst noktada olduğu ve araştırmacıların bu laboratuvar ortamlarını her dakika gözlemlendiği bir yöntemle denekler, izole ortamda, araştırmacılarının da belirlediği konu ile senaryo oluşturulur ve harekete geçirilir. Belirlenen senaryo üzerinden ilerlemesini sağlamak için denekleri güdüleme aracı paradır. Belirli bir kur üzerinden oluşan deney bitiminde ödenecek olan miktar belirlenen puanlar doğrultusunda paraya dönüşür ve deneklere ödeme yapılarak, bu deneyler çeşitli amaçlar doğrultusunda kullanılır (Smith, 1994).

Laboratuvar deneylerinde ortaya çıkan ilk avantaj, bireylerde karar alma mekanizmasının anlaşılabilir olmasıdır. İnsanların yaş, cinsiyet gibi demografik özelliklerinin yanı sıra kültür, din, ırk gibi sosyolojik durumlarının da analize dahil edilebilmesi deneysel iktisadın tüm dünya çapında artan ilginin en önemli nedenlerin başında gelmektedir (Yavuzaslan, 2018).

Tablo 1. Dünyanın İlk 100 Üniversitesinde Yer Alan İlk 5 Üniversite

Üniversite	Deneysel İktisat Laboratuvarı Adı	Deneysel İktisat Laboratuvarı Kuruluş Yılı
University of Oxford	OXlab	2006
California Institute of Technology	E.E.P.S	1972
Stanford University	SERL	2000
University of Cambridge	CEBEG	2000
Harvard University	IFMRLEAD	2015
ETH Zurich - Swiss Federal Institute of Technology Zurich	UAST	2016

Kaynak: "The World's Top 100 Universities" <https://www.topuniversities.com/student-info/choosing-university/worlds-top-100-universities> ve üniversitelerin web sitelerinden uyarlanmıştır.

Dünyada faaliyet göstermekte olan deneysel iktisat laboratuvarları araştırıldığında; dünyanın en başarılı ilk 100 üniversitesinin 50'sinde, deneysel iktisat laboratuvarı olduğu görülmüştür. Tablo 1'de dünyanın en iyi üniversitelerinin yer aldığı "The World's Top 100 Universities" listesindeki ilk 5 üniversitenin deneysel iktisat laboratuvarlarının isimleri ve kuruluş yılları sunulmuştur. Dünyanın en eski deneysel iktisat laboratuvarından birisi de 1972 yılında kurulan ve Kaliforniya Teknoloji Enstitüsü'nde bulunan Laboratory for Experimental Economics and Political Science (EEPS)'dir. Laboratuvarın, davranışsal bir ekonomi yaklaşımını kullanmak amacıyla deneyler yürütmekte olduğu vurgulanmaktadır. Bu laboratuvarın özellikle daha iyi kamu politikaları tasarlamak için bireysel grup davranışlarını incelediği ve bu kapsamda deneysel iktisat yöntemlerini kullandığı görülmektedir (EEPS, 2018).

Deneysel iktisat alanında faaliyet gösteren üniversitelerin durumu ile ilgili yapılan araştırmalar göstermiştir ki; yaklaşık yarım yüzyıldır dünya çapındaki deneysel iktisat çalışmaları yoğun bir şekilde sürdürülmekte olup, laboratuvar sayısı tüm dünyada her geçen gün artmaktadır.

5.2. Saha Deneyleri

Deneysel iktisat kapsamında en çok kullanılan yöntem laboratuvar deneyleri olsa da saha deneyleri de giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Saha deneyleri laboratuvar deneylerine alternatif olmak yerine, tamamlayıcı olarak deneysel iktisat çalışmalarında yer almaktadır. Laboratuvar ortamında yapılmış ve test edilmiş bir bulgunun, saha deneyleri yapılarak tekrar kontrolü yapılarak bulguların güvenilirliği test edilmiş olmaktadır (Bossaerts & Plott, 2008).

Saha deneylerinin, deneysel iktisatçıların laboratuvarında elde ettiği ilginç sonuçların laboratuvar dışında da geçerliliğini test edebilmeyi mümkün kıldığını savunan Carpenter, Harrison & List (2005) de saha deneylerinin bazı özelliklerini şu şekilde özetlemektedir:

- Saha deneylerinde gözlemlenen canlılar birbirleriyle doğal şartlardadır ve iletişim halindedir.
- Saha deneylerindeki kontrol faktörleri laboratuvar deneylerine kıyasla daha az görülmektedir.
- Saha deneylerinin tekrarlanması mümkün olmamaktadır. Ancak laboratuvarında yapay bir ortamdaki deneylerin saha deneyleriyle tekrarlanması sayesinde, sahada gözlemlenen canlıların doğal şartlarında da aynı tepkileri göstermesi durumunda yapılan deneysel çalışmanın açıklayıcılığını arttırdığı kabul edilmektedir.

5.3. Çevrim-içi (Online) Deneyler

İnternet teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte deneysel iktisat çalışmalarında çevrim-içi deneylerin kullanımı da hızla artmıştır. Saha deneylerinin de kullandığı doğal ortam çevrim-içi deneylerde de önemli bir avantaj sağlamaktadır. Bunun yanında çevrim-içi deneylerde laboratuvar ortamlarında fiziki engellerden oluşan kısıtlı gözlemlere neden olan dezavantaj da bertaraf edilebilmektedir. Üstelik çevrim-içi deneyler aynı zamanda yüzlerce deneyin aynı anda gözlemlenmesine olanak sağlamaktadır (Ogaki & Tanaka, 2017).

Özellikle kamusal mal oyunları ve ihale teorisi gibi deneysel iktisat çalışmalarında bu yöntem oldukça fazla kullanılmaktadır. Saha deneylerinde olduğu gibi bir iktisat laboratuvarında test edildikten sonra deneysel iktisat çalışmasında elde edilen bulguların eksik yönleri tespit edilir ve daha sonrasında ise geliştirilmesi için online olarak çalışmalar yapılabilir. Son olarak saha deneylerinden farklı olarak, çevrim-içi deneyler tekrar modifiye edilip tekrar kontrol edilebilmektedir (Arechar, Gächter & Molleman, 2018). Teknolojideki gelişmelerin, deneysel iktisatla birlikte iktisat bilimine kazandırdığı en önemli hususlardan birisi olmuştur.

6. SONUÇ

Teknolojik yeniliklerin iktisat bilimine etkisi çift taraflı olarak ilerlemektedir. Politika yapıcılarının, ülkelerin başındaki isimlerin aldıkları bir kararı sosyal medya hesaplarında paylaşması ve bunun internet hızı kadar bir hızla dünyanın diğer ucundaki iktisadi karar biriminin dahi kararında etkili olması ekonomide anlık değişimlere de neden olmaktadır. Uzun zaman alan analiz tekniklerinin (verilerin oluşması-yayınlanması-analiz edilmesi) ekonomideki gelişmeler konusunda alınacak önlemlerde gecikmesi günümüzde sıkça karşılaşılan bir durum olmuştur. Üstelik sosyal medya gibi yeni teknolojilerin, insanların birbirini etkileme konusundaki hızı da iktisadi karar birimlerinin karar alma sürecinde rasyonellikten uzaklaşmasının yanı sıra, iktisadın bir diğer temel varsayımı olan “ceteris paribus” (diğer tüm değişkenler sabit iken) ilkesini de sarstığını söylemek mümkündür. Örneğin; fiyatlar arttığında talep miktarının düştüğü talep kanunu olarak kabul edilirken, tüketici zevk ve tercihleri sabit olarak varsayılmaktaydı ancak günümüzde sosyal medyada insanların birbirlerinin kullandığı ürünlere özenmek, birbiriyle rekabet etmek gibi kişisel güdüleriyle fiyatı yükselmesine rağmen talep miktarını arttırmasını, göz ardı etmek neredeyse imkansız olmuştur.

Psikologlar insanların belirli bir görüşe sahip oldukları ve günlük davranışlarının kendiliğinden oluşturduğunu düşünmektedirler. Böylece gerçek hayatta rasyonalite varsayımına dayandırılarak yapılan gözlemlerde,

analizlerin yetersiz kaldığı ortaya çıkmaktadır. Teknolojik yeniliğin iktisat bilimine olan bir değer etkisi ise yeni analiz yöntemlerinin keşfi olmuştur. Bu yeni yöntemler iktisadi karar birimlerinin aldıkları kararların altında yatan nedenleri ve sonuçlarını kuantum fiziği, psikoloji, biyoloji ve tıp gibi diğer bilim dalları ile kaynaştırmış ve daha hızlı ve verimli sonuçlar elde edilmesine olanak sağlamıştır.

Tüm bilim dallarının, teknolojik değişimle birlikte oluşan gelişmeler sonucunda yeni bir yönde ilerlediği gözlenmiştir. İktisadın deneysel bir bilim dalı olarak tanımlanmamasının artık geride bırakıldığını söylemek mümkündür. İktisatta bilimsel çalışmaların ilgi odağı geleneksel modellerin, deneysel olarak doğrulanması ve test edilmesi yönünde ilerlemektedir. Gerçek ekonomilerin incelenmesinden elde edilen verilerin ötesinde, artık tımdengelim yerine tümevarım yöntemi ile yapılmış analizler içeren, laboratuvar deneylerinin verileri kullanılmaktadır. Bahsedilen çalışmalardan doğan nöroiktisat ve davranışsal iktisat ise günümüzde iktisat alanındaki popüler ve aktif alanlar olmuştur. Bu anlamda iktisatçılar pozitif bilimlerden aldığı araç ve yöntemleri iktisat bilimine uyarlamışlardır. Gerçek hayatta meydana gelen olayların daha iyi kavranması için bilim adamları, gerçek hayatta ortaya çıkan tutumların önemli yanlarını ele alan modelleme stratejilerini kullanmasıyla birlikte özellikle iktisadi olguları yöneten insan davranışlarını anlamaya başlamış ve bu durum daha gerçekçi sonuçlara ulaşılmasına olanak sağlamıştır.

Deneysel ve davranışsal iktisat alanındaki çalışmaların aynı yıl içerisinde Nobel ödülü başarısı kazanması, her iki alanın da birbiriyle ne kadar etkileşim halinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca kazanılan Nobel ödülleri farkındalığın oluşmasında ve her iki alanda da çalışmaların artmasında oldukça etkili olmuştur.

Sonuç olarak; deneysel iktisadın sağladığı imkanlarla birlikte, belirsizlik ve risk durumlarında karar alma mekanizmasına yönelik teorilerle ön plana çıkarılan davranışsal iktisat ile fMR cihazı beyin görüntülerini inceleyip, iktisadi açıdan şahısların davranışlarını daha önceden öngörmeyi amaçlayan nöroiktisat bilimi sayesinde belirsizlik ve risk durumlarında geleneksel iktisat teorilerinin açıklamakta yetersiz kaldığı insani olguları açıklamak artık mümkün olabilmektedir. Böylece gelecekte iktisadi olayları daha önceden öngörerek daha sağlıklı politikalar üretilebilmesi de mümkün olabilecektir.

7. KAYNAKÇA

- Acar, G. T. (2008). *İktisadi Değişirmek: Neoklasik İktisada Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akın, Z. & Urhan, B. (2010). İktisat deneysel bir bilim olmaya mı başlıyor?. *İktisat, İşletme ve Finans*, 25(288), 9-28.

- Arechar, A. A., Gächter, S. & Molleman, L. (2018). Conducting interactive experiments online. *Experimental Economics*, 1, (21), 99–131.
- Bossaerts, P. & Plott, C. R. (2008). From market jaws to the newton method: The geometry of how a market can solve systems of equations. Plott, C. R. & Smith, V. L. (Eds.), *The handbook of experimental economics results*. İçinde (ss. 22-24). Vol. 1. Oxford: North-Holland.
- Brockner, J., Ackerman, G. & Greenberg, J. (2001). Culture and procedural justice: The influence of power distance on reactions to voice. *Journal of Experimental Social Psychology*, 37(4), 300-315. doi: 10.1037/1076-8998.13.1.10.
- Camerer, C. & Loewenstein, G. (2004). Behavioral economics: Past, present and future. Camerer, C., Loewenstein, G. & Rabin, M. (Ed.) *Advances in behavioral economics* içinde (ss.3-51). New York: Princeton University.
- Camerer, C., Loewenstein, G. & Prelec, D. (2004). Neuroeconomics: Why economics needs brains. *Scandinavian Journal of Economics*, 106(3), 555-579.
- Carpenter, J., Harrison, P., Glenn, W. & List, J. A. (2005). Field experiments in economics: Research in experimental economics. (Ed.) Carpenter, J., Harrison, G. & J. List (Eds.), *Field experiments in economics* içinde (ss. 1-15). Greenwich, CT and London: JAI/Elsevier.
- Eagleman, D. (2018). *Beyin: Senin hikayen*. Çev. Zeynep Arık Tozar. İstanbul: Domingo.
- Eren, E. (2017). Kompleksite iktisadına doğru. (Ed.) Ercan Eren & Serçin Şahin. *Kompleksite ve iktisat* içinde (ss. 1-15). İstanbul: Efil Yayınları.
- Eser, R. & Toigonbaeva, D. (2011). Psikoloji ve iktisadın birleşimi olarak, davranışsal iktisat. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 287-321.
- Friedman, D. (1994). *Experimental methods: A primer for economists*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Glimcher, P. W., Colin, F., Camerer, E., Fehr, R. & Poldrack, A. (2009). A Brief History of Neuroeconomics. (Ed.) P. W. Glimcher, C. Camerer, E. Fehr, R. & Poldrack, A. *Neuroeconomics: Decision making and the brain* içinde (ss. 1-11). Cambridge: Elsevier.
- Hausman, D. M. (1992). *The inexact and separate science of economics*. New York: Cambridge University Press.
- Hey, J. D. (1991). *Experiments in economics*. Cambridge: Basil Blackwell.
- Hoffmann, R. & Tee, J. (2006). Adolescent-Adult interactions and culture in the ultimatum game. *Journal of Economic Psychology*, 27(1), 98-116.
- Laboratory for Experimental Economics and Political Science, (2018). 10 Mayıs 2018 tarihinde <http://eeps.caltech.edu/> adresinden erişildi.
- Ogaki M. & Tanaka, S. C. (2017). *Behavioral economics: Toward a new economics by integration with traditional economics*. Kyoto: Springer.
- Oosterbeek, H., Sloof, R. & van de Kuilen, G. (2004). Cultural differences in ultimatum game experiments: Evidence from a meta-analysis. *Experimental Economics*, 7(2), 171-188.
- Öztürk, Ü. (2012). Thomas Kuhn'un paradigma kavrayışı üzerine analitik bir irdeleme. *Kaygı-Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*. 19, 173-191.

- Pesendorfer W. (2006). Behavioral economics comes of ages: A review essay on advances in behavioral economics. *Journal of Economic Literature*, 44(3), 712-721
- Reuben, E. (2008). Unpublished lecture notes. <http://ereuben.googlepages.com/expteach>.
- Seçilmiş, E. (2017). *Freudyen iktisat*. İstanbul: Efil Yayınevi Yayınları.
- Smith, V. L. (1994). Economics in the laboratory. *Journal of Economic Perspectives*, 8(1), 113-131.
- Soydal, H. (2010). *Yeni ekonomi kuantum-nöroekonomi*. Konya: Palet Yayınları.
- Sunal, S. (2017). Evrimsel iktisat. (Ed.) Ercan Eren & Serçin Şahin. *Kompleksite ve iktisat içinde* (ss. 30-45). İstanbul: Efil Yayınları.
- Şen, S. & İncekara, B. (2012). İktisat ve psikoloji etkileşiminde davranışsal iktisat. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 235-244.
- Şimşek, H. (1997). *21. yüzyılın eşiğinde paradigmlar savaşı*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Vukanovic, Z. (2009). Global paradigm shift: Strategic management of new and digital media in new and digital economics. *The International Journal on Media Management*, 11 (2)- Taylor & Francis.
- Weber, E. U. & Eric J. J. (2009). Decisions under uncertainty; psychological, economic and neuro economic explanations of risk preference. (Ed.) P. W. Glimcher, C. Camerer, E. Fehr, R. & Poldrack, A. *Neuroeconomics: Decision making and the brain içinde* (ss. 127-144). Cambridge: Elsevier.
- Yavuzaslan, K. (2018). Ekonomideki tercihlerde, demografik farklılıkların önemi: Davranışsal ve deneysel iktisat çalışmaları, *Social Science Studies*, 4 (19), 2152-2158.
- <https://www.topuniversities.com/student-info/choosing-university/worlds-top-100-universities>

SANAL PARA BİTCOİN

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİİBFD
Cilt. 9, Sayı 18, 2018
ISSN:1309-4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 02.07.2018

Yayına Kabul Tarihi: 26.10.2018

Savaş DURMUŞ
Dr. Öğretim Üyesi
Kafkas Üniversitesi,
İİBF
sdurmus_75@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0003-
4156-4526

M. Şebab POLAT
Yüksek Lisans Öğrencisi
Kafkas Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü
mehmetsebabpolat@
hotmail.com
ORCID ID: 0000-0001-
5698-5185

ÖZ Para mal ve hizmet alımında kullanılan bir olgudur, sanal para ise herhangi bir ülkeye bağlı olmayan miktarı belli olan herkesin görebildiği şeffaf bir dijital olgudur. Kurucusu Satoshi Nakamoto tarafından 2008 yılının sonunda sekiz sayfalık pdf dosyasıyla hayatımıza giren bitcoin (BTC) herhangi bir ülkeye ve merkez bankasına bağlı olmayan kişiden kişiye (p2p) veri aktarımı ile birbirine bağlı olan açık kaynak kodlu kriptolu bir sanal paradır. Blokchain dijital bir noter gibi çalışan üzerinde kişiden kişiye veri aktarımı olan herkesin yaptığı işlemleri kayıt altına alabilen şeffaf bir muhasebe defteridir, bu defterde ki tüm kişiler birbirine bir zincir ile bağlı yaptıkları alım satımlar sistemdeki kişilerin onayına bağlı bu alım satımlarda onaylayan kişilerde paylarına düşen hediyeleri almaktadırlar sistem onayı bir nevi samanlıkta iğne aramaya benzediği için bu kişilere madenci denilmektedir. Bitcoin hakkında diğer bir önemli konu ise blokchain teknolojisinin ilerde sağlıkta, maliyede ve e-seçimde kullanılacağına kesin gözüyle bakılıyor.

Anahtar kelimeler: Bitcoin, BTC, Blokchain

JEL Kodu: E00, E4, E42

Alanı: İktisat

Türü: Derleme

DOI:10.9775/kauibfd.2018.031

Atıfta bulunmak için: Durmuş, S. & Polat, M. Ş. (2018).Sanal para bitcoin, *KAÜİİBFD*, 9(18), 659-673.

VIRTUAL CURRENCY BITCOIN

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 9, Issue 18, 2018
ISSN:1309-4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 02.07.2018

Accepted Date:26.10.2018

Savaş DURMUŞ
Asst. Prof. Kafkas
University, Faculty of
Economic and
Administrative Sciences
sdurmus_75@
hotmail.com
ORCID ID: 0000-0003-
4156-4526

M. Şebab POLAT
Graduate student
Kafkas University,
The Institute of Social
Science
mehmetsebabolat@
hotmail.com
ORCID ID: 0000-0001-
5698-5185

ABSTRACT Money is a phenomenon used for goods and services. Virtual currency, also known as virtual money, is a type of unregulated, digital money, which is issued and usually controlled by its developers, and used and accepted among the members of a specific virtual community. Most Popular Digital Currency is Bitcoin (BTC). BTC is a virtual currency created by Satoshi Nakamoto at the end of 2008. Bitcoin is using blockchain technology. Blockchain is the world's leading software platform for digital assets. Blockchain is a digitized, decentralized, transparency public ledger of all cryptocurrency transactions. Constantly growing as 'completed' blocks (the most recent transactions) are recorded and added to it in chronological order, it allows market participants to keep track of digital currency transactions without central recordkeeping. Each node (a computer connected to the network) gets a copy of the blockchain, which is downloaded automatically. Bitcoin about another important issue, in the future, blockchain technology will be used mainly health, finance and e-selection in many areas.

Keywords: Bitcoin, BTC, Blockchain

Jel Codes: E00, E4, E42

Scope: compilation

Type: Review

Cite this Paper: Durmuş, S. & Polat, M. Ş. (2018). Virtual currency bitcoin, *KAUJEASF*, 9(18), 659-673.

1.GİRİŞ

Sanal paraların 2017 yılı sonu itibari ile dünyada ve ülkemizde işlem hacminin ve piyasa değerinin rekor seviyelerde artması bu çalışmayı yapmamıza sebep olmuştur. Çalışmamızda sanal paranın doğuşunu, dünden bugüne tarihsel gelişmesini ve kullanılan teknolojiden bahsedeceğiz. Bitcoin kriptolu sanal elektronik bir para çeşididir, her sanal para bir elektronik paradır ama her elektronik para bir sanal para değildir. Elektronik para Dolar, Euro ve TL gibi tedavülde olan paralardır ama sanal para bitcoin gibi dijital paralardır. Sanal para herhangi bir ülkeye veya kişiye bağlı kalmadan internet ortamında değiştirilebilen, şifrelenmiş dijital cüzdanlarda saklanan, arz ve talebe göre dalgalanan ve alım satımı mümkün olan dijital bir olgudur (Ateş, 2016, s. 353) Bitcoin'in ile beraber diğer bir önemli konu ise internetin icadı kadar büyük sayılabilen sistemin kullanıcıları tarafından kontrol edilen noter gibi hesapları kayıt altında tutan Blokchain teknolojisidir. Blokchain kişiden kişiye veri aktarımı (peer to Peer) olarak adlandırılan dijital bir muhasebe defteridir.

Bitcoin günümüzde bin üç yüzü aşkın kriptolu sanal paraların ilkidir, her ne kadar 2009 yılında hayatımıza girdiğinde bir bitcoin'nin piyasa değeri bir dolar seviyesindeydi 2013 yılında ise dünyada ve ülkemizde farkındalık yaratarak yaklaşık % 5290 değer kazanarak on bir dolar seviyesinden bin yüz elli dolar seviyesine ulaşmıştır. Yaratıcısı Satoshi Nakamoto Bitcoin sisteminin devamlılığını sağlamak için Blokchain'de yapılan transferlerin kaydını tutan kullanıcılara hediye Bitcoin'ler verilmektedir.

Kriptolu sanal paraların toplam tutarı günümüzde sekiz yüz milyar doları geçmiş bulunmaktadır, bunların içinde Bitcoin 2017 yılı itibari ile toplam hacmi üç yüz milyar doları bulmuştur. Bitcoin'nin her hangi bir ülke tarafından kontrol edilememesi nedeniyle, taşınması ve el değiştirmesi çok kolay olmasından silah ve uyuşturucu kaçakçıları tarafından bir ödeme aracı olarak kullanıldığı bilinmektedir.

2. TÜRKİYEDE VE DÜNYADA BITCOİN

Bitcoin kriptolu bir elektronik sanal para çeşididir. Bitcoin temelleri ilk olarak 90'lı yıllara dayanmaktadır. Yaratıcısı Satoshi Nakamoto tarafından peer to peer elektronik cash sistem yani kişiden kişiye elektronik para sistemi şeklinde bir başlıkla ilk olarak 2008 yılının sonunda dokuz sayfalık bir pdf belgesi ile dünyaya duyuruldu, 2009 yılının başında ise kişiden kişiye 21 milyon adet olarak tasarlanmış 2140 yılına kadar miktarı sabit tutularak piyasaya sürülmüştür. 2017 yılı sonuna kadar yaklaşık olarak 16.800.000 adet bitcoin üretilmiştir. 2033 yılına kadar her gün yeni bitcoin'leri piyasaya sürerek

üst limit olan 21 milyonu hepsini piyasaya sürüleceği düşünülmektedir. Piyasaya sürülme tarihide manidar olarak gözükmektedir nedeni ise Amerika'nın en büyük bankalarından olan Lehman Brothers'ın 2008 krizi sonrası 619 milyar dolar borç açıklaması ve iflas etmesinden hemen sonra insanların dolara olan güvenin azalması iyi bir zaman olarak değerlendirilmiştir (Macadam & Palumbo, 2017). En küçük birimi satoshidir. 100.000.000 satoshi: 1 BTC dir. Bir hesaplama yaparsak 1 bitcoin'in 08.01.2017 tarihinde 15.544 dolar olduğunu bununda toplamda 261.139.200.000 dolar olduğunu hesaplayabiliriz. İlk bitcoin borsası Dv dolar Haziran 2010'da hayata geçmiştir, hacim olarak bitcoin borsası günlük 4 milyar dolara ulaşmıştır (Hah, 2017).Bitcoin bir kriptolu para birimidir, her hangi bir hükümete bağlı olmadığı için sanal risklere karşı korunması ve muhasebesinin tutulması gerekiyor, bunun içinde blokchain (blok zinciri) oluşturuldu bu blokta bulunanlara madenci denir. Bitcoin'in piyasa çıktığı 2009 yılından beri 15000 kat değer kazanması sağlamcı olarak görülen Türk yatırımcının da dikkatini çekmeyi başarmıştır. Ülkemizde 2013 yılı itibari ile yatırım aracı olarak kullanılmaya başlanılmıştır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde bulunan sanal para borsalar üzerinden yoğun olarak işlemler yapılmaktadır. Madencilik işlemiyle tüketilen elektrik miktarının ülkemizde orta büyüklükteki bir ilimizin tükettiği elektrik kadar olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye'de 50 den fazla kurumsal firma bitcoin ile alış verişi yapmayı taahhüt etmiştir. Türkiye'deki BTC borsası olan BTC Türk'ün verilerine göre 42.600 kişi tarafından alım satım yapılmaktadır ama 2017 Aralık ayında bu borsanın tüm banka hesaplarına bloke konulmuş daha sonra tekrar erişime açılmıştır. *“SPK'nın aracı kurumlara gönderdiği Genel Mektup'ta bitcoin ve benzeri sanal paraların fark kontratı işlemlerine konu olup olmayacağı, sanal paralara dayalı türev araçlara yönelik müşterilere hizmet verilip verilmeyeceği hakkında kurula muhtelif aracı kurumlar tarafından görüş taleplerinin iletildiği bildirildi. Genel Mektup'ta söz konusu taleplerin görüşüldüğü kurulun 27 Kasım 2017 tarih ve 43 sayılı toplantısında sanal para birimleri ile ilgili olarak Türkiye'de bir düzenleme veya tanımlama bulunmadığı ve SPK kapsamında yer alan türev araçlara dayanak teşkil edebilecek unsurlar içerisinde sanal para birimlerinin bulunmadığı dikkate alınarak, bu aşamada müşterilere yönelik sanal para birimlerine dayalı spot veya türev işlemler yapılmaması gerektiği hususunda bildirimde bulunulmasına karar verildiği bildirildi”*(Çarkacıoğlu, 2018). Dünyada ise işlem hacmi ve sayısı çok daha fazladır 21 milyon bitcoin'nin bir milyonu bu sanal parayı üretenlerin elinde olduğu sıkça dile getirilmektedir. Dünyanın birçok ülkesinde BTC ödeme aracı olarak kabul edilmekte ve bazı yerel ve ulusal borsalarda işlem görmektedir. BTC öyle bir hal aldı ki elindeki 27 dolar ile 5000 BTC alan şu anda yaklaşık

75 milyon dolar servete sahip olmayı mümkün kıldı. Sanal paranın işlem gördüğü ülkelerin başında şüphesiz ABD geliyor, ABD’de yeni yıldan sonra BTC vadelilerinin işlem görmesine izin verilmesinden sonra hızlıca yükselişe geçmiştir. Madenciler hükümetin ve merkez bankası yetkililerinin alacağı yasal bir düzenlemeyi beklemektedir. Dünyada en çok sanal para kullanıcısı ABD’de bulunmaktadır, ABD’nin alacağı tavrın dalgalanma üzerine büyük etkisi olacağı düşünülmektedir. BTC ABD’de birçok yerde ödeme aracı olarak kabul edilmiş ve piyasaya girmiştir. Her ne kadar ABD piyasasına hızla girmiş olsa da ülkenin en büyük bankalarından JP Morgan’ın başkanı sanal paraların bir balon olduğu er ya da geç patlayacağını belirtmiştir. Estonya ise dünyada bir ilki gerçekleştirerek diğer sanal para birimlerinin yanında merkez bankası aracılığı ile üretilen bir sanal para birimi olan estcoin’e geçeceğini duyurmuştur. Estonya işi bir adım daha ileri götürerek blockchain üzerinde hükümet oylama sistemini getirmiştir. Danimarka ise nakit kullanımını kaldırmak ve sanal bir para birimi için çalışma yapmaktadır sanal paralarla beraber kullanılan bir sistem üzerine çalışma yapmaktadır. İsveç hükümeti ise aldığı bir kararla bitcoin’i resmi ödeme aracı olarak kabul etmiştir. Güney Kore de yapılan herhangi bir resmi düzenleme olmazken hemen her yerde ödeme aracı olarak kabul görmektedir. Finlandiya ise resmi ödeme aracı olarak kabul etmiş ve katma değer vergisine tabi tutmuştur. Kanada ve İngiltere bitcoin ve bazı sanal paraları ödeme aracı olarak kabul etmekte ve vergiye tabi tutmaktadır. Dünyaca ünlü Nobel ödüllü ekonomist Robert SHİLLER bitcoin’i finansal sistemin geleceği olmaktansa sadece ilginç bir deney olarak yorumlamıştır blockchain teknolojisinden etkilendiğini bu teknolojinin başka şeyler için kullanılacağını söylemiştir (Shiller, 2017).

3. BİTCOİN TEKNOLOJİSİ

3.1.Bitcoin Blockchain (Blok Zinciri)

Blokchain bilgi içeren blokların oluşturduğu bir zincirdir, blokchain ilk olarak bir grup araştırmacı tarafından 1991 yılında tanımlanmıştı başlangıçtaki amacı belgeleri bir noter gibi dijital bir ortamda kaydetmek ve belgelerin değişmesini engellemektir aslında blokchain bütün kullanıcılarına açık bir muhasebe defteridir (Wasik, 2017).

Satoshi Nakamoto bitcoin ve diğer sanal paraların finansal sisteme alternatif olabilmeleri için kendine özgü bir sisteminin olması gerektiğini düşünüyordu tamda blokchain’i geliştirerek yapılan tüm işlemleri bloklara kaydederek ve bu blokları zincir şeklinde birbirine bağlayarak herkese açık bir sistem ve güçlü bir güvenlik duvarı inşa etmek oldu. Blokchain uçuk kaynak

kodlu bir yazılımdır kişiden kişiye ulaşabilen bir alışveriş sistemidir amacı ise aracılığı bankaları, ülkelerin merkez bankalarını ve finansal aracılığı kullanmadan hiçbir ülkeye ait olmayan ulusal bir değer yaratmaktır (Roberts, 2017). Blokchain'e bir veri kaydedildiğinde neredeyse değiştirmek imkânsızdır. Blokchain birbirine bağlı zincirlerden oluşur, ilk blok Satoshi Nakamoto tarafından 4 Ocak 2009 50 BTC transfer ederek oluşturulmuştur bu bloğun adı genesis bloktu tüm blokların babasıdır. Her blokta veri, bloğun kodu (hash) ve önceki bloğun kodunu içerir. Blockchain bitcoin üzerinden yapılan işlemlerin detaylarını burada saklar bunlar gönderici ve alıcı bilgileri ve miktarlarıdır yani bir nevi banka dekontudur, her blokta bir hash bulunmaktadır bu hash bir nevi parmak izine benzeyen üstünde harf ve rakamlardan oluşan özel bir şifreleme sistemidir. Herhangi bir bloğa yapılan müdahalede hemen kendinden sonra gelen bloğun hash'ının değişmesine neden olur, bloğunuzun yeniden aktif hale getirmek istiyorsanız bütün kullanıcıların en az yüzde ellisinin onayını almanız gerekmektedir buda neredeyse imkânsızdır (Thiele, 2017). Blokchain teknolojisi hakkında dünyada büyük çalışmalar yapılmaktadır bunlar vergi toplama ve sağlık sektörü konusunda çok büyük yenilikleri meydana getireceği düşünülmektedir. Blokchain'de madenci olmak için önceleri normal ekran kartları yeterken son zamanlarda artan madenci sayısı sebebi ile büyük ekran kartlarına, gelişmiş makinelere ve yeni madenci programlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

3.2. Bitcoin Mining (Madenci)

Bitcoin eşten eşe çalışan bir ağdır bu demek oluyor ki bitcoin kullanan herkes bitcoin bankasının küçük bir parçasıdır. Madencilik denilen olay henüz onaylanmayan bitcoin transfer işlemleri geçici bir havuzda toplanır madencinin görevi bu işlemleri muhasebe defterine kaydetmektir her madenci kendi işlemini blokchain'e kaydetmek isterse bir karmaşa meydana geleceğinden ve bunun engellenmesi için madencilerden iş ispatı istenir her blok yaklaşık 10 dakikada oluşturulur. Bilgisayarınıza oynattığınız bir şans oyunu ya da rakamlardan oluşan bir saman yığnında, yine rakamlardan oluşan bir iğne aratmak gibi düşünün, işlemci gücünüz ne kadar fazla ise maden bulma şansınız o kadar fazladır. bu ödül ilk başlangıçta 50 BTC sonraları 25 BTC ve en sonunda ise 12.5 BTC olarak belirlenmiştir bu hırsla o kadar çok kişi madenci olduğu dünyada elektrik üretimi çok fazla sayıda arttı ve kazanılan miktar azaldı buda madenci sayısının azalmasına sebep oldu.

Yeni bitcoin'ler üretmek için özel matematik problemleri çözenler hem yeni bitcoin'ler üretirler aynı zamanda sistemde kalarak zincirin bir parçası olurlar hem de hediye bitcoin'ler kazanırlar yani ağda ne kadar fazla kalırsan

kazanç bir nevi katlanmış olacaktır. Kullandığımız ekran kartları, bilgisayarlar ve tükettiğimiz elektrik hiç de ucuz değildir eğer sistem blockchain de daha az kişinin olduğunu saptarsa problemlerin zorluk derecesini azaltıp daha fazla hediye kazanmamızı sağlıyor eğer daha çok madenci varsa da daha zor problemlerle hediye bitcoin kazanma süresini uzatıyor, daha önceleri normal bilgisayar ekranlarında yapılan işlemler şimdilerde blok sayısının artmasından kaynaklı özel bilgisayarlara yeni ekran kartlarına yeni programlara ve işlemcilerle ihtiyaç duyulmuştur, bunlar sırasıyla CPU mining, GPU mining ve ASİC mining'dir (Wilmoth, 2017).

3.2.1. CPU (Central Processing Unit) Mining

CPU mining dediğimiz olay bilgisayarın merkezi işlem birimidir ilk zamanlarda normal bilgisayarlarda bitcoin işlem yapmak mümkündü çünkü ağ da az kişi mevcuttu blockchain'nin toplam büyüklüğü bir iki GB boyuttaydı. Madenci sayısı artınca daha gelişmiş işlemcilerle ihtiyaç duyuldu evet şimdide normal bilgisayarlarla madenci olmak mümkün ama kazanabileceğiniz ödül miktarı yok denecek kadar az madenci sayısı ve bitcoin'nin popülerliği artınca artık normal bilgisayarların işlem gücü yetmemeye başladı ve 2010 sonunda GPU devreye girdi (Sharma & Jain, 2012, s. 20).

3.2.2. GPU (Graphic Processing Unit) Mining

İşlemcilerle göre ekran kartları bu problemleri çözmeye daha verimlidirler. CPU bütün bilgisayarın işlemcisi GPU ise sadece ekran kartının işlemcisidir. İnsanlar zamanla birçok işlemciyi bir araya getirerek özel toplama bilgisayarlarla havuzlar oluşturarak madencilikte altın günlerini yaşamışlardır ta ki 2013 yılına kadar bundan sonrası daha kompakt bir şekilde çalışan ASİC'ler yer aldı (Bombieri vd, 2016, s. 20).

3.2.3. ASIC Mining (Application-Specific Integrated Circuit)

Asicminig'ler bir çeşit ekran kartıdır, Türkçesi uygulamaya özgü tümleşik devrelerdir. GPU mining'lerden farkı sadece sanal para madenciliğinde uzmanlaşmış olması ASİC mining'ler2013 yılı mayıs ayından itibaren bütün dünyada kullanılmaya başladı Asicminig'ler yalnızca coin madenciliğinde işe yarayan makinalardır (Kommuro & Mahmodi, 2009, s. 5).

4. SANAL PARA SAKLAMA YÖNTEMLERİ

Bitcoin'nin piyasada sağlam bir şekilde yer almasının iki ana nedeni bulunmaktadır birincisi blockchain sanal para cüzdanları sanal para cüzdanlarının sayısı ne kadar artarsa bitcoin'nin geleceği için daha iyi olacaktır. Sanal para internete bağlı ve internete bağlı olmayan cüzdanlar şeklinde saklanır.

İnternette bağlı olan cüzdanlar masa üstü cüzdanlar, mobil cüzdanlar ve web cüzdanlarıdır. İnternete bağlı olamayan cüzdanlar kâğıt cüzdanlar, donanım cüzdanlar ve beyin cüzdanlarıdır.

4.1. İnternete Bağlı Cüzdanlar (Sıcak Cüzdanlar)

4.1.1. Masa Üstü Cüzdanlar

Masa üstü cüzdanların kendine ait web siteleri vardır bu sitelerden cüzdan yazılımı yüklenir daha sonra bilgisayara kurulumu yapılır ve cüzdanın kontrolü kullanıcıya geçer bu cüzdanla blok zincirinin bir parçası oluyoruz. Masa üstü cüzdanı kullanmak için yapılan en son güncellemeye göre 150 GB hafızaya gerek duyulmaktadır ve bu miktar her geçen gün artmaktadır bu blok zincirinin bilgisayarınıza yüklenmesi bilgisayarın işlemci gücüne ve internette kalma süresine göre günler haftalar ve aylar alabilmektedir. Bilgisayara yüklendikten sonra cüzdan kendini senkronize etmektedir (Direk, 2017).

4.1.2 Mobil Cüzdanlar

Blok zincirini telefona yükleme şansı bulunmamaktadır. Kriptolu bir cüzdan çeşididir çeşitli türleri mevcuttur telefonunuzun çalınma ve bozulma risklerine karşı pek tercih edilen bir cüzdan çeşidi değildir (Köse, 2017).

4.1.3 Web Cüzdanlar

İnternet tarayıcısından ulaşabildiğimiz bir cüzdan çeşididir hepsinin kendine ait bir web sitesi vardır kendi serverlerin de cüzdan oluşturmaya olanak verdikleri gibi bitcoin borsası olarak ta işlem görürler. Web cüzdanları SMS, e posta ve şifre ile kimlik doğrulama yaparlar. En büyük sorun ise bu web sayfalarının ve borsalarının kapatılmasıdır (Antonopoulos, 2010).

4.2. İnternete Bağlı Olmayan Cüzdanlar(Soğuk Cüzdanlar)

4.2.1. Kâğıt Cüzdanlar

Kâğıt cüzdanlarda kriptolu para miktarları, adresleri ve şifreleri kâğıda yazılıdır en sağlam cüzdan şekillerinden biridir oluşabilecek tek sorun hamiline yazılmış çek gibi kimin elindeyse bu kâğıt cüzdan sahibi de odur hacklenme riski yoktur. (Yavuz, 2018).

4.2.2. Beyin Cüzdanlar

Cüzdanınız tarafından üretilen özel anahtarların beyinde tutulması gerekmektedir bu anahtarlar harf ve rakamlardan oluşan bir seridir bilgisayar bu harf ve rakamları senkronize ederek size akılda kalabilecek en az sekiz kelimeden meydana gelen özel karakterler haline dönüştürür. Bu uzun şifrenizi

unutmadığımız sürece en güvenilir saklama yöntemlerinden biridir (Dönmezgel, 2017).

4.2.3. Donanım Cüzdan

Bir çeşit şifreli USB çeşididir. Şifreli USB cüzdanları sadece kriptolu para saklamak için üretilmiştir, taşınması kolaydır çevirim dışı tutulurlar kullanılmak istendiğinde bilgisayara takılarak çevrimiçi olurlar hem taşınması hem de kullanması kolay oldukları için en çok tercih edilen kriptolu cüzdan çeşididir.

5. BITCOİN HARD FORK VE ALTCOİNLER

Bitcoin ilk çıktığında hiç kimse bu kadar çok fazla işlem yapılacağını tahmin etmiyordu ilk zamanlarda yapılan saniyede yedi işlemi kaldırabilecek düzeydeydi daha sonra hem kullanıcı sayısının artması hem de işlem sayısının artması yüzbinlerce bitcoin kullanıcısının işlemlerinin yavaşlamasına ve komisyon ücretlerinin artmasına neden olmuştur. Bu da bitcoin'in hızlı transfer kolay ödeme amacı olmaktan çıktığı için bir kısım bitcoin yazılımcısı bunun açık bir kod olduğu için bu sorunun çözülmesi gerektiğini ve yeni bir güncellenmenin yapılmasının zorunlu olduğunu bunun sayesinde hem komisyon ücretlerinin düşeceğini hem de hızlı alım satım yapılacağını savunmaktadırlar. Yeni güncelleştirme yapıldığı zaman bir çatallaşma meydana gelmektedir buna da fork denilmektedir. O güncellenmenin yapıldığı bloktan sonra iki yeni para meydana gelmektedir. Bitcoin bunu daha önce bitcoin cash, bitcoin gold ve yapılan en son Segwit2x güncellemesiyle bitcoinb2x meydana gelmiştir, yeni çatallaşmalar her zaman fiyatların artmasına neden olmuştur çünkü güncellemelerden sonra meydana gelen yeni fork'lardan mevcut bitcoin kadar bedavadan para verilmekte bu da fiyatların yükselmesine neden olmaktadır. Bitcoin'den ayrılan yeni bir bitcoin ürünüdür özellik olarak baktığımızda atası olan bitcoin'in özelliklerini taşıyan ama kendine has farklı özelliklerde yeni bir kriptolu paranın ortaya çıkmasıdır. Yeni bitcoin'de artırılmış bloklar hızlı transfer gibi yeni özellikler barındırmaktadır. Bu yeni kriptolu para bitcoin'den türetilmiş olan sahip olduğumuz coin kadar bize ek olarak yeni alt coin vermesidir bu miktar bire bir, bire yüz veya bire bin miktarında gerçekleşebilir. Tavsiye edilen nokta şu ki eğer bitcoin'leriniz borsa üzerinden almışsanız borsa hesaplarına altcoin aktarımının olmamasıdır, bazı borsalar da hemen çatallaşmadan sonra alım satım işlemine izin verirken bazıları izin vermeyebilirler. Fork'ların en büyük amacı mevcut olan sanal parayı ayakta tutmak ve gerekli olan güncelleştirmeleri yapmaktır (Jenkinson, 2017).

Altcoin bitcoin dışında piyasaya sürülen diğer bütün coin'lere verilen

addır. Bitcoin'nin muazzam başarısından sonra çıkarılan kriptolu parlardır. Bitcoin'nin elde ettiği başarı altcoin'lerin piyasaya çıkmasını hızlandırmıştır. Altcoin'lerin hemen hepsi bitcoin'nin kullandığı teknolojiyi geliştirerek ve bitcoin'lerin eksik kaldığı taraflar üstünden başarı sağlamaya çalışmaktadır. Altcoin'lerin çoğu eşler arası madencilik işlemlerini içeriyor madencilik işlemlerinde daha az sürede daha kazançlı yollar kullanıcılarına sunuyor. Rekabetin çok fazla olduğu altcoin'lerde hemen her gün yeni coin'ler piyasaya çıkmaktadır. Altcoin'lerin çoğu işlem süresini bir dakikaya düşürerek kullanıcıya cazip fırsatlar sunmaktadır.2017 yılı sonu itibari ile 1356 adet altcoin bulunmaktadır bunların en önemlileri ethereum, ripple, litecoin, dash, nem ve iotadır (Upadhyay, 2017).

6. DÜNYA EKONOMİSİNE ETKİLERİ AÇISINDAN DÜNDEN BÜGÜNE BITCOİN

Dünya ekonomilerinde baktığımızda az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde yüksek enflasyonun olduğu dönemlerde güvenilir olarak bildiğimiz altın gibi değerli madenlere yönelme olurken günümüzde ise sanal paralara doğru bir kaçış gözükmektedir. Sanal paralar normal paraların yerini alacak mı? Paranın fonksiyonlarına baktığımızda değişim aracı olduğu, üzerinde yazılı bir değerinin bulunduğu, yatırım ve tasarruf aracı olduğunu görüyoruz bitcoin'e baktığımızda ise paranın bütün özelliklerini kısmen de olsa karşıladığını ileriki yıllarda paranın yerini tutabileceği öngörülüyor.

Sanal paranın herhangi bir ülkeye bağlı olmaması blokchain üzerinden alım satımının yapılması sebebiyle ülkeler tarafından yasaklanması söz konusu değildir bunun neticesinde diğer ülkeler de kendi sanal paralarını piyasaya sürecekleri beklenmektedir bu konuyla ilgili ilk çalışmayı Estonya hükümeti yapmıştır (Demirkan, 2017).

Sanal para madencilğinde günde yaklaşık 300.000 bitcoin'lik işlem yapılıyor bu işlemlerin blokchain de hesabının tutulması için madencilerin tükettikleri elektrik birçok orta çapta ülkenin toplam elektrik ihtiyacını geçmiş bulunmaktadır. Bitcoin herhangi bir ülkeye bağlı olmaması bir dünya parası olması sebebiyle mevcut olan para sistemi karşısında bir tehdit unsurudur. Güçlü ülkeler bitcoin'e karşı bir savaş içindedirler bu ülkelerde sanal borsalar kapatılmakta alışveriş olanakları kısılmakta ve hükümet yetkililerince olumsuz açıklamalar yapılmaktadır (Atik & vd, 2015, s. 250). Bitcoin ile hükümetler şu sıralar bir savaş halinde bu savaşın neticesinde bitcoin'nin paranın yerini tutup tutmayacağı, daha çok kişinin bitcoin'i sahiplenip daha güçlü bir konuma mı geleceği merak konusudur. Önümüzdeki yıllarda bunu hep beraber bekleyip

göreceğiz. Bahçeşehir üniversitesinden İsmail Tatlıoğlu bitcoin'i zamanın ruhuna uygun bir para birimi olduğunu, sanal altın olarak görmek gerektiğini ve dalgalanmaların olacağını ama zamanla bu dalgalanmaların biteceğini ve normal seyrine döneceğini vurgulamıştır. Bitcoin'i bir yatırım aracından ziyade bir değişim aracı olarak görmenin daha doğru olduğunu savunmuştur (Oğhan, 2017). Deutsche Bank uluslararası baş ekonomisti Torsten Slok 2018 yılı ekonomide çöküş yaratabilecek otuz riskle alakalı raporunda bitcoin 13. sırada yer aldı. 2018 yılında piyasada yaşanacak olan sert düşüşlerin büyük risk yaratacağını savunmuştur. Yale Üniversitesinden Nobel ödüllü ekonomist Robert Shiller bağlantıların sadece ekonomik olmadığını hayatımızdaki tüm birikimleri koymayıp bitcoin'i eğlenceli bir oyun olarak nitelendirmiştir. Bitcoin'nin bu denli dalgalanması akla finansal piyasaların çöküşünü ve onu izleyen ekonomik krizleri getiriyor. Nobel ödüllü ekonomist Joseph Stiglitz bitcoin için bir balon olduğu eninde sonunda patlayacağını ve hemen yasaklanmasının gerektiğini savunmuştur.

2009 yılı itibari ile 1 bitcoin eşittir 1 dolar olarak piyasaya sürülmüştür. 2010 yılı itibari ile neredeyse değeri sıfır dolara kadar gerilemiştir ve seneyi de o şekilde bitirmiştir. 2011 yılı bitcoin için hareket yılı olmuştur bu yıl içinde en düşük 0.29 seviyesinde en yüksek olarak 6.05 dolar seviyelerine kadar çıkmıştır ve yılı 5 dolar seviyelerinde tamamlamıştır. Kazanç oranına baktığımızda % 1620 değer kazanmıştır. 2012 yılına 5.2 dolarla başlayan bitcoin yıl sonunu 13.58 dolarla tamamlamıştır yıl içinde en düşük 4.33 seviyesini görürken en yüksek 15.4 dolar seviyelerini bulmuştur, yıllık ortalama 8.44 dolar seviyesinde seyretmiştir. Yıllık değişim miktarı % 161 seviyesindedir eğer 2012 yılı başında 10.000 dolarlık bir yatırım yapmış olsaydık yılsonunda 26.115 dolar gelir elde edecektik. 2013 yılı bitcoin için altın bir yıl olmuştur çünkü yıl başına 13.4 dolarla başlayan bitcoin yıl sonunda 1.151 dolara gelerek rekor kırmıştır. Bitcoin'nin yıllık değişim miktarı % 5290 seviyesine ulaşmıştır. 2013 yılın 10.000 dolarlık bir yatırım yapmış olsaydık yılsonunda 539.086 dolar gelir elde etmiş olacaktık. 2014 yılı bitcoin için kayıp yılı olarak geçmiştir yılbaşına 746 dolardan başlayan bitcoin yılsonunu 317 dolarla kapatmıştır. Yıl içinde en düşük olarak 297 dolar seviyelerini en yüksek olarak da 934 dolar seviyelerini görerek yılı ortalama 526 dolar seviyesinde tamamlamıştır. Yıllık ortalama % -57 değer kaybetmiştir yılbaşında 10.000 dolarlık bir yatırım yaptığımızda yılsonunda elimizde kalan para 4250 dolar olacaktı. 2015 yılı bitcoin için istikrarlı bir artış yılı olmuştur yılbaşında 315 dolarla başlayan bitcoin yılsonunu 429 dolarla tamamlamıştır. Yıl içinde en düşük 176 dolar seviyelerinde en yüksek 461 dolar seviyelerinde ortalama ise 272 dolar seviyelerinde seyretmiştir. Yıllık değişim oranı % 35 seviyelerinde olmuştur.

10.000 dolarlık bir yatırım yılsonunda 13.600 dolar gelir getirmiştir.2016 yılı başında 432 dolar seviyelerinden başlayan bitcoin yılsonunu 959 dolarla tamamlayarak iki kat değerlenmiştir. Yıl içinde en düşük 368 dolar seviyelerini en yüksek 967 dolar seviyelerini ortalama ise 567 dolar seviyelerini bulmuştur. Yıllık ortalama % 122 değer artışı olmuştur, yılbaşında 10.000 dolarlık bir yatırım yılsonunda 22.203 dolar gelir getirmiştir.2017 yılı sonu özellikle aralık ayı bitcoin için çok hareketli geçmiştir. 2017 yılı başında çok iyi durumda bulunan bitcoin'nin 20.000 dolar seviyelerine geleceğini kimse beklemiyordu bu yükseliş sebebiyle bitcoin dünyanın en büyük 30 para birimi arasında yerini almıştır. Yine bu yılda ABD'de bir yargıç yılda 20.000 dolardan fazla işlem yapanların listesini en büyük borsalardan biri olan coinbase'ten talep etmiştir. JP morgon'nun ceo'su sanal paraların bir dolandırıcılık olduğu çalışanlarının yatırım yapması durumunda işten atılacağını duyurmuştur. Madencilerin tükettikleri elektrik 159 ülkenin enerji ihtiyacını geçmiş bulunmaktadır. Yılbaşında 997 dolarla başlayarak aralık ayında 19.500 dolar seviyelerini görerek yılsonunu 14.169 dolar seviyelerin kapatmıştır. Yıl içinde en düşük 785 dolar seviyelerinde en yüksek 19.498 seviyelerinde ortalama ise 4000 dolar seviyelerinde yılı tamamlamıştır. Yıllık değişim miktarı % 1319 seviyelerinde yılbaşında 10.000 dolarlık bir yatırım 141.000 dolar olmuştur. 2018 yılı başlangıcı bitcoin için hayal kırıklığı olmuştur önce Facebook ve Instagram'ın bitcoin reklamlarını yasaklamaları sonrasında Amerika ve İngiltere'nin kredi kartı ile bitcoin alışverişini yasaklamaları ve Güney Kore hükümetinin kara para aklamak ve vergi kaçakçılığını önlemek için anonim şirketlere ait hesaplarla bitcoin alım satımının yasaklaması üzerine yıl başında13.812 dolarla giren bitcoin çok sert düşüşler yaşayarak 06.02.2018 itibari ile 7000 dolarseviyesinin altına inmiştir.2009 yılından günümüze kadar baktığımızda uzun vade de her zaman kazandırdığı kısa vade de ise Dalgalanmaların çok sert olduğu için rüzgarın tersten estiği zamanlarda çok büyük paraların kaybedileceği rüzgarı arkasına aldığı zamanda çok büyük paraların kazanıldığı görülmüştür. Bitcoin dünyadaki büyük ekonomilerin yaptıkları açıklamalardan etkilendiği net bir şekilde görülmüştür.

7. BİTCOİN VE RİSKLER

Bitcoin ve diğer sanal paralar için meydana gelebilecek risklerin başında dalgalanma geliyor nedeni ise dalgalanmaların günlük %40 seviyelerinde olmasıdır. Dalgalanmanın aşağı yönünde olduğu bir anda piyasaya girerseniz para kaybınız çok fazla olabilir. Diğer bir risk ise kapanan sanal mağazalar ve borsalar en yakın örneği ABD de her türlü yasa dışı faaliyetinin odağı silkroad ülkemizde bulunan en büyük borsalardan biri olan

BTC Türk'ün bütün bankacılık faaliyetlerinin durdurulması bu durumda eğer borsa üzerinde sanal para alışverişi yapıyorsanız paranızı kurtarmanız mümkün olmayabilir. Borsaların hacker saldırısına uğraması sonucunda Japonya da ki en büyük borsalardan birinde 750.000 bitcoinin ortadan kaybolmuştur. Bitcoinin ekonomik olarak büyük ülkelerin yaptığı olumsuz eleştirilerden çok çabuk etkilenmesi ve değer kaybetmesidir. Bitcoin ilk çıktığında bu kadar popüler değildi birçok kişi elinde bulunan masaüstü cüzdanlarının şifrelerini kaybetmeleri veya bilgisayarlarının bozulması sebebi ile 4.000.000 bitcoinin piyasada kaybolması bu riski bilgisayarlarımızın bozulması veya şifrelerimizin unutulması gibi risklerde mevcuttur. Ülkeler açısından bazı riskler de mevcuttur bu sanal paradan kazanılan paralardan vergi alınmaması hatta bazı ülkelerin belli bir miktar üzerinde alışveriş yapanların borsalardan bilgilerinin istenilmesi olmuştur ülkeler açısından diğer bir önemli konu ise uyuşturucu ticareti ve kara para aklama olaylarında nakit para yerine sanal paraların kullanılması çünkü yasa dışı bir parayı ülke dışını çıkartmanın iki yolu vardır bunlardan biri ya bavul yada banka yoluyla bunların ikisi de tehlikeli olduğu için son zamanların en trend para kaçakçılığı haline gelmiştir (Kiran & Stannet, 2017).

8. SONUÇ

Bitcoin'nin paranın yerini tutup tutmayacağı tartışılabilir dursun, bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de gündemi iyiden iye meşgul etmektedir, yatırılan küçük paralarla milyoner olan insanların hikâyelerini duyanların ilgisini çekmekte bir koyup bin almanın yollarını aramaktadırlar. Toplam değerinin 2009 yılında 15.000.000 dolardan 2017 yılı sonunda 300.000.000.000 dolara ulaşması insanların kazanma hırsını daha da artırmaktadır. Bitcoin fiyatının arz ve talebe bağlı olması fork'ların fiyat üzerinde yukarı yönlü bir etki yarattığı ABD, Japonya, Kore ve Çin gibi büyük ekonomilerin yaptığı olumsuz açıklamalardan negatif yönde çok etkilendiği görülmüştür. Kurucusu Sakoshi Nakamoto tarafından sekiz sayfalık bir PDF dosyası ile hayatımıza giren bitcoindeP2P kişiden kişiye veri aktarımı ve dijital noter diye adlandırılan blokchain (blok zinciri) teknolojisi önemli bir yer tutmaktadır. Bilişim uzmanları tarafından internet kadar önemli bir icat olarak kabul edilmekte ve ilerde sağlık, maliye ve hükümet seçimleri gibi alanlarında kullanılmasına kesin gözüyle bakılmakta ve hatta birçok ülkenin blokchain teknolojisi ile ilgili çalışmalar yapıldığı bilinmektedir. Bitcoin'nin çatallaşması fiyatlarını artırırken ülkelerin yaptığı olumsuz açıklamalar aşırı derecede dalgalanmasına neden oluyor. Bitcoin ülkeler açısından vergi kaçakçılığı ve kara para aklama gibi olumsuzluklara neden olmaktadır. Bitcoin'nin gelecekte olup olmayacağı bilinmez ama sanal paraların ve blokchain teknolojisinin iyiden iye hayatımızda

olacağı düşünülmektedir.

9. KAYNAKÇA

- Antonopoulos, A. M. (2014). *Mastering bitcoin*. Tokyo: O'Reilly Media, Inc.
- Ateş, A. (2016). Kripto para birimleri, bitcoin ve muhasebesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1) , 353-354.
- Atik M., Köse Y., Yılmaz, B. & Sağlam, F. (2015). Kripto para: Bitcoin ve döviz kurları üzerine etkileri, *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 6(11), 247-261.
- Bombieri, N., Busato, F., Danese, A.& Piccolboni, L. (2016). Graziano Exploiting GPU architectures for dynamic invariant mining. 06.11.2018 tarihinde <https://ieeexplore.ieee.org/document/7357102> adresinden erişildi.
- Çarkacıoğlu A. (2018). Kripto para bitcoin. 15.01.2018 tarihinde http://www.spk.gov.tr/SiteApps/Yayin/Yayin_Goster/1130 adresinden ulaşıldı.
- Demirkan, T. (2018). Dünyada bir ilk: Estonya 'sanal para birimine' geçiyor. 01.02.2018 tarihinde <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41066338> adresinden ulaşıldı.
- Direk, C. (2017). Masaüstü bitcoin cüzdanları. 14.01.2018 tarihinde <http://www.coinkolik.com/2017nin-en-iyi-masaustu-bitcoin-cuzdanlari-4-cuzdan-incelemesi-mac-windows-linux/> adresinden ulaşıldı.
- Dönmezgel, E. (2018). Adım adım bitcoin beyin Cüzdanı. 10.01.2018 tarihinde <https://bitcoinlerim.com/adim-adim-bitcoin-kagit-cuzdan-olusturma/> adresinden erişildi.
- Ekben, M. A. (2013). Bitcoin basın duyurusu. BDDK, 13(32), 1-2.
- Hah, C. (2017). Bitcoin: the short history of 2017. 08.01.2018 tarihinde <http://www.bbc.com/news/av/business-42482766/bitcoin-the-short-crazy-history-of-2017> adresinden erişildi.
- Jenkinson, G. (2017). Forks in the road: 2017 bitcoin Forks. 09.01.2018 tarihinde <https://coin.telegraph.com/news/forks-in-the-road-2017-bitcoin-forks> adresinden erişildi.
- Kommuru, H. & B. Mahmoodi H. (2009). ASIC design flow tutorial using synopsys tools. Nano Electronics & Computing Research Lab School of Engineering 06.11.2018 tarihinde <http://unixlab.sfsu.edu/~necrl/files/synopsys%20tutorials/Full%20Custom%20IC%20Design%20Flow%20Tutorial.pdf> adresinden erişildi.
- Köse, B. (2018). Android kullanıcıları için 2017'nin en iyi 5 Bitcoin cüzdanı. 11.01.2018 tarihinde <https://uzmancoin.com/android-en-iyi-bitcoin-cuzdani/> adresinden ulaşıldı.
- Mac Adam, D. & Palumbo, D. (2017). The value of digital currency bitcoins making headlines again. 11.12.2017 tarihinde <http://www.bbc.com/news/business-42150512> adresinden erişildi.
- Oğhan, Y. (2017). Prof. Dr. Tatlıoğlu bitcoin hakkında uyardı: Yatırım değil, değişim aracı olarak görmek lazım. 30.12.2017 tarihinde tarihinde

- <https://tr.sputniknews.com/columnists/201712251031546901-ismail-tatlioglu-bitcoin-hakkinda-uyardi/> adresinden erişildi.
- Özer, B. (2017). *Sanal para birimleri*. (Yayımlanmamış Uzmanlık yeterlilik tezi), Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Ödeme Sistemleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Roberts, J. (2017). Bitcoin code review. 23.11.2017 tarihinde <https://crypto101.com/crypto-trading-platform/bitcoin-code-review/> adresinden erişildi.
- Sharma, Y. & Jain R. C. (2012). Analysis and implementation of FP & Q-FP tree with minimum CPU utilization in association rule mining. *International Journal of Computing, Communications and Networking*, 6(1), 39-40.
- Shiller, R. (2018). Bitcoin sadece ilginç bir deney. 27.01.2018 tarihinde <http://www.bloomberght.com/kripto/haber/2090265-robert-shiller-bitcoin-sadece-ilginç-bir-deney> adresinden erişildi.
- Thiele C. L. (2018). From Bitcoin to digital central bank money - still a long way to go. 15.01.2018 tarihinde <https://www.bis.org/review/r170921d.htm> adresinden erişildi.
- Upadhyay, R. (2018). Bitcoin, Ethereum, Bitcoin Cash, Ripple, IOTA, Litecoin, NEM, Cardano: Price Analysis. 26.01.2018 tarihinde <https://cointelegraph.com/news/bitcoin-ethereum-bitcoin-cash-ripple-iota-litecoin-nem-cardano-price-analysis-jan-25> adresinden erişildi.
- Wasik, J. (2018). What's the real story behind bitcoin? 22.01.2018 tarihinde <https://www.forbes.com/sites/johnwasik/2018/01/19/whats-the-real-story-behind-bitcoin/#19febca7256a> adresinden erişildi.
- Wilmoth, J. (2018). Bitcoin mining isn't an 'Environmental Armageddon': credit suisse report. 01.01.2018 tarihinde <https://www.ccn.com/bitcoin-mining-snt-environmental-armageddon-credit-suisse-report/> adresinden erişildi.
- Yavuz, M. H. (2018). Paperwallet kağıt cüzdan oluşturma. 11.01.2018 tarihinde <https://kripto.para.haber.com/paperwallet-kagitcuzdan-olusturma-ve-kullanma.html.html> adresinden erişildi.

HENRY DAVID THOREAU'NUN DEMOKRASIYE İLİŞKİN DÜŞÜNCELERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİİBFD
Cilt, 9, Sayı 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 13.08.2018 Yayına Kabul Tarihi: 01.10.2018

Selçuk AYDIN
Dr. Öğr. Üyesi.
Atatürk Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi,
selcuk.aydin@atauni.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0001-
8997-9283

Şükrü NİŞANCI
Prof. Dr.,
Atatürk Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi,
sukrunisanci@atauni.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0002-
3761-065X

ÖZ Siyaset bilimi ve siyaset sosyolojisi bağlamında demokrasi hem akademik dünyanın hem de reel hayatın sıkça konuşulan ve tartışılan kavramlarından birisidir. Demokrasi yaşadığımız zaman dilimi itibariyle bir siyasal sistem olmanın oldukça ötesine geçmiş, siyasal sistemlerin değerlendirilmesinde kullanılan temel bir ölçüt haline almıştır. Demokrasinin bu derece geniş bir içerik üzerinden kendisini var etmesi ise demokrasiye dönük beklentileri farklılaştırmıştır. Bir siyasal sistem olarak demokrasi çağımızın egemen siyasal söylemini oluştursa da kendisine dönük sorgulamalar ve eleştiriler tarihsel süreç içerisinde daima var olmuştur. Bu sorgulamaların bir kısmı demokrasiyi daha olgun bir düzleme taşıma iddiasını dile getirirken, diğer bir kısmı ise demokrasinin kendi içsel dinamiklerinden dolayı bir takım haksızlıklar üreten bir sistem olduğunu vurgulayarak ona karşı cephe almıştır. Bu çalışma, demokrasi açısından ortaya konulan bütün bu yeni arayış ve sorgulamaları, yaşadığı zaman dilimi itibariyle önceleyen ve temsili demokrasiye yönelik eleştiriler getiren Henry David Thoreau'nun düşünceleri bağlamında analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Temsili Demokrasi, David Henry Thoreau, Sivil İtaatsizlik.

Jel Kodları: H11, H19, H83

Alanı: Siyaset Bilimi

Türü: Kavramsal

DOI:10.9775/kauiibfd.2018.032

Atıfta bulunmak için: Aydın, S. & Nişancı, Ş. (2018). Henry David Thoreau'nun demokrasiye ilişkin düşünceleri üzerine bir değerlendirme. *KAÜİİBFD*, 9(18), 675-703.

AN ANALYSIS OF HENRY DAVID THOREAU'S IDEAS ABOUT DEMOCRACY

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 9, Issue 18, 2018
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 13.08.2018 Accepted Date: 01.10.2018

Selçuk AYDIN
Assistant Professor
Atatürk University
Faculty of Arts
selcuk.aydin@atauni.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-
8997-9283

Şükrü NİŞANCI
Professor
Atatürk University
EASF
sukrunisanci@atauni.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-
3761-065X

ABSTRACT Democracy, in the context of political science and political sociology, is one of the most widely talked about and discussed topics in the academia and in general public. In the contemporary world, democracy went far beyond being a political system and became the criterion for the evaluation of political systems. Such a broad standing of it differentiated expectations from democracy. Even though democracy constitutes the dominant political discourse of the contemporary world, criticisms towards it continue exist in the historical process. While some of these criticisms claim to carry democracy to a more mature level, others attacked democracy asserting that it is a system which produces injustices because of its internal dynamics. This study aims to analyze in the context of the ideas of Henry David Thoreau, who prioritizes all these new quests and interrogations in terms of democracy in terms of the time period he lived and brought criticism against representative democracy.

Keywords: Representative Democracy, Henry David Thoreau, Civil Disobedience

Jel Codes: H11, H19, H83

Scope: Political Sciences

Type: Review

Cite this Paper: Aydın, S. & Nişancı, Ş. (2018). An analysis of Henry David Thoreau's ideas about democracy. *KAUJEASF*, 9(18), 675-703.

1. GİRİŞ

Demokrasi, çağımızın siyasal alanda en gözde kavramlarından biri olmasına rağmen kendisiyle ilgili yoğun tartışmaların yaşanması hasebiyle üzerinde tam bir uzlaşa sağlanamayan bir kavram yahut anlayıştır. Buna rağmen küresel ölçekte demokrasi ulus devletler bağlamında siyasal sistemlerin temel argümanlarından ve meşruiyet kaynaklarının başında gelmektedir. Günümüzde hemen hemen bütün iktidarlar kendi siyasal yönetimlerini demokratik olarak tanımlamaktadır. Bu durumda demokrasi üzerine var olan tartışmaları güncel kılmaktadır.

En bilinen tanımı itibariyle demokrasi halkın kendi kendisini yönetmesi şeklinde ifade edilmektedir. Halkın kendi kendisini nasıl ve ne şekilde yöneteceği ise farklı usul ve şekillerde olabilmektedir.

Bu derece idealize edilen bir kategori olmasına rağmen demokrasi var olduğu gündün beri ciddi sorgulamalara tabi tutulmuştur. Özellikle, katılım olgusu, temsil ve temsilin mahiyeti noktasında bir takım soru işaretleri söz konusudur. Bu noktada demokrasiyi daha ideal bir düzleme taşıma adına son dönemlerde katılımcı demokrasi başlığı altında birçok yeni demokrasi teorisi ortaya çıkmıştır. Bu teoriler, temsili demokrasi bağlamında ortaya çıkan sorunları ortadan kaldırma iddiasıyla daha çoğulcu ve katılımcı bir siyasal sistem elde etme amacına yönelmişlerdir.

Öte yandan bazı düşünürler için ise demokrasi, gerçekleşmesi çok da mümkün olmayan bir ideal olarak algılanmaktadır. Yaşadığımız çağ itibariyle en yaygın yönetim şekli olan temsili demokrasi aslında halkın sadece kendi önüne konular arasında bir tercihte bulunduğu ve yönetim mekanizmasının dar bir kadronun elinde bulundurduğu bir sistem olarak algılanmaktadır. Bu durumu rasyonelleşmenin bizzat kendisine hamleden bakış açıları olduğu gibi, temsili demokrasinin yapısal bağlamının buna neden olduğunu iddia eden farklı yaklaşımlar söz konusudur. Aynı zamanda demokrasiyi yapısal bağlamı itibariyle bir takım haksızlıkları üretme potansiyeli olan bir sistem olarak algılayan ve bu nedenle ona karşı çıkan/cephe alan çok sayıda düşünür olduğu da unutulmamalıdır.

Demokrasiyi bu açıdan teşrih masasına yatıran düşünürler içinde Henry David Thoreu özel bir yere ve öneme sahiptir. Henry David Thoreau yaşadığı zaman dilimi açısından Amerikan demokrasisini sorgulayan sarsıcı görüşlerin ve eylemsel pratiklerin temsilcisidir. Thoreau, özellikle sivil itaatsizlik bağlamında dünya ölçeğinde kabul edilmiş bir düşünür olmasının yanı sıra, yaşadığı zaman diliminde hem kölelik kurumuna hem de Amerika'nın Meksika'ya açmış olduğu savaşa da şiddetle karşı çıkmıştır. O, yaşadığı çağın egemen söylemlerine karşı başkaldırmış; demokrasi, devlet, iktidar, hükümet,

seçim, modernleşme, ulus devlet gibi kavramları eleştirel bir gözle değerlendirmiş, bu çerçevede Amerika'da uygulanan temsili demokrasiyi gerçekçi bir gözle sorgulamış ve onun adına ortaya konulan pratiklerin yapısal olarak ne tür sorunlara neden olduğunu/olabileceğini gözler önüne sermeye çalışmıştır.

Bu çalışma ile öncelikle demokrasinin kavramsal temellerini ve son dönemde demokrasiye yönelik yapılan sorgulamaları ve eleştirileri genel hatlarıyla ortaya koyarak bu eleştirilerin oldukça öncesinde yaşamış olan Thoreau'nun yaşadığı çağın egemen paradigmalarından birisi olan demokrasiye dönük düşüncelerinin ele alınması amaçlanmıştır. Buna bağlı olarak günümüzde fazlasıyla idealize edilen bir sistemin reel bağlamı itibarıyla ortaya koymuş olduğu sistematığın ne tür problemler ürettiği, bahse konu düşünürün genel felsefesi üzerinden tarihsel ve betimsel yöntemle değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVEDE DEMOKRASİ

Demokrasi, sosyal bilimler söz konusu olduğunda gündemi çokça meşgul eden kavramlardan birisidir. Daha önce de ifade edildiği gibi, bu denli güncel bir kategori olmasına rağmen demokrasi kavramı üzerinde tam anlamıyla bir uzlaşma sağlanmış değildir. Bilindiği gibi demokrasi yaşadığımız çağ, siyasal yönetimler ve hem de bu yönetimlerin dayandıkları halk kitleleri açısından siyasal meşruiyetin temel unsurlarının başında gelmektedir. Bu durum ise siyasal yönetimler için demokrasi kavramını bir noktada sanki de vazgeçilmez kılmaktadır. Burns, hiçbir siyasal idealin, demokrasi kadar sağlam bir şekilde yerleşmiş görünmediğini, demokrasi idealinin, aydınlar, entelektüeller, çoğu burjuva liberalleri ve sosyalistler arasında kutsal bir saygınlığına sahip olduğunu belirtir. Özellikle de demokrasi sözcüğünün tarihsel süreç içerisinde birçok ülkede, despotluk ve geçmişten kalan feodal kalıntılara karşı birçok insan tarafından bir parola gibi kuşaktan kuşağa aktarıldığını iddia eden Burns (Burns, 1984, s. 3) demokrasinin bu derece farklı ideolojiler tarafından benimsenmesi ve de geniş bir alana yayılmasının, beraberinde bir takım sorunları da gündeme getirdiğine vurgu yapmaktadır. Mesela ona göre, demokrasi, kavramının kendi bağlamından kopartılıp bir takım siyasal sistemlerin veya siyasal figürlerin kimi uygulamalarını meşrulaştırmaya yarayan bir araç olarak algılanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Benzer bir tehlikeye dikkat çeken Marshall, demokrasinin erdemine çok sayıda siyasal sistem ve ideolojinin sahip çıkması nedeniyle, bu sözcüğün gündelik kullanımının fiilen anlamsızlaşmaya yüz tuttuğunu, her türlü siyasal düzenlemeyi meşrulaştırmak için demokrasi terimine başvurulmasının artık çok sık rastlanılan bir durum olduğunu belirtmektedir (Marshall, 2009, s. 140). Her ne kadar demokrasi her türlü

siyasal yönetimin meşruiyetini sağlayan önemli bir argüman olarak kendi bağlamından uzaklaşma tehlikesiyle karşı karşıya kalsa da halen küresel ölçekte güncelliğini korumaya devam etmektedir.

Demokrasinin en yaygın ve bilinen tanımlarından birisi Amerika Birleşik Devletleri eski başkanlarından Abraham Lincoln'a aittir. Lincoln demokrasiyi halkın, halk için, halk tarafından yönetimi şeklinde ifade etmektedir (Uygun, 2003, s. 9). Demokrasinin dünya ölçeğinde bir yönetim biçimi ve de yaygın bir siyasal düşünce sistemi haline gelmesi ise İkinci Dünya Savaşından sonra gerçekleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı demokrasi cephesinin kazanması küresel ölçekte güçlü bir demokratikleşme dalgası yaratmıştır. Bu tarihe kadar demokrasi (Atina demokrasisi anlamında) bir istisna olarak var olmuştur. Demokrasi kelime olarak milattan önce dördüncü ve beşinci yüzyıllarda Grekçede kendisine has bir site örgütlenmesini ifade etmek amacıyla kullanılmış olsa da, kavramın benimsenmesi ve ona yüklenen anlam on dokuzuncu yüzyıldan beri büyük bir çeşitlenme / gelişme göstermiştir. Demokrasinin bu derece geniş bir alana/anlama yayılmış olması, onun sadece bir rejim adı olmayıp aynı zamanda her türlü siyasal rejimin alanını belirleyen bir içeriğe kavuşmasını da beraberinde getirmiştir. Bu durumda demokrasinin tanımlanan kurumlardan daha çok insan hakları şeklinde kategorize edilen değerler bütünüyle ifade edilmesine neden olmuştur. Bu nedenle de farklı kullanımlarının da işaret ettiği gibi sadece siyasal düzenle ilgili bir kavram olmanın ötesine geçen demokrasi bir bakıma çok farklı siyasal projelerin hem ortak hem de belirsiz kaynağı olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Kervégan, 2011, s. 187).

Demokrasi en bilinen anlamıyla, halk veya halk kitlesi manasına gelen “demos” ile iktidarı kullanmak ya da egemen olmak şeklinde karşılık bulan “kratein” kelimelerinden oluşmuş olan Yunanca kökenli bir kavramdır. Demokrasi kavramsal olarak, halkın doğrudan veya dolaylı bir şekilde egemenliğini ya da güç kullanımı anlamına gelmektedir (Tosun, 2005, s. 22). Atina tecrübesinden sonra demokrasi kavramı, toplum sözleşmesi kuramlarıyla yeniden hayat bulmuştur. Genel anlamda demokrasi, gücün tek bir elde toplanmasının doğuracağı muhtemel bir takım tehdit ve tehlikelere karşı, yönetimin bir takım kural ve ilkelerle sınırlandırılması anlayışı üzerine kurulan bir sistemdir. Demokrasi tarihsel süreç içerisinde, gücün tek elde toplanmasının doğuracağı sakıncalar nedeniyle, geleneksel diktatörlüklere ve kralların ilahi olduğunu iddia ettikleri haklarına dayanan yönetim anlayışlarına karşı verilen bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Toplum sözleşmesi kuramlarının etkisiyle devlet, artık organik ve tarihsel bir siyasal oluşum olarak değil de tamamen insanlar tarafından oluşturulmuş yapay ve mekanik bir yapı olarak anlaşılmaya başlanmış, bu da insanlığı, siyasal meşruiyetin asli kaynaklarını sorgulamaya

ittiği gibi hükümet otoritesinin yani iktidarın son kaynağının, doğal hak ve özgürlüklere sahip bireylerden başka bir yerde aranmayacağı düşüncesine götürmüştür. Neticede iktidara kaynak teşkil etme noktasında, Tanrısallık ve kalıtsallık iddialarına dayalı yönetim anlayışı/tasarımı zamanla bütün meşruiyetini kaybetmiştir. Toplum sözleşmesi kuramlarıyla ortaya çıkan bireyi bir bakıma iktidarın kaynağı olarak gören ve karşılıklı hak ve yükümlülükleri esas alan bu yeni fikrîsel tema zamanla hem demokrasinin hem de tarih sahnesinde yer alan demokratik hükümetlerin bir nevi esasını ve meşruiyet zeminlerini oluşturmuştur. On sekizinci yüzyılla birlikte ise demokrasi bir bakıma herhangi bir rejim biçimi olmanın ötesine geçerek bir rejimin değerlendirilmesinde kullanılan temel bir ölçüt haline gelmiştir (Miller, 1994, s. 165).

Demokrasi kavramsal çerçevede, özgürlüğün ve eşitliğin hukuki bir takım normlarla belirlendiği ve bu normlar sayesinde güvence altına alındığı bir siyasal sistem olarak da kabul edilmektedir (Erdoğan, 1995, s. 3). Genel anlamıyla demokrasi, bir bakıma halkın hem yöneten ve yönetilen olması hem de en azından yönetilenlerin sayısal olarak en büyük sayıdaki kısmının mümkün olduğu derecede iktidara katılmasını esas alan bir sistemdir (Çam, 1977, s. 135). Seküler bir düzen/dünya içinde ortaya çıkan egemenlik anlayışı anlamına da gelen demokrasi, nihai olarak halkın iktidar mekanizmasının tek kaynağı olarak değerlendirildiği sisteme verilen isimdir (Schmidt, 2001, s. 16, Arblaster, 1999, s. 27).

Demokrasinin halkın halk tarafından yönetimi olarak hayat bulabilmesinin pratik olarak bir değere sahip olması için bir takım temel ilkeleri bünyesinde barındırması gerekmektedir. Bu ilkeler ise genel olarak; “birey, toplum ve devlet ilişkilerinin belirlenmesi sürecine halkın etkin bir şekilde katılması”, “azınlıkların hak ve özgürlüklerine saygıyı esas alan çoğunluk yönetiminin oluşturulması”, “bireylere ait hak ve özgürlüklerin korunarak güvence altına alındığı bir hukuk sisteminin bulunması” ve “toplumu oluşturan bireylere dönük fırsat eşitliğini sağlayacak mekanizmalara sahip olunması” şeklinde özetlenebilir (Çam, 1977, s. 135). Bugünün dünyasında, halkın iradesini bizzat temsil ettikleri iddiasıyla demokratik olduğunu iddia eden çok sayıda tek partili sistem bulunmaktadır ancak bu yapıların demokratik olmadığı açıktır. Çünkü genel kabulden yola çıkarak biliyoruz ki parti içinde gerçek bir rekabet ortamının olması ve farklı çıkarların gerçekten temsil edilmesi sağlayacak uygun bir atmosferin oluşturulması da demokrasinin var olma koşulları arasında yer almaktadır. “Kuvvetler ayrımı”, “serbest ve adil seçimler”, “tüm yurttaşların medeni haklara sahip olması”, “adaylar ile politikalar arasında tercih yapma olanağının bulunması”, “parlamentonun esas bir iktidara sahip olması” ve “hukukun egemenliği” gibi ilkeler de demokrasinin

zorunlu şartları arasında sayılabilir (Marshall, 2009, s. 141).

Genel hatlarıyla özetlenecek olursa demokrasinin temelinde, yönetimin halkın rızasına dayanması, idarenin işlemlerinin yargı denetimine tabi olması, bireylerin kanun önünde eşit olmaları yer almaktadır. Bu özellikler ise bize demokrasinin halkın yönetiminin ötesinde bazı başka unsurları da içerdiğini ya da içermesi gerektiğini düşündürmekte hatta telkin etmektedir. Dolayısıyla halkın kendi kendisini yönetiminin yanında, böyle bir yönetimin arzu edilen ölçülerde hayat bulabilmesi adına; gerekli özgürlük, hukuk devleti ve insan hakları gibi kategorilere de ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır (Yılmaz, 2003, s. 289). Modern anlamda demokrasiyi tekçi bir tanımlamayla izah etmek mümkün değildir. Bugünkü içeriği ile modern demokrasinin antik Yunan demokrasısından ayrılan ve çoğunluğun despotizmine kaymasını engelleyen bir takım öğeleri de söz konusudur. Bu hususta Uygun, (2003) cumhuriyetçi gelenek, kuvvetler ayrılığı, siyasal temsil, liberalizm, doğal haklar kuramı, laiklik gibi öğelerin demokrasinin ideal ölçütlerde hayat bulması noktasında ihtiyaç duyduğu kavramların başında geldiğini belirtmektedir. Tüm bu düşüncelerin totaline bakıldığında, demokrasi bağlamında ortaya konan tema, düzenden daha çok özgürlüğün temel alındığı ve bireyin dokunulmazlığı noktasında, en azından toplum çıkarı kadar bireyin de önemli olduğu sonucuna dayanmaktadır. Bu nedenle hukuk devleti ya da hukukun üstünlüğü, seçim ve temsil ilkesi yanında demokratik siyasal rejim için bireyin özgünlüğü/özgürlüğü de olmazsa olmaz koşullar arasında yer almaktadır (Şaylan, 2009, s. 20).

Anlaşılabileceği üzere demokrasi çok boyutlu bir kavramdır. Her ne kadar bir yönetim biçimi olarak hayat bulsa da, demokrasinin ideal ve arzu edilen düzlemde var olabilmesi için hem yaşam biçimi olarak hem de bu yaşam biçiminin hayata aksettirilmesi adına bir takım değerlere sahip olması gerekmektedir. Onu sadece bir takım ölçütler üzerinden siyasal bir sistem olarak kabul etmek bugün için genel kabul gören modern demokratik anlayıştan uzaklaşmak anlamına gelmektedir. Bu nedenle demokrasi teorik düzlemde sadece siyaset bağlamında değerlendirilebilecek bir kavram olmanın oldukça ötesine geçmiştir. Toplumsal yaşamın bütün formasyonlarını kapsayan bütünsel bir kavramdır. Belki de bu derece geniş bir anlam yumağına denk düşmesi demokrasinin tanımlanmasını zorlaştırdığı gibi demokrasi üzerine yapılan tartışmaları da güncel kılmaktadır.

Yine de demokrasinin en temel noktası bir siyasal sistem olarak hayat bulmasıdır. Bir siyasal sistem olarak hayat bulan demokrasi genel hatları itibarıyla üç farklı biçimde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki “doğrudan demokrasi”dir.

Doğrudan demokrasi halkın yasaların kabulü için toplanarak doğrudan

doğruya kararlar aldığı ve kendi kendini araya başka herhangi bir aracı koymadan yönettiği bir sistemi tanımlamaktadır. Halk, böyle bir sistemde yasaların yapımını bizzat kendisi üstlendiği gibi egemenliği/iktidarı herhangi bir kuruma devretmeden aracısız/doğrudan bir şekilde kendisi kullanmaktadır. Yani böyle bir pratikte, yasama erkini halkın kendisi üstlendiği için bu erk hiçbir kişi ve kurumla paylaşılmamakta devlet/polis/toplum için gerekli tüm kararlar bizzat halk tarafından alınmaktadır. Önemli kararların alınması, yasaların yapılması ve bunların nasıl ve ne şekilde uygulanacağı gibi konularda yetkili merci özetle halkın kendisidir. Doğrudan demokrasinin en bilinen örneği ise eski Yunan site devletlerinde hayat bulmuştur. Bugün ise sadece İsviçre'nin bazı kantonlarında ve ancak bazı konularda çok sınırlı doğrudan demokrasi uygulamaları görülmektedir (Arslan, 2011, s. 269).

Doğrudan demokrasinin ilk örneğini oluşturan Atina demokrasisi, temelde, yurttaş sayılan erkek halkın meclis toplantılarına katılarak sitenin yönetiminde söz sahibi olmasını nitelemektedir. Yani yurttaşlar sitenin yönetimine temsilciler aracılığıyla değil doğrudan katılma hakkına sahiptir. Meclis, bir nokta da Atina demokrasisinin merkezi ve hayat bulduğu yerdir. Yurttaş olarak kabul edilen her birey polisin hayatını şekillendirme hakkı ve sorumluluğuna sahiptir (Heater, 2007, s. 46). Atina demokrasisinin üç temel özelliği söz konusudur. Bunlar eşitlik ideali, özgürlüğe sahip olmak, katılıma inanmaktır. Ancak bu özellikler sadece Atina'da yurttaşlık hakkına sahip olanlarla ilgilidir. Kölelerin, Atina dışında doğan ve burada çoğunlukla ticaret için yerleşmiş bulunan "metek"lerin (yabancılar) ve insan hukukuna sahip olmadıkları varsayıldığı için kadınların bu demokrasi tecrübesine ortak olma ya da alınan kararlara katılma hakları yoktur. Kısaca Heater'ın tanımladığı gibi: "Atina demokrasisi, bir bakıma sadece yurttaş olanların eşitliği, özgürlüğü ve katılımı anlamında bir değere sahiptir" (2007, s. 40-43).

Atina demokrasisi genel hatlarıyla değerlendirildiğinde kararların alınması ve uygulanması noktasında bir takım sorunların ve şüphelerin olduğu açıkça görülecektir. Bu sorunların başında; doğrudan demokrasinin sadece elit bir kesimi ilgilendirmesi, toplumu oluşturan ana kütleyi dışarda bırakması gelmektedir. Antik Yunan uygulamalarının da gösterdiği gibi "doğrudan demokrasi" ancak sayıca az ve türdeş topluluklar için uygun bir yönetim biçimi olabilir. Toplumsal yapının karmaşıklık arz ettiği, nüfusun sayıca kalabalık ve geniş bir coğrafyaya yayıldığı yerlerde doğrudan demokrasinin hayat bulabilmesi oldukça zordur. Ayrıca kent devletlerinde ortalama 6000 kişilik "halk meclisi"nde herkesin teorik olarak konuşma hakkı olmasına rağmen, kamu işlerini iyi bilen ve hitabet yeteneği güçlü kişilerin mecliste hâkimiyet kurarak alınacak olan kararları etkileme potansiyeline sahip olmaları da önemli bir sorundur. Bu durum ise karar alınma sürecinde yurttaşların kararlarının

birileri tarafından kolayca yönlendirilmesi (manipülasyon) ihtimalini gündeme getirmektedir. Diğer bir zorluk da demokrasinin bizzat kendi yapısal durumundan kaynaklanabilir. Yani doğrudan demokrasi, “çoğunluğun diktatörlüğü” ihtimali gibi yüksek bir riski bünyesinde barındırmaktadır. Kararların çoğunlukla alınması azınlıkta kalanların haklarının ve isteklerinin dikkate alınmama ihtimalini de akla getirmektedir. Yine yurttaşlık kavramsallaştırması bağlamında yapılacak tanımlamanın içeriğinden kaynaklanabilecek sorunlar da katılım olgusu noktasında çeşitli problemleri gündeme getirebilir.

Doğrudan demokrasinin uygulamada yaşadığı zorluklar ve bünyesinde barındırdığı sorunlar “temsili demokrasi” diye adlandırılan yeni bir demokrasi türünün doğmasına neden olmuştur. Toplumsal sözleşme kuramlarından hareketle bireylere ait olan egemenliğin sözleşme aracılığıyla bir üst egemene devredilmesi şeklinde kendisini gösteren bu yönetim şekli aslında büyük topluluklarda herkesin bir araya gelerek karar almasının zorluğuna bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum ise temsili demokrasinin bir noktada esasını oluşturmuştur.

Temsili demokrasi, genel bağlamıyla yetişkin olarak kabul edilen bireylerin yönetim sürecine eşit olarak katılmalarını ve siyasal gücü kullanacak olanların halkın temsilcisi olarak yine halk tarafından seçilmesini ve denetlenmesini kapsayan bir siyasal yönetim şeklidir. Mamafih Şaylan, tam da bununla ilgili bir gerçekliğe, siyasetin ya da toplumdaki insanlar arasında vuku bulan iktidar ilişkilerinin temel kaynağı olarak çıkar dağıtım olgusuna vurgu yapmaktadır. Bu noktada, siyasal sistemlerin temel işlevi Şaylan için toplumdaki kaynakların bölüşümünü sağlamaktır. Bu yoruma göre temsili demokrasi, toplumdaki bütün yetişkin insanların seçim ve temsil ilkesinin işlerliği içinde siyasal iktidarın belirlenmesine katıldıkları ve böylece toplumdaki her yetişkin insanın oy vererek, bölüşümdeki konumunu daha iyiye getirmeye çalıştığı bir sistem olarak hayat bulmaktadır (Şaylan, 2009, s. 26-27).

Diğer bir demokrasi türü de “yarı doğrudan demokrasi”dir. Melez diyebileceğimiz demokrasinin bu özgün olmayan türü, temsili demokrasiyle doğrudan demokrasiyi bir bakıma sentezlemeye çalışan bir yönetim şeklidir. Temsili demokraside halk iktidarı bütünüyle temsilcilerine bıraktığı gibi yönetenlerin yeniden seçilmeme durumu hariç yönetilenler tarafından kontrol edilememektedir. Yarı doğrudan demokrasi ise halkın bir bakıma temsilcilerini bir takım araçlarla kontrol ettikleri ve de iktidarı bu araçlar sayesinde temsilciler ile paylaştıkları bir sistemdir. Halk, temsili demokrasi de olduğu gibi temsilcilerini seçmekte ancak önemli konularda, karar alma yetkisini bizzat kendisi üstlenmektedir. Halk bu yetkisini ise veto, referandum ve telif hakkı (inisiyatif alma) şeklindeki araçlarla kullanmaktadır. Veto; yönetenler

tarafından alınmış bir kararın, halkın istememesi halinde yasanın yayımını izleyen belirli bir zaman dilimi içinde anlamı sayıda dilekçe ile gerçekleştirilebilir. Referandum ise, temsilciler aracılığıyla hazırlanmış ve mecliste kabul edilmiş yasaların yürürlüğe girebilmesi için halk tarafından onaylanması demektir. Halk inisiyatifi de hükümet politikalarına doğrudan yön verebilmek için, anlamlı sayıda yurttaş tarafından imzalanmış dilekçeler ile bir takım değişiklikler yapılması veya herhangi bir yasa taslağının yasama meclislerine götürülmesi esasına dayanmaktadır (Çam, 1977, s. 153-154).

Bugün dünya ölçeğinde demokrasi noktasında en yaygın uygulamaların başında temsili demokrasi gelmektedir. Temsili demokrasi ise özellikle referandum uygulamalarını sürece dahil ederek daha etkin bir siyasal sistem oluşturma amacına yönelmiştir. Temsilin mahiyetini artırmak adına istisnalar dışarıda bırakılmak kaydıyla referandum aracılığıyla halkın önemli konulara katılımının sağlanmasına çalışılmaktadır. Ancak referandum uygulamasıyla ilgili olarak bir takım sorunlar söz konusudur. Referanduma konu edilen değişiklikler paket halinde kitlelere sunulduğunda toptan bir evet ya da hayır şeklinde iki seçeneğin söz konusu edilmesi olayın demokratik tarafını zedeler mahiyettedir. Ayrıca yaşadığımız çağın karmaşık yapısı ve yönetim konularında ortaya çıkan bilginin mahiyeti göz önünde tutulduğunda referandumun konusunu oluşturan değişiklikler hakkında halkın bilinç düzeyi ve bu kapsamda da manipülasyon olgusu devreye girebilmektedir. Aynı zamanda yol açtığı maliyetler ve günümüzde özellikle dış politikada hızlı karar alma ihtiyacına elverişli olmaması, referandum uygulamasına dönük haklı tartışmaları gündeme getirmektedir.

3. DEMOKRASİYE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER VE YENİ ARAYIŞLAR

Bugün geldiğimiz noktada demokrasi bir siyasal sistem olarak daha çok “temsili” bir niteliğe sahip olarak hayat bulmaktadır. Demokrasi halkın temsilciler aracılığıyla yönetime katılımını sağlayan bir rejim olmakla birlikte sadece halkın partiler ve onların aracılığıyla temsilcilerini seçtikleri bir yapı olmanın ötesinde bir takım değerler yumağını da zorunlu kılan bir sistemdir. Bu durum demokrasi üzerinden yaşanan tartışmaların yoğunlaşarak artmasına neden olmaktadır. Özellikle “temsili” ve “katılım” bağlamında demokrasi ağır bir takım eleştirilere maruz kaldığı gibi bu durum aynı zamanda yeni bazı arayışları ve sorgulamaları da beraberinde getirmektedir.

Bu nokta da özellikle son yıllarda katılım kavramı köklü bir biçimde eleştirilmekte ve temsili demokrasi bağlamında katılımın sosyo- ekonomik yapının bir takım özellikleri tarafından iyice sınırlandırıldığı iddia edilmektedir. Ayrıca yaşanan çağ itibarıyla bölüşüm olgusunun giderek artan ölçekte küresel

mekanizmalara bağımlı hale gelmesi neticesinde ulusal/ulus devlet bağlamında temsili demokrasinin, en azından anlam ve işlevinin değiştiği/dönüştüğü yeni bir durumun söz konusu olduğu ileri sürülmektedir. Şaylan bu nokta da katılım kavramının kendi içinde bir paradoks barındırdığını özellikle gelişmiş toplumlarda seçimlere katılım oranlarının uzun dönemde sürekli değişme eğilimi göstermesinin de sözü edilen bu durumun göstergelerinden biri olduğunu ifade etmektedir. Ona göre oy vermenin dışında vatandaş-bireyin siyasete nasıl katılacağı artık belli değildir. Vatandaş-bireyin işi, kültürel yaşamı ve eğlencesi dışında siyasal sürece katılmak için ne zamanı ne de gerekli kaynağı söz konusudur. Öte yandan küreselleşme sürecinin dünya ölçeğinde katılımı zorlaştırdığı, katılım ve etkileme yerine evrensel bir yönlendirmenin geçerli olmaya başladığına ilişkin iddialarda bu noktada dikkat çekici bir niteliktedir. Bu durum ise yirmi birinci yüzyılın eşliğinde, temsili demokrasinin bir kriz durumuyla karşı karşıya olduğuna dönük tartışmaları ve de demokrasinin idealize edilen bağlamının dışında bir yapıya sahip olduğu eleştirilerini gündeme getirmektedir (Şaylan, 2009, s. 26-27).

Keza yaşadığımız çağın karmaşıklık arz etmesi, uzmanlaşmanın her geçen gün yaygınlaşarak yönetim kavramının ciddi oranlarda bilgi ve yetenek gerektirmesi, demokrasi noktasında bir takım yılgınlıklara, kafa karışıklıklarına neden olmaktadır. Bu kapsamda Joseph A. Schumpeter'in modern demokrasilerde siyaset olgusunun bir meslek olduğunu ve siyasal sürecin bu mesleğin erbabı olan siyasetçiler arasındaki rekabetine dayandığını ileri süren görüşleri oldukça manidardır. Bu noktadan hareketle Schumpeter, demokrasinin halkın yönetimi anlamına gelmediğini, sadece halkın yönetenleri kabul etmek ya da reddetmek imkânına sahip olduğu bir yönetim biçimi olarak anlam kazandığını belirtmektedir. Bu şartlar altında demokrasi aslında siyasetçiler ve bürokratları (üst kademe kamu görevlileri) içine alan siyaset sınıfının yönetimini akla getirmektedir. Yapısal karmaşıklık ve teknolojik gelişmenin belirleyici unsur olduğu modern toplumlarda sıradan vatandaşın kamu düzenine dair ortaya koyacağı herhangi bir proje yoktur (Vergin, 2011, s. 133-134). Max Weber'in modern çağı ifade etmek için kullandığı ve bu kapsamda da Schumpeter'in ifade ettiği ussallaşma/rasyonelleşme anlayışı hayatın her alanında kendisini uzmanlaşmanın yaygınlaşması şeklinde ortaya koyduğu gibi bu durum siyaset alanını da kapsayan bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyaset niteliği gereği artık profesyonellerin kuşatabildiği ve hükmedebildiği bir alandır. Profesyonellerin egemen olduğu bu alanda yönetim bağlamında gerekli olan bilginin mahiyeti dikkate alındığında, sıradan vatandaşın ortaya koyacağı her türlü bilgi ya da yetenek şüphesiz karşılanacaktır.

Öte yandan değişimin oldukça yoğun yaşandığı bir dünyada hayatın her alanında entegrasyonun sağlanabilmesi adına kararların hız ve çabukluk

gerektirmesi vatandaşın istek ve beklentilerinin kısa ve etkin bir şekilde demokratik sistemlere entegre edilmesini zorlaştırmaktadır. Yönetim/iktidar noktasında hem temsilde adaletin sağlanması hem de temsilin etkinliğini artırmak ve katılım olgusunu işler hale getirme adına alınacak kararlar bir bakıma yönetimde istikrarın sağlanması hususunda sorunlara neden olabilmektedir. Kendi içsel dinamikleri göz önüne alındığında demokrasi “temsilde adalet”in sağlanması ve katılım olgusunun yaygınlaşması gibi iki ana vektörü gerekli hatta zorunlu kılsa da pratikte gerilimli bir süreç olarak işlemektedir. Buna bağlı olarak dünyadaki yaygın örneklerinden görüleceği gibi demokrasi uygulamaları, temsilde adaletten vaz geçme pahasına yönetimde istikrarın sağlanması şeklinde tecelli etmektedir. Bu durum ise demokrasinin gerçekte bir ideal olarak var olduğu reel politikte ise demokrasi adı altında biçimlenen siyasal yönetimlerin az sayıda insandan oluşan elit bir tabaka tarafından yönlendirildiği eleştirilerine neden olmaktadır.

Faaliyetlerinin niceliği ve niteliği artan ve aynı ölçüde karmaşıklaşan devlet mekanizmasında yönetim faaliyetlerinin giderek daha fazla uzmanlık gerektirmesi ve bu noktada toplumun aslında sınırlı sayıda olan ve diğerlerinden/toplumdan ayrılan yeteneklere sahip bir tabaka tarafından yönetildiği iddiaları ise akla, siyaset sosyoloji bağlamında seçkinci/elitist yaklaşımları getirmektedir. Vilfredo Pareto, Robert Michels, C.Wright Mills, Joseph A. Schumpeter ve Gaetano Mosca gibi elitist düşünürler, tüm toplumlarda var olan seçkin bir grubun, yani az sayıda elit bir kesimin, siyaset kurumunu yönlendirdiklerini ve toplumu yönettiklerini iddia etmektedirler. Söz konusu zevatin düşüncelerinin ortak kesim kümesi, “eşitsizlik” olgusunun tüm toplumsal ilişkilerin değişmez bir paradigması olduğu şeklindedir. Bu düşünürlere göre eşitsizlik olgusu toplumsal hayatta var olduğu sürece (-ki hep var olacaktır) demokrasi adı altında hayat bulan bütün siyasal sistemler bir aldatmaca ve yanılsamadan öteye gidemeyeceklerdir. Aslında demokrasi bu kabil düşünürler nezdinde bir yönüyle de erişilmesi çok da mümkün olmayan bir idealdir. Kısaca elitist düşünürlere göre, seçkinler ile kitleler arasındaki ayrımın evrenselliği söz konusudur; her toplumda seçkinler(yönetenler) ve kitle(yönetilenler) şeklinde iki katman vardır ve bu olgu toplumların bir bakıma değişmez kaderidir ve toplumsal bir yasadır (Vergin, 2011, s.122-123).

Bu ve benzeri argümanlar eşliğinde katılım ve temsil süreçlerinde yaşanan aksaklıklar nedeniyle temsili demokrasi pek çok düşünür tarafından ciddi bir takım sorgulamalara tabi tutulmuştur. Beri yandan söz konusu kuşku ve eleştirilere paralel olarak son dönemde katılımcı demokrasi başlığı altında demokrasinin yeniden yorumlanması ve etkinliğinin artırılmasına dönük arayışlar da söz konusudur. Demokratik teori temelinde yaşanan tartışmalara paralel olarak geliştirilen katılımcı demokrasinin son dönemde birçok modeli

ortaya çıkmıştır. Radikal demokrasi, müzakereci demokrasi, güçlü demokrasi, diyolojik demokrasi, feminist demokrasi, genişlemeci demokrasi, yeşil(ci) demokrasi, kozmopolit demokrasi, yeni-doğrudan demokrasi, tanım skalasının/silsilesinin en çok bilinen modelleridir. Aslında bu kuramları bir birinden ayırt etmek oldukça güç olsa da bu kuramların temelde en büyük ortak paydası aktif siyasal yurttaşlığı yeniden kurgulamak istemeleridir. Tüm bu modeller bir bakıma cumhuriyet ve katılım noktasında yurttaş tipolojisini ideal ölçülerde yeniden kurgulayarak bu durumu normatif bir karaktere taşıma bağlamında benzerlikler taşımaktadır. Liberal temsili modelin eleştirisi üzerine bina edilen bu teoriler, liberal temsili demokrasinin mevcut, tanımlarını, kurumlarını ve unsurlarını hem kendi içlerinde hem de birbirleriyle olan ilişkileri bağlamında yeniden kurgulamak istemişlerdir. Özellikle liberal demokratik söylem ve bu söylem üzerinden hayat bulan kurumlara dönük şüphe ve güvensizlik bu yeni teorilerin ortaya çıkma nedenidir (Tosun, 2005, s. 25). Bu teorilerin esas amacı, demokrasiye duyulan bu güvensizliği ortadan kaldırarak, demokrasiyi daha ileri bir perspektife taşımaktır.

Katılımcı demokrasi bağlamında ise iki farklı ucu temsil eden “radikal demokrasi” ve “müzakereci demokrasi”ye kısaca değinmek gerekirse, ilki açısından, Chantal Mouffe ve Ernesto Laclau tarafından ortaya konulan “çekişmeci” (Agonistik) yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Çekişmeci yaklaşımın temel odak noktası kamusal yaşam “farklılıklar ve çatışma üzerine inşa edilmiştir” fikrine dayanır. Bu alanda yaşanan çatışma ve gerilimlerin müzakere süreciyle ortadan kalkmasının mümkün olmadığını iddia eden bu yaklaşım, aslında demokrasinin var olma nedeninin bizzat çatışma ve gerilim ile açıklamaya çalışmaktadır. Bu nedenle de farklı kimlikler arasında ortaya çıkabilecek bir uzlaşma ortamının bir bakıma çoğulculuğa dayalı ideal demokrasiyi yok edeceği varsayılmaktadır. Toplumsal dünyada yaşanan çatışma ve çelişki olgularının demokrasinin olmazsa olmaz koşulları olarak kabul eden model, bu durumu ortadan kaldırmaya dönük atılacak her adımın (her türlü uzlaşmanın) demokratik bir içerikte olmasının oldukça ötesinde değerlendirilebileceğine vurgu yapmaktadır (Mouffe, 2000, s. 310).

Çekişmeci model, yaşanan çağın odak noktasının kimlik siyaseti/savaşı üzerine bina edileceğini ve bu süreçte yapılması gereken temel şeyin ise kimlikler arasındaki ilişkileri düzenlemek ve çoğul bir kimlik siyaseti için gerekli olan unsurları belirlemek şeklinde ifade etmiştir. Bu doğrultuda, toplumsal ve siyasal alanda farklılıkların beraber yaşamasını ve var olmasını sağlayarak oldukça özgün bir kamusal alanın varlığını ima etmektedir. “Çekişmeci/agnostik demokrasi”, farklılıkları ortadan kaldıran ve aynılaşma üzerinden farklı kimlikleri tek tipleştirmeye çalışan temsili liberal demokrasinin ortaya koyduğu çoğulculuk anlayışını reddetmekte; her türlü sınıfsal, ideolojik

ve kültürel isteklerin tek tipleştirilmeden kamusal alanda temsil edilmesini savunmaktadır (Özdemir, 2013, s. 83-84).

Katılımcı demokrasi kategorisinde ele alınması gereken yaklaşımlardan bir diğeri de “müzakereci demokrasi” yaklaşımıdır. Jürgen Habermas’ın öncülüğünde şekillenen bu yaklaşım, temsili liberal demokrasinin yaşadığı temel sorunlardan olan meşruiyet krizinin farklılıkları esas alan bir iletişim tarzı ile müzakere ve diyalog süreciyle ortadan kalkabileceğini savunmaktadır. Habermas, meşru demokratik bir yönetimin, sadece yasalarla ya da hukukun üstünlüğü gibi normlar üzerinden kendisini var edemeyeceğini vurgular. Bu noktada demokrasinin ideal ölçekte hayat bulabilmesi ve yaşadığı sorunları ortadan kaldırabilmesi adına aynı zamanda farklılıkların birbirleriyle diyalogunu sağlayacak bir müzakere ve iletişim sürecini hayata aksettirecek bir karar alma mekanizması geliştirmek zorunda olduğunu belirtir. (Habermas, 2010, s. 26-27-43-44). Çağımızın önde gelen düşünürlerinden olan Habermas, “kamusal alan” kavramını müzakere ve iletişime raptederek oldukça özgün bir tanıma ulaşır. Habermas, kamusal alanı her türlü farklı fikir ve düşüncenin kendisini rahat bir şekilde ifade edebileceği aynı zamanda bu farklı isteklerin, belli bir düzen dâhilinde kolektif bir şekilde tartışılabileceği söylemsel bir etkileşim alanı olarak görmektedir. Habermas, demokrasiyi sadece devlet-yurttaş ilişkisi olarak algılamamaktadır. O, kamusal alanı iletişim ve konuşma aracılığıyla siyasal katılımın sahnelendiği bir tiyatroya benzetir. Bu alan kavramsal olarak devletten ayrı bir içeriğe sahiptir (Sarıbay, 2000, s. 4). Bu kapsamda da demokrasi, Habermas için kamusal alan üzerinden hayatın her veçhesinde farklı kimliklerin eşit birer özne olarak kabul edildiği ve söz konusu bu kimliklerin kendi hayatlarını etkileyen kararlara doğrudan ve aktif bir şekilde katıldıkları, alınacak kararlar üzerinde ise her türlü iletişim, tartışma ve sorgulama yapabildikleri söylemsel bir süreç olarak anlaşılmaktadır.

Uzunca bir süre hakim siyasal paradigma olan temsili demokrasi kendine dönük beklentileri arzu edilen düzeyde karşılayamaması nedeniyle sorgulanmış ve bu arıza ve eksikliklerin telafisi yahut minimize edilmesi için “katılımcı demokrasi” bağlamı birçok yeni yaklaşım önerilmiştir. Katılımcılık olgusuna yeni bir soluk kazandıran bu modeller temsili demokrasiye yeni bir alan açmış ve yirmi birinci yüzyıl bağlamında insanoğlunun farklılaşan ihtiyaçlarına karşılık bir nebze olsun demokrasinin demokratikleşmesi adına bir takım katkılar sağlamıştır (Özdemir, 2013, s. 75). Ancak katılımcı demokrasi etrafında ortaya konan bütün bu yaklaşımların reel düzlemde nasıl karşılık bulacakları/buldukları oldukça tartışmalıdır. Örneğin reel düzlemde agnostik demokrasi açısından özellikle Ulus devlet ölçeğinde farklı kimliklerin nasıl temsil edilebileceği ya da katılımcı demokrasi bağlamında müzakere ortamının nasıl tesis edileceğine dair şüpheler söz konusudur. Bu durumda reel dünyada

bütün bu yeni teorilerin ortaya koymuş oldukları sistematüğın tam ve uygulanabilir bir stratejiye dönüşme potansiyelinin oldukça zor olacağına ilişkin iddiaları akla getirmektedir.

Neticede yirminci yüzyılın sonu ve yirmi birinci yüzyılın başlarında demokrasi bağlamında ortaya konulan eleştiriler ve yeni arayışlar dikkate alındığında Henry David Thoreau'nun bu konuda ortaya koymuş olduğu fikirlerin yeniden değerlendirilmesi anlamlı hale gelmiştir. Çünkü Thoreau, günümüzde demokrasi konusunda dile getirilen ya da ima edilen sorunları yıllar öncesinden gündeme getirmiş ve Amerikan siyasal sistemi üzerinden demokrasi uygulamalarını net bir şekilde eleştirmiştir.

4. HENRY DAVID THOREAU'NUN YAŞAMI VE GENEL FELSEFESİ

Henry David Thoreau Amerika Birleşik Devletlerinde 12 Temmuz 1817 günü Massachussets'in Concord kentinde doğmuş ve yaşamının büyük bir kısmını da burada geçirmiştir. 1837 yılında Harvard'daki öğrenimini tamamlayan Thoreau mezun olduktan sonra belli bir süre öğretmenlik yapmıştır. Öğrencilik yıllarında tanıştığı ve kendisini oldukça fazla etkileyen düşünür Ralph Waldo Emerson'un (1841-1843) bir süre asistanı gibi çalışan Thoreau, 1845 yılında Concord'un dışında bulunan Walden Gölü kıyısında bir kulübe inşa ederek burada modern yaşamdan uzak iki yıl geçirmiştir (Thoreau, 1963, s. 6). Bu süre zarfında sağlığında yayınlanmış olan "Walden" ve "A Week on the Concord and the Merrimack Rivers" adlı eserlerini yazmıştır. Amerika'da uygulanan kölelik uygulamalarını ve de köleliğe karşı savaşı John Brown'un verdiği savaşı desteklemek için yazdığı "A Plea for Captain Brown", "Martyrdom of Brown" ve "The Last Days Of John Brown" adlı denemeleri ve günlükleri ise ölümünden sonra yayınlanmıştır. Özellikle 1849 yılında yazdığı "Civil Disobedience" isimli makalesi yaşadığı dönemde olmasa da ölümünden sonra kendisine iyi bir ün kazandırdığı gibi dünya çapında da yankılar uyandırmıştır (Thoreau, 2014, s. 4).

Thoreau 6 Mayıs 1862 günü doğduğu yer olan Concord'da ölmüştür. Thoreau'nun "On the Relations of the Individual to the State / Resistance to Civil Government /Civil Disobedience" adlı makalesi ölümünden sonra Thoreau'nun tanınmasına ve dünya ölçeğinde sivil itaatsizlik olgusu bağlamında önemli bir figür olarak anılmasına neden olmuştur. Concord'dan birkaç kilometre uzaklıkta, kendi inşa ettiği kulübede yazar olarak geçirdiği yıllar esnasında, sivil itaatsizlik tartışmasının kavramsal temellerinin atılmasına neden olan olayları da Thoreau burada yaşamıştır. 1846 yılı Temmuz ayında seçim vergisini (poll tax) ödemediği gerekçesi ile bir günlüğüne nezarethanede tutulan

Thoreau bir aile üyesinin söz konusu cezayı ödemesi üzerine ertesi gün salıverilmiştir. Thoreau'nun sivil itaatsizlik noktasında yaşadığı tek eylemsel deneyim bu olaydır. 1848 yılında Concord'da verdiği bir konferansta bu eyleminin meşruluğunu ve kuramsal temellerini ortaya koymaya çalışan Thoreau'nun bu tebliği 1849'da "Aesthetic Paper" adlı dergide "Resistance to Civil Government" başlığıyla yayınlamasına rağmen çok fazla dikkat çekmemiştir (Thoreau & Gandhi, 2012: s. 27-35). Bu makale ile Thoreau sivil itaatsizliği ete ve kemiğe büründürmeye ve haksızlık karşısında bireylerin ne yapabilecekleri noktasında sivil itaatsizliği etkin bir araç olarak gündeme getirmeye çalışmıştır.

Thoreau, ölümünden sonra özellikle sivil itaatsizlik üzerine yazdığı makalesiyle ünlenmesine rağmen hem yaşadığı dönemde kölelikle ilgili düşünceleri bağlamında hem de Amerika'nın Meksika'ya karşı açmış olduğu savaşa karşı takındığı tavır noktasında farklı bir gözle değerlendirilmeyi hak etmektedir. Thoreau kendi yaşadığı çağ dikkate alındığında özellikle modernleşme, devlet, temsili demokrasi ve onun somut yansıması olan iktidar/hükümet kavramlarına karşı eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Thoreau hakkında fikirlerin çatallaşmasının temel sebebi de bu olmalıdır. Olumlu ya da olumsuz Thoreau hakkındaki peşin ve acele kararlar onun demokrasi hakkındaki görüşlerini bulanıklaştırarak anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Öyle bir dezenformasyon ve çarpıtma süreci yaşanmıştır ki Thoreau bazı düşünürler tarafından liberal demokrasiyi kutsayan bir demokrat gibi gösterilebilmiştir. Öte yandan yaşadığı çağ ve Amerika'da uygulanan demokratik sisteme dönük yönelttiği radikal eleştirileri farklı bir gözle değerlendiren ve bu kapsamda da Thoreau'yu demokrasi karşıtı cepheye yerleştiren çok sayıda düşünürün olduğu da bir vakıadır.

Thoreau'yu önemli kılan onun demokrasi taraftarlığı ve karşıtlığı noktasındaki duruş ve görüşleri değildir. Demokrasi gibi siyasal konular dahil onun en dikkate değer yönü, her düşünceyi, her eylemi üst bir ahlak anlayışına rapt etmesidir. "*Eğer ben boğulmakta olan bir adamın elindeki tahtayı çekip almışsam, bunu kendi boğulmam pahasına geri vermek zorundayım*" (Thoreau, 2007, s. 362) diyen Thoreau aslında bütün düşünce sistematüğini ve bu sistematüğün arkasında yatan temel unsurları net bir şekilde ortaya koymaktadır. Adalet kavramını temel bir prensip olarak kabul eden Thoreau, hangi koşulda olursa olsun haksızlığın ortağı olmamak şeklinde bir ahlaki bakış açısı geliştirmiştir. Haksızlıkların söz konusu olduğu durumlarda ise Thoreau, insan onuruna yakışan bir duruş sergilenmesi gerektiğini savunmuştur.

Önce insan(erdemli bir birey) olunması gerektiğini sonrasında uyruk/vatandaş olunabileceğini belirten Thoreau, ulus devletin harcını teşkil eden vatandaşlığı ve bu temelde yükselen demokrasiyi ahlak ilkesiyle mihenge

vurarak mevcut kabullerin sorgulanmasının önünü açmıştır. Mesela modern siyasal paradigmada bir muta (dogma) gibi görülen vatandaşlık(uyruklu) bir takım kabulleri zorunlu kıldığı gibi bu uyrukluğun mahiyeti de bir takım hakların ortadan kalkmasına ya da görmezden gelinmesine neden olabilir. Thoreau böylesi bir duruma maruz kalmamak adına insanlığı/vicdanı önceleyen bir bakış açısı geliştirmiştir. Thoreau'nun insanlık/vicdanilik felsefesinin temeli "doğal haklar" felsefesinin ta kendisidir. Yaşantısı boyunca da bu felsefeyle uyumlu bir tavır ortaya koymuştur. Köleliğe karşı olması, Meksika savaşını reddetmesi ve Walden gölünde devletin ona sunduğu imkânlardan uzakta yaşaması ve de vergi vermediği reddederek cezaevine atılması aslında hiçte tesadüfi değildir. Bu tercihlerin hepsi aslında Thoreau'nun benimsediği ahlak anlayışının bizzat kendi yaşamına aktarılmasının sonucudur.

Thoreau'nun bütün arayışı ve sorgulamaları daha adil bir yaşamın nasıl sağlanacağı üzerinedir. İdealize ettiği değerler bağlamında erdeme dayalı, adil, eşitlikçi ve özgürlükçü bir toplumsal sistem arayışı ise Thoreau'nun yaşamının özünü oluşturmaktadır. Komşuluk kavramına ayrı bir parantez açan Thoreau, devletinde bir noktada sorumlu bir komşu gibi davranmasını önermektedir.

Bütün bu veriler değerlendirildiğinde Thoreau, adalet kavramını kendisine prensip olarak seçmiştir. Yaşadığı dönemde karşılaştığı haksızlıklara karşı üst bir adalet anlayışıyla cevap vermiştir. İktidar, hükümet, demokrasi, savaş, daimi ordu, ayrımcılık, modernitenin ortaya koymuş olduğu ilkeler ve bunun karşılığında insanın ödediği bedellere karşı Thoreau, adaleti ve insan olarak hak edilen insan onuruna yakışan bir anlayışı benimsemiştir. Haksızlıklar karşısında direnmenin meşruluğunu ise her fırsatta dile getirmiştir.

5. H.D. THOREAU'NUN DEMOKRASİ HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Her ne kadar Thoreau üzerine yazan düşünürler Thoreau'yu farklı şekillerde kategorize etseler de bu çalışma, Thoreau'nun genelde demokrasi özel de ise temsili demokrasi bağlamında ortaya koyduğu fikirleri değerlendirmeyi hedeflemektedir. Bazı düşünürler Thoreau'nun demokrasi taraftarı olduğunu ve demokrasinin kendi içsel dinamiklerinden kaynaklanan bir takım sorunları ortaya koyduğunu ve demokrasinin daha işler bir hale gelebilmesi adına eleştiriler yönelttiğini ifade etmektedir. Bu düşüncenin karşısında olanlar ise Thoreau'nun tam tersine, demokrasinin temel dinamiklerini sorgulamasının demokrasiyi daha meşru bir zemine taşımaktan ziyade bizzat genelde demokrasiyi özel de ise temsili demokrasiyi reddeden bir içeriğe sahip olduğunu belirtir. Aslında iki yaklaşımda kendi içinde tutarlı ve mantıklı bir bütünlük göstermektedir. Bu durum Thoreau'ya dönük beklentilerin yansımalarının sonucu olarak bu tür farklı algılama süreçlerinin yaşanmasına

neden olmaktadır. Onu hem bir demokrat hem de demokrasi karşıtı bir anarşist olarak algılamanın haklı nedenleri vardır.

Bu kapsamda Thoreau'nun genel fikirleri değerlendirildiğinde Nancy Rosenbulm, George Katep, Brian Walker gibi düşünürler Thoreau'nun fikirlerinin liberal demokrasiyle bağdaşır bir mahiyette olduğunu ve modern temsili demokrasi ideallerini barındırdığını ifade ederken onu liberal demokrasinin eksiklerini ortaya çıkarmaya çalışan liberal bir söylemi ön gören bir düşünür olarak ifade etmeye çalışmıştır. Leigh Kathryn Jengo gibi düşünürler ise Thoreau'nun demokrasiye yönelik eleştirilerinin bütüncül bir karakter taşıdığını aslında onun demokrasi taraftarı olmak bir tarafa zihinsel olarak demokrasinin yapısal durumunun bizzat bir takım haksızlıkları ürettiğini ve bu nedenle de onun liberal bir düşünür olmak yerine anarşizme daha yakın durduğunu belirtir. Jengo, Thoreau'nun demokrasiyi bireysel bir takım hakları ve özgürlükleri ortadan kaldıran bir içeriye sahip bir sitem olarak algıladığını savunmaktadır (Jengo, 2011, s. 98-119).

Neticede Thoreau hakkında söylenenler ideolojik iki farklı bakış açısını yansıtsa da önemli olan Thoreau'nun demokrasi hakkında ne söylediğidir. Thoreau'nun ölümünden sonra ün kazanmasına ve dünya çapında tanınmasına vesile olan "Haksız Yönetime Karşı/Sivil İtaatsizlik" adlı denemesinin ilk giriş cümlelerinde iktidar ve hükümet kavramlarına yüklediği anlam aslında Thoreau'nun siyasal sistemler bağlamında fikirlerinin anlaşılmasını sağlar mahiyettedir. Thoreau, (2013, s. 29-30) iktidar, hükümet ve otorite gibi kavramlara her şeyden önce şüpheyle yaklaşır. Bu durumu ise şu şekilde açıklar:

"En iyi hükümet, en az yöneten hükümettir parolasını kendime düstur edindim. Bu amaca ulaşmak üzere daha hızlı ve daha sistemli çaba gösterilmesi beni çok mutlu eder. Böyle bir adımın atılması, gerçekleşeceğine inandığım, ikinci adımın atılmasını da sağlayacaktır: "En iyi hükümet, hiç yönetmeyen hükümettir." Eğer insanlar olgunlaşırsa, bir gün sahip olunacak hükümet böyle bir hükümet olacaktır. Bir hükümet en iyi durumda yararlı bir araçtır; ancak hükümetlerin çoğunluğu daima –zaman zaman da hepsi- lüzumsuzdur. Daimi orduya yönelik ciddi ve de kabul edilebilir birçok itiraz sonuç olarak daimi hükümete karşı da yöneltilebilir. Daimi ordu daimi hükümetin bir kolundan başka bir şey değildir. Halkın isteklerini yerine getirmesi için seçtiği bir hükümet, halkın herhangi bir şekilde müdahalesine fırsat kalmadan kolayca kötüye kullanılabilir. Bunun en iyi tanığı bugün Meksika'da yapılan savaştır. Az sayıda insan grubu, daimi hükümeti, halkın baştan desteklemeyeceği bir davanın aracı olarak kullanıyor."

Yukarıdaki satırlar incelediğinde Thoreau, hükümet ve iktidar kavramları bağlamında hem bir özlemi dile getirmekte hem de gerçeklik bağlamında bir takım yapısal eleştiriler ortaya koymaktadır. Aslında burada iki farklı durum söz konusudur. Bunlardan ilki Thoreau'nun iktidar kavramına dönük yaptığı eleştirilerdir. İkincisi ise temsili demokrasinin açmazlarına dönük yapılan yapısal sorgulamalardır.

Thoreau, iktidarın en iyi durumda yararlı bir araç olabilme ihtimalini ortaya koymakla birlikte, böylesi bir durumun aslında söz konusu olmadığını ifade etmektedir. Hükümet/iktidar denen aygıt aslında Thoreau'nun zihninde oturmuş bir gerçekliğe sahip değildir. Böyle bir aygıtın var olma sebebi sadece insanlara yardım etmektir. Lakin yaşantısal olarak fark ettiği şey böyle bir ihtimalin olmadığıdır. Bir özlem olarak insanların olgunlaşmaları durumunda aslında böyle bir yapının da ortadan kalkacağına dair bir inanç söz konusudur. Bu durum bize Thoreau'nun anarşizmin genel anlamda ortaya koyduğu otoritesiz bir toplum iddiasını çağrıştıran niteliktedir. İnsanların olgunlaşmaları ve bir birlerine karşı insani ve sorumlu tavırlar takınmaları durumunda otorite denen aygıtta ihtiyaç duyulmayacağına dair bir anlayışı yansıtır.

Yine bu cümleler üzerinden hareket edecek olursak Thoreau bizim karşımıza temsili demokrasinin özellikle temsil bağlamında ciddi problemlere neden olabilecek bir yönetim tarzı olduğunu Meksika savaşı örneğiyle açıklamaya çalışır. Halkın kendisini yönetmek için seçtiği bir yönetimin, halkın isteklerini dikkate almadan farklı tutumlar takınabileceğini belirten Thoreau, az sayıdaki insanın çoğunluğun kararlarının üstünde bir tavır benimseyebileceğini gözler önüne sermektedir. Bu durum aynı zamanda elitist kuramları ve bu kuramların demokrasiye karşı takındığı tavrı hatırlatmaktadır. Bu eleştiriler aslında sadece mevcut andaki uygulamalara dönük bir eleştiri olmaktan ziyade temsili demokrasi bağlamında temsilin mahiyeti ve işlerliğine dönük eleştirileri de içermektedir. Bu cümleler aynı zamanda Thoreau'ya dönük ideolojik olarak var olan farklı bakış açılarının da temel nedenidir.

Plea Captain Brown adlı denemesinde de Thoreau temsili demokrasi bağlamında eleştirilerini daha da sertleştirerek mevcut andaki temsili hükümete oldukça ağır ithamlarda bulunur. Temsili hükümeti toplumun kalbi ve zihni melekelerini temsil etmeyen bir canavar gibi beyni ve kalbi olmayan yarısı insan yarısı öküz ya da kaplan olan bir varlığa benzetir. Bunun gibi bir hükümet tarafından yapılan iyi bir şey olmadığını ve tarihsel süreçte birçok kahramanın da bu yapının kökleriyle savaştığını belirtir. İnanıldığı hükümetin toprakları üzerinde adaletsizliği değil de adaleti kuran bir güç olabileceğini belirten Thoreau kendi topraklarındaki bütün cesur ve adil insanların düşmanı olan ve bunlara baskı yapanların arkasında duran bir hükümetin üzerine düşünmenin bir anlamı olmayacağını vurgular. Hükümetin ironik olarak Hıristiyan gibi

davrandığını ve her gün bir milyon Mesih'i çarmıha (işkence eden) gerdiğini belirten Thoreau Amerika'nın 4 milyon kölesi olan bir esir kafilesine benzediğini ve hükümetinde bu durumu muhafaza etmeye kararlı olduğunu belirtir (Thoreau, 1866, s. 171-172).

Temsili hükümetin insanları nasıl kandırdığını ve onları nasıl aldatıldığını ise Thoreau (2013, s. 30-31) şu şekilde açıklar:

“Yani hükümetler bize insanların nasıl kolaylıkla aldatılabileceğini, hatta –tabii ki kendi çıkarları için- kendi kendilerini bile nasıl aldatılabileceklerinin örneğini sunuyorlar. (...)Hükümet insanların birbirlerini rahat bırakmalarını sağlayabilecek bir araçtır ve yararlılığı belirtildiği gibi, yönetilenleri rahat bıraktığı ölçüde artar. Peki, gerçekte durum nasıldır? (...) Ben her koşul altında hükümetin her türüne karşı çıkan insanların ağzıyla değil, somut konuşmak istiyorum. Hemen şimdi daha iyi bir hükümet istiyorum. Herkes ne tür bir hükümete saygı duyabileceğini söylemelidir. Bu, öyle bir hükümete ulaşmanın ilk adımını oluşturacaktır.”

Bu cümlelerden ve satır araları okumalarından Thoreau'nun “hükümet”/ “siyasi otorite” kavramını tümüyle inkâr etmediği rahatlıkla anlaşılmaktadır. Hükümet ya da iktidar için iki görev tanımlayan Thoreau bunlardan ilkinin insanların birbirleriyle olan ilişkilerinde düzeni sağlamak ikincisinin ise yönetilenleri rahatsız etmemek olduğunu belirtir. Özgürlükçü bir tavır benimseyen Thoreau'nun, alıntı yapılan ifadelerinde iktidarın hayatın her alanına nüfuz ettiği ya da nüfuz etmek istediği bir çağda gücün alanını sınırlandırmaya vurgu yaparak onun başka bir hüviyete bürünmesini engellemek istediği sezilmektedir. Ayrıca bir manifesto ortaya koymuşçasına çarpıcı şekilde sarf ettiği cümleler ideal bir yönetim arayışını da yansıtır mahiyettedir. Onun idealize ettiği formül tek cümlede özetlenebilir: Bütün yönetilenlerin onayını/rızasını almış bir hükümet. Bu da hem katılım hem de iktidar ve birey bağlamında ideal bir yönetim arayışının sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda Thoreau'nun ideal bir yönetim arzusunun doğal sonucu olarak da yorumlayabiliriz. Temsilin mahiyetini artırmak adına insanların görüşlerinin alınması ve daha ideal bir temsil kurumunun oluşmasına Thoreau'nun bir itirazı yoktur. Fakat esas odaklandığı nokta reel düzlemde temsili demokrasinin yapısal bağlamı itibariyle insanları aldatan bir format üzerinden kendisini var ettiridir.

Aslında Thoreau'nun dile getirdiği, demokrasiyi daha adil bir düzene taşıma düşüncesi bir, bir buçuk asır sonra kendisini “katılımcı demokrasi” adı altında farklı isimlerle, varyantlarla gündeme gelmiştir. Bilindiği gibi katılımcı

demokrasinin ana fikri, katılım olgusunun yaygınlaştırılması, demokrasinin alanının genişletilmesi üzerinedir. Katılımcı demokrasi adında ortaya çıkan bütün yeni yaklaşımların temel odak noktaları katılım ilkesine yaygınlık kazandırarak herkesi içine alan bütün fikirlerin temsil edildiği ve katılımın sağlandığı ideal bir demokrasi anlayışını hayata aksettirmektir. Thoreau da bir noktada böyle bir özlemi hayata aksettirmek adına iktidar ve hükümet kavramlarını sorgulamaktadır. Net bir çözüm sunmasa da katılım ve temsil bağlamında temsili demokrasinin yaşadığı yapısal sorunlara dikkat çekmek istediği anlaşılmaktadır. Buna göre Thoreau'nun fikir düzlemi ve eylem planı, onunla ilgili olarak demokratik anlayışları/arayışları öncelediği şeklindeki yorumlara haklılık kazandırmaktadır.

Thoreau'nun adalet anlayışı, kendisini, demokrasi kavramının ikizi gibi kabul edilen ya da takdim edilen çoğunluk yönetimine karşı eleştirel bir duruş geliştirmeye itmiştir. Bu noktada hem çoğunluğun yönetme hakkının meşruiyetinin nereden geldiğini sorgulamış hem de çoğunluğun yanılabilme ihtimaline dikkat çekmek istemiştir. Thoreau bireylerle hükümetin karşı karşıya geldiği anlarda bireylerin haklı olabilme ihtimalini gözler önüne sermiştir (Thoreau, 1866, s. 178-179). İktidarın halkın elinde olduğu, bir çoğunluk yönetiminin var olabilmesinin ve iktidarda kalabilmesinin esas nedeninin ise çoğunluğun doğruyu yapması ya da azınlığa karşı adil olmasından değil de basitçe fiziki olarak en güçlü olmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Bu durumu eleştirerek, sadece çoğunluğun mutlak egemen olduğu bir hükümetin adil olamayacağını vurgulamış, doğrunun ve yanlısın ne olduğuna çoğunluğun değil de vicdanın karar verdiği bir hükümet sisteminin olup olamayacağına dönük bir soru yöneltmiştir. Vicdanın karar verici ya da belirleyici olduğu bir yönetimde ise çoğunluğa sadece yararlılık kuralının geçerli olduğu alanlarda karar hakkı verilebileceğini savunmuştur (Thoreau, 2013, s. 31). Anlaşılabileceği üzere Thoreau çoğunluğun demokratik bağlamda temsil yetkisine tek başına sahip olsa dahi, bu yönetim tarzının doğru ve adil olduğu anlamına gelmediğini, karar verme noktasında karar vericilerin çoğunluk ve onun temsilcileri yerine vicdanın belirleyici olduğu bir yönetim anlayışının gerekli olduğunu iddia etmiştir. Vicdanların yönetime nasıl katılacağını ya da vicdan üzerinden yönetimin nasıl kurgulanacağına ilişkin bilgiler vermese de demokrasi bağlamında geçerli olan seçim ve onun sonucunda ortaya çıkan çoğunluğun egemenliğine karşı kısaca şüpheyle yaklaşmıştır.

Bu durum aslında katılımcı demokrasi bağlamında gündeme getirilen düşüncelerin bir bakıma öncellenmesi anlamını taşımaktadır. Çünkü Thoreau, "çoğunluk yönetimi" ilkesiyle uygulanan demokrasinin; adalet, temsil, katılım, eşitlik, vicdan, farklılık ve farkındalık gibi kavramlarla tam anlamıyla mütakabiliyet(karşılıklılık, uyuşma) göstermediğini belirtmektedir. Katılımcı

demokrasi olarak ortaya çıkan bütün teoriler temsili demokrasiyi daha demokratik bir düzeye taşımak ve bireysel olan farklılıkların temsil kabiliyetini artıracak daha adil bir demokrasi yapısı inşa etmek istemektedirler.

Ahlaki olarak yurttaşların vicdanlarını kısa süreliğine olsa dahi yasa koyucuya devredip devretmemelerinin gerekliliğini sorgulayan Thoreau, eğer böyle bir devir gerekliyse her insanın neden bir vicdanı olduğunu gündeme getirmiştir. Bu noktada önce insan, daha sonra uyruk olunabileceğini ve yasaya değil de adalete saygının esas alınmasının gerektiğini vurgulayan Thoreau, üstlenmeye hakkı olan tek sorumluluğun ise her zaman doğru olduğunu düşündüğü şeyi yapmak olduğunu belirtmiştir. Thoreau, kitlelerin vicdanı olmadığını ancak vicdanlı insanların oluşturduğu bir topluluğun vicdanlı bir topluluk olabileceğini vurgulamıştır. Ayrıca yasaların insanları daha adil bir hale getirmediği gibi yasalara duyulan saygı nedeniyle, iyi niyetli birçok insanın da adaletsizliğe alet olduklarını iddia etmiştir (Thoreau, 1963, s. 12).

Demokrasi bağlamında yaşadığı anda temsilin mantığına ve de çoğunluğun yönetimine karşı eleştiriler getiren Thoreau iki kavramı temel prensip olarak benimser: Vicdan ve adalet. Aynı zamanda yasa ve adalet kavramı arasındaki farklılıklara dikkat çekmekle, yasaların, sırf yasa olmaları dolayısıyla, insanları daha adil yapmadıkları tezine ulaşır. Bu durumda bize temsili demokrasinin temel saç ayaklarından olan yasama ve yürütme ilişkilerinde ortaya çıkan ya da çıkması muhtemel sorunları hatırlatmaktadır. Demokrasilerde yasaları yapan ve uygulayanlar ekseriya çoğunluğun temsilcisi olduğu için azınlığın hakları konusunda ister istemez bir tehdit algısı doğacaktır. Thoreau'nun kuramsal/teorik olarak demokrasinin temel ilkelerine karşı duyduğu derin şüphenin çıkış noktası "çoğunluğun yönetimi" ilkesinin giderek bireysel vicdanı yok edecek şekilde sorgusuz bir uygulama şeklini almış olmasıdır.

Yaşadığı çağda Amerika'yı sahte bir kanun fabrikası ve bir köle ülkesine benzeten Thoreau yasaları ve yasa yapıcıların meşruiyetini sorgulamaya çalışır. Çok basit bir meraktan yola çıkarak "yasaların yasa yapıcılar tarafından basitçe yapıldığı için mi, yoksa yasa yapıcılarından ziyade çok sayıda iyi insan tarafından ilan edildiği için mi uygulandığını" anlamaya çalışır. Bu nokta da uygulamada olan yasalardan kaynaklanan haksızlıkları gözler önüne seren Thoreau, bir insanın iyi doğasının onaylamadığı bir işi yapmak için her hangi bir zorunluluğun olup olmadığını ve de yasa yapıcıların niyetinin iyi insanları asmak mı olduğunu sorgulamış, bunun neticesinde böyle bir mantıktan neşet eden(çıkan) bir hukuktan özgür insanlar için hiçbir şey umulmayacağı sonucuna ulaşmıştır (Thoreau, 1866, s. 178-179).

Amerika'da Kongre'de halkı temsil edecek kişilerin ya da başkanın

belirlenme sürecinin de sorunlu olduğunu belirten Thoreau, alınan kararlarda olduğu gibi aynı zamanda aday belirleme sürecinde de aslında bireylerin/seçmenlerin bir dahlinin olmadığını bireylerin sadece belirlenen adayı onaylandıklarını ifade etmiştir. Bu onay sürecinin eleştirel ve adil bir mantıkla değil de sorumsuz bir şekilde farklı bir takım saiklerle yapıldığını belirten Thoreau, aslında seçmenin bu tavrının tamamen bencil bir takım amaçlarla ve bu amaçlar doğrultusunda da kendince gerekçelendirilen bir takım meşru atıflarla belirlendiğini savunmuştur (Thoreau, 2013, s. 36). Bu durum daha önce de sözü edilen, demokrasinin halkın kendi kendisini yönetmekten ziyade, kendisini yönetmesi için belirlenen bir takım adayları seçtiği elitist uygulamaların gerçekte egemen olduğu düşüncesini pekiştirmektedir. Ayrıca demokrasilerde yönetim işlerini üstleneceklerin belirlenmesi hususuna dönük kuşku ve de demokrasi bağlamında insanların tercihlerini belirleyen şeyin daha adil ya da daha demokratik tercihler yerine bencil bir takım istekler olarak hayat bulması Thoreau bağlamında politika/siyaset olgusunu tartışmalı kılmaktadır.

Bu nedenle Thoreau politikaya şüpheyle yaklaşmış ve politikanın ahlaki olmadığını fakat insanoğlunun bu durumu kolay kolay öğrenemeyeceğini belirtmiştir. İnsanların sadece önlerine konan adaylardan birini seçtiğini, seçilen bu insanların da ışıği/adaleti temsil etmek gibi bir kaygılarının olmadığını ifade etmiştir. İnsanlık için aslında aranan temel prensip ne çoğunluğun kararı ne de anayasadan daha yüksek bir hukuku tanıyan bir politika değil de dürüstlüktür. Bu nedenle Thoreau için önemli olan oy vermek değildir. Önemli olan her sabah sokağa nasıl bir adam bıraktığınızdır (Thoreau, 1866, s. 111).

Thoreau bu noktada sıradan vatandaşın kendisine vatandaşlık hakkı olarak verilen oyu kullanırken bunun sonuçlarını çok da umursamadığını dolayısıyla temsili demokrasi olarak uygulanan seçim sürecinin bir oyuna/kumara benzediğini ifade eder. Bütün seçimlerin satranç ya da tavla gibi hafif ahlaki esintisi olan bir oyun olduğunu aynı zamanda bu oyunda bahis de bulunduğunu belirtir. Fakat seçmen bahse herhangi bir şey koymaz. Sandık başında oy'unu kendince doğru bildiği şekilde kullanır. Seçmenin amacı haklının galip gelmesi değildir. Seçmen bu durumu çoğunluğa bırakmaya razıdır. Aslında seçmenin tavrı usullerin ötesine geçmez. Adalet ya da haklıdan yana oy kullanmak onu çokta da ilgilendirmez. Bu kabil umarsızlıkları eleştiren Thoreau, akıllı bir insanın adaletin gerçekleşmesini ne çoğunluğa ne de tesadüflere bırakmayacağını çünkü kitlelerin davranışlarında erdemin etkisinin oldukça sınırlı olduğunu belirtir (Thoreau, 1963, s. 19). Amerika'yı kastederek ülkedeki insanların çoğunluğunun ilkeli olmadığını belirten Thoreau, bu ülke insanların oy verirken ve kongreye temsilci gönderirken, ne insani niyet taşıdığına, ne de adalet kaygısıyla hareket ettiğine dikkat çeker. İnsanlar

kamçılanırken ve özgürlük aşkı için asılırken çoğunluğu ilgilendiren tek şey altın, taş, ağaç ve demirin kötü idaresidir (Thoreau, 1866, s. 108).

Yine önce insan olmak mı yoksa yurttaş olmak mı sorusuna karşı verdiği cevapta insanlığı seçen Thoreau bir takım gerçeklere dikkat çekmek istemiştir. Çünkü yurttaşlığın mahiyeti ait olunan toplumun ya da sistemin doğrularına göre belirleneceği için bu durumda insani olan noktasında problemleri gündeme getirecektir. “Ben” ve “öteki” noktasında ortaya konacak tavır adil bir anlayıştan öte yurttaşın sahip olduğu kimliğe göre değişecektir (Çiçek & Aydın, 2018, s. 85). Bu durumdan hareketle Thoreau, devletin kendiyile paralel bir kimlik arzu ettiği tezine ulaşmaktadır. Çünkü ona göre insanların büyük bir kısmı, devlete insan olarak hizmet etmek yerine bir makine gibi hizmet etmektedirler. Devletin var olmasını sağlayan bu insanlar, genelde ne herhangi bir yargıda bulunur ne de ahlaki bir duyguyu ifade ederler. Bir bakıma bunlar kendilerini ağaç veya taş seviyesine indirdikleri için Thoreau’nun nazarında bir kukladan, şekilsiz bir bez yığınınından fazla saygıya da hak etmezler. Dolayısıyla da atlar ve köpeklerle aynı değerdendirler. Gel gör ki bu tür insanlar geleneksel olarak devlet ve sistem tarafından iyi yurttaşlar olarak değerlendirilir. Sadece az sayıda insan devlete vicdanlarıyla hizmet eder. Ancak bu insanlarda vicdanlarının sesini dinledikleri için birçok konuda devlete karşı çıkarlar. Bu nedenle de devletten genellikle düşman muamelesi görürler (Thoreau, 2013, s. 32-33).

Eğer özel insanlar hükümetin görevlerini yerine getirmeye zorlarsa, adaleti dağıtmak ve zayıfları korumak için ondan sonra hükümet sadece kiralık bir adam ya da kâtip gibi hizmetçi ve tarafsız hizmetleri gerçekleştirecektir. (Thoreau, 1866, s. 172). Ancak bu tür insanların sayısı az olduğu için sorunları düzeltemediklerini belirten Thoreau, geri kalan çoğunluğun da sorumlu davranacak yeterliğe sahip olmadığını, kölelik ve savaş durumlarında ortaya çıkan tablonun ise bunu kanıtlar mahiyette olduğunu belirtir. İlke olarak kölelik ve savaşa karşı olmalarına rağmen bu tür insanların gerçekte takındıkları tavır oldukça farklıdır. Onların nezdinde özgürlük sorunu ilke olarak önemli görünse de yaşantı noktasında ikincil bir konumdadır. Bazen bu insanlar tereddütte düşüp kederlenebildikleri gibi vicdanlarını rahatlatmak için arada bir dilekçeler imzalayabilirler. Ancak gerçekte hiçbir ciddi adım atmayan bu insanların yaptıkları tek şey sadece seçimlerde oy vermektir (Thoreau, 2013, s. 35).

Bütün bu atıflar dikkate alındığında Thoreau’nun son dönemlerde demokrasi ve katılım bağlamında dile getirilen sorunlara çok önceden işaret ettiği anlaşılacaktır. Demokrasinin geleceği açısından sıradan vatandaşın tavrı ve siyasal sürece katılım noktasında çıkan tablo son derece düşündürücü sayılmalıdır. Thoreau’nun da vurguladığı gibi sıradan yurttaşın en büyük

önceliği kendisidir. Öteki konusunda gerçekleşen haksızlıklar ya da demokrasiden kaynaklanan yanlışlar için kılımı bile kıpırdatmaya istekli değildir. Basit yakınmalar, kınamalar veyahut takip bile edilmeyen dilekçeler, geniş halk kitlelerinin demokratik tavır olarak ortaya koyacağı tavrın özeti gibidir. Belki bu da bizi Schumpeter'e kadar götürebilir. Demokrasi sadece uzmanlar/siyaset sınıfının kendi aralarındaki rekabetine dayanan bir sistem olarak algılandığında sıradan vatandaşın yapacağı tek şey önüne konulan alternatiflerden birisi hakkında tercihte bulunmaktan başka bir şey değildir. Öte yandan olayın esasını oluşturan uzmanlar/siyaset sınıfı ise mümkün olduğunca sıradan vatandaş karar alma sürecinin dışında tutmanın kendilerine sağlayacağı avantajın farkındadır. Aslında iki tarafın da karşılıklı beslendiği bir durum söz konusudur. Sıradan vatandaş alınacak kararlardan ne derece uzak olursa ortaya çıkacak sonuçlardan da vicdani olarak o derece uzak olmanın konforunu yaşayacaktır. Uzmanlar/siyaset sınıfı ise bir şekilde kendi bildiklerini hayata aksettirmenin kolaylığını doyasıya yaşama hüviyetine sahip olacaklardır. Çünkü temsili demokraside muhtemel olumsuz sonuçlar için risk uzmanlara/siyaset sınıfına aittir ve bir sonraki seçimde bu riskin artı ya da eksi kazanımlarını ya da kayıplarını bir şekilde ödemek zorundadırlar. Ancak aradaki haksızlıklar ve bunların doğuracağı mağduriyetler ise sistemin insafına bırakılmış gibidir.

Thoreau'nun demokrasiye yönelik eleştirel tutumunun arkasında yatan en önemli neden anlaşılacağı üzere sahip olduğu ya da benimsediği yüksek ahlaki duyarlılıktır. Bu duyarlılık demokrasi bağlamında bir takım ön kabullerin ötesinde bir takım değerleri zorunlu kılan bir bütünsel forma ihtiyaç duyulduğunu akla getirmektedir. Demokrasi ve siyasal tercih bağlamında insanların erdemli ve sorumlu davranmalarının insani bir zorunluluk olmasına rağmen insanların büyük bir çoğunluğunun böyle bir ahlaki duyguya sahip olmadığı gerçeğini gözler önüne serilmektedir. Yine insanların ikiyüzlülüğünü de vurgulayan Thoreau, insanın kendi dışında olan haksızlıklara karşı takındığı tavrı acı bir şekilde eleştirmektedir._

Kendisinin bile severek boyun eğebileceği bir devlet otoritesinin saf biçimiyle olmadığını belirten Thoreau, adil bir devletin her durumda yönetilenlerin vekâletini ve onayını alması gerektiğini belirtir. Bir hükümetin kendi şahsı ve mülkiyeti üzerinde mutlak olarak değil ancak kendisinin izin verdiği ölçüde hak sahibi olacağını ifade eder. Bu kapsamda mutlak monarşiden sınırlı monarşiye geçişi bireye saygı noktasında atılmış ileri bir adım olarak kabul etmekle birlikte demokrasinin muhtemel en ideal yönetim biçimi olup olmadığını sorgulayarak insan haklarına dönük kazanımların geliştirilmesi noktasında daha ileri adımlar atmanın mümkün olup olmadığını anlamaya çalışır.

Thoreau, kendi gücünün ve otoritesinin kaynağı olarak bireyi bağımsız

bir güç olarak merkezine yerleştirmedeği müddetçe hiçbir zaman gerçek manada özgür ve aydınlatılmış bir devletten bahsedilemeyeceğini belirtir. Bu meyanda hayal ettiği ideal devletin bütün insanlara adaletli davranan aynı zamanda bireye saygıyı esas alan ve bir komşu muamelesini layık gören bir yapı olması gerektiğine vurgu yapar. Böyle bir devletin ise insanlık ve komşuluk görevlerini yerine getirdiği müddetçe kendisine mesafeli ve soğuk duran bireyleri sorun olarak görmeyeceğini ifade eder. Ancak hayalini kurduğu bu tür bir devleti ise henüz hiçbir yerde görmediğini belirtir (Thoreau, 1963, s. 48).

Öte yandan reel olarak bir hükümetin kabullenemeyeceği en büyük saldırının kendi otoritesinin bilinçli ve aktif bir biçimde reddedilmesi olduğunu vurgulayan Thoreau bu konu da verilen cezaların ölçsüzlüğünün bu durumu kanıtlar mahiyette olduğunu belirtir. Hükümet olgusunu bir makineye benzeten Thoreau, makinenin ataletinden kaynaklanan bir haksızlığın zamanla ortadan kalkabileceğini ancak eğer haksızlık makinenin parçalarından ya da bizzat kendisinden kaynaklanıyorsa o zaman tavrın farklı olması gerektiğini vurgular. Yasa bireyi zorunlu olarak başkasına yönelik haksızlığın aracı durumuna düşürüyorsa o zaman yasanın çığnemesi gerektiğini belirten Thoreau, haksızlık karşısında bireyin yaşamını makineyi durdurmak için kullanması lüzumuna ve insan yaşamında temel ölçünün kendi tabiriyle “lanetlediği kötülüğün aracı olmamak” şeklinde belirlenmesi gerekliliğine dikkat çeker (Thoreau, 2013, s. 39).

Neticede Thoreau'nun demokrasiye ilişkin düşünceleri demokratik sistemin basit bir eleştirisi olmanın oldukça ötesinde bir anlama sahiptir. Thoreau, temsil mekanizmasından kaynaklanan sorunların o günün güncel yönlerini aştığını, bunun kök nedeninin bir takım yapısal sorunlardan kaynaklandığını gözler önüne sermek istemiştir. Yasama faaliyetinde bulunanların birçok konuda temsil ettiklerinin istek ve beklentilerini yasa yapımına yansıtmadıklarını net bir şekilde ortaya koymuştur.

Yurttaşın temsilcisi olduğunu iddia edenlerle yurttaşın tercihleri arasında ciddi farklılıklar olduğunu/olabileceğinin altını çizmiştir. Temsil edenle temsil edilen arasında hem yaşantı hem de düşünce noktasında simetrik bir ilişkinin olmadığını göstermeye çalışan Thoreau, bu kabil düşünceleriyle liberal demokrasiyi güncellemek isteyen bir anlayışın oldukça ötesine geçmiş sayılır. Kısaca onun düşünce ve eylem pratiklerinde temsili demokrasiyi doğrulamak yerine ona yeni bir soluk kazandırmak için bu mantığa ve onun işleyişine meydan okuyan bir içerik söz konusudur.

Bu nokta da Jengo, (2011, s. 125) Thoreau'nun eleştirisinin, demokrasinin bütün ahlaki bağlılıkları uzlaştırma noktasında kendisine atfedilen özellikleri sağlamada aslında yetersiz olduğunu ispatladığı için değerli olduğunu

vurgular. Jengo, Thoreau'nun siyasal eleştirisini yanlış bir şekilde yorumlayarak onu demokrasi taraftarı ilan etmenin bir bakıma siyasal hayat anlayışımıza yaptığı benzersiz katkıyı gözden kaçırma tehlikesine neden olacağını belirtir. Thoreau'nun demokratik meşruiyet merceği altına alınmadığı zaman tehdit altında kalanları işaret ettiği gibi ahlaki bağlılıklarla yurttaşlık görevleri arasındaki karmaşık ilişkiye dikkat çektiğini iddia eder. Bu kapsamda da Thoreau'nun demokrasinin amaca uygunluğunu ve menfaatin adalet pahasına yüceltilmesini ve de ahlaki ödünler de dahil olmak üzere, demokrasinin hiçte önemsiz sayılmayacak yan etkilerini görmemize yardımcı olduğunu belirtmektedir.

6. SONUÇ

Thoreau, bütün düşünce formasyonunu adalet kavramı üzerine kurmuştur. Hem haksızlıkları göz önüne sermek hem de haksızlık olgusunu ortadan kaldırmak için yaşamı ve düşünce dünyasındaki sorgulamaları bu minval üzerindedir. Bu kapsamda demokrasi olgusu ve bu olgu bağlamında hayata akseden hükümet, iktidar, seçim gibi kavramları adalet terazisi üzerinden sorgulamaya tabi kılmıştır.

“Yasa mı yoksa adalet mi” sorunsalı konusunda derinlemesine tahliller yapmış adaleti temel alarak yasaların her zaman insanları daha adil kılmadığını ve iyi niyetli insanların bile yasalar yüzünden haksızlıkların aleti olduklarına dikkat çekmiştir. Haksızlıklar karşısında bireylerin insan onuruna yakışır bir duruş sergilemeleri gerektiğini ise önemle ve ısrarla vurgulamıştır.

İster Thoreau demokrasi yandaşı isterse demokrasiyi reddeden bir düşünür olarak ele alınsın neticede Thoreau'nun hem yaşamı hem de eserlerinde demokrasiye yönelttiği eleştiriler çağdaş dünyada demokrasi krizini aşmada ya da onu hafifletmede önemli bir referans kaynağı olabilir. O, demokrasiyi diğer sistemlerle kıyaslandığında daha ileri bir adım olarak ele alsın da mutlak manada tamamlanmış insanlığın sorunlarına çözüm olabilecek tek ve en yetkin sistem olma iddiasına şüpheyle yaklaşmaktadır.

Demokrasi bağlamında ortaya çıkan temsil sisteminin kendi mantığı uyarınca bir takım haksızlıkları ürettiğini ya da üretebilme ihtimalini Thoreau gözler önüne sermiştir. Hem sivil itaatsizlik ile ilgili çalışmasında hem de kölelik karşıtı denemelerinde bu durumu net bir şekilde ortaya koymuştur. Çoğunluğun mutlak erkine şüpheyle yaklaşan Thoreau, aynı zamanda temsili demokrasi konusunda temsil yetkisinin sınırlarının nasıl belirlendiği ve bu sınırlar üzerinden ortaya çıkabilecek haksızlıkları dile getirmektedir. Bu bakımdan günümüzün giderek aciliyet kesbeden siyasal ilgi alanı olan daha adil bir siyasal sistem arayışının ilham kaynakları arasına yer almaktadır. Kendisinden yüzyıl sonra demokrasiye yöneltlen eleştirileri ve arayışları kendi

yaşadığı çağın örnekleri üzerinden sorunlaştırması oldukça önemlidir. Sistemli bir yapı ortaya koymamış olsa bile, kendisinden sonra demokrasi tartışmalarının merkezine yerleşen konulara sağladığı katkı hayati bir öneme sahiptir.

7. KAYNAKÇA

- Arblaster, A. (1999). *Demokrasi*. Çev: Nilüfer Yılmaz, Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Arslan, R. (2011) Karşılaştırmalı yönetim sistemleri: Parlamenter-başkanlık-konkordanz yönetim sistemi, *Siyaset Biliminde Kuram-Yöntem-Güncel Yaklaşımlar*, Ed: Baran Dural, İstanbul: Kriter Yayınları.
- Burns, E. M. (1984) *Çağdaş siyasal düşünceler 1850-1950*. Çev: Alaeddin Şenel, Ankara: Birey ve Toplum Yayıncılık.
- Çam, E. (1977) *Siyaset bilimine giriş*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul: Güryay Matbaacılık.
- Çiçek A. C.& Aydın S. (2018) *Sivil itaatsizlik ve anarşizm*. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Erdoğan, M. (1995) *Demokrasi laiklik resmi ideoloji*. Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu.
- Habermas, J. (2010), *Kamusalılığın yapısal dönüşümü*. Çev: Tanıl Bora, Mithat Sancar, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Heater, D. (2007) *Yurttaşlığın kısa tarihi*. Çev. Meral Delikara Üst, İstanbul: İmge Yayın Evi.
- Jengo, L. K. (2011) Thoreau'nun demokrasi eleştirisi. *Cogito*, Yapı Kredi Yayınları, Ed: Şeyda Öztürk, Sayı:67, 98-119.
- Kervégan, J. F. (2011) Demokrasi, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*. Yay. Haz. Philippe Raynaud, Stéphane Rials, Çev.İsmail Yerguz vd., İstanbul: İletişim Yayınları, 187-190.
- Marshall, G. (2009), Demokrasi, *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev.: Osman Akınbay, Derya Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 140.
- Miller, D. (1994) Demokrasi. *Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi 1*, (Yay. Haz., David Miller, Janet Coleman, Willam Connolly, Alan Ryan), Çev: Bülent Peker-Nevzat Kıracı, Ankara: Ümit Yayıncılık, 163-171.
- Mouffe, C. (2000) *Deliberative democracy or agonistic pluralism*. Vienna: Institute for Advanced Studies.
- Özdemir, G. (2013) Farklılıkların kesiştiği coğrafyalar için bir öneri: Radikal demokrasi. *Yönetim ve Ekonomi, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F.* (20)1, 73-93.
- Schmidt, M. G. (2001), *Demokrasi kuramlarına giriş*. Çev: M. Emin Köktaş, Ankara: Vadi Yayınları.
- Şaylan, G. (2009) *Postmodernizm*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Thoreau, H. D. (1866), *Yankee in Canada, with anti-slavery and reform paper*. University Press: Welch Bigelow, & Co, Cambridge,
- Thoreau, H. D. (1963) *Haksız yönetime karşı*. İstanbul: Çan Yayınları.
- Thoreau, H. D (2014) *Ekonomik itaatsizlik*. Çev: Eylül Desen Kaytancı, İstanbul: Kültür Yayıncılık.
- Thoreau, H. D (2007), *Doğal yaşam ve başkaldırı-sivil itaatsizlik makalesi ve Walden Gölü*. Çev: Seda Çiftçi, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Thoreau, H. D. (2013), Devlete karşı itaatsizlik görevi üzerine. *Kamu Vicdanına Çağrı-*

- Sivil İtaatsizlik*, Çev: Yakup Çoşar, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 29-55.
- Thoreau, H. D. & Gandhi, M. K. (2012) *Sivil itaatsizlik ve pasif direniş*. Çev: C.Hakan Arslan-Fatma Ünsal, Ankara: Vadi Yayınları, 27-35.
- Torun, Y, (2005) *Demokrasi ve cumhuriyet*. Ankara: Orion Yayınevi.
- Tosun, G. E. (2005), Birleştirici demokrasi devlet-sivil toplum ilişkisinin yeniden yapılandırılması için bir analiz aracı olabilir mi?. *Sivil Toplum ve Demokrasi*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Uygun, O, (2003) *Demokrasinin tarihsel, felsefi ve ahlaki boyutları*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Vergin, N. (2011) *Siyasetin sosyolojisi*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Yılmaz, A. (2003) *Çağdaş siyasal akımlar-modern demokraside yeni arayışlar*. Ankara: Vadi Yayınları.